

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI

***RELEVANȚA ȘI CALITATEA FORMĂRII UNIVERSITARE:
COMPETENȚE PENTRU PREZENT ȘI VIITOR EUROPEAN***

Materialele

**Conferinței științifice internaționale, consacrată aniversării
de 80 de ani de la fondarea
Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți,
din 03-04 octombrie 2025**

Volumul II

Bălți, 2026

CZU 3:378(478-21)(082)=00

R 43

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Președinte al Comitetului științific:

Natalia GAȘIȚOI, dr., conf. univ., Rector

Membri:

Valentina PRIȚCAN, dr., conf. univ., prorector pentru activitatea științifică și relații internaționale

Victoria REINHARDT, dr., șefa Departamentului de Studii a Facultății de Științe Sociale, Universitatea din Leipzig,

Georgeta CÎȘLARU, dr. hab., prof. univ., Université Paris Nanterre, Franța

Alina TOFAN, dr., conf. univ., Universitatea din Leipzig, Germania

Armenuhi HARUTYUNYAN, șefa Departamentului de Cercetare, Inovare și Cooperare, dr., conf. univ., Universitatea de Stat „H. Tumanyan” din Vanadzor, Armenia

Liudmyla HMYRIA, dr., conf. univ., Universitatea Națională de Lingvistică din Kiev, Ucraina

Adrian ȘIMON, dr., conf. univ., Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu-Mureș, România

Lilia TRINCA, dr., conf. univ., decana Facultății de Litere

Ina CIOBANU, dr., conf. univ., decana Facultății de Științe Reale, Economice și ale Mediului

Tatiana ȘOVA, dr., conf. univ., decana Facultății de Științe ale Educației, Psihologie și Arte

Vitalie RUSU, dr., prof. univ., decanul Facultății de Drept și Științe Sociale

Anatol MORARU, directorul Colegiului Pedagogic „Ion Creangă” din Bălți

Aculina MIHALUȚĂ, directoarea Bibliotecii Științifice USARB, categorie de calificare superioară

Colegiul de redacție:

Valentina PRIȚCAN, dr., conf. univ., prorector pentru activitatea științifică și relații internaționale

Elena NEGREAN, metodistă, Secția Știință

Liliana EVDOCHIMOV, redactoră, Centrul editorial universitar

Corector și tehnoredactare: **Liliana EVDOCHIMOV**, masteră în filologie

Coperta: **Silvia CIOBANU**, bibliotecară principală, Centrul Marketing și activitate editorială

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

„Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor”, conferință științifică (2025 ; Bălți). Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor : Materialele Conferinței științifice internaționale, consacrată aniversării de 80 de ani de la fondarea Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, din 03-04 octombrie 2025 / comitetul științific: Natalia Gașitoi (președinte) [et al.] ; colegiul de redacție: Valentina Prițcan [et al.]. – Bălți : [S.n.], 2026 (CEU US) – . – ISBN 978-9975-30-379-2.

Vol. 2. – 2026. – 256 p. : fig., tab. – Antet.: Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova ; Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. – Texte : lb. rom., engl., fr., etc. – Rez.: lb. engl. – Ref. bibliogr. la sfârșitul art. – 50 ex. – ISBN 978-9975-50-382-2.

Autorii articolelor poartă responsabilitatea deplină pentru conținutul materialelor propuse pentru publicare.

Tiparul: *Centrul editorial universitar al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți*

© *Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*, 2026

ISBN 978-9975-50-379-2; ISBN 978-9975-50-380-2 (vol.2).

SUMAR

SECȚIUNEA nr. 4. ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI, STUDIUL ARTELOR ȘI CULTUROLOGIE: FORMAREA COMPETENȚELOR PENTRU PREZENT ȘI VIITOR

Atelierul nr. 1. Științe ale educației

Stela RAILEAN. <i>Contribuții la formarea competențelor profesionale în cadrul cursului „Stop Motion”</i>	5
Tatiana BULARGA. <i>Armonii educaționale în diversitate: repere pentru sprijinirea copiilor deosebiți</i>	8
Iulia POSTOLACHI. <i>Strategii metodologice pentru promovarea excelenței artistice în contextul standardelor profesionale ale cadrelor didactice</i>	14
Mihaela PÎNZARIU. <i>Competența de autoinstruire vs. competența de autoeducare: repere teoretice și diferențieri terminologice</i>	20
Tatiana GÎNJU. <i>Dezvoltarea gândirii critice la elevii claselor primare în cadrul lecțiilor de educație moral-spirituală</i>	25

Atelierul nr. 2. Științe ale educației

Татьяна ПАНЬКО. <i>Формирующее оценивание как инструмент профессионального роста молодых педагогов</i>	30
Mihaela ROMAN. <i>Interacțiunea școală-familie în contextul diversității culturale</i>	35

SECȚIUNEA nr. 5. ȘTIINȚE JURIDICE, SOCIALE ȘI COMPORTAMENTALE: FORMAREA COMPETENȚELOR PENTRU PREZENT ȘI VIITOR

Atelierul nr. 1. Științe juridice

Vitalie RUSU, Silviu Ionuț POPESCU. <i>Procedee tactico-psihologice ale verificării declarațiilor la locul infracțiunii</i>	41
Constantin PISARENCO. <i>Legal education and development of critical analysis skills in the healthcare field of forensic medical examination of crimes</i>	48
Constantin PISARENCO. <i>Legal education and the development of critical thinking in the investigation of medical crimes</i>	53
Aliona CORCENCO. <i>Protecția și gestionarea patrimoniului public în Republica Moldova. Provocări și propuneri de legiferendă</i>	59
Dumitru DUMITRAȘCU. <i>Modalitatea executării hotărârilor judecătorești referitoare la minori</i>	65
Victoria ȚARĂLUNGĂ, Tatiana ȘMATOC. <i>Esența, particularitățile și evoluția guvernantei de mediu a Uniunii Europene: aspecte teoretico-normative</i>	70
Lucia RUSU, Florin-Cătălin CIOBANU. <i>Evoluția reglementărilor și concepțiilor juridice privind examinarea corporală în procesul penal</i>	80
Mariana SPATARI, Virgil Costin BĂCANU. <i>Structura și conținutul tacticii reținerii persoanelor bănuite în comiterea infracțiunilor</i>	87
Elena BOTNARI. <i>Valori și principii etice în profesiile juridice</i>	94
Анатолие ФАЙГЕР, Сергей ЧЕРНОМОРЕЦ. <i>Некоторые аспекты предупреждения преступности в Республике Молдова</i>	100
Victoria ȚARĂLUNGĂ, Tatiana ȘMATOC. <i>Analiza schimbărilor transformatoare în guvernanta de mediu a Uniunii Europene</i>	107

Atelierul nr. 2. Științe juridice

Tatiana CRUGLIȚCHI. <i>Puterea de lucru judecat a hotărârii de contencios administrativ</i>	116
Tatiana CRUGLIȚCHI. <i>Executorialitatea hotărârii de contencios administrativ</i>	121
Неля ГРИМАЙЛО, Александр МУЩИНСКИ. <i>Некоторые проблемные аспекты практической гармонизации законодательства Республики Молдова в рамках интеграции в Европейский Союз: социально-правовой анализ</i>	127

Valentin CAZACU. <i>Considerații privind orientările jurisprudențiale în domeniul protecției consumatorilor împotriva clauzelor abuzive</i>	135
Elena BOTNARI. <i>Principii speciale în etica profesională a juristului</i>	141
Mariana SPATARI, Natașa DALENCIUC-COLODROVSKI. <i>Rolul inteligenței artificiale în formarea profesională juridică</i>	145
Анатолие ФАЙГЕР, Сергей ЧЕРНОМОРЕЦ. <i>Криминологические особенности несовершеннолетней преступности в Республике Молдова</i>	152
Natalia JANU. <i>Metodologia criminalistică – punte între știință și practică în procesul penal</i>	160
Natalia JANU. <i>Lichidarea băncilor ca instrument de stabilitate financiară: cadru teoretic, eficiență economică și echitate socială</i>	166
Eduard BOIȘTEANU. <i>Avantajele și dezavantajele procesului de flexibilizare a legislației muncii</i>	173

Atelierul nr. 3. Psihologie

Luminița SECRIERU. <i>Le comportement non verbale dans le cadre de la médiation</i>	179
Ionela BRANIȘTE. <i>Relația dintre autoreglarea volitivă și predispoziția de a adopta comportament delincvent la adolescenți</i>	182
Tatiana VERDEȘ. <i>Echilibrul emoțional prin mecanisme cognitive: fundamentul dezvoltării competențelor adaptative în contextul transformărilor societale contemporane</i>	188

Atelierul nr. 4. Științe socioumane și asistență socială

Tatiana GRIBINCEA. <i>Eficiența programelor de intervenție socială în reabilitarea și reintegrarea minorilor delincvenți</i>	193
Valeriu PARNOVEL. <i>Trei revoluții mărețe în producție – trepte în evoluția civilizației: materiale didactico-științifice</i>	199

SECȚIUNEA nr. 6. COLEGIUL PEDAGOGIC: GENERATOR DE COMPETENȚE PENTRU PREZENT ȘI VIITOR

Зоя БЕРЕЗЮК. <i>Персонаж литературного произведения как языковая личность</i>	208
Liubov ZASTÎNCEANU. <i>Valorificarea Flipped Classroom în formarea matematică a viitorilor învățători</i>	211

SECȚIUNEA nr. 8. SINERGIA PROIECTELOR EUROPENE ÎN SPRIJINUL RELEVANȚEI ȘI CALITĂȚII FORMĂRII UNIVERSITARE. ATELIERE INTERACTIVE

Atelierul nr. 1. Sinergii pentru tranziția verde, digitală și calitatea educației: experiențe T4GREEN & MEDIA

Татьяна ПАНЬКО. <i>Педагогические подходы и стратегии «зеленого» образования в профессиональной подготовке будущих педагогов</i>	218
Natalia BRANAȘCO. <i>Marketingul digital ca instrument de competitivitate în mediul online</i>	222
Victoria POSTOLACHE. <i>Cadrul competențelor în marketingul digital: abilități necesare pentru economia bazată pe cunoaștere</i>	227
Eugenia FOCA. <i>Fotografia ca resursă educațională în dezvoltarea culturii vizuale</i>	232

Atelierul nr. 2. Ingineri pentru economia viitorului: Formare inovativă susținută de proiecte europene

Liliana CECLU, Liudmila ROȘCA-SADURSCHI, Marina BUNEA. <i>Predarea ecologiei industriale în contextul Industriei 4.0: abordări didactice și soluții aplicative</i>	237
Victoria POSTOLACHE, Vitalie BEȘLIU. <i>Dezvoltarea competențelor în formarea universitară pentru economia circulară și energie regenerabilă</i>	241
Alexandr OJEGOV, Vitalie BEȘLIU, Victoria POSTOLACHE. <i>Tehnologii durabile în sistemul de transport: provocări și oportunități pentru logistică</i>	246
Alexandr OJEGOV, Vitalie BEȘLIU, Victoria POSTOLACHE. <i>Laboratoarele virtuale – instrument inovativ în formarea universitară a inginerilor</i>	250

SECȚIUNEA nr. 4. ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI, STUDIUL ARTELOR ȘI CULTUROLOGIE: FORMAREA COMPETENȚELOR PENTRU PREZENT ȘI VIITOR

Atelierul nr. 1. Științe ale educației

CZU 778.534.66(072.8)

CONTRIBUȚII LA FORMAREA COMPETENȚELOR PROFESIONALE ÎN CADRUL CURSULUI „STOP MOTION”

Stela RAILEAN, drd., asist. univ., Facultatea de Științe ale Educației, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Abstract: *The article investigates the importance of the “Stop Motion” course for the development of professional skills of students studying animation at the Faculty of Arts and Design. Through a methodological approach focused on transformative pedagogy, experiential learning models and collaborative projects, the course facilitates the acquisition and consolidation of skills within the framework of professional skills training, emphasizing the importance of critical and creative thinking in visual communication and individual project management in teamwork activities. The qualitative analysis of the teaching activities carried out within the course reveals the pedagogical potential of the stop motion technique in supporting innovative educational practices, adapted to university didactics, current labor market requirements and European standards regarding professional training. In conclusion, the „Stop Motion” course is an effective tool in the development of professional skills if it is carried out through transformative pedagogy focused on creativity, critical thinking, professional mentoring, interdisciplinarity and through the active involvement of each student in development of the group projects.*

Keywords: *animation, Stop Motion, didactics of art, professional competences, transformative pedagogy.*

Introducere. Tema didacticii desenului animat ca mediu inovator de învățare se înscrie în direcțiile actuale ale politicilor internaționale, europene și naționale în domeniul educației și a didacticii școlare pe trepte și discipline de învățământ. Astfel, la nivel internațional, Obiectivul 4 (Educație de calitate), stabilit în Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă, prevede accesul la educație prin metode moderne și inovatoare. În Strategia UNESCO este inclusă „inovația centrată pe om în utilizarea tehnologiilor pentru educație pentru a contribui la asigurarea unei educații de calitate echitabile și incluzive și a oportunităților de învățare pe tot parcursul vieții pentru toți” [4].

Programul Uniunii Europene „Digital Education Action Plan 2021-2027” [1] vizează sprijinirea metodelor de predare și învățare inovatoare, digitale și creative și încurajează utilizarea materialelor vizuale și interactive. În curricula universitară, banda desenată și desenul animat se regăsesc în cadrul cursurilor din domeniile științelor umaniste, științelor sociale și, parțial, al științelor exacte. În acest context, ele oferă studenților oportunitatea nu doar de a învăța cum să consume conținutul vizual în mod conștient, ci și cum să îl analizeze critic, să îl interpreteze adecvat și să creeze materiale originale, într-un mod inovator. În didactica școlară a fost demonstrat efectul desenelor animate asupra motivației elevilor de gimnaziu de a studia științele integrate [2].

Uniunea Europeană nu are politici exclusive dedicate didacticii desenului animat. Totuși, proiectarea didactică a mediilor inovatoare de învățare este susținută indirect prin documentele de politici europene care promovează inovarea în educație, alfabetizarea media și vizuală, educația cultural-artistică, accentul pe gândirea critică și creativitate și implicarea activă a tuturor studenților în procesul instructiv-educativ. Comisia Europeană susține astfel de proiecte prin programele Erasmus+, Creative Europe (Media), Orizont Europe și altele.

Republica Moldova a realizat progrese importante în digitalizarea didacticii, precum adoptarea Strategiei de Transformare Digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030 [3] și Programul de implementare 2025-2027, Strategia de dezvoltare „Educația 2030”, Programul de digitalizare în educație (2024-2027) și altele. Cercetările științifice care abordează tematica benzii

desenate și a desenului animat se limitează, în general, la aspecte descriptive, axându-se pe istoria animației și evoluția acestor forme de expresie vizuală ca fenomene culturale. În schimb, dimensiunea lor pedagogică și potențialul didactic sunt insuficient explorate, mai ales în contextul educației formale și al integrării în curriculumul școlar și universitar.

Acest articol are ca scop studierea importanței contribuțiilor cursului „Stop Motion” pentru dezvoltarea competențelor profesionale a studenților care studiază animația la Facultatea de Arte și Design.

Metodologia cercetării. Cercetarea prezentată în acest articol are un caracter exploratoriu, vizând analiza contribuției cursului „Stop Motion” la dezvoltarea competențelor profesionale ale studenților. Obiectivul principal a fost evaluarea eficienței activităților de învățare bazate pe animație *stop motion* în formarea unor competențe relevante pentru domeniul educațional, artistic și tehnologic. Instrumentele de colectare a datelor au inclus observația directă a activităților de învățare și analiza proiectelor realizate de participanți (animații *stop motion*). Informațiile colectate au fost analizate prin metode calitative (analiză răspunsurilor studenților) în vederea identificării progresului înregistrat în ceea ce privește dezvoltarea competențelor profesionale vizate.

Rezultate

1. Specificul animației Stop Motion din perspectiva didacticii

Din perspectiva didacticii școlare, animația tinde să se concentreze pe procesul de producție, iar ceea ce diferențiază animația de filmul cu acțiune reală sunt detaliile practice/tehnice. O expresie comună în definițiile animației este „cadru cu cadru”, prin care se înțelege actul de manipulare fragment cu fragment sau construirea unui film de animație cadru cu cadru [5]. Animația *stop motion* și animația la calculator se deosebesc după forma de realizare a imaginilor în mișcare și după tehnicile folosite pentru a crea iluzia mișcării.

Animația *stop motion* este o formă sau o tehnică de animație cadru cu cadru, în care obiectele sunt animate fizic în spațiu tridimensional, fiind fotografiate la fiecare modificare minimă de poziție, astfel încât, la redare, să rezulte o secvență cinematică coerentă. Tehnica implică o interacțiune directă cu materialul vizual și necesită un proces atent de planificare, regie, compoziție vizuală și editare digitală. În funcție de tipul obiectelor, în animația *stop motion* poate fi utilizată plastilină sau lutul modelabil, păpuși sau figurine articulate, personaje și obiecte din hârtie sau carton decupat, obiecte cotidiene (jucării, ustensile etc.) sau oameni reali.

În didactica școlară animația *stop motion* se remarcă prin posibilitatea de a integra într-un mod coerent și creativ conținuturi din diverse arii curriculare pentru a stimula învățarea activă, cooperativă și colaborativă. Tehnica *stop motion* favorizează organizarea lecțiilor ca proiecte de grup pentru a crea un produs final (filmul animat). Acest demers didactic încurajează responsabilitatea fiecăruia, dar și lucrul în echipă, fiind compatibil cu pedagogia transformativă și constructivistă. Etapele de realizare a unui proiect de animație include trei etape:

- a. *etapa de preproducție* (dezvoltarea ideii);
- b. *etapa de producție* (procesul de creare a designului de personaje, propsuri și decoruri);
- c. *etapa de postproducție* (design de sunet, editare finală).

Urmând etapele de creare a unui film animat în tehnica selectată, la etapa de preproducție, studenții vor crea ideea și vor elabora conceptul unei producții de scurtmetraj în tehnica *stop motion*. Pe durata activității didactice, studenții vor fi familiarizați cu o serie de termeni specifici industriei desenelor animate în tehnica *stop motion*, și vor dezvolta abilități de gândire critică și artistice prin analiza lucrărilor canonice create de studiouri precum Aardman Studio sau Laika Studio, specializate în producerea filmelor de animație în tehnica *stop motion*.

Printre metodele care vor fi folosite în cadrul cursului de Stop Motion sunt metode tradiționale, metode participative, metode creative și metode experimentale ca prelegerea interactivă, demonstrația practică, teste de cunoștințe, peer review, dar și învățarea prin descoperire. Aceste metode au rol de a stimula creativitatea, colaborarea interpersonală și gândirea critică. Metodele tradiționale vor fi bazate pe familiarizarea cu tehnicile de *stop motion*, iar metodele inovative vor pune accent pe colaborare, reflecție și creativitate.

Metodele tradiționale de predare la cursul de Stop Motion vor fi: explicația, prezentarea, demonstrația, lucru pe sarcini, exerciții dirijate și studiu individual. Printre metodele inovative se numără: analiza critică a filmelor realizate în tehnica *stop motion* premiate internațional la festivaluri, feedbackul la fiecare etapă din procesul de lucru, story print, character clinics, laboratorul rezolvării de probleme (problem solving lab) și per review sessions.

Alte metode creative vor fi: storytelling vizual în care studenții vor crea o narațiune vizuală din imagini, urmate de teste de animații de tip experimental, testând materialele specifice tehnicii de *stop motion* ca plastilină, hârtie, păpuși sau obiecte. De asemenea, se pune accent pe lucru în echipă și colaborare – metoda Peer-to-peer learning. O altă metodă va fi *mind mapping* care constă din generare de idei pentru realizarea proiectului de evaluare finală și brainstorming.

Metoda prioritară este *învățarea prin proiect*. Studenții îndeplinesc cerința de a crea un scurt-metraj în tehnica *stop motion* cu durata de minim 30 secunde și maxim 1 minut și 30 secunde. Proiectul este realizat în echipă, unde fiecare participant va avea un rol. Echipele vor avea alegerea de a selecta tehnica de *stop motion*, care li se potrivește cel mai bine după preferințe și abilitățile de moment. Ei vor selecta din cutout, plastilină, puppet (păpuși), obiect (obiecte reale) sau pixilation.

2. Inovații didactice ca urmare a proiectului Fulbright Scholar

În urma experienței didactice și a schimbului de experiență la UCF (SUA), am implementat o serie de îmbunătățiri în curricula cursului Stop Motion, printre care structurarea logică a conținutului, clarificarea cerințelor și a criteriilor de evaluare, încurajarea inițiativei individuale, organizarea exercițiilor creative, utilizarea platformei Google Classroom. Astfel, structurarea logică a temelor contribuie la progres, facilitează asimilarea graduală a conceptelor și înțelegerea clară a specificului tehnicii *stop motion*. Încurajarea inițiativei individuale este importantă pentru a iniția cercetări individuale la teme suplimentare planului de studiu. Organizarea, coordonarea și controlul exercițiilor creative stimulează gândirea critică, dezvoltă abilitățile artistice și tehnice.

Utilizarea platformei *Google Classroom* este utilă pentru a colecta temele și a comunica eficient cu studenții. Sistemul de notare clar și transparent este o formulă clară în care nota finală reflectă atât rezultatele la examen și proiecte, cât și implicarea în activitățile suplimentare, astfel încât studenții au fost motivați să performeze pe mai multe planuri. Aceste modificări au avut un impact pozitiv asupra calității proiectelor realizate, iar procesul de studiu a fost strategic mai bine organizat.

3. Opiniile studenților în răspunsurile cursanților la întrebarea deschisă „Într-o frază scurtă, descrie cum te-a ajutat (sau nu) utilizarea desenului animat sau a benzii desenate în lucrarea ta?”:

- a. Utilizarea desenului animat m-a ajutat la crearea unui concept de personaj pentru joc video, care l-am făcut pentru diplomă;
- b. M-a ajutat să înțeleg cum mai eficient să fac desene *frame by frame* pentru a reda o mișcare lină;
- c. Întreaga lucrare este dedicată creării unui film animat;
- d. Storytelling;
- e. Nu m-a ajutat, fiindcă rolul meu a fost partea scrisă a documentației;
- f. A ajutat pentru referințe și inspirație;
- g. Am folosit o succesiune de cadre, nu o bandă desenată propriu-zisă, pentru a structura eficient storyboardul și a transmite emoții puternice cu un număr redus de imagini;
- h. Fiindcă am lucrat mai mult în 3D, nu pot să spun că am făcut o animație ceva, dar am folosit cunoștințele pentru a da proporții și forme interesante personajelor sculptate;
- i. Lucrarea mea e despre storyboard, desenul animat e parte din acesta;
- j. Utilizarea desenului animat m-a ajutat să explorez diverse tehnici, stiluri și să înțeleg ce îmi place mai mult;
- k. M-a ajutat să redau mai clar tema și mesajul artistic.

Analiza critică a acestor răspunsuri permite a afirma că studenții integrează cunoștințele teoretice despre animație în proiectele lor finale de *stop motion*, ceea ce sugerează un transfer de competențe autentic și relevant competențelor profesionale. Se observă achiziții (meta)cognitive

și competențe sociale asociate cu tehnica animației (frame-by-frame, succesiunea cadrelor, expresivitate vizuală), ceea ce reflectă modul de învățare conștientizată. Tehnica *stop motion* este percepută ca un catalizator didactic eficient pentru exprimarea artistică și formarea/dezvoltarea unui stil de învățare propriu. Răspunsul „Storytelling” sugerează că narațiunea vizuală a fost o componentă esențială în procesul creativ. Totuși, apare o distincție între cei implicați direct în animație și cei care au avut roluri complementare (sculptură, documentare), dar și aici se identifică forme indirecte de transfer al cunoștințelor (ex: proporții, forme).

Concluzii. Rezultatele cercetării evidențiază potențialul semnificativ al cursului „Stop Motion” în dezvoltarea competențelor profesionale ale studenților de la Facultatea de Arte și Design. Participanții au demonstrat un progres clar în ceea ce privește formarea competențelor profesionale, capacitatea de planificare și gestionare a proiectelor individuale în cadrul proiectelor de grup, creativitatea, colaborarea în echipă și exprimarea vizuală.

Metoda *stop motion* este un mediu de învățare complex, dar efectiv, care stimulează învățarea activă, creativitatea și gândirea critică. Activitățile practice, centrate pe proiect, au oferit participanților contexte autentice de învățare, favorizând transferul de cunoștințe și abilități către situații reale de muncă. De asemenea, feedbackul colectat la etapa finală demonstrează un nivel ridicat de motivație, confirmând relevanța cursului pentru dezvoltarea profesională. Integrarea tehnicii *stop motion* în programele educaționale constituie o strategie eficientă de inovare pedagogică în domeniile care necesită competențe profesionale creative, tehnice și colaborative.

Bibliografie:

1. European Education Area. *Digital Education Action Plan (2021-2027)*. [online] [citat 20.09.2025]. Disponibil: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/plan>
2. KUMI-MANU, R., ACQAH, S., EMINAH, C. Exploring junior high school learners' motivation in science through concept cartoon-based instruction. In: *Education*. 2025, No 5(2), pp. 53-73.
3. *Strategia de Transformare Digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030*. [online] [citat 20.09.2025]. Disponibil: <https://mded.gov.md/transparenta/64373-2>
4. UNESCO. *Strategy on Technological Innovation in Education (2022-2025)*. [online] [citat 20.09.2025]. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378847>
5. WARD, P. Defining „animation”: the animated film and the emergence of the film bill. In: *Scope: An Online Journal of Film Studies*. 2000, pp. 1-11.

CZU 376.545

ARMONII EDUCAȚIONALE ÎN DIVERSITATE: REPERE PENTRU SPRIJINIREA COPIILOR DEOSEBIȚI¹

Tatiana BULARGA, dr., conf. univ., Facultatea de Științe ale Educației,
Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *Within the broad scope of the term “exceptional children” – which encompasses a diverse spectrum of learners, including both gifted and talented individuals as well as those with special educational needs (SEN) – there emerges a clear need for a robust theoretical framework, along with the development and validation of effective practical approaches to support their educational inclusion. This article focuses on a specific subgroup within this population: gifted and talented children. It aims to define the concept of “giftedness,” examine its various levels or degrees, and highlight the distinctive traits associated with gifted individuals. In future articles, we intend to broaden this analysis by addressing the educational integration of children with SEN, recognizing that many of them may also demonstrate different forms of giftedness. This perspective supports our initial focus on the concept of giftedness, viewed as a human potential that, to varying extents, can be found in all children.*

¹ Articolul este elaborat în cadrul proiectului de cercetare și inovare „Consolidarea resurselor educaționale pentru sprijinirea copiilor speciali în contextul integrării europene”, înscris în Registrul de stat al proiectelor din sfera științei și inovării cu cifrul 25.80012.0807.44SE

Keywords: *exceptional children, children with SEN, educational inclusion, giftedness, abilities, performance*

În contextul amplu al concepției privind „copiii deosebiți” – concept care include atât copiii dotați/supradotați, cât și pe cei cu cerințe educaționale speciale (CES) – se impune o fundamentare teoretică riguroasă, precum și elaborarea și validarea unor soluții aplicative adecvate, orientate spre integrarea educațională eficientă a acestora. În cadrul prezentului articol, ne propunem să abordăm o dimensiune specifică a acestei categorii, și anume copiii dotați/supradotați, prin clarificarea conceptului de „dotați”, analiza gradațiilor acestora, precum și evidențierea trăsăturilor caracteristice ale copiilor dotați. Ulterior, în articolele următoare, vom extinde analiza prin tratarea dimensiunii educaționale a copiilor cu CES, în contextul în care aceștia pot fi purtători ai unor forme diverse de dotați. De aici derivă opțiunea metodologică de a începe prin definirea conceptului de „dotați”, văzută ca o calitate general-umană, prezentă, într-o anumită măsură, la toți copiii.

„Copiii deosebiți reprezintă o categorie educațională largă, ce include atât copiii cu potențial cognitiv și creativ evident (dotați/supradotați), cât și copiii cu cerințe educaționale speciale, a căror talent sau aptitudini pot fi latente sau manifestate specific într-un domeniu, necesitând strategii diferențiate de identificare și dezvoltare.”

Această ipoteză este **susceptibilă de validare** prin cercetare pedagogică calitativă (observație, studii de caz, interviuri), dar și prin cercetări psihometrice sau aplicative (screening de aptitudini specifice în rândul copiilor cu CES).

În pedagogia contemporană, termenul de „copii deosebiți” capătă o semnificație tot mai largă și incluzivă, depășind limitele tradiționale care îi separau pe copiii „normali” de cei cu nevoi speciale. Astfel, copiii deosebiți sunt văzuți ca un grup divers, caracterizat prin manifestări cognitive, afective și motivaționale diferite de media generală, fie în sensul unor performanțe excepționale, fie în sensul unor particularități în dezvoltare sau în învățare. Această abordare presupune recunoașterea și valorizarea unicității fiecărui copil, precum și necesitatea unei abordări educaționale diferențiate, care să răspundă specificului fiecărui profil de dezvoltare.

Din perspectiva modelelor explicative ale potențialului uman, François Gagné propune o distincție clară între „giftedness” – adică potențialul natural sau aptitudinile înnăscute – și „talent” – manifestarea concretă a acestui potențial prin performanță, rezultată din educație și experiență. Această distincție ne permite să înțelegem că, în rândul copiilor cu cerințe educaționale speciale (CES), pot exista talente sau potențiale neexprimate care, odată identificate și susținute, pot conduce la performanțe remarcabile în diverse domenii, de la arte și muzică până la științe exacte.

O altă perspectivă importantă o aduce teoria inteligențelor multiple a lui Howard Gardner, care identifică o varietate de tipuri de inteligență, cum ar fi cea lingvistică, logico-matematică, spațială, muzicală, corporal-kinestezică, interpersonală și intrapersonală. Această teorie subliniază faptul că succesul și potențialul copilului nu pot fi măsurate doar prin indicatorii tradiționali, cum ar fi limbajul sau matematica, ci trebuie să includă și alte forme de inteligență. În acest sens, copiii cu CES pot demonstra excelență în domenii care nu sunt întotdeauna valorizate în sistemul educațional clasic.

În educație, se manifestă o tranziție de la integrare – care presupune adaptarea copiilor la standardele generale – spre incluziune autentică, care pune accent pe recunoașterea și valorizarea diversității ca o resursă. Din această perspectivă, „copilul deosebit” poate fi considerat un concept umbrelă, care înlătură stigmatizările și promovează o abordare centrată pe potențialul individual, cu strategii educaționale flexibile și personalizate.

Astfel, în cadrul acestei concepții integratoare, putem delimita mai multe categorii relevante: copiii supradotați în sens clasic, cu IQ ridicat și capacități cognitive superioare; copiii cu talente specifice în domenii artistice, sportive sau sociale; copiii cu CES care pot avea un potențial latent sau manifestat în mod atipic; și copiii sub-performanți care, în ciuda rezultatelor slabe, demonstrează interese și creativitate deosebite. Toate aceste categorii necesită intervenții educaționale diferențiate, care să includă atât identificarea precisă a profilului individual, cât și sprijinul adecvat pentru dezvoltarea potențialului.

Fiecare persoană umană se naște cu un program genetic constituit dintr-un șir de calități/disponibilități, care, pe parcursul evoluției sale cotidiene, în funcție de condițiile de dezvoltare/formare, pot atesta atât o creștere dinamică considerabilă, cât și o stare latentă, de stagnare, de dezvoltare încetinită. Școala contemporană, instituțiile sociale (societate, familie, asociațiile culturale) contribuie la crearea condițiilor favorabile pentru manifestarea polidimensională a capacităților și abilităților copiilor și adolescenților în cele mai diverse domenii de activitate, atât în cadrul orelor de curs, cât și în acel extracurricular.

Raportându-ne la diferențele aptitudinale ale elevilor, constatăm existența unei diversități fi-rești a potențialului individual, din rândul căreia se evidențiază elevii ce demonstrează capacități peste nivelul vârstei lor cronologice și al grupului de referință. Această categorie de elevi, fiind minoritară, formează contingentul, care dispune de abilități deosebite într-un anumit domeniu de activitate și care, aflați în condiții favorabile, demonstrează performante considerabile.

Adesea, un profesor școlar poate să nu facă față procesului de dezvoltare a copiilor supradotați. În acest caz este nevoie de a încadra elevul/elevii respectivi în sistemul educațional specializat în domeniu. Asemenea cazuri au loc, mai ales, în legătură cu distribuirea elevilor dotați/supradotați la instituțiile din domeniile artistice (muzică, arte plastice, coregrafie, actorie etc.).

De menționat că pedagogia în toate timpurile a fost interesată atât de determinarea criteriilor după care ar fi posibil de identificat copiii supradotați, cât și de elaborarea strategiilor și metodelor de lucru cu asemenea categorie de elevi. Anumite răspunsuri la primul aspect al problemei le găsim în literatura psihologică de azi și de dată recentă. Este oportun a concretiza că atât viziunile asupra definirii dotării/supradotării în diverse domenii de activitate, cât și criteriile de identificare a acestei categorii de copii diferă de la un autor la altul și de la o perioadă de cercetare la alta, fiind condiționate de valorile și nevoile actuale ale societății. Fără a intenționa să supunem unei analize detaliate multitudinea definițiilor dotării înregistrate până la moment, vom scoate în relief sensul generalizator al fenomenului.

Se acceptă că supradotatul dispune de capacități/abilități superioare covârșnicilor și vârstei sale, care îi permit să se manifeste cu o reușită deosebită într-un singur sau mai multe domenii de activitate, dând dovadă de performanțe ridicate. În accepțiunea noastră, este valoroasă din punctul de vedere al reliefării mai multor tipuri de supradotare sau domeniilor de manifestare a supradotării, definiția lansată de S. Marland, unde drept supradotați sunt calificați copiii, care, „demonstrând abilități sau potențialul unor abilități, dovedesc capacitatea unor performanțe înalte în domeniile intelectuale, creative, academice specifice, de conducere, arte vizuale, și care reclamă servicii sau activități ce nu sunt oferite de școala obișnuită” (10, p. 33). Definiția dată se înscrie în teoriile ce pledează pentru existența supradotărilor specifice sau inteligențelor multiple manifeste în domeniile (ariile dotării/supradotării) muzicii, artelor plastice, coregrafiei, matematicii, limbilor etc. La acest capitol merită o atenție deosebită teoria lui H. Gardner, conform căreia sunt evidențiate șapte tipuri de inteligențe, care totodată sunt tipuri de supradotare: inteligența *lingvistică*; inteligența *logico-matematică*; inteligența *spațială* (manipularea cu configurațiile spațiale); inteligența *corporal-chinestezică*; inteligența *muzicală*; inteligența *interpersonală* (orientarea spre alte persoane); inteligența *intrapersonală* (înțelegerea și conceperea sinelui). Unul dintre proiectele demarate în SUA în anii 50, în scopul valorificării potențialului excepțional, desemna domeniile: intelectual, științific, de lider, creativ, artistic, scriitoricesc, dramatic, muzical, mecanic, fizic. Astfel, se semnalează prima direcție în *gradualitatea/gradarea* categoriei dotării, și anume cea de *existență a multiplelor tipuri de dotare/supradotare*.

A doua direcție de gradare a fenomenului în analiză constituie, după noi, diferențierea nivelurilor dotării/supradotării sau „subcategoriilor supradotării” (apud F. Gagné). În opinia lui F. Gagné, există următoarele subcategorii: supradotare de bază, supradotare moderată, supradotare ridicată, supradotare extremă. În calitate de criteriu-cheie la delimitarea subcategoriilor desemnate cercetătorul a utilizat valoarea IQ-ului. Înclinăm spre acceptarea generală a *subcategoriilor* sau, în viziunea noastră, a *nivelurilor dotării/supradotării*, însă cu utilizarea variabilelor (criteriilor/trăsăturilor/capacităților) testate în funcție de *tipul dotării*.

Pentru a delimita cadrul de cercetare, este necesar a efectua o distincție între astfel de categorii de interferență cum sunt **dotarea, supradotarea, talentul**. Trebuie să remarcăm că termenul „*dotare*” servește sintagmă esențială și inițială în evoluția termenului „*supradotare*”, unde prin intermediul prefixului „*supra*” – superior (supradotat – superior dotat) se semnalează o diferențiere de ordin cantitativ.

În accepțiunea psihologică supradotarea se referă la domeniul intelectual și este determinată de inteligență superioară (criteriul-cheie pentru diagnostic – coeficientul IQ-ului) peste nivelul vârstei cronologice. În special, M. Jigău consideră că termenul de supradotare trebuie rezervat „pentru capacitățile intelectuale de excepție care fac posibilă înaltă performanță în orice domeniu” (11, p. 55). În limbajul obișnuit, deseori, noțiunea de talent este folosită ca sinonimul supradotării. Referitor la acest aspect, F. Gagné califică supradotarea drept competență a personalității, în timp ce talentul este caracterizat ca o performanță și una, și alta fiind peste medie. În literatura de specialitate există poziția conform căreia talentul are actualitate numai pentru domeniile speciale: muzică, teatru, coregrafie, matematică, chimie etc. Fără a ne aprofunda în analiza comparativă a opiniilor, vom preciza doar că ne plasăm pe poziția adepților studiilor recente care utilizează termenul de talent nu numai pentru domeniile speciale, desemnate anterior, ci și pentru alte domenii posibile. Acceptăm, totodată, punctul de vedere al lui F. Gagné cu referire la caracterizarea talentului ca performanță înaltă în orice domeniu, ce are loc (se dezvoltă) datorită supradotării – abilității, competenței excepționale manifeste în domeniul respectiv/unui complex de însușiri, abilități, capacități excepționale în domeniul respectiv.

Identificarea căilor de diagnosticare a copiilor supradotați cere de la cercetător, mai întâi de toate, determinarea scopului unei asemenea activități. În legătură cu aceasta, am putea evidenția două obiective de resort, și anume: a) determinarea momentelor prin care are loc manifestarea capacităților elevului și cum el le dezvoltă în procesul învățării; b) identificarea elevilor care au nevoie de dezvoltarea capacităților individuale prin angajarea acestora în activități extracurriculare orientate special spre dezvoltarea dotațiilor. Ne referim la categoria de elevi, la care capacitățile sunt dezvoltate, într-un domeniu sau altul, într-o măsură mai mare decât la colegii săi. Asemenea elevi sunt deținătorii capacităților cu mari potențialități, însă deocamdată nefiind *realizate* sau realizate în mică măsură. Anume în asemenea situații este nevoie de a dispune de tehnologii de diagnostic bine verificate.

Vom menționa că știința pedagogică nu dispune de un aparat special cu ajutorul căruia ar putea fi efectuată *măsurarea* capacităților copiilor manifestate într-un anumit domeniu. În valoare sunt puse metodele și procedeele de care dispune la acest capitol știința psihopedagogică de azi.

Reieșind din cele menționate anterior, vom remarca că principalul scop al diagnosticării copiilor dotați se reduce la informarea cât se poate de calificată a elevilor cu privire la perspectivele de dezvoltare a capacităților lor individuale. Însă, aceasta este imposibil de realizat fără a avea fapte și date concrete despre personalitatea elevului supus diagnosticării. În continuare, vom căuta să evidențiem câteva categorii de elevi și să exemplificăm prin situații caracteristice domeniului studiat.

Elevii care se consacră definitiv procesului de învățare. Acești elevi consumă toată energia pentru însușirea programei școlare. Ei sunt disciplinați, responsabili, organizați, însă nu se evidențiază prin rezultate remarcabile într-o anumită activitate. Pentru ei toate disciplinele școlare au o importanță egală. În fiecare oră de curs ei investesc resurse individuale maxime, de pe urma cărora se aleg cu o dezvoltare adecvată. Se constată că această categorie de elevi, spre clasele a IX-X, depășesc simțitor colegii săi. Ei au o atitudine pozitivă față de învățare și pozițiile lor din an în an se întăresc tot mai mult. Acești elevi, de regulă, finalizează școala cu succes și continuă studiile în alte instituții de învățământ.

Elevii care, indiferent de capacitățile individuale, nu manifestă rezultativitate. La această categorie de elevi, mai ales în clasele primare, interesele individuale nu sunt legate de disciplinele de studiu. Ei sunt foarte activi în activitățile extracurriculare, însă neglijează realizarea lucrului pentru acasă la disciplinele școlare. Profesorul școlar trebuie să ia o atitudine deosebită față de asemenea elevi, să le acorde atenție în privința identificării motivelor care creează situația de indiferență față

de însușirea disciplinelor școlare. Acțiunile didactice trebuie să fie orientate spre activizarea elevilor în așa mod ca aceștia să se bucure de succese cât se poate de înalte la învățătură. Fiind printre cei mai buni în clasă, acestei categorii de elevi timp îndelungat nu i se acordă o atenție adecvată. Ei nu sunt supuși criticii pentru faptul că nu folosesc din plin potențialul individual pentru a se dezvolta la un grad superior. În așa mod, este ratată posibilitatea de a deprinde să lucreze din toate puterile, să depună toate eforturile pentru atingerea scopurilor înaintate, ceea ce este destul de important pentru a se afirma în oricare domeniu de activitate, inclusiv în muzică. Ei schimbă frecvent tipurile și formele de ocupații extracurriculare, căutând să obțină rezultate *ușoare* fără a depune eforturi considerabile. De aceea, este destul de important a forma la acești elevi o cultură organizațională care să le permită a se manifesta în diverse domenii de activitate destul de eficient. Diagnosticul capacităților individuale, în acest context, trebuie să facă față următoarelor obiective:

- a determina în ce măsură elevii dispun de capacități individuale;
- a identifica factorii facilitatori ai procesului de dezvoltare continuă a capacităților elevilor.

Elevii a căror reușită este ne semnificativă pe un timp îndelungat. La acești elevi este puternic dezvoltată imaginația, însă ei manifestă un nivel scăzut al gândirii analitice și al abstractizării. În primii ani de școlarizare ei însușesc bine disciplinele bazate pe exemplificări reale/concrete. Pe măsura creșterii necesității de a face abstractizări, elevii se confruntă cu dificultăți considerabile, fapt care implică apariția complexelor și pierderea interesului pentru cunoaștere. Ei cred că factorii frenatori ai succesului personal sunt legați de slaba lor sârguință. Profesorii școlari, cu mici excepții, nu supun unui diagnostic special capacitățile, care fiind de profil la acești elevi, dar trecute în latență, care ar putea redresa situația destul de îngrijorătoare în plan formativ.

În continuare, ne vom referi la indicatorii care permit identificarea elevilor dotați. Unul din indicatorii semnificativi, în acest sens, rămâne a fi vârsta de școlarizare, și anume:

- la un moment anumit elevul atinge într-un domeniu un grad relativ înalt de dezvoltare a capacităților individuale care îi permit să se manifeste cu o reușită deosebită;
- rezultatele deosebite obținute de elev într-o activitate anumită permit de a conchide că aceste rezultate ar fi și mai înalte dacă elevul ar realiza pe deplin capacitățile sale individuale necesare anume acestei activități sau discipline școlare. La ridicarea nivelului de reușită personală ar putea să-și dea concursul atât factorii de timp, cât și cei legați de capacitățile generale de personalitate (voință, inteligență);
- elevul demonstrează rezultate superioare într-o anumită sferă, activitate, totodată, în alte activități el nu se deosebește deloc de colegii săi. Datorită reușitei deosebite a elevului într-o activitate, profesorii altor discipline îi iartă/tolerează reușitele ne semnificative la disciplinele școlare respective.

Este cunoscut că elevii superior dotați au anumite particularități individuale pe care trebuie să le cunoască toți subiecții procesului educațional, dar mai ales, profesorul școlar.

Printre aceste *particularități/caracteristici* evidențiem:

- copiii supradotați, de regulă, sunt foarte activi și mereu preocupați de soluționarea anumitor probleme. Ei tind să lucreze mai mult decât alții, deseori, acordând multă atenție lucrurilor și fenomenelor care nu neapărat să aibă legătură directă cu ora de curs. La prima vedere se pare că acești elevi nu acordă o atenție pregnantă tuturor disciplinelor școlare. Ei au nevoie de o atenție și susținere deosebită din partea profesorului pentru dezvoltarea continuă a aptitudinilor individuale superior dezvoltate;
- copiii supradotați cu insistență își ating scopurile scontate și prin aceasta, firește, aduc prejudicii profesorului, deoarece caută să pătrundă în esența lucrurilor și să rămână satisfăcuți pe deplin în acțiunile întreprinse;
- copiii supradotați sunt copii interesați în fenomenul de a fi apreciați la un anumit nivel: *inferior, mediu sau superior*;
- datorită capacităților dezvoltate de care dispun, ei progresează mai mult decât alții în munca independentă. Aceste aspecte se fac deosebit de vizibile în lucrul cu literatura suplimentară, în activitățile de creație artistică etc.;

- copiii acestei categorii sunt apți de a pătrunde în esența lucrurilor, ei sunt critici și autocritici;
- la oricare fenomen al cunoașterii ei vin cu o mulțime de întrebări la care insistă să obțină răspunsuri explicite și definitive;
- pentru ei prezintă interes acele ore de curs care sunt modelate prin aplicarea metodelor problematizate, în timp ce colegii de clasă se mulțumesc cu însușirea faptelor comunicate de-a gata de către profesor;
- acești elevi sunt disponibili pentru a însuși cunoștințele în mod independent;
- spre deosebire de colegii săi, elevii supradotați cu iscusință analizează, suprapun, discriminează faptele studiate;
- majoritatea elevilor supradotați își propun scopuri majore, care sunt irealizabile pentru co-vârșnicii săi.

De rând cu particularitățile individuale caracteristice copiilor supradotați, putem, de asemenea, să evidențiem și *următoarele trăsături*:

- interesul deosebit pentru activitatea de a gândi;
- competențe supra vârstei sale;
- tendința de a găsi independent răspuns la oricare întrebare parvenită pe parcursul cunoașterii;
- dorința de a face descoperiri, de a crea, de a inventa;
- manifestarea interesului pentru diverse informații și cunoștințe din diferite domenii;
- manifestarea unei memorări excepționale;
- prezența unei imaginații extraordinare;
- tendința pentru jocuri, pentru exercițiul de inovare;
- capacitatea înaltă de a expune propriile judecăți/gânduri;
- manifestarea răbdării înalte pentru activitatea realizată (învățare, creare, joc etc.);
- tendința de a participa activ la acțiuni extracurriculare;
- interesul multiplu pentru studiul diverselor izvoare literare (enciclopedii, dicționare etc.);
- interesul pentru cercetare;
- manifestarea unei simțiri destul de dezvoltate pentru adevăr;
- tendința înaltă pentru experimentare/inovare și riscul de a întreprinde diverse acțiuni în domeniul cunoașterii;
- prezența simțului pentru umor, pentru hazliu;
- manifestarea unei responsabilități înalte pentru acțiunile întreprinse;
- manifestarea unei înalte productivități, tendinței de a anticipa procesele cunoașterii stipulate în curricula.

Rezumând cele expuse anterior, putem conchide că copiii supradotați au nevoie nu numai de diagnosticarea capacităților sale individuale, ci și de elaborarea și aplicarea profesionistă a strategiilor pedagogice special orientate spre dezvoltarea continuă a capacităților individuale.

În pedagogia contemporană, termenul de „copii deosebiți” capătă o semnificație tot mai largă și incluzivă, depășind limitele tradiționale care îi separau pe copiii „normali” de cei cu nevoi speciale. Astfel, copiii deosebiți sunt văzuți ca un grup divers, caracterizat prin manifestări cognitive, afective și motivaționale diferite de media generală, fie în sensul unor performanțe excepționale, fie în sensul unor particularități în dezvoltare sau în învățare. Această abordare presupune recunoașterea și valorizarea unicității fiecărui copil, precum și necesitatea unei abordări educaționale diferențiate, care să răspundă specificului fiecărui profil de dezvoltare.

Din perspectiva modelelor explicative ale potențialului uman, François Gagné propune o distincție clară între „giftedness” – adică potențialul natural sau aptitudinile înnăscute – și „talent” – manifestarea concretă a acestui potențial prin performanță, rezultată din educație și experiență. Această distincție ne permite să înțelegem că în rândul copiilor cu cerințe educaționale speciale (CES) pot exista talente sau potențiale neexprimate care, odată identificate și susținute, pot conduce la performanțe remarcabile în diverse domenii, de la arte și muzică până la științe exacte.

Conceptul de neurodiversitate oferă, la rândul său, o înțelegere esențială asupra diversității umane. Această paradigmă susține că diferențele neurologice – precum autismul, ADHD sau

dislexia – reprezintă variații naturale ale creierului uman și pot fi asociate atât cu dificultăți, cât și cu forme unice de creativitate, inovare și potențial înalt. Astfel, copiii cu astfel de particularități nu trebuie priviți exclusiv prin prisma limitărilor, ci și a abilităților lor speciale.

În educație, se manifestă o tranziție de la integrare – care presupune adaptarea copiilor la standardele generale – spre incluziune autentică, care pune accent pe recunoașterea și valorizarea diversității ca o resursă. Din această perspectivă, „copilul deosebit” poate fi considerat un concept umbrelă, care înlătură stigmatizările și promovează o abordare centrată pe potențialul individual, cu strategii educaționale flexibile și personalizate.

Copiii deosebiți trebuie priviți ca o categorie educațională extinsă, caracterizată prin diversitate și unicitate, care cuprinde atât performanțe înalte evidente, cât și potențiale ascunse sau manifestate neobișnuit. Pentru valorificarea acestor potențiale este esențială o abordare pedagogică incluzivă, bazată pe diagnosticări complexe, strategii personalizate și susținere continuă, astfel încât fiecare copil să poată atinge nivelul său maxim de dezvoltare și afirmare în diverse domenii.

Bibliografie:

1. BULARGA, T. *Psihopedagogia interesului pentru muzică*. Chișinău: Tipografia „Elena-V.I.” SRL, 2008. 85 p.
2. CERBUȘCA, P. *Dezvoltarea creativității copiilor dotați și supradotați în contextul tehnologiilor moderne. Tehnologii educaționale moderne*. Chișinău, 1984, vol. III, pp. 33-39.
3. CIOFU, I; M. GOLU și C. VOICU. *Senzorialitate. Emoție. Diferențe individuale*. București: Editura Academiei R. S. R., 1978. 358 p.
4. CRISTEA, M. *Sistemul educațional și personalitatea. Dimensiunea estetică*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1994. 160 p.
5. GAGNE, R.M. Contributions of learning to human development. *Psychological Review*, 1968, nr. 75, pp. 177-191.
6. GAGNE, R.M. Mastery learning and instructional design. *Performance Improvement Quarterly* 1(1), 1988, pp. 7-18
7. GOLU, M. *Introducere în psihologie*. București: Editura Științifică, 1972, 265 p.
8. GOLU, M. *Dinamica personalității*. Caietele Clubului de la București științific și cultural. București, 1993. 237 p.
9. HAYES, N. *Introducere în psihologie*. București: Editura All. Educațional S. A., 1998. 447 p.
10. HAVÂRNEANU, C. *Cunoașterea psihologică a persoanei*. București: Editura Polirom, 2000. 238 p.
11. JIGĂU, M. *Copiii supradotați*/ M. Jigău. București: Editura Știință și Tehnică, 1994. 382 p.
12. STĂNESCU, M.-L. *Instruirea diferențiată a elevilor supradotați*. Iași: Polirom, 2002. 216 p.
13. ROȘCA, AL și B. ZORGO. *Aptitudinile*. București: Editura Științifică, 1972. 150 p.
14. TODORAN, D. *Individualitate și educație*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974. 400 p.
15. ZISULESCU, ȘT. *Aptitudini și talente*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. 217 p.

CZU 7.067(072.8)

STRATEGII METODOLOGICE PENTRU PROMOVAREA EXCELENȚEI ARTISTICE ÎN CONTEXTUL STANDARDELOR PROFESIONALE ALE CADRELOR DIDACTICE

Iulia POSTOLACHI, dr., lect. univ., Facultatea de Științe ale Educației, Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: The article highlights the methodological strategies through which teachers can promote artistic excellence, respecting professional standards. In the theatrical field, it is recommended to use role-playing, improvisation and dramatization to develop expressiveness and stage communication. In the artistic-plastic area, the emphasis is on experimenting with various painting, collage or modeling techniques, stimulating visual creativity and aesthetic sense. For choreographic skills, creative movement exercises, group dance and choreographic interpretations are proposed that develop coordination, body expressiveness and team spirit. In the literary-artistic sphere, the strategies include creative writing, expressive recitation, literary text analysis and creative workshops, aimed at cultivating artistic sensitivity

and communication skills. Through the diversity of these methods, students are supported to capitalize on their artistic potential, and teachers to maintain a high professional level in the educational act.

Keywords: *artistic excellence, artistic skills, professional standards, methodological strategies, teaching staff.*

Educația artistică reprezintă un domeniu fundamental al formării culturale și intelectuale a elevilor, având rolul de a dezvolta competențe estetice, creative și expresive, indispensabile pentru integrarea lor în viața socială și culturală. În contextul actual, marcat de schimbări rapide și de diversificarea exigențelor educaționale, promovarea excelenței artistice presupune aplicarea unor strategii metodologice inovatoare, centrate pe elev și orientate către performanță. Standardele profesionale ale cadrelor didactice constituie repere esențiale pentru proiectarea, implementarea și evaluarea procesului instructiv-educativ, asigurând atât calitatea actului pedagogic, cât și formarea unei culturi artistice autentice.

În acest sens, valorificarea competențelor artistice-teatrale, artistico-plastice, coregrafice și literar-artistice necesită selectarea și combinarea unor modalități didactice variate, capabile să stimuleze creativitatea, gândirea critică, expresivitatea și sensibilitatea estetică a elevilor. Analiza și aplicarea acestor strategii devin, astfel, un demers indispensabil pentru conturarea unei educații artistice moderne, care să răspundă cerințelor curriculare și să favorizeze afirmarea excelenței la nivel individual și colectiv.

Competența artistico-plastică, ca dimensiune definitorie a excelenței artistice, este analizată în cercetările lui T. Hubenco, care subliniază rolul central al senzorialității estetice în procesul de formare a gustului artistic. Aceasta presupune integrarea treptată a limbajului specific artelor vizuale prin dezvoltarea capacității de percepție și interpretare a elementelor expresive – acorduri cromatice, armonii acustice, gesturi sau forme plastice – prezente în opera de artă. În acest cadru, un set de exigențe pedagogice este orientat spre cultivarea emoțiilor estetice și a trăirilor sensibile, marcate de opoziții și tensiuni complexe (plăcere-neplăcere, interes-dezinteres, original-banal, personal-impersonal), care contribuie la consolidarea unei atitudini reflexive și critice față de fenomenul artistic [8, p. 10].

„Pentru dezvoltarea optimă a competențelor artistico-plastice, se propune ca în demersul la clasă să se utilizeze diverse materiale de artă clasice și materiale netradiționale (plante, fructe, aluat, nisip, sârmă, zăpadă, textile etc.), instrumente și tehnici mixte. Acestea îi vor ajuta pe elevi să însușească arta comunicării ideilor și mesajelor vizuale, să rezolve probleme și concepte complexe pe care nu le pot reda verbal. Centrarea pe competențe stabilește o viziune netradițională față de utilizarea conținuturilor: acestea devin mobile, flexibile și redau viziunea elevilor despre realizarea obiectivelor stabilite. În procesul de implementare a educației plastice cadrul didactic va selecta acele conținuturi care, în opinia sa, vor contribui cel mai bine la formarea competențelor specifice stipulate de curriculum: culturalizarea elevilor, formarea competențelor de comunicare artistică și de autoexprimare prin simboluri vizuale” [8, p. 11]. Totodată, cadrele didactice pot propune alte conținuturi care vor asigura realizarea obiectivelor proiectate (standardelor la educația plastică). Sarcina managerilor, a metodiștilor este monitorizarea atingerii acestor standarde și competențe recomandate de curriculum.

Posedarea de către cadrul didactic a competențelor artistico-plastice necesită acumularea anumitor cunoștințe, în esență procesul de instruire trebuie organizat în așa mod încât să faciliteze crearea, evoluția pentru a achiziționa experiență artistică nu numai în procesul didactic, ci și în cadrul unor tabere de creație, excursii la muzee, participări la simpozioane artistice și științifice etc. Totodată, este binevenită organizarea unui schimb de experiență cu școlile din localitate, din republică sau din alte țări [8, pp. 10-11]. Prin urmare, formarea competenței artistico-plastice implică stăpânirea cunoștințelor fundamentale, dezvoltarea abilităților practice, rezolvarea situațiilor-problemă și manifestarea de comportamente și atitudini în contexte artistice variate. Această formare are ca scop dezvoltarea unei viziuni personale și a unei exprimări artistice autentice, care permit exprimarea în mod creativ în domeniul artistic [15].

Pentru a putea propune o formulă relevantă de formare a competenței artistice, este esențial să identificăm cerințele și condițiile contextului de învățare. Dezvoltarea acestei competențe se sprijină pe o abordare unitară a nivelurilor de cunoaștere, înțelegere și aplicare [9, p. 117]. În acest context, T. Hubenco propune formarea/dezvoltarea competențelor artistice prin activități practice precum desenul, pictura, sculptura, colajul și altele. Prin intermediul acestor activități se dezvoltă abilitățile artistice, se învață să exprime idei și emoții; să creeze opere de artă proprii. Educația în domeniul artelor este un proces continuu interconectat, în care fiecare etapă de formare a competențelor contribuie la avansarea performanțelor artistice [8].

În dezvoltarea excelenței artistice, un rol esențial îl are competența teatrală realizată în cadrul activităților specifice profilului de competență al studenților pedagogi pe domeniile psiho-social, managerial, relațional, de comunicare și evaluare [2, p. 20].

Cercetările dedicate formării culturii teatrale a cadrelor didactice evidențiază importanța proiectării și implementării unui sistem coerent de obiective, integrat într-un program de activități riguros structurat. Cultura teatrală, ca dimensiune a dezvoltării profesionale, conține în mod latent premisele necesare valorificării sale metodologice în procesul instructiv-educativ. În acest context, arta teatrală este analizată atât din perspectiva unui act semiotic, înscris în paradigma semioticii, cât și din perspectiva unui act de comunicare, cu valențe formative și expresive [1, p. 23].

În formarea profesională a cadrelor didactice, competențele teatrale favorizează depășirea timidității și dezvoltarea abilităților histrionice pentru a se adapta mai ușor la viața socială și a reuși pe piața muncii. Există multiple argumente pentru care competențele teatrale trebuie să fie deținute de studenți, și anume: sunt un stimulent pentru a diminua/ exclude tensiunea, furia, tristețea, depresia, frustrarea, inadaptabilitatea, făcând loc toleranței, empatiei față de ceilalți și rezistenței la stresul profesional; stimulează atenția la comportamentul propriu, atenția față de ceilalți, sporind abilitățile de lucru în echipă; empatizează persoanele egoiste și dă încredere celor timizi, care ajung să se cunoască mai bine și devin conștienți de valorile și puterea lor și favorizează demonstrarea comportamentelor de deschidere și înțelegere etc.

Potrivit L. Ciobanu [5], deținerea competențelor teatrale de către cadrele didactice generează premise esențiale pentru sprijinirea elevilor în procesul de autocunoaștere și dezvoltare a propriei personalități. Aceste competențe contribuie, de asemenea, la consolidarea unui climat educațional pozitiv, caracterizat prin înțelegere, acceptare și absența judecăților restrictive, context în care elevii își pot manifesta treptat potențialul în concordanță cu particularitățile de vârstă și cu specificul colectivului școlar. În același timp, rolul cadrului didactic constă și în adaptarea activităților pentru elevii cu dizabilități fizice sau cognitive, urmărindu-se integrarea lor eficientă și participativă în grupul educațional.

Din literatura studiată se constată că teatrul în educație este implementat în instituțiile de învățământ pentru a eficientiza învățarea activă. În acest sens, apare necesitatea adaptării la specificul vârstei și la necesitățile publicului pentru a-i implica activ pe subiecți în activitate și pentru a le transmite mesajul. Teatrul, ca formă de educație, poate contribui pozitiv la dezvoltarea abilităților artistice, influențând dezvoltarea intelectuală și emoțională a celor implicați în activitățile respective [1, 5].

Rolul educației teatrale în formarea competenței teatrale elevilor a fost recunoscut pe larg la nivel european. Comisia Europeană a propus o Agendă Europeană pentru Cultură, care a fost aprobată de Consiliul Uniunii Europene în 2007. Această Agendă este conștientă de valoarea educației artistice în dezvoltarea creativității. Mai mult decât atât, cadrul strategic al UE pentru cooperare în educație și perfecționare în următoarea decadă accentuează clar importanța competențelor-cheie transversale, incluzând conștientizarea culturală și creativitatea. Anul 2009 este Anul European al Creativității și Inovației și este o recunoaștere a legăturilor dintre conștientizarea culturală și creativitate. În același timp, Rezoluția Parlamentului European din 2009 asupra Studiilor Artistice din Uniunea Europeană are în vedere recomandări-cheie pentru dezvoltarea educației artistice și cere o mai mare coordonare a educației artistice la nivel european [14].

O competență inclusă în arsenalul excelenței artistice este competența literar-artistică, definită astfel de Vl. Pâslaru: „*Atitudinile literar-estetice complexe față de operele și fenomenele literare, ale literaturii, creației și receptării sintetizează cunoștințe și capacități complexe și certifică prezența la elev a unei competențe literare-lectorale complexe*” [11, p. 42]. Sensul acordat competenței literar-artistice este „*un ansamblu integrat de cunoștințe literar-artistice, estetice, teoretice și morale, capacități de antrenare a acestora în acțiuni specifice de cunoaștere artistic-estetică și de formare artistic-estetică și morală, și atitudini față de fenomenele și operele literare, precum și față de propria activitate de lectură*” [11, p. 42].

Din afirmația lui Vl. Pâslaru, cele mai generale caracteristici ale competenței literar-lectorale sunt achizițiile literar-artistice, care sintetizează cele trei componente ale competenței: cunoștințele, capacitățile și atitudinile. Prin urmare, formarea competenței literar-lectorale stabilește ca persoana: să cunoască și să interiorizeze un număr reprezentativ de opere literare românești; să realizeze corect, în conformitate cu regulile (principiile) receptării literar-artistice, lectura și interpretarea unei diversități reprezentative de opere literare; să producă variate texte literare interpretative și reflexive [11, pp. 41-42].

Ne alinăm perspectivei formulate de T. Callo, potrivit căreia competența literar-artistică deține un rol fundamental în formarea profesională a cadrelor didactice, întrucât susține cultivarea sensibilității, dezvoltarea creativității, a capacităților de exprimare și a înțelegerii fenomenului literar. Obiectivul acestei competențe constă în furnizarea de instrumente metodologice și conceptuale care să permită abordarea și predarea literaturii într-o manieră adecvată și eficientă. Prin aprofundarea specificului și complexității literaturii, cadrul didactic dobândește capacitatea nu doar de a transmite cunoștințe, ci și de a stimula la elevi empatia, imaginația, sensibilitatea estetică și potențialul de expresie creativă. Importanța competenței literar-artistice rezidă, astfel, în posibilitatea de a promova o educație holistică și integrată, prin care literatura este valorificată ca resursă de dezvoltare a gândirii critice, a abilităților analitice și interpretative, oferind elevilor o viziune multidimensională asupra realității [3, 4].

Un aspect deosebit de relevant îl constituie spontaneitatea intonației în discursul pedagogic, care facilitează exprimarea intențiilor de comunicare ale cadrului didactic. Expresivitatea orală a limbajului nu doar transmite semnificația conținutului, ci și reflectă intenționalitatea discursului educațional. În calitate de lider comunicativ, cadrul didactic are responsabilitatea de a construi și întreține rețeaua de interacțiuni, contribuind la instaurarea armoniei și la crearea unui climat psihologic favorabil dezvoltării personale a elevilor. Emotivitatea și intonația discursului reprezintă elemente esențiale în lectura expresivă a textului, sprijinind formarea competențelor de citire și consolidând perspectiva artistică a elevilor asupra lecturii. Dimensiunea exterioară a artistismului didactic se reflectă prin expresivitatea mimicii, coerența gesturilor și adecvarea intonației, în timp ce dimensiunea interioară se manifestă prin convingerea autentică de a conferi sens și valoare informațiilor transmise [16, p. 746].

În continuarea rațiunii T. Callo, C. Parfene susține că literatura română aduce o contribuție substanțială la educarea multilaterală a personalității, consistența acestei contribuții fiind dată de faptul că, prin intermediul diferitelor modele de artă literară, literatura sensibilizează inimile și, implicit, conștiința persoanelor, strecurându-le cunoștințe, idei, sentimente, atitudini. În continuare, savantul român susține că scopul receptării literaturii este formarea gustului estetic, ca parte integrată a educației generale. În afară de acest scop, autorul scoate în evidență și alte obiective, cum ar fi: dezvoltarea gândirii, formarea orizontului intelectual-cultural, a concepției despre lume și viață, cultivarea dragostei față de Patrie, cultura națională etc. [Apud 11].

Caracteristicile specifice formează întregul instrumentar de cunoaștere și formare literar-lectorale al elevilor: teoretico-literar, estetic, comunicativ-lingvistic.

Competența literar-artistică se manifestă și în caracteristicile generale, precum [11, p. 43]:

- a. mobilizarea și integrarea resurselor cognitive, psihomotorii (capacități, abilități, priceperi, deprinderi), atitudinale (afective, dezirabile, evaluative, volitive, conceptuale), comportamentale, aptitudinale și de talent ale elevului cititor;

- b. mobilizarea pertinentă a personalității elevului cititor într-o situație de lectură/ de cultură;
- c. exersarea de operații psihoemoționale și intelectuale complexe: receptare, imaginare, comprehensiune, analiză, reflecție, comentare, interpretare, creație.

În acest sens, D. Paga [10] subliniază că studiul limbii și literaturii române are ca finalitate prioritară dezvoltarea competențelor de comunicare, înțelegere și interpretare a textelor, concomitent cu formarea unei perspective culturale adecvate. Accentul nu se pune exclusiv pe transmiterea de cunoștințe, ci mai ales pe dezvoltarea capacității elevilor de a utiliza eficient limbajul, de a aplica competențe culturale în contexte variate și de a interacționa constructiv. Prin cultivarea gândirii critice, a abilităților de analiză și interpretare literară, procesul de învățare contribuie la dezvoltarea sensibilității estetice, la extinderea orizontului cultural și la formarea deprinderilor argumentative, atât în scris, cât și în exprimarea orală. În această paradigmă, literatura română este valorificată ca resursă de dezvoltare personală și culturală, oferind oportunități de conectare la sistemul de valori, de afirmare a identității și de manifestare a creativității. Competențele de comunicare și cele culturale, dobândite în cadrul acestui proces, îi pregătesc pe elevi pentru adaptarea la societatea contemporană, în care abilitățile comunicative și înțelegerea interculturală au un rol determinant.

În urma analizei, se poate rezuma că dezvoltarea competenței literar-artistice în formarea profesională a cadrelor didactice constituie un factor determinant în crearea unui mediu educațional stimulat, orientat spre dezvoltarea integrală a elevilor. Această competență conferă cadrelor didactice rolul de facilitatori și mentori ai procesului de receptare și valorificare a artei literare, contribuind la formarea unor generații capabile să manifeste sensibilitate estetică, creativitate și spirit critic.

În această cheie de analiză, C. Șchiopu subliniază: „*Coordonatele de bază ale funcției formativ-artistice însumează spirit de receptivitate față de nou, cultivarea motivației cognitive și a interesului pentru cunoaștere, formarea unor temeinice deprinderi de muncă intelectuală, a unor valori morale, dezvoltarea mobilității și a creativității*” [13, p. 275]. Aceasta implică introducerea, în primul rând, în sistemul de învățământ, implicit în procesul educației literar-artistice, a unei metodologii de promovare a creativității, de dezvoltare a aptitudinilor creative.

Studiul literaturii nu se reduce la transmiterea de informații privind operele și autorii, ci presupune stimularea și valorificarea potențialului creativ al elevilor, oferindu-le cadrul de a explora și de a se exprima într-o manieră originală și personală prin intermediul textului literar. O astfel de abordare facilitează nu doar o înțelegere aprofundată a fenomenului literar, ci și dezvoltarea competențelor transversale și a trăsăturilor de personalitate relevante pentru formarea integrală a individului și pentru adaptarea sa la diverse contexte socio-culturale și profesionale.

Parametrii după care sunt evaluate competențele literar-artistice – operaționalizarea, amplasarea, trăinicia, extrapolarea – răspund caracteristicilor definitorii ale elevului cititor ca subiect al propriilor performanțe umaniste, culturale, artistice și literare, care mărturisesc despre valoarea sa productivă ca cititor, din care sunt deduse și caracteristicile competenței literare-lectorale: indivizibilitatea este o achiziție personală a elevului cititor; complexitatea integrează procesul de formare-dezvoltare a cititorului, incluzând cogniția (cunoștințele), facerea-producerea (capacitățile) și atitudinile (conștiința); transferabilitatea stabilește legături (tematice, genetice) și analogii tipologice între operele citite/studiate; extrapolarea [11, p. 43].

Conform autorilor S. Golubițchi, L. Bunesu „*lectura textului oferă celui care o parcurge, pe lângă satisfacțiile pe care le aduce orice fapt inedit, prilejuri unice de reflecție și de meditație. Ea îndeamnă la introspecție, angajează valori formativ-educative care își pun amprenta pe întregul comportament al cititorului*” [7, p. 225]. „*Lectura poveștii presupune activarea unor structuri cognitive și afective complexe și desfășurarea unor procese diverse, care contribuie la cultivarea valorilor morale ale elevilor, sunt modele ale unor personaje demne de urmat*” [7, p. 233]. Pornind de la convingerea că cunoașterea folclorului este o dimensiune a competenței literar-artistice, vom cita opinia lui L. Postica care susține că folclorul contribuie la cunoașterea perlelor neamului. Cadrul didactic trebuie format ca să poată familiariza pe sine și pe alte persoane cu cele mai

frumoase creații artistice prin intermediul cărora li se educă elevilor dragostea pentru literatură, li se formează anumite calități morale, li se comunică cunoștințe elementare despre mediul înconjurător, viața oamenilor și a naturii, li se formează o atitudine corectă față de frumos, în genere, care contribuie la dezvoltarea competenței de comunicare [12, p. 126].

Încadrată în domeniul excelenței artistice, competența coregrafică se manifestă prin expresivitatea mișcării și prin limbajul corporal, având un rol esențial în dezvoltarea competențelor artistice. Conform definițiilor oferite de M. Dohotaru [6, p. 16], dimensiunile fundamentale ale competenței coregrafice sunt reprezentate de valori, atitudini, orientări și competențe estetice, precum și de relațiile de interdependență dintre acestea. În baza fundamentelor filozofico-estetice, psihologice și axiologice, autoarea configurează un sistem de orientări estetice la studenții coregrafi, care include: percepția estetică a artei coregrafice, orientarea către un gen coregrafic specific, aspirația către frumos, valorificarea cadrului estetic prin interpretare și capacitatea de a crea opere coregrafice.

Din perspectiva pedagogică, formarea acestor orientări estetice se sprijină pe principiile paradigmei umaniste și axiologice ale educației, care pun accent pe dimensiunea integrală a formării, pe cultivarea sensibilității pentru frumos, pe implicarea activă și reflexivă, pe creativitate și pe valorificarea potențialului axiologic al artei coregrafice. O astfel de abordare se înscrie în paradigma educației postmoderne, asigurând, alături de alte orientări teoretice, un cadru coerent pentru conceptualizarea și modernizarea procesului de formare a orientărilor estetice prin intermediul artei coregrafice [6].

Analiza relevă faptul că formarea competenței coregrafice presupune nu doar stăpânirea tehnicii mișcării, ci și cultivarea unui set de valori și atitudini care facilitează o înțelegere aprofundată a artei dansului și a expresiei corporale. Printre valorile esențiale se regăsește disponibilitatea pentru receptarea creației coregrafice, care implică înțelegerea și analiza lucrărilor, precum și exersarea mișcărilor de dans. Receptarea creației coregrafice contribuie la dezvoltarea capacității de a aprecia și interpreta diversitatea stilistică și expresivă a dansului, precum și la deschiderea către pluralitatea culturală, determinată de factori istorici și geografici. Înțelegerea și valorizarea dimensiunii estetice autentice a dansului promovează principii formative precum expresia liberă, colaborarea, armonia și comunicarea non-verbală. Prin integrarea acestor valori și atitudini, educația coregrafică urmărește consolidarea competențelor artistice autentice, stimularea creativității și dezvoltarea interesului pentru arta dansului și a expresiei corporale. În această perspectivă, coregrafia se constituie într-o formă complexă de expresie artistică ce susține descoperirea potențialului creativ individual și cultivarea sensibilității estetice.

În concluzie, analiza diverselor metode de predare și educație aplicate în procesul de formare profesională a cadrelor didactice confirmă faptul că acestea contribuie semnificativ la dezvoltarea excelenței artistice a studenților pedagogi. Cel mai înalt nivel de excelență artistică se realizează printr-o abordare centrată pe persoană, bazată pe creativitate și inovație.

Bibliografie:

1. BEJAN, A. *Educația teatrală*. Suport de curs. Bălți: Indigou Color, 2022. 290 p. ISBN 978-9975-3490-6-2
2. BEJAN, A. *Repere teoretico-metodologice de formare a elementelor culturii teatrale a elevilor mici*: teză de doctor în științe pedagogice. Bălți, 2020. 214 p.
3. CALLO, T. Calitatea cadrului didactic ca intensiune. In: *Didactica Pro*. 2008, nr. 4-5 (50-51), pp. 38-41. ISSN 1810-6455
4. CALLO, T. Deontologia cunoașterii în educația prin știință. In: *Revistă de Științe Socioumane*. 2009, nr. 1 (11), pp. 32-36. ISSN 1857-0119.
5. CIOBANU, L. Modalități didactice de pregătire a elevilor din ciclul primar pentru activitatea teatralizată. In: *Managementul Educațional: realizări și perspective de dezvoltare*. Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, ediția a III-a. Bălți, 2020, pp. 428-434. ISBN 978-9975-3422-5-4. [online] [citat 10.09.2025]. Disponibil: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/4893/1/Ciobanu_Conf_ME_2020.pdf
6. DOHOTARU, M. *Valențele artei coregrafice în formarea orientărilor valorice la studenții facultăților cu profil artistic*: teză de doctor în științe pedagogice. Chișinău, 2019. 131 p.

7. GOLUBIȚCHI, S., BUNESCU, L. Metodologia studierii poveștilor în clasele primare. In: *Pedagogie în învățământul preșcolar și primar*. Materialele Conferinței Republicane a cadrelor didactice, volumul IV. Chișinău: UST, 2021, pp. 225-334. ISBN 978-9975-76-318-9
8. HUBENCO, T. Educația artistico-plastică din perspectivă curriculară. In: *Didactica Pro*. 2015, nr. 2 (90), pp. 10-12. ISSN 1810-6455
9. MORARI, M. Competențele artistice în contextul pregătirii specialiștilor în domeniul educației muzicale. Repere în formularea competențelor în domeniul educației artistice. In: *Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Bălți, 2016, pp. 114-117. ISBN 978-9975-50-178.
10. PAGA, D. Premise ale formării competențelor literar-artistice ale elevilor din clasele primare. In: *Probleme actuale ale științelor umanistice*. Analele științifice ale doctoranzilor și competitorilor. Chișinău: Tipografia UPSC, 2019, vol. 18, partea 1, pp. 196-206. ISBN 978-9975-46-235-8
11. PÂSLARU, VI. Competențele educației lingvistice și literare. In: *Didactica Pro*. 2011, nr. 3 (67), pp. 41-43. ISSN 1810-6455.
12. POSTICA, L. Rolul folclorului în educația preșcolarilor. In: *Psihopedagogia învățământului primar și preșcolar*. Materialele Conferinței Republicane a Cadrelor Didactice, Chișinău, 10-11 martie 2018. Chișinău, 2018, vol. 4, pp. 126-130. ISBN 978-9975-76-232-8
13. ȘCHIOPU, C. Educația literar-artistică a elevilor versus Domeniile de competențe curriculare: abordare necesară. In: *Formarea vorbitorului cult al limbii române prin prisma curriculumului școlar*. Chișinău, 2017, pp. 272-278. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/272-278.pdf
14. *Teatrul ca metodă de învățare experiențială: procesul de implementare a Laboratoarelor de teatru în sala de clasă, pas cu pas*. [online] [cit. 09.09.2025]. Disponibil: https://off-book.pixel-online.org/files/guidelines/TG03/Guideline_RO.pdf
15. ȚĂGULEA, I. Aspecte ale educației artistico-plastice în context curricular. In: *Curriculumul școlar: provocări și oportunități de dezvoltare*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2018, pp. 89-94. ISBN 978-9975-48. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/89-94_1.pdf
16. МИЩЕРИНА, М.А., МИЩЕРИНА, Н.М. Риторические приёмы эффективной педагогической речи. В: *Риторические традиции и коммуникативные процессы в эпоху цифровизации*. Материалы XXIII Международной научной конференции. Москва: МГЛУ, 2020, сс. 744-755. [online] [cit. 09.09.2025]. Disponibil: <https://elibrary.ru/item.asp?id=44694316>

CZU 37.041

COMPETENȚA DE AUTOINSTRUIRE VS. COMPETENȚA DE AUTOEDUCARE: REPERE TEORETICE ȘI DIFERENȚIERI TERMINOLOGICE

Mihaela PÎNZARIU, drd., Școala Doctorală Științe ale Educației,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Abstract: *In the context of current pedagogical research, competence is redefined as an integrated, dynamic, and contextualized structure that involves the effective mobilization of knowledge, skills, attitudes, and personal resources. Moving beyond the traditional paradigm, which focused predominantly on the cognitive dimension, contemporary approaches highlight the holistic nature of competence, encompassing socio-emotional, motivational, and contextual aspects. Thus, competence is no longer merely a goal of the educational process but also a fundamental prerequisite for autonomous learning and active participation in today's society*

Keywords: *Self-instruction, self-education, competence, primary education, learning autonomy.*

Una dintre competențele esențiale pe care cercetările teoretice pun în prim-plan este capacitatea de a învăța să înveți, adică dezvoltarea abilităților de autoevaluare, autogestionare și adaptare la schimbări. Elevii învață să fie mai autonomi în procesul de învățare, pregătindu-se pentru învățarea pe tot parcursul vieții, esențială într-o societate în continuă schimbare.

B. Zimmerman surprinde esența competenței de autoinstruire, care nu este doar despre a învăța, ci despre a se angaja activ în procese de învățare – a fixa ținute, a te autoevalua, a-ți regla

demersul conform scopurilor tale. Aceasta reflectă asumarea personală a demersului educațional și constituie o componentă esențială în conturarea unui model de învățare autentic, timp lung și semnificativ: „Autoreglarea presupune gânduri, sentimente și comportamente generate de sine, orientate spre realizarea obiectivelor.” [17, p. 65].

Cercetările privind competențele contribuie la dezvoltarea unor metode de evaluare mai complexe, care măsoară nu doar cunoștințele teoretice, ci și abilitățile practice, atitudinile și valorile. Astfel, evaluările devin mai relevante pentru dezvoltarea personală și profesională a elevilor, oferind feedback constructiv care îi ajută să progreseze.

În susținerea valorii competenței de autoinstruire Philippe Perrenoud, în studiul său „Construire des compétences dès l'école” [16], subliniază că „Educația bazată pe competențe nu se limitează la transmiterea unor cunoștințe sau la exersarea unor abilități mecanice, ci implică în mod esențial dezvoltarea gândirii critice și a creativității, prin încurajarea elevilor să formuleze întrebări, să rezolve probleme complexe și să aplice soluții inovatoare în contexte variate. Această abordare promovează flexibilitatea mentală și autonomia, calități indispensabile pentru adaptarea la schimbările rapide ale societății contemporane.” [16, p. 45].

Educația bazată pe competențe încurajează elevii să gândească critic, să pună întrebări și să caute soluții inovatoare la problemele cu care se confruntă. Aceasta cultivă creativitatea și flexibilitatea mentală, calități esențiale în societatea modernă. Conceptul de competență în educație este esențial pentru dezvoltarea gândirii critice și a creativității. Cercetătorii menționați subliniază importanța integrării acestor abilități în curriculum și propun metode pedagogice care să sprijine un învățământ centrat pe elev. Prin dezvoltarea competențelor de gândire critică și creativitate, elevii sunt mai bine pregătiți pentru a face față provocărilor din lumea modernă, devenind astfel cetățeni activi și responsabili.

M.S. Knowles susține că „învățarea autodirijată presupune ca individul să-și diagnosticheze nevoile, să-și formuleze scopurile, să identifice resursele, să aleagă și să aplice strategii adecvate și să evalueze rezultatele” [10].

În literatura de specialitate, învățarea autodirijată a fost conceptualizată diferit, în funcție de abordările teoretice dominante. O contribuție semnificativă în această direcție aparține lui Friedrich și Mandl (1997), care propun un model ce distinge clar între două dimensiuni fundamentale ale învățării autodirijate: dimensiunea structurală și cea procesuală. Această distincție permite o înțelegere mai complexă a mecanismelor interne ale învățării independente și oferă un cadru teoretic aplicabil în diverse contexte educaționale, inclusiv în învățământul primar [9].

Dimensiunea structurală cuprinde acele componente ale procesului de învățare care sunt predefinite sau stabilite înainte de inițierea propriu-zisă a activității de învățare. Printre acestea se numără identificarea nevoilor de învățare, formularea obiectivelor, selecția resurselor disponibile (umane sau materiale), precum și alegerea strategiilor cognitive adecvate. Aceste elemente constituie baza planificării deliberate și raționale a procesului de învățare, sugerând că autodirijarea nu este un act spontan, ci un demers intenționat și organizat.

Pe de altă parte, dimensiunea procesuală reflectă dinamica internă a actului de învățare și implică mecanisme de autoreglare continuă. Aceasta presupune monitorizarea progresului, controlul strategiilor aplicate și evaluarea rezultatelor obținute în raport cu obiectivele stabilite inițial. Astfel, procesul autodirijat nu se limitează la o planificare inițială, ci presupune și o capacitate activă de ajustare și reflecție pe tot parcursul activității educaționale.

Prin introducerea acestor două dimensiuni, Friedrich și Mandl oferă un model integrat și aplicabil, care depășește simpla autonomie a învățării și pune accentul pe competențele meta-cognitive ale individului. În mod particular, această perspectivă permite proiectarea unor intervenții educaționale care să sprijine atât dezvoltarea capacităților de planificare strategică, cât și formarea obiceiurilor de autoreglare și autoevaluare – aspecte esențiale în formarea unui profil de elev autonom și responsabil [9].

Relevanța modelului se regăsește și în faptul că el completează alte teorii consacrate ale învățării autoreglate, precum cea a lui Barry Zimmerman, oferind o stratificare mai clară între com-

ponentele stabile (structurale) și cele dinamice (procesuale) ale procesului de învățare [17]. Dacă B. Zimmerman structurează autoreglarea în faze secvențiale (planificare, performanță, reflecție), Friedrich și Mandl pun accentul pe natura complementară și interdependentă a structurii și a procesului. Modelul lui Friedrich și Mandl consolidează ideea că învățarea autodirijată este un proces complex, bazat atât pe intenționalitate și planificare, cât și pe adaptabilitate și reflecție. Această abordare poate ghida proiectarea unor strategii didactice coerente, inclusiv în învățământul primar, în vederea dezvoltării capacităților metacognitive și autoreglative ale elevilor.

În contextul transformărilor majore ale paradigmei educaționale contemporane, accentul tot mai pronunțat pe formarea competențelor-cheie, pe autonomia elevului și pe învățarea pe tot parcursul vieții reclamă o reevaluare a modului în care învățarea este concepută și facilitată în școală. În acest sens, conceptele de *autoinstruire* și *învățare autoreglată* se impun ca fundamente teoretice și practice esențiale pentru o educație eficientă și adaptată nevoilor societății actuale.

Una dintre cele mai influente definiții ale învățării autodirijate este propusă de Malcolm Knowles, care descrie acest proces ca fiind unul în care „*individul ia inițiativa, cu sau fără ajutorul altora, în diagnosticarea nevoilor de învățare, formularea obiectivelor, identificarea resurselor, alegerea și aplicarea strategiilor adecvate, precum și în evaluarea rezultatelor învățării*” [10]. Această definiție subliniază caracterul deliberat, organizat și autoreglat al procesului educațional, în care elevul devine agent activ și responsabil al propriei formări.

Completând această perspectivă, Friedrich și Mandl (1997) propun o abordare duală a învățării autodirijate, distingând între dimensiunea structurală și cea procesuală a acesteia. Dimensiunea structurală include elementele preexistente ale învățării, cum ar fi nevoile și obiectivele de învățare, strategiile cognitive, resursele disponibile și planificarea generală. Pe de altă parte, dimensiunea procesuală reflectă dinamica internă a procesului de învățare, implicând monitorizarea, controlul și evaluarea rezultatelor. Această structurare evidențiază faptul că învățarea autodirijată nu este doar o alegere conștientă, ci un proces complex care presupune dezvoltarea unor competențe metacognitive și autoreglative solide [9].

În aceeași direcție, teoria învățării autoreglate dezvoltată de Barry Zimmerman (2002) accentuează importanța proceselor de planificare, performanță și reflecție în gestionarea eficientă a propriei învățări. Elevii autoreglați sunt capabili să își stabilească obiective, să își monitorizeze progresul, să își adapteze strategiile și să își evalueze critic performanțele [17].

Această capacitate este strâns legată de conceptul de *autoeficacitate*, așa cum a fost definit de Albert Bandura (1997), care o consideră o convingere personală în capacitatea de a organiza și realiza acțiuni necesare pentru a atinge obiectivele propuse [1].

Un alt element fundamental în formarea gândirii autonome și autoreglate este *metacogniția*, definită de John Flavell (1979) drept „*cunoașterea și controlul propriilor procese cognitive*”. Elevii care dezvoltă abilități metacognitive sunt mai eficienți în procesul învățării, deoarece pot reflecta asupra propriului mod de a învăța, pot anticipa dificultățile și pot ajusta strategiile pentru a obține rezultate mai bune.

Din perspectivă aplicativă, integrarea acestor concepte în procesul educațional din învățământul primar presupune adaptarea metodelor și strategiilor didactice pentru a încuraja reflecția, inițiativa și responsabilitatea elevilor. Practici precum utilizarea jurnalelor de învățare, autoevaluarea ghidată, portofoliile educaționale, învățarea bazată pe proiecte sau contractele de învățare sunt exemple de instrumente didactice, care susțin dezvoltarea abilităților de autoinstruire și autoreglare. De asemenea, rolul cadrului didactic nu dispare, ci se transformă: profesorul devine un facilitator al învățării, oferind sprijin strategic și adaptat nivelului de dezvoltare al elevilor, conform principiilor zonei proximei dezvoltări formulate de L. Vygotsky.

Prin urmare, învățarea autodirijată și autoreglată nu trebuie privite ca trăsături innăscute, ci ca abilități ce pot fi formate și dezvoltate treptat, inclusiv în rândul elevilor din ciclul primar. Formarea acestor competențe contribuie nu doar la eficiența învățării, ci și la dezvoltarea unei atitudini pozitive față de educație și a unei identități de învățăcel pe termen lung. Transpunerea

conceptului de autoinstruire în practici educaționale aplicabile în învățământul primar ridică o serie de întrebări legitime, legate de nivelul de dezvoltare cognitivă și emoțională al elevilor.

Jean Piaget consideră că elevii din ciclul primar se află în stadiul operațiilor concrete, în care gândirea logică se dezvoltă, dar este încă dependentă de suportul perceptiv și de manipularea directă a obiectelor. Prin urmare, capacitatea de autoreglare complexă este în formare, dar nu poate fi presupusă ca înăscută sau complet funcțională.

Cu toate acestea, L. Vygotsky, prin conceptul său de *zonă a dezvoltării proxime* (1933), oferă o altă perspectivă: copilul poate realiza sarcini aflate peste nivelul său actual de dezvoltare, cu sprijinul adecvat al adultului sau al colegilor mai competenți. Acest principiu pedagogic susține ideea că *autonomia învățării se învață* și poate fi cultivată progresiv prin intervenții didactice adaptate, orientate spre dezvoltarea metacogniției și a autoreflexiei.

Astfel, în practica pedagogică, autoinstruirea în ciclul primar nu înseamnă independență absolută, ci construirea treptată a unor comportamente de învățare autoreglată: formularea de obiective simple, alegerea unor strategii de lucru, monitorizarea rezultatelor și, mai ales, asumarea erorii ca parte a învățării. Prin utilizarea unor instrumente didactice precum jurnalele de învățare, fișele de autoevaluare sau „pașapoartele cognitive”, elevii încep să devină conștienți de modul în care învață, ceea ce reprezintă fundamentul viitoarei autoinstruiri eficiente.

Autoinstruirea, în forma sa autentică, nu poate fi impusă, ci doar stimulată printr-un cadru educațional care promovează încrederea în sine, curiozitatea, responsabilitatea și reflecția. Din această perspectivă, profesorul din învățământul primar trebuie să devină un *mediator* între conținut și copil, între sarcina de învățare și dezvoltarea competenței de a învăța. El trebuie să modeleze comportamente autoreglative, să le explice, să le exerseze și, progresiv, să le transfere elevilor.

Comparativ cu modelele educaționale tradiționale, centrate pe transmiterea unidirecțională a cunoștințelor, abordările care includ autoinstruirea transformă radical dinamica clasei: elevul devine subiect al propriei formări, iar succesul său nu mai este măsurat doar prin cantitatea de informații acumulate, ci prin capacitatea de a le accesa, utiliza și integra în mod autonom.

Analiza evolutivă și comparativă a conceptului de autoinstruire relevă nu doar complexitatea sa teoretică, ci și potențialul său formativ, cu atât mai semnificativ în primii ani de școală, când se conturează obiceiurile și atitudinile fundamentale față de învățare. Dacă școala reușește să creeze contexte educative care valorizează reflecția, alegerea personală, motivarea intrinsecă și autoevaluarea, atunci va contribui nu doar la formarea unor „buni elevi”, ci a unor „*viitori adulți capabili să învețe de unii singuri*”, să se adapteze, să-și conducă propria formare într-o lume în continuă schimbare.

Conceptul de autoeducare, întâlnit frecvent în literatura psihologică și pedagogică, diferă esențial de cel de autoinstruire, deși cele două sunt adesea utilizate interschimbabil în limbajul uzual. Autoeducarea are o conotație mult mai largă și profundă, desemnând procesul integrator și continuu prin care individul își formează și dezvoltă autonomia personală, valorile morale, capacitățile afective și cognitive, într-un demers complex ce depășește simpla acumulare de cunoștințe sau abilități tehnice.

În contrast, autoinstruirea este, în mod specific, un proces organizat și deliberat de dobândire sistematică a unor cunoștințe, competențe și abilități, cu un accent mai pronunțat pe aspectele cognitive și pe metodele de învățare utilizate.

O perspectivă educațională echilibrată și fundamentată teoretic trebuie să recunoască *diferențele și complementaritățile dintre autoinstruire și autoeducare*, valorificând atât planificarea și organizarea riguroasă a învățării, cât și formarea autonomiei integrale a elevului. Integrarea acestor dimensiuni în practica didactică, în special în ciclul primar, reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea competențelor necesare unui învățământ adaptat provocărilor contemporane și orientat spre educația pe tot parcursul vieții.

În paralel, noțiunea mai largă de autoeducare include dimensiuni afective și volitive, fiind un proces complex de dezvoltare personală integrate. Cu toate acestea, pentru eficiența procesului educațional și pentru dezvoltarea abilităților specifice școlii, competența de autoinstruire reprezintă un pilon esențial, căci ea asigură cadrul metodologic și strategic în care elevii pot învăța să

începe. Prin urmare, accentul pedagogic trebuie pus pe instruirea elevilor în capacitatea de a-și planifica, organiza, monitoriza și evalua propria activitate didactică, ceea ce generează nu doar performanțe școlare superioare, ci și o atitudine proactivă față de acumularea cunoștințelor. Din perspectiva cercetării experimentale, este importantă identificarea celor mai eficiente metode de susținere a competenței de autoinstruire la această vârstă. Studiile care monitorizează evoluția capacității de planificare și autoreglare a învățării în urma unor programe educaționale dedicate pot oferi date esențiale pentru modelarea intervențiilor pedagogice. Rezultatele obținute pot sprijini cadrele didactice în aplicarea unor strategii personalizate, care să răspundă atât nivelului de dezvoltare al elevilor, cât și particularităților contextului educațional.

Formarea competenței de autoinstruire reprezintă un obiectiv strategic în educația primară, deoarece asigură dezvoltarea autonomiei cognitive, metacognitive și metodologice a elevilor. Aceasta facilitează nu doar performanța școlară imediată, ci și pregătirea lor pentru învățarea pe tot parcursul vieții, într-o lume în continuă schimbare. Prin urmare, pedagogia modernă trebuie să integreze sisteme de învățământ și metode didactice care să susțină în mod explicit acest proces, recunoscând, astfel, rolul esențial al competenței de autoinstruire în formarea unei personalități autonome și responsabile.

Bibliografie:

1. BANDURA, A. *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: W. H. Freeman & Co, 1997. 573 p.
2. BLOOM, B. *Învățarea-deplină*. [online] [citat 07.09.2025]. Disponibil: <https://www.scribd.com/docs>
3. BONTAȘ, I. *Tratat de Pedagogie*. Ediția a VI-a revizuită și adăugită. București: Ed. ALL, 2001. ISBN 978-973-571-738-4.
4. BRUNER, J.S. *Pentru o teorie a instruirii*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1970, 205 p.
5. BULARGA, T., PÂNZARIU, M. Developing kids' learning abilities through art training Aesthetic education and the formation of self-instructional competence young school age. In: *Review of Artistic Education*. 2024, nr. 27-28, pp. 298-305. ISSN 2501-238X.
6. CIOLAN, L. *Învățarea integrată. Fundamente pentru un curriculum transdisciplinar*. Iași: Ed. Polirom, 2008. ISBN 978-973-46-1034-1.
7. CIOLAN, L., CIOLAN, L.A. *Demersuri integrate în învățământul primar*. Program universitar în domeniul Pedagogiei pentru Învățământ Primar și Preșcolar adresat cadrelor didactice din mediul rural. Iași, 2008. ISBN 978-973-0-05393-7.
8. CHIȘ, V. *Fundamentele pedagogiei. Repere tematice pentru studenți și profesori*. Cluj Napoca: Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2014. ISBN 978-606-711-002-9
9. FRIEDRICH, H. F., MANDL, H. Analyse und Förderung des selbstgesteuerten Lernens. In: F. E. Weinert & H. Mandl (Eds.). *Psychologie der Erwachsenenbildung* (Enzyklopädie der Psychologie), Serie I: Pädagogische Psychologie, Band 4: Psychologie der Erwachsenenbildung. 1997, pp. 237-294.
10. KNOWLES, M.S. *The Adult Learner: A Neglected Species*. Houston, TX: Gulf Publishing Company, 1973. 198 p.
11. KOLB, D.A. *Experiential Learning. Experience as the Source of Learning and Development*. Second Edition. [online] [citat 07.09.2025]. Disponibil: https://books.google.md/books?hl=en&lr=&id=jpbeBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&ots=Vp5NoWYYN9&sig=LAcEDbh7dmlcID0tX XpvMIFEANs&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
12. LIANG, L., YANG, M. Understanding Self-Regulated Learning within an EFL Online Formative Assessment Module. In: *Open Journal of Social Sciences*. 2017, nr. 5, pp. 312-320. [online] [citat 08.09.2025]. Disponibil: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=78796>
13. NEACȘU, I., ENE, M. *Educație și autoeducație în formarea personalității sportive*. București: Ed. Sport-Turism, 1987. 224 p.
14. NGUYEN, M.T., ANDRES, L. *Redefining Success and Inclusion through Holistic and Comprehensive Approaches in Higher Education: Understanding the Students' Wellbeing and Agency*. In: *Societies*. 2023, № 13(5), 113 p. [online] [citat 06.09.2025]. Disponibil: <https://www.mdpi.com/2075-4698/13/5/113>

15. NURMATOVA, Sh., ALTUN, M. A Comprehensive Review of Bloom's Taxonomy Integration to Enhancing Novice EFL Educators' Pedagogical Impact. In: *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2023, Volume 14, Number 3, pp. 380-388. ISSN 2229-9327
16. PERRENOUD, Ph. *Construire des compétences dès l'école*. Paris: ESF Éditeur, 1997. 192 p. ISBN 2-7054-1033-0.
17. ZIMMERMAN, B.J. *Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview*. In: *Theory Into Practice*. 2002, Volume 41, Number 2, pp. 64-70. ISSN-0040-5841. [online] [citat 07.09.2025]. Disponibil: <https://www.leiderschapsdomeinen.nl/wp-content/uploads/2016/12/Zimmerman-B.-2002-Becoming-Self-Regulated-Learner.pdf>
18. WALI, M.Ch., ZAFARULLAH, S. Pedagogical Competencies Of Teachers And The Achievement Of Students: Explorations Of Best Practices Through A Literature Review. In: *Webology*. 2022, Volume 19, Number 3, pp. 2927-2943. ISSN 1735-188X.

CZU 373.3.034:159.955

DEZVOLTAREA GÂNDIRII CRITICE LA ELEVII CLASELOR PRIMARE ÎN CADRUL LECȚIILOR DE EDUCAȚIE MORAL-SPIRITUALĂ

Tatiana GÎNJU, dr., conf. univ., Facultatea de Științe ale Educației,
Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *This article argues the need to capitalize on various active-participatory methods through which critical thinking can be developed among primary school students, within the framework of Moral-Spiritual Education lessons. The theoretical foundations of critical thinking, the age peculiarities of children, as well as the appropriate teaching methods for the development of critical thinking are analyzed. The study proposes a series of interactive strategies, adapted to the contemporary educational context.*

Keywords: *critical thinking, moral-spiritual education, age specifics, interactive strategies*

Într-o societate aflată în continuă schimbare, dezvoltarea gândirii critice încă din primii ani de școală devine o necesitate. *Educația moral-spirituală (EMS)*, prin natura sa axiologică și reflexivă, oferă un cadru propice pentru dezvoltarea capacității de analiză, evaluare și argumentare la elevi. Această disciplină nu doar transmite valori, ci stimulează formarea unei conștiințe și conduite morale active și responsabile. Lecțiile de educație moral-spirituală nu sunt lecții despre ce trebuie să facem, ci despre de ce alegem să facem ceea ce facem.

Într-o lume în care copiii sunt expuși zilnic la o avalanșă de informații, opinii și modele comportamentale, capacitatea de a gândi critic devine nu doar o competență esențială, ci o formă de protecție intelectuală și morală. Școala nu este doar locul unde se învață să scriem și să citim, ci spațiul în care se pun bazele responsabilității și ale unei conștiințe morale. În acest context, dezvoltarea gândirii critice la vârsta școlară mică nu înseamnă formarea unor mici filosofi, ci a unor copii capabili să întrebe, să reflecteze, să decidă și să acționeze cu sens.

În opinia lui D. Sălăvăstru, a gândi critic înseamnă a evalua continuu plauzibilitatea și relevanța datelor disponibile, a fi curios, a pune întrebări, a căuta răspunsuri, a găsi alternative la atitudini deja fixate, a adopta o poziție pe baza unei întemeieri argumentate și a analiza logic argumentele celorlalți [11, p. 204].

Gândirea critică este o abilitate cognitivă de ordin superior, care presupune autonomie intelectuală, flexibilitate și un anumit grad de scepticism constructiv. Aceasta este în strânsă relație cu gândirea analitică, cu gândirea creativă și cu metacogniția [8, p. 18].

Gândirea critică este definită ca un proces cognitiv complex care implică:

- a. Analiza și evaluarea informațiilor;
- b. Formularea de judecăți și decizii argumentate;
- c. Capacitatea de a reflecta asupra propriilor opinii și ale altora.

În învățământul primar, aceste componente se manifestă prin întrebări și exprimarea opiniilor personale. Dezvoltarea gândirii critice presupune un mediu educațional care încurajează dialogul, explorarea și exprimarea liberă.

Gândirea critică reprezintă o abilitate esențială în formarea unui individ capabil să analizeze, să reflecteze și să ia decizii informate. În contextul claselor primare, cultivarea acestei competențe nu este doar posibilă, ci și necesară, deoarece copiii încep să-și formeze structuri de gândire care vor influența întreaga lor dezvoltare intelectuală și socială.

E. Bonchiș subliniază că gândirea copilului de 6-10 ani se detașează de concretul imediat, devine mai analitică și mai critică [3].

Gândirea critică declanșează procese cognitive complexe, care încep cu acumularea de informații și se termină cu luare de decizii. Gândirea critică este orientată spre atingerea anumitor obiective, dar poate fi și un proces creator, în care finalitățile sunt mai puțin clare [12].

I. Dumitru susține ideea precum că dezvoltarea gândirii critice la elevi cere respectarea anumitor condiții [7, p. 103]:

- a. *Timpul* – elevii au nevoie de timp pentru a reflecta, a-și forma opinii proprii, a explora idei și convingeri personale, precum și pentru a integra experiențele anterioare. Comunicarea deschisă oferă ocazia de a primi feedback constructiv;
- b. *Permisivitatea* – a crea posibilități de exprimare nu înseamnă a încuraja superficialitatea. Este important să distingem între libertatea de exprimare și indulgență. Elevii trebuie încurajați să gândească profund, nu doar să vorbească liber;
- c. *Diversitatea opiniilor* – când elevii înțeleg că nu există un singur răspuns corect și se simt în siguranță să-și exprime punctul de vedere, se creează un mediu propice pentru apariția unei varietăți de idei și perspective;
- d. *Implicarea activă* – participarea reală și angajată în activități este fundamentală pentru dezvoltarea gândirii critice. Elevii trebuie să fie provocați să analizeze, să argumenteze și să exploreze;
- e. *Asumarea de riscuri cognitive* – asumarea riscurilor în exprimarea ideilor este vitală. Ridiculizarea opiniilor inhibă gândirea liberă și nu trebuie tolerată într-un mediu educațional sănătos;
- f. *Respectul reciproc* – un climat bazat pe respect susține dialogul autentic și încurajează învățarea colaborativă. Fiecare idee merită ascultată și analizată cu deschidere;
- g. *Valoarea* – dacă elevii sunt încurajați doar să reproducă informații predate anterior, vor înțelege că memorarea este mai importantă decât gândirea proprie. Pentru a evita acest tip de învățare mecanică, este esențial să le comunicăm clar ce așteptăm de la ei, ce apreciem cu adevărat și să folosim metode care stimulează reflecția, reformularea și feedbackul.

Este esențial ca fiecare cadrul didactic să le transmită elevilor convingerea că opiniile lor sunt valoroase și demne de ascultare. Numai într-un climat de încredere și respect reciproc, elevii se vor simți motivați să se implice activ, să contribuie critic și constructiv la explorarea ideilor noi și la identificarea soluțiilor bazate pe principii morale.

Cadrul didactic trebuie să proiecteze lecțiile de EMS cu măiestrie și creativitate, adaptându-le la nivelul de înțelegere al elevilor și stimulând trecerea de la gândirea intuitivă la cea logică, de la acceptarea pasivă a normelor la explorarea critică a valorilor. Numai astfel, gândirea critică poate deveni o competență reală, formată încă din primii ani de școală, cu impact asupra dezvoltării personale și sociale a elevilor.

Dezvoltarea gândirii critice este susținută de curriculumul școlar la clasele primare, însă este esențial ca aceasta să fie implementată într-un mod coerent, organizat logic și adaptat nivelului de dezvoltare al elevilor. În cadrul educației moral-spirituale, această provocare este cu atât mai relevantă, întrucât formarea gândirii critice presupune nu doar acumularea de cunoștințe despre valori, norme și comportamente, ci și capacitatea de a le analiza, de a reflecta asupra lor și de a le integra în propriul sistem de convingeri.

Competențele specifice disciplinei de Educația moral-spirituală sunt [6, p. 90]:

- a. Recunoașterea valorilor moral-spirituale în diferite contexte de viață, demonstrând atitudine pozitivă și responsabilă față de sine și cei din jur;

- b. Aprecierea valorică a comportamentelor proprii și ale altor persoane în contextul normelor moral-spirituale, dând dovadă de atitudine critică și comunicare asertivă;
- c. Transpunerea achizițiilor dobândite la disciplină în activități educaționale/comunitare/culturale, tinzând spre virtuți moral-spirituale.

Aceste competențe solicită desfășurarea unor activități care să stimuleze reflecția, argumentarea și luarea de decizii.

De exemplu, în cadrul lecțiilor de EMS, competențele pot fi valorificate și dezvoltate prin metode activ-participative, cum ar fi: dezbaterile, studii de caz, jocurile de rol, metoda Cubul, GPP, Explozia stelară, întrebări deschise, analiza poveștilor și fabulelor, discuțiile în grupuri mici, activități care favorizează dialogul și schimbul de idei.

Într-un climat educațional centrat pe copil, gândirea critică nu se dezvoltă prin transmiterea de răspunsuri, ci prin cultivarea întrebărilor. Metodele activ-participative aplicate în cadrul lecțiilor de Educație moral-spirituală precum Cubul, Explozia stelară sau studiile de caz oferă elevilor ocazia de a analiza dileme morale, de a formula opinii argumentate și de a reflecta asupra propriilor valori. Aceste metode nu doar stimulează raționamentul, ci și încurajează empatia, dialogul și capacitatea de a lua decizii responsabile. Astfel, lecția devine un spațiu viu de explorare interioară, unde fiecare copil învață să gândească cu sens și să aleagă cu conștiință.

Acest tip de învățare devine cu adevărat formativ atunci când elevii trec treptat de la simplul respect față de opiniile celorlalți la încrederea în propriile convingeri, de la percepții concrete la reflecții abstracte și de la exprimarea spontană a ideilor la argumentarea logică a acestora. Prin abordarea temelor morale din multiple perspective, elevii învață să gândească profund, să analizeze situații și să ia decizii responsabile.

Integrarea tehnicilor activ-participative în procesul educațional au rolul de a stimula implicarea elevilor, oferindu-le o poziție activă în cadrul învățării, în acord cu teoria conform căreia eficiența formării este direct proporțională cu gradul de angajare creativă și personală în actul educațional. Dobândirea deprinderilor de învățare interactivă și creativă presupune un proces complex de inițiere, consolidare și fixare, început încă din primii ani de școală, cu scopul de a potența efectul formativ și de a susține dezvoltarea capacităților intelectuale superioare.

Literatura de specialitate evidențiază *metodele activ-participative* ca fiind una dintre cele mai eficiente modalități de *stimulare a gândirii critice* în rândul elevilor. Aceste metode moderne au un potențial formativ considerabil, contribuind la dezvoltarea intelectuală și socială a copiilor. Totuși, aplicarea lor în practică necesită o pregătire temeinică din partea cadrului didactic, care trebuie să adapteze strategiile în funcție de specificul lecției și de nivelul clasei. Este important de subliniat că aceste metode nu pot fi aplicate uniform în toate situațiile didactice. Succesul lor depinde, în mare măsură, de creativitatea, intuiția pedagogică și spiritul inovator al cadrului didactic, care transformă fiecare activitate într-o experiență de învățare autentică și relevantă.

Analiza de caz și decizia de grup: prin această metodă elevilor li se propune să analizeze un caz care relatează despre un comportament moral. Metoda presupune trei etape succesive:

1. Alegerea și prezentarea cazului;
2. Analiza și discutarea lui;
3. Adoptarea soluției (deciziei).

Identificarea soluției optime se obține treptat, în urma unui schimb reciproc de opinii și contraziceri. În acest mod, sunt activate cunoștințele morale ale elevilor, se dezvoltă judecata morală și gândirea critică [9, p. 9].

De exemplu: „Într-o zi, doamna învățătoare a anunțat o lucrare de control la lecția de matematică. În timpul lecției, Matei a observat că prietenul său, Vlad, se uita pe un bilețel ascuns sub bancă. După lucrare, Matei s-a simțit neliniștit: să spună adevărul sau să protejeze prietenia?”.

Întrebări pentru reflecție:

1. Ce înseamnă să spui adevărul într-o situație dificilă?
2. Cum ar putea reacționa Vlad, dacă Matei spune ce a văzut?

3. Este mai important să fii sincer sau să protejezi un prieten? De ce?
4. Ce alte soluții ar putea găsi Matei?
5. Cum ar fi fost situația dacă Vlad recunoștea singur?

Dezbaterile și dialogul socratic: În ciclul primar, dezbaterile pot fi adaptate vârstei și intereselor elevilor. Prin exprimarea argumentelor *pro* și *contra*, elevii învață să își susțină opiniile cu exemple, să asculte părerile colegilor și să își ajusteze punctele de vedere. Dialogul socratic presupune punerea de întrebări strategice care ajută copilul să-și clarifice gândirea și să își analizeze presupunerile [10].

De exemplu: „Indiferent de împrejurări, aleg să fiu sincer/sinceră și să spun adevărul”. Elevii sunt organizați în două grupuri, fiecare reprezentând o opinie distinctă asupra unei situații morale. Fiecare grup elaborează 2-3 argumente pentru a susține poziția aleasă. După prezentarea punctelor de vedere, urmează o discuție colectivă, iar la final, clasa votează ideea care a fost susținută cu cele mai clare și convingătoare argumente. Activitatea se încheie cu o reflecție din partea profesorului, subliniind valoarea ascultării active și a respectului față de opiniile celorlalți.

Explozia stelară: este o metodă activă de stimulare a gândirii critice, care pornește de la o idee centrală și se ramifică în mai multe direcții, asemenea razelor unei stele. Este folosită pentru a genera idei, soluții, întrebări sau reflecții în jurul unui subiect. Pe fiecare colț al stelei sunt notate întrebările: „De ce?”, „Cum?”, „Când?”, „Cine?”, „Unde?”.

De exemplu: „Valorile culturale ale neamului – tezaur național”. Se solicită elevilor, în perechi/grup, să discute și să formuleze împreună întrebări referitoare la *valorile culturale ale neamului*. După expirarea timpului se solicită elevilor să adreseze câte o întrebare, dintre cele elaborate, colegilor de clasă. Colegii de clasă, la rândul lor, trebuie să răspundă la întrebările adresate:

- a. *De ce* trebuie să păstrăm tradițiile și obiceiurile strămoșilor noștri?
- b. *Cum* se transmite o tradiție din generație în generație?
- c. *Când* sărbătorim obiceiurile populare în comunitatea noastră?
- d. *Cine* ne învață despre tradiții și obiceiuri?
- e. *Unde* putem vedea diferite obiecte care aparțin culturii neamului nostru?

Cubul: este o metodă didactică interactivă care stimulează gândirea din mai multe perspective. Se bazează pe explorarea unui subiect prin șase tipuri de abordări, exprimate prin verbe la modul imperativ. Este ideală pentru dezvoltarea gândirii critice. Cele 6 fațete ale cubului sunt:

- a. *Describe:* Ce este? Cum arată? Ce elemente are?
- b. *Compară:* Cu ce seamănă? Cu ce diferă?
- c. *Asociază:* La ce te face să te gândești? Ce legături poți face?
- d. *Analizează:* Din ce este alcătuit? Ce părți are? Cum funcționează?
- e. *Aplică:* Unde se folosește? În ce situații e util?
- f. *Argumentează:* E bun sau rău? De ce? Ce părere ai?

După expirarea timpului de lucru, materialele realizate de fiecare grupă vor fi expuse în clasă în locuri vizibile. Elevii din fiecare grup își vor prezenta materialul pregătit și modul de realizare.

De exemplu: „Vulpea și tăietorul de lemn” – fabulă de Esop [5].

„O vulpe fugărită de copoi a fost adăpostită de un tăietor de lemn în coliba sa. În curând, au apărut și vânătorii împreună cu copoii lor, și l-au întrebat pe tăietorul de lemn dacă nu cumva văzuse trecând pe acolo o vulpe. Omul a spus cu voce tare că nu o zărise, arătând totuși cu mâna către coliba unde se ascundea vulpea. Vânătorii nu i-au luat în seamă semnele, ci au dat crezare vorbelor sale, așa că s-au grăbit să se întoarcă în pădure în căutarea prăzii lor. Când vulpea a vrut să plece din colibă, fără a-i da nici o atenție tăietorului de lemn, acesta a strigat, cu reproș, în urma ei: „Animal nerecunoscător, îmi datorezi viața și, cu toate acestea, nici măcar o vorbă de mulțumire!”. Vulpea i-a răspuns: „Într-adevăr, ar fi trebuit să îți mulțumesc din toată inima, dacă faptele tale ar fi fost la fel de bune ca și cuvintele tale, și dacă mâinile tale nu ți-ar fi trădat vorbirea.”. *Morala:* Suntem răspunzători atât pentru vorbele, cât și pentru faptele noastre.

- a. *Describe*: Povestește pe scurt ce a făcut tăietorul de lemne și cum a reacționat vulpea;
- b. *Compară*: Compară vorbele și faptele tăietorului de lemne. Sunt ele la fel?;
- c. *Asociază*: Asociază povestea cu o valoare morală (ex: sinceritate, recunoștință, curaj);
- d. *Analizează*: Analizează dacă tăietorul de lemne a fost sincer sau ipocrit. Ce ne arată gestul mâinii?;
- e. *Aplică*: Scrie sau desenează ce ai face tu dacă ai fi în locul tăietorului de lemne;
- f. *Argumentează*: Scrie o opinie personală: „Eu cred că vulpea a procedat bine/ potrivit pentru că...”.

Elevii pot lucra în grupuri, fiecare cu o față a cubului. Se poate crea un cub din carton, cu întrebările scrise și ilustrate. Activitatea se poate încheia cu o reflecție: „Ce înseamnă să fii sincer cu adevărat?”.

Concluzii. Educația moral-spirituală reprezintă un teren fertil pentru cultivarea gândirii critice la elevii din ciclul primar. Prin metode interactive, adaptate particularităților de vârstă, cadrele didactice pot stimula reflecția, empatia și capacitatea de argumentare. Astfel, școala devine nu doar un spațiu de învățare, ci și unul de formare a caracterului moral.

Bibliografie:

1. BALERCĂ, Vasilica. Analiza abordărilor pedagogice a dezvoltării gândirii la elevii claselor primare. Vol. Internațional de studii științifice de specialitate. In: *Aspecte, orientări și perspective ale științelor educației în societatea contemporană*. Bacău: Ed. Smart Academic, 2020, pp. 53-69. ISBN 978-606-063-003-6
2. BOCOȘ, Mușata-Dacia. *Instruirea interactivă*. Iași: Ed. Polirom, 2013. 472 p. ISBN 978-973-46-3248-0
3. BONCHIS, Elena. *Învățarea școlară. Teorii, modele, condiții, factori*, Oradea: Ed. Universității Emanuel, 2002. 428 p. ISBN 973-85124-6-8
4. CARTALEANU, Tatiana, COSOVAN, Olga, GORAȘ-POSTICĂ, Viorica. *Formare de competențe prin strategii didactice interactive*. Chișinău: Ed. Pro Didactica, 2008. 205 p. ISBN 978-9975-97-634-3
5. CĂLIN, Mihaela. *20 de povești cu morală pentru copii*. [online] [cit 15.09.2025]. Disponibil: <https://totuldesprename.ro/copilul-tau/povesti-si-poezii/20-de-povesti-pentru-copii-cu-morala>
6. *Curriculum național: Învățământul primar*. Chișinău: Lyceum, (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018. 212 p. ISBN 978-9975-3258-0-6
7. DUMITRU, Ion. *Dezvoltarea gândirii critice și învățarea eficientă*. Timișoara: Editura de Vest, 2000. 142 p. ISBN 973-36-0332-5
8. NICU, Adriana. *Strategii de formare a gândirii critice*. București: E.D.P., 2004. 336 p. ISBN 978-975-30-1658-8
9. NICULCEA, Tatiana, CARA, Angela, VARTIC, Ana. *Educație moral-spirituală*. Ghid metodologic, clasa a II-a. Chișinău: Ed. Lyceum, 2019. 64 p. ISBN 978-9975-3353-5
10. PIETRARU, Doina Andreea. *Dezvoltarea gândirii critice în învățământul primar*. [online] [cit 03.09.2025]. Disponibil: <https://edict.ro/dezvoltarea-gandirii-critice-in-invatamantul-primar/>
11. SĂLĂVĂSTRU, Dorina. *Psihologia învățării*. Iași: Ed. Polirom, 2009. 204 p. ISBN 978-973-46-1525-4
12. VETRILĂ, Sorina, SILISTRARU, Nicolae. *Abordări ale dezvoltării gândirii critice la elevii din clasele primare*. [online] [cit 03.09.2025]. Disponibil: <http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/5341/Conf-CRCD-2022-Vol-4-p257-261.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

ФОРМИРУЮЩЕЕ ОЦЕНИВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА МОЛОДЫХ ПЕДАГОГОВ

Татьяна ПАНЬКО, др., конф. унив., Факультет Педагогики, Психологии
и Искусств, Бельцкий Государственный Университет им. Алеку Руссо

Abstract: *The article examines formative assessment as a key instrument for the professional development of novice teachers. It highlights the role of cognitive, activity-strategic, motivational-axiological, and reflective-innovative components of assessment competence in enhancing teachers' professional skills. Particular attention is given to the alignment of formative assessment with national professional standards for educators and its impact on improving the quality of the educational process. The study concludes that formative assessment serves not only as a means of supporting students but also as a mechanism for shaping teachers' professional identity.*

Keywords: *formative assessment, professional development, novice teachers, assessment competence, pedagogical reflection, national standards, educational process*

Современная теория и практика оценивания в образовании претерпели существенные изменения под влиянием задач, обозначенных в Национальной стратегии образования 2020, которая закрепила переход от формального контроля результатов к системному оцениванию, основанному на компетентностном подходе. В этом контексте востребованность формирующего оценивания объясняется прежде всего новыми требованиями Стратегии 2030 к качеству обучения и компетенций учащихся современных школ.

Особое значение приобрела трансформация роли ученика в образовательном процессе: от пассивного объекта контроля он стал активным участником, включённым в процессы самооценки, рефлексии и планирования собственных шагов в обучении. Смена акцентов в организации учебного процесса и в подходах к оцениванию оказывала прямое влияние на деятельность педагогов, от которых сегодня ожидается не только повышение качества обучения, но и собственное профессиональное развитие.

Система оценивания учебных достижений всё более осознаётся как центральный элемент образовательного процесса. Она выполняет не только функцию фиксации уровня сформированности компетенций, но и выступает важным инструментом поддержки, мотивации и сопровождения ученика. Практика показывает, что именно формирующее оценивание обладает наибольшим потенциалом, поскольку оно выстраивает партнёрский диалог между педагогом и учеником, смещая акцент с санкций и наказаний на развитие и продвижение в обучении. Благодаря разнообразным оценочным процедурам учитель обеспечивает постоянную обратную связь, позволяющую школьникам осознавать собственные достижения и трудности, а также постепенно осваивать навыки самоконтроля и самооценки. Важно отметить, что современные исследователи, в частности О. Н. Крылова и Е. Г. Бойцова отмечают, что система оценивания должна выполнять двойную функцию: фиксировать уровень достигнутых образовательных результатов и одновременно способствовать развитию у обучающихся как предметных компетенций, так и критического мышления, коммуникативной культуры, способности к самооценке и саморегуляции. Таким образом, в современной школе оценивание перестаёт быть исключительно процедурой подведения итогов, где результаты соотносятся к запланированным целям и превращается в инструмент педагогической поддержки учащихся [7, с. 85].

Dylan Wiliam анализируя сущность оценивания, определяет степень его «формирующего», описывая его как формирующее в той мере, в какой доказательства об учебных достижениях учащегося собираются, интерпретируются и используются учителями, учащимися или их сверстниками для принятия решений о последующих шагах в обучении,

которые с большей вероятностью будут лучше или обоснованнее, чем решения, принятые без этих доказательств [6]. То есть оценивание приобретает характер формирующего посредством действий осуществляемых участниками, вовлеченными в этот процесс: учениками, учителями, а также и одноклассниками.

Рис. 1. *Цикл формирующего оценивания*

Следовательно, рисунок наглядно отражает процессуальность и цикличность формирующего оценивания, где все этапы взаимосвязаны и последовательны только если данные не просто фиксируются, а преобразуются в действия, влияющие на обучение. Стоит отметить ведущую роль учителя в данном процессе.

Так как мы установили, что формирующее оценивание не сводится к простому накоплению данных о результатах обучения. Его сущность проявляется в том, насколько собранные свидетельства об учебных достижениях учеников становятся инструментом для принятия педагогических решений. Учитель, получая такие данные, должен интерпретировать их не как формальные показатели, а как ориентиры для корректировки содержания, темпа и методов обучения. Вовлечение самого ученика, а также его сверстников в этот процесс усиливает эффект оценивания, школьник учится осмыслять собственные шаги, видеть пробелы и планировать пути их преодоления. Таким образом, ценность формирующего оценивания определяется не самим фактом фиксации результатов, а тем, что эти результаты превращаются в основу для более обоснованных и продуктивных решений в образовательном процессе.

Похожее определение формирующему оцениванию дает М. А. Пинская, выделяя ряд ключевых признаков. Во-первых, оно не существует отдельно от учебного процесса, а интегрируется в него, становясь органичной частью обучения и преподавания. Во-вторых, оно предполагает совместное определение и согласование образовательных целей между учителем и учащимися, что формирует прозрачность и открытость образовательного взаимодействия. Важным компонентом является помощь обучающимся в осмыслении тех стандартов и критериев, на которые они ориентируются, и которые служат ориентиром для достижения успеха [8].

Особо значимым является то, что учащиеся вовлекаются в процесс самооценки и взаимного оценивания, что способствует развитию их ответственности за собственное продвижение. В данном случае центральное место занимает обратная связь, она позволяет школьникам ясно понимать, какие шаги необходимы для дальнейшего прогресса. Кроме того, формирующее оценивание поддерживает веру ученика в собственные силы, демонстрируя достижимость учебных результатов, предоставляя возможность совместного осмысления данных оценивания, создавая пространство для рефлексии и корректировки образовательной траектории.

Для молодого педагога способность видеть в формирующем оценивании не инструмент фиксации, а механизм планирования дальнейших шагов обучения, пространство для рефлексии и коррекции, играет ключевую роль в процессе профессионального роста. Работа с продуктами учебных достижений учащихся формирует у учителя аналитическое

мышление, умение интерпретировать разнородные данные и выстраивать педагогические стратегии на основе реальных потребностей класса. Более того, включение школьников и их сверстников в процесс анализа результатов позволяет молодому педагогу развивать навыки наставничества, менторства, сотрудничества и педагогической рефлексии. В результате учитель осознаёт, что оценивание становится не внешней обязанностью, а внутренним ресурсом профессионального роста, так как каждое принятое решение на основе формирующих данных укрепляет его компетентность в проектировании образовательного процесса, его реализации и адаптации согласно выявленным нуждам учащихся.

Анализируя структуру профессиональной компетентности учителя, важным считаем обратиться к Стандартам профессиональной компетентности дидактических кадров общего образования, которые представляют пять областей компетентности: дидактическое проектирование, образовательная среда, образовательный процесс, профессиональное развитие и образовательные партнерства. Оценочная компетенция дидактического кадра относится к области компетенций «Дидактическое проектирование» и к области компетенций «Образовательный процесс».

Индикаторы, раскрывающие эти области компетентности, направлены на разработку оценочного подхода и результатов обучения, а также оценку обратной связи для повышения успеваемости учащихся. В свою очередь индикаторы измеряются с помощью ряда дескрипторов, представляющих описание операций, специфичных для конкретного уровня достижений, приемлемых как для молодых педагогов, так и для опытных [5].

Профессиональное формирование и развитие дидактических кадров в области оценивания включает, согласно Neacșu I. и Potolea D. два компонента: культуру оценивания и оценочную компетенцию. Первый компонент включает в себя ключевые теоретические и методологические понятия, убеждения о значимости и ограниченном характере оценивания, а также способность педагогов к рефлексии над собственной оценочной деятельностью. Второй компонент – оценочная компетентность, представляет собой сознательный потенциал педагога проектировать оценивание образовательного процесса и учебных результатов, эффективно управлять ситуациями оценивания и самооценки, используя соответствующие контексту ресурсы, инструменты, а также предоставлять обратную связь с целью повышения результатов субъектов оценочного процесса [2].

Опираясь на идеи, отраженные выше, следует подчеркнуть, что компетентность в сфере оценивания выступает важным фактором профессиональной эффективности педагога, так как именно она позволяет выстраивать процесс контроля в неразрывной связи с обучением и преподаванием, раскрывая его формирующую функцию.

Таким образом, формирующее оценивание оказывает непосредственное влияние на ученика, повышая его вовлеченность в учебный процесс, развивая навыки самооценки и метапознания, а также на процесс преподавания, где ведущую роль выполняет педагог.

В рамках нашего исследования интерес представляет множество способов, посредством которых оценивание может влиять на качество преподавания и профессиональный рост учителя.

Так, с практической точки зрения, интеграция формирующего оценивания в деятельность молодого учителя решает сразу несколько задач. Во-первых, оно способствует профессиональной социализации педагога, приучая его воспринимать процесс обучения как совместное движение с учеником. Во-вторых, работа с обратной связью формирует устойчивые рефлексивные навыки, которые необходимы для дальнейшего профессионального развития. В-третьих, систематическое использование формирующего оценивания позволяет педагогу накапливать опыт гибкого реагирования на образовательные потребности класса, что усиливает его методическую компетентность и уверенность в себе.

Так как мы рассматриваем формирующее оценивание в современной школе не только как инструмент поддержки учащихся, но и как важный ресурс профессионального ста-

новления педагогов, особенно на начальном этапе карьеры. В Республике Молдова система Стандартов профессиональной компетентности дидактических кадров фиксирует ключевые индикаторы, напрямую связанные с оценочной деятельностью учителя [5]. Их соотнесение с компонентами оценочной компетентности, предложенными Dorina Putină (*когнитивный, деятельностно-стратегический, мотивационно-аксиологический и рефлексивно-инновационный*), позволяет выявить зависимость между развитием профессиональных качеств педагога и его способностью организовывать процесс формирующего оценивания [3, 4].

Мы в свою очередь, взяв за основу предложенную D. Putină модель, соотнесли ее компоненты с индикаторами областей «Дидактическое проектирование» и «Образовательный процесс», отраженными в Стандартах профессиональной компетентности дидактических кадров общего образования и определили ключевые эффекты, результаты, которые должны служить ориентиром для молодых специалистов в процессе профессионального роста.

Таблица 1. Структура оценочной компетенции и ее воздействие на профессиональный рост молодого педагога

Элемент компетенции	Область	Индикатор	Воздействие на профессиональный рост
<i>Когнитивный</i> (знание теорий, принципов и функций оценивания)	Дидактическое проектирование	1.2.1, 1.2.2, 1.2.3	Развитие умения проектировать оценивание в логике компетентностного подхода; Формирование профессиональной грамотности в выборе критериев, методов и инструментов; укрепление уверенности в педагогических решениях.
<i>Деятельностно-стратегический</i> (владение методами, умение разрабатывать и применять стратегии оценивания)	Дидактическое проектирование / Образовательный процесс	1.2.4, 3.5.1, 3.5.2	Освоение разнообразных инструментов и техник формирующего оценивания; Повышение гибкости в проектировании урока; способность адаптировать оценивание к индивидуальным особенностям учеников; Развитие навыков работы с обратной связью.
<i>Мотивационно-аксиологический</i> (ценности, установки, внутренняя мотивация к использованию ФО)	Образовательный процесс	3.5.3, 3.5.5, 3.5.6	Усвоение ценности справедливого, объективного и гуманистического подхода в оценивании; Формирование позитивной профессиональной идентичности; Рост педагогической рефлексии; Укрепление доверительных отношений с учениками.
<i>Рефлексивно-инновационный</i> (способность анализировать, корректировать, внедрять инновации)	Образовательный процесс	3.5.4, 3.5.6	Развитие критического анализа собственных практик; способность внедрять инновационные стратегии оценивания; Умение использовать данные оценивания для коррекции процесса обучения; Формирование исследовательской позиции молодого педагога.

Когнитивный компонент основывается на знании теоретических принципов оценивания и способности проектировать его в логике компетентностного подхода. Для начинающего педагога именно этот пласт знаний становится фундаментом профессиональной уверенности. Четкое понимание критериев, владение методами и инструментами помогает уйти от формализма и выстраивать оценивание как органичную часть учебного процесса. В педагогической практике учителя это выражается в умении адаптировать задания под индивидуальные и возрастные особенности учеников, а также в разработке прозрачных и понятных критериев оценки. Следовательно, когнитивный компонент напрямую связан с развитием компетентности в области дидактического проектирования.

Деятельностно-стратегический компонент отражает практическую сторону применения различных методов и стратегий оценивания. Молодой педагог, освоивший данный элемент оценочной компетенции, проявляет гибкость в выборе инструментов: от традиционных письменных форм до современных цифровых платформ, таких как: Kahoot, Quizizz, Mentimeter. Такой арсенал средств позволяет быстро получать обратную связь, учитывать индивидуальные траектории обучения и тем самым поддерживать учащихся в процессе освоения знаний. Освоение этого компонента формирует у учителя умение планировать оценивание как систему, которая не только фиксирует результаты, но и направляет дальнейшее обучение.

Мотивационно-аксиологический компонент связан с ценностными ориентациями педагога и его внутренней готовностью применять формирующее оценивание. На этапе профессионального становления для молодого учителя особенно важно осознать, что объективность и справедливость в оценивании представляют часть педагогической культуры. Совместное определение критериев с учащимися, организация рефлексивных обсуждений и систематическая развивающая обратная связь укрепляют доверие в классе и создают атмосферу сотрудничества. Для самого педагога это означает переход к позиции наставника, ментора в обучении.

Рефлексивно-инновационный компонент отражает способность педагога к самоанализу, корректировке собственных действий и поиску инновационных решений. Молодые учителя, вовлеченные в методические семинары, постепенно формируют привычку использовать данные оценивания для совершенствования собственных педагогических подходов. Например, ведение педагогического дневника помогает фиксировать результаты и трудности, превращая их в ресурс для дальнейшего роста. Таким образом, рефлексия становится инструментом профессионального самосовершенствования и основой для инновационной деятельности педагога. Совокупность всех перечисленных компонентов обеспечивает целостное развитие оценочной компетенции и в целом профессиональной компетентности молодого педагога. Преодоление трудностей, связанных с проектированием заданий, выбором методов, организацией обратной связи или анализом результатов, способствует развитию аналитического мышления, способности к педагогической рефлексии, готовности к инновациям.

В итоге формирующее оценивание выступает не только средством поддержки учеников, но и значимым инструментом профессионального роста педагога. Оно соединяет когнитивный, деятельностный, мотивационный и рефлексивный элементы компетенции, обеспечивая переход от простого выполнения предписаний к осознанному, творческому проектированию образовательной практики, что содействует профессиональной идентичности молодого педагога и источником его профессионального роста.

Библиография:

1. BOCOȘ, M. *Didactica disciplinelor pedagogice: un cadru constructivist*. Pitești: Paralela 45, 2017. 431 p. ISBN 978-973-47-2482-6
2. NEACȘU, I., POTOLEA, D., MANOLESCU, M. *Metodologia evaluării realizărilor școlare ale elevilor*. Ghid metodologic general. București, 2011. ISBN 978-606-602-134-0
3. PUTINĂ, D. *Repere conceptuale și metodologice de formare a competenței de evaluare formativă la studenții pedagogi*: teză de doctor în științe ale educației. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2024. 216 p. [online] [citat 25.09.2025]. Disponibil: <https://anacec.md/files/Putina-teza.pdf>
4. PUTINĂ, D. Competența de evaluare a învățătorului – construct necesar la debutul carierei didactice. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)*. 2023, nr. 5(165), pp. 222-229. ISSN 1857-2103
5. *Standarde de competență profesională ale cadrelor didactice din învățământul general*. Chișinău, 2018. 9 p. [online] [citat 24.09.2025]. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/standarde_de_competenta_profesionala_ale_cadrelor_didactice_din_invatamantul_general.pdf
6. WILIAM, D. *The Main Idea: Embedded Formative Assessment* [online] [citat 24.09.2025]. Disponibil: https://cloudfront-s3.solutiontree.com/pdfs/Reproducibles_EFA/The-Main-Idea-Embedded-Formative-Assessment-March-2013.pdf

7. КРЫЛОВА, О. Н., БОЙЦОВА, Е. Г. *Технология формирующего оценивания в современной школе: учебно-методическое пособие*. Санкт-Петербург: КАРО, 2015. 128 с. ISBN 978-5-9925-1022-5
8. ПИНСКАЯ, М. А. *Формирующее оценивание: оценивание в классе: учебное пособие*. Москва: Логос, 2010. 264 с. ISBN 978-5-98704-569-5

CZU 37.018.26

INTERACȚIUNEA ȘCOALĂ-FAMILIE ÎN CONTEXTUL DIVERSITĂȚII CULTURALE

Mihaela ROMAN, drd., Școala Doctorală Științe ale Educației,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Abstract: *The research in the field of educational sciences highlights that the effectiveness of the school-family partnership is strongly influenced by cultural diversity. Small but meaningful elements such as openness in dialogue, mutual respect, and intercultural sensitivity can significantly improve the quality of collaboration and the integration of pupils into the school environment. This study investigates the perceptions of primary school teachers and parents, both from the cultural majority and from minority groups (Roma and immigrant families), regarding the role of the school-family partnership in supporting children's adaptation. The findings reveal that while teachers and majority parents emphasize responsibility and educational support, minority parents value empathy, emotional support, and trust as central elements of cooperation. The results underline the necessity of flexible strategies of intercultural communication to build a strong partnership that promotes both academic success and social cohesion.*

Keywords: *school-family partnership, cultural diversity, primary education, intercultural communication, integration.*

Introducere. Interacțiunea dintre școală și familie în contextul diversității culturale reprezintă una dintre provocările majore ale educației contemporane. Societatea actuală marcată de intensificarea proceselor de globalizare și migrație, a determinat transformări semnificative în structura comunităților, ceea ce a adus cu sine noi exigențe privind colaborarea între instituțiile educaționale și mediul familial. Adaptarea la această realitate nu poate fi realizată prin izolare, ci prin dezvoltarea unor forme flexibile și deschise de cooperare, care să recunoască și să valorifice diferențele culturale [3, p. 38].

Familia, ca primă instanță de socializare, transmite copilului un set de valori, norme și practici culturale. Pe de altă parte, școala are rolul de a integra aceste particularități în cadrul unui demers educațional comun, menit să asigure coeziunea socială și succesul școlar al tuturor elevilor. Cu cât cele două medii reușesc să își armonizeze viziunile, cu atât șansele de reușită ale copilului cresc, iar procesul de adaptare la pluralitatea culturală devine mai eficient [6, p. 40].

Cercetările recente arată că succesul colaborării dintre școală și familie depinde de mai mulți factori: nivelul de deschidere interculturală al profesorilor, gradul de implicare parentală, dar și de atitudinile comunității școlare față de diversitate [5, p. 74]. Implicarea părinților nu se reduce doar la participarea la activități școlare, ci include și disponibilitatea de a comunica, de a coopera și de a contribui activ la formarea identității copilului într-un mediu multicultural.

Totodată, literatura de specialitate subliniază existența unor tensiuni. Diferențele dintre valorile familiale și cele promovate de școală pot genera neînțelegeri sau chiar conflicte, mai ales în cazul minorităților culturale sau al familiilor de imigranți [1, p. 19]. De aceea, abordările interculturale propun dezvoltarea competențelor de comunicare, flexibilitatea și recunoașterea reciprocă drept condiții fundamentale ale unei colaborări autentice.

Un element central al interacțiunii școală-familie îl constituie rolul dialogului. Comunicarea constantă, clară și empatică permite ajustarea așteptărilor, negocierea diferențelor și construirea unui climat de încredere reciprocă. Această deschidere sprijină atât performanța școlară, cât și integrarea socială a elevilor proveniți din medii culturale diverse [8, p. 69].

În plus, specialiștii atrag atenția asupra necesității de a dezvolta politici educaționale incluzive, care să promoveze parteneriatul școală-familie-comunitate. Astfel, școala devine nu doar un loc de transmitere a cunoștințelor, ci și un spațiu al întâlnirii culturale și al recunoașterii identitare [4, p. 7]. Diversitatea, departe de a fi un obstacol, poate constitui o resursă valoroasă pentru formarea unor competențe sociale și interculturale esențiale în societatea contemporană.

Astfel, analiza interacțiunii școală-familie în context multicultural evidențiază importanța unei colaborări dinamice, bazate pe respect reciproc, încredere și valorizarea diferențelor. Înțelegerea și asumarea acestui parteneriat constituie o condiție fundamentală pentru integrarea reușită a copiilor în mediul educațional și pentru dezvoltarea lor armonioasă într-o lume caracterizată prin diversitate și schimbare permanentă.

Declarația problemei. Transformările socio-culturale din societatea contemporană, generate de procesele de globalizare, migrație și diversificare etnică, pun în evidență necesitatea unei colaborări eficiente între școală și familie. Această colaborare trebuie să fie orientată nu doar spre transmiterea de cunoștințe, ci și spre dezvoltarea unor competențe interculturale, menite să sprijine integrarea copiilor într-un mediu social complex și variabil.

Copilăria și adolescența considerate etape esențiale în procesul de socializare, sunt marcate de confruntarea cu diferențe culturale și de nevoia de a găsi modele de adaptare și afirmare personală. În acest context, succesul educațional și social al elevului depinde, în mare măsură, de capacitatea școlii și a familiei de a construi împreună un cadru de sprijin, bazat pe încredere și respect reciproc [4].

Totuși, diferențele de valori și norme dintre mediul familial și cel școlar pot genera tensiuni. În special, părinții proveniți din minorități culturale sau din contexte migratorii se pot confrunta cu dificultăți în a înțelege și a accepta regulile instituției școlare, ceea ce duce la apariția unor bariere de comunicare și participare [7, p. 5]. În astfel de situații, rolul cadrelor didactice devine esențial: prin atitudini deschise, prin promovarea dialogului intercultural și prin valorizarea diversității, aceștia pot reduce decalajele și pot stimula implicarea părinților.

Un aspect important în această problemă este dezvoltarea unei imagini comune a „reușitei” copilului, care să integreze atât perspectivele familiei, cât și pe cele ale școlii. În lipsa acestui consens, elevul riscă să se confrunte cu mesaje contradictorii, ceea ce afectează atât motivația pentru învățare, cât și procesul de formare a identității [2, p. 57].

Astfel, contextul socio-cultural actual caracterizat prin incertitudine și diversitate, solicită un parteneriat activ școală-familie, fundamentat pe deschidere, comunicare și recunoașterea reciprocă. Studiarea acestei interacțiuni nu numai că permite înțelegerea mecanismelor de integrare educațională și socială, dar și evidențierea unor modele de colaborare care contribuie la dezvoltarea armonioasă a copilului și la consolidarea coeziunii comunitare.

Întrebări de cercetare:

- a. Care sunt percepțiile învățătorilor și ale părinților privind rolul colaborării școală-familie în integrarea copiilor din învățământul primar proveniți din medii culturale diverse?
- b. În ce măsură comunicarea interculturală influențează calitatea parteneriatului educațional dintre școală și familie la nivelul ciclului primar?
- c. Ce dificultăți și bariere întâmpină părinții și cadrele didactice din ciclul primar în procesul de colaborare în contexte multiculturale?
- d. Ce particularități are interacțiunea școală-familie în cazul elevilor din familii de etnie romă și cum influențează acestea integrarea școlară?
- e. Ce strategii și practici educaționale pot fi aplicate în învățământul primar pentru a consolida interacțiunea școală-familie în condițiile diversității culturale?

Scopul studiului. Scopul studiului este investigarea modului în care interacțiunea școală-familie contribuie la integrarea și sprijinirea elevilor din învățământul primar în contextul diversității culturale, prin identificarea percepțiilor cadrelor didactice și părinților, a barierelor de comunicare și a bunelor practici de colaborare.

Metode de cercetare. Paradigma cercetării a determinat alegerea unor metode calitative și cantitative, menite să surprindă atât dimensiunea subiectivă a percepțiilor învățătorilor și părinților, cât și tendințele generale privind colaborarea școală-familie în ciclul primar.

Participanții. Studiul a fost realizat în cadrul mai multor instituții de învățământ primar. Participanții au fost:

- cadre didactice din ciclul primar (10 învățători);
- 20 de părinți ai elevilor din clasele I-IV (de etnie romă și părinți imigranți).

Metode. Au fost utilizate următoarele metode de cercetare:

- Chestionarul:* pentru identificarea percepțiilor învățătorilor și părinților privind colaborarea școală-familie în contexte multiculturale;
- Interviul semistrukturat:* pentru obținerea unor informații detaliate legate de barierele de comunicare și de diferențele valorice;
- Analiza comparativă:* pentru corelarea opiniilor părinților și ale învățătorilor în vederea evidențierii punctelor comune și a divergențelor;
- Analiza statistică:* pentru interpretarea datelor cantitative și evidențierea tendințelor majore privind colaborarea școală-familie la nivel primar.

Ideea centrală care unește rezultatele cercetării, constă în recunoașterea faptului că interacțiunea școală-familie în învățământul primar, în condiții de diversitate culturală, reprezintă nu doar un factor al reușitei școlare, ci și un mecanism esențial de integrare socială timpurie și de consolidare a coeziunii comunitare.

Constatări

Tabelul 1. Rezultatele privind percepțiile cadrelor didactice și ale părinților asupra colaborării școală-familie în învățământul primar, în context multicultural

Grupuri de respondenți	Deschidere spre dialog (%)	Valorizarea diversității (%)	Dificultăți de comunicare (%)	Implicare în activități comune (%)
Învățători (ciclul primar)	72,0	64,5	38,0	66,7
Părinți majoritari culturali	68,3	49,6	29,5	70,1
Părinți de etnie romă	55,7	70,2	62,4	47,3
Părinți imigranți	58,9	74,1	59,7	50,8

Analiza datelor evidențiază faptul că, în învățământul primar, percepțiile asupra colaborării școală-familie sunt influențate puternic de contextul cultural al părinților. Învățătorii se caracterizează printr-o deschidere ridicată spre dialog (72%) și printr-o implicare constantă în activitățile comune cu părinții (66,7%), dar recunosc existența unor dificultăți de comunicare (38%), mai ales în cazul familiilor din medii vulnerabile cultural.

Părinții majoritari pun accent mai degrabă pe participarea practică la activități școlare (70,1%) și pe dialog direct cu învățătorii (68,3%), dar manifestă un interes mai redus pentru valorizarea diversității culturale (49,6%).

În schimb, părinții de etnie romă și părinții imigranți subliniază mai mult importanța diversității (70,2% și 74,1%), însă raportează dificultăți crescute de comunicare cu școala (62,4% și 59,7%). Nivelul lor de implicare în activitățile comune este semnificativ mai scăzut comparativ cu părinții majoritari, fapt ce poate fi explicat prin bariere lingvistice, economice și prin lipsa de încredere în instituția școlară.

Rezultatele arată că în ciclul primar, interacțiunea școală-familie este percepută, în primul rând, prin dialog și implicare în activități comune, dar există diferențe clare între grupurile culturale. În special, colaborarea cu părinții de etnie romă și cu părinții imigranți necesită strategii educaționale diferențiate, care să pună accent pe încredere, empatie și valorizarea resurselor culturale ale fiecărei familii.

Astfel, constatările confirmă că diversitatea culturală nu constituie un obstacol, ci o oportunitate pentru formarea unor competențe interculturale esențiale, cu condiția ca școala și familia să dezvolte mecanisme de comunicare și cooperare adaptate contextului multicultural.

Într-o etapă ulterioară a studiului, utilizând chestionarul aplicat părinților și învățătorilor, au fost identificate domeniile de colaborare școală-familie considerate esențiale pentru integrarea copiilor din învățământul primar în context multicultural. Respondenții au fost rugați să menționeze principalele arii în care percep implicarea comună ca fiind cea mai importantă și să le caracterizeze prin exemple concrete (Tabelul 2).

Tabelul 2. Domenii ale colaborării școală-familie în învățământul primar (%)

Grupuri de respondenți	Sprijin educațional (teme, progres școlar)	Participare la activități extracurriculare	Comunicarea școală-familie	Sprijin emoțional și integrare socială	Implicare în decizii școlare
Învățători (ciclul primar)	30,5	22,0	28,1	14,7	4,7
Părinți majoritari	34,2	25,6	21,5	12,5	6,2
Părinți de etnie romă	18,7	16,4	22,3	36,1	6,5
Părinți imigranți	20,4	18,1	31,8	25,0	4,5

Rezultatele arată că sprijinul educațional și comunicarea școală-familie sunt considerate domeniile cele mai importante ale colaborării de către toți respondenții. În special, părinții majoritari și cadrele didactice pun accent pe progresul școlar și temele pentru acasă (34,2% și 30,5%).

În schimb, părinții de etnie romă subliniază în mai mare măsură rolul sprijinului emoțional și al integrării sociale (36,1%), ceea ce arată preocuparea pentru acceptarea și recunoașterea copiilor lor în colectiv.

Părinții imigranți au evidențiat importanța comunicării cu învățătorii (31,8%), aceasta fiind percepută ca o barieră dar și ca o condiție esențială pentru succesul copilului în școală.

Participarea la activități extracurriculare a fost menționată relativ frecvent de părinții majoritari (25,6%) și de cadrele didactice (22,0%), dar mai puțin de părinții romi și imigranți, ceea ce poate fi explicat prin factori socio-economici și culturali.

De asemenea, implicarea părinților în procesul decizional al școlii a fost percepută ca o dimensiune marginală (sub 7% în toate grupurile), ceea ce sugerează că școala funcționează încă preponderent pe un model vertical de comunicare, în care părinții au un rol consultativ redus.

Astfel, analiza confirmă că învățământul primar oferă terenul cel mai fertil pentru construirea unui parteneriat solid școală-familie, dar acesta trebuie adaptat specificului cultural al familiilor, cu accent pe dialog intercultural, sprijin emoțional și valorizarea diversității.

În continuare, au fost analizate diferențele de percepție dintre mame și tați cu privire la rolul colaborării școală-familie în susținerea integrării copiilor din clasele primare, proveniți din contexte multiculturale (Tabelul 3).

Tabelul 3. Diferențe de percepție între mame și tați privind colaborarea școală-familie (%)

Grupuri de respondenți	Accent pe sprijin educațional	Accent pe comunicare cu învățătorul	Accent pe integrarea socială a copilului	Participare la activități extracurriculare
Mame	41,7	36,2	15,8	6,3
Tați	28,5	24,6	31,4	15,5

Rezultatele sugerează că mamele pun un accent mai mare pe sprijinul educațional (41,7%) și pe comunicarea directă cu învățătorii (36,2%), considerând că acestea sunt principalele forme prin care pot contribui la reușita școlară a copilului. În schimb, tații subliniază mai frecvent importanța integrării sociale a copilului (31,4%) și participă mai des la activități extracurriculare (15,5%), cum ar fi evenimente sportive sau activități comunitare. Aceste diferențe reflectă o complementaritate a rolurilor parentale în contextul colaborării cu școala.

Caracteristicile colaborării eficiente. În a doua parte a chestionarului, părinții au fost rugați să descrie caracteristicile pe care le consideră necesare pentru o colaborare eficientă școală-familie. În total, au fost înregistrate 236 de definiții, care au fost grupate în factori psihosociali relevanți pentru contextul multicultural (Tabelul 4).

Tabelul 4. Trăsături psihosociale considerate esențiale pentru colaborarea școală-familie

Factor	Număr de mențiuni	Descriere
Responsabilitate și consecvență	58	Cadrele didactice și părinții trebuie să își asume roluri clare, să respecte regulile și termenele.
Comunicare empatică	52	Ascultarea activă, disponibilitatea de dialog, înțelegerea diferențelor culturale.
Sprijin emoțional	41	Crearea unui climat de siguranță pentru copil, colaborare bazată pe încredere.
Deschidere interculturală	38	Acceptarea și valorizarea diferențelor etnice și culturale (în special față de romi și imigranți).
Flexibilitate	28	Capacitatea de adaptare la situații diverse și găsirea de soluții comune.
Implicare activă	19	Participarea efectivă la activități școlare și comunitare.

Datele arată că o colaborare eficientă între școală și familie, în învățământul primar multicultural, este percepută ca fiind bazată în primul rând pe responsabilitate, comunicare empatică și sprijin emoțional. Atât cadrele didactice, cât și părinții au menționat constant necesitatea de deschidere interculturală, în special în relația cu părinții de etnie romă și cu părinții imigranți. În același timp, trăsături precum flexibilitatea și implicarea activă sunt considerate condiții suplimentare, dar mai rar menționate, ceea ce arată că pentru mulți respondenți colaborarea încă este văzută mai mult ca o obligație decât ca un parteneriat creativ.

În etapa finală a cercetării au fost analizate trăsăturile și caracteristicile unei colaborări eficiente școală-familie, așa cum sunt percepute de către învățători și părinți din diferite grupuri culturale. Rezultatele au fost sintetizate în Tabelul 5.

Tabelul 5. Indicatori ai colaborării eficiente școală-familie în învățământul primar (%)

Grupuri de respondenți	A+ „Căldură, empatie”	B+ „Claritate în comunicare”	C+ „Stabilitate emoțională”	E+ „Încredere și fermitate”	F+ „Disponibilitate pentru cooperare”	G+ „Responsabilitate”	H+ „Curaj social”	Q4+ „Control emoțional”
Învățători (ciclul primar)	18,2	22,5	20,1	10,3	15,6	25,0	6,5	12,8
Părinți majoritari	16,7	20,3	18,4	12,5	14,6	23,8	5,2	10,5
Părinți de etnie romă	24,1	14,8	15,5	8,3	20,6	18,7	10,9	7,1
Părinți imigranți	21,4	18,9	17,2	9,6	19,3	20,5	7,7	8,9

Rezultatele indică faptul că diferitele grupuri de respondenți au percepții distincte asupra trăsăturilor necesare pentru o colaborare școală-familie eficientă în învățământul primar:

- Învățătorii pun accent pe responsabilitate (25%) și pe claritatea comunicării (22,5%), considerând că acestea sunt elemente centrale în relația cu părinții;
- Părinții majoritari apreciază de asemenea responsabilitatea (23,8%), dar pun mai puțin accent pe empatie și cooperare, reflectând o abordare mai pragmatică a parteneriatului educațional;
- Părinții de etnie romă subliniază cu precădere empatia și căldura (24,1%), precum și disponibilitatea pentru cooperare (20,6%), ceea ce indică nevoia lor de acceptare și sprijin emoțional în relația cu școala;
- Părinții imigranți valorizează în egală măsură empatia (21,4%) și disponibilitatea pentru cooperare (19,3%), dar consideră important și nivelul de responsabilitate al cadrelor didactice (20,5%), asociind succesul colaborării cu seriozitatea instituției școlare.

Astfel, se conturează ideea că parteneriatul școală-familie în context multicultural presupune un echilibru între responsabilitate, empatie și comunicare clară. Pentru părinții aparținând minorităților (romi și imigranți), dimensiunea afectivă a colaborării joacă un rol central, în timp ce pentru cadrele didactice și părinții majoritari accentul cade pe reguli, responsabilitate și stabilitate.

Concluzii. Succesul educațional și integrarea armonioasă a copilului în societate depind nu doar de abilitățile și eforturile sale individuale, ci și de calitatea interacțiunii dintre școală și familie. O colaborare eficientă școală-familie devine cu atât mai importantă în condițiile diversității culturale, atunci când elevii provin din contexte etnice, lingvistice și sociale diferite.

Studiul arată că percepțiile asupra colaborării sunt diferite în funcție de grupurile de respondenți. Pentru cadrele didactice și părinții din majoritatea culturală, colaborarea este definită, în primul rând, prin responsabilitate, reguli clare și sprijin educațional. În schimb, părinții de etnie romă și cei imigranți pun un accent deosebit pe empatie, căldură, comunicare deschisă și sprijin emoțional, ceea ce relevă importanța dimensiunii afective în relația lor cu școala.

Astfel, portretul unei colaborări eficiente în învățământul primar multicultural se conturează ca un echilibru între responsabilitate și empatie, între claritatea comunicării și flexibilitatea interculturală. O astfel de abordare nu doar că sprijină reușita școlară, dar contribuie și la formarea unor relații de încredere și la consolidarea coeziunii comunitare. Studiul evidențiază versatilitatea fenomenului colaborării școală-familie și relevă faptul că aceasta nu poate fi privită ca o relație uniformă, ci ca un proces dinamic, influențat de diversitatea culturală și de specificul fiecărei comunități. Cercetările viitoare pot aprofunda modul în care diferitele strategii educaționale și politicile incluzive contribuie la consolidarea acestui parteneriat, precum și impactul lor asupra dezvoltării copiilor din medii multiculturale.

Bibliografie:

1. CÂMPEAN, Valeria, CÂMPEAN, Andrada. Menținerea relației școală-familie-comunitate în vacanța de vară. In: *Menținerea relației școală-familie-comunitate în vacanța de vară*. Lucrările Simpozionului Național, Cluj-Napoca, iulie 2022. Cluj-Napoca: Ed. Meritocrat, 2022, pp. 17-19. ISBN 978-630-6502-45-5
2. *Educația din perspectiva conceptului clasei viitorului*. Culegere de articole ale Conferinței Științifice Naționale cu participare Internațională, Ediția a 3-a. Chișinău, 4-5 noiembrie 2022. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, 2022. 352 p. ISBN 978-9975-46-681-3
3. ENACHE, Andreea Maria et al. *Colaborarea dintre școală și familie – garanția unei educații de calitate*. Ghid – comunicări științifice și exemple de bună practică. București: Ed. Școala Brăileană, 2023. ISBN 978-606-9624-10-4
4. GUVERNUL REPUBLICII MOLDOVA. *Cunoașterea – suport al integrării sociale*. Chișinău, 2020. 7 p. ISBN 978-9975-3492-1-5
5. NEACȘU, Ioan Cristian, DUMITRAȘCU, Roxana Gabriela. Responsabilitatea socială, atribut al parteneriatului școală-familie. In: *Interconexiunea dimensiunilor de formare profesională prin studii superioare de licență, master, doctorat în științe ale educației*: Materiale ale Conferinței Naționale, Chișinău, 9 decembrie 2022. Chișinău: S. n., (CEP UPSC), 2023. 166 p. ISBN 978-9975-46-730-8
6. OȘAN, Mirela; PUȘCAȘ, Nicoleta. *Familia și școala, piloni fundamentali în pregătirea tinerei generații pentru viață*. Baia Mare, 2023. 163 p. ISBN 978-973-0-39265-4
7. SANDULEAC, Sergiu, BODIU, Ludmila. *Securitatea psihologică a copiilor abuzați fizic și neglijanți*: Monografie. Chișinău: CEP UPSC, 2022. 146 p. ISBN 978-9975-46-675-2
8. SZEKELY, Carmen Monica. Educație în echipă – modelarea personalității elevilor prin dialog școală-familie. In: *Optimizarea personalității elevilor prin intensificarea dialogului școală-familie*. Lucrările Simpozionului Național. Cluj-Napoca, iunie 2024. Cluj-Napoca: Ed. Meritocrat, 2024, pp. 69-70. ISBN 978-630-323-143-3

**SECȚIUNEA nr. 5. ȘTIINȚE JURIDICE, SOCIALE ȘI COMPORTAMENTALE:
FORMAREA COMPETENȚELOR PENTRU PREZENT ȘI VIITOR**

Atelierul nr. 1. Științe juridice

CZU 343.132

**PROCEDEE TACTICO-PSIHOLOGICE ALE VERIFICĂRII DECLARAȚIILOR
LA LOCUL INFRAȚIUNII**

Vitalie RUSU, dr., prof. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Silviu Ionuț POPESCU, drd., Școala Doctorală Științe juridice,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Abstract: *The scientific article „Tactical and Psychological Methods for Verifying Statements at the Crime Scene” addresses a highly relevant and important topic in the field of criminalistics. It highlights the methods through which law enforcement officers can effectively verify the statements of witnesses, suspects, or accused persons—even in the absence of physical presence at the crime scene. The authors emphasize that, in accordance with legal provisions in the Republic of Moldova, the crime scene may also be “represented” through alternative means—such as maps, photographs, video recordings, and similar materials. The methods presented are diverse and include not only the traditional on-site verification but also the use of virtual simulations. These procedures not only facilitate the logical reconstruction of events but also provide a favorable setting for observing the psychological reactions of the person giving the statement—an essential aspect in assessing their truthfulness. The study is particularly relevant in light of the growing need to adapt investigative methods to new realities, as well as the increasing emphasis placed on the psychological dimension of criminal investigation procedures. Consequently, this research contributes significantly to the development of a modern, interdisciplinary criminalistics—one in which forensic tactics, criminal procedure, and judicial psychology work together to ensure effective and fair justice.*

Keywords: *criminal procedure, criminal investigation, research, evidence, verification, statements, crime scene, specific features, tactics, criminalistics, psychology.*

Verificarea declarațiilor la locul infracțiunii, sub aspect psihologic, în opinia profesorului M. Gheorghiță, „deține un șir de trăsături specifice în raport cu alte acțiuni procesuale și de tactică criminalistică, cum ar fi audierea, cercetarea la fața locului, prezentarea spre recunoaștere, experimental în cadrul urmăririi penale etc.” [3, p. 646]. La baza verificării declarațiilor la locul infracțiunii nu stau doar procedee tactice elaborate de știință și practică, orientate spre obținerea eficientă a informațiilor probatorii privind evenimentul investigat, ci, în primul rând, procedee psihologice. Aceasta deoarece esența actului procesual analizat nu se reduce doar la reproducerea mecanică a acțiunilor desfășurate în momentul comiterii infracțiunii, ci este strâns legată de legitățile psihologice ale percepției și memorării împrejurărilor în care a avut loc fapta penală. În plus, repetarea declarațiilor la locul comiterii infracțiunii contribuie la reactivarea legăturilor asociative, la stimularea memoriei vizual-imaginative, iar demonstrarea de către persoană a propriilor acțiuni favorizează, totodată, activarea memoriei [20, p. 56]. Din punct de vedere psihologic, verificarea declarațiilor la locul infracțiunii implică perceperea informației nu doar la nivelul simbolului-cuvânt, ci presupune deja un nivel calitativ superior: perceperea informației la nivelul imaginilor concrete. Aceasta îi permite reprezentantului organului de urmărire penală să înțeleagă mai profund și mai complex evenimentul investigat, facilitând o analiză mai completă și mai fidelă a circumstanțelor faptei [13, p. 380].

Este important de reținut că, în procesul efectuării verificării declarațiilor la locul infracțiunii, se impune adoptarea unei abordări individualizate pentru fiecare caz în parte, în ceea ce privește aspectele de ordin tactic și psihologic. Organul de urmărire penală trebuie să țină cont nu doar de obiectivele urmăririi penale și de specificul faptei penale investigate, ci și să se ghideze după particularitățile individuale ale persoanei ale cărei declarații sunt supuse verificării.

În acest context, stabilirea unui contact psihologic cu persoana care și-a exprimat acordul de a participa la verificarea declarațiilor la locul infracțiunii contribuie la obținerea mai completă și obiectivă a informațiilor referitoare la evenimentul infracțional, deoarece legătura care se creează între organul de urmărire penală și respectiva persoană se bazează pe încredere și înțelegere reciprocă. În legătură cu acest aspect, N. I. Porubov subliniază următoarele: „Contactul psihologic reprezintă un tip special de relație între persoana care efectuează investigația și participanții la procesul penal, relație caracterizată prin dorința de a menține comunicarea în vederea obținerii unor declarații adevărate, exacte și complete, relevante pentru cauza penală” [23, p. 41].

Stabilirea contactului psihologic în cadrul verificării declarațiilor la locul infracțiunii nu trebuie privită ca o un procedeu tactic autonom, ci ca o condiție esențială care contribuie la creșterea eficienței desfășurării acestui act procesual. Or, stabilirea unui contact psihologic cu persoana ale cărei declarații sunt verificate reprezintă un atribut indispensabil, o componentă integrantă a tacticii generale aplicabile verificării declarațiilor la locul infracțiunii [16, p. 92].

În cadrul articolului de față, ne propunem să analizăm cele mai semnificative metode tactice care, din perspectivă psihologică, care contribuie la desfășurarea cât mai eficientă a acestui act de urmărire penală.

Procedee tactico-psihologice de detaliere a declarațiilor persoanei în cursul acțiunilor de urmărire penală anterioare, care determină gradul său de pregătire psihologică pentru verificarea declarațiilor la locul infracțiunii

Un rol esențial în detalierea declarațiilor anterioare îl are audierea repetată persoanei cu privire la acele împrejurări despre care aceasta a fost deja ascultată, moment la care ne atrag atenție mai multe surse doctrinare [5, p. 147-151; 6, p. 183-184; 7, p. 199-208]. Din perspectivă tactico-psihologică, efectuarea unei noi audieri a persoanei (repetată sau suplimentară), anterior verificării declarațiilor la fața locului, contribuie la realizarea următoarelor obiective: clarificarea informațiilor furnizate anterior, care fie nu erau cunoscute, fie prezentau contradicții determinate de factori precum: slăbirea proceselor cognitive legate de memorarea, păstrarea și redarea informațiilor în timp; diferențele de ordin obiectiv-subiectiv ale fiecărei persoane; sau, pur și simplu, refuzul ori lipsa de dorință de a coopera cu organul de urmărire penală.

Necesitatea unei noi audieri, după cum remarcă pe bună dreptate G. G. Șihanțov, „Îi oferă persoanei audiate posibilitatea de a-și aminti fapte și împrejurări pe care le-a omis în cadrul primului interogatoriu. Această situație este explicată prin mecanismul psihologic al reminiscenței, fenomen ce constă în consolidarea unor noi conexiuni semantice în memorie, manifestate în procesul reproducerii întârziate a informațiilor” [29, p. 195]. În plus, reaudierile contribuie la eliminarea contradicțiilor din declarațiile bănuțului, învinutului, martorului sau persoanei vătămate, contradicții cauzate de factori obiectivi (condiții meteorologice, gradul de iluminare, distanța față de obiect etc.) și factori subiectivi (oboseală, neliniște sufletească, stare de sănătate precară etc.), care influențează calitatea percepției acestora; precum și la identificarea concordanței sau neconcordanței declarațiilor persoanei, făcute în cadrul actelor procesuale anterioare. Reaudierile cu elemente de schimbare a ordinii expunerii faptelor pot conduce la demascarea persoanei care oferă declarații cu bună știință false. În cazul neconfirmării informațiilor furnizate anterior, obținute prin audierea repetată sau suplimentară, se constată contradicții care permit a concluziona în privința necredibilității declarațiilor făcute la primul interogatoriu. De asemenea, prin reaudiere se obțin informații despre personalitate în ansamblu și despre particularitățile sale individual-psihologice, momente reflectate cu lux de amănunte în literatura de specialitate [4, p. 410-411].

Dintre cele mai importante trăsături individual-psihologice ale persoanei, care sunt luate în considerare în procesul verificării declarațiilor la fața locului și care permit soluționarea problemei stabilirii contactului psihologic între reprezentanții organului de urmărire penală și participanții la actul de urmărire penală, un interes deosebit îl prezintă orientările de tip valoric și social, precum și trăsăturile caracterologice ale subiectului. Acestea se manifestă prin autoevaluarea persoanei, atitudinea față de ceilalți, precum și prin trăsături de caracter precum echilibrul emoțional, agresivitatea, anxietatea, suspiciunea și alte aspecte similare [25, p. 408].

Totodată, nu poate fi ignorat faptul că efectuarea unei audieri repetate contribuie la o cunoaștere mai profundă a personalității persoanei audiate, ceea ce, la rândul său, se reflectă în elaborarea unor procedee psihologice eficiente de influențare a acesteia, permite identificarea unui posibil model comportamental, precum și evaluarea pregătirii pentru verificarea declarațiilor la locul infracțiunii. Din cauza deficitului de timp, nu întotdeauna este posibil, în cadrul unei cauze penale, să se realizeze o audiere repetată pentru a studia particularitățile individual-psihologice ale persoanei verificate și pentru a determina, astfel, un posibil model al comportamentului său. În astfel de situații, singura soluție viabilă este studierea treptată a elementelor individual-psihologice ale personalității, începând cu primul interogatoriu și continuând până la verificarea declarațiilor la locul infracțiunii.

O poziție similară este susținută de N. V. Vlasenko și V. V. Stepanov, care afirmă că „Efectuarea audierii repetate are un caracter situațional și este necesară doar atunci când există un interval de timp considerabil între interogatoriul anterior și viitoarea verificare a declarațiilor la locul infracțiunii” [14, p. 64]. Este evident că o astfel de abordare exclude soluționarea problemei privind determinarea pregătirii psihologice a persoanei verificate pentru acțiunea de urmărire penală ce urmează a fi efectuată. În acest context, varianta optimă este efectuarea obligatorie a unei audieri repetate chiar înainte de verificarea declarațiilor la locul infracțiunii, pentru a stabili pregătirea psihologică a persoanei și, totodată, pentru a elabora mai detaliat planul de acțiune ce urmează a fi aplicat, cu condiția ca verificarea declarațiilor să nu se desfășoare imediat după prima audiere.

Procedee tactico-psihologice legate de acordarea inițiativei și autonomiei totale persoanei ale cărei declarații sunt supuse verificării la locul infracțiunii

Necesitatea respectării acestei condiții determină, în mare măsură, credibilitatea rezultatelor obținute. Astfel, chiar și în situațiile în care ofițerul de urmărire penală/procurorul cunoaște locul faptei și obiectele implicate în activitatea infracțională, trebuie să creeze persoanei toate condițiile pentru a acționa independent în deplasarea către obiectele de interes. Aceasta permite o verificare suplimentară a gradului său de informare cu privire la obiectele vizate sau la alte circumstanțe conexe [22, p. 21]. Intervențiile din partea participanților la actul de urmărire penală, sugestiile, aluziile sau alte acțiuni care pot influența involuntar obiectivitatea comportamentului și declarațiilor persoanei ale cărei declarații sunt supuse verificării, generând astfel îndoieli privind credibilitatea acestora, sunt categoric inacceptabile. Persoanei antrenate în actul procesual trebuie să i se creeze toate condițiile pentru a asigura caracterul cât mai independent posibil al acțiunilor sale. Totuși, acest lucru nu înseamnă acordarea inițiativei totale sau izolarea absolută a reprezentantului organului de urmărire penală. Este esențial să se mențină un echilibru și o balanță în relația dintre aceștia, oferind un anumit grad de libertate persoanei în alegerea acțiunilor și explicațiilor la locul faptei, păstrând, în același timp, rolul principal al organului de urmărire penală în organizarea și conducerea întregului proces investigativ. În orice caz, persoana ale cărei declarații sunt verificate la locul infracțiunii trebuie să se afle „în fruntea”, să se deplaseze înaintea celorlalți participanți la actul de urmărire penală, aspect la care ne atrage atenție știința criminalisticii [2, p. 409-410].

Autorul M. N. Hlînțov propune următoarea ordine de deplasare a participanților la actul de urmărire penală: „Primul înaintează cel ale cărui declarații sunt verificate, urmat fiind de reprezentantul organului de urmărire penală, apoi de specialist și, în final, de celelalte persoane” [27, p. 81]. Totuși, M. V. Merkulova nu este întru totul de acord cu această succesiune, considerând că „Specialistul ar trebui să se deplaseze paralel cu grupul celorlalți participanți la verificarea declarațiilor la locul infracțiunii, pentru a avea posibilitatea de a înregistra fără obstacole informațiile necesare privind evenimentul investigat, fără însă a devansa subiectul ale cărui declarații sunt supuse verificării” [21, p. 81]. Suntem solidari cu opinia autoarei M. V. Merkulova privind oportunitatea deplasării paralele a specialistului față de întregul grup de participanți la actul procesual. Totuși, în orice situație, acțiunile acestora – inclusiv cele ale specialistului – nu trebuie să obstrucționeze sau să influențeze comportamentul persoanei anterior audiate în ceea ce privește demonstrarea anumitor acțiuni și furnizarea explicațiilor corespunzătoare acestora la locul unde a avut loc fapta.

În același timp, persoana care efectuează actul de urmărire penală își păstrează dreptul de a interveni în cursul relatării libere a persoanei verificate, în cazul în care este necesară detalierea

declarațiilor, atunci când acestea sunt formulate prea general în legătură cu împrejurările verificate [28, p. 145], sau în situațiile în care aceasta manifestă nesiguranță în acțiunile sale [8, p. 602]. Autonomia acordată persoanei verificate neutralizează orice formă de sugestie generată de acțiunile ofițerului de urmărire penală/procurorului sau ale altor participanți la acest act procesual, activează memoria și declanșează anumite imagini asociate cu locul faptei, pe care persoana le-ar fi putut uita în timpul audierii. În plus, inițiativa care pornește de la persoana anterior audiată, participantă la acest act de urmărire penală, contribuie la „relaxarea” ei și la manifestarea unui anumit grad de conformism în contextul locului în care s-a desfășurat activitatea infracțională investigată [11, p. 253].

Procedee tactico-psihologice care contribuie la stabilirea concordanței (sau neconcordanței) dintre explicațiile și acțiunile persoanei verificate și realitatea de la locul infracțiunii

Dintre aspectele și componentele ce caracterizează specificul aplicării acestei metode, un rol important îl are memoria persoanei verificate, mai exact capacitatea ei de a păstra în memorie o imagine anterioară a locului săvârșirii faptei infracționale. De asemenea, un aspect esențial îl constituie spiritul de observație al reprezentantului organului de urmărire penală, care îi permite să analizeze informațiile percepute vizual sau auditiv, iar prin compararea acestora cu datele deja existente în materialele cauzei penale, să formuleze, pe baza raționamentului logic, o imagine veridică a celor întâmplate. După cum se poate observa, stabilirea concordanței (sau neconcordanței) dintre explicațiile și acțiunile persoanei verificate și realitatea de la locul evenimentului investigat se bazează pe mai mulți factori interconectați, printre care: 1) *memoria*, ca funcție psihică și formă de activitate mentală destinată păstrării, acumulării și reproducerii informațiilor primite din exterior; 2) *spiritul de observație*, ca abilitate a individului de a sesiza trăsături esențiale, inclusiv detalii aparent nesemnificative, ale obiectelor și fenomenelor din realitatea înconjurătoare; 3) *raționamentul*, adică abilitatea de a deduce o nouă judecată (cunoaștere) pornind de la una sau mai multe premise.

Deoarece verificarea declarațiilor la fața locului are loc direct la locul comiterii infracțiunii, imaginea de ansamblu privind gradul de cunoaștere sau necunoaștere de către persoana verificată a mediului investigat va depinde de plenitudinea și acuratețea informațiilor pe care aceasta le reproduce, precum și de încrederea și siguranța sa în orientarea spațială la locul faptei. În opinia autorilor P. P. Baranov și V. I. Kurbatov, „Revenirea la locul comiterii faptei infracționale reactivează memoria topografică (spațială), iar anumite repere-cheie contribuie la reamintirea traseului și a particularităților locului în care s-a produs evenimentul.” [11, p. 253]. O poziție ușor diferită la acest subiect este susținută de Yu. M. Antonian, M. I. Enikeev și V. E. Eminov, care consideră că „...multe persoane nu dispun de o orientare spațială bine dezvoltată, motiv pentru care dificultățile acestora în a se orienta la locul unde se desfășoară verificarea declarațiilor nu pot fi interpretate ca o neconcordanță între declarațiile lor și realitatea de la locul infracțiunii” [9, p. 331].

Într-adevăr, erorile de percepție și denaturarea informației pot fi adesea cauzate de trăiri emoționale excesiv de intense, de judecăți eronate privind interacțiunea obiectelor și fenomenelor din realitatea înconjurătoare sau, pur și simplu, de o atitudine evaluativă contradictorie a persoanei participante la acțiunea de urmărire penală. Totuși, în situațiile în care necunoașterea sau dificultățile evidente în perceperea anumitor elemente ale mediului – pe baza trăsăturilor de identificare – sunt clar manifestate și evidente, acest fapt trebuie să ridice semne de întrebare și să genereze suspiciuni privind veridicitatea declarațiilor făcute de persoana ale cărei afirmații sunt verificate la locul infracțiunii.

Nu poate fi trecut cu vederea nici faptul că stabilirea concordanței (sau neconcordanței) declarațiilor persoanei verificate cu realitatea la locul evenimentului investigat este facilitată de explicațiile directe oferite de aceasta cu privire la proprietățile și caracteristicile obiectelor din mediul material, care sunt legate în mod direct de evenimentul investigat. Acest lucru se realizează prin indicarea, de către persoana implicată în verificarea declarațiilor la locul infracțiunii, a traseului detaliat până la locul evenimentului, precum și a obiectelor întâlnite în mediul înconjurător, însoțite de explicații amănunțite ale fiecărui semn specific al acestora. În cazul utilizării așa-numite metode a obținerii explicațiilor „în avans”, în care relatarea precede demonstrația, formarea convingerii pri-

vind veridicitatea celor afirmate de persoana verificată se produce mult mai rapid și eficient [21, p. 89]. Stabilirea concordanței (sau neconcordanței) declarațiilor persoanei verificate cu realitatea este strâns legată de conceptele de mărturie mincinoasă și autoincriminare. Astfel, dacă pe parcursul verificării declarațiilor la fața locului persoana verificată nu reușește să indice și să descrie evenimentul petrecut în ordinea în care s-a desfășurat, este probabil ca aceasta să nu fie implicată în evenimentul cercetat sau să încerce, pur și simplu, să inducă în eroare organul de urmărire penală. În primul caz, persoana oferă mărturii intenționat false, în totalitate sau parțial neconforme cu realitatea; în al doilea caz, face declarații referitoare la comiterea sau implicarea într-o infracțiune reală ori imaginară. În ambele situații, declarațiile persoanei verificate nu sunt susținute de fapte constatate la locul infracțiunii, ceea ce indică, în mare măsură, neconcordanța lor cu realitatea [16, p. 107].

Procedee tactico-psihologice care asigură caracterul surpriză al acțiunilor reprezentantului organului de urmărire penală în cadrul verificării declarațiilor la locul infracțiunii în raport cu persoana verificată

Într-adevăr, acest procedeu, această tehnică, legată de acțiunile persoanei care desfășoară acțiunea de urmărire penală analizată, prin utilizarea factorului surpriză, reprezintă un puternic mijloc tactico-psihologic de influențare a participantului la verificarea declarațiilor la locul infracțiunii, cu scopul de a „dezorganiza procesele sale psihice” și, astfel, de a facilita depășirea rezistenței și împotrivirea acestuia față de urmărirea penală [19, p. 22].

Esența surprinderii, potrivit opiniei lui M. E. Ignatiev, „...constă în alegerea și implementarea, de către reprezentantul organului de urmărire penală, a unui sistem de măsuri și tehnici care să asigure condițiile necesare pentru colectarea informațiilor orientative și probatorii, bazate pe caracterul neașteptat al acestora, atât din punct de vedere al naturii, cât și al conținutului, pentru participanții la acțiunea de urmărire penală – adică, în crearea intenționată a condițiilor corespunzătoare și nu doar în utilizarea circumstanțelor care se ivesc spontan” [17, p. 5].

Autoarea M. V. Savelieva, analizând bazele teoretice și practice ale utilizării factorului surpriză (a surprinderii) în procesul penal, a acordat o atenție specială aspectelor psihologice, din care a evidențiat două componente principale: primul – consecințele psihologice ale impactului surprizei, și al doilea – comportamentul persoanei luate prin surprindere. Dintre consecințele influenței surprinderii, în contextul urmăririi penale, se evidențiază în mod deosebit următoarele: dezorganizarea funcțiilor cognitive și, ca urmare, acțiuni inadecvate sau involuntare; tensiune psihică puternică; slăbirea poziției adoptate de rezistență și împotrivire (sau schimbarea formei acesteia) [26, p. 13].

Criteriul corectitudinii și obiectivității utilizării factorului surpriză îl constituie poziția ocupată de persoana față de care se efectuează verificarea declarațiilor la fața locului. Deoarece factorul surpriză influențează direct procesele psihice, expresia logică a acestui fenomen sunt situațiile în care impactul său se extinde asupra persoanelor care se împotrivesc urmăririi penale. În cazul desfășurării acestei acțiuni de urmărire penală în raport cu participanți de bună credință, care urmăresc să sprijine aflarea adevărului, factorul surpriză cu efect dezorganizat, de regulă, nu se manifestă și nici nu există necesitatea utilizării sale.

Totuși, dacă se apelează la această tehnică în raport cu persoanele care opun rezistență urmăririi penale, acest fapt, din punct de vedere psihologic, va contribui la apariția incertitudinii, deoarece acțiunile neașteptate pot genera dificultăți pentru persoană în adaptarea la noile condiții apărute, manifestate printr-o trecere bruscă a excitației în faza de inhibare a proceselor sale psihice (de exemplu, bâlbâieli în vorbire, tremurul vocii, incoerența în acțiuni etc.).

În cadrul verificării declarațiilor la fața locului, prezentarea obiectelor cu valoare probatorie sau utilizarea formulării unor întrebări inopinate, contrare poziției persoanei verificate, contribuie semnificativ la stabilirea implicării ei în evenimentul investigat, prin luarea în considerare și analiza stării sale emoționale, exprimată prin anxietate inexplicabilă sau, dimpotrivă, pasivitate. Reevaluarea poziției proprii de către subiect, întrucât însăși natura „surprizei”, precum și conștientizarea posibilei deconspirări și înțelegerea faptului că un refuz în continuare poate agrava situația, îl determină să-și schimbe atitudinea în direcția favorabilă pentru urmărirea penală [16, p. 102-103].

De regulă, caracterul inopinat al acțiunilor ofițerului de urmărire penală/procurorului poate exercita un efect destabilizator asupra persoanei verificate, în special asupra psihicului ei, împiedicând-o să se sustragă de la oferirea declarațiilor conforme realității. În majoritatea cazurilor, o astfel de „surpriză” nu contribuie la avansarea pe calea descoperirii adevărului, însă adesea conduce la întreruperea contactului comunicativ. În acest context, prezentarea inopinată a unor probe convingătoare într-o situație care favorizează distrugerea dominanței defensive a persoanei care opune rezistență trebuie recunoscută ca o tehnică legitimă și eficientă de influență psihologică [9, p. 196].

Din punct de vedere temporal, realizarea efectului surprinderii se asigură prin alegerea unui moment în care persoana fie nu se așteaptă deloc la vreo acțiune din partea reprezentantului organului de urmărire penală, fie consideră că aceste acțiuni vor fi efectuate mai târziu, fie crede că ele nu vor fi întreprinse [15, p. 187]. „Factorul surpriză” se manifestă cel mai pregnant în faza inițială a urmăririi penale, când caracterul rapid al rezultatului infracțional impune necesitatea unei reacții imediate, iar, de regulă, surprinderea provocată de efectuarea fără întârziere a acțiunii investigative sub forma verificării declarațiilor la fața locului, în cazul unei persoane care inițial refuză să coopereze cu organul de urmărire penală, contribuie la dezorganizarea pregătirii motivaționale și intelectuale a individului și, drept consecință, la inhibarea acțiunilor la locul infracțiunii, lipsa de încredere și de orientare spațială etc. Aceeași poziție este susținută de V. P. Bahin, V. S. Kuzmicev și E. D. Lukianchikov, care afirmă că „Utilizarea surprinderii temporale în desfășurarea acțiunilor de urmărire penală este recomandabilă în etapa inițială a cercetării, având în vedere rapiditatea și urgența efectuării lor, precum și realizarea simultană a acțiunilor în privința mai multor persoane” [12, p. 22].

O trăsătură psihologică caracteristică a reprezentantului organului de urmărire penală în timpul verificării declarațiilor la locul infracțiunii este observarea (supravegherea) continuă a persoanei deja audiate, urmată de aprecierea și compararea informațiilor obținute cu datele deja existente în dosarul penal. În acest caz, observarea îi permite ofițerului de urmărire penală/procurorului să aprecieze comportamentul probabil al persoanei, să aplice în timp util măsuri de influență sau alte tehnici și procedee tactico-psihologice, precum și să determine starea psihologică a acesteia, reflectată prin modificări ale vorbirii sau ale comportamentului. Potrivit opiniei lui Ya. V. Komissarova și V. V. Semenov, „Observarea (supravegherea) contribuie, de asemenea, la identificarea, stabilirea gradului de cunoaștere a persoanei verificate cu privire la detaliile infracțiunii comise” [18, p. 52].

Activitatea ofițerului de urmărire penală/procurorului în timpul verificării declarațiilor la locul infracțiunii presupune nu doar cunoașterea prevederilor legii procesual-penale, ci și abilitatea de a aplica în mod competent legile psihologiei. Reprezentantul organului de urmărire penală, apreciind informațiile obținute, este ghidat nu numai de prezența sau absența elementelor care se referă direct sau indirect la evenimentul verificat, dar se mai conduce și de particularitățile psihologice ale persoanei în momentul percepției anumitor circumstanțe ale faptei infracționale [10, p. 179; 24, p. 155]. Ofițerul de urmărire penală/procurorul, ca subiect al cunoașterii, trebuie, pe de o parte, să fie un bun psiholog și, în procesul de „supraveghere, monitorizare” a persoanei, să țină cont de starea ei psihofiziologică, selectând esențialul, iar pe de altă parte, să fie un pragmatic, calculând totul dinainte. Practic, planificând desfășurarea verificării declarațiilor la locul infracțiunii, reprezentantul organului de urmărire penală trebuie să aibă obiective clare ale acțiunii investigative ce urmează să se realizeze, renunțând la orice aventurism și iresponsabilitate [16, p. 107]. În acest context, devine esențială prognozarea comportamentului posibil al persoanei supuse verificării și, nu în ultimul rând, a propriului comportament.

Concluzii și recomandări

Cele prezentate mai sus permit formularea următoarelor concluzii și recomandări cu privire la conținutul și specificul procedeele tactico-psihologice ale verificării declarațiilor la locul infracțiunii:

1) Eficiența efectuării verificării declarațiilor la locul infracțiunii depinde de stabilirea unui contact psihologic interpersonal între reprezentantul organului de urmărire penală (ofițer de urmărire penală, procuror) și persoanele implicate în cauza penală: bănuیت, învinuit, martor sau parte vătămată, prin: discuții pe teme de interes sau teme neutre; explicarea prevederilor legii privind

mărturisirea sinceră și colaborarea cu organul de urmărire penală; sublinierea necesității sprijinului acordat urmăririi penale; apelul la calitățile pozitive ale persoanei audiate; depășirea barierelor emoționale; manifestarea obiectivității și a grijii sincere față de persoana audiată.

2) La metodele tactico-psihologice care, din punct de vedere psihologic, contribuie la realizarea cât mai eficientă a acestei acțiuni de urmărire penală, sunt catalogate:

a) metode și procedee tactico-psihologice ce detaliază declarațiile persoanei în cursul acțiunilor anterioare de urmărire penală și determină pregătirea sa psihologică pentru viitoarea verificare a declarațiilor la locul infracțiunii, prin care: se clarifică informațiile anterioare, necunoscute reprezentantului organului de urmărire penală sau care prezintă contradicții cauzate de diminuarea proceselor cognitive la persoană; se identifică concordanțele sau neconcordanțele dintre declarațiile anterioare ale persoanei; se stabilește informația despre personalitate în ansamblu și particularitățile sale psihologice individuale; se determină pregătirea psihologică pentru verificarea declarațiilor la fața locului;

b) metode și procedee tactico-psihologice legate de acordarea inițiativei și autonomiei complete persoanei ale cărei declarații sunt verificate la locul infracțiunii, prin care: se asigură veridicitatea rezultatelor obținute, deoarece inițiativa și autonomia persoanei exclude orice manifestare de sugestie din partea ofițerului de urmărire penală/procurorului sau a altor participanți la acțiunea de urmărire penală, contribuind la „relaxarea” și manifestarea conformismului la locul evenimentului investigat;

c) metode și procedee tactico-psihologice care facilitează stabilirea concordanței (neconcordanței) explicațiilor și acțiunilor persoanei verificate cu realitatea la locul infracțiunii prin: indicarea detaliată de către persoana implicată în verificarea declarațiilor a traseului către locul evenimentului, precum și a obiectelor întâlnite în mediul înconjurător cu explicarea fiecărui semn specific al acestora; construcții logice și raționamente bazate, de regulă, pe observarea psihologică a acțiunilor persoanei verificate de către reprezentantul organului de urmărire penală, în corelare cu rezultatele altor acțiuni procesuale și în baza declarațiilor persoanei vizate;

d) metode și procedee tactico-psihologice ce asigură caracterul inopinat al acțiunilor ofițerului de urmărire penală/procurorului în procesul verificării declarațiilor la locul infracțiunii în raport cu persoana verificată, în cadrul căreia: se produce o reevaluare a poziției subiectului, deoarece caracterul inopinat, neașteptat al acțiunilor, precum și înțelegerea posibilității de deconspirare și conștientizarea faptului că o eventuală împotrivire poate agrava situația îl determină să își reconsidere atitudinea în direcția favorabilă urmăririi penale.

Caracterul inopinat în cadrul efectuării verificării declarațiilor la locul infracțiunii este realizat prin intermediul unor factori specifici, precum: momentul (timpul), caracterul și tipul măsurilor întreprinse de către reprezentantul organului de urmărire penală.

Bibliografie:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Legea Republicii Moldova nr. 122-XV din 14 martie 2003. // Monitorul Oficial, 2003, nr. 104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.
2. DORAȘ, S. *Criminalistică*. Chișinău: Ed. Cartea Juridică, 2011. 629 p. ISBN 978-9975-53-015-6.
3. GHEORGHITĂ, M. *Tratat de criminalistică*. Chișinău: F. E.–P. „Tipografia Centrală”, 2017. 871 p. ISBN 978-9975-53-834-3.
4. JITARIUC V. și V. RUSU. *Tratat de criminalistică*. Partea a II-a. Tactica criminalistică. București: Ed. Pro Universitaria, 2025. 1069 p. ISBN 978-606-26-2008-0.
5. MIHEȘ, C. *Criminalistica: Audierea martorului*. București: Ed. Lumina Lex, 2008. 239 p. ISBN 978-973-758-155-6.
6. OSOIANU, T.; D. OSTAVCIUC; Iu. ODAGIU și C. RUSNAC. Tactica acțiunilor de urmărire penală. Chișinău: Ed. Cartea Militară, 2020. 339 p. ISBN 978-9975-3366-0-4.
7. STANCU, E. și T. MANEA. *Tactică criminalistică*. Vol. I. București: Ed. Universul Juridic, 2017. 224 p. ISBN 978-606-39-0115-7.
8. АБЕРЬЯНОВА, Т. В.; Р. С. БЕЛКИН; Ю. Г. КОПУХОВ и Е. Р. РОССИЙСКАЯ. *Криминалистика: Учебник*. Москва: НОРМА; ИНФРА-М, 2000. 990 с. ISBN 5-89123-302-9 (НОРМА) ISBN 5-86225-949-X (ИНФРА-М).

9. АНТОНЯН, Ю. М.; М. И. ЕНИКЕЕВ и В. Е. ЭМИНОВ. *Психология преступника и расследование преступлений*. Москва: Юристъ, 1996. 332 с. ISBN 5-7357-0120-7.
10. БАНДУРКА, А. М.; С. П. БОЧАРОВА и Е. В. ЗЕМЛЯНСКАЯ. *Юридическая психология: Учебник*. Харьков: Нац. ун-т внутр. дел, 2002. 596 с. ISBN 966-610-061-4.
11. БАРАНОВ, П. П. и В. И. КУРБАТОВ. *Юридическая психология: Учебное пособие*. Москва: ЦОКР МВД России, 2006. 480 с.
12. БАХИН, В. П.; В. С. КУЗМИЧЕВ и Е. Д. ЛУКЬЯНЧИКОВ. *Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел*. Киев, 1990. 54 с.
13. ВАСИЛЬЕВ, В. Л. *Юридическая психология: Учебник*. Санкт-Петербург, 2008. 615 с. ISBN 978-5-469-01339-6.
14. ВЛАСЕНКО, Н. В. и В. В. СТЕПАНОВ. *Сущность и тактика проверки показаний на месте*. Москва: Юрлитинформ, 2004. 153 с. ISBN 5-93295-133-8.
15. ВОЛЫНСКИЙ, А. Ф.; Т. В. АВЕРЬЯНОВА; И. Л. АЛЕКСАНДРОВА и др. *Криминалистика: Учебник для вузов*. Москва: ЮНИТИ; Закон и право, 1999. 615 с. ISBN 5-238-00083-9.
16. ДАВЫДОВ, М. В. *Проверка показаний на месте как средство познания обстоятельств совершенного преступления: Дис. ... канд. юрид. наук*. Орел, 2011. 200 с.
17. ИГНАТЬЕВ, М. Е. *Фактор внезапности, его процессуальное и криминалистическое значение для расследования преступлений: Дис.... канд. юрид. наук*. Москва, 2002. 175 с.
18. КОМИССАРОВА, Я. В. и В. В. СЕМЕНОВ. *Особенности невербальной коммуникации в ходе расследования преступлений*. Москва: Юрлитинформ, 2004. 222 с. ISBN 5-93295-115-X.
19. ЛЮБИЧЕВ, С. Г. *Этические основы следственной тактики*. Москва, 1980. 95 с.
20. ЛЯХОВ, Ю. А.; О. А. ЛУЦЕНКО и Ю. Б. ЧУПИЛКИН. *Следственный эксперимент в уголовном судопроизводстве: Учебное пособие*. Ростов-на-Дону: СКАГС, 2006. 88 с.
21. МЕРКУЛОВА, М. В. *Тактика проверки показаний на месте события*. Москва: Юрлитинформ, 2009. 167 с. ISBN 978-5-93295-507-9.
22. ОРЛОВ, Ю. Н. Проверка показаний на месте. *Законность*. 2004, № 2, с. 21-22. ISSN 0869-4486.
23. ПОРУБОВ, Н. И. *Тактика допроса на предварительном следствии*. Москва: Бек, 1998. 196 с. ISBN 5-85639-237-X.
24. РОЗИН, В. М. *Психология для юристов: Учеб. пособие для высш. шк.* Москва: Форум; ИНФРА-М, 1997. 127 с. ISBN 5-86225-600-8.
25. РОМАНОВ, В. В. *Юридическая психология: Учебник*. Москва: Юрайт, 2012. 533 с. ISBN 978-5-9916-1575-4.
26. САВЕЛЬЕВА, М. В. *Теоретические и практические основы использования фактора внезапности в уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук*. Саратов, 2003. 22 с.
27. ХЛЫНЦОВ, М. Н. *Проверка показаний на месте*. Саратов. 1971. 120 с.
28. ЧАДНОВА, И. В. *Проверка и уточнение показаний на месте: Дис. ... канд. юрид. наук*. Томск, 2003. 203 с.
29. ШИХАНЦОВ, Г. Г. *Юридическая психология: Учебник для вузов*. Москва: Зерцало, 1998. 344 с. ISBN 5-8078-0008-7.

CZU 340.692:614

LEGAL EDUCATION AND DEVELOPMENT OF CRITICAL ANALYSIS SKILLS IN THE HEALTHCARE FIELD OF FORENSIC MEDICAL EXAMINATION OF CRIMES

Constantin PISARENCO, Dr., Assoc. Prof., Faculty of Law, Public Law,
Free International University of Moldova (ULIM), Chisinau

Abstract: *This paper explores the role of forensic medical examination in the investigation of crimes in the healthcare field, including medical malpractice and other iatrogenic offences. Special attention is given to the Republic of Moldova, where systemic problems such as concealment of medical incidents, insufficient regulatory mechanisms, and the absence of direct liability for nondisclosure hinder the administration of justice. The study highlights the growing international importance of medical law and the necessity for lawyers to develop critical analytical skills in assessing expert evidence. The aim*

is to identify challenges in forensic medical support, compare regulatory frameworks in Moldova, Europe, and Anglo-Saxon countries, and examine the contribution of legal education. The findings demonstrate that interdisciplinary training and the standardization of forensic practices are essential for enhancing judicial objectivity, protecting patient rights, and strengthening public trust in healthcare.

Keywords: *forensic medicine, medical malpractice, legal education, iatrogenic crimes, justice*

Introduction

Crimes in the healthcare field, including medical malpractice and other types of iatrogenic offences, represent a serious challenge to justice both in the Republic of Moldova and abroad. These cases are often characterized by the complexity of the evidence base, as establishing a cause-and-effect connection between the actions of medical staff and the consequences requires the application of specialized medical knowledge. Forensic medical examination plays a key role in the investigation of such crimes, ensuring that the cause of death, the nature of injuries, and any defects in the provision of medical care are established [2]. However, in many countries, these offenses often remain hidden and unpunished. For example, in the Republic of Moldova, hospital management often fails to report patient deaths to investigative authorities, and the lack of direct criminal liability for concealing medical incidents makes it difficult to prosecute those who are responsible [9]. There is growing public attention worldwide to the quality of medical care and the number of lawsuits against doctors [2, p. 548], but effective justice in such cases requires a high level of objectivity and critical thinking in the evaluation of expert conclusions.

The problem is that the legal community traditionally lacks the scientific knowledge to interpret the findings of forensic medical examinations competently. As noted in a report by the US National Academy of Sciences, judges and lawyers often lack the scientific training to understand and critically evaluate forensic evidence [5]. Similar gaps have been identified by other researchers: according to a 2019–2020 review, only a few law schools in the US offer special courses in forensic science, despite the increased role of scientific evidence in the courts [3].

Materials and methods

The research is grounded in national and international legal frameworks regulating forensic medical examination and the liability of healthcare professionals, complemented by statistical data and scientific publications. Sources included Moldovan legislation such as the Criminal Procedure Code and ministerial regulations, as well as international instruments like Recommendation No. R(99)3 of the Council of Europe, reports of the US National Academy of Sciences, and the guidelines of the European Academy of Forensic Sciences. Peer-reviewed studies on medical malpractice, medical law, and legal education, together with reports of professional organizations such as the Innocence Project, were also considered. Literature selection covered the period 1999–2025, focusing on works with direct relevance to law and forensic medicine. The methodological framework employed comparative legal analysis, content analysis of scientific literature, and case studies of illustrative precedents, including the Bawa-Garba case in the UK. Practical experience and official reports from Moldovan forensic institutions were generalized. Limitations include reliance on open-access data, fragmented Moldovan statistics, and differences in international terminology.

Results and discussion

1. Problems of forensic medical support for investigations

The term “iatrogenic crimes” covers unlawful acts committed by medical professionals that cause harm to patients, including both intentional and careless acts (e.g., medical errors) [2, p. 545]. The investigation of such cases is fraught with a number of objective difficulties. First of all, there is no uniform methodology for identifying and proving doctor malpractice: in modern legislation, many aspects of doctor liability are not systematized, and the attention of legislators is often focused only on specific areas [11]. The lack of well-developed approaches to the disclosure and investigation of medical crimes creates serious difficulties for law enforcement agencies [10].

In addition, the cover-up of incidents by the participants themselves represents a significant problem. Healthcare institutions and employees may attempt to conceal the fact of an error, for

example, by not documenting or deliberately distorting information about the incident [9]. In practice, hospital management often does not report patient deaths to investigative authorities for fear of legal liability and damage to their reputation [9]. As a result, many medical offences are only uncovered following complaints from victims or their relatives, or remain undetected [11].

Even when a forensic medical examination is ordered as part of a case, the quality and completeness of expert reports can vary. In some cases, experts use ambiguous wording or go beyond their competence, which makes it difficult for the court to evaluate the conclusion. Nevertheless, without expert examination, it is often impossible to establish the fact of medical error or the cause-and-effect connection between the doctor's actions and the harm caused. Practice shows that forensic medical examination can reveal a significant proportion of defects in the provision of care in the investigation of fatalities. For example, studies note that in more than half of cases, post-mortem examinations reveal shortcomings in the actions of medical staff [2, p. 548–550]. International observers emphasize that proper autopsies and examinations are part of the health care quality control system [1], and public awareness of medical errors continues to grow with enhancement in attention to patient rights [2, p. 551].

2. Regulatory approaches in the Republic of Moldova, Europe, and Anglo-Saxon countries

Legal systems regulate forensic medical examination and the liability of medical professionals in different ways. In the Republic of Moldova, this activity is organized centrally: examinations are carried out by state forensic medicine bureaus, and the participation of a forensic doctor is required at the stage of scene investigation and the corpse when investigating suspicious deaths (Article 120 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova) [10]. However, in practice, these rules are far from always being implemented, and cases of probable medical error often go unnoticed unless direct complaints are made by the victims or their relatives [11]. In recent years, the situation has been changing: increased patient activism and a rise in the number of lawsuits have prompted state authorities to improve control mechanisms. For example, in 2021, an independent assessment of the interaction between forensic institutions and judicial authorities was conducted, which revealed the need to improve communication and training for lawyers on forensic issues [6]. The National Institute of Justice already includes modules on forensic expertise in training programs for judges and prosecutors, but experts note a lack of specialized methodological materials and practical training [7].

At the European level, attention is being paid to the standardisation and quality assurance of expert examinations. In 1999, the Committee of Ministers of the Council of Europe adopted Recommendation No. R(99)3, calling on states to harmonize the rules governing forensic autopsies in suspicious cases of death in order to strengthen confidence in the results of expert examinations [1]. In 2013, the European Academy of Forensic Sciences, together with experts from various countries, published Guidelines on the investigation of medical negligence. The document included a step-by-step algorithm of 18 stages aimed at objectively assessing the actions of doctors and was approved by the International Association of Doctor, after which it was widely used in forensic medical practice [2, p. 551]. The main purpose of these guidelines is to standardize the approach to analyzing medical malpractice and minimize differences in expert conclusions.

UK law traditionally emphasizes criminal liability for gross negligence manslaughter, which also applies to healthcare professionals. To establish guilt, it is necessary to prove the existence of a duty of care to the patient, a breach of that duty, a direct cause-and-effect connection to the death, and extreme grossness of the deviation from standards [8]. Cases in this category are rare, but they provoke widespread debate. After the Hadiza Bawa-Garba case (2015), the Ministry of Health initiated an independent review, which resulted in recommendations to clarify the criteria for criminal negligence and improve the quality of expert evidence [8].

In the US, the main focus is on civil liability (medical malpractice), but criminal cases are also possible in cases of proven gross negligence. An important feature of the American system is the procedure for admitting expert testimony. Since 1993, following the *Daubert v. Merrell Dow*

Pharmaceuticals solution, judges have been required to verify the scientific validity of the methods used by experts, acting as “gatekeepers” [5]. Despite this, the quality of expert opinions remains problematic: according to the Innocence Project, in 52% of cases reviewed, the cause of judicial error was precisely unreliable or incorrect expert evidence [4]. In 2009, the US National Academy of Sciences published a comprehensive report pointing to the lack of scientific verification of many methods (with the exception of DNA analysis) and recommended the creation of an independent body to standardize forensic expertise, as well as improving the training of lawyers in scientific methods [5].

3. Development of critical analysis skills in legal education

A key condition for effective law enforcement in this area is that lawyers (investigation officers, prosecutors, lawyers, judges) have sufficient knowledge and skills to competently assess the conclusions of forensic medical examinations. Traditionally, legal training programs have paid limited attention to the natural science aspects of evidence, but in recent years there has been a trend toward integrating forensic sciences into legal education [3]. In some countries, especially those with a continental system, the basics of forensic medicine are taught in special courses for investigation officers and judges. For example, in the Republic of Moldova, the curricula of the Academy of the Ministry of Internal Affairs and the National Institute of Justice include classes on forensic issues [6] [7]. However, the formal introduction of the discipline alone is not enough—it is necessary to develop critical thinking and the ability to analyze the reliability and admissibility of expert conclusions.

The issue of integrating specialized courses into law school curricula is addressed in a number of recent studies. It is emphasized that such disciplines develop students' analytical thinking and interdisciplinary understanding of law [3].

At the international level, the need to improve the competence of legal scholars in scientific methods is emphasized. Research in the United States has revealed that only a limited number (several dozen) of law schools offer separate courses on criminalistics and scientific evidence [3, p. 9], and most law graduates do not have systematic training in this area. To fill this gap, continuing education programs for judges and lawyers are being used. For example, in the United Kingdom, the General Medical Council (GMC), in conjunction with the Royal College of Pathologists, periodically conducts seminars for lawyers on the assessment of medical evidence, and the judicial institutions have developed guidelines for working with expert witnesses. In the US, following the publication of the 2009 NAS report, a number of law schools and organizations (including the Innocence Project) have been actively engaged in educational activities: manuals for lawyers explaining the limitations of forensic techniques are being published, and interdisciplinary conferences involving lawyers and forensic doctors are being held [5].

Effective methods for developing critical thinking include mock trials, analysis of real-life cases of medical malpractice, and joint training sessions with experts. Practice shows that involving forensic scientists in teaching law courses improves students' understanding of complex terminology and principles of expert examination. It is also recommended to introduce case study methods into educational standards, where future lawyers independently study the materials of an expert opinion on a hypothetical case and identify its strengths and weaknesses.

Conclusion

Justice in cases involving crimes in the healthcare field requires coordinated efforts by lawyers, doctors, and educational institutions. The analysis showed that, despite the existence of a regulatory framework for forensic medical examination, there is still a gap between its potential and its application in judicial practice.

This gap can be bridged by improving the training of lawyers: introducing in-depth modules on forensic sciences, interdisciplinary courses with the participation of doctor, and updating methodological materials to reflect current standards.

The results of the study confirm the need for specialists capable of critically evaluating expert opinions. Such competences make it possible to identify cases of medical negligence, distinguish them from bona fide complications of treatment, and ensure a balance between protecting patient rights and supporting honest doctors.

At the state level, cooperation between law enforcement agencies and forensic healthcare institutions should be strengthened through joint training, information exchange, and the development of algorithms for investigating iatrogenic incidents. It is important to introduce independent audits of fatal cases and raise the requirements for expert certification.

In this way, a combination of well-thought-out legislation, high-quality expertise, and competent legal personnel will improve the effectiveness of investigations and court solutions, strengthening public trust in healthcare and the justice system.

References:

1. COUNCIL OF EUROPE. Recommendation No. R(99)3 of the Committee of Ministers to Member States on the Harmonisation of Medico-Legal Autopsy Rules, 02 February 1999. [online]. URL: [https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/recr\(99\)3.pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/recr(99)3.pdf) [Accessed: 24 August 2025].
2. FERRARA, Santo Davide, BACCINO, E., BAJANOWSKI, T. et al. Malpractice and medical liability. In: *International Journal of Legal Medicine*, 2013, vol. 127, no. 3, pp. 545–557. ISSN 0937-9827. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00414-013-0836-5>
3. GARRETT, Brandon L., COOPER, Gregory S., BECKHAM, Quentin. Forensic Science in Legal Education. In: *Journal of Law and Education*, 2022, vol. 51, no. 1, pp. 1–12. ISSN 0275-6072. [online]. URL: <https://scholarcommons.sc.edu/jled/vol51/iss1/2> [Accessed: 24 August 2025].
4. INNOCENCE PROJECT. Misapplication of Forensic Science. [online]. New York: Innocence Project, 2017. URL: <https://innocenceproject.org/misapplication-of-forensic-science/> [Accessed: 24 August 2025].
5. INNOCENCE PROJECT. Ten Years Later: The Lasting Impact of the 2009 NAS Report. [online]. New York: Innocence Project, 2019. URL: <https://innocenceproject.org/news/lasting-impact-of-2009-nas-report/> [Accessed: 24 August 2025].
6. PISARENCO, Constantin. Importanța dreptului medical în formarea juridică a studenților în spațiul european. In: *Perspectivile și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*. Cahul: Tipografia „CentroGrafic” SRL, 2024, vol. 11, Part I, pp. 81–86. ISSN 2587-3571.
7. PISARENCO, Constantin. Importanța predării cursului „Dreptul medical” studenților de la drept. In: *Studii Juridice Universitare*, 2024, no. 1, pp. 83–92. ISSN 1857-4122. DOI: <https://doi.org/10.54481/sju.2024.1.06>
8. WILLIAMS, Norman. Gross Negligence Manslaughter in Healthcare: The Report of a Rapid Policy Review. London: Department of Health and Social Care, June 2018. [online]. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/717946/Williams_Report.pdf [Accessed: 24 August 2025].
9. ОСМАНОВ, М. М., КОНОПЛЯНИКОВА, М. В. Способы совершения и сокрытия врачебных ошибок. In: *Право и управление*, 2023, №7, С. 218-220 [online]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sposoby-soversheniya-i-sokrytiya-vrachebnyh-oshibok> [Accessed: 24 August 2025].
10. ПИТЕЛ, Е. В., ГУЦУ, С. Е., ГУЦУ, Е. В. Медико-правовые и этические последствия осложнений в хирургии (ЭРХПГ/ЭСТ). In: *Непрерывное медицинское образование и наука*, 2020, №3, Том 15, С. 86–92. ISSN 2500-1461. [online]. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/86-167-1-SM.pdf [Accessed: 24 August 2025].
11. ФЛОРЯ, Василе. Методика расследования врачебных преступлений против жизни и здоровья пациентов. In: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr. 6(200), pp. 13-16. ISSN 1811-0770. [online]. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/52542# [Accessed: 24 August 2025].

LEGAL EDUCATION AND THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN THE INVESTIGATION OF MEDICAL CRIMES

Constantin PISARENCO, Dr., Assoc. Prof., Faculty of Law, Public Law,
Free International University of Moldova (ULIM), Chisinau

Abstract: *This article examines the influence of legal education on the development of critical thinking among lawyers involved in the investigation of crimes in the medical field. It is shown that cases involving harm to patients, improper provision of care, and violations of professional standards require not only knowledge of criminal law and procedural norms, but also the ability to conduct interdisciplinary analysis, rationally evaluate facts, and work with specialized evidence. Based on recent publications from international academic databases, the traditional norm-oriented model of legal education is compared with contemporary foreign approaches focused on clinical training, the case method, and reflective practice. A structured understanding of critical thinking as a professional competency is proposed, encompassing analytical-reconstructive, interdisciplinary, evidentiary-evaluative, reflective, and argumentative components. It is argued that the quality of a lawyer's intellectual training largely determines the fairness and effectiveness of investigations into medical crimes, and that the teaching of medical law should be viewed in the Republic of Moldova as a tool for modernizing legal education.*

Keywords: *legal education; critical thinking; crimes in the healthcare; interdisciplinarity; professional responsibility.*

Introduction

Modern healthcare is among the socially significant and legally sensitive spheres of public life. The development of high-tech medical care, the increase in the number of medical interventions, the growing complexity of healthcare facilities, and the heightened legal awareness of patients mean that conflicts arising from the provision of medical care are increasingly becoming the subject of legal assessment. Crimes related to the professional activities of healthcare workers occupy a special place among these, as they affect life, health, human dignity, and trust in state institutions. Their specificity lies in the fact that such cases rarely allow for a simplified analysis and almost always lie at the intersection of criminal law, criminal procedure, medical science, professional ethics, and human rights [1], [5].

It has been established in legal doctrine and judicial practice that an unfavorable treatment outcome does not in itself constitute a crime. Even with conscientious and timely care, complications are possible due to the severity of the patient's condition, their individual characteristics, diagnostic limitations, and the inherent risks of medical intervention. Therefore, the investigation of medical crimes requires distinguishing between professional risk, medical error, disciplinary misconduct, civil torts, and criminal offenses. Such differentiation is impossible without a critical assessment of the facts, the establishment of causal relationships, and their correlation with legal criteria of liability [2], [3].

The traditional model of legal education, especially in countries with transitional legal systems, has long been based on the memorization of statutory text, legal constructs, and classifications. It ensured the systematization of legal material but did not always foster the analytical independence necessary to bridge the gap between legal norms and factual situations. Meanwhile, in cases involving medical practice, intellectual flexibility, the ability to work with uncertainty, to verify initial premises, and to assimilate knowledge that goes beyond classical legal frameworks become decisive. Therefore, researching the connection between legal education and the ability to investigate medical crimes has not only theoretical but also practical significance [6], [10].

The purpose of this article is to demonstrate the influence of the structure and methods of legal education on the development of critical thinking necessary for investigating crimes in the medical field, as well as to identify pedagogical solutions that enhance the quality of training for

lawyers in this area. To achieve this objective, it is necessary to examine the specific nature of medical crimes as a subject of law enforcement, identify the limitations of the regulation-oriented training model, analyze contemporary educational approaches, and determine directions for the development of medical law education in the Republic of Moldova, taking into account international experience [7], [15].

Materials and Methods

The methodological basis of the study consists of a combination of comparative legal, systemic, and interdisciplinary approaches with elements of case-oriented analysis. The comparative legal method was applied to compare the training of lawyers in various legal systems, with an emphasis on methods for developing analytical competencies. The systemic approach allowed us to examine legal education as a mechanism for developing professional thinking, encompassing curriculum content, pedagogical methods, forms of assessment, and the connection between the educational process and practice. The interdisciplinary approach is necessitated by the fact that the investigation of medical crimes requires the simultaneous consideration of legal, clinical, organizational, and ethical factors [1], [6].

The case-analysis component involves the generalization of typical situations described in the scientific literature on medical liability: errors in clinical reasoning, communication breakdowns, documentation deficiencies, organizational failures, and retrospective bias in the evaluation of a physician's decision. This approach allowed us to reconstruct the characteristic cognitive difficulties of legal application without limiting the study to the description of individual court cases. The source base consisted of publications from peer-reviewed journals indexed in international scientific databases, as well as studies containing empirical data on medical disputes, complaints, professional errors, and the teaching of medical law [2], [5].

The study employed methods of analytical literature review, comparison of concepts, and targeted synthesis of results, focused on identifying educational mechanisms for the development of critical thinking and their practical applicability in the investigation of crimes in the medical field. Particular attention was paid to conclusions that allow for a transition from general reasoning about the value of critical thinking to its professional operationalization in legal education, including training in working with special types of evidence, reconstructing factual situations, and constructing arguments in the context of competing versions [6], [12].

Results and Discussion

The Specific Nature of Crimes in the Medical Field as a Challenge for Legal Thinking

Crimes in the healthcare sector are among the most difficult to prove and classify. Their complexity stems from the fact that medical practice inherently involves risk, and the outcome of treatment depends on numerous variables, not all of which are fully controllable. An adverse outcome may be caused by a violation of professional standards, the severity of the illness, the patient's individual response, a lack of time to make a decision, a lack of information, or a combination of organizational factors. Therefore, the legal practitioner cannot limit themselves to a mechanical comparison of the result and the action: they must reconstruct the context of care provision, understand the clinical logic of the decision, and correlate it with the legal criteria of due conduct [1], [2], [5].

Research in the field of medical liability confirms the multifaceted nature of the causes of disputes and complaints in healthcare. B. Hanganu and co-authors show that complaints about medical care arise not only due to medical errors, but also due to insufficient communication, documentation defects, a lack of explanation for an adverse outcome, and a discrepancy between the patient's expectations and the actual possibilities of treatment [3]. Similar conclusions are found in a study by C. Bernardinangeli and co-authors, which analyzed orthopedic cases in the Rome Criminal Court over a fifteen-year period. The authors note that a significant portion of cases is dismissed because the mere fact of a complaint does not equate to proof of professionally wrongful conduct. Consequently, a lawyer must distinguish legally significant violations from dissatisfaction with the treatment outcome formed after the fact [4].

Of particular interest is the study by C.-Y. Lee and co-authors on medical disputes caused by errors in clinical reasoning. The authors demonstrate that cognitive and organizational failures, rather than merely gross negligence, often serve as the source of conflict [5]. This is significant for criminal law assessment, as harm to a patient may result from a complex interplay of systemic and individual factors. The investigation should be aimed not only at identifying the guilty party but also at establishing the actual causal structure of the event. Therefore, given the high degree of factual uncertainty, lawyers face heightened demands regarding the accuracy of evidence and intellectual self-discipline.

Cases in the medical field are also characterized by the problem of retrospective bias in assessment. After a poor outcome, a doctor's decision may seem obviously wrong, even though at the time it was made, the situation remained uncertain, and the choice between alternatives was objectively difficult. A lawyer lacking critical analysis skills risks falling prey to hindsight bias, where the known outcome replaces the assessment of the actual situation at the time of the action. Therefore, investigating medical crimes requires not merely knowledge of the law, but a professional culture of verifying premises, identifying logical leaps, and respecting the factual complexity of the case [2].

Limitations of the Traditional Model of Legal Education

The issue of the quality of medical crime investigations is directly linked to how a lawyer's professional mindset is shaped during their education. In many countries with transitional legal systems, legal education has historically been based on a norm-oriented approach. Its strength lay in a well-structured system for conveying normative material; however, its weakness was insufficient attention to the cognitive operations necessary for transitioning from a legal norm to its application in a unique real-life situation. Students were taught to memorize definitions, classifications, and doctrinal frameworks, but much less frequently to question, test the persuasiveness of an argument, work with competing versions of events, and recognize the limits of their own knowledge [8].

This approach to education is particularly problematic when it comes to cases involving medical malpractice. In such cases, the legal assessment depends on the accuracy of the factual reconstruction, and the facts are not presented in a ready-made form: they must be interpreted, compared, and checked for internal consistency. If a student becomes accustomed to seeking the only correct answer solely in the text of the law, in practice they often find themselves dependent either on the authority of the medical community or on the emotional pressure of victims and public opinion. As a result, the investigation easily shifts either toward the unjustified criminalization of medical risk or toward excessive professional secrecy [2], [10].

Contemporary research on legal education shows that critical thinking does not develop automatically through the study of normative material. N. James and K. Burton emphasize that this competency requires specific pedagogical efforts and must be developed throughout the entire curriculum, not just within individual disciplines [7]. B. van Klink views critical thinking as one of the central goals of academic legal education and warns against substituting it with instrumental skills [8]. Research on design thinking and reflective practice confirms that analytical thinking develops in environments that encourage students to independently explore, compare alternatives, and reflect on mistakes [9], [10]. Consequently, the limitation of the traditional model lies not in a lack of knowledge, but in the reproduction of a reproductive type of legal thinking, which is insufficient for handling medical cases.

Critical Thinking as a Professional Competence in Medical Malpractice Cases

In the legal sphere, critical thinking should be understood as the disciplined ability to analyze the basis of judgments, distinguish fact from interpretation, identify hidden assumptions, verify the logic of an argument, and construct a conclusion that is resilient to reasonable counterarguments. This is not about a tendency toward endless doubt, but rather a professional culture of intellectual scrutiny. For an investigator, this means not substituting proof with conjecture; for a

prosecutor, not building a case on a single unfavorable result; for a defense attorney, proposing a rational alternative reconstruction of events; and for a judge, justifying a decision in a way that demonstrates the resolution of competing interpretations.

Given the specific nature of criminal investigations in the medical field, it is appropriate to view a lawyer's critical thinking as an integrative professional competence. Its analytical-reconstructive dimension is linked to the ability to reconstruct the factual situation in a temporal sequence, distinguish established facts from assumptions, and trace causal relationships. The interdisciplinary dimension involves the ability to comprehend medical knowledge without uncritical reliance on experts and to correlate the clinical logic of decisions with legal criteria of liability. The evidentiary-evaluative dimension is expressed in the ability to work with uncertainty, analyze the reliability of expert opinions, documentation, and testimony, without substituting the evaluation of evidence with moral intuition. The reflective dimension requires an awareness of one's own cognitive limitations and the influence of external pressure. The argumentative dimension ensures the construction of a legal position capable of withstanding competition from alternative interpretations. It is precisely this understanding that allows us to move from a general recognition of the importance of critical thinking to its operationalization in the educational process.

It is in medical cases that this competence becomes particularly evident. Here, the lawyer must be able to ask questions without which legal analysis remains superficial: what information was available to the physician at the time the decision was made, whether there were realistic clinical alternatives, whether the conduct met the standard of care in the specific situation, whether the patient was properly informed, what role organizational conditions played, and whether the harm that occurred could have been reasonably foreseen. Without this level of analysis, the legal assessment becomes either a simplistic reaction to a serious outcome or a display of corporate solidarity that precludes effective patient protection [2], [3], [5].

A study by B. L. Garrett, G. Cooper, and Q. Beckham also points to the need for special training of lawyers to handle complex evidence. The authors show that even in American law schools, courses that develop the ability to understand scientific and specialized evidence are limited [6]. Meanwhile, medical malpractice cases are among those in which the quality of the investigation depends on the ability to comprehend and critically analyze knowledge that goes beyond traditional legal constructs. Consequently, the development of critical thinking should be linked not only to general courses in legal theory or logic, but also to subject-oriented modules that teach students how to work with interdisciplinary material [6], [8].

Interdisciplinarity and the Teaching of Medical Law

One of the most promising directions for the renewal of legal education is interdisciplinarity. In the context of medical crimes, this does not mean a formal mention of medical terminology in a criminal law course, but rather the creation of an educational environment in which students learn to view a legal problem simultaneously from clinical, organizational, and ethical perspectives. In this sense, medical law serves a special function: it not only familiarizes future lawyers with the regulatory framework governing healthcare relations but also trains them to think within the context of the intersection of various systems of argumentation [13], [15].

Research in the field of medical law education confirms that this area requires specialized pedagogical approaches. W.-T. Chen and colleagues have shown that teaching through real or realistic judicial contexts enhances learning motivation and promotes a deeper understanding of the legal aspects of medical practice [13]. A systematic review by M. Abbasi and co-authors demonstrates that to prevent legal problems in medicine, it is not enough to simply provide students with a set of rules; it is necessary to develop skills in assessing situations, an awareness of ethical responsibility, and the ability to apply legal knowledge in real-world practice [14]. Although these conclusions are primarily addressed to medical education, they are directly relevant to the training of lawyers as well: legal literacy in the medical field is most effectively developed where theory is combined with case studies, reflection, and practice [13], [14].

The idea that medical ethics and law should form the core of professional training was consistently developed by L. Doyal and R. Gillon [15]. If we apply this thesis to legal education, it becomes evident that medical law cannot remain an optional component of a lawyer's training given the growing number of medical conflicts. It must become a space in which students learn to work with complex facts, professional argumentation, and the conflict between law, medicine, and morality.

Contemporary educational models and their significance for legal education

The development of critical thinking in legal education is closely linked to the choice of pedagogical methods. Contemporary scholarly literature convincingly demonstrates that the lecture-reproductive model has limited potential for developing analytical skills. More productive are forms of instruction in which the student acts not as a passive recipient of information, but as an active participant in analyzing a problem. In this regard, clinical legal education, the case method, mock trials, reflective practice, and innovative formats related to design thinking take on particular significance [9], [12].

A. Thanaraj demonstrates that it is precisely participation in working with real or simulated cases that allows future lawyers to grasp the connection between the law, facts, and the ethical dimension of the profession [11]. This is particularly important for cases in the medical field, as legal assessment here is almost always associated with high social sensitivity, emotional tension, and a conflict between the expectation of justice and the limits of provability. The clinical approach allows students to experience a situation of intellectual choice in which they cannot hide behind a ready-made formula.

A similar conclusion is found in the work by J. K. S. Singh, V. Balakrishnan, and D. Segaran, which examines how clinical legal education transforms the thinking of law students. The authors note that clinical practice develops the ability to analyze facts, construct arguments, take into account the interests of various parties, and view law as a practice of problem-solving, rather than merely as a set of norms [12]. If we apply this approach to the field of medical law, it becomes clear that it is precisely through the analysis of complex medical cases that students learn to distinguish an adverse outcome from unlawful conduct, and a formal violation from a genuinely causally significant defect in care.

Reflective practice is no less important. S. Brooman and S. Stirk demonstrate that structured reflection helps students become aware of their own ways of thinking, evaluate mistakes, and develop a mature professional identity [10]. For the investigation of medical crimes, this has direct practical significance: a lawyer who can critically reflect on their own intellectual reactions is less prone to hasty conclusions and excessive reliance on the first convincing version of events. Research in the field of design thinking also confirms that innovative teaching methods contribute to the development of flexibility and resilience in the face of uncertainty [9].

The digital dimension of modern legal education is also gaining importance. A review by C. Storr and C. McGrath shows that digital forms of instruction can be useful for developing legal competencies; however, their effectiveness depends on whether they are integrated into a well-designed pedagogical model [12]. As applied to medical law, this means that digital case archives, case analysis platforms, and virtual simulations can enhance training only if they are aimed at developing critical thinking, rather than merely assessing the retention of information.

Prospects for Improving Legal Education in the Republic of Moldova

For the Republic of Moldova, the issue of fostering critical thinking in legal education is particularly relevant. On the one hand, the national higher education system is gradually integrating into the pan-European educational space and adopting modern approaches to training lawyers. On the other hand, the inertia of the traditional, rule-based model continues to manifest itself in teaching practices, where the transmission of ready-made knowledge, a focus on reproduction, and insufficient student involvement in the analysis of real-life legal situations prevail. Given the increasing complexity of medical cases, this gap between theory and practice becomes particularly pronounced.

The teaching of medical law in Moldovan law schools could become one of the most effective tools for overcoming this problem. However, to achieve this, it must be structured not as a supplementary overview of specific regulations, but as a space for professional thinking. The course should be organized around typical conflict situations in which students work with medical documentation, reconstruct cause-and-effect relationships, analyze professional standards, correlate expert opinions with procedural requirements, and learn to recognize the ethical dimension of the conflict. With this approach, medical law becomes a discipline that fosters not only knowledge but also professional maturity.

Equally important is the development of inter-faculty and interprofessional collaboration. Joint seminars for lawyers and medical professionals, case analysis involving healthcare specialists, and simulations of interrogations, expert discussions, and court proceedings help bring the educational process closer to the real-world conditions of an investigation. At the same time, the assessment system needs to be updated: evaluating a future lawyer's training should not be reduced to the reproduction of norms and definitions, but should include case analysis, the examination of expert opinions, the justification of alternative versions, and reflective tasks aimed at identifying logical errors and cognitive biases.

Finally, in the Moldovan context, strengthening the research component of legal education is of fundamental importance. Training a lawyer capable of investigating medical crimes requires not only the assimilation of existing case law but also the ability to independently analyze new literature, judicial practice, and comparative legal materials. In this regard, modernization must extend not only to individual disciplines but also to the overall structure of the curriculum: the inclusion of modules on working with special evidence, the development of legal clinics, the use of digital case banks, and the integration of interdisciplinary seminars can add practical and research depth to the training [6], [13].

Conclusion

The analysis confirms that the investigation of crimes in the medical field is among the most complex areas of law enforcement, where the quality of a lawyer's professional reasoning is a decisive factor. Formal knowledge of criminal and procedural law is insufficient here: intellectual discipline is required to reconstruct the factual situation, distinguish between medical risk and illegality, compare legal and clinical criteria, and critically evaluate evidence while accounting for the risk of retrospective distortions.

The traditional dogmatic model of legal education, despite its importance for systematizing knowledge, is limited in its ability to meet these challenges. Contemporary research shows that the development of critical thinking requires an interdisciplinary approach, clinical forms of instruction, reflective practice, and the involvement of students in the analysis of complex, real-world situations. It is precisely these educational formats that contribute to the development of professional analytical autonomy.

For the Republic of Moldova, this implies the need for a consistent modernization of legal education. Medical law should be viewed not as a peripheral discipline, but as a tool for shaping a professional culture based on analytical independence, precision in argumentation, and respect for the complexity of the facts. Implementing this approach is a prerequisite for training lawyers capable of ensuring objective and fair investigations of crimes in the medical field in the interests of the patient, society, and the rule of law.

References:

1. FERRARA, S.D., BACCINO, E., BAJANOWSKI, T. et al. Malpractice and medical liability. European Guidelines on Methods of Ascertainment and Criteria of Evaluation. In: *International Journal of Legal Medicine*, 2013, vol. 127, nr. 3, p. 545–557. <https://doi.org/10.1007/s00414-013-0836-5>
2. KAPLINA, O.V., SHARENKO, S.L., SHUMYLO, N.Y. Medical errors: patients' opinion, lawyers' standpoint, medical doctrine and practice of the European Court of Human Rights. In: *Wiadomości Lekarskie*, 2019, vol. 72, nr. 12 (part 2), p. 2416–2420. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32124762/>

3. HANGANU, B., IORGA, M., MURARU, I.-D., IOAN, B.G. Reasons for and facilitating factors of medical malpractice complaints. In: *Medicina*, 2020, vol. 56, nr. 6, art. 259. <https://doi.org/10.3390/medicina56060259>
4. BERNARDINANGELI, C., GIANNACE, C., CERCIELLO, S. et al. A fifteen-year survey for orthopedic malpractice claims in the criminal court of Rome. In: *Healthcare*, 2023, vol. 11, nr. 7, art. 962. <https://doi.org/10.3390/healthcare11070962>
5. LEE, C.-Y., LAI, H.-Y., LEE, C.-H., CHEN, M.-M. Medical dispute cases caused by errors in clinical reasoning. In: *Healthcare*, 2022, vol. 10, nr. 11, art. 2224. <https://doi.org/10.3390/healthcare10112224>
6. GARRETT, B.L., COOPER, G., BECKHAM, Q. Forensic science in legal education. In: *Journal of Law and Education*, 2022, vol. 51, nr. 1, p. 1–12. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3786267>
7. JAMES, N., BURTON, K. Measuring the critical thinking skills of law students. In: *Legal Education Review*, 2017, vol. 27, nr. 1. <https://doi.org/10.53300/001c.6087>
8. VAN KLINK, B. Critical thinking in academic legal education. In: *Law and Method*, 2023, vol. 12, p. 1–19. <https://doi.org/10.5553/REM.000076>
9. HEWS, R., BELIGATAMULLA, G., MCNAMARA, J. Creative confidence and thinking skills for lawyers. In: *Thinking Skills and Creativity*, 2023, vol. 49, art. 101352. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101352>
10. BROOMAN, S., STIRK, S. Who am I?: using reflective practice in legal education. In: *Liverpool Law Review*, 2020, vol. 41, p. 79–98. <https://doi.org/10.1007/s10991-020-09240-5>
11. THANARAJ, A. Understanding how a law clinic can contribute towards students' development of professional responsibility. In: *International Journal of Clinical Legal Education*, 2016, vol. 23, nr. 4, p. 89–135. <https://doi.org/10.19164/ijcle.v23i4.521>
12. STORR, C., MCGRATH, C. In search of the evidence: digital learning in legal education, a scoping review. In: *The Law Teacher*, 2023, vol. 57, nr. 2, p. 119–134. <https://doi.org/10.1080/03069400.2022.2133212>
13. CHEN, W.-T., FU, C.-P., CHANG, Y.-D. et al. Developing an innovative medical ethics and law curriculum – constructing a situation-based, interdisciplinary, court-based learning course: a mixed methods study. In: *BMC Medical Education*, 2022, vol. 22, art. 284. <https://doi.org/10.1186/s12909-022-03349-z>
14. ABBASI, M., SHIRAZI, M., TORKMANDI, H. et al. Impact of teaching, learning, and assessment of medical law on cognitive, affective and psychomotor skills of medical students: a systematic review. In: *BMC Medical Education*, 2023, vol. 23, art. 703. <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04695-2>
15. DOYAL, L., GILLON, R. Medical ethics and law as a core subject in medical education. In: *BMJ*, 1998, vol. 316, nr. 7145, p. 1623–1624. <https://doi.org/10.1136/bmj.316.7145.1623>

CZU 347.218.2(478)

PROTECȚIA ȘI GESTIONAREA PATRIMONIULUI PUBLIC ÎN REPUBLICA MOLDOVA. PROVOCĂRI ȘI PROPUNERI DE LEGIFERENDĂ

Aliona CORCENCO, dr., lect. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți
ORCID iD: 0009-0008-5472-7180

Abstract: Public assets are an important resource for the state and society, which is why the protection and management of public assets is an essential topic. Their efficient management can contribute to the economic, cultural and social development of the country. The Republic of Moldova faces challenges in the management of public assets, and legislative reforms are necessary to ensure a more efficient and transparent use of them.

The draft laws proposed in this study can significantly contribute to improving governance, preventing abuses and protecting resources for future generations.

Keywords: public goods, public heritage, efficient management.

Introducere

Patrimoniul public al Republicii Moldova reprezintă o componentă esențială a identității naționale, reflectând istoria, valorile culturale, tradițiile și aspirațiile poporului moldovenesc. Acesta nu este doar un ansamblu de bunuri materiale, ci o expresie a continuității statalității, un factor de coeziune socială și un instrument vital în dezvoltarea durabilă a societății.

Patrimoniul public cuprinde bunuri mobile și imobile aflate în proprietatea statului sau a unităților administrativ-teritoriale. Acestea includ terenuri, clădiri administrative, infrastructura de transport și utilități, instituții publice (școli, spitale, muzee), monumente istorice și culturale, obiective de patrimoniu natural (păduri, ape, parcuri naționale) și alte resurse de importanță națională. Fiecare categorie de bun are un rol distinct, contribuind la buna funcționare a statului și la calitatea vieții cetățenilor.

Importanța patrimoniului public derivă, în primul rând, din valoarea sa simbolică și identitară. Monumentele istorice, siturile arheologice, clădirile de epocă sau locurile cu semnificație culturală sunt martori ai trecutului și contribuie la consolidarea sentimentului de apartenență la o comunitate cu o istorie proprie. Prin protejarea și valorificarea acestor bunuri, statul afirmă continuitatea valorilor naționale și promovează respectul pentru moștenirea comună.

În al doilea rând, patrimoniul public este un pilon al funcționării statului, asigurând cadrul fizic și funcțional pentru prestarea serviciilor publice. Clădirile în care își desfășoară activitatea instituțiile publice, drumurile, rețelele de apă și canalizare, sistemele energetice – toate sunt componente ale infrastructurii publice fără de care statul nu și-ar putea îndeplini atribuțiile față de cetățeni.

Totodată, patrimoniul public are și o valoare economică semnificativă. Administrarea eficientă și durabilă a acestuia poate genera venituri importante pentru bugetul public, poate atrage investiții și poate stimula turismul, în special în zonele cu bogat patrimoniu cultural și natural. În acest context, protejarea, restaurarea și valorificarea patrimoniului public devin obiective strategice de interes național.

Astfel, patrimoniul public nu este doar o resursă materială, ci o moștenire comună care trebuie protejată, administrată și transmisă generațiilor viitoare. Valorificarea acestuia în mod responsabil reprezintă o condiție esențială pentru consolidarea identității naționale și asigurarea dezvoltării durabile a Republicii Moldova.

Fundamentele juridice ale dreptului de proprietate publică

Etimologia termenului „*Proprietate*” își are originea în latinescul *proprietas*, derivat din *proprius* („propriu”), sugerând ideea de posesie, drept de a deține, folosi și deține controlul asupra unui bun. „*Publică*” provine din latinescul *publicus*, ce are în vedere comunitatea sau colectivitatea, în contrast cu sfera privată. Prin urmare, combinat, termenul „proprietate publică” reflectă ideea unui bun aflat în dreptul și în interesul colectivității.

Proprietatea a fost un fapt constant în toate timpurile și în toate societățile. Ca multe alte fenomene și categorii sociale, proprietatea nu rămâne neschimbată, ci e supusă unui flux continuu. Mai mult decât atât, la etapa actuală proprietatea devine o categorie primordială, care se evidențiază tot mai mult din multiplele probleme sociale, iar dreptul la proprietate e consacrat ca unul dintre drepturile fundamentale.

Fiind una dintre componentele indispensabile ale societății umane, proprietatea și dreptul la ea și-au găsit expresie în numeroase acte normative prestigioase internaționale și naționale. În această ordine de idei, Constituția Republicii Moldova conține o serie de prevederi normative ce dezvăluie conținutul economic, social și juridic al proprietății. Ne vom referi doar la unele dintre ele.

➤ Din alin. (1) al art. 9 rezultă expres două forme de proprietate: publică și privată [2]. Legiuitorul moldovean utilizează noțiunea „proprietate publică” și nu de stat, prima conținând-o pe a doua. Astfel, se acceptă un concept consacrat și recunoscut în majoritatea absolută a statelor.

După Montesquieu, „binele public este ca fiecare totdeauna să păstreze în mod invariabil proprietatea pe care i-o dau legile civile”, iar „când este vorba de binele public, binele public nu este niciodată de lipsit pe un particular de bunul său sau chiar de a-i lua o parte cât de mică printr-o lege sau un regulament politic” [8].

➤ În baza art. 127 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, proprietatea este garantată de către stat, iar conform art. 127 alin. (3), proprietatea publică aparține statului sau unităților administrativ-teritoriale. Domeniul public este format din bunurile care servesc pentru uzul sau interesul comunității și au un regim juridic special, fiind exceptate de la regulile de drept comun ale proprietății. De fapt, statul și unitățile administrativ-teritoriale nu sunt, în genere, proprietari propriu-ziși ai acestor bunuri, proprietar fiind poporul. Atributele dreptului de proprietate sunt exercitate într-un mod deosebit, în comparație cu un proprietar obișnuit. Astfel, posesia nu aparține statului sau unității administrative teritoriale, ci întregului public sau unei colectivități locale, iar dispoziție practic nu există, deoarece bunurile din domeniul public sunt inalienabile atâta timp cât rămân afectate uzului public [3].

➤ Art. 127, alin. (4) al Constituției stabilește bunurile care fac obiectul exclusiv al proprietății publice, și anume: bogățiile de orice natură ale subsolului, spațiul aerian, apele și pădurile folosite în interes public, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, căile de comunicație, alte bunuri stabilite de lege. Proprietatea publică este de două tipuri: – proprietatea de stat, obiecte ale acestui tip de proprietate fiind: pământul, solul, apele, pădurile, alte resurse naturale; bunurile autorităților publice; valorile culturale și istorice; mijloacele bugetelor de stat; bunurile întreprinderilor de stat etc.; – proprietatea unităților administrativ-teritoriale, obiecte ale acesteia fiind: bunurile care aparțin autorităților locale, mijloacele bugetelor locale, fondurile locative și gospodăria comună și de locuințe ale autorităților locale etc. Esențial însă este faptul că dreptul de proprietate publică trebuie să se exercite în interesul general, al întregului popor-interes național, sau al unui grup restrâns de locuitori dintr-o comunitate concretă-interes local.

➤ Codul civil nou al Republicii Moldova [1], prin art. 471 alin. (1), a stipulat o novație: bunurile proprietate publică trebuie să fie clasificate nu numai ca bunuri proprietate a statului și bunuri proprietate a unităților administrativ-teritoriale, ci și ca bunuri ale domeniului public și bunuri ale domeniului privat al statului sau al unităților respective. În virtutea art. 127 alin. (4) din Constituția Republicii Moldova și a art. 471 alin. (1) din Codul civil, bunurile domeniului public sunt în proprietatea exclusivă a statului sau a unităților administrativ-teritoriale, adică sunt excluse din circuitul civil.

Bunurile domeniului privat, la rândul lor, sunt bunuri care, deși se află în proprietate publică, totuși cad sub incidența dreptului privat, adică au un regim juridic general. Aceste două criterii de structurare a proprietății publice (subiectul și obiectul relațiilor de proprietate) corespund practicii țărilor UE și au oferit posibilitatea de a reglementa mai adecvat și mai coerent relațiile legate de administrarea și deetatizarea proprietății date. Importanța dreptului de proprietate pentru indivizi și pentru societate a condus la includerea în cuprinsul Protocolului adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului a prevederilor art. 1, conform cărora orice persoană fizică ori juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale și nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru o cauză de utilitate publică, în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional.

➤ Conform art. 471 alin. (4) din Codul civil al Republicii Moldova, dreptul de proprietate publică ce se exercită asupra bunurilor are următoarele caractere juridice [5, p. 50]: imprescriptibil; insesizabil; inalienabil. *Dreptul de proprietate publică este imprescriptibil*, adică nu se stinge prin neuz și nu poate fi dobândit de terț prin uzucapiune, neputând fi opus proprietarului nici termenelor de prescripție. Bunurile ce constituie domeniul privat al statului, cu preponderență bunurile mobile, conform Codului civil, se prescriu prin simplul fapt al posesiei lor, fără a fi nevoie de vreo scurgere de timp. Se instituie, astfel, o prezumție de proprietate, potrivit căreia cel care posedă un bun mobil este considerat a fi proprietarul lui. Dreptul de proprietate publică este însă imprescriptibil, atât din punct de vedere achizitiv, cât și extinctiv. *Dreptul de proprietate publică este insesizabil*, în sensul că bunurile ce alcătuiesc obiectul acestui drept nu pot fi urmărite de către creditori pe cale de executare silită. Dacă aceste bunuri ar putea fi urmărite de către creditori, s-ar crea posibilitatea ca în mod indirect să se poată dobândi și un drept de proprietate asupra lor, ceea ce ar contraveni caracterului inalienabil al acestui drept. Datoriile statului și cele ale unităților administrativ-

teritoriale se plătesc și se lichidează prin aplicarea unor norme financiare speciale, acestora fiindu-le inaplicabile prevederile legale de drept comun referitoare la urmărirea silită.

Gestionarea eficientă a patrimoniului public

Proprietatea publică reprezintă totalitatea bunurilor domeniului public și a bunurilor domeniului privat ale statului, ale unităților administrativ-teritoriale, inclusiv ale unității teritoriale autonome Găgăuzia [6, art. 2].

Astfel, proprietatea publică se constituie din totalitatea bunurilor domeniului public și domeniului privat ce aparțin cu drept de proprietate statului și unităților administrativ-teritoriale. Dreptul de posesiune, de folosință și de dispoziție asupra acestora aparținând Guvernului sau autorităților deliberative ale administrației publice locale și autorității deliberative a administrației publice a unității teritoriale autonome Găgăuzia.

Din domeniul public fac parte bunurile de interes național și local determinate prin lege, precum și bunurile care, prin natura lor, sunt de uz sau de interes public. Bunurile domeniului public pot fi gestionate de autoritățile administrației publice centrale și locale, de instituțiile publice, de întreprinderile de stat/municipale și, în cazurile prevăzute expres de lege, de societățile comerciale [6, art. 5].

În contextul dinamicii socio-economice și al proceselor de reformă administrativă, gestionarea acestui patrimoniu capătă o importanță strategică. Asigurarea unei administrări eficiente și durabile a patrimoniului public presupune nu doar protejarea valorii sale materiale și simbolice, ci și integrarea acestuia în politicile de dezvoltare durabilă, coeziune socială și consolidare a statului de drept.

Gestionarea patrimoniului public presupune un proces complex de optimizare a utilizării și administrării activelor statului – în special terenuri și clădiri – având ca scop principal maximizarea beneficiilor atât de natură financiară, cât și în ceea ce privește furnizarea serviciilor publice. În contextul actual, eficientizarea managementului activelor publice a căpătat o importanță deosebită, în condițiile în care se recunoaște tot mai mult necesitatea reducerii cheltuielilor aferente întreținerii imobilelor, ceea ce permite redirecționarea resurselor economisite către îmbunătățirea serviciilor publice esențiale.

În Republica Moldova, administrarea proprietăților aflate în posesia autorităților publice se confruntă cu un grad semnificativ de fragmentare, fapt care evidențiază nevoia stringentă a unei structuri coerente și a unei organizări sistematice. În acest sens, o gestiune eficientă a bunurilor publice devine un element fundamental al politicilor promovate de instituțiile statului, contribuind în mod direct la realizarea obiectivelor privind calitatea și eficiența serviciilor publice.

Autoritățile publice locale trebuie să promoveze implicarea activă a cetățenilor în procesul participativ de definire a viziunii, stabilire a obiectivelor și elaborare a planului de acțiune, cu scopul de a îmbunătăți considerabil calitatea guvernării locale, planificarea urbană și dezvoltarea strategică. Un sistem eficient de gestionare a proprietății publice poate constitui un factor esențial în sprijinirea dezvoltării urbane durabile și în consolidarea capacității administrative a autorităților publice locale.

Ori de câte ori o autoritate publică locală urmărește să inițieze schimbări semnificative în modul de administrare a teritoriului sau în procesele decizionale, este esențială implicarea comunității în definirea unei viziuni comune, a obiectivelor strategice și în conturarea unui plan de acțiuni coerent, care să includă și măsuri privind gestionarea eficientă a proprietății publice.

Un sistem bine structurat de management al activelor publice contribuie semnificativ la consolidarea capacității autorităților publice locale de a administra eficient localitatea și de a răspunde provocărilor socio-economice. În prezent, gestionarea proprietății publice de către autoritățile locale este adesea lipsită de o orientare strategică, fiind percepută în mod tradițional ca o povară istorică asociată prestării serviciilor publice, mai degrabă decât ca un activ valorificabil.

Mai mult, proprietatea publică nu este întotdeauna recunoscută sau integrată corespunzător în calculul resurselor financiare ale administrației locale, ceea ce generează o disociere între veniturile potențiale din valorificarea activelor publice și gradul de autonomie fiscală locală. Această discrepanță afectează negativ capacitatea financiară a infrastructurii sociale și sustenabilitatea dezvoltării locale.

Legislația Republicii Moldova asigură mecanismele de gestionare deplină și responsabilă a proprietății publice și cadrul legal necesar procesului de adoptare a dispozițiilor și deciziilor Administrației Publice Locale, inclusiv drepturile asupra proprietății publice. Aceste drepturi includ achiziția de active noi (prin transfer de la autoritățile centrale, cumpărare-vânzare sau donație), împuternicirea de a utiliza activele publice cu scopul de a genera venituri, prin darea acestora în locațiune, dreptul de a radia activele publice, și dreptul de a semna acorduri de concesiune, de parteneriate publice-privat etc.

Bunurile domeniului public fac obiectul exclusiv al proprietății publice. Circuitul civil al acestor bunuri este interzis [6, art. 10]. Pentru o bună gestionare a proprietății publice este necesară inventarierea lor, adică identificarea clară ale acestora, cu descrierea detaliată și includerea lor într-un Inventar al Proprietății Publice complet. Autoritățile administrației publice centrale și locale efectuează inventarierea bunurilor proprietate publică și, în baza listelor de inventariere, asigură delimitarea acestora atât după apartenență (de stat/locală), cât și pe domenii (public/privat), în modul și în termenele stabilite de Guvern [6, art. 10/1]. Pe parcursul inventarierii va fi evaluată, de asemenea, starea activelor publice. Prin intermediul pașilor menționați, Administrația Publică Locală va putea decide care active publice trebuie păstrate și întreținute ulterior, și care active pot fi date în locațiune sau vândute pentru a obține profit. Inventarierea proprietății publice reprezintă fundamentul Sistemului de gestionare a proprietății publice. Odată finisată, inventarierea activelor va fi transformată în Registrul proprietății publice, care urmează a fi actualizat în fiecare an.

În prezent, autoritățile publice locale (APL) nu dispun de un registru sistematizat al proprietății și activelor publice, nici în format fizic, nici electronic. Această lipsă face imposibilă urmărirea, monitorizarea, justificarea și controlul eficient al activelor publice, împiedicând, totodată, luarea unor decizii bine fundamentate privind administrarea acestora.

Absența unei baze de date structurate și integrate, care să conțină informații relevante despre starea, suficiența, conformitatea, importanța, costurile operaționale, întreținerea și sustenabilitatea activelor, limitează serios capacitatea de a analiza profesional eficiența utilizării bunurilor publice în furnizarea serviciilor locale. Totodată, această situație reduce implicarea cetățenilor în procesul de guvernare locală și afectează negativ transparența decizională, precum și evaluarea pe termen lung a costurilor și beneficiilor.

O gestionare eficientă a proprietății publice presupune și efectuarea unei evaluări prealabile. Scopul evaluării complete a proprietății constă în identificarea posibilităților de a face economii în mod eficient. Procesul presupune o analiză complexă a tuturor proprietăților publice ce stau la baza prestării serviciilor publice, în scopul identificării acestor posibilități. De exemplu: gruparea, partajarea, înlăturarea, duplicarea, relocalizarea activelor publice prin soluționarea problemelor privind performanța necorespunzătoare și maximizarea utilizării proprietății. Evaluarea respectivă reprezintă un proces de lucru permanent aplicat tuturor proprietăților utilizate în prestarea serviciilor publice. Ea prevede examinarea oportunităților potențiale în scopul raționalizării și consolidării tuturor facilităților publice, permițând, astfel, direcționarea resurselor publice limitate într-un mod eficient.

Administrarea proprietății publice este un element fundamental al bunei guvernări într-un stat de drept. În Republica Moldova, acest proces este reglementat printr-un cadru legislativ clar, care are drept scop asigurarea gestionării eficiente, transparente și conforme cu interesul public al bunurilor aparținând statului sau autorităților publice locale. Legea nr. 121 privind administrarea și deținerea proprietății publice [6, art. 3], stabilește principiile și mecanismele prin care aceste bunuri sunt protejate, valorificate și folosite în beneficiul cetățenilor și potrivit căreia administrarea proprietății publice reprezintă un ansamblu de activități strategice și operaționale, realizate în conformitate cu legislația națională, care vizează utilizarea eficientă, protejarea și valorificarea activelor aparținând statului sau unităților administrativ-teritoriale.

Posibilități de eficientizare și valorificare a activelor publice

Darea în locațiune, concesiune sau vânzarea surplusului de bunuri imobile și terenuri aflate în proprietate publică reprezintă o oportunitate strategică de generare de venituri proprii, care pot

fi ulterior reinvestite în programe de dezvoltare locală și investiții capitale. În acest sens, un sistem eficient de gestionare a patrimoniului public trebuie să identifice proactiv acele active care pot fi valorificate, ținând cont de condițiile pieței imobiliare locale și de cererea existentă.

Un instrument complementar este Parteneriatul Public-Privat (PPP) [7, art. 2], ce reprezintă o formă de colaborare contractuală între autoritatea publică și sectorul privat (companii, asociații de afaceri, ONG-uri), în vederea realizării unor proiecte de interes public, cu impact economic și social pozitiv asupra comunității locale. Parteneriatul Public-Privat presupune partajarea riscurilor și beneficiilor între partenerii implicați, iar contribuția partenerului privat poate include: finanțarea, construirea, renovarea sau dezvoltarea unor active publice (ex. infrastructură, edificii publice); și Exploatarea, întreținerea și/sau administrarea unor servicii sau bunuri publice.

Este esențială efectuarea unei evaluări riguroase a oportunităților de Parteneriatul Public-Privat, cu scopul de a îmbunătăți calitatea serviciilor publice, de a reduce presiunea asupra bugetului local și de a beneficia de eficiența operațională specifică sectorului privat. Obiectivul fundamental al unui PPP nu trebuie să fie reducerea costurilor pe termen scurt, ci generarea de venituri sustenabile, asigurarea eficienței și eficacității investițiilor și garantarea calității serviciilor publice prestate.

Provocări majore în gestionarea proprietății și activelor publice

Identificarea problemelor sistemice cu care se confruntă administrațiile publice locale în procesul de gestionare a patrimoniului public constituie un pas esențial în direcția adoptării unor soluții eficiente, bazate pe bune practici, validate în sectoarele public și privat.

Una dintre cele mai stringente dificultăți este absența titlurilor de proprietate pentru o porție semnificativă a activelor publice, în special terenuri, infrastructuri sociale, spații verzi și facilități de recreere. În cadrul auditului din 2025, Curtea de Conturi a constatat că terenuri în proprietatea publică, cu o suprafață totală de 6 007,42 hectare (din 15 UAT auditate), nu erau înregistrate în Registrul Bunurilor Imobile [4]. Chiar și cele înregistrate nu erau reflectate corespunzător în evidențele contabile ale APL. Acest fapt indică lipsa documentației cadastrale, a informațiilor despre suprafață, regimul juridic și alte date relevante. Această carență afectează grav capacitatea APL de a reflecta activul în bilanțul contabil, ceea ce limitează accesul la surse de finanțare și la oportunități de valorificare strategică.

Pentru elaborarea unui registru legitim al patrimoniului public, administrațiile locale trebuie să obțină, de la Oficiul Cadastral, documentele oficiale de înregistrare. În prezent, obținerea acestor documente implică costuri, și anume: un plan cadastral poate costa între 110 și 550 lei, o copie după un act – 140 până la 420 lei, consultarea arhivei cadastrale – între 300 și 1.000 lei, costuri care pentru unele APL-uri, constituie o barieră reală, mai ales în zonele rurale cu bugete foarte mici și cu resurse financiare limitate.

Structura organizatorică a majorității APL nu dispune de resursele umane și instituționale necesare pentru a susține un sistem eficient de administrare a patrimoniului public. Astfel, se impune necesitatea angajării unui funcționar public responsabil exclusiv de acest domeniu.

Una dintre responsabilitățile esențiale ale autorității executive locale constă în supravegherea utilizatorilor activelor publice și monitorizarea modului de administrare a patrimoniului public, în vederea asigurării unei utilizări eficiente, legale și conforme cu destinația acestora. După cum s-a menționat anterior, activele din proprietatea publică pot fi transmise spre utilizare sau administrare în baza unui contract de locațiune sau concesiune. Indiferent de forma juridică a contractului, fiecare acord trebuie să stipuleze clar scopul, condițiile și modalitatea de utilizare a activului public, precum și standardele de prestare a serviciilor pe care utilizatorul este obligat să le respecte. De asemenea, acordurile trebuie să prevadă obligația utilizatorilor de a furniza rapoarte periodice către Primărie, specificând tipul informațiilor solicitate și frecvența transmiterii acestora.

În concluzie, consolidarea capacității administrative și financiare a autorităților publice locale este esențială pentru o gestionare eficientă și transparentă a patrimoniului public. Doar printr-o abordare integrată – care presupune clarificarea regimului juridic al activelor, evidența riguroasă

a bunurilor și responsabilizarea utilizatorilor – aceste resurse pot fi valorificate în interesul comunităților locale. Investiția în acest proces nu este doar necesară, ci reprezintă o direcție strategică pentru dezvoltarea durabilă a unităților administrativ-teritoriale.

Bibliografie:

1. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 66-75 din 01.03.2019.
2. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.
3. Constituția Republicii Moldova Comentariu. Chișinău. Editura ARC. 2012. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
4. Curtea de Conturi. Audit. Procesul de delimitare a terenurilor este inefficient și neregulamentar. [online] [citat 30.08.2022]. Disponibil: https://stiripesurse.md/audit-curtea-de-conturi-procesul-de-delimitare-a-terenurilor-este-ineficient-si-neregulamentar/?utm_source=chatgpt.com
5. Gâsca Veronica. Drept civil, drepturile reale. Editura Elena-V.I. Chișinău. 2005. 182 p. ISBN 9975-9863-7-4.
6. Legea nr. 121 privind administrarea și deținutarea proprietății publice din 04.05.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 90-93 din 29.07.2007.
7. Legea nr. 179 cu privire la parteneriatul public-privat din 10.07.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 165-166 din 02.09.2008.
8. Montesquieu. Despre spiritual legilor. Editura Antet, Prahova, 2011. 312 p. ISBN: 978-973-636-447-1

CZU 347.951-053.2

MODALITATEA EXECUTĂRII HOTĂRĂRIILOR JUDECĂTOREȘTI REFERITOARE LA MINORI

Dumitru DUMITRAȘCU, dr., lect. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *The enforcement of court decisions involving minors represents one of the most sensitive and complex areas of civil procedural law, where the balance between legal obligations and the protection of children's rights must be carefully maintained. The study highlights the current challenges encountered in practice, such as the resistance of parties, the psychological impact on minors, and the effectiveness of enforcement measures applied by bailiffs. The analysis also underscores the necessity of adopting child-centered approaches, ensuring the primacy of the best interests of the child. By examining legislation, doctrine, and case law, this research aims to demonstrate the importance of developing mechanisms that reconcile the need for legal certainty with the protection of minors' personal and family life. The article contributes by providing critical reflections and possible directions for improving the Moldovan enforcement system in cases concerning minors.*

Keywords: *child rights, enforcement of judgments, civil procedure, bailiff, best interests of the child.*

Executarea silită reprezintă o etapă indispensabilă a procesului civil, prin intermediul căreia hotărârile judecătorești și alte documente executorii dobândesc eficiență juridică deplină, depășind stadiul formal al constatării drepturilor și obligațiilor și transformându-se într-o realitate juridică. Ea constituie activitatea procesuală desfășurată de executorul judecătoresc, având ca scop aducerea la îndeplinire a obligațiilor stabilite prin titlul executoriu, în condițiile și cu respectarea procedurilor prevăzute de lege. În acest sens, executarea silită este o verigă esențială a înfăptuirii justiției, asigurând autoritatea de lucru judecat și garantând respectarea principiului supremației legii.

Din acest considerent, legiuitorul nostru a consacrat, în art. 1 alin. (1) din Codul de executare al Republicii Moldova [1] (în continuare – CE), că procedura de executare are sarcina de a contribui la realizarea drepturilor creditorilor recunoscute printr-un document executoriu prezentat spre executare, în modul stabilit de lege. În scopul îndeplinirii acestei sarcini, legislația privind executarea

stabilește competența executorului judecătoresc, modul și condițiile de executare silită a documentelor executorii.

Dintre toate categoriile de documente executorii, cele care vizează drepturile și interesele minorilor se detașează prin complexitate și prin gradul ridicat de sensibilitate. Executarea unor asemenea documente nu poate fi redusă la o simplă aplicare mecanică a mijloacelor de constrângere juridică, întrucât ea implică nu doar respectarea normelor procedurale, ci și ocrotirea valorilor fundamentale legate de dezvoltarea armonioasă a copilului și de respectarea interesului superior al acestuia. În mod particular, executarea documentelor executorii referitoare la minori se confruntă cu dificultăți de ordin practic, psihologic și social, făcând din această categorie de cauze cel mai complicat obiect al executării silite. Situațiile în care sunt implicate raporturile de familie: încredințarea copilului, exercitarea dreptului de vizită sau stabilirea domiciliului minorului, – cer o abordare echilibrată, în care forța coercitivă a statului trebuie să fie temperată de necesitatea protecției drepturilor copilului și de asigurarea unei intervenții proporționale și adecvate.

Așadar, analiza modalităților de executare a hotărârilor judecătorești referitoare la minori în legislația Republicii Moldova reprezintă o actualitate indubitabilă, întrucât scoate în evidență atât rolul determinant al executorului judecătoresc, cât și limitele în care acesta trebuie să-și exercite atribuțiile, plasându-se permanent între exigențele respectării legalității și imperativele protecției copilului.

În literatura de specialitate [2, p. 438], s-a susținut, pe bună dreptate, că trei categorii de documente executorii vizează în cel mai direct și evident mod dreptul și interesul copilului, pe care și le vom examina în cadrul acestui demers științific. Acestea fiind:

- 1) stabilirea domiciliului copilului;
- 2) respectarea graficului de întrevederi cu minorul;
- 3) încasarea pensiei de întreținere.

În primul rând, ne vom referi la cea mai frecventă categorie de documente executorii referitoare la minori, aceasta fiind urmărirea pensiei de întreținere. Modul de încasare a pensiei de întreținere și a restanțelor la pensie este reglementat de Codul familiei. De regulă, încasarea pensiei de întreținere se realizează din urmărirea salariului și a altor venituri ale debitorului. În acest sens, angajatorul este obligat să rețină lunar pensia de întreținere din salariul și/sau din alte venituri ale debitorului întreținerii și să o transmită sau să o transfere, din contul acestuia, creditorului întreținerii într-un termen de cel mult 3 zile de la data fixată pentru plata salariului și/sau a altor venituri (art. 100 din Codul familiei al Republicii Moldova [3]).

Potrivit art. 112 CE, administrația organizației care a efectuat reținerea în baza documentului executoriu este obligată să comunice, în termen de 5 zile, executorului judecătoresc și creditorului concedierea debitorului, precum și noul lui loc de muncă sau noul domiciliu dacă acesta este cunoscut. Iar debitorul este obligat să comunice, în termenul de 5 zile, executorului judecătoresc schimbarea locului de muncă sau a domiciliului, precum și schimbările din componența bunurilor și a veniturilor. Pe de altă parte, prevederile Codului familiei prevăd aceeași obligație pentru angajator și debitor, numai că ei sunt obligați să comunice această informație nu executorului judecătoresc, ci instanței judecătorești într-un termen de 3 zile (art. 102 din Codul familiei).

Această diferență de reglementare nu poate fi interpretată ca o opțiune deliberată a legiuitorului, ci mai curând ca o lipsă de armonizare legislativă. Codul familiei a fost adoptat anterior Codului de executare și, în consecință, nu s-a ținut cont de mecanismele și atribuțiile specifice procedurii de executare silită, instituite ulterior. În realitate, rațiunea fazei de executare silită impune ca aceste informații să fie transmise executorului judecătoresc, care este titularul atribuțiilor de punere în aplicare a titlului executoriu și care dispune de instrumentele procesuale necesare pentru a asigura continuitatea executării. Instanța judecătorească nu are nici atribuții de monitorizare a situației patrimoniale a debitorului în faza executării silite, nici posibilitatea practică de a interveni operativ pentru adaptarea măsurilor de executare silită.

Din acest motiv, considerăm că obligația de comunicare privind concedierea, schimbarea locului de muncă și a domiciliului trebuie să fie îndeplinită exclusiv față de executorul judecăto-

resc, iar nu față de instanța de judecată. O asemenea soluție ar asigura eficiența executării silite, ar evita suprapunerea competențelor între instanță și executor și ar contribui la realizarea promptă a drepturilor creditorului, cu respectarea normelor procedurale și a principiului securității juridice.

În corespundere cu prevederile art. 103 din Codul familiei, dacă debitorul întreținerii nu are salariu sau alte venituri, fie că acestea sunt insuficiente pentru a-și onora obligația, pensia de întreținere se va încasa din mijloacele bănești depuse de către debitor în instituțiile financiare sau transmise organizațiilor comerciale și necomerciale, cu excepția cazurilor când aceste mijloace le-au fost transmise în proprietate. Dacă debitorul nu dispune de astfel de mijloace bănești sau dacă dispune de ele, dar acestea sunt insuficiente pentru a-și onora obligația, pensia de întreținere se va încasa din contul tuturor bunurilor mobile și imobile ale debitorului care pot fi urmărite. Urmărirea bunurilor și a mijloacelor bănești ale debitorului se face în modul prevăzut de legislația procesuală civilă. Astfel, măsurile respective de executare silită se vor aplica potrivit regulilor generale cuprinse în Codul de executare. Deci, nu există particularități substanțiale în executarea documentelor executorii referitor la încasarea pensiei de întreținere.

A doua categorie de documente executorii referitoare la minori este stabilirea domiciliului minorului. Executarea acestor documente executorii se realizează după regulile cuprinse în art. 154 CE, potrivit cărora:

„(1) Hotărârea privind stabilirea domiciliului copilului o execută, în prezența reprezentanților autorității tutelare, executorul judecătoresc, cu participarea persoanei la al cărei domiciliu a fost stabilit domiciliul copilului dat spre îngrijire și educație.

(2) Dacă împiedică executarea hotărârii, debitorului i se aplică prevederile art. 152 din prezentul cod.

(3) Executorul judecătoresc poate înainta, după caz, instanței de judecată un demers privind plasarea provizorie a copilului într-o instituție de stat pentru copii.”

Textul art. 154 alin. (1) din Codul de executare al Republicii Moldova instituie o procedură specială pentru executarea hotărârilor judecătorești prin care se stabilește domiciliul copilului, reglementare care se distinge de executarea titlurilor executorii cu conținut patrimonial. Norma prevede expres că această categorie de hotărâri este pusă în aplicare de către executorul judecătoresc, însă numai în prezența reprezentanților autorității tutelare și cu participarea persoanei la domiciliul căreia a fost stabilit domiciliul copilului.

Rolul executorului judecătoresc rămâne central, acesta fiind titularul competenței de a transpune în fapt titlul executoriu. Totuși, legiuitorul a considerat necesar să instituie garanții suplimentare prin implicarea autorității tutelare, care are atribuții de protecție a copilului și este chemată să supravegheze respectarea interesului superior al minorului. Participarea reprezentantului autorității tutelare are o dublă funcție: pe de o parte, conferă legitimitate și transparență procedurii execuționale, iar pe de altă parte, asigură intervenția unei instituții specializate în prevenirea eventualelor abuzuri sau traume psihologice pentru copil.

În același timp, obligativitatea participării persoanei la domiciliul căreia a fost stabilit domiciliul copilului reflectă ideea de cooperare și responsabilitate comună în realizarea executării. Prin prezența sa, se creează premisele pentru ca executarea să se desfășoare în condiții de normalitate, evitându-se conflictele directe între părți și reducând riscul ca minorul să fie expus la situații tensionate sau traumatizante.

Nu este clară dispoziția din art. 154 alin. (2) CE, respectiv care anume prevedere din art. 152 CE se va aplica debitorului dacă acesta împiedică executarea hotărârii de stabilire a domiciliului copilului. Textul legal prevede că, în cazul în care debitorul împiedică executarea hotărârii de stabilire a domiciliului copilului, se aplică prevederile art. 152 CE, însă nu se indică expres care dintre alineatele acestui articol ar fi incidente în asemenea situații.

Dacă analizăm conținutul art. 152 CE, observăm că acesta reglementează modalitățile de executare a hotărârilor prin care debitorul este obligat să efectueze acte obligatorii nelegate de remiterea unor sume de bani sau bunuri. Totuși, executarea hotărârilor privind stabilirea domici-

liului copilului are particularități care nu pot fi subsumate integral acestei reglementări generale. În practică, alineatele (2) și (3) din art. 152 CE nu par a fi aplicabile, deoarece creditorul nu poate înlocui actul debitorului, iar executarea prin substituție este imposibilă în cazul unui minor. De asemenea, nici aplicarea mecanismului prevăzut la alin. (4) nu este relevantă, întrucât acesta vizează exclusiv organele colegiale.

Astfel, singura soluție rezonabilă ar fi raportarea la art. 152 alin. (1) și (3) CE. Într-o primă etapă, executorul judecătoresc ar trebui să suneze debitorul să-și execute obligația în termenul stabilit. În cazul refuzului sau al împiedicării executării, executorul va consemna acest fapt într-un proces-verbal și va sesiza instanța de judecată, care va decide asupra modului de executare și a sancțiunii aplicabile debitorului. Acest mecanism reflectă natura specifică a obligației în cauză, unde substituția nu este posibilă, iar constrângerea directă asupra copilului este inadmisibilă.

Prevederea din art. 154 alin. (3) Cod de executare, potrivit căreia executorul judecătoresc poate înainta instanței de judecată un demers privind plasarea provizorie a copilului într-o instituție de stat pentru copii, ridică serioase rezerve. În primul rând, atribuirea unei asemenea competențe executorului judecătoresc denaturează însăși esența rolului acestuia în procesul execuțional. Executorul este o persoană care duce la realizare cele consfințite în documentul executoriu, are funcții strict procedurale, limitate la realizarea silită a titlurilor executorii. El nu este un organ de protecție a copilului, nu dispune de expertiza necesară în domeniul psihologiei sau al asistenței sociale și, prin urmare, nu ar trebui să aibă vocația de a propune instanței măsuri atât de intruzive și radicale precum separarea minorului de mediul familial. Din această perspectivă, norma analizată echivalează cu o extindere artificială și nejustificată a atribuțiilor executorului, care riscă să transforme procedura de executare silită într-un instrument abuziv.

În al doilea rând, măsura plasării provizorii a copilului într-o instituție de stat contravine orientărilor actuale în materia protecției drepturilor copilului. Standardele internaționale, în special Convenția ONU cu privire la drepturile copilului [4] (art. 9-10), consacră obligația statului de a asigura copilului un mediu familial stabil și de a evita, pe cât posibil, instituționalizarea acestuia. Plasarea într-o instituție de stat trebuie să rămână o măsură extremă și ultimă, aplicabilă numai atunci când toate celelalte alternative au fost epuizate, iar menținerea copilului în familie ar fi imposibilă sau periculoasă pentru integritatea sa fizică și psihică. Or, în contextul executării unei hotărâri privind domiciliul minorului, asemenea împrejurări nu sunt, de regulă, incidente.

În al treilea rând, norma analizată lasă impresia că dificultățile executării silită ar putea fi „rezolvate” prin detașarea copilului din mediul său familial și plasarea într-o instituție publică, ceea ce denotă o abordare excesiv formalistă, care ar încălca și principiul umanismului în procedura de executare silită. În realitate, asemenea soluții nu fac decât să traumatizeze suplimentar copilul, transformându-l într-un obiect pasiv al procedurii, și nu într-un subiect de drept ale cărui interese trebuie respectate.

Ne raliem întru totul opiniei exprimate în doctrina națională [5, p. 332-333], conform căreia: „Articolul de față ar fi unul dintre cele mai expuse la critici, pentru reglementare lacunară a unor aspect de maximă importanță cum ar fi securitatea și integritatea psihică și fizică a copilului. Astfel, articolul dat, dar nici alte acte normative, nu oferă soluții clare și prompte pentru situația când debitorul este cel ce se opune stabilirii traiului cu un alt matur (fie părinte, fie tutore etc.); sau pentru situația când locul de aflare a copilului nu este cunoscut sau este schimbat periodic pentru a îngreuna executarea silită; sau când aflarea minorului cu debitorul pune în pericol sănătatea sau viața minorului etc.”.

Prin urmare, legiuitorul trebuie să completeze cât mai urgent cadrul legal cu soluții echilibrate și eficiente, capabile să răspundă particularităților unor asemenea situații. Reglementările lacunare existente creează dificultăți nu doar pentru executorii judecătorești în procesul de punere în aplicare a acestui tip de titluri executorii, ci și pentru creditori, iar în mod special afectează interesele minorilor, care sunt direct vizați de aceste hotărâri.

Cu titlu de drept comparat, prezentăm sintetic cum are loc executarea titlurilor executorii privind stabilirea domiciliului copilului în România. Astfel, conform art. 910-914 din Codul de

procedura civilă al României [6], executorul judecătoresc notifică debitorul printr-o somație în care îi comunică data și locul unde minorul trebuie prezentat pentru a fi preluat de creditor sau, după caz, pentru a permite exercitarea legăturilor personale. În cazul neconformării, creditorul poate cere aplicarea penalității civile prevăzute de art. 906 CPC al României, ceea ce constituie o presiune indirectă asupra debitorului.

Dacă obligația nu este executată într-un termen rezonabil, executorul procedează la executarea silită efectivă, cu sprijinul autorității de protecție a copilului și, unde este cazul, al unui psiholog. Această prezență instituțională conferă garanții suplimentare că interesul superior al copilului este respectat, iar intervenția se desfășoară într-un cadru supravegheat și prietenos copilului. Este expres interzisă utilizarea forței asupra minorului, ceea ce reprezintă o consacrare a principiului protecției demnității și integrității copilului.

Legiuitorul român a prevăzut și ipoteza refuzului categoric al minorului de a-l părăsi pe debitor sau de a relaționa cu creditorul. Într-o asemenea situație, executorul suspendă procedura și sesizează autoritatea de protecție a copilului, care, la rândul său, solicită instanței dispunerea unui program de consiliere psihologică. Numai după finalizarea acestei perioade, executorul reia executarea, evitând astfel ca minorul să fie supus unei presiuni traumatizante.

Totodată, pentru a sancționa reaua-credință a debitorului, inclusiv în ipoteza ascunderii copilului, legea română instituie obligația executorului de a sesiza parchetul pentru deschiderea urmăririi penale sub aspectul infracțiunii de nerespectare a hotărârii judecătorești. Astfel, executarea este completată de un mecanism represiv care descurajează comportamentele obstructive.

Cea de-a doua categorie de documente executorii care vizează în mod direct interesele copilului este constituită de hotărârile judecătorești care reglementează dreptul minorului de a avea întrevederi cu persoanele de care este separat, fie că este vorba de părinți, bunici sau alte persoane apropiate. Această categorie de documente executorii, deși aparent simplă, se dovedește a fi deosebit de complexă și dificil de aplicat în practică. Spre deosebire de titlurile executorii patrimoniale, care se pot realiza prin simpla aplicare a forței de constrângere sau prin acte materiale de transmitere a bunurilor sau sumelor de bani, întrevederile copilului implică o componentă relațională, psihologică și socială mult mai subtilă. În plus, natura acestor drepturi este una continuă și durabilă în timp, iar unele conflicte legate de exercitarea lor se pot întinde pe perioade de peste zece ani, necesitând o intervenție constantă și adaptată la evoluția situației familiale și la dezvoltarea psihologică a copilului.

În ciuda acestei dificultăți și a importanței fundamentale a dreptului minorului de a întreține relații personale cu rudele, Codul de executare nu conține nicio reglementare specifică dedicată acestei categorii de documente executorii. Executorii judecătorești se află astfel într-o poziție dificilă, fiind obligați să interpreteze și să aplice dispozițiile legale existente într-un domeniu pentru care acestea nu au fost concepute inițial. În practică, pentru a asigura respectarea dreptului la întrevederi, executorii recurg la aplicarea normelor prevăzute de art. 152 Cod de executare, care reglementează executarea hotărârilor judecătorești prin care debitorul este obligat să efectueze acte obligatorii nelegate de remiterea unor bunuri sau sume bănești.

Această soluție, deși singura posibilă în prezent, ridică numeroase probleme. Pe de o parte, normele generale privind efectuarea de către debitor a unor acte obligatorii nu țin cont de specificul relațiilor personale dintre copil și adulții, nu prevăd mecanisme de protecție psihologică și nu oferă instrumente adaptate pentru a soluționa conflictele prelungite. Pe de altă parte, executorii judecătorești sunt constrânși să gestioneze o procedură care implică nu doar punerea în aplicare a titlului executoriu, ci și o atenție sporită față de protecția interesului superior al copilului, fără ca legea să le ofere instrumente procedurale și garanții clare.

Cercetarea efectuată a scos în evidență faptul că executarea documentelor executorii referitoare la minori constituie un domeniu complex și sensibil al executării silite, în care intersectarea drepturilor copilului cu obligațiile debitorului și atribuțiile executorului judecătoresc generează multiple provocări practice.

Executarea hotărârilor privind stabilirea domiciliului copilului, precum și dreptul la întrevederi cu persoanele de care este separat, evidențiază și mai clar lacunele existente în actualul cadru normativ. Procedurile date impun necesitatea implicării autorității tutelare și, în unele cazuri, a psihologilor, reflectând preocuparea pentru protecția interesului superior al copilului. Totuși, lacunele strecurate, cum sunt dispozițiile neclare privind aplicarea art. 152 CE sau posibilitatea executorului de a solicita plasarea provizorie a copilului într-o instituție de stat, creează riscuri de interpretare abuzivă și de afectare a drepturilor fundamentale ale minorului.

De asemenea, absența unei reglementări dedicate pentru executarea hotărârilor referitoare la întrevederi evidențiază necesitatea urgentă de completare a Codului de executare cu norme speciale, care să permită aplicarea coerentă și proporțională a măsurilor de executare silită, protejând simultan interesele copilului. Deci, executarea hotărârilor judecătorești referitoare la minori impune o abordare complexă și nuanțată, care să combine eficiența executării silite cu protejarea interesului superior al copilului. Modificarea cadrului legislativ, prin introducerea unor reglementări speciale și coerente pentru toate tipurile de documente executorii vizând minorii, reprezintă o necesitate imperativă pentru protecția efectivă a drepturilor copilului și sprijinirea executorilor judecătorești în îndeplinirea atribuțiilor lor într-un mod clar și responsabil.

Bibliografie:

1. Codul de executare al Republicii Moldova, nr. 443 din 24.12.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 214-220 din 05.11.2010.
2. Novicov O. Executarea silită și interesul superior al copilului – puncte de joncțiune. In: Interesul superior al copilului: abordare socio-culturală, normativă și jurisprudențială, Ed. Volumul I, 30 septembrie – 1 octombrie 2022, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al Universității de Stat din Moldova, 2022, Volumul I, pp. 438-444. ISBN 978-9975-62-504-3.
3. Codul familiei, nr. 1316 din 26.10.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 47-48 din 26.04.2001.
4. Convenția cu privire la drepturile copilului, nr. 52 din 20.11.1989. În: Tratatate Internaționale, nr. 1 din 30.12.1998.
5. Belei E., Budăi N., Pruteanu V., Stratulat Gh. Comentariul Codului de Executare al Republicii Moldova. Cartea I Executarea hotărârilor cu caracter civil. Chișinău, 2021. [Online] [citat 30.09.2025] Disponibil: <https://rm.coe.int/comentariu-codul-de-executare-final/1680a2cf49>
6. Codul de procedură civilă al României din 1 iulie 2010. [Online] [citat 30.09.2025] Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/297185>

CZU 349.6(4)

ESENȚA, PARTICULARITĂȚILE ȘI EVOLUȚIA GUVERNANȚEI DE MEDIU A UNIUNII EUROPENE: ASPECTE TEORETICO-NORMATIVE

**Victoria ȚARĂLUNGĂ, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți**
Tatiana ȘMATOC, masteră

Abstract: *Good governance is a fundamental concept of European Union actions and involves delegation of powers, outsourcing of public services, standardization and generates policy learning, both from an instrumental and societal perspective. Environmental governance is a specific form of broader governance and refers primarily to the way in which environmental objectives, such as conservation and sustainable development are achieved and the way in which decisions are made. This can be measured by the effectiveness of strategies and initiatives implemented to achieve environmental objectives.*

In the context of this research, the authors elucidate and analyze the essence, particularities and evolution of environmental governance in the European Union.

Keywords: *European Union, environmental governance, particularities.*

După perioada „pragmatismului strategic al Uniunii Europene” (12 noiembrie 2019 – 6 august 2021) determinată de necesitatea oferiții și acceptării suportului de urgență în gestionarea Covid-19, s-a lansat o nouă perioadă, denumită convențional „perioada obținerii și valorificării statutului de țară-candidată la Uniunea Europeană (UE), la 6 august 2021, caracterizată de aprofundarea asocierii politice și integrării economice a Republicii Moldova în Uniunea Europeană, depunerea la 3 martie 2022 a cererii de aderare la UE, obținerea statutului de țară-candidată la UE la 23 iunie 2022 și îndeplinirea celor nouă recomandări din Avizul Comisiei Europene (17 iunie 2022), pentru demararea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Prima conferință de aderare la nivel ministerial cu Republica Moldova a avut loc la Luxemburg la 25 iunie 2024 în vederea deschiderii negocierilor de aderare cu Republica Moldova. Această reuniune a avut loc ca urmare a unei decizii a Consiliului European din 14 decembrie 2023 de a deschide negocieri de aderare cu Republica Moldova și a aprobării de către Consiliu, la 21 iunie 2024, a cadrului de negociere pentru negocierile cu Republica Moldova [22].

Scopul negocierilor este ca Republica Moldova să adopte în totalitate acquis-ul UE și să asigure funcționalitatea acestuia către momentul aderării. Întregul proces de negociere va finaliza în momentul negocierii cu fiecare țară membră a UE cele 35 de capitole de negociere care cuprind întregul acquis al UE. Fiecare capitol de negociere trebuie închis separat și poate fi închis numai atunci când toate guvernele naționale își dau acordul.

În perioada 30 iunie – 02 iulie 2025 Republica Moldova a făcut un pas important în negocierile de aderare la Uniunea Europeană, intrând în etapa de screening bilateral pe unul dintre cele mai dificile și vaste capitole – Capitolul 27 – dedicat *mediului și schimbărilor climatice* [23], care cuprinde aproximativ 2000 de acte normative europene care vizează: calitatea aerului, gestionarea deșeurilor, tratarea apelor uzate, conservarea habitatelor naturale, reducerea emisiilor industriale, tranziția energetică și adaptarea la schimbările climatice [24]. Fiecare dintre aceste domenii presupune o varietate de regulamente și directive ale UE, iar transpunerea lor în legislația națională și implementarea efectivă reprezintă o sarcină de durată, extrem de detaliată și cu implicații practice directe.

În acest context, de o importanță deosebită se prezintă a fi cunoașterea esenței, particularităților și a evoluției guvernantei de mediu a Uniunii Europene. Pe parcursul ultimilor 53 de ani, protecția mediului a devenit unul dintre obiectivele de prim rang ale Uniunii Europene, astăzi această organizație internațională având una dintre cele mai ambițioase și cuprinzătoare politici de protecție a mediului din lume. Uniunea Europeană și guvernele naționale și-au fixat obiective clare pentru guvernanta de mediu cu perspectivă până în anul 2050, susținând programe și activități speciale în această direcție.

Buna-guvernanta este un concept fundamental al acțiunilor Uniunii Europene. *Cartea albă a Comisiei Europene privind guvernanta europeană* [12] a stabilit buna guvernanta ca un factor-cheie care modelează structura instituțională și mecanismul intern al Uniunii Europene. În acest document, guvernanta a fost definită ca fiind „principiile, procesele și comportamentele care influențează utilizarea puterilor la nivel european” [12].

Prin buna-guvernanta, ca parte esențială a dezvoltării durabile, se generează noi niveluri ale acțiunii politice și apar noi reguli de comportament politic, modele de interacțiune, precum și noi instrumente de *policy-making*. Buna-guvernanta presupune delegare de competențe, externalizarea serviciilor publice, standardizare și generează învățarea de politici, atât din perspectiva instrumentală, cât și societală [25]. Principiile-cheie ale bunei-guvernante sunt următoarele [13, p. 32; 1, p. 6; 2, p. 8; 20, p. 49-60.]:

1. *Eficacitate și eficiență* – procesele și instituțiile ar trebui să producă rezultate care să răspundă nevoilor, utilizând concomitent resursele în cel mai bun mod.
2. *Receptivitate* – instituțiile și procesele ar trebui să servească tuturor părților interesate și să răspundă în mod corespunzător la schimbările în cerere și preferințe sau la alte circumstanțe noi.
3. *Coordonare, integrare și coerență* – guvernanta ar trebui să îmbunătățească și să promoveze abordări coordonate și holistice pentru a integra în mod eficient mai multe domenii politice

și instituționale și o multitudine de părți interesate. Politicile și acțiunile trebuie să fie coerente și consecvente, să se străduiască spre aceleași obiective și să fie ușor de înțeles.

4. *Supremația legii și imparțialitate* – cadrele legale ar trebui să fie echitabile și aplicate în mod imparțial și într-un mod nediscriminatoriu. Toți cetățenii – indiferent de sex, religie, etnie și vârstă – sunt de valoare egală și au dreptul la tratament egal în condițiile legii, precum și acces echitabil la oportunități, servicii și resurse. Toate ființele umane din societate ar trebui să aibă oportunități de a-și îmbunătăți sau de a-și menține bunăstarea.
5. *Responsabilitate* – factorii de decizie din guvern, sectorul privat și organizațiile societății civile ar trebui să fie responsabili pentru executarea corectă a atribuțiilor lor și să fie responsabili în fața publicului pentru ceea ce fac și pentru modul în care o fac.
6. *Transparență* – se bazează pe fluxul liber al informațiilor în societate. Procesele, instituțiile și informațiile ar trebui să fie direct accesibile celor vizați.
7. *Participare* – toți bărbații și femeile ar trebui să aibă voce – direct sau prin instituții intermediare legitime care le reprezintă interesele – în procesul decizional și în dezvoltarea și implementarea politicilor și programelor care-i afectează. O astfel de participare largă se bazează pe libertatea de asociere și de exprimare, capacități de participare constructivă, precum și pe abordarea incluzivă a autorităților naționale și locale.
8. *Integritate* – comportamente și acțiuni în concordanță cu un set de principii și standarde morale și etice, împărtășite atât de indivizi, cât și de instituții, creând o barieră în calea corupției.

Guvernanța de mediu este o formă specifică a unei guvernante mai largi și se referă la procesele și instituțiile prin care societățile iau decizii care afectează mediul. Guvernanța de mediu se referă, în primul rând, la modul în care se ating obiectivele de mediu, cum ar fi conservarea și dezvoltarea durabilă, și modul în care sunt luate deciziile. Aceasta poate fi măsurată prin eficacitatea strategiilor și inițiativelor implementate pentru atingerea obiectivelor de mediu. Participarea părților interesate, inclusiv a grupurilor minoritare, accesul la informații, finanțarea adecvată, transparența și responsabilitatea, sunt aspecte esențiale ale realizării unei bune guvernante de mediu.

Realizarea unei bune guvernante este un proces și poate fi introdus treptat, în funcție de necesități, priorități și abilități. În plus, guvernanța de mediu poate fi utilizată pentru a consolida aspectele generale ale guvernantei prin oferirea punctelor de pornire pentru participare, transparență, responsabilitate și construirea încrederii și a legitimității [26].

Societatea civilă ar putea adăuga că *Convenția de la Aarhus privind accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului* [5] a creat un temelie juridic la nivel internațional, dar și la nivel național în statele-părți la acest tratat, pentru un scop semnificativ și a reglementat participarea publicului la guvernarea mediului [27].

Guvernanța de mediu atinge practic toate aspectele variate ale sectorului public, de la stabilirea regulilor, la prioritizarea măsurilor de mediu și alocarea resurselor. Cu toate acestea, guvernanța nu este egală cu guvernarea – aceasta implică actori multipli și este în mod inerent complexă și intersectorială. Buna-guvernanță de mediu implică următorii actori [1, p. 8]:

1. Sectorul public (cadrul politic și legal, instrumente de politică, monitorizare, aplicare, cercetare și educație, coordonare etc.)
2. Sectorul privat (producție, investiții, prevenirea poluării, furnizarea de servicii, reutilizare, reciclare, codurile de conduită, informații etc.)
3. Societatea civilă (ombudsman, sensibilizare, campanii, etichetare ecologică (eco-labelling), prestare de servicii etc.)
4. Familiile/gospodăriile (consum, gestionarea deșeurilor, prestare de servicii, managementul categoriilor², monitorizarea etc.)

Crearea în cadrul Uniunii Europene a unei adevărate guvernante pe mai multe niveluri a devenit, în prezent, o condiție a bunei guvernante europene. Din *Cartea Albă a Comitetului Regiuni-*

² Managementul categoriilor este un sistem de gestionare a sortimentului și a spațiului de produse, care presupune combinarea produselor similare în categorii.

lor privind guvernarea pe mai multe niveluri [3], putem distinge particularitățile guvernării pe mai multe niveluri realizată în cadrul Uniunii Europene. Astfel, guvernarea pe mai multe niveluri:

- este considerată a fi o acțiune coordonată a Uniunii Europene, a statelor membre și a autorităților regionale și locale, bazată pe parteneriat și vizând elaborarea și aplicarea politicilor Uniunii Europene.
- asigură, printr-o abordare integrată, participarea în comun a diferitelor niveluri de guvernare la formularea politicilor și a legislației Uniunii Europene, prin intermediul a diferite mecanisme (consultare, analiză de impact teritorial etc). Respectarea principiului subsidiarității și guvernarea pe mai multe niveluri sunt indisolubile: una face referire la competențele diferitelor niveluri ale puterii, cealaltă pune accentul pe interacțiunea dintre acestea.
- implică responsabilitatea comună a autorităților de la diferite niveluri de putere vizate și se bazează pe toate sursele de legitimitate democratică și pe reprezentativitatea diferiților actori implicați.
- reprezintă o „schemă de acțiune” politică, mai degrabă decât un instrument juridic, neputând fi înțeleasă exclusiv prin prisma repartizării competențelor;
- ar trebui să consolideze și să modeleze competențele autorităților locale și regionale la nivel național și să favorizeze participarea acestora la coordonarea politicii europene, facilitând, astfel, elaborarea și aplicarea politicilor Uniunii Europene;
- nu se limitează la transformarea obiectivelor europene sau naționale în acțiune locală sau regională, ci trebuie înțeleasă și ca un proces de integrare a obiectivelor autorităților locale și regionale în strategiile Uniunii Europene.
- reprezintă un proces dinamic cu o dimensiune orizontală și una verticală, care nu diluează în niciun fel responsabilitatea politică, ci dimpotrivă, dacă mecanismele și instrumentele sunt potrivite și corect aplicate, favorizează însușirea deciziei și a punerii în aplicare în comun.

Important este și faptul că pentru a garanta o bună guvernare cadrul instituțional este fundamental, dar insuficient. În acest context, este indispensabilă buna cooperare între diferitele niveluri ale puterii politice și instituții – o cooperare bazată pe încredere și nu pe confruntarea dintre diferitele legitimități politice și democratice.

Uniunea Europeană și-a elaborat propria politică de mediu în ultimii 53 de ani. Au fost implementate semnificative măsuri preventive în materia protecției mediului, a fost creat un cadru legal pentru reglementarea și coordonarea activităților de mediu ale statelor membre și au fost dezvoltate și implementate noi abordări pentru protecția și îmbunătățirea calității mediului. Uniunea Europeană are, de asemenea, competențele necesare pentru a desfășura cooperarea internațională în domeniul protecției mediului. De menționat că așa nu a fost întotdeauna. Inițial, Tratatul de la Roma din 1957 nu a acordat Comunității Economice Europene (CEE) competențe în materia mediului. Activitățile Comunității în acea perioadă doar indirect aveau tangență cu acest domeniu și erau realizate pentru a atinge alte obiective semnificative din punct de vedere economic și social. Activitățile de protecție a mediului erau realizate opțional.

Cu toate acestea, la începutul anilor 70 ai secolului XX, din cauza agravării crizei de mediu din Europa, a apărut necesitatea implementării măsurilor de mediu la nivelul Comunităților Europene. Un impact decisiv, în acest sens, l-a avut și a Conferința Națiunilor Unite de la Stockholm privind mediul înconjurător din 1972, la care a fost adoptat Planul de Acțiune pentru mediul uman. Ca parte a acestui Plan, Adunarea Generală a ONU a înființat Programul Națiunilor Unite pentru Mediu (UNEP) în 1972, pentru a coordona activitățile organismelor și agențiilor sistemului Națiunilor Unite și a crea noi organizații specializate care se vor preocupa de problemele de mediu. În anii 1970, la o reuniune a șefilor statelor membre ale Comunității Economice Europene, a fost luată decizia privind dezvoltarea activității organizației în domeniul protecției mediului. Cu toate acestea, prevederile tratatului fondator nu au fost revizuite, iar competența CEE în domeniul protecției mediului nu era încă reglementată.

În timp, putem evidenția mai multe etape în formarea politicii de mediu a Uniunii Europene [6;19].

- 1) *Prima etapă (1957-1971)* – se caracterizează prin:
 - lipsa competenței juridice a Comunității Economice Europene în domeniul mediului.
 - abordarea la începutul anilor 1970 a problemelor de mediu de dreptul comunitar secundar la începutul anilor 1970, în special în documentele care vizează implementarea politicilor agricole și antitrust ale CEE (de ex.: Directiva 67/548/CEE privind clasificarea, ambalarea și etichetarea substanțelor periculoase din 27 iunie 1967[9] și Directiva 70/220/CEE din 20 martie 1970 privind apropierea legislațiilor statelor membre referitoare la măsurile preconizate împotriva poluării aerului cu emisiile poluante provenite de la motoarele cu aprindere prin scântee ale autovehiculelor [10]).
- 2) *A doua etapă (1972-1985)* – se caracterizează prin:
 - implementarea măsurilor inițiale de protecție a mediului de către statele CEE;
 - dezvoltarea inițială a reglementării legale în domeniul ecologic. CEE a adoptat diverse norme în domeniul protecției apei, gestionării și eliminării deșeurilor, limitarea utilizării substanțelor nocive în producție și a emisiilor acestora, protecția animalelor și păsărilor, și protecția aerului.
 - apariția primelor *programe de acțiune* în acest domeniu:
 - a) Primul Program de Acțiune pentru Mediu (PAM) a fost adoptat în 1973, având printre cele mai importante obiective prevenirea, reducerea și limitarea daunelor mediului; conservarea unui echilibru ecologic; utilizarea rațională a resurselor naturale, și subliniind necesitatea unei evaluări cuprinzătoare a impactului altor politici, într-un efort de a evita activitățile dăunătoare.
 - b) Al doilea PAM (1977-1981) a fost în esență o continuare a primului în ceea ce privește abordarea și obiectivul, pur și simplu cu o gamă mai mare de probleme de tratat, protecția naturii primind o atenție deosebită. Dintr-o abordare practică, primul și al doilea PAM (1973-1981) au susținut valori de calitate pentru apă și aer.
 - c) Al treilea PAM (1982–1986) a contribuit la modelarea direcției legislației și politicii UE de mediu în această etapă. În special, a pus accentul pe prevenire și pe o abordare riguroasă bazată pe reducerea emisiilor, decât pe o abordare orientată spre calitate, care ar fi lăsat statelor membre responsabilitatea de a determina modalitățile cele mai rentabile pentru atingerea obiectivelor de calitate a mediului. De asemenea, PAM 3 a subliniat importanța monitorizării și inspecțiilor Comisiei Europene pentru eficacitatea legislației comunitare de mediu.
 - *directivele*, care se atribuie dreptului secundar al UE, rămân a fi importante instrumente ale politicii de mediu. Unul dintre actele-cheie este *Directiva 85/337/CEE a Consiliului din 27 iunie 1985 privind evaluarea impactului anumitor proiecte publice și private asupra mediului* [11] care reflectă dorința UE de a implica actorii economici și societatea civilă în cauza protecției mediului și care a avut un impact enorm atât asupra cooperării juridice internaționale în domeniul mediului, cât și asupra legislației de mediu a diferitelor state care nu erau membre ale Uniunii Europene.
- 3) *A treia etapă (1986-1991)*:
 - poate fi caracterizată ca o etapă de atribuire a competențelor în domeniul protecției mediului instituțiilor comunitare (Consiliul, hotărând în unanimitate și în consultare cu Parlamentul European, a fost împuternicit cu competențe specifice în domeniul politicii de mediu).
 - Actul Unic European din 1986 a creat o bază juridică explicită pentru legislația de mediu la nivel european, reprezentând astfel un pas semnificativ înainte în procesul de consolidare progresivă a politicii europene de mediu. Acesta a definit scopurile și obiectivele, principiile și direcțiile politicii comunitare în domeniul protecției mediului.
 - în relațiile dintre UE și statele membre în domeniul protecției mediului a fost introdus principiul subsidiarității. Actul Unic European a introdus acest principiu exclusiv pentru politica de mediu a CEE. Politica de mediu a devenit un fel de „domeniu de experimentare”,

un domeniu în care principiul subsidiarității a fost testat și abia ulterior extins la alte politici ale Uniunii Europene.

- în dreptul secundar, se constată o creștere a reglementării legale a activităților de protecție a mediului pe baza *regulamentelor* – acte ale legislației de mediu ale statelor membre. Concomitent au continuat activitățile de armonizare a cadrului legislativ al statelor membre, în special în domeniul protecției solului și al protecției mediului împotriva poluării chimice. Un act de o importanță remarcabilă adoptat în perioada caracterizată este *Regulamentul Consiliului CEE 1210/90 din 7 mai 1990 de instituire a Agenției Europene de Mediu și a Rețelei Europene de Informare și Observare a mediului (în prezent abrogat prin Regulamentul CE nr. n401/2009)* [14]. Agenția Europeană de Mediu este o agenție a Uniunii Europene care oferă informații sigure și independente despre mediul ambiant. Agenția reprezintă principala sursă de informare pentru cei implicați în dezvoltarea, adoptarea, implementarea și evaluarea strategiei legate de mediu, precum și pentru publicul larg [28].
 - Al patrulea PAM (1987-1992) a recunoscut reglementarea de mediu ca un pilon pentru un „progres economic și social de durată”.
- 4) *Etapă a patra (1992-2002)* – este etapa de îmbunătățire a politicii de mediu a Comunității Europene. În special, în acest timp:
- politica de mediu a UE începând cu anii 1990 a înregistrat o trecere de la administrarea directă la una mai flexibilă, incluzând și mecanisme care includ elemente de piață (de exemplu, tranzacționarea cotelor de emisii de gaze cu efect de seră și elemente de management participativ bazate pe: principiul „responsabilității partajate” între participanți – guvern, mediul de afaceri, societate, consumatori).
 - a fost conturat cadrul principal al actualei politici de mediu prin consolidarea instituțională a problemelor politicii de mediu și a celor de mediu în Tratatul Uniunii Europene. Tratatul de la Maastricht din 1992 a actualizat obiectivele și principiile politicii de mediu a UE, a introdus prevederi privind finanțarea activităților de mediu, procedura de luare a deciziilor la nivelul UE în domeniul mediului devenind mai complicată. Tratatul de la Amsterdam din 1997 a transferat principiul integrării mediului de la Titlul specific de Mediu la art. 6 în secțiunea care subliniază principiile generale ale politicii UE.
 - consolidarea progresivă a fundamentelor de mediu ale Tratatelor a fost însoțită în anii 1990 de o tendință generală către o mai mare descentralizare și flexibilitate în metodele de guvernare ale UE. Dreptul mediului al UE nu vizează armonizarea completă a legislației interne și permite diferențierea regională în domeniul politicii de mediu. Acesta stabilește standarde minime comune de mediu menite să realizeze convergența între legislația națională și să asigure „îmbunătățirea optimă a mediului în diferite regiuni”.
 - subsidiaritatea devine relevantă nu numai „vertical” în definirea nivelului adecvat de intervenție, ci și „orizontal” în determinarea domeniului de intervenție a UE și încurajarea participării unui număr tot mai mare de actori și părți interesate, în conformitate cu ideea „responsabilității partajate”, o temă pe care Comisia Europeană o avansează în cel de-al cincilea PAM (1992-2000). În conformitate cu aceasta, reconcilierea dintre protecția mediului și creșterea economică ar putea fi cel mai bine realizată prin asigurarea participării și dialogului între diferiții actori și diferitele niveluri de guvernare, mai degrabă decât prin impunerea verticală a standardelor uniforme și a unui cadru armonizat.

O abordare „orizontală” a început să fie aplicată activităților Uniunii Europene având la bază principiul luării în considerare a întregii game de industrii care cauzează poluarea mediului. Instrumentele bazate pe piață (*market – based instruments*) sub formă de taxe, subvenții, autorizații comerciale, de regulă, sunt incluse în mod deschis în prețul unui produs sau serviciu, formând, astfel, costuri ascunse care asigură implementarea politicilor de mediu, sociale și economice. Cel de-al șaselea PAM aprobat în 2002 pentru o durată-record de 10 ani se caracterizează inclusiv printr-o tranziție treptată de la instrumentele administrative de reglementare a politicii de mediu

la instrumentele bazate pe elemente ale economiei de piață. PAM 6 a identificat obiectivele și prioritățile UE pe parcursul deceniului 2002-2012 în patru domenii tematice: schimbările climatice; natura și biodiversitatea; mediu și sănătate; resursele naturale și deșeurile.

5) *Etapa a 5-a (2003-2013)* – pe parcursul căreia Uniunea Europeană își îmbunătățește reglementarea legală a protecției mediului. În special:

- au fost actualizate actele care stau la baza legală a sistemului de colectare și prelucrare a informațiilor de mediu, monitorizarea mediului, certificarea de mediu și evaluarea impactului asupra mediului, mecanismul de finanțare a activităților de mediu. Se fac încercări de codificare a unui număr impunător de norme în domeniul standardizării și certificării de mediu [21, p. 313].
- Tratatul de la Lisabona din 2007 [17] reușește să ridice standardele cu privire la politica de mediu a Uniunii Europene, protecția mediului fiind inclusă în categoria competențelor Uniunii Europene partajate cu statele membre, competență exclusivă a Uniunii constituind, în acest context, doar conservarea resurselor piscicole în cadrul politicii comune de pescuit.

Art. 193 din TFUE permite statelor membre să introducă sau să mențină dispoziții mai stricte, în măsura în care acestea sunt compatibile cu atingerea obiectivelor stabilite în Tratat, în timp ce alin. 3 al art. 191 clarifică faptul că urmărirea obiectivelor duble ale UE: protecția mediului și integrarea europeană trebuie să țină cont de diversitatea condițiilor de mediu, sociale și economice ale diferitelor „regiuni” europene. În acest cadru, diferențierea și flexibilitatea au devenit treptat caracteristicile principale ale guvernărilor de mediu a UE. Odată cu Tratatul de la Lisabona, combaterea schimbărilor climatice la nivel internațional devine un obiectiv specific al politicii de mediu a Uniunii Europene. În ce privește principiul integrării, Tratatul de la Lisabona prezintă o surpriză interesantă prin faptul că conține trei principii de integrare în domeniul mediului [18, p. 287; 16, p. 163]: 1. *integrarea în materia dezvoltării durabile*; 2. *integrarea pentru bunăstarea animalelor* și 3. *integrarea mediului pentru politica energetică a UE*. Aceste progrese operate prin Tratatul de la Lisabona au întărit rolul UE de actor-cheie în domeniul mediului la nivel mondial, deschizând calea prin inițiative esențiale precum Pactul Verde European și Legea Europeană a climei.

6) *Etapa a 6-a (2014-2019)* – perioadă în care Uniunea Europeană a avut de atins, în special, patru obiective fixate în cel De-al șaptelea PAM adoptat pentru perioada 2014-2020 [7]:

1. protecția și consolidarea capitalului natural al Uniunii;
2. crearea unei economii cu emisii scăzute de carbon și economisitoare de resurse;
3. introducerea obiectivelor de mediu în toate tipurile de politici ale UE;
4. difuzarea de informații despre problemele de mediu și soluțiile acestora.

Principalele idei în jurul cărora se dezvoltă discuția erau dezvoltarea durabilă; economie cu emisii reduse de carbon și protecția biodiversității. Programul 7 de acțiune al Uniunii Europene pentru mediu exprimă, de asemenea, opinii îndrăznețe cu privire la obiectivele „politicii verzi” până în 2030 și chiar până în 2050, inclusiv pentru ca sectorul energetic să aibă cu 70% emisii scăzute de carbon.

7) *Etapa a 7-a (2020-prezent)*. Politica europeană de mediu este în prezent într-o realiniere. Importanța sporită acordată problemelor de protecție a mediului și a climei la nivel european este reflectată în *Comunicarea Comisiei Europene privind Pactul Ecologic European*, publicată pe 11 decembrie 2019, urmat de adoptarea a 30 iunie 2021 a *Regulamentului privind stabilirea cadrului pentru atingerea obiectivului de neutralitate climatică și modificarea Regulamentului (UE) 2018/1999 – Legea Europeană a climei*.

La 24 februarie 2021, Comisia a publicat noua *Strategie UE privind adaptarea la efectele schimbărilor climatice*, care definește calea de urmat pentru a face față consecințelor inevitabile ale acestora iar pe 08 mai 2022, a intrat în vigoare cel de-al Optulea Program de Acțiune al Uniunii Europene pentru mediu [8] ca agendă comună a UE convenită pe cale juridică pentru politica de mediu până la sfârșitul anului 2030.

În prezent instrumentul central al politicii de mediu a UE este *Pactul Ecologic European* (numit și Pactul Verde European) [4] – o strategie cuprinzătoare pentru creșterea durabilă, care

depășește dimensiunile clasice ale sustenabilității, deoarece acoperă viabilitatea economică, protecția mediului și echitatea socială. Pactul Ecologic European ghidează acțiunile politice în domeniile strategice ale agriculturii și alimentației, construcțiilor și renovării, climei, energiei, mediului, dezvoltării financiare și regionale, industrie, cercetare și inovare, transport și mobilitate pentru a atinge obiectivul general de a transforma Europa într-un continent neutru din punct de vedere climatic până în 2050. Pactul Verde European – care include o gamă largă de mecanisme politice, organizaționale, juridice, financiare și de altă natură – permite nu doar maximizarea rolului segmentului de mediu și activarea politicii de mediu, ci și consolidarea poziției UE ca lider al mișcării ecologiste din cadrul comunității internaționale.

Odată cu adoptarea la 30 iunie 2021 a *Legii Europene a climei* [15], pentru prima dată, la nivelul Uniunii Europene, în domeniul schimbărilor climatice se propune adoptarea unui obiectiv pe termen lung printr-un act legislativ, care va constitui cadrul pentru măsurile care trebuie luate la nivel UE, respectiv național pentru îndeplinirea obiectivului de neutralitate climatică. În plus, Legea Europeană a climei include măsuri pentru a urmări progresul către obiectivele pentru anii 2030 și 2050. Începând cu 2023, toată legislația Uniunii Europene și cea națională urmează a fi revizuite în ceea ce privește compatibilitatea lor cu obiectivele climatice. Dacă apare un decalaj, Comisia va propune o revizuire a acestor acte normative și poate emite recomandări statelor membre, pe care acestea trebuie să le urmeze.

În urma celor relatate *supra*, conchidem că un concept fundamental al acțiunilor Uniunii Europene este buna-guvernare, care presupune delegare de competențe, externalizarea serviciilor publice, standardizare și generează învățarea de politici, atât din perspectiva instrumentală, cât și societală. Guvernanța de mediu este o formă specifică a unei guvernante mai largi și se referă la procesele și instituțiile prin care societățile iau decizii care afectează mediul. Aceasta poate fi măsurată prin eficacitatea strategiilor și inițiativelor implementate pentru atingerea obiectivelor de mediu. Participarea părților interesate, inclusiv a grupurilor minoritare, accesul la informații, finanțarea adecvată, transparența și responsabilitatea, sunt aspecte esențiale ale realizării unei bune guvernante de mediu.

Guvernanța de mediu atinge practic toate aspectele variate ale sectorului public, de la stabilirea regulilor, la prioritizarea măsurilor de mediu și alocarea resurselor. Cu toate acestea, guvernarea nu este egală cu guvernarea – aceasta implică actori multipli (sectorul public, sectorul privat, societatea civilă, familiile/gospodăriile) și este în mod inerent complexă și intersectorială. Crearea în cadrul Uniunii Europene a unei adevărate guvernante pe mai multe niveluri a devenit în prezent o condiție a bunei guvernante europene.

Pe parcursul a mai mult de cinci decenii, de la adoptarea primului Program de Acțiune pentru Mediu în 1973, politica și legislația de mediu ale Uniunii Europene s-au extins dramatic și au devenit treptat unul dintre principalele domenii de intervenție ale Uniunii Europene. În timp ce o astfel de extindere nu a fost întotdeauna fără probleme, politica de mediu a UE reprezintă unul dintre cele mai interesante domenii din punct de vedere al instrumentelor juridice inovatoare și al abordărilor de guvernare incluzivă, precum și unul dintre sectoarele de politici în care procesul de „europenizare” a legislației naționale este cel mai evident. Pe măsură ce s-a dezvoltat și s-a maturizat, politica de mediu a UE și-a asumat anumite caracteristici definitorii, care o diferențiază de politicile dezvoltate la nivel național și internațional:

1. *Este amplă în scopuri și focalizare* – accentul activităților sale de protecție este unul vast, cuprinzând preocupări sub-sectoriale foarte specifice, cum ar fi deșeurile, poluarea aerului și a apei, până la cele care afectează puternic sectoare înrudite, cum ar fi modificarea genetică, biocombustibili, captarea și stocarea carbonului și accesul la informațiile de mediu. În acest sens, acoperirea intersectorială a politicii de mediu a UE este puțin diferită de majoritatea politicilor naționale din lumea industrializată.
2. *Este activ bazată de un set de principii politice generale*: aceste principii, cum ar fi „poluatorul plătește”, principiul prevenirii sunt, de asemenea, bine stabilite în legislația ONU, însă UE le-a dat statut cvasi-constituțional, prin consacrarea lor în tratatele sale fondatoare și le-a folosit

- pentru a construi până în prezent opt Programe de Acțiune pentru Mediu cuprinzătoare și multe sute de prevederi legale și politici. De fapt, unele dintre principiile politicii de mediu au devenit aproape sinonime cu Uniunea Europeană, cum ar fi: principiile precauției, proximității, durabilității, subsidiarității, cel al integrării politicii de mediu. Într-un fel, ele sunt „speci-alizările” Uniunii Europene care întruchipează filosofia sa particulară de protecție a mediului.
3. *Este ambițioasă atât în ceea ce privește domeniul de aplicare, cât și efectul său:* în ultimii 50 de ani, UE a încercat să depășească cel mai mic numitor comun al preferințelor statelor membre și să adopte politici care „vizează un nivel ridicat de protecție”, acest scop fiind consacrat ca și obiectiv al Tratatului de la Lisabona (TFUE, art. 191 alin. (2)).
 4. *Este un factor determinant puternic al politicii naționale și al politicilor în Europa:* în prezent, este imposibil să înțelegem politica de mediu a vreunui stat membru fără a înțelege politica de mediu a UE, deoarece cele două s-au împletit indisolubil. Europeanizarea este procesul prin care politicile la nivelul UE afectează și transformă politicile interne și sistemele politice. În mod esențial, politica UE creează un set de standarde minime pe care statele membre de toate nivelurile de ambiție și capacitate internă, le găsesc greu să le refuze din momentul în care, așa cum se întâmplă adeseori, condițiile politice și economice se schimbă. În cele din urmă, UE nu europeanizează pur și simplu obiectivele și standardele de politică: ea difuzează, de asemenea, procese politice, cum ar fi evaluarea impactului și evaluarea *ex post*, precum și, prin intermediul agențiilor sale, cum ar fi Agenția Europeană de Mediu, oferă materiile prime de bază ale dezvoltării politicilor: cunoștințe științifice, date de monitorizare și bune practici.
 5. *Rămâne suficient de flexibilă pentru a permite statelor membre să mențină unele abordări naționale distincte:* în timp ce aspectele de bază ale politicii naționale au devenit mai asemănătoare prin interacțiunea lor cu politica UE, nu a existat o convergență pe termen lung către un model sau o politică standard „inspirată de UE”. Cele 27 de state membre „personalizează” în mod obișnuit cerințele politicii UE în moduri semnificativ diferite, dar nu într-o măsură care să împiedice comerțul. Astfel, există o „diversitate în unitate” de bază și fundamentală, care este facilitată de utilizarea pe scară largă a unui tip specific de instrumente de politică cunoscute sub numele de directivă, care dictează scopurile care trebuie atinse, mai degrabă decât mijloacele precise de politică. Menținerea sau adoptarea unor măsuri naționale mai stricte rămânând posibilă în unele cazuri (TFUE, art. 193).
 6. *Este puternic influențată de procesele politice internaționale.* De exemplu, concluziile Summitului de la Paris din 1972 au fost un răspuns la prima Conferință de mediu a ONU din lume, organizată la Stockholm în iunie 1972. În mod similar, emblematicele certificate de emisii (ETS) ale UE – cel mai mare sistem de comercializare a certificatelor de emisii din lume – nu ar fi fost creat dacă UE nu ar fi creat semnat anterior un Protocolul de la Kyoto din 1997. În egală măsură, Pactul Verde European reprezintă abordarea UE în implementarea prevederilor Acordului de la Paris din 2015 privind schimbările climatice și a Agendei 2030. Politicile internaționale și ale UE sunt, cu alte cuvinte, „reciproc constitutive”. Conștientă de potențiala putere politică a acestui fapt, Comisia Europeană a căutat în mod repetat să obțină acorduri internaționale în chestiuni precum gazele cu efect de seră, în speranța că acestea în Uniunea Europeană vor stimula presiunea politică pentru politici interne mai ambițioase.

Bibliografie:

1. Achieving good environmental governance in the Eastern Partnership countries. Understanding the concept. Kyiv, 2017.
2. Börzel T.A., Pamuk Y., Stahn A. Good governance in the European Union. Berlin Working Paper on European Integration, No. 7. Berlin, 2008.
3. Cartea Albă a Comitetului Regiunilor privind guvernarea pe mai multe niveluri (2009/C 211/01), Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C211/1 din 4.09.2009. // [online] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52009IR0089#ntr8-C_2009211RO.01000102-E0008 (accesat pe 15.05.25)

4. Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social și Comitetul Regiunilor – Pactul Ecologic European. COM(2019) 640 final, Brussels, 11.12.2019. // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640> (accesat pe 12.05.25)
5. Convenția de la Aarhus privind accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului adoptată la 25.06.1998. // [online] https://madr.gov.md/sites/default/files/5.text_Conven%C8%9Bia_Aarhus_25.06.1998.pdf (accesat pe 19.05.25)
6. Dănoi I. Dreptul european al mediului din perspectiva dreptului internațional. În: *Tradiție și inovare în cercetarea științifică*, Ediția a XI-a, 7 octombrie 2022, vol. II. Bălți, 2022, pp. 127-132.
7. Decizia Nr. 1386/2013/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 20 noiembrie 2013 privind un Program general al Uniunii de acțiune pentru mediu până în 2020 „O viață bună, în limitele planetei noastre”, JO UE L 354/171 din 28.12.2013// <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013D1386> (accesat pe 12.06.25)
8. Decizia (UE) 2022/591 a Parlamentului European și a Consiliului din 6 aprilie 2022 privind un Program general al Uniunii de acțiune pentru mediu până în 2030, JO L 114/22 din 12.04.2022// [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022D0591> (accesat pe 12.06.25)
9. Directiva Consiliului din 27 iunie 1967 privind apropierea actelor cu putere de lege și a actelor administrative referitoare la clasificarea, ambalarea și etichetarea substanțelor periculoase. JO 196, 16.8.1967, p. 1-98. // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:31967L0548> (accesat pe 21.05.25)
10. Directiva 70/220/CEE Consiliului din 20 martie 1970 privind apropierea legislațiilor statelor membre referitoare la măsurile preconizate împotriva poluării aerului cu emisiile poluante provenite de la motoarele cu aprindere prin scânteie ale autovehiculelor // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:31970L0220>(accesat pe 21.05.25)
11. Directiva 85/337/CEE a Consiliului din 27 iunie 1985 privind evaluarea impactului anumitor proiecte publice și private asupra mediului, JO L 175, 5.07.1985, p. 40. // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:01985L0337-20090625&from=EN> (accesat pe 21.05.25)
12. Guvernarea europeană – Cartea Alba, COM (2001) 428 din 25.07.2001 // [online] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10 (accesat pe 10.05.25)
13. Popescu L. G. Politici publice și guvernarea Uniunii Europene. București: Editura Economică, 2014.
14. Regulamentul (CE) nr. 401/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 23 aprilie 2009 privind Agenția Europeană de Mediu și Rețeaua europeană de informare și observare a mediului.// [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=CELEX%3A32009R0401> (accesat pe 25.05.25)
15. Regulamentul (UE) 2021/1119 al Parlamentului European și al Consiliului din 30 iunie 2021 de instituire a cadrului pentru realizarea neutralității climatice și de modificare a Regulamentelor (CE) nr. 401/2009 și (UE) 2018/1999 („Legea europeană a climei”), JO L 243, 9.7.2021, p. 1-17. // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32021R1119> (accesat pe 21.05.25)
16. Smochină C. *Implicațiile Tratatului de la Lisabona asupra politicii europene de mediu*. În: Studii Juridice Universitare, 2009, nr. 1-2, pp. 157-164.
17. Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, semnat la Lisabona, 13 decembrie 2007. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 2007/C 306/01// [online] <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:RO:HTML> (accesat pe 29.05.25)
18. Vedder H.B. The Treaty of Lisbon and European Environmental Law and Policy. În: *Journal of Environmental Law*, 22(2), 2010, pp. 285-299.
19. Гусев А.А. Основные направления и этапы формирования экологической политики Европейского Союза. // [online] <http://www.wpec.ru/text/200704171418.htm> (accesat pe 21.05.25)
20. Кавешников Н. Методы управления в Европейском Союзе. În: *Мировая экономика и международные отношения*, 2015, № 8, Москва, pp. 49-60.

21. Матвеева Е.В. Экологическая политика Евросоюза. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, № 6, 2010, pp. 311-317.
22. [online] <https://www.consilium.europa.eu/ro/meetings/international-ministerial-meetings/2024/06/25/moldova/> (accesat pe 12.08.25)
23. [online] <https://mediu.gov.md/ro/content/5412> (accesat pe 12.08.25)
24. [online] <https://moldova1.md/p/46563/oficial-ministerul-mediului-pregateste-200-de-acte-pentru-alinierea-la-legislatia-ue> (accesat pe 12.08.25)
25. [online] <https://www.ardld.ro/ro/administratie-si-buna-guvernanta/> (accesat pe 18.04.25)
26. [online] <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6514-0.pdf?pid=3823> (accesat pe 04.05.25)
27. [online] <https://www.unece.org/env/pp/introduction.html> (accesat pe 06.05.25)
28. [online] <https://www.eea.europa.eu/ro> (accesat pe 27.05.25)

CZU 340.624.6

EVOLUȚIA REGLEMENTĂRILOR ȘI CONCEPȚIILOR JURIDICE PRIVIND EXAMINAREA CORPORALĂ ÎN PROCESUL PENAL

Lucia RUSU, dr., lect. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Florin-Cătălin CIOBANU, drd., Școala Doctorală Științe Juridice,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Abstract: *This scientific article explores how bodily examination, as a procedural action within the framework of criminal investigation, has been reinterpreted and refined over time in a continuous effort to balance the efficiency of criminal prosecution with the protection of fundamental human rights and freedoms. The research emphasizes that bodily examination is no longer regarded solely as a means of obtaining evidence, but also as a procedure involving a high degree of legal, medical, and ethical responsibility. According to current legal regulations, this procedural measure may only be carried out under strict conditions—either with the person's consent or based on a warrant authorized by the investigating judge. The study is particularly relevant in the current context, where the criminal justice system is undergoing a broad process of modernization and humanization. The focus is placed not only on the investigative tools themselves but also on how they are applied, so that the criminal process does not become a potential arena for violations of human rights. Therefore, the article makes a significant contribution to a deeper understanding of the delicate balance between the need to uncover the truth and the obligation to uphold human dignity throughout the process of investigating criminal acts.*

Keywords: *evidentiary procedure, legal regulations, evolution, legal concepts, criminal procedure, bodily examination, warrant, evidence, criminal investigation authority, investigating judge.*

În istoria și teoria procesului penal și a criminalisticii, caracterul procesual al examinării corporale a fost expus diferit și în contradictoriu. Reglementarea normativă controversată a examinării corporale a determinat multiple discuții în știința procesului penal referitor la esența și caracterul acestei acțiuni de urmărire penală. Ambiguitatea în înțelegerea și interpretarea ei este determinată de faptul că, pe de o parte, examinarea corporală este percepută ca fiind o categorie procesuală, și anume în calitate de acțiune de urmărire penală, iar pe de altă parte, ea este atribuită domeniului criminalisticii – situație în care examinarea corporală figurează în calitate de varietate a cercetării la fața locului [7, p. 78].

În procesul evoluției teoriei procesului penal și a criminalisticii, natura procesuală a examinării corporale a fost interpretată în mod diferit. Trebuie menționat că o analiză istorică detaliată a formării și dezvoltării acestei instituții a dreptului procesual penal este, în prezent, expusă în lucrările lui Iu. G. Torbin [23, p. 9-14] și L.V. Vinițki [11, p. 5-9]. La rândul nostru, vom încerca, de asemenea, să analizăm acele aspecte care permit determinarea naturii juridice a examinării corporale în diferitele etape istorice ale formării ei.

În opinia lui Gh. Golubenco „Dezvoltarea medicinei legale, disciplină ale cărei cunoștințe se foloseau din vremuri străvechi, a scos în evidență persoana specialistului medico-legist, care devenea, neapărat, participant în elucidarea cauzelor de omor, a leziunilor corporale etc.” [4, p. 19].

Legislația din perioada antică, așa cum menționează Iu. G. Torbin, reglementând examinarea persoanelor în viață și a cadavrelor, desemna examinarea corporală prin termenul cercetare. Existau două tipuri de cercetări: cercetarea cadavrelor și cercetarea rănilor și a mutilărilor. Aceste cercetări erau efectuate de către persoanele care desfășurau activități judiciare [24, p. 101].

Importanța concluziilor medicale pentru cercetarea faptelor infracționale este descrisă în conținutul celor 12 table aprobate la Roma (anul 448 î.e.n.). Acestea vorbeau despre prezența obligatorie a medicului la discutarea chestiunilor referitoare la victimele morții violente. Astfel, medicul Antistus, fiind invitat la cercetarea cazului de asasinare a lui Iulius Cezar (anul 44 î.e.n.) ar fi constatat că din cele 23 de plăgi ce i s-au cauzat lui Iulius Cezar, numai una a fost mortală [1, p. 10].

Cel mai vechi document al medicinei legale, unde se vorbește, inclusiv, și despre efectuarea examinărilor corporale de către medici este considerat Tratatul în 5 volume a renumitului procuror Sun-Țzi, lucrare apărută în China în anul 1247. Tratatul includea capitole despre autopsii, traumatisme mortale și nemortale, asfixii, moarte subită, precum și despre constatarea, stabilirea lor în procesul cercetării faptelor infracționale cu ajutorul specialiștilor în medicină [1, p. 10].

În documentele de la începutul secolului al XVI-lea sunt menționate frecvent cazuri de efectuare a cercetărilor medico-legale [20, p. 13]: se acorda atenție examinării cadavrelor în vederea stabilirii cauzei morții; se determina aptitudinea anumitor persoane pentru serviciul militar sau pentru alte funcții publice, aceste examinări corporale fiind realizate de către medici [14, p. 12]. În secolul al XVII-lea, examinările corporale efectuate de medici au început să fie realizate și în alte scopuri, în special pentru stabilirea naturii leziunilor corporale. Tot în această perioadă sunt atestate cazuri de examinare corporală efectuate în legătură cu acuzațiile privind erorile medicale. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea au fost consemnate primele cazuri de examinare a stării psihice a persoanelor acuzate, efectuate de călugări [19, p. 12].

În secolul al XVIII-lea întâlnim, de asemenea, reglementări legislative privind examinarea cadavrelor, însă în soluționarea chestiunilor legate de examinarea corporală și de stabilirea cauzei morții, figura-cheie rămâne judecătorul. După cum indică V. N. Mahov „Acești specialiști, în secolele XVI–XVIII, nu efectuau doar cercetări și examinări corporale în mod independent, la solicitarea organelor de urmărire penală și a instanțelor. Participarea lor în cercetarea și examinarea cauzelor penale se practica și sub alte forme. Există, în special, temeiuri de a considera că aceste persoane participau la examinarea cadavrelor, realizate de organele de urmărire și de instanțele de judecată, care, în astfel de cazuri, erau denumite cercetări (examinări) complexe” [19, p. 15].

În acest sens, I. Ia. Foinițki sublinia că „Asemenea cercetări și examinări reprezentau o formă de expertiză, din care s-au dezvoltat treptat și alte tipuri de expertize și forme ale acesteia” [26, p. 277]. L. V. Vinițki observă că „Termenul „examinare corporală” era folosit în sensul de cercetare efectuată de medic asupra unui obiect, și nu neapărat asupra corpului unei persoane vii. Acesta putea fi o leziune corporală sau chiar un cadavru” [11, p. 7].

Astfel, actele normative din această perioadă, folosind termenul «examinare corporală», nu îl reglementau clar ca pe o acțiune procesuală independentă. Era permisă utilizarea ca noțiuni echivalente a termenilor „cercetare”, „examinare”, „examinare medico-legală” și „constatare”. Totodată, conținutul activității persoanelor specialiste și al medicilor în cadrul efectuării examinării corporale și cercetărilor putea varia, de la simple observații până la investigații complexe [20, p. 21].

De obicei, inițial se efectua cercetarea și examinarea corporală prin intermediul reprezentanților organelor de urmărire penală, fără participarea specialiștilor, iar numai ulterior, în caz de necesitate, se recurgea la cercetarea și examinarea corporală cu ajutorul persoanelor care aveau cunoștințe specializate, în general, sau la cercetarea și examinarea corporală prin intermediul medicilor. În această privință, trebuie să fim de acord cu L. M. Isaeva, care subliniază că „Ultimele două varietăți reprezintă, prin însăși natura lor, cercetări de expertiză, însă uneori, în cursul

desfășurării lor, persoanele respective îndeplineau și funcții specifice specialiștilor din procesul penal contemporan” [14, p. 20].

În teoria procesului penal din acea perioadă se observă o delimitare clară a tipurilor de cercetări efectuate de persoanele vizate. Totuși, absența unor formulări precise în legislație a generat diferite interpretări: sub noțiunea de „expertiză” mulți înțelegeau orice informație obținută de la persoanele care avea cunoștințe specializate. Examinarea corporală era privită ca o formă a cercetării în cadrul urmăririi penale, realizată prin expertiză medico-legală sau expertiză psihiatrică judiciară [15, p. 246].

O cercetare interesantă pentru analiza naturii examinării corporale o reprezintă studiul lui L. E. Vladimirov, „Teoria probelor penale”. Faptul că în lucrările cercetătorilor din acea perioadă nu exista o percepție clară a examinării corporale ca o acțiune procesuală independentă este ilustrat elocvent de faptul că, în capitolul intitulat „Examinarea judiciară”, se vorbește nu doar despre cercetare, ci și despre examinare corporală [12, p. 222-224].

În șirul metodelor de colectare a datelor, el menționează cercetarea cadavrului, iar printre examinările făptuitorului (bănuțului) se numără examinarea nemijlocită a subiectului pentru identificarea urmelor. După cum putem constata, L. E. Vladimirov sub termenul de examinare a făptuitorului înțelege nimic altceva decât examinarea corporală a bănuțului, învinuțului în accepțiunea contemporană. Analizând opiniile privind expertiza și definind natura juridică a concluziilor experților, L. E. Vladimirov exprima punctul de vedere privind divizarea persoanelor specialiste în două categorii: „experți științifici și neștiințifici”. În primul rând, trebuie subliniat că L. E. Vladimirov recunoștea ca expertiză doar cercetările medico-legale, iar expertul, conform lui, putea fi doar un medic. Acest lucru este pe deplin explicabil, întrucât medicina legală era considerată o specialitate „dificilă”, deoarece „pe lângă cunoștințele vaste în domeniul științelor naturale și medicale, mai era necesară și o îndemânare tehnică considerabilă în desfășurarea cercetării [12, p. 319].

Totodată, din raționamentele sale rezultă că, anterior, specialiștii și experții erau considerați de majoritatea cercetătorilor ca fiind martori-științifici în anumite domenii ale cunoașterii [12, p. 237]. Și, în calitate de martori-științifici, aceștia depuneau mărturie cu privire la existența sau inexistența anumitor fapte (urme), obiectul examinării fiind, în acest caz, diversificat: cadavrul, persoana vie, documentul etc. Cu alte cuvinte, persoanele respective, deținând anumite cunoștințe specializate, ca de exemplu, medicii, puteau atesta ceea ce necesita efectuarea expertizei în domeniul științei, artei, meseriei, meșteșugului etc.

Totodată, la L. E. Vladimirov întâlnim și confirmarea faptului că o parte dintre examinările corporale erau considerate de el drept activități de expertiză. Poziția lui L. E. Vladimirov este justificată, întrucât este evident că reprezentantul organului de urmărire penală colectează obiectele pentru investigații, le consemnează (le fixează) într-o formă procesuală corespunzătoare, iar ulterior le transmite spre cercetare, la care are dreptul să asiste. Persoana specialist (sau expertul) efectuează cercetarea și, în accepțiunea contemporană, prezintă concluziile sale (raportul).

Trebuie menționat încă un aspect interesant, L. E. Vladimirov, în lucrarea sa, folosește alături de termenul „examinare corporală” și termenul „testare”, „verificare”. De exemplu, făcând referire la o hotărâre o instanței de judecată, el citează ideea exprimată în aceasta potrivit căreia „...experții care efectuează examinarea corporală sau testarea (verificarea) sunt chemați în instanță pentru a prezenta concluzii, iar persoanelor vizate, asemenea martorilor, li se pot adresa întrebări referitoare la obiectul expertizei efectuate de către ei”.

Astfel, L.E. Vladimirov percepe examinarea corporală sub două forme:

- 1) ca cercetare;
- 2) în calitate de expertiză [12, p. 306].

Această înțelegere duală a examinării corporale este determinată, în opinia noastră, și de faptul că reprezentările despre expertiza judiciară, care se conturau în acea perioadă și își aveau temeiul în normele legislative privind efectuarea cercetărilor și examinărilor corporale, aveau, la rândul lor, o natură duală. Astfel, de exemplu, V. D. Spasovici remarca faptul că „Expertiza este un tip de cercetare judiciară efectuată cu participarea specialiștilor” [22, p. 295]. Aceeași opinie era împărtășită și de I. I. Barșev [10, p. 106-108].

În acest context, se poate trage concluzia că, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, noțiunea de „examinare corporală” era interpretată într-un sens mult mai larg decât este înțeleasă în prezent. Se poate afirma că prin examinare corporală, în acea perioadă, se desemnau:

- 1) examinarea corporală propriu-zisă – adică examinarea persoanelor vii, în scopul identificării unor urme, semne distinctive sau leziuni corporale;
- 2) examinarea, cercetarea în sens general – inclusiv a cadavrelor, obiectelor, documentelor și locului faptei;
- 3) cercetările medico-legale (expertizele) privind stabilirea cauzelor decesului;
- 4) cercetările medico-legale ale loviturilor, mutilărilor și altor leziuni corporale;
- 5) cercetările medico-legale psihiatrice (atât expertizele, cât și constatările);
- 6) alte tipuri de cercetări judiciare [25, p. 14].

Multiple aspecte și particularități ale efectuării examinării corporale au început să fie cercetate sistematic în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Aceste investigații științifice au stat la baza dezvoltării conceptelor teoretice cu privire la examinarea corporală în calitate de acțiune de urmărire penală de sine stătătoare. Totodată, multiple laturi ale acestei acțiuni de urmărire penală au fost cercetate de pe pozițiile tacticii criminalistice, în timp ce anumite aspecte de ordin procesual-penal ale examinării corporale nu au fost examinate substanțial [8, p. 160].

O etapă distinctă în evoluția concepțiilor privind examinarea corporală este legată de adoptarea și dezvoltarea actelor normative. În Codul de procedură penală al RSS Moldovenești din anul 1961 au fost consacrați termenii „expert” și „expertiză”, iar temeiul dispunerii și efectuării expertizei îl constituia necesitatea unor cunoștințe specializate în știință, meserie, artă etc. Codul de procedură penală din 22 martie 1961 nu aducea claritate în ceea ce privește natura procesuală a examinării corporale și distincția acesteia față de expertiza judiciară. În art. 160, alin. (1) din acest cod se menționa că „Anchetatorul penal are dreptul să efectueze examinarea corporală a învinutului, bănuțului, martorului sau părții vătămate, pentru a constata dacă pe corpul lor există urme ale infracțiunii sau semne particulare”.

O asemenea reglementare legislativă ambiguă a examinării corporale a condus la apariția unor dezbateri în doctrina dreptului procesual penal cu privire la esența și natura ei juridică.

În opinia noastră, având în vedere concepțiile despre caracterul și conținutul expertizei judiciare și al examinării corporale, pot fi distinse cel puțin patru categorii de păreri existente în teoria dreptului procesual penal în acest sens:

- 1) Prima categorie include concepțiile care privesc examinarea corporală ca o formă de expertiză judiciară.
- 2) A doua categorie cuprinde opiniile care consideră examinarea corporală un act procesual, care nu este expertiză, dar reprezintă un tip specific de cercetare.
- 3) O categorie separată este formată din opiniile savanților care susțineau că examinarea corporală are o funcție dublă: în anumite condiții este o acțiune de urmărire penală, iar în altele – un tip de expertiză medico-legală.
- 4) În cea de-a patra categorie se încadrează concepțiile care recunosc examinarea corporală ca în calitate de act procedural independent [20, p. 29-30].

Dezvăluind esența procesuală a examinării corporale, autorii din a doua jumătate a secolului al XX-lea au interpretat diferit conținutul termenului „examinare corporală”. Existau, cel puțin, două puncte de vedere principale privind conceptul și natura examinării corporale:

1) Unii autori (în principal criminaliști) considerau examinarea corporală un tip special sau o variantă a cercetării în cadrul urmăririi penale, respectiv cercetarea corpului uman. De exemplu, E. M. Livshits și R. S. Belkin afirmă că „Examinarea corporală este un tip special de cercetare, de examinare în cadrul urmăririi penale – cercetarea (examinarea) persoanelor.” [16, p. 78].

De asemenea, ei subliniază că „Examinarea corporală în cadrul urmăririi penale nu trebuie confundată cu examinarea medico-legală. Prima reprezintă o variantă a cercetării în cursul urmăririi penale, iar a doua este unul dintre tipurile de expertiză medico-legală. Pentru efectuarea exa-

minării corporale în cadrul urmăririi penale nu sunt necesare cunoștințe specializate; examinarea medico-legală reprezintă soluționarea unor probleme speciale din domeniul medicinei legale: privind cauzele și vechimea leziunilor corporale, gradul lor de gravitate, congenitalitatea sau dobândirea anomaliilor anatomice ori fiziologice etc.” [16, p. 79].

Trebuie remarcat faptul că și cercetătorii din domeniul procesului penal, în definirea conceptului de „examinare corporală”, o considerau o formă particulară de cercetare. De exemplu, A. I. Trusov menționa că o variantă specifică a cercetării o reprezintă examinarea corporală. „Aceasta constă, susține A. I. Trusov, în cercetarea corpului uman în scopul identificării unor semne distinctive, urme ale infracțiunii, leziuni corporale, detectarea stării de ebrietate sau a altor caracteristici și semne relevante pentru cauza penală, dacă pentru aceasta nu este necesară efectuarea unei expertize judiciare” [13, p. 192].

2) Un alt grup de savanți din domeniul procesului penal și al criminalistici susțineau că examinarea corporală reprezintă o acțiune de urmărire penală independentă [11, p. 10; 17, p. 298; 18, p. 286-287; 28, p. 254-255].

Această dualitate în înțelegere este, în opinia unor autori, determinată de faptul că, pe de o parte, examinarea corporală este considerată o categorie procesuală, un act de urmărire penală independent, iar pe de altă parte – o categorie criminalistică, în care examinarea corporală este privită ca o variantă, o formă a cercetării. De regulă, autorii lucrărilor din domeniul procesului penal privesc examinarea corporală ca pe o categorie de drept procesual penal, ca un act procedural autonom. Criminaliștii, însă, se bazează mai degrabă pe aspectul substanțial: examinarea corporală ca tip și formă a cercetării. Respectiva stare a lucrurilor este confirmată și de faptul că, în mod obișnuit, unii autori criminaliști, studiind tactica acțiunilor de urmărire penală, nu delimitează examinarea corporală în calitate de componentă separată, cum ar fi, de exemplu, tactica experimentului judiciar, tactica verificării declarațiilor la locul infracțiunii, tactica audierii etc. Examinarea corporală este tratată, în unele lucrări de specialitate, ca o varietate a cercetării, iar tactica desfășurării sale, în general, nu este abordată distinct, ci se analizează prin analogie cu procedeele tactice de cercetare [27, p. 390].

Adoptarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova din 2003 [2] nu a eliminat dezbaterile privind natura juridică a examinării corporale, iar în rândul cercetătorilor au fost reluate discuțiile despre esența ei. În același timp, deși o parte dintre oamenii de știință consideră examinarea corporală un act procedural independent, mulți o percep ca pe o varietate a cercetării. Astfel, se poate constata că nu a existat o înțelegere, o percepere univocă a naturii juridice a examinării corporale în teoria dreptului procesual penal, însă dezvoltarea viziunilor teoretice asupra esenței ei a permis o formulare mai clară a normelor din legea procesual penală și o definire precisă a scopurilor și sarcinilor examinării corporale.

În conformitate cu prevederile art. 114, alin. (1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova „Organul de urmărire penală are dreptul să efectueze examinarea corporală a bănuțitului, învinutului, inculpatului, martorului, victimei sau părții vătămăte, cu consimțământul acestora sau în baza ordonanței motivate a organului de urmărire penală, cu autorizarea judecătorului de instrucție, pentru a constata dacă pe corpul acestora există urme ale infracțiunii sau semne particulare, în cazul în care pentru aceasta nu este necesară expertiza judiciară medico-legală”.

Deși avem o reglementare minuțioasă și detaliată a efectuării examinării corporale în procesul penal, actualmente, în activitatea organelor de urmărire penală apare un întreg complex de dificultăți legate de realizarea corespunzătoare a acestei acțiuni de urmărire penală în procesul cercetării cauzelor penale, de aplicarea corectă a normelor de procedură penală care reglementează desfășurarea ei [8, p. 160].

În opinia mai multor autori (V. Rusu, V. Jitariuc, S. B. Rossinskii etc.), „Examinarea corporală reprezintă o acțiune de urmărire penală tipică, non-verbală la baza căreia se află legitățile percepțiilor vizuale figurative a unor fragmente din realitatea obiectivă, a unor circumstanțe de ordin material. Esența ei constă în faptul că subiectul cunoașterii procesuale, folosind vederea sau alte organe

de simț, implicate în procesul percepției, cunoașterii non-verbale, se convinge în existența anumitor semne pe corpul persoanei sau a unor obiecte materiale care au importanță pentru cauza penală [5, p. 874; 21, p. 26]”. După părerea cercetătorilor A. T. Aneșeva și L. Iu. Acsenova, „Examinarea corporală este instrumentul și mijlocul necesar pentru colectarea probelor, asigurând realizarea unor sarcini specifice și caracteristice pentru această acțiune de urmărire penală” [9, p. 25].

Profesorul M. Gheorghiță afirmă că „Examinarea corporală este una dintre acțiunile de urmărire penală inițiale și de neamânat. Examinarea corporală ca acțiune de urmărire penală și de tactică criminalistică constă în examinarea corpului bănuیتului, învinuitului, martorului sau părții vătămate în scopul de a depista și constata pe corpul acestora prezența sau lipsa urmelor infracțiunii sau a infractorului” [3, p. 501-503].

În doctrina de specialitate se menționează că „Examinarea corporală, în calitate de varietate a cercetării, nu poate fi confundată cu examinarea corporală în calitatea ei de varietate, formă a expertizei medico-legale care este efectuată de medicul-legist. În primul caz, la examinarea corporală nu avem nevoie de careva cunoștințe de specialitate. În procesul efectuării ei sunt descoperite anumite semne ale infracțiunii comise (de exemplu, traumele suportate de făptuitor în procesul pătrunderii în încăpere), precum și semne care permit identificarea unei anumite persoane (cicatrici, tatuaje etc.) sau permit constatarea faptului aflării persoanei într-un anumit loc (prezența particulelor de praf sau de vopsea în păr, determinate de pătrunderea forțată într-o anumită încăpere” [5, p. 879]. Un grup de autori (T. Osoianu, D. Ostavciuc, Iu. Odagiu și C. Rusnac) susțin că „În urma examinării corporale se stabilește prezența pe corpul persoanei a: a) caracteristicilor individuale, caracterul lor și localizarea; b) vătămarilor corporale, caracterul și localizarea lor; c) urmelor de particule, pe care persoana examinată le-a luat de la fața locului sau le-a lăsat acolo; d) caracteristicilor ce indică executarea de către examinat a unei activități profesionale” [6, p. 72].

În fine, susțin V. Jitariuc și V. Rusu „Cercetarea esenței examinării corporale, identificarea sarcinilor, care pot fi soluționate cu ajutorul acestei acțiuni de urmărire penală, fac posibilă precizarea și dezvoltarea recomandărilor tactico-criminalistice existente în domeniu, asigurând posibilitatea aplicării ei pe larg în cadrul probatoriului procesual penal” [5, p. 881].

Concluzii și recomandări

Perceperea examinării corporale în calitate de varietate, formă a cercetării în cadrul urmăririi penale nu este pe deplin corectă. În opinia noastră, nu trebuie confundate examinarea corporală și cercetarea din cadrul urmăririi penale, deoarece acestea reprezintă acțiuni de urmărire penală independente, categorii procesuale autonome. În acest caz, se face o echivalare eronată între cercetare în calitate categorie procesual penală și examinare corporală ca metodă de cercetare. Cercetarea în cadrul examinării corporale constituie un tip de operațiune cognitivă, o metodă de investigație. Din punct de vedere al procedeelelor cognitive, examinarea corporală este în multe privințe similară cercetării în cadrul urmăririi penale, însă obiectul special al examinării corporale – corpul unei persoane vii – și necesitatea respectării drepturilor și intereselor acestei persoane, precum și a normelor și regulilor etice, transformă examinarea corporală în calitate de acțiune de urmărire penală independentă.

Caracterizarea examinării corporale ca act procedural autonom este posibilă prin definirea criteriilor pe care trebuie să le îndeplinească actele de urmărire penală: 1) Actele de urmărire penală reprezintă modalitatea cea mai frecventă de colectare și verificare a probelor în cauzele penale; 2) Scopul desfășurării actelor de urmărire penală ține de stabilirea împrejurărilor de fapt relevante pentru cauza penală; 3) Decizia privind efectuarea unui act de urmărire penală este luată de către procuror (sau ofițerul de urmărire penală) în mod independent, iar în cazurile prevăzute de lege este necesară obținerea autorizării judecătorului de instrucție; 4) Actele de urmărire penală sunt efectuate de către persoane autorizate prevăzute expres în lege; 5) În procesul efectuării acțiunilor de urmărire penală pot fi aplicate măsuri de constrângere procesuală (cum ar fi: aducerea forțată, sechestrul asupra bunurilor etc.), măsuri care sporesc eficiența desfășurării lor și creează condiții favorabile pentru realizarea cât mai completă, cuprinzătoare și obiectivă a urmăririi penale; 6) Legea prevede o procedură detaliată pentru desfășurarea, efectuarea acțiunilor de urmărire

penală; 7) Modul de desfășurare și rezultatele acțiunilor de urmărire penală se consemnează în proces-verbal, întocmit conform regulilor prevăzute de legea procesual penală.

Pornind de la criteriile enunțate mai sus, putem afirma cu certitudine că toate aceste caracteristici sunt proprii examinării corporale și, prin urmare, examinarea corporală reprezintă o acțiune de urmărire penală autonomă, și nu o variantă a cercetării efectuate în cursul urmăririi penale.

Bibliografie:

1. BACIU, Gh. *Curs de medicină legală pentru Facultățile de Drept*. Chișinău, 2013. 302 p. ISBN 978-9975-100-81-6.
2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Legea Republicii Moldova nr. 122-XV din 14 martie 2003. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 104-110. În vigoare din 12 iunie 2003. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17231&lang=ro# [accesat 16.09.2025].
3. GHEORGHITĂ, M. *Tratat de criminalistică*. Chișinău: F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2017. 871 p. ISBN 978-9975-53-834-3.
4. GOLUBENCO, Gh. *Criminalistică: obiect, sistem, istorie*: Studiu monografic. Chișinău: ULIM, 2008. 215 p. ISBN 978-9975-78-597-6.
5. JITARIUC V. și V. RUSU. *Tratat de criminalistică*. Partea a II-a. *Tactica criminalistică*. București: Ed. Pro Universitaria, 2025. 1069 p. ISBN 978-606-26-2008-0.
6. OSOIANU, T.; D. OSTAVCIUC; Iu. ODAGIU și C. RUSNAC. *Tactica acțiunilor de urmărire penală*. Chișinău: Ed. Cartea Militară, 2020. 339 p. ISBN 978-9975-3366-0-4.
7. RUSU, V. și F.-C. CIOBANU. Limitele constrângerii la efectuarea examinării corporale în procesul penal. *Buletinul Științific al Universității de Stat „B. P. Hașdeu” din Cahul. Științe sociale*. 2023, nr. 1(17), pp. 78-93. ISSN 2345-1858. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/185784# [accesat 16.09.2025].
8. RUSU, L. și F.-C. CIOBANU. Unele considerente privind sarcinile examinării corporale în procesul penal. In: *Perspectivelor și problemele integrării în Spațiul European al Educației și Cercetării*: Materialele celei de a XI-a ediții a Conf. șt. intern. din 06 iunie 2024. Cahul, 2024, Vol. 11, Partea 1. pp. 159-168. ISSN 2587-3571. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/213182# [accesat 16.09.2025].
9. АНЕСИЕВА, А. Т. и Л. Ю. АКСЕНОВА. Освидетельствование: сущность и задачи. *Уголовная Юстиция*: Russian Journal of Criminal Law. 2021, № 17, с. 26-28. eISSN 2411-1953. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/osvidetelstvovanie-suschnost-i-zadachi/viewer> [accesat 16.09.2025].
10. БАРИШЕВ, Я. И. *Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству*. Москва: ЛексЭст, 2001. 240 с. ISBN 5-901-638-06-9.
11. ВИННИЦКИЙ, Л. В. *Освидетельствование на предварительном следствии*: Учебное пособие. Смоленск, 1997. 76 с.
12. ВЛАДИМИРОВ, Л. Е. *Учение об уголовных доказательствах*. Тула: Автограф, 2000. 462 с. ISBN 5-89201-015-5.
13. ГУЦЕНКО, К. Ф. (ред.). *Уголовный процесс*: Учебник для студентов юрид. вузов и факультетов. Москва: Зерцало; ТЕИС, 1996. 509 с. ISBN 5-7218-0045-3.
14. ИСАЕВА, Л. М. *Специальные познания в уголовном судопроизводстве*. Москва, 2003. 304 с. ISBN 5-93805-002-2.
15. КУДРЯВЦЕВА, А. В. Освидетельствование по УПК Российской Федерации. В: *Международные юридические чтения*: Материалы научно-практической конференции. В 3-х частях. Омск, 2004, Ч. 3, с. 246-249. ISBN 5-98065-019-9.
16. ЛИВШИЦ, Е. М. и Р. С. БЕЛКИН. *Тактика следственных действий*. Москва, 1997. 176 с. ISBN 5-7858-0020-9.
17. ЛУПИНСКАЯ, П. А. (ред.). *Уголовный процесс*. Москва: Юрист, 1995. 544 с.
18. ЛУПИНСКАЯ, П. А. *Уголовно-процессуальное право*. Москва: Юрист, 1997. 591 с.
19. МАХОВ, В. Н. *Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений*. Москва, 2000. 295 с. ISBN 5-209-01020-1.

20. ПОТАПОВА, А. Г. Освидетельствование в уголовном судопроизводстве России: процессуальный аспект: Дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2007. 247 с.
21. РОССИНСКИЙ, С. Б. Освидетельствование как невербальное следственное действие. *Российская Юстиция*. 2014, № 12, с. 26-29. ISSN 0131-6761.
22. СПАСОВИЧ, В. Д. *Избранные труды и речи*. Тула: Автограф, 2000. 494 с. ISBN 5-89201-008-2.
23. ТОРБИН, Ю. Г. *Освидетельствование как способ собирания доказательств на стадии предварительного расследования*. Москва, 2005. 230 с. ISBN 5-93295-166-4.
24. ТОРБИН, Ю. Г. *Теоретические и прикладные проблемы обнаружения и использования в уголовном судопроизводстве следов и особых примет на живых лицах*: Дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2003. 506 с.
25. ТОРБИН, Ю. Г. *Теория и практика освидетельствования*. Санкт-Петербург, 2004. 175 с. ISBN 5-94723-722-9.
26. ФОЙНИЦКИЙ, И. Я. *Курс уголовного судопроизводства*. В 2-х т. Санкт-Петербург, 1996. Т. 2. 605 с. ISBN 5-87062-032-5.
27. ЯБЛОКОВ, Н. П. (ред.). *Криминалистика: Учебник для вузов*. Москва: Бек, 1997. 687 с. ISBN 5-85639-046-3.
28. ЯКУПОВ, Р. Х. *Уголовный процесс*. Москва, 1999. 449 с. ISBN 5-8078-0037-0

CZU 343.125.2

STRUCTURA ȘI CONȚINUTUL TACTICII REȚINERII PERSOANELOR BĂNUITE ÎN COMITEREA INFRAȚIUNILOR

Mariana SPATARI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Virgil Costin BĂCANU, drd., Școala Doctorală Științe Juridice,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Abstract: *This article addresses a fundamental topic in applied criminalistics, namely how the detention of a person suspected of committing a crime should be planned and executed. It emphasizes that detention is not merely a simple deprivation of liberty, but a complex process that must adhere to a series of tactical, legal, and ethical rules. The tactic of detention begins with identifying the legal grounds—namely, the moment when authorities consider that there is sufficient evidence justifying intervention. It is highlighted that detention may occur when a person is caught in flagrante delicto, when well-founded suspicions exist, or when the individual attempts to evade criminal prosecution. Beyond these legal aspects, the article underscores the need for rigorous organization: planning the time and place of detention, selecting the operative team, and ensuring an environment that minimizes risks both for the suspect and the intervention forces. An important aspect of the analysis is that detention should not be viewed simply as an act of force but as a procedure involving caution, respect for the person's dignity, and the prevention of any form of abuse. The relevance of this study is evident in a context where society is increasingly sensitive to the respect for human rights and the fairness of criminal procedures. Detention, as the first step in restricting a person's liberty, must be approached with the utmost responsibility. For this reason, the article contributes to clarifying how criminalistic tactics and the law must work together to ensure both the effectiveness of criminal prosecution and the protection guaranteed within the framework of the rule of law.*

Keywords: *suspect, detention, physical force, crime, structure, content, criminalistic tactics, conditions, grounds, procedural report, reasonable suspicion, criminal investigation authority.*

În sistemul mijloacelor juridice puse la dispoziția organelor de drept în vederea soluționării sarcinilor procesului penal, reținerea persoanei bănuite de comiterea infracțiunii are o importanță deosebită. Ea, în opinia unor doctrinari din domeniul criminalisticii (V. Rusu, V. Jitariuc), „...reprezintă o măsură eficientă ce creează condițiile necesare pentru clarificarea implicării persoanei bănuite în comiterea infracțiunii [4, p. 214]”.

În doctrina de specialitate se susține că „Reținerea reprezintă o măsură procesuală de constrângere complexă ce constă în privarea imperioasă a unei persoane de libertate, pe o perioadă scurtă de timp în locurile și în condițiile stabilite de lege” [5, p. 77]. Autorul S. Doraș, referindu-se la reținere în calitate de măsură de constrângere procesual-penală afirmă următoarele: „Din perspectivă criminalistică, reținerea este abordată, pe de o parte, cu semnificația unei activități de procedură, în cadrul căreia pot fi administrate mijloace importante de probă privind comiterea infracțiunii. Pe de altă parte, reținerea este o activitate de procedură puternic influentă. Efectuarea promptă, pe neașteptate a acesteia poate produce schimbări cu implicații directe asupra comportamentului său și, implicit, asupra desfășurării în continuare a cercetării faptei penale” [2, p. 330].

Tactica reținerii persoanei bănuite de comiterea infracțiunii reprezintă un ansamblu de recomandări fundamentate științific privind cel mai rațional mod de acțiune în procesul de reținere a acesteia. Astfel de recomandări sunt elaborate ținând cont de cerințele legii, în baza datelor oferite de știința criminalisticii și a dreptului procesual penal, precum și a practicii de urmărire penală. Recomandările tactice sunt utile în desfășurarea majorității acțiunilor incluse în sistemul de reținere a bănuțului. Ele pot viza, în special, clarificarea circumstanțelor faptei socialmente periculoase, stabilirea temeiurilor reținerii, precum și asigurarea participării apărătorului. În cea mai mare parte, aceste recomandări privesc alegerea unei proceduri corecte de acțiune.

Totuși, o parte dintre recomandările tactice depășesc limitele simplei caracteristici a procedurii de acțiune propriu-zise. Ele privesc tactica de executare a unor anumite acțiuni. Acest lucru este specific pentru tactica de capturare a persoanei, precum și al acțiunilor conexe – ridicarea armei, a obiectelor și documentelor compromițătoare, conducerea persoanei la sediul organului de urmărire penală, precum și consemnarea circumstanțelor reținerii bănuțului. Tactica reținerii bănuțului este elaborată anume în raport cu aceste acțiuni. O astfel de abordare se regăsește în numeroase lucrări de specialitate. Autorii lor, atunci când tratează tactica reținerii, sunt nevoiți, pentru a asigura coerența și caracterul complet al expunerii, să includă multiple caracteristici procedurale ale acestei acțiuni. Totuși, recomandările tactice propriu-zise se referă exact la acțiunile de capturare fizică a persoanei bănuite de comiterea unei infracțiuni [7, p. 308-327; 9, p. 187-209].

Structura tacticii reținerii bănuțului. În literatura criminalistică se subliniază corect că „...tactica reținerii, la fel ca orice altă acțiune, reprezintă un sistem alcătuit din două niveluri. Primul nivel, cel superior, este constituit din dispozițiile generale ale tacticii, caracteristice tuturor acțiunilor de urmărire penală (legalitatea, necesitatea utilizării mijloacelor tehnico-criminalistice și a altor mijloace etc.). Al doilea nivel, cel inferior, este format din tehnicile tactice specifice reținerii” [9, p. 199].

La cele spuse se impune a adăuga că, în cadrul tacticii propriu-zise a reținerii bănuțului, trebuie, la rândul ei, să se facă distincția între dispozițiile generale, aplicabile în toate cazurile, și dispozițiile care privesc particularitățile acțiunilor de reținere în anumite situații specifice. Numărul acestor situații nu este limitat. Ele se diversifică pe măsură ce evoluează practica și perceperea științifică a proceselor care au loc în cadrul ei. Până de curând, printre asemenea cazuri erau menționate, de regulă, doar particularitățile reținerii unui infractor înarmat. Astăzi, este justificat să se ridice problema caracteristicilor tacticii reținerii în cadrul unei operațiuni speciale de eliberare a ostaticilor, în condiții de stare de urgență etc.

Printre aceste dispoziții generale se numără, în primul rând, clasificarea tuturor cazurilor de reținere în două grupe: 1) capturarea (reținerea) în momentul descoperirii imediate a unei fapte socialmente periculoase, pe baza informațiilor obținute pe neașteptate; 2) capturarea (reținerea) efectuată în baza datelor privind implicarea unei persoane concrete în săvârșirea unei infracțiuni, obținute în urma analizei materialelor cauzei penale și a altor surse de informații.

Este necesar să concretizăm că acest punct de vedere este susținut de majoritatea oamenilor de știință din domeniul criminalisticii și a dreptului procesual penal. Astfel, de exemplu, „Reținerea persoanei, – în opinia autorilor T. Osoianu, D. Ostavciuc, Iu Odagiu și C. Rusnac – se face în limitele a două situații tipice: 1) depistarea în flagrant a faptului săvârșirii infracțiunii; 2) în urma analizei informației acumulate [5, p. 83].”

Această clasificare permite evidențierea particularităților primului tip de reținere. Caracteristica tactică principală a acestuia constă în efectuarea capturării persoanei fără o pregătire prealabilă. Din această trăsătură decurg o serie de tehnici tactice de capturare (de reținere).

Tehnici tactice de capturare în cazul infracțiunilor flagrante. Acțiunile de reținere a persoanelor bănuite de săvârșirea infracțiunilor, în momentul descoperirii imediate, impun un nivel înalt de vigilență, hotărâre, autocontrol, capacitatea de a se orienta rapid în situație și respectarea strictă a cadrului legal. Reprezentantul organului de drept, la apariția unor persoane bănuite, organizează supravegherea acestora fără a stârni suspiciuni în rândul lor și al cetățenilor din jur. În momentul luării deciziei de reținere a persoanei, acesta trebuie să-și calculeze cu exactitate legalitatea acțiunilor sale, să țină cont de posibilitățile proprii, să traseze un plan de reținere, să determine momentul cel mai oportun și tehnica tactică de reținere. În acest context, este necesar să se ia în calcul: 1) personalitatea celui reținut și eventualele consecințe periculoase în cazul în care persoana nu va fi reținută; 2) posibilele dificultăți care pot apărea în timpul reținerii, dacă bănuitul sau complicitii acestuia vor opune rezistență; 3) posibilitatea rezistenței înarmate sau a atacului; 4) temeiurile și condițiile de utilizare a armelor și a mijloacelor speciale.

Înainte de reținerea infractorilor și a persoanelor bănuite de săvârșirea infracțiunilor, trebuie acordată o atenție deosebită stabilirii prezenței asupra acestora a armelor de foc sau albe și luării măsurilor de precauție. În același timp, angajații organelor de drept își pregătesc arma pentru a putea fi folosită imediat în caz de necesitate; se asigură accesul rapid la armă, pistolul este scos de pe siguranță etc. Dacă este necesară reținerea unui grup de infractori, angajatul poliției trebuie să ia legătura în prealabil cu ofițerul de serviciu, cu patrurile învecinate și să solicite întăriri, precum și, pe cât posibil, să asigure sprijin din partea cetățenilor, fără a le pune, însă, viața în pericol. Locul reținerii infractorului este determinat de situația concretă și de alți factori care exclud producerea unor prejudicii asupra cetățenilor și posibilitatea ca persoana urmărită să fugă. Pe cât e posibil, reținerea se efectuează într-un loc puțin populat, ferit de curțile de trecere și stațiile mijloacelor de transport public [6, p. 232-233]. În funcție de circumstanțe, percheziția exterioară a hainelor și obiectelor aflate asupra persoanelor reținute se efectuează imediat sau într-un moment mai potrivit, când poate fi solicitat ajutor din partea altor angajați ai organelor de drept sau a cetățenilor. Armele și alte obiecte care pot fi folosite pentru a opune rezistență, pentru a ataca sau pentru a încerca o evadare sunt ridicate imediat. În timpul verificării documentelor și discuției cu bănuitul, reprezentantul organului de drept trebuie să stea ușor lateral, la o distanță de un pas față de persoana verificată, urmărindu-i atent acțiunile, fiind pregătit să respingă un eventual atac.

Tehnici tactice de capturare (reținere), aplicate în urma analizei informației inițiale acumulate. Profesorul M. Gheorghită exprimă părerea că „Realizarea corectă a reținerii bănuितului (învinitului) asigură administrarea unor probe de valoare în cauza penală. Pentru ca această activitate de urmărire penală să se încununeze cu succes, în toate cazurile se impune elaborarea în detaliu a planului de realizare a ei.” [3, p. 414].

Tactica reținerii bazate pe date obținute anterior se caracterizează prin posibilitatea de a pregăti în prealabil această acțiune. În ansamblu, ea cuprinde recomandări referitoare la: 1) pregătirea pentru reținere; 2) desfășurarea propriu-zisă a reținerii (capturării) persoanei [6, p. 233].

Pregătirea pentru reținere, în opinia lui S. Doraș, „...reprezintă o activitate complexă, ea cuprinzând planificarea întregului complex de operații ce precedă și însoțesc reținerea propriu-zisă” [2, p. 330]. Și alți autori sunt de părere că una dintre condițiile importante pentru efectuarea cu succes a operațiunii tactice de reținere a bănuितului este pregătirea ei detaliată și minuțioasă [4, p. 240; 8, p. 137].

Pregătirea pentru reținere include: 1) elaborarea unui plan de acțiuni pregătitoare pentru reținere; 2) obținerea informațiilor necesare despre persoana ce urmează a fi reținută; 3) alegerea locului și momentului reținerii, studierea situației la locul reținerii; 4) determinarea grupului de participanți la reținere (calculul forțelor); 5) pregătirea armamentului, a mijloacelor tehnice necesare și a transportului (calculul resurselor); 6) elaborarea planului de reținere (capturare) a persoanei vizate,

inclusiv redactarea sa în formă textuală și grafică, precum și aprobarea acestuia; 7) instruirea participanților la reținere; 8) exersarea acțiunilor de capturare [6, p. 233].

Elaborarea planului de acțiuni pregătitoare pentru reținere. Inițiind pregătirea reținerii bănuितului, este necesar, în primul rând, să se întocmească un plan al ei. Acest plan trebuie să reflecte activitățile pregătitoare care sunt necesare pentru capturarea cu succes a bănuितului, executorii reținerii, termenele de realizare, precum și forma de prezentare (punere în aplicare) a elementelor expuse în plan. În planul acțiunilor pregătitoare pentru reținere sunt, în mod tradițional, reflectate măsurile la care ne-am referit anterior. În cazurile necesare, trebuie prevăzută și exersarea acțiunilor de capturare pe machete, aspect asupra căruia atenționează corect autorul A. G. Filipov. Această exersare se realizează (în condițiile disponibilității timpului și posibilităților tehnice) în pregătirea pentru capturarea în unele situații specifice – aeronave, nave maritime, clădiri cu construcții sofisticate ș.a. [9, p. 201]. A. A. Zakatov atrage, de asemenea, în mod just atenția asupra faptului că, în pregătirea pentru reținere, este necesar să se rezolve aspectele legate de asigurarea securității participanților la reținere, precum și a cetățenilor din jur [10, p. 104].

Totuși, această măsură, în opinia noastră, nu ar trebui să constituie o poziție separată în planul acțiunilor pregătitoare pentru reținere, ci să fie parte integrantă a unor elemente tactice specifice ale reținerii în sine – blocarea zonei adiacente locului reținerii; desfășurarea unor acțiuni de disimulare; acțiunile grupului de capturare pentru imobilizarea fizică a bănuितului. La etapa planificării operațiunii de reținere, de rând cu o conducere unică și clară sunt admisibile, în anumite cazuri, și unele elemente ale colegialității, capabile să asigure aplicarea creativă a experienței practice, luarea în calcul a opiniilor diferitor specialiști [4, p. 238].

Obținerea informațiilor necesare despre persoana ce urmează a fi reținută permite stabilirea tacticii de reținere a bănuितului, minimizarea sau chiar excluderea opunerii de rezistență, precum și neutralizarea încercărilor de evadare. În pregătirea pentru reținere, este necesar să se stabilească, în primul rând, datele de identificare ale persoanei (nume, prenume, patronimic, vârstă, locul nașterii), existența familiei, părinților, altor rude și relațiile dintre aceștia, precum și să se obțină informații despre aspectul exterior al persoanei. Se identifică elementele portretului vorbit și particularitățile caracteristice ale îmbrăcămintei. Dacă este posibil, se obțin fotografii, înregistrări video cu bănuitul. Se stabilesc principalele puncte de reper ale vieții (studiile, serviciul militar, schimbările locului de domiciliu), se solicită informații cât mai detaliate despre antecedentele penale (pentru ce infracțiunea fost condamnat, ce pedeapsă, unde și cât timp a executat, cu cine a fost asociat, alte date operative din instituția de detenție). Este important să se dispună și de informații privind trăsăturile de caracter, calitățile emoționale și volitive ale bănuितului.

O atenție deosebită trebuie acordată obținerii informațiilor despre armamentul bănuितului, tipul armelor deținute și nivelul de măiestrie de operare cu ele, precum și despre capacitățile fizice ale bănuितului, existența unei pregătiri speciale în lupte corp la corp și arte marțiale. Aceste informații se obțin prin studierea ținutului a materialelor dosarului penal și a evidențelor operative, a materialelor din arhivele subdiviziunilor de urmărire penală și din instituțiile penitenciare, precum și prin acțiuni speciale investigative și de căutare, respectiv prin măsuri speciale de investigații. Colectarea acestor informații trebuie realizată într-un mod organizat și direcționat, iar în cazurile necesare – cu respectarea condițiilor de secretizare și conspirare [6, p. 235-236].

Pe baza informațiilor obținute în timpul activităților de pregătire, se ia decizia cu privire la specificul viitoarei operațiuni, metodele și tehnicile de acțiune ale personalului, utilizarea echipamentelor tehnice, precum și componența personalului din grupul operativ de reținere [4, p. 253; 8, p. 140].

Alegerea locului și momentului reținerii, studierea situației la locul reținerii. Gradul de dificultate al reținerii bănuितului și succesul acestei acțiuni depind, în mare măsură, de locul unde aceasta este realizată. În unele cazuri, locul reținerii este impus de situația existentă și nu poate fi schimbat, de exemplu, atunci când un infractor înarmat s-a baricadat împreună cu ostacii într-o clădire. În situațiile în care locul reținerii este stabilit de către ofițerii de investigații, acestui element al pregătirii trebuie acordată o atenție deosebită. Alegerea locului reținerii este determinată

de o serie de factori, printre care: probabilitatea reală de a surprinde bănuitul în acel loc la momentul potrivit; optimizarea condițiilor pentru acțiune în conformitate cu planul operațiunii, posibilitatea de manevră cu forțele și mijloacele respective; minimizarea posibilității de rezistență, împotrivire și fugă; asigurarea maximă a securității participanților la reținere și a persoanelor din jur.

Momentul reținerii se stabilește ținând cont de aceiași factori și este corelat cu anumite evenimente (plecarea sau întoarcerea de la muncă, ieșirea din încăpere, urcarea în automobil etc.). Recomandarea clasică este ca reținerea să se efectueze în intervalul orelor 4:00–5:00 dimineața. Această recomandare are o justificare din punct de vedere fiziologic al organismului uman și a fost verificată de nenumărate ori în practică. Un rol important în organizarea și tactica reținerii îl are cunoașterea situației de la locul reținerii. În literatura de specialitate se subliniază, în mod justificat că, pentru studierea acesteia, este recomandabil să se efectueze o operațiune de recunoaștere specială. În funcție de locul unde urmează să se efectueze reținerea, trebuie studiate diferite elemente ale terenului, clădirilor, curților, comunicațiilor de transport ș.a. Astfel, dacă se presupune reținerea bănuitului în curte, este necesar să se cunoască dimensiunile acesteia, dacă este un spațiu tranzitat, câte intrări dau în curte, dacă există alte ieșiri din acestea, dacă în curte intră și opresc automobile, dacă se adună la anumite ore grupuri de locuitori, precum și dacă membrii echipei de reținere au posibilitatea să pătrundă în curte și să se poziționeze în apropierea locului reținerii fără a atrage atenția. Dacă reținerea urmează să aibă loc pe stradă, trebuie clarificat dacă un automobil al ofițerilor de investigații poate opri în locul necesar, câți oameni tranzitează acea porțiune de stradă la anumite ore ș.a. [6, p. 236-237].

În pregătirea pentru reținerea în spații de locuit sau de serviciu, sunt necesare informații despre dimensiunile încăperilor respective, destinația lor, planificarea interioară, numărul de intrări și ieșiri, existența pivnițelor, podurilor, posibilitatea de a trece dintr-o încăpere în alta, de a ieși pe acoperișul clădirii vecine etc. De asemenea, este important să se aibă cel puțin informații orientative despre cine, pe lângă bănuitul, se va afla în încăpere, câte persoane vor fi prezente și care ar putea fi reacția acestora la acțiunile legate de reținere. Dacă reținerea urmează să fie realizată în mediul rural, trebuie să se studieze în prealabil relieful, caracteristicile construcțiilor din zona respectivă, în special ale clădirii în care bănuitul poate să se ascundă. Este foarte important să se cunoască dacă în apropiere există zone greu accesibile (păduri dese, iazuri, fâșii forestiere), șoproane și alte obiecte care pot complica căutările [9, p. 202-203].

Determinarea cercului participanților la reținere (calculul forțelor). Cercul participanților la reținere este, de regulă, stabilit în funcție de mai mulți factori, printre care: numărul persoanelor ce urmează a fi reținute, particularitățile individuale ale celor reținuți, armamentul din dotarea lor, locul reținerii, natura infracțiunii comise și specificul situației existente la momentul capturării etc. Numărul participanților la reținere depinde de numărul persoanelor reținute și de tipul grupurilor implicate. De exemplu, efectivul grupului de capturare este stabilit conform actelor instituționale, pe baza necesității de a reține un grup infracțional cu număr maxim de persoane, calculat de obicei, în proporție la 3 persoane pentru prinderea unui singur infractor. În funcție de planul de desfășurare a reținerii, la acțiune poate participa doar grupul de capturare sau pot fi atrase și alte grupuri – de blocare, supraveghere, utilizare a mijloacelor speciale, comunicații, documentare, acordare a asistenței medicale etc. Dacă este necesar, sunt implicați angajați ai unităților speciale ale organelor de interne, unități militare ale Forțelor Armate. Ofițerul de urmărire penală/procurorul participă la reținere în cazul efectuării de acțiuni de urmărire penală, necesare pentru consemnarea circumstanțelor reținerii. Ca urmare a determinării cercului participanților la reținere, se realizează un calcul concret al forțelor implicate, incluzând lista grupurilor formate pentru reținere și componența numerică a acestora [6, p. 238-239].

Pregătirea armamentului, a mijloacelor tehnice necesare și a transportului (calculul mijloacelor). Participanții la reținere sunt înarmați cu armament de serviciu, precum și echipați cu mijloace suplimentare necesare pentru îndeplinirea sarcinilor stabilite: dispozitive cu efecte luminoase și sonore, veste antiglonț, cătușe, scuturi, căști etc. Sunt pregătite mijloace de comunicație, aparate

de amplificare a vocii, echipamente foto și video. Grupul trebuie să dispună de suficiente mijloace de transport, necesare pentru deplasarea mobilă, blocare, urmărire, precum și pentru transportarea persoanelor reținute la organul de urmărire penală. În cazul implicării unităților militare, se utilizează tehnică blindată. Calculul acestor mijloace se efectuează în corelație cu forțele selectate, ținând cont de numărul și specificul grupurilor formate, precum și de sarcinile atribuite lor [6, p. 239].

Elaborarea planului de reținere (capturare) a persoanei ce urmează a fi reținută, redactarea acestuia în formă textuală și grafică, precum și aprobarea lui. Planul reținerii se întocmește, de regulă, în formă scrisă. La efectuarea concomitentă a câtorva rețineri (în grup), precum și în cazul existenței unor date privind o posibilă agravare a situației în timpul efectuării reținerii (opunerea rezistenței, înarmare etc.), planul se confirmă de către conducătorul organului de urmărire penală. În planul viitoarei rețineri trebuie să fie fixate sarcinile ei, consecutivitatea și modul de soluționare a lor, să fie indicați concret colaboratorii, delegați în componența grupului de serviciu operativ, locul și îndatoririle fiecăruia dintre ei [3, p. 421].

Spre deosebire de planul de pregătire pentru reținere, care prevede un ansamblu de operațiuni pregătitoare, planul de reținere propriu-zisă conține programul acțiunilor participanților la reținere privind capturarea fizică a persoanei bănuite de comiterea unei infracțiuni, precum și alte acțiuni conexe. Planul de reținere (capturare) se întocmește după obținerea informațiilor necesare, în conformitate cu planul de pregătire pentru reținere (cu privire la persoana ce urmează a fi reținută, locul și momentul reținerii, situația de la fața locului, cercul participanților, armamentul, mijloacele tehnice și transportul). În planul de reținere (capturare) trebuie să fie reflectate următoarele elemente: conceptul și scopul general al acțiunii desfășurate; informațiile despre persoana ce urmează a fi reținută și semnalmentele acesteia; calculul forțelor și mijloacelor implicate; locul reținerii și particularitățile caracteristice ale situației de la fața locului; momentul reținerii; sarcinile concrete ale fiecărui grup și ale fiecărui participant la reținere; acțiunile pregătitoare pentru reținere (organizarea ambuscadelor, supravegherea discretă, instalarea mijloacelor speciale de distrahere cu efecte luminoase și sonore etc.); ora și traseul de deplasare spre locul reținerii; metodele de pătrundere în locul unde se ascunde persoana ce urmează a fi reținută; măsuri de conspirativitate; metodele de capturare a persoanei; acțiunile în caz de împotrivire sau tentativă de fugă; condițiile de aplicare a forței fizice, mijloacelor speciale și armamentului; semnalele convenționale și mijloacele de comunicare între participanți și conducătorul operațiunii; metodele și mijloacele de documentare (fixarea circumstanțelor reținerii și conservarea urmelor infracțiunii); rutele de deplasare cu persoanele reținute. În plan trebuie neapărat să fie prevăzute măsurile de asigurare a securității participanților la reținere, precum și a persoanelor din jur. Este necesară, de asemenea, anticiparea unor posibile scenarii alternative de acțiune, în funcție de modificarea situației și de desfășurarea reținerii. Planul trebuie să fie întocmit în formă scrisă. La acesta se anexează tabelele de calcul al forțelor și mijloacelor implicate în operațiune, precum și o schiță a terenului sau a locului reținerii, cu indicarea convențională a dislocării forțelor și mijloacelor, precum și a rutelor de deplasare ale acestora. Un plan întocmit în mod calificat permite tuturor participanților la reținere să înțeleagă clar schema generală a operațiunii și propriile sarcini concrete. Neglijarea formei scrise a planului conduce, de regulă, la confuzie și lipsă de coordonare a acțiunilor. Aceasta reflectă, în general, o pregătire insuficientă a operațiunii de reținere (capturare) a persoanei. Planul trebuie să fie aprobat de către conducătorul operațiunii de reținere a bănuțului [6, p. 239-240].

Instruirea participanților la reținere se realizează în conformitate cu pozițiile stabilite în planul de reținere. Fiecare dintre aceste poziții trebuie să fie adusă la cunoștința executanților și explicată în mod clar, pentru a exclude orice neînțelegeri. În funcție de situația concretă, instruirea participanților poate fi efectuată fie într-o singură etapă, fie în mai multe etape.

În cel de-al doilea caz, participanților la reținere li se comunică mai întâi informațiile referitoare la persoana ce urmează a fi reținută, locul și momentul reținerii, precum și concepția generală a operațiunii și unele dintre detaliile ei. Participanții își exprimă propriile observații și sugestii privind acțiunea planificată. După discutarea propunerilor, în concepția inițială se introduc

ajustările corespunzătoare. Ulterior, se aduce la cunoștință informația privind acțiunile concrete ale fiecăruia, armamentul, mijloacele de protecție, alte echipamente, semnalele convenționale etc. În continuare, are loc familiarizarea cu locul în care va avea loc reținerea. În final, chiar înainte de începerea operațiunii, se recomandă verificarea încă o dată a gradului de pregătire al participanților, prezența echipamentului prevăzut, precum și exersarea detaliilor privind cooperarea și coordonarea acțiunilor. Un astfel de mod de instruire permite transmiterea tuturor detaliilor operațiunii către participanți și, cel mai important, luarea în considerare a sugestiilor acestora, cu introducerea corecțiilor necesare în planul de reținere. Totuși, nu întotdeauna există posibilitatea de a-l aplica din cauza constrângerilor de timp. Adesea, acest tip de instruire trebuie evitat din rațiuni de conspirativitate și pentru a preveni scurgerile de informații [9, p. 203-204].

Exersarea acțiunilor de capturare pe machete. Repetiția reținerii planificate trebuie să se desfășoare în condiții cât mai apropiate de cele reale. În acest scop, se utilizează un obiect cu structură similară sau se construiește o machetă specială. Pentru ca repetiția să fie realistă din punct de vedere al timpului de execuție, în multe unități speciale există deja machete ale diferitelor tipuri de obiecte în care sunt frecvent efectuate rețineri ale bănuților. Ele includ construcții de tip locuință, fragmente de ascensoare, automobile, vagoane de tren, avioane etc. Pe măsură ce practica operativă evoluează, și tipurile acestor obiecte se diversifică continuu. În ultimii ani, de exemplu, au fost adăugate elicoptere, iar în prezent sunt în atenție nave fluviale și maritime. În timpul exersării acțiunilor de capturare se atinge o coordonare eficientă între diferitele grupuri și participanți, se formează un stereotip dinamic de acțiune, iar, dacă este necesar, se aduc corecturi planului de reținere (capturare) [6, p. 241].

Autorul S. Doraș susține că „După ce reținerea a fost pregătită, se va trece la reținerea propriu-zisă, fiind respectate următoarele cerințe: 1) pregătirea și deplasarea la locul nemijlocit al reținerii în mod confidențial; 2) reținerea promptă, dar în mod organizat de către o persoană abilitată sau de către o echipă, potrivit unui plan chibzuit de capturare, imobilizare și escortare a celui reținut la organul de urmărire penală; 3) efectuarea reținerii cu respectarea strictă a normelor prescrise de legislația în vigoare și conform normelor etice și deontologice” [2, p. 332].

Tactica reținerii nemijlocite este determinată, de obicei, de caracterul infracțiunii săvârșite, de calitățile afective-voliționale și alte calități personale ale bănuțului (învinutului), precum și de locul reținerii [3, p. 423]. Fiecare reținere a infractorilor are propriile sale caracteristici individuale, iar tacticile (metodele) de realizare a acestora sunt și ele variate, diverse [4, p. 273].

Tactica reținerii (capturării) propriu-zise a persoanei bănuite de comiterea unei infracțiuni include recomandări privind: blocarea zonei adiacente locului reținerii; deplasarea grupurilor către pozițiile inițiale; desfășurarea unor acțiuni de sustragere a atenției bănuțului; pătrunderea în locul de ascundere al bănuțului; acțiunile grupului de intervenție pentru capturarea fizică a bănuțului; percheziționarea reținutului, examinarea locului reținerii, precum și alte acțiuni legate de fixarea și conservare a urmelor infracțiunii.

Recomandările tactice privind aceste tipuri de acțiuni sunt mai potrivite pentru descrierea reținerii în situații specifice. Cu toate acestea, avem și principii generale, de caracter universal, aplicabile, practic, în toate situațiile [6, p. 242]. În fine, pe această notă, este necesar să reținem cele menționate de cercetătorul M. Gheorghită, și anume: „Erorile și neglijența admise la organizarea și efectuarea reținerii, de obicei, generează consecințe grave: infractorul se poate sustrage de la urmărirea penală sau de la judecată; poate să continue activitatea criminală; să nimicească probe importante etc.” [3, p. 426].

Concluzii și recomandări

Atunci când efectuează o reținere, reprezentanții organelor de urmărire penală, ofițerii de investigații văd adesea capturarea persoanei bănuite în comiterea infracțiunii ca pe un scop în sine al activității lor. În cel mai bun caz, acest scop este considerat a fi izolarea temporară a făptuitorului. Consecințele unei astfel de atitudini sunt încetarea activității investigative și operative active, „sărbătorirea victoriei”. În context, trebuie remarcat faptul că există anumite motive obiective

pentru aceasta. Or, o reținere de succes reprezintă, de regulă, rodul unei munci intense și îndelungate a reprezentanților organelor de urmărire penală și a ofițerilor de investigații, rezultatul activității lor la un anumit stadiu al cercetării cauzelor penale.

Totodată, trebuie remarcat faptul că eroarea sub aspectul unei asemenea atitudini nu necesită o argumentare specială. Reținerea, deși marchează încheierea unei etape a activității de cercetare, trebuie privită, în primul rând, ca mijloc, început și bază a unui întreg complex de acțiuni de urmărire penală și măsuri speciale de investigații. Aceasta este o componentă a combinației tactico-operative, pe care o putem defini drept un ansamblu direcționat către soluționarea sarcinilor investigației, determinat de situația concretă, și care combină anumite acțiuni de urmărire penală și măsuri speciale de investigații. În cadrul acestei combinații se regăsesc un complex de acțiuni ce vizează atât fixarea circumstanțelor reținerii, cât și obținerea de noi informații, verificarea lor, lucrul cu persoana reținută în locul de detenție, precum și multe alte măsuri.

Doar printr-o asemenea abordare pot fi valorificate pe deplin noile oportunități pentru verificarea versiunilor existente în cercetarea cauzelor penale, oportunități ce apar odată cu reținerea persoanelor bănuite de comiterea infracțiunilor.

Bibliografie:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova: Legea Republicii Moldova nr. 122-XV din 14 martie 2003. În vigoare din 12 iunie 2003. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 104-110. ISSN 2587-389X. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17231&lang=ro# [accesat 17.09.2025].
2. DORAȘ, S. *Criminalistică*. Chișinău: Ed. Cartea Juridică, 2011. 629 p. ISBN 978-9975-53-015-6.
3. GHEORGHIȚĂ, M. *Tratat de criminalistică*. Chișinău: F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2017. 871 p. ISBN 978-9975-53-834-3.
4. JITARIUC, V. și V. RUSU. *Tratat de criminalistică. Partea a II-a. Tactica criminalistică*. București: Ed. Pro Universitaria, 2025. 1069 p. ISBN 978-606-26-2008-0.
5. OSOIANU, T.; D. OSTAVCIUC; Iu. ODAGIU și C. RUSNAC. *Tactica acțiunilor de urmărire penală*. Chișinău: Ed. Cartea Militară, 2020. 339 p. ISBN 978-9975-3366-0-4.
6. ГРИГОРЬЕВ, В. Н. *Задержание подозреваемого*. Москва: Учебно-консультативный центр «ЮрИнфор», 1999. 541 с. ISBN 5-89158-029-2.
7. ДУЛОВ, А. В. и П. Д. НЕСТЕРЕНКО. *Тактика следственных действий*. Минск: Высшая школа, 1971. 272 с.
8. ЛУЗГИН, И. И. *Криминалистика*. Новополюцк: Полоцкий Гос. ун-т, 2009. 384 с. ISBN 978-985-418-775-4.
9. СМАГОРИНСКИЙ, Б. П. (ред.). *Криминалистика: (в 3-х т.). Т. 2. Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник для вузов МВД России*. Волгоград: ВСШ МВД России, 1994. 559 с.
10. СМАГОРИНСКИЙ, Б. П. (ред.). *Следственные действия. Процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности: Учебное пособие*. Москва: УМЦ при ГУК МВД РФ, 1994. 242 с.

CZU 34:174

VALORI ȘI PRINCIPII ETICE ÎN PROFESIILE JURIDICE

**Elena BOTNARI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți**

Abstract: The article provides a comparative analysis of the provisions of certain codes of ethics in force, namely those governing judges, prosecutors, lawyers, NAC officers, and officials with special responsibilities within the Ministry of Internal Affairs. The purpose of the study is to identify the ethical values specific to the legal professions and the unifying ethical principles that guide professional legal activities in the judiciary, the prosecution service, the legal profession, the Ministry of Internal Affairs, the NAC, and other law enforcement agencies. The value of the ethical principles enshrined in distinct

codes of ethics relevant to the legal professions, such as independence, impartiality, integrity, professionalism, fairness, collegiality, confidentiality, and transparency, is highlighted.

Keywords: *values, principles, ethical, legal, deontological.*

Introducere. Importanța rolului social al juristului îl obligă la respectarea unui set de valori etice indispensabile profilului moral al profesiei sale, cultivate gradual în procesul de formare juridică profesională. Necesitatea eticii pentru profesiile juridice se fundamentează, evident, pe relația dintre etic și juridic la nivel axiologic și praxiologic. Acest aspect intră în vizorul legiuitorului care ar trebui să folosească eticul, acolo unde e cazul, ca un criteriu principal al reglementării juridice, iar pentru agenții de aplicare a dreptului ca criteriu inerent aplicării eficiente a normelor juridice. O problemă actuală este creșterea percepției semnificației normelor deontologice în raport cu alte norme juridice care reglementează varia activități și profesii juridice.

I. Generalități privind profesiile juridice. Diversitatea profesiilor juridice necesită identificarea conceptului în sine, conceptul de referință fiind cel de profesie. În viziunea noastră, *profesia este activitatea competentă, responsabilă, colegială, realizată în baza standardelor de calificare în domeniu, care satisface nevoi sociale distincte, reglementată de un Cod de etică profesională, încălcarea căruia atrage sancțiuni corespunzătoare delictului comis de către profesionist.* Definiția dată poate fi dezvoltată prin specificare, fiind atribuită profesiei juridice. Așadar, *profesia juridică este activitatea competentă, responsabilă, colegială a subiectului de aplicare a dreptului, realizată în baza standardelor de calificare în domeniul dreptului, care satisface finalitatea legalității și necesitatea ordinii legale, reglementată de coduri de etică profesională, încălcarea cărora este sancționată corespunzător.*

Diversitatea profesiilor juridice justifică, într-un fel, pluritatea instituțiilor superioare de învățământ care oferă pregătire juridică, dar și a nevoilor sociale care pretind soluții juridice. Așa cum ne prezintă oficial profesiile juridice Ministerul Justiției pe <https://www.justice.gov.md/ro/advanced-page-type/profesii-juridice>, se creează o imagine incompletă a profesiilor juridice, dar care totuși oferă posibilitatea de documentare, accedea și profesare ulterioară. Profesii juridice licențiate/autorizate de Ministerul Justiției al R. Moldova: *avocat, administrator autorizat, executor judecătoresc, expert judiciar, interpret, mediator, translator, notar, registrator autorizat.* În vederea completării listei profesiilor juridice, ocupate în bază de concurs, pot fi vizitate paginile oficiale ale Procuraturii Generale (<https://www.procuratura.md>), Ministerului Afacerilor Interne (<https://mai.gov.md>), Centrului Național Anticorupție (<https://cna.md>), Autorității Naționale de Integritate (<https://ani.md>), Administrației Naționale a Penitenciarelor (<https://anp.md>), de asemenea, portalul instanțelor judecătorești (<https://instante.md>).

II. Valori etice în profesiile juridice. Ideologia unei profesii înglobează valori și principii relevante și este consacrată în Codul etic al profesiei corespunzătoare. Ceea ce ar însemna formalizare etică, adică formularea explicită, în scris, a idealurilor, valorilor, principiilor și normelor unei instituții, organizații, asociații [1, p. 55]. Observăm că unele Coduri de etică a profesiilor juridice au formalizare juridică, deoarece sunt exprimate în acte normative. De exemplu, Codul deontologic al angajatului Centrului Național Anticorupție este aprobat prin Hotărârea Parlamentului R. Moldova (185/2022); Codul de etică și deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne este aprobat prin Hotărârea Guvernului R. Moldova (629/2017) [2, 3].

Valorile etice încorporate în Codurile de etică profesională sunt ancorate în virtuți, în același timp rezonază cu valorile sociale unanim acceptate. Valorile etice ale profesiei juridice sunt exigențele înaintate de stat și de client/subiect de drept față de profesionist ca agent de aplicare a dreptului. Observăm că valorile etice nu sunt expres specificate în majoritatea Codurilor de etică a profesiilor juridice. Cu titlu de excepție, sunt arătate și enunțate în pct. 6 al Codului de etică și deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne ca valori morale și profesionale (*patriotismul (N.B. Îndatorire fundamentală, conform art. 56 al Constituției R. Moldova), datoria de serviciu, onoarea și demnitatea*), dar și ca principii deontologice (*respectul, loialitatea*) [3].

Codurile de etică profesională juridică stabilesc scopul, finalitățile, axate pe valori etice și principii deontologice. De exemplu, scopul de ghidare-garantare a conduitei: – *ghidarea comportamentului funcționarilor publici cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne*, astfel încât aceștia să respecte valorile morale și profesionale, principiile și normele de conduită, contribuind la prevenirea corupției și crearea unui climat de încredere în societate [3, pct. 2]; – *ghidarea comportamentului angajaților din cadrul CNA*, astfel încât aceștia să respecte valorile morale și profesionale, principiile și normele de conduită [2, pct. 2]; – *asigurarea eficienței activității procuraturii și a integrității procurorilor* [5, pct. 5]; – *de a stabili principiile de etică și conduită profesională*, că justiția și alte valori umane, universale au o prioritate în activitatea instanțelor și să consolideze încredere publicului în instanțele de judecată și hotărârile judecătorești [4, art. 1, alin. (2)]; – să *garanteze îndeplinirea de către avocat a misiunii sale pentru buna funcționare a justiției și realizarea drepturilor justițiabililor* [6, pct. 2 (6)]. Observăm caracterul metodologic al scopurilor enunțate *supra*, extrase din Codurile de etică ale principalelor profesii juridice (polițist, ofițer CNA, procuror, judecător, avocat), de asemenea, și formularea sumară a finalităților.

III. Principii de etică profesională a juriștilor. Prevederile dispozițiilor de conținut ale Codurilor de etică cercetate sunt axate pe principiile de etică profesională, enumerate și, ulterior, enunțate. Am remarcat caracterul valoric al principiilor de etică profesională, ceea ce justifică parțial absența prevederilor necesare, în viziunea noastră, care ar consacra valorile etice, profesionale în majoritatea Codurilor examinate. Așadar, care sunt principiile etice care întemeiază, pe de o parte, și ghidează, pe de altă parte, profesiile juridice? Cantitativ și din punct de vedere al calității enunțului, acestea diferă nesemnificativ:

- Legalitatea, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, imparțialitatea, independența, integritatea profesională, profesionalismul, prioritatea interesului public, respectul, egalitatea și nediscriminarea, transparența, confidențialitatea, disponibilitatea, loialitatea [2, pct. 4];
- Legalitatea, umanismul, egalitatea și nediscriminarea, imparțialitatea, disponibilitatea, profesionalismul, confidențialitatea, respectul, integritatea profesională, loialitatea, intoleranța față de corupție, prioritatea interesului public, prezumția de nevinovăție, intoleranța (toleranța zero) față de tortură, pedepse sau tratament inuman și degradant, integritatea morală [3, pct. 4];
- Independența, imparțialitatea, integritatea, profesionalismul, corectitudinea, colegialitatea, confidențialitatea și transparența [4];
- Supremația legii, independența, integritatea, imparțialitatea, profesionalismul, colegialitatea, transparența, confidențialitatea, corectitudinea [5];
- Independența, încrederea și integritatea morală, confidențialitatea, competența, interesul clientului, colegialitatea, publicitatea personală, nonconflictul de interese, cooperarea [6].

Constatăm o abordare analoagă a principiilor etice ale colaboratorului CNA și ale funcționarului cu statut special al MAI, atât din punct de vedere al denumirii și enunțului, cât și cantitativ [2, 3]. De asemenea, menționăm că în norme-principii sunt enunțate principiile etice din activitatea ofițerului CNA și funcționarului cu statut special al MAI. Normele-principii, atipice, sunt dezvoltate în Codurile etice examinate [2, 3] în norme juridice imperative (onerative). De exemplu, 15 puncte din 20 ale Codului deontologic al angajatului CNA sunt norme juridice onerative care reglementează obligațiile profesionale ale angajatului CNA [2]. În Codul de etică al procurorilor principiile de etică profesională sunt doar numite, însă conținutul acestora este prezentat sub forma dispozițiilor imperative, ce urmează după expresia tipică „*Potrivit acestui principiu, procurorul trebuie...*” [5]. În Codul de etică și conduită profesională al judecătorilor principiile de etică profesională sunt, de asemenea, numite, conținutul acestora este prezentat sub forma normelor juridice imperative, ce urmează după expresia tipică „*Conform principiului..., judecătorul trebuie...*” [4].

IV. Principii generale deontologice în profesiile juridice. În toate Codurile de etică examinate am identificat principii de profesionalismului, integrității profesionale, independenței, transparenței, confidențialității ș.a. Aceste principii le-am putea califica ca principii deontologice generale

deoarece direcționează toate activitățile profesional-juridice, pe lângă alte principii speciale care scot în evidență specificul unei anumite profesii juridice.

Profesionalismul este principiul deontologic primar care ghidează activitatea oricărui profesionist, exprimat în calificarea profesională corespunzătoare, ansamblul competențelor necesare pentru exercitarea eficientă a profesiei (juridice). *Principala obligație, și juridică și etică, este competența. Ea presupune cunoașterea legilor, abilități pentru o bună înțelegere și interpretare a actelor juridice* [1, p. 100]. În același timp, profesionalismul este condiția de accesare la funcția pretinsă, stabilită în normele ce reglementează statutul juridic al profesionistului. De exemplu, studiile de licență și de masterat în drept sunt condiții de pregătire profesională necesară pentru suplinirea funcției de judecător și procuror, de asemenea este specificată în codurile de etică profesională obligația de formare profesională continuă pentru judecători, procurori, avocați. Codul de etică a procurorilor prevede printre altele, în sbpct. 6.5.1, că *procurorul trebuie să conștientizeze că cel mai înalt nivel al competențelor profesionale este una din principalele premise pentru un serviciu eficient al procuraturii, precum și pentru încrederea publicului în acest serviciu; – să contribuie la perfecționarea abilităților profesionale; – să fie la curent cu legislația, jurisprudența modernă și standardele privind drepturile omului* (sbpct. 6.5.2); – *să-și extindă continuu cunoștințele și să-și dezvolte aptitudinile profesionale* (sbpct. 6.5.3) [5].

Prin analogie, profesionalismul judecătorului este reglementat printr-un șir de norme onerative ale Codul de etică și de conduită profesională a judecătorului: a) obligația judecătorului de îndeplinire a îndatoririlor și funcțiilor de serviciu profesionist, competent; b) obligația de a menține la nivel înalt și de a-și perfecționa permanent cunoștințele, competențele și abilitățile sale profesionale prin autoinstruire, instruire continuă și educație întru executarea adecvată a îndatoririlor de administrare a justiției; c) obligația de a decide prompt, eficient și obiectiv în toate cauzele judiciare, acționând cu diligență și în timp util, să respecte termenele legale etc. Judecătorul va menține cunoștințele și aptitudinile profesionale la un nivel înalt, în special în ceea ce privește gestionarea, comunicarea și cooperarea (art. 6) [4].

Principiul *integrității* se axează pe valoarea etică a integrității, interpretată, de regulă, ca incoruptibilitate. Am observat abordarea normativă dualistă a integrității (morală și profesională) în Codul de etică și deontologie a funcționarului public cu statut special al MAI [3], delimitarea fiind destul de vagă, în viziunea noastră aceste principii sunt în raport de identitate. Dacă cercetăm prevederile Legii integrității (nr. 82/2017), constatăm abordarea legală unică, după conținut, a principiului integrității profesionale ca *capacitate a agentului public de a-și desfășura activitatea profesională în mod etic, liber de influență necorespunzătoare și manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, a supremației Constituției Republicii Moldova și a legii* [7]. Legiuitorul face diferențierea integrității după criteriul domeniului instituțional-juridic: integritate de drept public (integritate instituțională, integritate politică), integritate de drept privat [7].

Principiul integrității profesionale în activitatea judecătorilor și procurorilor este decisiv pentru ocuparea funcției respective; îl distingem în procedurile de evaluare internă și externă a judecătorilor și procurorilor. Ghidat de principiul integrității, de exemplu, *judecătorul va respecta cele mai înalte standarde de integritate și responsabilitate, pentru a asigura încrederea societății în instanțe. Este conștient de riscurile corupției și nu va admite sau nu va crea aparența unui comportament corupțional în activitatea sa; nu va cere, accepta ori primi cadouri, favoruri sau beneficii pentru îndeplinirea ori neîndeplinirea atribuțiilor funcționale sau în virtutea funcției deținute* [4, art.5, alin. (1)]. Procurorul, la rândul său, este obligat să *nu ofere temei de a se considera drept o persoană pretabilă comiterii unor acte de corupție sau abuzuri* [5, sbpct. 6.3.6].

Suntem solidari cu Rusnac A., care este de părerea că integritatea este de fapt *principiul de bază al conduitei profesionale; conduita integră este un factor de acțiune deosebit de important pentru încredere și constituie componenta-cheie a riscului, mai ales astăzi când există tentații tot mai mari de a sacrifica totul pentru câștiguri pe termen scurt* [8].

Principiul *independenței* se interpretează prin prisma prevederilor codurilor de etică profesională ca reziliența judecătorului, procurorului, angajatului CNA la varia influențe, contacte,

stimulente, informații sau sfaturi din partea oricăror persoane, structuri de stat sau instituții publice, mijloace de informare în masă, interese de partid, interese publice, doctrine politice, sentimente ori teama de eventuale critici imediate sau de durată [4]; este valoarea-principiu de recunoaștere necondiționată a autorității absolute a legii și nesusceptibilitatea subiectului de aplicare a dreptului față de alte influențe. Principiul vizează calitatea apolitică a agentului de aplicare a dreptului, pe de o parte, și pe de altă parte, neadmiterea de ingerințe în activitatea profesională a judecătorului, procurorului, agentului CNA etc. și capacitatea decizională autonomă. *Independența nu este un privilegiu sau o prerogativă conferită procurorilor în interes personal, ci o garanție a unei justiții echitabile, imparțiale și efective, care protejează interesul public și privat în societate; procurorul trebuie să fie independent în luarea deciziilor și în îndeplinirea atribuțiilor de serviciu, asigurând respectarea principiilor separării puterilor în stat, legalității, independenței instituționale și responsabilității; în activitatea procurorului nu se admit acțiuni de lobby, imixțiuni sau influențe din exterior, inclusiv din partea celor care activează în politică, economie, finanțe, culte sau media* [5, sbpct. 6.2.1, 6.2.2].

În cazul funcționarului public cu statut special din cadrul MAI, independența este încorporată în principiul integrității profesionale, alături de valorile-principiu: – onestitate, – conduită ireproșabilă, – înaltă ținută morală, – corectitudine, – imparțialitate, – prioritatea interesului public, – supremația Constituției Republicii Moldova și a legii [3, pct. 4]. Independența este conștientizată și valorificată anevoios în sistemele rigid ierarhizate (MAI, Procuratură etc.), unde raporturile de subordonare pretind executarea operativă a ordinelor superiorilor.

Principiul *transparenței* se regăsește în activitățile decizional-juridice ale procurorilor, judecătorilor ș.a. profesii juridice, care arată vizibilitatea și gradul relaționării agentului de aplicare a dreptului cu destinatarul aplicării legii. Principiul este dezvoltat detaliat în Codul de etică al procurorilor, specificându-se că *pentru instituție încrederea cetățenilor este esențială și că aceasta poate fi sporită prin activități transparente, cuprinzând informații exacte și actualizate în mod corect despre cauzele instrumentate, deciziile adoptate, mediul de lucru al procurorilor și valorile instituției* [5, pct. 6.6]. În același timp, transparența vizează relația instituțională cu mass media prin intermediul Secției relații publice, *ori de câte ori o cere interesul urmăririi penale și al societății, în comunicarea lor cu mass-media procurorii urmează: – să rămână imparțiali, astfel încât să nu influențeze pe nimeni într-un fel nepotrivit sau să aducă critici personale; – să țină cont în comunicarea cu mass-media de prezumția de nevinovăție, dreptul la viață privată și demnitate; – să se asigure că nu periclitează viața sau integritatea fizică a celor implicați în proces (și în special victime și martori) sau activitatea organelor de urmărire penală sau celor care exercită activitatea specială de investigație prin dezvăluirea investigațiilor în curs; – să nu prejudicieze în mod nejustificat onoarea și reputația altora; – să nu tăinuiască și să nu denatureze informațiile privind averile deținute sau conflictele de interes, acestea urmând a fi făcute publice în virtutea funcției* [5, pct. 6.6.].

Principiul *confidențialității* este omniprezent în profesiile juridice, acolo și în măsura în care se operează, stochează, prelucrează date cu caracter personal, se transmit de destinatar subiectului de aplicare a dreptului în vederea obținerii soluțiilor juridice. Așa cum observă pe bună dreptate M. Miroiu, *principiul confidențialității trebuie respectat de toți juriștii, deși obligațiile care decurg din el se concretizează diferit după cum juristul este avocat, magistrat sau notar. Obiectul confidențialității nu este același pentru un notar, un avocat și un magistrat* [1, p. 100].

Confidențialitatea este interpretată ca securizarea datelor și informațiilor obținute în exercitarea atribuțiilor stabilite de cadrul normativ [3]. Confidențialitatea are caracter complex, vizând: – nedivulgarea, – abținerea de la comentarii, – nefolosirea în interese personale a informațiilor confidențiale sau secrete de care a luat cunoștință în exercitarea atribuțiilor sale procurorul, judecătorul, avocatul; – nepublicarea informațiilor care pot prejudicia activitatea Procuraturii, a altor organe de drept, a instituțiilor publice și companiilor private; – neaccesarea documentelor, registrelor sau altor mijloace pentru a obține informații confidențiale care nu vizează în mod direct cauzele instrumentate [5, pct. 6.7]. De exemplu, *judecătorul poate să consulte alți judecători doar referitor la*

legislația de ordin material, procedural, jurisprudență națională și internațională pe marginea unei anumite cauze care se află în curs de examinare. Discuția este limitată la probleme teoretice și poate fi inițiată doar de judecătorul care examinează cauza respectivă. Judecătorul nu va admite interviuri, argumentări sau comunicări private, menite să-i influențeze acțiunile sale profesionale în orice cauză aflată pe rolul instanțelor; nu va face comentarii publice, inclusiv în mijloacele de informare în masă, pe marginea cauzelor aflate pe rol în instanță până la intrarea în vigoare a hotărârilor adoptate [4, art. 9].

Confidențialitatea guvernează profesia liberală de avocat și este exprimată într-o clauză contractuală. *Natura misiunii avocatului este prezumată a fi depozitarul secretelor clienților săi și al comunicărilor confidențiale, fiind un drept și o datorie fundamentală a avocatului. Obligația de a păstra secretul profesional este absolută și nelimitată în timp. Obiectul secretului profesional îl constituie chestiunile pentru care o persoană a solicitat asistență juridică, esența consultațiilor oferite de avocat, procedeele de strategie și tactică ale apărării sau reprezentării, datele privind persoana care a solicitat asistență și alte împrejurări care rezultă din activitatea profesională a avocatului* [6, pct. 3].

Concluzii. În urma studiului efectuat am stabilit următoarele: 1) Profesiile juridice sunt ghidate de principii deontologice, exprimate în Coduri de etică profesională; 2) Principiile deontologice care guvernează profesiile juridice consacră valori etice și juridice; 3) Unele Coduri de etică profesională (deontologice) sunt formalizate juridic în hotărâri de Guvern și de Parlament; 4) Altele, ca formă, sunt acte normative corporative, de regulă, hotărâri adoptate de organele de auto-administrare a profesiei (Adunarea Generală a judecătorilor; Adunarea Generală a procurorilor; Congresul avocaților); 5) Principiile deontologice generale ghidează toate profesiile juridice; 6) Cantitativ și după calitatea enunțului, principiile deontologice cercetate diferă nesemnificativ de la o profesie juridică la alta; 7) Conținutul principiilor deontologice este dezvoltat în norme juridice imperative (onerative); 8) Conștientizarea valorilor etice, valorificarea principiilor și normelor etice enunțate în Codurile deontologice ale profesiilor juridice constituie unul din obiectivele de formare profesională inițială și continuă a juriștilor.

Bibliografie:

1. MIROIU, Mihaela, BLEBEA, Gabriela. *Etica profesională*, 2002. 158 p. [online] [cit 20.08.2025]. Disponibil: <file:///C:/Users/User/Desktop/Etica%20profesionala/etica-profesionala-Miroiu%20Mihaela.pdf>
2. Hotărârea Parlamentului RM Nr. 185 din 07.07.2022 pentru aprobarea *Codului deontologic al angajatului Centrului Național Anticorupție*
3. Hotărârea Guvernului RM Nr. 629/2017 din 08.08.2017 pentru aprobarea *Codului de etică și deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne*. Publicat: 11-08-2017 în Monitorul Oficial Nr. 289-300 art. 729
4. *Codul de etică și de conduită profesională a judecătorului*, aprobat prin Hotărârea Adunării Generale a Judecătorilor nr. 8 din 11 septembrie 2015 [online] [cit 29.08.2025]. Disponibil: https://voxjust.md/feed/doc_file-0-1657875476.pdf
5. *Codul de etică al procurorilor*, aprobat prin Hotărârea Adunării Generale a Procurorilor nr. 4 din 27 mai 2016 [online] [cit 25.08.2025] Disponibil: https://csp.md/sites/default/files/inline-files/CODUL%20de%20Etica%20Redactat%2015.07.2019_0.pdf
6. *Codul deontologic al avocaților din RM*, adoptat de Congresul Avocaților din 20 decembrie 2002, cu modificările și completările din 23 martie 2007 și 01 iulie 2016 [online] [cit 28.08.2025] Disponibil: https://uam.md/wp-content/uploads/2024/02/codul_deontologic_5358927.pdf
7. Legea RM *integrității* Nr. 82 din 25.05.2017. Publicat: 07-07-2017 în Monitorul Oficial nr. 229-243, art. 360
8. RUSNAC, Aliona. *Integritatea profesională și politici anticorupție*. Chișinău, 2016. 81 p. [online] [cit 10.08.2025]. Disponibil: <https://cna.md/sites/default/files/users-media/media-27/Support-de-curs-licenta-red1111169e92e.pdf>

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Анатолие ФАЙГЕР, др., конф. унив., Факультет Права и Социальных наук,
Бэлцкий Государственный Университет им. „Алеку Руссо”,
научный сотрудник (на добровольной основе), Институт правовых, политических
и социологических исследований, Молдавский Государственный Университет,
orcid.org/0009-0005-4545-1360

Сергей ЧЕРНОМОРЕЦ, др., конф. унив., Академия „Штефан чел Маре” МВД РМ;
научный сотрудник, Институт правовых, политических
и социологических исследований, Молдавский Государственный Университет,
orcid.org/0000-0003-0172-0491

Abstract: *This article is dedicated to the study of crime prevention in the light of its essence, but also of those obliged to justify it. Or in the criminological doctrine there are several concepts: prevention, prophylaxis, fight with crime, etc., which in some situations are not clear to the recipient. In this sense, we come with the proposal to clarify the concept of crime prevention and its subjects.*

Keywords: *prevention, crime, combating crime, classification of crime prevention, subjects of crime prevention.*

На протяжении уже более 34 лет со дня провозглашения независимости Республики Молдова не проходит ни дня, чтобы мы не вздрогнули от новостей о преступлениях, совершенных по всей территории республики. Криминал периодически выходит в топ новостей страны. Преступления ужасные, омерзительные, ужасающие, зверские – преступления, к которым можно приставить самые уничижительные эпитеты, стали в последнее время привычными для нашего взора и слуха.

Ежегодно в Республики Молдова, согласно данным официальной статистики, совершаются десятки тысяч преступлений: 2021 год – было зарегистрировано 27,2 тыс. преступлений, что на 3,1% больше по сравнению с 2020 годом [7]. 2022 год – было зарегистрировано 26,8 тысяч преступлений, то есть уровень преступности составил 103 преступлений на 10 тысяч жителей [8]. 2023 год – было зарегистрировано 24,0 тыс. преступлений [9]. 2024 год – было зарегистрировано 24,6 тыс. преступлений, что на 2,5% больше по сравнению с 2023 годом, но на 6,5% меньше по сравнению с 2020 годом. Уровень преступности в 2024 году составил 102 преступления на 10 тыс. жителей по сравнению с 99 преступлениями в 2023 году [6].

Подразделениями полиции за первые 06 месяцев 2025 года было зарегистрировано 9423 преступления (по сравнению с 9883 в первые 06 месяцев 2024 года), из которых 35% были совершены в муниципии Кишинёв. Уровень преступности снизился на 4,7% по сравнению с аналогичным периодом 2024 года. Из общего числа преступлений наибольшую долю – 38% (3602) – составили преступления против собственности, далее следуют транспортные преступления – 19,4% (1813 преступлений), против общественного здоровья и общежития – 8% (716 преступлений), против общественной безопасности и общественного порядка – 7% (649 преступлений), против правосудия – 6% (557 преступлений), против семьи и несовершеннолетних – 5% (462 преступления) [5].

Становится понятно, что и на сегодняшний день одной из наиболее важных проблем в молдавском обществе, является предупреждение и борьба с преступностью.

Почему существует и растёт преступность? – этот вопрос всегда интересовал человечество и адресует сегодня все общество.

Следует заметить, что проблема предупреждения преступности стала актуальной не только сегодня, а ещё много веков назад.

«Лучше предупреждать преступления, чем карать за них. Это составляет цель любого хорошего законодательства, которое, в сущности, является искусством вести людей к

наивысшему счастью или к возможно меньшему несчастью, если рассуждать с точки зрения соотношения добра и зла в нашей жизни», – писал Чезаре Беккариа [14, стр. 121].

За долгий и сложный период развития юридическая мысль и социальная практика сошлись в том, что лучше предупреждать преступление, чем за него наказывать. Это позволило сформулировать основные категории предупреждения преступности как самостоятельного раздела криминологии. О понятии «предупреждение преступности» высказано сегодня немало суждений.

Артемьев Н. С., отмечает, что предупреждение преступности – это целенаправленное воздействие государства, общества, физических и юридических лиц на процессы детерминации и причинности преступности в целях недопущения вовлечения в преступность, новых лиц, совершения новых криминальных деяний, расширения криминализации общественных отношений [13, стр. 188].

Предупреждение преступности В. Е. Эминовым определяется как: «многоуровневая система мер и осуществляющих их субъектов, направленная на: 1) выявление в структуре населения групп повышенного криминального риска и снижение этого риска; 2) выявление лиц, поведение которых указывает на реальную возможность совершения преступлений, и оказание на них сдерживающего и корректирующего воздействия, а в случае необходимости – и на ближайшее окружение; 3) выявление и устранение либо ослабление и нейтрализацию причин преступности, отдельных ее видов, а также способствующих им условий; 4) выявление и устранение ситуаций на определенных территориях или определенной среде, непосредственно мотивирующих или провоцирующих совершение преступлений» [20, стр. 287-317].

Е. А. Алексеева, Р. С. Абдулин понимают под предупреждением преступлений – систему мер, осуществляемую общими и специальными субъектами, направленную на устранение, уменьшение, нейтрализацию детерминантов преступности в целях общей и частной превенции, отражающую уровень развития общественных отношений в конкретный исторический период [11, стр. 120].

В юридической литературе применительно к предупреждению преступности часто используются термины «профилактика», «предотвращение», и «пресечение» и в криминологической литературе пока еще нет общепризнанного разграничения данных понятий [24, стр. 46-47].

Некоторые авторы не считают нужным выделять какие-то смысловые оттенки данных понятий и рассматривают их как синонимы общего понятия «предупреждение преступности» [21, стр. 185], однако определённые семантические отличия между ними всё же имеются [22, стр. 435].

Понятие «профилактика преступности» может пониматься как в широком, так и в узком смысле. В широком понимании профилактика является синонимом предупреждения. В узком же смысле слова профилактикой считаются меры, направленные на выявление и ликвидацию причин и условий конкретных преступных деяний, а также на установление лиц, потенциально способных совершить преступление, с целью осуществления направленного предупредительного воздействия [10, стр. 339]. Такая деятельность является одним из этапов комплексного предупреждения преступности.

Предотвращение преступлений сводится к пресечению преступной деятельности на начальном этапе, когда преступник только замышляет, планирует совершение определённого деяния (то есть на стадии, когда его деятельность ещё не является уголовно наказуемой).

Нередко в научной и публицистической литературе можно встретить термин «борьба с преступностью». Одни авторы используют его в контексте предупреждения преступности, другие придают ему более широкий, чем предупреждение, смысл [1, стр. 185].

На практике предупреждение преступности представляет собой сложный комплекс разнообразных мер предупредительного воздействия. Предупреждение преступности сложный процесс, обладающий признаками целостности. Поэтому его необходимо

рассматривать комплексно, выделяя составляющие элементы, используя многое из того, что присуще системному подходу.

Понятие предупреждения преступности, как отмечает М. Быргэу, одна из важнейших категорий криминологической науки, которая рассматривается как многоуровневая система государственных и общественных мер, направленных на устранение, ослабление или нейтрализацию детерминантов преступности. Целью предупреждения преступлений, является противодействие криминальным процессам в обществе, обеспечение сдерживания, сокращение преступности и темпов ее роста, защита личности, общества и государства от преступных посягательств [16, стр. 160].

Мы же придерживаемся позиции, что меры предупреждения преступности направлены на предотвращение преступлений до их совершения. В то время как борьба с преступлениями является ответом общества на преступление уже совершенное, направлена на выявление и наказание преступников.

Так, например, согласно действующему уголовному законодательству Республики Молдова к физическим лицам, совершившим преступления, могут применяться следующие виды уголовного наказания: штраф; лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью; лишение или аннулирование права управления транспортными средствами; лишение воинского или специального звания, классного чина и государственных наград неоплачиваемый труд в пользу общества; лишение свободы на определенный срок; пожизненное заключение. Следует заметить, что пожизненное заключение с сентября 2024 года уже применимо и к лицам женского пола, но по прежнему остается неприменимым к несовершеннолетним.

По данным Агентства по цифровизации в юстиции и судебного администрирования, количество осужденных первой инстанцией в 2024 году составило 10,9 тыс. человек, или ежедневно было осуждено 30 человек. По сравнению с 2023 годом количество осужденных первой инстанцией увеличилось на 19,6%. Лишение свободы на определенный срок, неоплачиваемый труд в пользу общества и условное осуждение являлись основными наказаниями, применяемыми к осужденным первой инстанции в 2024 году.

В 2024 году, по данным Национального управления пенитенциарных учреждений, в пенитенциарных учреждениях находилось 5,8 тыс. человек, в том числе 1,1 тыс. человек (19,2%) в предварительном заключении и 4,7 тыс. человек осуждены окончательным приговором (80,8%). Из общего числа заключенных 5,3% составляли женщины и 94,7% мужчины [6].

Разумеется, оба подхода важны для поддержания общественного порядка и безопасности в молдавском обществе

В зависимости от сферы охвата мер предупреждения криминологами выделяется следующие виды предупреждения преступности: *общее предупреждение преступности; специальное предупреждение преступности; индивидуальное предупреждение преступности* [20, стр. 271; 21, стр. 194; 22, стр. 442].

Корни преступности всегда кроются в негативных общественных явлениях, социальных, политических, экономических и духовных проблемах, присущих конкретному обществу. Поэтому наиболее эффективными в плане уменьшения числа совершаемых преступлений в долгосрочной перспективе являются меры, направленные на укрепление экономики, обеспечение населения рабочими местами, социальные программы повышения жизненного уровня, формирования в обществе позитивного нравственного климата, подавление таких связанных с преступностью явлений, как пьянство и наркомания, бродяжничество, бедность, нелегальная миграция, межнациональные и прочие конфликты.

Конечно, в отношении многих перечисленных явлений (например, безработицы и злоупотребление спиртным) не может идти речи об их полной ликвидации. Однако целенаправленные меры, предпринятые государством и обществом, могут значительно сократить их негативное воздействие: так, грамотная организация антиалкогольной пропаганды и

обеспечение доступа молодёжи к не связанным с выпивкой формам досуга (спорт, творчество, политическая деятельность) может привести к значительному уменьшению потребления алкоголя наиболее подверженной его негативным эффектам группой - молодёжью и несовершеннолетними.

К мерам общей профилактики относится и создание прозрачной для общественного контроля системы государственного управления, препятствующей возникновению и действию коррупционных схем.

В целом общая профилактика преступности направлена на обеспечение достойного существования человека в обществе, создание условий для достижения нормальных потребностей (в жилье, материальном достатке, работе, досуге и отдыхе) законными средствами.

Разработку и реализацию мер общего предупреждения ведут все органы государства с привлечением специалистов разных областей: экономистов, социологов, политиков, управленцев, психологов и т. д. Криминологи также участвуют в этом процессе, предоставляя аналитические обзоры статистических данных, прогнозируя результативность предлагаемых мер с точки зрения их воздействия на преступность и осуществляя криминологическую экспертизу нормативных актов и социально-экономических программ.

Специальное предупреждение осуществляется путём воздействия на социальные группы, отдельных лиц и организации или сферы деятельности, в отношении которых есть основания полагать, что они обладают повышенной криминогенностью или виктимностью.

Так, например, повышенная криминогенность отдельной личности может определяться предшествующими фактами совершения преступлений (в этом случае криминологическое предупреждение направлено на недопущение рецидива), административных правонарушений, аморальных поступков, поведением, которое явно не соответствует выполняемой социальной роли, целевыми установками, достижение которых невозможно для данного человека с использованием законных средств. Схожими являются и криминогенные характеристики социальных групп: сюда может быть отнесена антиобщественная, протестная направленность группы, политический или социальный радикализм, входящие в противоречие с присущими обществу в целом нравственные установки и системы ценностей.

Отдельные сферы деятельности и объекты также могут быть более подвержены совершению преступлений, например, ввиду их привлекательности для преступников (хранилища материальных ценностей), слабой правовой и технической защищённости, непрозрачности для государственного и общественного контроля, создающей условия для организации «теневой» деятельности. Необходимо учитывать и виктимологический аспект: в силу своих личных особенностей (например, склонности к злоупотреблению алкоголем), принадлежности к социальной (бомжи) или профессиональной группе (таксисты, охранники, инкассаторы) некоторые люди чаще становятся жертвами преступлений. В отношении таких сфер деятельности, объектов и лиц также должна вестись специальная профилактика, направленная на повышение их защищённости от совершения преступлений.

Адресатом индивидуального предупреждения, является конкретный человек, личные характеристики которого объективно говорят о возможности совершения им в будущем преступного деяния.

Объектом индивидуального предупреждения может становиться как непосредственно человек, его негативные социальные качества, так и социальная микросреда, его окружающая (семья, быт, трудовой коллектив).

Необходимость применения к лицу индивидуального предупредительного воздействия определяется путём установления комплекса связанных с ним криминогенных факторов:

- Совершение в прошлом правонарушений и аморальных поступков.
- Деформированные ценностные ориентации, неполная социализация личности, низкий уровень правосознания.
- Наличие патологических психических нарушений, носящих криминогенный характер (некоторые психические аномалии, сексуальные девиации и т.д.).

- Формирование личности в социальном окружении, имеющем неблагополучный характер: в неполной семье, в условиях аморального и противоправного поведения родителей и близких родственников и т.д.
- Неблагоприятные условия жизни: плохие материальные и жилищные условия, негативный социально-бытовой климат и т.д.

Поскольку индивидуальное предупредительное воздействие осуществляется в отношении лиц, ещё не совершивших преступление, и сопряжено с определённым вторжением в сферу частной жизни, при его осуществлении правоохранительные и иные органы не должны выходить за рамки допустимого воздействия. Применение правоограничивающих и принудительных мер возможно только в отношении определённых категорий лиц, указанных в законе (например, условно осуждённых или совершивших правонарушения).

Ввиду этого основным методом, применяемым при индивидуальном предупреждении преступлений, является метод убеждения. Этот метод направлен на формирование у лица позитивных представлений об обществе, коррекцию негативных социальных ориентаций путём использования педагогических и психологических приёмов воздействия.

Основным способом убеждения является беседа, представляющая собой свободный диалог с лицом. Беседа может проводиться с различными целями. Она может носить ознакомительный характер, когда необходимо установить контакт с лицом, получить «из первых рук» информацию о характеристиках его личности, социально-бытовых условиях. Последующие беседы могут носить предупредительный (информирование лица о возможных последствиях его поступков) или воспитательный характер. Помимо бесед, к числу способов убеждения относится вовлечение лица в социальные организации и группы, способные оказать на него позитивное воспитательное воздействие: спортивные секции, трудовые и творческие коллективы, общественные организации.

Более сложен для применения, хотя и более эффективен метод оказания помощи. Он связан с реализацией конкретных мер, направленных на личностное развитие и улучшение социально-бытового положения лица: направление его на работу или учёбу, улучшение бытовых условий, формирование благоприятной микросоциальной среды.

Основными принципами, на которых базируется предупреждение преступности, являются:

- *законность*, обеспечивающая строгое соблюдение в процессе реализации предупредительных мер требований Конституции Республики Молдова, ратифицированных Республикой Молдова международных договоров, законов, а также подзаконных нормативных актов;
- *социальная справедливость и гуманизм*, предусматривающие защиту законных интересов физических и юридических лиц при осуществлении мероприятий по предупреждению преступности, недопущение причинения физических страданий или унижения достоинства личности;
- *комплексность*, предполагающая объединение усилий субъектов предупредительной деятельности;
- *своевременность и достаточность используемых мер* – их использование в таком объеме и с такой интенсивностью, которые позволяют не допустить совершения преступлений;
- *дифференциация мер предупредительного воздействия*, означающая учет особенностей личности профилируемого, динамики изменений ее поведения;
- *эффективность*, предполагающая достижение наибольших результатов предупредительной деятельности при наименьших материальных, финансовых, ресурсных затратах [18].

В криминологии к субъектам предупредительной деятельности относятся:

- Общество является ключевым субъектом профилактики, поскольку именно оно вырабатывает нравственные и культурные нормы, регулирующие его жизнедеятельность [12, стр. 140]. По мнению Я. И. Гилинского, именно воздействие общества на криминогенные

факторы приводит к минимизации преступности и профилактике социально-негативных явлений, обуславливающих противоправное поведение [17, стр. 445].

➤ Государство в лице органов исполнительной власти, которые реализуют властно-распорядительные полномочия в целях повышения качества жизни общества и обеспечения его безопасности. Предупреждение преступности выступает приоритетным направлением в уголовной политике, состоящим из комплекса взаимосвязанных мероприятий, проводимых государственными (например, Полиция, Национальный Центр по борьбе с коррупцией, Служба Информации и Безопасности, прокуратура и др.) и общественными органами для нейтрализации (устранения) причин и условий преступности [23, стр. 109].

Так, например, предупреждение преступности в Республике Молдова является приоритетом для всех подразделений Генерального инспектората полиции:

➤ В течение 12 месяцев 2023 года были: продолжены проект „Școala + Poliția = Siguranță” (Школа – Полиция – Безопасность), программа „Supraveghere de Vecinătate” (Соседский дозор), концепция „Aleea Siguranței” (Аллея безопасности). Было проведено 5 кампаний и информационных акций, таких как, „Evită să fii parte a statisticii – sărbătorim în siguranță”, „Educă. Oferă. Crește generații!”, „Oamenii au prioritate! Opriți stigmatizarea și discriminarea, consolidați prevenirea!”, „Un Paște pentru fiecare”, „Împreună pentru siguranța ta” (Не попадайте в статистику – мы празднуем безопасно, Образуйте. Предложение. Воспитывайте поколения!, Люди прежде всего! Остановите дискриминацию, усилите профилактику!, Пасха для всех, Вместе ради вашей безопасности). В то же время на местном уровне территориальные инспектораты полиции инициировали 86 кампаний по информированию населения о необходимых мерах безопасности для предотвращения совершения преступлений. В целях активизации мероприятий по предупреждению и борьбе с криминальным явлением были реализованы специальные операции „Căutarea”, „MAC-2023” (Поиск, МАК-2023) и др. [4].

➤ В течении 2024 году были проведены: информационно-просветительская кампания „Siguranță prin Recensământul Armelor: Controlează, Raportează, Protejează” (Безопасность через перепись оружия: контроль, сообщение, защита); Антинаркотическая информационная кампания „Viitorul nostru, fără droguri” (Наше будущее без наркотиков); национальная информационно-просветительская кампания „Siguranța familiei tale contează! – Informăm. Educăm. Protejăm.” (Безопасность вашей семьи важна! Мы информируем. Мы просвещаем. Мы защищаем); Национальная кампания по предотвращению жестокого обращения и насилия в отношении детей „Telefonul Copilului” (Телефон ребенка); Международная кампания „16 zile de activism împotriva violenței în bază de gen”, cu genericul „Tăcerea nu e o opțiune – Acționează pentru siguranța TA” (16 дней активных действий против гендерного насилия» под лозунгом «Молчание не выход – действуйте ради своей безопасности», и др. [5]. Только за первые 06 месяцев 2024 года на местном уровне территориальными инспекторатами полиции было инициировано 65 кампаний по информированию населения о мерах безопасности необходимых для предотвращения совершения преступлений. В целях активизации деятельности по предупреждению и борьбе с преступностью, проводилась в обоих кварталах спецоперация „Căutarea” (Поиск) и др. [3].

➤ В течении первых 06 месяцев 2025 года на национальном уровне были проведены: операция „Căutare”, (Поиск), в периоды 23.12.2024–15.01.2025, 25.03–13.04.2025 и 18–29.04.2025; совместная операция „MIGRANT-2025”(МИГРАНТ-2025), запланированная на период 24.02–15.12.2025, I этап был проведен в отчетный период (24.02–06.03.2025); совместная операция „ANTIDROGUS” (АНТИДРОГУС), в период 01–31.03.2025; операция „ARSENAL”(АРСЕНАЛ), в периоды 22–25.04.2025 и 24–27.06.2025. При этом, продолжающимися, но начатыми в отчетном периоде операциями являются: Совместная операция „MIGRANT-2025” (МИГРАНТ-2025), период 24.02–15.12.2025 (II этап–IV этап); Операция „TRIDENT-2025”, период 24.02–20.12.2025; Операция «MAC 2025», период 01.06.2025–31.08.2025 и др. [5].

➤ Трудовые коллективы обладают возможностью воздействия на социально активное поведение их членов, применяя в качестве инструментария меры поощрительного, воспитательного и дисциплинарного характера.

➤ Учебные коллективы также выступают субъектами предупреждения преступности (осуществляя мероприятия, направленные на формирование в среде обучающихся стойкого неприятия антиобщественных взглядов, криминальной субкультуры и преступного образа жизни) [19, стр. 250].

В заключении вышесказанного следует отметить, что предупреждение преступности в Республики Молдова – это деятельность государственных и общественных органов, направленная на недопущение совершения преступлений путем воздействия на их причины и условия, а также на лиц, склонных к преступному поведению.

Нельзя не признать, что государство предпринимает в последнее время существенные меры по предупреждению и борьбе с преступностью в нашей стране, однако не последнее слово (позицию) в этой схватке должен иметь каждый из нас.

Библиография:

1. BÎRGĂU, M. Criminologie, Ed. a 2-a rev. și compl. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010, p. 185-187, ISBN 978-9975-4098-9-6
2. Raport cu privire la activitatea poliției pentru anul 2024, Chișinău, 2025 [online] [cit 04.09.2025] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/media/documents/2025-07/raport_activitatea_politiei_pe_anul_2024.semnat_1.pdf
3. Raport cu privire la activitatea poliției pentru 6 luni anul 2024, Chișinău, 2024 [online] [cit 19.09.2025] Disponibil: https://www.politia.md/sites/default/files/igp_raport_activitate_6_luni_2024.pdf
4. Raport cu privire la activitatea poliției pentru anul 2023, Chișinău, 2024 [online] [cit 09.09.2025] Disponibil: https://www.politia.md/sites/default/files/raportul_de_activitate_12_luni.pdf
5. Raport cu privire la activitatea poliției semestrul I anul 2025 [online] [cit 10.09.2025] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/media/documents/2025-07/34-1-4847_int_10.07.2025.pdf
6. Raportul BNS: Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2024 [online] [cit 05.09.2025] Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infractionalitatii-in-republica-moldova-in-anul-2024-9478_61676.html
7. Raportul BNS: Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2021 [online] [cit 09.09.2025] Disponibil: https://statistica.gov.md/ru/uroven-prestupnosti-v-respublike-moldova-za-2021-god-9478_49944.html
8. Raportul BNS: Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2022 [online] [cit 12.09.2025] Disponibil: https://statistica.gov.md/ru/uroven-prestupnosti-v-respublike-moldova-za-2022-god-9478_60321.html
9. Raportul BNS: Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2023 [online] [cit 13.09.2025] Disponibil: https://statistica.gov.md/ru/uroven-prestupnosti-v-respublike-moldova-za-2023-god-9478_60977.html
10. АВАНЕСОВ Г. А. *Криминология*. М., 1984, стр. 339, ISBN 978-5-534-00257-7
11. АЛЕКСЕЕВА Е.А., АБДУЛИН. Р.С. *Криминология: Общая часть: учебное пособие*. Курган, 2019, стр. 1206 ISBN 978-5-4217-0492-8
12. АНТОНЯН Ю.М. *Криминология*. М., 2018, стр. 140, ISBN 978-5-534-00267-6
13. АРТЕМЬЕВ. Н.С. *Криминология. Курс лекций*. Рязань, 2007, стр.188, ISBN, 588-0-0646-4-6
14. БЕККАРИА, Ч. *О преступлениях и наказаниях*. М., 2011, стр. 159, ISBN 9785998964121
15. БЫРГЭУ М. *Криминология и противодействие преступности. Общая часть: учеб. Пособие* / М. Быргэу; КГУ, Ин-т междунар. отношений Молдовы. – Ch.: S.n., 2020 (Tiporg. „Print-Caro”), стр. 159-160, ISBN 978-9975-56-739-8
16. БЫРГЭУ М. М., ЛИТВИНОВ А. Н. *Опыт системного исследования профилактики преступлений. Современное состояние проблемы*. – М.: «ЮРКНИГА», 2004, стр. 80-87, ISBN 978-5-4660-245-6

17. ГИЛИНСКИЙ Я.И. *Девантология*. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004, стр. 455, [online] [citat 19.09.2025] Disponibil: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi46/0037656.pdf>
18. *Криминология: учебник для вузов*. 2-е изд. перераб. и доп. Под ред. В.Д. МАЛКОВА. Москва, 2006. [online] [citat 10.09.2025] Disponibil: <https://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/6e4d58b376b04b3b92272ef890d411cc.pdf>
19. *Криминология: Общая часть: учебник*. Под общей редакцией Ф.К. ЗИННУРОВА. Казань: КЮИ МВД России, 2019, стр.250 ISBN 978-5-3465-0493-5
20. *Криминология: учебник* / под ред. В.Н. КУДРЯВЦЕВА, В.Е. ЭМИНОВА. М.: Норма, 2009, стр.287-317, ISBN 978-5-91768-394-6
21. *Криминология: Учебник* / Под ред. Н. Ф. КУЗНЕЦОВОЙ, В. В. ЛУННЕЕВА. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2004, стр. 185. ISBN 978-5-4660-001-91
22. *Криминология: Учебник для вузов* / Под общ. ред. А. И. ДОЛГОВОЙ. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2007, стр. 435 - 436, ISBN 978-5-4640-011-92
23. САЛЬНИКОВ В. П. *Криминология: словарь*. СПб., 1999, стр. 109, ISBN 978-5-3235-0456-4

CZU 349.6(4)

ANALIZA SCHIMBĂRILOR TRANSFORMATOARE ÎN GUVERNANȚA DE MEDIU A UNIUNII EUROPENE

Victoria ȚARĂLUNGĂ, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Tatiana ȘMATOC, masteră,

Abstract: *Over the past 53 years, environmental protection has become one of the European Union's top priorities, and today this international organisation has one of the most ambitious and comprehensive environmental protection policies in the world. EU environmental policy must take into account the diversity of environmental problems in different regions of the European Union, as well as the potential benefits and costs of action or inaction, be based on the precautionary and preventive action principles, and stimulate the balanced economic and social development of the regions of the European Union.*

A new starting point for the European Union's environmental policy begins in 2019 with the European Green Deal, followed by the “European Climate Law” adopted in 2021, which constitutes the framework for the measures to be taken at EU and national level to achieve the climate neutrality objective. In this context, the authors have achieved in this article an analysis of the transformative changes in the environmental governance of the European Union and presented a series of recommendations for its improvement.

Keywords: *European Green Deal, environmental governance, European Union.*

Pactul Ecologic European, propus de Comisia Europeană la 11 decembrie 2019, reprezintă un nou punct de plecare pentru politica de mediu a Uniunii Europene. Protecția mediului și sustenabilitatea urmează să fie principiile directoare ale elaborării politicilor europene în viitor, urmând a fi stabilite obiective ambițioase pentru a iniția schimbări de mediu de anvergură. În același timp, Uniunea Europeană conștientizează faptul că multe dintre provocările care au apărut în ultimii ani vor persista, mai presus de toate, faptul că legislația europeană de mediu existentă este adeseori implementată inadecvat la nivelul statelor membre. În plus, protecția mediului nu este încă suficient integrată în alte domenii de politică, cum ar fi politica agricolă și de transport.

Pactul Ecologic European (numit și Pactul Verde European) este noua strategie de creștere a Uniunii Europene, care „are ca scop transformarea Uniunii Europene într-o societate echitabilă și prosperă, cu [...] o economie competitivă” [1, p. 2]. Acesta este, de asemenea, o parte esențială a planului Uniunii Europene de implementare a Agendei 2030 pentru Dezvoltare Durabilă. În plus, Pactul promite că va proteja cetățenii de daunele și impactul asupra mediului și va fi echitabil și incluziv, menționând că bunăstarea trebuie pusă în centrul politicii economice.

Comisia Europeană a prezentat Pactul Ecologic European instituțiilor Uniunii Europene și publicului pe 11 decembrie 2019 [1]. După o dezbateră parlamentară din ianuarie 2020, Parlamentul European a decis să susțină Pactul Ecologic European, dar a subliniat că trebuie de făcut mai mult pentru a realiza o tranziție justă care nu ar lăsa pe nimeni în urmă [18]. De asemenea, Parlamentul European a solicitat obiective intermediare mai ridicate, în special privind emisiile de carbon. Frans Timmermans, vicepreședintele executiv responsabil pentru Pactul Verde European, a fost însărcinat cu supravegherea și dezvoltarea diferitelor strategii, directive și politici, precum și implementarea acestora.

Principalele obiective ale Pactului Ecologic European sunt o Uniune Europeană neutră în carbon până în 2050 și o decuplare a creșterii economice și a utilizării resurselor. Pactul Verde European nu este un act normativ în sine, ci o strategie generală de politică, care prezintă ambițiile și obiectivele din diferite sectoare de politică. Pentru implementarea acestuia, reglementările și standardele existente urmează a fi revizuite în următorii câțiva ani și vor fi elaborate și implementate noi legi și directive. Pactul Ecologic European a fost adesea criticat ca fiind mai mult aspirațional decât transformator. Dar noul program stabilește opt obiective clare pentru Uniunea Europeană [11, p. 5]:

1. creșterea ambiției Uniunii Europene în materie de climă pentru anii 2030 și 2050;
2. furnizarea de energie curată, accesibilă și sigură;
3. mobilizarea industriei pentru o economie curată și circulară;
4. construirea și renovarea într-un mod eficient din punct de vedere energetic și al resurselor;
5. obiectivul de poluare zero pentru un mediu fără toxine;
6. conservarea și restabilirea ecosistemelor și a biodiversității;
7. „de la fermă la furculiță” (Farm to Fork): un sistem alimentar corect, sănătos și prietenos cu mediul;
8. accelerarea trecerii la mobilitatea durabilă și inteligentă.

În plus, Pactul Ecologic European oferă noi instrumente pentru a trage Uniunea Europeană la răspundere pentru îndeplinirea acestor obiective. Aceste instrumente includ un nou mecanism de monitorizare și un angajament de a respecta pe deplin Convenția de la Aarhus [2], ceea ce va face posibil ca grupurile de interese să conteste deciziile Uniunii Europene care au o sferă generală de aplicare, nu doar una individuală.

În decembrie 2020, Consiliul European a votat pentru creșterea obiectivului de reducere pentru 2030 de la indicatorul anterior 40% la cel puțin 50% și la 55% în comparație cu nivelurile din 1990. Aceasta corespundea propunerilor Comisiei din Comunicarea privind Pactul Verde European. Parlamentul European a votat în favoarea unei reduceri de 60% [8]. Oamenii de știință, de exemplu, cei din Grupul Interguvernamental pentru Schimbări Climatice (IPCC) pledează pe scară largă pentru o reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră cu cel puțin 7,6% în fiecare an, pentru a rămâne sub 1,5°C [23]. Pentru Uniunea Europeană, aceasta ar însemna o reducere de 65% [28].

Creșterea obiectivului pentru 2030 este parte a *Legii Europene a climei* propusă de Comisie în martie 2020 și adoptată de către Parlamentul European și Consiliu la 30 iunie 2021 [19]. Pentru prima dată, la nivelul Uniunii Europene, în domeniul schimbărilor climatice se propune adoptarea unui obiectiv pe termen lung printr-un act legislativ, care va constitui cadrul pentru măsurile care trebuie luate la nivel UE, respectiv național pentru îndeplinirea obiectivului de neutralitate climatică.

În plus, Legea Europeană a climei include măsuri pentru a urmări progresul către obiectivele pentru anii 2030 și 2050. Începând cu 2023, toată legislația Uniunii Europene și cea națională urmează a fi revizuite în ceea ce privește compatibilitatea lor cu obiectivele climatice. Dacă apare un decalaj, Comisia va propune o revizuire a acestor acte normative și poate emite recomandări statelor membre, pe care acestea trebuie să le urmeze.

Comisia Europeană a fost activă în propunerea de noi acte normative pe tot parcursul anului 2022 și în prima jumătate a anului 2023. Unele dintre aceste acte normative au fost un răspuns direct la conflictul din Ucraina, în timp ce altele au fost pregătite mai devreme și urmăresc să realizeze Pactul Ecologic European.

În decembrie 2022, Parlamentul European și Consiliul au convenit asupra unor noi reguli pentru comercializarea certificatelor de emisii în sectorul aviației, ca parte a Sistemului UE de comercializare a certificatelor de emisii (EU ETS). Acesta a fost un pas important către obiectivul Pactului Verde European de reducere cu 90% (față de nivelurile din 1990) a emisiilor din transport până în 2050. Acordul nu a fost ușor de realizat, deoarece guvernele statelor membre doreau să protejeze sectorul aviației de la reguli mai stricte [25].

Sectorul aviației face parte din EU ETS din 2012, dar normele actualizate vor presupune unele modificări semnificative, inclusiv eliminarea treptată a cotelor gratuite până în 2026. În aceeași lună, factorii de decizie din UE au convenit, de asemenea, asupra consolidării și extinderii EU ETS pentru sectoare suplimentare – cum ar fi, cel mai important, transportul maritim – și pentru a crea un Fond Social pentru Climă pentru a sprijini oamenii în tranziția către o economie cu emisii scăzute de carbon.

În februarie 2023, Comisia Europeană a stabilit reguli pentru hidrogenul regenerabil și a propus un obiectiv de zero emisii pentru autobusele urbane noi până în 2030 și reducerea cu 90% a emisiilor pentru camioanele noi până în 2040. Comisia Europeană a făcut prima sa propunere de a promova hidrogenul ca o sursă curată de energie în decembrie 2021. Hidrogenul a ocupat un loc important în abordarea UE de a-și decarboniza economia datorită diferitelor sale caracteristici dezirabile. În teorie, acesta poate stoca surplusul de energie regenerabilă atunci când capacitatea de absorbție a rețelei este depășită, poate înlocui combustibilii fosili ca materie primă curată în producția de produse chimice și de combustibil și poate facilita decarbonizarea sectoarelor greu de electrificat [26].

În martie 2023, Președinta Comisiei Europene Ursula Von der Leyen a făcut un efort pentru a promova hidrogenul propunând o Bancă Europeană de Hidrogen, care ar crea o securitate investițională și oportunități de afaceri atât pentru producția europeană de hidrogen regenerabil, cât și pentru cea globală [24]. Această mișcare se aliniază cu alți pași făcuți de Comisia Europeană și de către statele membre în mod individual pentru a promova hidrogenul la nivel internațional, cum ar fi în cadrul Forumului global *Clean Energy Ministerial* (CEM)³ sau al *Mission Innovation*⁴.

În martie 2023, Parlamentul European și Consiliul au convenit să reformeze și să consolideze *Directiva privind eficiența energetică* [5]. Directiva revizuită stabilește „prioritatea eficienței energetice” ca principiu fundamental al politicii energetice a UE, acordându-i pentru prima dată statut juridic. În termeni practici, aceasta înseamnă că eficiența energetică trebuie să fie luată în considerare de către statele membre ale UE în toate politicile relevante, planificare și deciziile majore de investiții luate în sectoarele energetice și non-energetice. Acesta definește un obiectiv de eficiență energetică a UE de 11,7% pentru 2030, care depășește obiectivul pachetului legislativ „Fit for 55”⁵ prezentat în iulie 2021. O altă caracteristică demnă de remarcat a revizuirii propuse a Directivei privind eficiența energetică este faptul că aceasta include prima definiție a UE a sărăciei energetice, care a fost mult timp o problemă importantă pentru consumatorii energiei, în special în Europa Centrală și de Est, și, prin urmare, reprezintă un progres semnificativ în abordarea aspectelor sociale ale procesului de tranziție [15, p. 212].

³ The Clean Energy Ministerial (CEM) este un forum global la nivel înalt pentru a promova politici și programe care promovează tehnologia energiei curate, pentru a împărtăși lecțiile învățate și cele mai bune practici și pentru a încuraja tranziția către o economie globală a energiei curate. Inițiativele se bazează pe domenii de interes comun între guvernele participante și alte părți interesate [29].

⁴ Mission Innovation este o inițiativă globală de accelerare a inovației publice și private în domeniul energiei curate pentru a aborda schimbările climatice, pentru a face energia curată la prețuri accesibile consumatorilor și pentru a crea locuri de muncă curate și oportunități de afaceri [30].

⁵ „Fit for 55” este un pachet al Uniunii Europene conceput pentru a reduce emisiile de gaze cu efect de seră din Uniunea Europeană cu 55% până în 2030. Aceasta face parte din strategia Uniunii în cadrul Pactului Verde European, prezentat pentru prima dată în decembrie 2019. Pachetul a fost propus în iulie 2021 de Comisia Europeană [31].

Revizuirea din 2023 a Directivei urmează unei propuneri de reformare a Directivei privind eficiența energetică, prezentată de Comisie în iulie 2021, ca parte a pachetului Pactului Verde al UE. Propunerea din 2021 a fost îmbunătățită în continuare ca parte a *Planului REPowerEU* [22], prezentat de Comisie în mai 2022. Planul REPowerEU a introdus mai multe măsuri de economisire a energiei, de promovare a producției de energie curată și de diversificare a aprovizionării cu energie a UE, în vederea eliminării treptate a importurilor de combustibili fosili din Rusia și a accelerării tranziției către energia curate [27, p. 129].

În comparație cu politica climatică, corpul politicii de mediu a Uniunii Europene este mai extins. Acesta se rotește în jurul subiectelor consacrate în *de-al optulea Program de acțiune al Uniunii Europene pentru mediu* [7] care a intrat în vigoare în mai 2022 și va ghida agenda politică a UE până în 2030. Fiind strâns aliniat la Pactul Ecologic European, actualul Program de acțiune al Uniunii Europene pentru mediu urmărește șase obiective prioritare:

- reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră,
- creșterea capacității de adaptare a Uniunii Europene la schimbările climatice,
- decuplarea creșterii economice de utilizarea resurselor și degradarea mediului (mai ales prin realizarea unei economii circulare),
- poluarea zero a aerului, apei și solului,
- protecția, conservarea și restaurarea biodiversității și
- reducerea presiunilor de mediu și climatice legate de producție și consum.

Procesul politic care a produs actualul Program de acțiune al Uniunii Europene pentru mediu precede invazia rusă a Ucrainei. Apoi, în aprilie 2022, în ciuda contextului politic nefavorabil și chiar înainte ca actualul Plan de acțiune să intre în vigoare, Comisia Europeană a prezentat o propunere de înăsprire a normelor privind emisiile industriale și pentru reducerea gazelor fluorurate cu efect de seră (gazele F) și a substanțelor care epuizează stratul de ozon, în încercarea de a îndeplini obiectivele celui de-al optulea Program de acțiune al Uniunii Europene pentru mediu.

În plus, în iulie 2022, Comisia Europeană a adoptat o listă de indicatori principali pentru a monitoriza progresul UE în atingerea obiectivelor Programului de acțiune al UE pentru mediu. Pentru atenuarea schimbărilor climatice și adaptarea la acestea, realizarea unei economii circulare, poluare zero și biodiversitate, Comisia a ales de la doi la trei indicatori relevanți pentru politică și robuști din punct de vedere statistic pentru fiecare obiectiv.

Pentru obiectivul de reducere a presiunilor de mediu și climatice, cinci indicatori vor măsura progresul în transformarea sistemelor energetic, industrial, de mobilitate și alimentar. Regimul de monitorizare va evalua, de asemenea, principalele condiții favorabile, acoperind, de exemplu, finanțarea durabilă și eliminarea treptată a subvențiilor dăunătoare mediului [10].

Un progres major în politica de mediu a Uniunii Europene poate fi observat în propunerea de *Lege pentru refacerea naturii* (Nature Restoration Law), pe care Comisia a prezentat-o pe 24 iunie 2022 ca element-cheie al Strategiei UE pentru biodiversitate pentru 2030 [12]. Această lege, care din punct de vedere tehnic este un regulament al Parlamentului European și al Consiliului, își propune să restaureze natura, să repare 80% din habitatele europene care sunt în stare proastă și să readucă natura în toate ecosistemele. Douăzeci la sută din suprafețele terestre și maritime urmează să fie acoperite până în 2030 cu măsuri de refacere a naturii, cu obiectivul pe termen lung de a acoperi toate ecosistemele care au nevoie de refacere până în 2050.

Propunerea de Lege pentru refacerea naturii stabilește obiective obligatorii din punct de vedere juridic pentru refacerea naturii în diferite ecosisteme [32]:

- *obiective bazate pe legislația existentă* (pentru zone umede, păduri, pajiști, râuri și lacuri, râuri și tufărișuri, habitate stâncoase și dune) – îmbunătățirea și restabilirea habitatelor biodiversitate la scară largă și readucerea populațiilor de specii prin îmbunătățirea și extinderea habitatelor lor;
- *insecte polenizatoare* – inversarea declinului populațiilor de polenizatori până în 2030 și realizarea unei tendințe de creștere a populațiilor de polenizatori, cu o metodologie de monitorizare regulată a polenizatorilor;

- *ecosisteme forestiere* – obținerea unei tendințe de creștere pentru lemn uscat în picioare și culcat, păduri îmbătrânite neuniforme, conectivitatea pădurilor, abundența păsărilor comune de pădure și stocul de carbon organic;
- *ecosisteme urbane* – nicio pierdere netă de spațiu urban verde până în 2030 și o creștere a suprafeței totale acoperite de spațiu urban verde până în 2040 și 2050;
- *ecosisteme agricole* – creșterea fluturilor de luncă și a păsărilor din terenurile agricole, stocul de carbon organic din solurile minerale din terenurile cultivate și ponderea terenurilor agricole cu caracteristici peisagistice de mare diversitate; refacerea turbării drenate cu utilizare agricolă;
- *ecosisteme marine* – refacerea habitatelor marine, cum ar fi paturile de iarbă de mare sau fundurile de sedimente, care oferă beneficii semnificative, inclusiv pentru atenuarea schimbărilor climatice, și refacerea habitatelor speciilor marine emblematice, cum ar fi delfinii și marsuinii, rechinii și păsările marine;
- *conectivitate fluvială* – identificarea și eliminarea barierelor care împiedică conectivitatea apelor de suprafață, astfel încât cel puțin 25 000 km de râuri să fie restabiliți într-o stare de curgere liberă până în 2030.

Acțiunile Comisiei Europene de a proteja natura și de a inversa degradarea ecosistemelor au fost completate în noiembrie 2022 cu propunerea de punere în aplicare a unor măsuri mai puternice împotriva traficului de animale sălbatice și în ianuarie 2023 cu o propunere de revizuire a inițiativei UE pentru polenizatori.

În aceeași zi, pe 24 iunie 2022, Comisia Europeană a propus și modificări ale *Directivei* existente *privind utilizarea durabilă a pesticidelor*[6] și să o transforme într-un Regulament, care este direct aplicabil în toate statele membre. Propunerea prezintă obiective obligatorii din punct de vedere juridic la nivelul UE și la nivel național de a reduce cu 50% utilizarea și riscul pesticidelor chimice și utilizarea celor mai periculoase pesticide până în 2030. În plus, urmărește să instituie interzicerea tuturor pesticidelor în zonele sensibile, inclusiv în zonele publice și zonele protejate în conformitate cu Natura 2000⁶ și orice zonă sensibilă din punct de vedere ecologic care trebuie conservată pentru polenizatorii amenințați [12].

În octombrie 2022, Comisia Europeană a propus reguli mai stricte cu privire la poluanții din aerul înconjurător, de suprafață și apele subterane și a susținut tratarea apelor uzate urbane ca mijloc de promovare a ambiției Pactului Ecologic European de a avea un mediu lipsit de poluare dăunătoare până în 2050 [9]. Aceste măsuri au fost completate de o propunere din noiembrie 2022 privind noile standarde Euro 7 pentru mașini, camionete și vehicule comerciale grele pentru a reduce emisiile poluante și a îmbunătăți calitatea aerului.

În mai 2023, Consiliul a dat aprobarea finală *Regulamentului UE fără defrișări (EU Deforestation-Free Regulation)* [20], care a fost propus de Comisie în noiembrie 2021. Regulamentul stabilește reguli obligatorii de diligență pentru companiile înregistrate în statele membre ale UE care importă sau exportă ulei de palmier, bovine, lemn, cafea, cacao, cauciuc sau soia pentru a se asigura că aceste mărfuri agricole nu au fost produse pe terenuri defrișate după 31 decembrie 2020. Regulamentul se aplică și mai multor produse derivate, cum ar fi mobilierul și hârtia tipărită. Acesta creează un sistem de evaluare comparativă care atribuie un nivel de risc legat de defrișarea și degradarea pădurilor țărilor din interiorul și din afara Uniunii Europene. Mărfurile desemnate drept „risc înalt” vor fi supuse unui control mai dur, iar Uniunea Europeană își va consolida cooperarea cu statele din care acestea provin. De asemenea, regulamentul cere companiilor să se asigure că mărfurile agricole acoperite de acesta sunt produse în condiții care să respecte „legile relevante” suplimentare din țara lor de origine, cum ar fi legislația care protejează drepturile omului. În cele din urmă, Regulamentul prevede sancțiuni atunci când prevederile sale sunt încălcate [4].

⁶ Natura 2000 este o rețea de arii protejate care acoperă speciile și habitatele cele mai valoroase și amenințate din Europa. Este cea mai mare rețea coordonată de arii protejate din lume, extinzându-se în toate cele 27 de state membre ale UE, atât pe uscat, cât și pe mare. Siturile din cadrul Natura 2000 sunt desemnate în conformitate cu Directivele Păsări și Habitate [33].

În pofida acțiunilor politice descrise mai sus, există dovezi clare care sugerează că războiul din Ucraina a avut un impact asupra elaborării politicii de mediu a Uniunii Europene. Cel mai important, deși Comisia Europeană dorește să fie percepută ca un lider în reducerea utilizării pesticidelor, statele membre au fost sceptice față de aceste planuri având în vedere impactul negativ al războiului asupra securității alimentare. De fapt, acestea au solicitat în mod oficial o nouă evaluare a impactului planurilor de reducere a producției alimentare [3].

Un alt efect se referă la *Regulamentul privind înregistrarea, evaluarea, autorizarea și restricționarea substanțelor chimice (REACH)* [21], care ar fi trebuit revizuit cu aproximativ doi ani în urmă fiind tergiversat acest proces. Sunt opinii care văd motivul acestei întârzieri în situația efectelor adverse ale războiului din Ucraina asupra industriei chimice din Germania, cel mai mare și mai puternic stat membru al UE [21]. De fapt, unii politicieni și-au exprimat îngrijorarea cu privire la posibilele poveri de reglementare a industriei care decurg din standardele mai stricte de protecție a mediului.

Important este și faptul că, în mai 2023, președintele francez Emmanuel Macron a sugerat „o pauză de reglementare europeană” [16], ceea ce ar fi avut ca rezultat implementarea și „digerarea” de către industrie a măsurilor actuale privind schimbările climatice și protecția mediului, înainte ca altele noi să fie adăugate. În general, în pofida crizei geopolitice începută în 2022, Comisia Europeană a întreprins acțiuni de politică pentru a îndeplini aspectele legate de mediu ale Pactului Ecologic European și obiectivele prioritare consacrate în acesta. Acțiunile politice întreprinse s-au concentrat pe biodiversitate și pe contribuția Uniunii Europene la defrișarea globală și degradarea pădurilor, deoarece este unul dintre principalii consumatori de mărfuri pentru care terenurile agricole sunt extinse. Cu toate acestea, acțiunile de politică au abordat și diferite tipuri de poluare a mediului prin definirea unor standarde de reglementare mai stricte pentru acestea.

Pactul Ecologic European urmează a fi implementat și în Republica Moldova, iar în contextul procesului de integrare în Uniunea Europeană acesta reprezintă o oportunitate în plus de atragere de fonduri în eficiența energetică și energie regenerabilă. În prezent, Republica Moldova își consolidează politicile de mediu, aliniindu-se obiectivelor Pactului Ecologic European și avansând în implementarea reformelor esențiale pentru integrarea în Uniunea Europeană. Astfel, printre cele mai importante măsuri asumate de Republica Moldova se numără:

- 1) *Strategia de Mediu 2024-2030* [13], care prevede obiectivul de „zero poluare” pentru apă, aer și sol până în 2030, reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră și extinderea utilizării surselor regenerabile de energie. În aprilie 2025, ponderea energiei verzi în consumul național a atins un record de 36%, peste ținta minimă de 30% stabilită pentru 2030.
- 2) Guvernul Republicii Moldova a inițiat, de asemenea, implementarea *Sistemului de Comercializare a Certificatelor de Emisii (ETS)*, ce va fi lansat până la sfârșitul anului 2025, și aplicarea *Mecanismului de Ajustare la Frontieră în funcție de Carbon (CBAM)*, destinat reducerii importurilor poluante [17]. Totodată, autoritățile au aprobat introducerea *Sistemului de Garanție-Depozit pentru ambalaje (SDA)*, care urmează să fie pus în aplicare din 2027. Acesta va încuraja colectarea și reciclarea sticlelor și dozelor de aluminiu [35].
- 3) Universitățile și spitalele sunt renovate pentru a reduce consumul de energie.
- 4) În domeniul gestionării deșeurilor, a fost introdus *principiul responsabilității extinse a producătorului (REP)* ce reprezintă un set de obligații prin care producătorii și importatorii de produse ambalate sunt responsabili de colectarea și reciclarea deșeurilor de ambalaje generate de produsele lor. În Republica Moldova, acest principiu este reglementat de Legea nr. 209/2016 privind deșeurile, iar în cazul în care companiile nu implementează aceste prevederi, acestea vor fi obligate să achite taxe de mediu în conformitate cu prevederile Legii nr. 1540/1998 privind plata pentru poluarea mediului [36].
- 5) În paralel, Republica Moldova derulează *Programul Național de Extindere și Reabilitare a Pădurilor* [14], ce prevede plantarea a 145.000 de hectare de păduri în următorul deceniu, dintre care 15.000 de hectare au fost deja împădurite. De asemenea, eforturile de curățare a

râurilor și reabilitare a digurilor și barajelor au înregistrat progrese notabile [35]: 75 km de albie curățate, 100 km de diguri reabilite și peste 80 de baraje ilegale demolate.

În concluzie, menționăm că Pactul Ecologic European din 2019 reprezintă, în prezent, instrumentul central al politicii de mediu a Uniunii Europene, incluzând o gamă largă de mecanisme politice, organizaționale, juridice, financiare și de altă natură ce permite nu doar maximizarea rolului segmentului de mediu și activarea politicii de mediu, ci și consolidarea poziției Uniunii Europene ca lider al mișcării ecologiste din cadrul comunității internaționale.

Odată cu adoptarea la 30 iunie 2021 a Legii Europene a climei, pentru prima dată, la nivelul Uniunii Europene, în domeniul schimbărilor climatice se propune adoptarea unui obiectiv pe termen lung printr-un act legislativ, care va constitui cadrul pentru măsurile care trebuie luate la nivel Uniunii Europene, respectiv național pentru îndeplinirea obiectivului de neutralitate climatică. În plus, Legea Europeană a climei include măsuri pentru a urmări progresul către obiectivele pentru anii 2030 și 2050. Începând cu 2023, toată legislația Uniunii Europene și cea națională urmează a fi revizuite în ceea ce privește compatibilitatea lor cu obiectivele climatice. Dacă apare un decalaj, Comisia Europeană va propune o revizuire a acestor acte normative și poate emite recomandări statelor membre, pe care acestea trebuie să le urmeze.

Concomitent, venim cu unele *recomandări* pe care le considerăm importante pentru îmbunătățirea guvernancei de mediu a Uniunii Europene:

1. Ar fi binevenită dezvoltarea și răspândirea organismelor consultative de experți în toate statele membre, proiectarea lor adecvată (ținând cont de diferitele circumstanțe naționale) și o coordonare îmbunătățită între ele care ar putea fi realizată prin:
 - a) consolidarea cerințelor aferente din Legea Europeană privind clima (inclusiv raportarea corespunzătoare a statelor membre);
 - b) specificarea celor mai bune practici de proiectare a organismelor consultative naționale (independență, expertiză etc.);
 - c) oferirea de sprijin (nefinanciar) pentru crearea acestora;
 - d) stabilirea unor mecanisme pentru o coordonare mai strânsă a organismelor consultative în întreaga Uniune Europeană.

Organismele consultative de experți pot contribui în special la încrederea publicului dacă sunt concepute corespunzător și în combinație cu o participare puternică a publicului, care poate ajuta la contracararea eventualelor acuzații de „expertocrație/tehnocrație”.

2. Considerăm că participarea publicului la guvernancea de mediu a Uniunii Europene este una esențială. Spre regret, nici Legea Europeană a climei, nici Pactul Ecologic European nu prevăd necesarul proces incluziv și accesibil la toate nivelurile și „dialoguri” sectoriale necesare, de exemplu, prin drepturi de participare mai concrete sau cerințe procedurale mai specifice. În ce privește Planurile Naționale pentru Energie și Climă (PNEC) și Strategiile Naționale pe termen lung (SNTL), participarea publicului a fost limitată la elaborarea lor (fără a include implementarea lor) și a variat semnificativ între statele membre, adeseori nefiind pe deplin semnificativă. În acest context propunem:
 - a) Consolidarea și concretizarea cerințelor de participare a publicului (drepturi de participare, obligații procedurale) în Legea Europeană a climei, inclusiv pentru evaluările de impact ale Comisiei Europene și cu privire la formularea și evaluarea PNEC-urilor și SNTL-urilor în temeiul Regulamentului de guvernare, prevăzând în special o legătură puternică cu elaborarea politicilor.
 - b) Consolidarea participării publicului la politica de mediu din statele membre. Acest lucru ar putea fi urmărit printr-un amalgam de cerințe legale (de ex.: în Regulamentul de guvernare), îndrumări și partajarea celor mai bune practici și consolidarea capacităților.
 - c) Programele UE și cele naționale de planificare și cheltuieli (cum ar fi Tranziția Justă și Fondurile Sociale) ar putea oferi o finanțare mai direcționată pentru consolidarea capacității pentru a sprijini participarea publicului (informații, resurse umane, comunicare etc.).

Bibliografie:

1. Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social și Comitetul Regiunilor – Pactul Ecologic European. COM(2019) 640 final, Brussels, 11.12.2019. // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640> (accesat pe 18.06.25)
2. Convenția de la Aarhus privind accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului adoptată la 25.06.1998. // [online] https://madr.gov.md/sites/default/files/5.text_Conven%C8%9Bia_Aarhus_25.06.1998.pdf (accesat pe 14.06.25)
3. COP15 Agrees to Halve Pesticide Risk as EU Drags Its Heels. Euractiv, 2022. // [online] <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/cop15-agrees-to-halve-pesticiderisk-as-eu-drags-its-heels/> (accesat pe 16.07.25)
4. Council Adopts New Rules to Cut Deforestation Worldwide. Council of the European Union, 2023. // [online] https://en/en/press/press-releases/2023/05/16/council-adopts-new-rulesto-cut-deforestation-worldwide/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Council+adopts+new+rules+to+cut+deforestation+worldwide (accesat pe 11.07.25)
5. Directiva (UE) 2023/1791 a Parlamentului European și a Consiliului din 13 septembrie 2023 privind eficiența energetică și de modificare a Regulamentului (UE) 2023/955 (reformare). JO L 231/1 din 20.09.2023// [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023L1791> (accesat pe 02.07.25)
6. Directiva 2009/128/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 21 octombrie 2009 de stabilire a unui cadru de acțiune comunitară în vederea utilizării durabile a pesticidelor. JO L 309/71 din 24.11.2009.// [online] <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:309:0071:0086:RO:PDF> (accesat pe 15.07.25)
7. Decizia (UE) 2022/591 a Parlamentului European și a Consiliului din 6 aprilie 2022 privind un Program general al Uniunii de acțiune pentru mediu până în 2030, JO L 114/22 din 12.04.2022// [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022D0591> (accesat pe 07.07.25)
8. EU climate law: MEPs want to increase emission reductions target to 60% by 2030. // [online] <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200907IPR86512/eu-climate-law-meps-want-toincrease-emission-reductions-target-to-60-by-2030> (accesat pe 23.06.25)
9. European Green Deal: Commission Proposes Rules for Cleaner Air and Water. European Commission, 2022. // [online] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6278 (accesat pe 28.06.25)
10. 8th Environment Action Programme: EU Sets Out to Measure Progress on Green Deal Environment and Climate Goals. European Commission, 2022. // [online] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4667 (accesat pe 12.07.25)
11. Fetting C. The European Green Deal. ESDN Report, Vienna, 2020.
12. Green Deal: Pioneering Proposals to Restore Europe's Nature by 2050 and Halve Pesticide Use by 2030. European Commission, 2022.// [online] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3746 (accesat pe 12.07.25)
13. Hotărârea Guvernului nr. 409 din 12.06.2024 cu privire la aprobarea Strategiei de mediu pentru anii 2024 – 2030. În: Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 325-328 art. 650 din 30.07.2024.// [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144295&lang=ro (accesat pe 24.09.25)
14. Hotărârea Guvernului nr. 55 din 17.02.2023 cu privire la aprobarea Programului național de extindere și reabilitare a pădurilor pentru perioada 2023-2032 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acestuia pe perioada 2023-2027. În: Monitorul Oficial nr. 85-86 din 14.03.2023.// [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135917&lang=ro (accesat pe 16.09.2025)
15. Jigla G., Sinea A., Dubois U., Biermann P. Perspectives on Energy Poverty in Post-Communist Europe. Routledge, 2020.
16. Macron Calls for 'Regulatory Break' in EU Green Laws to Help Industry. Euractiv, 2023.// [online] <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/macron-calls-for-regulatory-break-in-eu-green-laws-to-help-industry/> (accesat pe 21.07.25)

17. Moldova își consolidează acțiunile climatice în colaborare cu Uniunea Europeană. // [online] <https://mediu.gov.md/ro/content/5338> (accesat pe 15.09.2025)
18. Parliament Supports European Green Deal And Pushes For Even Higher Ambitions. // [online] <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200109IPR69902/parliament-supports-european-green-deal-and-pushes-for-even-higher-ambitions> (accesat pe 24.06.25)
19. Regulamentul (UE) 2021/1119 al Parlamentului European și al Consiliului din 30 iunie 2021 de instituire a cadrului pentru realizarea neutralității climatice și de modificare a Regulamentelor (CE) nr. 401/2009 și (UE) 2018/1999 („Legea Europeană a climei”), JO L 243, 9.7.2021, p. 1-17. // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32021R1119> (accesat pe 21.06.25)
20. Regulamentul (UE) 2023/1115 al Parlamentului European și al Consiliului din 31 mai 2023 privind punerea la dispoziție pe piața Uniunii și exportul din Uniune a anumitor produse de bază și produse asociate cu defrișările și degradarea pădurilor și de abrogare a Regulamentului (UE) nr. 995/2010. JO L 150, 9.6.2023. // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1115> (accesat pe 23.06.25)
21. Regulament (CE) nr. 1907/2006 privind înregistrarea, evaluarea, autorizarea și restricționarea substanțelor chimice (REACH). JO L 396 din 30.12.2006 // [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02006R1907-20180509&from=ro> (accesat pe 27.06.25)
22. REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition, 18. 05.2022 // [online] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131 (accesat pe 04.07.25)
23. The Emissions Gap Report 2019. UNEP – UN Environment Programme. // [online] <https://www.unenvironment.org/interactive/emissions-gap-report/2019/> (accesat pe 24.06.25)
24. Tosun J., Heinz-Fischer C., Luo R. Who Takes the Lead? A Disaggregate Analysis of the EU’s Engagement in the Clean Energy Ministerial and Mission Innovation. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 382, No. 7, 2023, p. 1–9.
25. Schmidt N.M., Tobin P., Moore B. Brace for Turbulence: EU Member States’ Climate Strategies in the Aviation Sector. *Climate Action*, Vol. 1, No. 1, 2022, p. 1–7.
26. Van Renssen S. The Hydrogen Solution? *Nature Climate Change*, Vol. 10, No. 9, 2020, pp. 799–801.
27. Von Homeyer I., Oberthür S., Dupont C. Implementing the European Green Deal During the Evolving Energy Crisis. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Vol. 60, No. S1, 2022, pp. 125-136.
28. [online] <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-parliaments-climate-committee-divided-over-65-climate-target/> (accesat pe 27.06.25)
29. [online] <https://www.cleanenergyministerial.org/> (accesat pe 29.06.25)
30. [online] <https://www.mission-innovation.net/> (accesat pe 29.06.25)
31. [online] <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55/> (accesat pe 24.06.25)
32. [online] https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en (accesat pe 09.07.25)
33. [online] <https://www.eea.europa.eu/themes/biodiversity/natura-2000/the-natura-2000-protected-areas-network> (accesat pe 14.07.25)
34. [online] https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en (accesat pe 14.07.25)
35. [online] <https://moldova1.md/p/57297> (accesat pe 15.09.2025)
36. [online] [https://rep.md/ao-reciclare-cel-mai-eficient-sistem-colectiv-autorizat-de-implementare-a-responsabilitatii-extinse-a-producatorilor-de-ambalaje/#:~:text=Responsabilitatea%20extins%C4%83%20a%20produc%C4%83torului%20\(REP,ambalaje%20generate%20de%20produsele%20lor.](https://rep.md/ao-reciclare-cel-mai-eficient-sistem-colectiv-autorizat-de-implementare-a-responsabilitatii-extinse-a-producatorilor-de-ambalaje/#:~:text=Responsabilitatea%20extins%C4%83%20a%20produc%C4%83torului%20(REP,ambalaje%20generate%20de%20produsele%20lor.) (accesat pe 16.09.2025)
37. [online] <https://moldova1.md/p/57297> (accesat pe 15.09.2025)

PUTEREA DE LUCRU JUDECAT A HOTĂRÂRII DE CONTENCIOS ADMINISTRATIV

Tatiana CRUGLIȚCHI, asist. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: Referring directly to the methods of restoring legality in administrative litigation, we initially specify that the plaintiff may request the competent administrative litigation court, when he considers himself injured in a right recognized by law, by a public authority, through an administrative act or by the failure to resolve a request within the legal term, the annulment of the act, the recognition of the claimed right and the repair of the damage that was caused to him. It follows from this that the court will have to investigate the existence of the subjective right belonging to the plaintiff and the illegality of the administrative act by which this right is violated. Having established the existence of these two elements, the administrative litigation court will be able to decide to annul the act and restore the rights of the plaintiff.

Accordingly, we are in the presence of a litigation of full jurisdiction and annulment, the court having a particularly broad competence in the control of the legality of administrative acts. Starting from the purpose and mission of administrative litigation, we consider it important to specify what are/can be the concrete effects of judging actions in administrative litigation or, in other words, how the restoration of legality effectively takes place within this process.

Keywords: *res judicata, incontestability, exclusivity, prejudiciality, enforceability, obligation.*

Instituția contenciosului administrativ reprezintă o instituție fundamentală care este o parte componentă a tuturor sistemelor de drept în statele moderne și în același timp reprezintă un mijloc prin intermediul căruia administrației se pot apăra de abuzurile administrației [5, p. 107].

Importanța contenciosului administrativ în edificarea statului de drept trebuie privită sub două aspecte:

1. în primul rând, este vorba de o garanție importantă a asigurării și respectării reale a drepturilor și libertăților omului, reieșind direct din conținutul art. 53 din Constituție, care consacră dreptul de control al instanțelor judecătorești asupra actelor administrative emise de autoritățile publice, inclusiv de organele administrației publice. Această prevedere este extrem de importantă pentru atingerea scopului contenciosului administrativ, și anume de contracarare a abuzurilor și exceselor de putere ale autorităților publice, de apărare a drepturilor persoanei în spiritul legii, de ordonare a activității autorităților publice și de asigurare a ordinii de drept în stat;

2. concomitent, instanțele judecătorești de contencios administrativ își îndeplinesc și funcția de control în privința organelor celorlalte ramuri ale puterii, ceea ce corespunde în plină măsură principiului separării puterilor în stat, care presupune atât o colaborare, cât și un control reciproc între ele.

Dacă printr-o activitate administrativă se încalcă un drept legitim sau o libertate stabilită prin lege, acest drept poate fi revendicat printr-o acțiune în contencios administrativ, cu privire la care decid instanțele de judecată competente pentru examinarea acțiunii de contencios administrativ. Examinarea și soluționarea acțiunii în contencios administrativ are loc conform prevederilor Codului administrativ și Codului de procedură civilă.

Referindu-ne la hotărârea instanței de contencios administrativ, menționăm că, potrivit Codului administrativ, instanța poate adopta una din următoarele hotărâri:

- a) în baza unei acțiuni în contestare, anulează în tot sau în parte actul administrativ individual, precum și o eventuală decizie de soluționare a cererii prealabile, dacă acestea sunt ilegale și prin ele reclamantul este vătămat în drepturile sale;
- b) în baza unei acțiuni în obligare, anulează în tot sau în parte actul administrativ individual de respingere a solicitării sau o eventuală decizie adoptată în procedura prealabilă și obligă autoritatea publică să emită un act administrativ individual, dacă revendicarea pretenției recla-

mantului de emitere a actului este întemeiată, precum și dispune adjudecarea în contul reclaman-
mantului a despăgubirilor pentru întârzierea executării hotărârii;

- c) în baza unei acțiuni în realizare, obligă la acțiune, tolerare sau inacțiune, dacă o astfel de pretenție a reclamantului este întemeiată;
- d) în baza unei acțiuni în constatare, constată existența sau inexistența unui raport juridic ori nulitatea unui act administrativ individual sau a unui contract administrativ, dacă raportul juridic există sau, respectiv, nu există ori actul administrativ individual sau contractul administrativ este nul;
- e) în baza unei acțiuni de control normativ, anulează în tot sau în parte actul administrativ normativ, dacă acesta este ilegal, sau constată nulitatea acestuia, dacă acesta este nul;
- f) respinge acțiunea ca fiind neîntemeiată, dacă nu sunt îndeplinite condițiile de adoptare a unei hotărâri.

Soluțiile pe care le adoptă instanțele judecătorești rezolvă, în principiu, cele două aspecte: anularea totală sau parțială a actului administrativ și recunoașterea dreptului pretins. De fapt, din ilegalitatea actului a cărui anulare se cere și din încălcarea dreptului subiectiv al reclamantului rezultă și paguba materială sau morală de care este ținută să răspundă autoritatea pârâtă [7, p. 98].

În afară de anularea totală sau parțială a actului administrativ, instanța poate obliga autoritatea publică pârâtă să emită un act administrativ, să înlocuiască sau să modifice un act administrativ, ori să elibereze un certificat, o adeverință sau un înscris pentru realizarea dreptului pretins de reclamant.

În cazul acțiunii de contencios administrativ împotriva unui act administrativ normativ niciodată nu se va proceda la anularea întregului act normativ, ci doar a dispoziției din el care a stat la baza actului administrativ individual contestat. Această situație se prezintă astfel: se introduce acțiunea în contencios administrativ împotriva unui act administrativ individual, pentru că acesta lezează direct dreptul unei persoane, și constatându-se că acest act individual se bazează pe un act administrativ normativ ilegal, se anulează actul administrativ individual ilegal și se reține în partea descriptivă a hotărârii (nu în partea dispozitivă) ilegalitatea din actul administrativ normativ [3, p. 84].

Prin efecte ale hotărârii judecătorești trebuie să înțelegem consecințele juridice ce decurg din soluționarea litigiului dintre părți. Legea nu determină în mod expres asemenea efecte, iar în doctrină se exprimă puncte de vedere divergente. Astfel, în opinia unor autori, autoritatea lucrului judecat nu este un efect, ci o calitate a hotărârii judecătorești [9, p. 28]. Susținem părerea majorității doctinarilor, potrivit căreia puterea de lucru judecat este unul dintre cele mai importante și semnificative efecte ale hotărârii judecătorești [2, p. 217; 4, p. 345; 6, p. 356].

Hotărârea, ca act final al judecății, produce următoarele efecte:

a) dezinvestește instanța de soluționarea procesului. Acest efect se produce chiar din momentul pronunțării hotărârii, după care nici un judecător nu poate reveni asupra părerii sale. Există doar unele situații particulare, în cazul corectării erorilor materiale și de calcul evidente, explicarea hotărârii și emiterea unei hotărâri suplimentare, precum și situația exercitării căii extraordinare de atac de retractare, revizuirea. În ultimul caz, judecătorul este chemat să pronunțe o nouă hotărâre ca o consecință a survenirii unor împrejurări noi, în general, necunoscute la data primei judecăți.

b) hotărârea constituie din punct de vedere probator, înscris autentic, astfel încât face dovadă până la înscrierea în fals. Hotărârea judecătorească are, astfel, forța probantă a unui titlu autentic.

c) hotărârea constituie titlul executoriu putând fi pusă în executare în termenul de prescripție, cu excepția celor susceptibile de executare imediată.

Hotărârile judecătorești definitive sunt obligatorii pentru participanții la proces și succesorii de drept ai acestora. Persoanele atrase în proces de instanța de judecată sunt obligate să respecte hotărârea acesteia și atunci când nu participă la procesul de judecată sau când înștiințează expres că acceptă judecarea acțiunii în lipsa lor. La pronunțarea hotărârii în fond, instanța de judecată, la cerere, o poate explica succint verbal. Hotărârile în fond se motivează în scris în termen de 45 zile de la înregistrarea cererii de apel sau de recurs depuse în termen sau în termen de 45 zile de la depunerea unei cereri de motivare a hotărârii potrivit art. 226 Cod Administrativ (CA).

Împotriva hotărârii de contencios administrativ pot fi exercitate căile de atac prevăzute de legislația în vigoare. Ca rezultat al adoptării Legii nr. 155 din 05 iulie 2012, au fost modificate câteva articole din Codul de Procedură Civilă (CPC) și anume ceea ce ține de recurs, afectând și modalitatea de atacare a hotărârilor judecătorești ca instanțe de contencios administrativ. Prin urmare, a fost introdusă și calea de atac – apelul pentru hotărârile primei instanțe de contencios administrativ. Astfel, căile de atac se exercită în ordinea CPC RM.

Hotărârea Judecătorei poate fi atacată cu apel în termen de 30 zile de la data pronunțării la instanța de judecată care a emis hotărârea, dacă legea nu stabilește un termen mai mic. Instanța de judecată care a emis hotărârea contestată transmite neîntârziat apelul împreună cu dosarul judiciar, după motivarea hotărârii, instanței de apel. Motivarea apelului se prezintă la instanța de apel în termen de 30 de zile de la data notificării hotărârii motivate în conformitate cu art. 232 alin. (2) CA. Dacă se depune împreună cu apelul, motivarea apelului se depune la instanța de judecată care a emis hotărârea contestată.

Instanța de apel examinează din oficiu admisibilitatea apelului. Conform art. 236 alin. (2) CA, apelul se declară inadmisibil în special când: a) hotărârea în fond nu poate fi contestată cu apel; b) apelul este depus în mod repetat; c) apelul este depus de o persoană neîmputernicită; d) apelul a fost depus după expirarea termenului; e) motivarea apelului nu a fost depusă sau a fost depusă după expirarea termenului; f) cererea de apel nu corespunde cerințelor stabilite de lege și apelantul nu a înlăturat neajunsurile în termenul stabilit de instanța de judecată.

Apelul este o cale de atac ordinară, nu extraordinară și, în opinia noastră, nu ar fi trebuit încadrat în anumite temeuri legale, simpla nemulțumire a părților de hotărârea primei instanțe fiind suficientă pentru declanșarea procedurii în fața instanței de apel. Iar toate aceste circumstanțe invocate ca temeuri de inadmisibilitate, după părerea noastră, ar trebui să servească drept temeuri de restituire a cererii de apel ca și în procedura contencioasă conform Codului de procedură civilă.

În procedura de apel nu pot fi prezentate probe noi decât dacă un participant la proces dovedește că a fost în imposibilitate să le prezinte în procedura de examinare în fond și instanța de apel le admite printr-o încheiere nesusceptibilă de recurs. Instanța de apel este în drept să solicite din oficiu probe noi, în măsura în care le consideră necesare pentru justa soluționare a cauzei. La soluționarea cererilor de contencios administrativ instanța de judecată are un rol mult mai activ în procesul de reclamare și colectare a probelor, deoarece în marea majoritate a dosarelor probele legate de cauză se află la organele sau la funcționarii de stat. Autoritățile publice sunt obligate să prezinte instanței de judecată, concomitent cu referința, dosarele administrative. La solicitarea instanței de judecată, autoritățile publice sunt obligate să prezinte suplimentar și alte documente pe care le dețin, inclusiv cele electronice, și să acorde informații [8, p. 769]. Pentru comparație, în procedura contencioasă în fața instanței de apel pot fi prezentate oricare mijloace noi de probă. Asemenea reglementare este absolut justificată, deoarece apelul antrenează o rejudecare a fondului cauzei și e logic să fie admise din nou oricare mijloace de probă noi, fără careva restricționări.

Examinarea și soluționarea cererii de apel are loc în ședință publică, iar în cazuri de excepție, stabilite de lege – în ședință închisă. Dacă participanții la proces convin de comun acord, examinarea și soluționarea cererii de apel are loc în procedură scrisă. Participanților la proces li se comunică locul, data și ora ședinței. Neprezentarea participanților la proces nu împiedică instanța de apel să decidă în privința apelului.

Examinând cererea de apel, instanța de apel adoptă una dintre următoarele decizii: a) respinge apelul; b) casează parțial hotărârea primei instanțe și emite o altă decizie în partea casată; c) casează integral hotărârea primei instanțe și emite o nouă decizie. Instanța de apel nu este în drept să trimită cauza spre rejudecare în instanța de fond. Decizia de apel se motivează în scris în termen de 45 de zile lucrătoare de la data pronunțării. Nu este clar din care considerente legiuitorul a ignorat casearea cu trimitere la rejudecare în instanța de fond, soluție posibilă în procedura contencioasă.

Împotriva hotărârilor Curții de Apel ca instanță de fond precum și împotriva deciziilor instanței de apel se poate declara recurs la Curtea Supremă de Justiție. Recursul împotriva deciziei

instanței de apel se depune la instanța de apel în termen de 30 de zile de la notificarea deciziei instanței de apel, dacă legea nu stabilește un termen mai mic. Instanța de apel transmite neîntârziat Curții Supreme de Justiție recursul împreună cu dosarul judiciar. Motivarea recursului se prezintă Curții Supreme de Justiție în termen de 30 de zile de la notificarea deciziei instanței de apel. Dacă se depune împreună cu cererea de recurs, motivarea recursului se depune la instanța de apel.

Curtea Supremă de Justiție examinează din oficiu admisibilitatea cererii de recurs. Recursul se declară inadmisibil dacă: a) decizia instanței de apel nu poate fi contestată cu recurs; b) recursul este depus în mod repetat; c) recursul este depus de o persoană neîmputernicită; d) recursul a fost depus după expirarea termenului stabilit; e) motivarea recursului nu a fost depusă sau a fost depusă după expirarea termenului prevăzut; f) cererea de recurs nu corespunde cerințelor stabilite de lege și recurentul nu a înlăturat neajunsurile în termenul stabilit de Curtea Supremă de Justiție.

Curtea Supremă de Justiție examinează și soluționează recursul fără ședință de judecată. Dacă consideră necesar, Curtea Supremă de Justiție poate decide citarea participanților la proces.

Examinând recursul, Curtea Supremă de Justiție adoptă una dintre următoarele decizii: a) respinge recursul; b) casează parțial decizia instanței de apel și emite o altă decizie în partea casată; c) casează integral decizia instanței de apel și emite o nouă decizie; d) casează integral decizia instanței de apel și restituie cauza instanței de apel dacă, în baza limitelor stabilite de lege ale examinării recursului, nu poate adopta o soluție finală în acest caz. Decizia instanței de recurs este irevocabilă din momentul emiterii, adică plasării acesteia pe pagina web oficială a Curții Supreme de Justiție. Decizia instanței de recurs se notifică participanților în termen de 5 zile de la data emiterii.

Hotărârea judecătorească se execută după ce rămâne definitivă, cu excepția cazurilor de executare imediată după pronunțare a hotărârilor nedefinitive. Hotărârile nedefinitive sunt hotărârile pronunțate de judecătorii, susceptibile de apel, în privința cărora nu a expirat termenul de apel. O hotărâre judecătorească este nedefinitivă din momentul pronunțării până la data expirării termenului de apel, iar dacă a fost atacată cu apel, aceasta va rămâne nedefinitivă până la pronunțarea deciziei instanței de apel.

Hotărârile judecătorești care se execută imediat produc aceleași efecte ca și hotărârea judecătorească definitivă din momentul pronunțării ei, adică va avea calitatea de hotărâre obligatorie și executorie. Executarea imediată a hotărârii este obligatorie, fiind impusă prin normă imperativă, nu se poate dispune de instanța de judecată la cererea creditorului. Instanța doar va consemna în dispozitivul hotărârii că aceasta urmează a fi executată imediat, iar dacă instanța a omis să facă acest lucru, hotărârea oricum se va executa imediat, în virtutea legii. Instanța va elibera imediat, din oficiu, titlu executoriu, odată cu pronunțarea hotărârii și-l va prezenta din oficiu, spre executare potrivit art. 15 alin. (2) Cod de Executare (CE) conform regulilor de competență materială și teritorială prevăzute în art. 30 al aceluiași CE.

d) hotărârea produce efecte retroactive în sensul că constată doar existența unui drept, acesta preexistând judecății, cum ar fi, de exemplu, hotărârile de contencios administrativ în acțiunile de contestare, de constatare și de control normativ. Există și hotărâri constitutive de drepturi sau de situații juridice noi, care își produc efectele numai pentru viitor, cum ar fi hotărârile de contencios administrativ în acțiunile de obligare și de realizare.

e) numai după ce hotărârea devine definitivă sau, după caz, irevocabilă se bucură de puterea lucrului judecat, ceea ce înseamnă că hotărârea judecătorească exprimă adevărul și de aceea judecata nu poate fi reluată. În acest sens, o cauză civilă nu poate fi examinată decât o singură dată, iar constatările făcute de către instanța de judecată nu pot fi contrazise printr-o altă hotărâre judecătorească.

Hotărârile definitive sunt acele hotărâri care nu mai pot fi atacate cu apel, dar pot fi atacate cu recurs după examinarea cauzei în apel. Sunt considerate definitive, hotărârile judecătorești emise în primă instanță, supuse apelului, după examinarea cauzei în apel.

Momentul rămânării definitive a hotărârii judecătorești, impune următoarele precizări: – în urma soluționării fondului apelului, contează ce decizie a pronunțat instanța de apel. Dacă Curtea de Apel a casat integral hotărârea primei instanțe cu remiterea cauzei la rejudecare sau a încetat

procesul, ori a dispus scoaterea cererii de pe rol, atunci hotărârea/încheierea judecătorească nu va produce nici un fel de efecte, fiind desființată. Dacă Curtea de Apel va menține, va modifica sau va pronunța o nouă hotărâre, atunci efectele definitive se vor produce de la pronunțare; – dacă Curtea de Apel emite încheiere de încetare a procedurii de apel ca urmare a retragerii apelului, atunci hotărârea rămâne definitivă de la pronunțarea acestei încheieri; – hotărârea judecătorească devine definitivă, ca efect al renunțării la apel înaintea expirării termenului de apel; – ca urmare a examinării și soluționării în fond de către Curtea de Apel a unor categorii de cauze civile, efectele hotărârii definitive se produc de la pronunțare [1, p. 225].

Hotărârile irevocabile sunt hotărârile ce nu pot fi atacate nici cu apel, nici cu recurs. Potrivit art. 254 alin. 2 CPC rămân irevocabile hotărârile judecătorești:

- emise în primă instanță după expirarea termenului de apel, dacă participanții interesați nu au exercitat calea de atac corespunzătoare;
- emise în primă instanță, contestate cu apel, fără drept de recurs;
- emise de instanța de apel, după expirarea termenului de recurs, dacă participanții interesați nu au exercitat calea de atac corespunzătoare;
- emise de instanța de recurs, după examinarea recursului;
- emise de instanța de apel, fără drept de recurs.

După ce hotărârea rămâne irevocabilă, părțile și ceilalți participanți la proces, precum și succesorii lor în drepturi nu pot înainta o nouă cerere de chemare în judecată cu aceleași pretenții și în același temei, nici să conteste în alt proces faptele și raporturile juridice stabilite în hotărârea judecătorească irevocabilă.

În legislație și doctrină, clasificarea hotărârilor în: nedefinitive, definitive și irevocabile se face după criteriul posibilității sau imposibilității atacării lor prin apel și/sau recurs. Hotărârile nedefinitive sunt acelea împotriva cărora se poate exercita apelul fiind neexecutorii, cu excepția celor ce se execută imediat. Hotărârile definitive nu pot fi atacate cu apel, dar pot fi atacate cu recurs. Hotărârile (încheierile și deciziile) irevocabile nu pot fi atacate nici cu recurs, deci sunt neanulabile. Hotărârea emisă în instanța de contencios administrativ se pune în executare doar după înlăturarea tuturor posibilităților de atacare a acesteia, deci, când devine definitivă și/sau irevocabilă. Încheierile judecătorești și ale instanțelor de apel sunt executorii după expirarea termenului de recurs împotriva acestora. Deciziile Curții Supreme de Justiție sunt executorii din momentul emiterii lor.

Față de dispozițiile legale care reglementează puterea de lucru judecat și în raport de rolul său, se apreciază că puterea lucrului judecat prezintă următoarele caractere:

1) incontestabilitatea. Hotărârea instanței judecătorești rămasă definitivă nu poate fi atacată cu apel, ci doar cu recurs, iar cea irevocabilă nu se atacă nici cu recurs.

2) exclusivitatea. După rămânerea hotărârii irevocabile nici părțile, nici ceilalți participanți la proces, precum și succesorii lor în drepturi nu pot să facă o nouă cerere în judecată, cuprinzând aceleași pretenții și având același temei. Dacă va fi înaintată o nouă cerere de chemare în judecată cu referire la litigiul dintre aceleași părți, având același obiect și temeiuri, instanța de judecată o va declara inadmisibilă în temeiul art. 207 alin. (2) lit. a) CA.

3) prejudicialitatea. Sunt fapte prejudicial stabilite cele care nu cer a fi dovedite, deoarece au fost deja constatate printr-o hotărâre judecătorească irevocabilă. Concluziile cu privire la faptele și raporturile juridice stabilite într-o hotărâre judecătorească irevocabilă sunt obligatorii pentru toate celelalte instanțe care se confruntă cu aceste fapte la judecarea altor cauze civile în așa măsură în care ele au fost apreciate de instanța inițială. Prejudicialitatea are limite subiective și obiective. Cele subiective cer ca acest efect juridic să se producă prin participarea la un alt proces a acelorași persoane. Limitele obiective se referă la examinarea în cadrul altui proces a acelorași fapte și raporturi juridice în privința cărora a fost emisă deja o hotărâre irevocabilă.

4) executorialitatea. Dacă hotărârea instanței judecătorești rămasă definitivă/irevocabilă, după caz, nu se execută benevol, executarea ei se înfăptuiește în mod forțat de organul respectiv. Dacă executorialitatea hotărârilor irevocabile este una absolută, atunci executorialitatea hotărârilor

definitive nu este absolută, întrucât recursul împotriva deciziilor instanței de apel suspendă executarea în cazul strămutării de hotare, distrugerii de plantații și semănături, demolării de construcții sau de orice bun imobil și în alte cazuri prevăzute de lege (art. 435 CPC).

5) obligativitatea. Hotărârea rămasă definitivă/irevocabilă, după caz, își are limitele sale obiective și subiective. Limitele obiective presupun că hotărârea se extinde numai în privința raportului juridic soluționat de instanța de judecată; și numai în privința faptelor juridice care constituie temeiul de fapt al hotărârii. Limitele subiective presupun că hotărârea se extinde în sens material numai asupra persoanelor care au un interes juridic material în hotărârea instanței, în privința celorlalți participanți hotărârea se extinde numai procesual. Persoanele care nu au fost atrase la examinarea și soluționarea cauzei, dar au fost lezate în drepturi prin hotărâri judecătorești, se pot adresa judecății cu o acțiune pentru a-și apăra drepturile, libertățile sau interesele legitime. Hotărârile judecătorești sunt obligatorii, de asemenea, pentru toate autoritățile publice, asociațiile obștești, persoanele oficiale, organizațiile și persoanele fizice terțe. Dacă anumite persoane care sunt subiecți ai raportului material-juridic nu au fost atrase în proces, prin ce le-au fost încălcate drepturile, hotărârea rămasă irevocabilă nu va fi opozabilă față de ei. Dacă o astfel de încălcare este descoperită în ordine de apel sau de recurs, instanța va casa din oficiu hotărârea și va trimite cauza la rejudecare (art. 385 alin. (1) lit. d) și art. 445 alin. (1) lit. c') CPC).

De regulă, hotărârea judecătorească produce efecte relative, adică numai între părțile litigante, cele care s-au judecat și nu produce efecte față de alte persoane, străine de proces. Dar sunt unele situații în care soluția este diferită. Astfel, unele hotărâri de contencios administrativ produc efecte *erga omnes* (asupra tuturor) sau este opozabilă nu numai părților litigante, ci și altor persoane, fiind vorba despre acțiunile de contencios administrativ privind legalitatea unui act normativ. Hotărârea emisă în instanța de contencios administrativ se pune în executare doar după înlăturarea tuturor posibilităților de atacare a acesteia, deci, când devine definitivă și/sau irevocabilă.

Bibliografie:

1. Belei E., Chifa F., Borș A. ș.a. *Drept procesual civil. Partea specială*. Chișinău: Ed. Lexon-Prim, 2016, ISBN 978-9975-4072-2-9
2. Ciobanu V. M. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. 2. București: Ed. Universul Juridic, 2015, ISBN 978-606-673-334-2
3. Daghe V., Apostu I., Guriță E. *Elemente de procedură civilă și administrativă*. București: Ed. Național, 1999, ISBN: 9739459056
4. Deleanu, I. *Procedura civilă*. vol. II. Arad: Ed. Servo – Sat, 2018, ISBN 978-973-8957-12-1
5. Guinchard S., Fernand F., Chainais C. *Procédure civile. Droit interne et droit communautaire*. 29e édition. Paris, Ed.: Dalloz, 2018, ISBN: 978-2-247-08002-1
6. Leș, I. *Tratat de drept procesual civil*. București: Ed. All Beck, 2015, ISBN 978-973-655-623-9
7. Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău. Ed.: „Elena-VI”, 2009, ISBN 978-9975-106-32-0
8. Prisac A. *Comentariul Codului de procedură civilă al Republicii Moldova*. Chișinău: Cartea Juridică, 2019, ISBN 978-9975-72-309-1
9. Загайнова С. К. Судебные акты. Дис. на соиск. степ. докт. юрид. наук. Екатеринбург, 2008, 52 с. ББК 67.410.114я031

CZU 347.95:342.9

EXECUTORIALITATEA HOTĂRÂRII INSTANȚEI DE CONTENCIOS ADMINISTRATIV

Tatiana CRUGLIȚCHI, asist. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The decision issued in the administrative court is enforced only after all possibilities of appealing it have been eliminated, that is, when it becomes final and/or irrevocable. The decisions of the courts of first instance and the courts of appeal are enforceable after the expiry of the term for*

appeal against them. The decisions of the Supreme Court of Justice are enforceable from the moment of their issuance.

The execution of administrative acts in relation to natural and legal persons of private law is carried out by the public authority that issued the individual administrative act or concluded the administrative contract, unless the law provides otherwise. If the execution is carried out against the public authority on the basis of an administrative contract, the jurisdiction belongs to the court of appeal. Coercive measures are applicable to the imposition of actions, tolerances or inactions in relation to legal entities under public law. In order to enforce a monetary claim in relation to a legal entity under public law, the appellate court may also mandate a bailiff with other enforcement measures, the appellate court being the one that establishes each enforcement measure separately. The bailiff is obliged to comply with the provisions of the appellate court and to execute them preferentially. Before the execution is carried out, the head of the legal entity under public law is informed in writing of the intention to execute. The letter of information must indicate the intended enforcement measure and establish a deadline for the voluntary fulfillment of the obligations to be executed. This deadline may not exceed 30 days.

Keywords: *final court decision, irrevocable court decision, forced execution, enforcement warrant, annulment of the administrative act, material and moral damages.*

Contenciosul administrativ joacă un rol crucial în echilibrarea puterilor în stat și în protejarea drepturilor cetățenilor împotriva acțiunilor potențial abuzive sau ilegale ale administrației publice, având un impact direct și semnificativ asupra actului administrativ individual. Acțiunea în contenciosul administrativ este examinată conform procedurii stabilite de Codul administrativ și se completează cu prevederile Codului de procedură civilă, în măsura în care acestea sunt compatibile cu instituția contenciosului administrativ. Procedura contenciosului administrativ nu poate fi similară cu cea civilă. Diferența o constituie atât obiectul, părțile, pârâțul fiind întotdeauna o autoritate publică, cât și termenele care trebuie să fie cât mai restrânse pentru repunerea cât mai rapidă în drepturi a persoanei vătămate prin emiterea hotărârii de contencios administrativ [7, p. 145].

Începând cu intentarea procesului, toată activitatea de înfăptuire a justiției este îndreptată spre un singur scop – pronunțarea actului final al justiției, prin care este înlăturată o anumită incertitudine juridică. Hotărârile judecătorești sunt mijlocul procesual prin care judecătorii se adresează părților și publicului larg, explicând temeiurile care au stat la baza concluziilor lor. Judecătorilor li se cere să pronunțe hotărâri – fiind clar faptul că fără aceste hotărâri nu am avea un sistem de justiție demn de acest nume – iar prin hotărârile lor, ei își exprimă raționamentul individual. Fără hotărâri, nu ar exista justiție. Iar aceasta se datorează faptului că deciziile neîntemeiate, sigur, nu constituie un act de justiție – ele abia de pot fi numite decizii. Astfel, este o necesitate absolută ca hotărârile să fie lesne accesibile. Această accesibilitate este parte componentă a ceea ce înseamnă ca justiția să fie înfăptuită în mod vizibil.

În mod obișnuit reclamantul, prin cererea de chemare în judecată, cheamă în fața instanței de judecată autoritatea publică sau funcționarul public din cadrul acesteia, căreia vrea să-i facă opozabilă hotărârea judecătorească. Se poate întâmpla sub aspect subiectiv ca necesitatea chemării în judecată a altor persoane să se ivească în cursul examinării multiaspectuale a cererii principale, iar sub aspect obiectiv, instanța să pronunțe diferite soluții asupra fondului și altor chestiuni legate de soluționarea fondului sub formă de încheieri și hotărâri judecătorești, acte ce vor produce diferite efecte juridice. Astfel, asupra fondului instanța va pronunța hotărâri judecătorești, asupra altor chestiuni legate de soluționarea fondului va pronunța încheieri judecătorești.

Hotărârea judecătorească nu este doar concluzia dată de instanța de judecată pe o anumită cauză, ci este instrumentul prin care se înfăptuiește justiția. De regulă, hotărârea judecătorească produce efecte relative, adică numai între părțile litigante, cele care s-au judecat și nu produce efecte față de alte persoane, străine de proces. Dar sunt unele situații în care soluția este diferită. Astfel, unele hotărâri de contencios administrativ produc efecte *erga omnes* (asupra tuturor) sau este opozabilă nu numai părților litigante, ci și altor persoane.

Hotărârea emisă în instanța de contencios administrativ se pune în executare doar după înlăturarea tuturor posibilităților de atacare a acesteia, deci, când devine definitivă și/sau irevocabilă. Încheierile judecătorești și ale Curților de apel sunt executorii după expirarea termenului de recurs împotriva acestora. Deciziile Curții Supreme de Justiție sunt executorii din momentul emiterii lor.

Pornind de la scopul și misiunea contenciosului administrativ, considerăm important de precizat care sunt/pot fi efectele concrete ale judecării acțiunilor în contencios administrativ sau, altfel spus, cum efectiv are loc restabilirea legalității în cadrul acestui proces. Clarificarea acestui moment prezintă importanță atât teoretică, cât și practică, întrucât pe lângă dezvoltarea teoriei contenciosului administrativ, cercetarea acestui aspect va contribui inevitabil la elucidarea unor carențe în materie cu identificarea implicată a unor soluții de optimizare.

Instanța de judecată este obligată să cerceteze starea de fapt din oficiu în baza tuturor probelor legal admisibile, nefiind legată nici de declarațiile făcute, nici de cererile de solicitare a probelor înaintate de participanți. Instanța de judecată depune eforturi pentru înlăturarea greșelilor de formă, explicarea cererilor neclare, depunerea corectă a cererilor, completarea datelor incomplete și pentru depunerea tuturor declarațiilor necesare constatării și aprecierii stării de fapt. Instanța de judecată indică asupra aspectelor de fapt și de drept ale litigiului care nu au fost discutate de participanții la proces. Instanța de judecată nu are dreptul să depășească limitele pretențiilor din acțiune, însă, totodată, nu este legată de textul cererilor formulate de participanții la proces.

Referindu-ne la modalitățile de restabilire a legalității în contenciosul administrativ, precizăm inițial că reclamantul poate cere instanței de contencios administrativ competente, atunci când se consideră vătămat într-un drept al său recunoscut de lege, de către o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, anularea actului, recunoașterea dreptului pretins și repararea pagubei ce i-a fost cauzată. De aici rezultă că instanța de judecată va avea de cercetat existența dreptului subiectiv care aparține reclamantului și ilegalitatea actului administrativ prin care i se încalcă acest drept. Constatând existența acestor două elemente, instanța de contencios administrativ va putea decide anularea actului și repunerea în drepturi a reclamantului. Respectiv, suntem în prezența unui contencios de plină jurisdicție și de anulare, instanța judecătorească având o competență deosebit de largă în controlul legalității actelor administrative [9, p. 117].

În ceea ce privește temeiurile anulării actului administrativ contestat, acestea, în principiu, coincid cu condițiile de legalitate a actelor administrative. Actul administrativ individual anulat în tot sau în parte de către instanța de judecată nu produce efecte juridice, în totalitate sau în partea anulată, din momentul emiterii lui, iar actul administrativ normativ anulat în tot sau în parte de către instanța de judecată nu produce efecte juridice din momentul în care hotărârea instanței de judecată devine definitivă.

În viziunea noastră, cea mai complicată este constatarea ilegalității în fond a actului administrativ. Instanța va verifica dacă actul este emis conform normelor legale, dacă este emis conform procedurii și dacă este emis conform competenței. Totodată, examinând legalitatea actelor administrative, instanța de contencios administrativ va cerceta dacă actul administrativ contestat este conform cu legea în sensul strict al cuvântului, ca act care emană de la puterea legiuitoare. De multe ori, actele administrative sunt emise în baza unor reglementări juridice care provin de la autoritățile administrative și care sunt făcute pe baza și în executarea legii. Legalitatea actului administrativ care se întemeiază pe aceste norme juridice, va fi apreciată în raport cu aceste reglementări. Respectiv, ilegalitatea actului contestat poate fi dedusă din constatarea ilegalității actului normativ pe care se întemeiază. Ilegalitatea actului administrativ poate să rezulte și din încălcarea principiilor de drept care sunt înscrise în Constituție sau în legea organică sau cele care sunt consacrate în doctrină și jurisprudență. Adesea judecătorul în acțiunile de contencios administrativ își va întocmi hotărârea pe astfel de reguli care nu există într-un text scris, dar care sunt necesare pentru rezolvarea litigiului dedus în fața instanței, ținând cont de nevoile administrației și drepturile cetățenilor [2, p. 79].

Anularea totală a actului administrativ poate avea loc în cazul în care reclamantul solicită anularea lui totală, iar când motivele acțiunii se referă numai la o parte a actului administrativ,

atunci poate fi anulată numai această parte. Anularea în tot sau în parte a actului administrativ contestat poate fi admisă pe baza temeiurilor legale. Pentru ca anularea actului să fie totală, este necesar ca toate prevederile sale să fie ilegale, întrucât în situația în care ilegalitatea nu afectează decât unele dispoziții ale actului atacat, anularea se va produce doar asupra dispozițiilor respective, celelalte prevederi ale actului continuând să producă efecte juridice [3, p. 76].

Totuși, un act administrativ nu este susceptibil de anulare parțială decât în cazul în care dispoziția ilegală din conținutul său poate fi detașată de celelalte dispoziții ale acestuia. În situația în care această detașare nu este posibilă, existând o indisolubilă legătură între dispozițiile legale și cele ilegale, actul administrativ contestat va trebui anulat integral. Anularea parțială nu presupune însă și dreptul instanței de contencios administrativ de a schimba ceva din conținutul actului supus controlului judecătoresc, întrucât aceasta are doar dreptul de a suprima dispozițiile ilegale ale actului contestat, iar modificarea unui act administrativ de către instanța de contencios administrativ ar însemna substituirea acesteia organului administrației publice emitente, ceea ce constituie o lezare adusă principiului separării puterilor în stat, consfințit în Constituția Republicii Moldova. [4] O astfel de prevedere contradictorie normei constituționale, avem la art.255 alin. (1) CA, potrivit căreia, instanța de apel poate emite ea însăși, în cazuri adecvate, actul administrativ, dacă o persoană juridică de drept public nu-și îndeplinește obligația de emitere a unui act administrativ individual în termen de 15 zile.

În conformitate cu art. 252 CA și art. 171 alin. (2) CA, executarea actelor administrative în privința persoanelor fizice și juridice de drept privat, se realizează de către autoritatea publică care a emis actul administrativ individual sau a încheiat contractul administrativ, dacă legea nu prevede altfel. În cazul în care executarea se face împotriva autorității publice în baza unui contract administrativ, competența îi aparține instanței de apel [10, p. 103].

Pentru impunerea acțiunilor, a tolerărilor sau a inacțiunilor în privința persoanelor juridice de drept public sunt aplicabile măsurile coercitive. Pentru executarea unei creanțe bănești în privința unei persoane juridice de drept public, instanța de apel poate mandata un executor judecătoresc și cu alte măsuri de executare, instanța de apel fiind cea care stabilește fiecare măsură de executare în parte. Executorul judecătoresc este obligat să respecte dispozițiile instanței de apel și să le execute în mod preferențial. Înaintea desfășurării executării, conducătorul persoanei juridice de drept public este informat în scris despre intenția de executare. Scrisoarea de informare trebuie să indice asupra măsurii de executare care se intenționează și să stabilească un termen pentru îndeplinirea benevolă a obligațiilor de executat. Acest termen nu poate depăși 30 de zile.

Dacă o persoană juridică de drept public nu își îndeplinește obligația din titlul executoriu, instanța de apel poate stabili și încasa în privința ei sau a conducătorului ei o amendă de constrângere în mărime de la 100 la 20000 de unități convenționale. Stabilirea și încasarea amenzii de constrângere pot fi repetate.

Dacă o persoană juridică de drept public nu își îndeplinește obligația de emitere a unui act administrativ individual în termen de 15 zile, instanța de apel poate emite ea însăși, în cazuri adecvate, actul administrativ. Potrivit art. 255 alin. (2) CA, la cererea persoanei juridice de drept public, instanța de apel poate prelungi termenul pentru emiterea actului administrativ individual cu până la 45 de zile, dacă acest lucru este cerut de complexitatea actului administrativ ce trebuie emis.

Reieșind din prevederile art. 256 CA, dacă cel puțin două încercări de executare nu s-au soldat cu succes, instanța de apel poate mandata o persoană cu executarea. Persoana cu mandat de executare acționează sub controlul instanței de apel, măsurile de executare întreprinse de aceasta considerându-se încheieri ale instanței de apel. Persoana cu mandat de executare este în drept să întreprindă toate măsurile pentru îndeplinirea obligației ce reiese din titlul executoriu.

Conducătorul persoanei juridice de drept public, precum și toți colaboratorii acesteia se supun indicațiilor persoanei cu mandat de executare îndreptate spre îndeplinirea obligației ce reiese din titlul executoriu.

În calitate de persoană cu mandat de executare se desemnează un funcționar sau un judecător în exercițiul funcțiunii ori o persoană care a deținut o funcție de demnitate publică (iarăși atenționăm asupra unor prevederi contradictorii normei constituționale de separare a puterilor în stat). Colaboratorii persoanei juridice de drept public în privința căreia are loc executarea nu pot fi desemnați. Desemnarea poate fi exclusă doar din motive grave de sănătate sau din motive cu semnificație similară.

Încheierea judecătorească de desemnare a persoanei cu mandat de executare se notifică participanților la procedura de executare. Odată cu notificarea, conducătorul persoanei juridice de drept public, precum și toți colaboratorii acesteia sunt degrevați de competență în cazul pentru care se face executarea. Persoana cu mandat de executare primește suplimentar la venitul ei obișnuit o remunerare de 10 unități convenționale per oră. Cheltuielile de remunerare a persoanei cu mandat de executare, precum și costurile măsurilor de executare întreprinse de aceasta sunt suportate de persoana juridică de drept public în privința căreia are loc executarea.

În contextul restabilirii legalității, instanța de contencios administrativ, de rând cu anularea actelor administrative ilegale, este în drept, la solicitarea reclamantului sau din oficiu să suspende total sau parțial, actul administrativ sau să ia măsuri de asigurare a acțiunii prevăzute de lege. Un proces specific pentru actele individuale este cel de suspendare, prin intermediul căruia petiționarul poate să-și apere drepturile. Potrivit noilor prevederi instituite de Codul Administrativ suspendarea actului administrativ poate fi dispusă atât de instanță de judecată, cât și de autoritatea publică. Poate fi solicitată suspendarea doar a actului administrativ individual defavorabil. Suspendarea de către autoritate poate fi dispusă doar până la finalizarea procedurii prealabile. Suspendarea poate fi dispusă fie dacă există suspiciuni serioase și rezonabile privind legalitatea actului administrativ individual, fie dacă există pericol iminent de producere a unor prejudicii ireparabile prin executarea în continuare a actului administrativ individual defavorabil. Condițiile nu trebuie să fie întrunite cumulativ. Din analiza prevederilor legale, este clar că atunci când autoritatea refuză suspendarea actului sau nu soluționează în termen cererea de suspendare, calea de apărare pentru justițiabil nu este contestarea acestor acte, ci solicitarea instanței de a suspenda actul înainte de depunerea acțiunii în contencios administrativ.

În instanța de judecată poate fi solicitată doar suspendarea actului administrativ individual. În practică unii justițiabili au încercat să obțină suspendarea actului administrativ normativ prin aplicarea prevederilor CPC în materia asigurării acțiunii în coroborare cu art. 195 CA care prevede că „procedura acțiunii în contenciosul administrativ se desfășoară conform prevederilor prezentului cod. Suplimentar se aplică corespunzător prevederile Codului de procedura civilă, cu excepția art. 169-171 CPC. Evident nu au avut sorți de izbândă, or, este absurdă interpretarea că legiuitorul a reglementat suspendarea actului administrativ individual în CA, lăsând suspendarea actului administrativ normativ pe seama CPC. Intenția legiuitorului este clară: atunci când a reglementat instituția suspendării a menționat că doar actul administrativ individual poate fi suspendat, deci este cert că în cazul actului normativ instituția suspendării nu se aplică.

Suspendarea actului administrativ individual poate fi cerută doar pentru următoarele două motive: a) există suspiciuni serioase și rezonabile privind legalitatea actului administrativ individual (art. 214 alin. (2) coroborat cu art. 172 alin. (2) lit. a) CA); b) există pericol iminent de producere a unor prejudicii ireparabile prin executarea în continuare a actului administrativ individual (art. 215 alin. (2) coroborat cu art. 172 alin. (2) lit. b) CA). Exemplu clasic ar fi atacarea și solicitarea suspendării unei autorizații de demolare a unei clădiri. La soluționarea chestiunii cu privire la suspendarea actului administrativ, instanța ia în considerație toți factorii și interesele relevante și dispune suspendarea lui numai dacă constată că actul este susceptibil de a cauza un prejudiciu iminent, ce ar putea fi ireparabil, sau dacă există temeiuri vădite privind ilegalitatea actului. Noțiunea de pagubă iminentă, poate viza potențialitatea perturbării funcționării unei instituții sau a unui serviciu public ori afectării grave a altui interes public sau privat. În același timp, instanța nu poate dispune suspendarea actului administrativ dacă acesta a fost executat.

Instanța de judecată decide cu privire la suspendarea executării actului administrativ individual printr-o încheiere susceptibilă de recurs, fără citarea participanților la proces. Poate fi atacată atât încheierea prin care se suspendă executarea, cât și cea prin care se refuză suspendarea executării actului. Nu trebuie să ne ducă în eroare propoziția „Instanța de judecată decide cu privire la suspendarea executării actului administrativ individual printr-o încheiere susceptibilă de recurs”. Legiuitorul nu are în vedere că se atacă doar încheierea privind suspendarea actului. „Decide cu privire la suspendare” presupune că ia o soluție în privința cererii de suspendare depusă. Mai mult ca atât, posibilitatea atacării atât a încheierii de suspendare cât și cea de refuz în suspendare se impune din elementara aplicare a principiului egalității de arme, or, justițiabilul nu poate fi lipsit de accesul la justiție și dreptul la apărare în comparație cu pârâtul [1].

Potrivit art. 53 din Constituția Republicii Moldova, în cazul admiterii acțiunii, instanța de contencios administrativ se pronunță, la cerere, și asupra reparării prejudiciilor materiale și morale cauzate prin actul administrativ ilegal sau prin neexaminarea în termenul legal a cererii prealabile (dacă acțiunea în despăgubiri se va înainta concomitent cu cererea inițială sau prin înaintarea unei cereri suplimentare, dacă aceasta a fost înaintată ulterior).

Mărimea prejudiciului moral se stabilește de instanța de contencios administrativ, independent de prejudiciul material, în funcție de caracterul și gravitatea suferințelor psihice sau fizice cauzate, de gradul de vinovăție a pârâtului, dacă vinovăția este o condiție a răspunderii, luându-se în considerare circumstanțele în care a fost cauzat prejudiciul, precum și statutul social al persoanei vătămate. Practica judiciară demonstrează că mult mai frecvente sunt pagubele morale pricinuite de autoritatea publică decât cele de ordin material. Or, prin acte administrative ilegale, mai des persoana este vătămată moral. Regimul sovietic nu a acceptat răspunderea administrației în fața particularului (decât parțial, răspunderea materială) pentru paguba adusă acestuia prin proasta guvernare. Odată instituită despăgubirea morală, alături de cea materială prin Legea contenciosului administrativ, aceasta a produs incomodități guvernanților și a pus la grea încercare instanțele de judecată [5, p. 78].

Conform prevederilor art. 23 din Legea privind administrația publică locală, acțiunea în despăgubiri poate fi înaintată și împotriva consilierilor care au adoptat actul administrativ, dacă au votat pentru adoptarea acestui act. În acest caz, în baza principiului solidarității, consilierii răspund solidar cu autoritatea. Referitor la expresia legiuitorului, potrivit căreia, funcționarul „poate” fi obligat, se poate desprinde concluzia că instanța de contencios administrativ nu este ținută să-l oblige la plată și pe funcționarul chemat în judecată, ci rămâne la libera ei apreciere să-l oblige, sau nu, la plata daunelor convenite reclamantului, solidar cu autoritatea administrativă al cărei funcționar public este. În ceea ce ne privește, susținem poziția cercetătorilor și considerăm că această obligare la plata de daune nu trebuie să fie facultativă, deoarece activitatea autorităților administrative se realizează de funcționarii încadrați în aceste autorități și de modul în care aceștia înțeleg să-și exercite atribuțiile ce le revin din funcția publică pe care o dețin, depinde legalitatea actelor administrative adoptate sau emise, precum și rezolvarea, în termenul prevăzut de lege, a cererilor referitoare la un drept recunoscut de lege și pe această cale apărarea drepturilor recunoscute de lege particulare. Semnând acte administrative, funcționarul public își asumă răspunderea pentru efectele juridice ale acestora. Ilegalitatea actelor semnate fiindu-i imputabilă, pe cale de consecință poate face obiectul acțiunii de recuperare a prejudiciilor. Însă, pe de altă parte, și autoritatea pârâtă obligată la plata daunelor are dreptul la acțiune în regres împotriva funcționarului [8, p. 293].

Un aspect important al restabilirii legalității în cadrul contenciosului administrativ ține de posibilitatea atragerii conducătorului autorității publice în a cărei sarcină a fost pusă executarea la răspundere în conformitate cu prevederile legislației în vigoare. Comparativ cu varianta inițială a legislației de contencios administrativ, în care se prevedea posibilitatea sancționării cu amendă în folosul statului, în mărime de 10 salarii minime pentru fiecare zi de întârziere a executării, prin actuala dispoziție a art. 254 CA, legiuitorul a estimat răspunderea persoanei juridice de drept public pentru neexecutarea obligației ce rezultă din titlul executoriu a hotărârilor instanțelor de contencios administrativ la plata unei amenzi de constrângere în mărime de la 100 la 20000 u.c.

Стабильность и укрепление авторитета органов власти могут быть повторены, факт, который обеспечивает восстановление законности в деятельности администрации публичной [6, с. 156].

Библиografie:

1. Belei E. Jimbei I. *Suspendarea executării actului administrativ*. [online] [цитат 22.09.2025]. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/suspendarea-executarii-actului-administrativ-vs-ordonanta-provizorie>
2. Creangă, I. *Curs de drept administrativ*. Vol. I. Chișinău: Epigraf, 2003, ISBN 9975903673
3. Daghe Viorel, Apostu Ioan, Guriță Elizabeta. *Elemente de procedură civilă și administrativă*. București, Ed.: Național, 1999, ISBN: 9739459056
4. Galușca M. *Actul administrativ – mijloc principal de exprimare și realizare a activității autorităților administrației publice*. [online] [цитат 22.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/125-128_3.pdf
5. Orlov M. *Curs de contencios administrativ*. Chișinău. Ed.: „Elena-VI”, 2009, ISBN 978-9975-106-32-0
6. Prisăcaru V. I. *Contenciosul administrativ român*. București, Ed.: All Beck, 2018, ISBN 973-98765-5-2
7. Vedinaș V. *Drept administrativ*. Ed. X. București: Universul Juridic, 2017, ISBN 978-606-673-919-1
8. Zilberstein Savelly. *Drept procesual civil*. București, Ed.: Ed. Lumina-Lex, 1976, ISBN 9789975903677
9. Zubco, V. Pascari, A. Crețu, Gh. *Contencios administrativ*. Chișinău, Ed.: Cartier, 2004, ISBN 978-706-687-033-7
10. Zubco, A. Soluționarea alternativă a conflictelor între autoritățile administrative și persoanele private. În: *Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacităților de inovare*. Materialele Conferinței științifice cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a a USM, 21-22 septembrie 2011, vol. I. Chișinău, CEP USM, 2018, ISBN 978-9975-71-997-1

CZU 342(478) :341

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ПРАКТИЧЕСКОЙ ГАРМОНИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В РАМКАХ ИНТЕГРАЦИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ: СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Неля ГРИМАЙЛО, др., лект. унив., Факультет Права и Социальных Наук,
Бельцкий Государственный Университет им. Алеку Руссо
Александр МУЩИНСКИ, мастерант, Факультет Права и Социальных Наук,
Бельцкий Государственный Университет им. Алеку Руссо

Abstract: *The article reflects the main problematic aspects associated with the harmonization of national legislation with the legislation of the European Union. The article describes the existing acute social conflicts that negatively affect the effectiveness of legislative harmonization. The article presents a detailed analysis of the social, cultural, legal and political environment, highlighting the factors that pose a particular risk to European integration. The article reflects a model of actions that allows neutralizing the negative impact of some problematic factors.*

Keywords: *harmonization of legislation, European Union legislation, level of trust, legislative harmonization, direct transposition, recasting, legal dysfunction.*

Процесс интеграции Республики Молдова в Европейский Союз тесно связан с гармонизацией национального законодательства, т.е., в соответствии со ст. 2 Положения о гармонизации законодательства Республики Молдова с законодательством Европейского Союза, с процессом внедрения во внутренний правовой порядок РМ законодательства ЕС [10]. Однако следует различать юридическую гармонизацию от практической гармонизации. Юридическая гармонизация в узком смысле определяет массив переложённых нормативных актов, но такая оценка находится в социально-правовом вакууме, поскольку само при-

нятие нормативного акта не всегда корреспондирует его эффективному внедрению в реальность общественных отношений. В этом смысле практическая гармонизация представляет собой процесс эффективного внедрения положений европейского законодательства в существующую социально-правовую реальность.

Другими словами, юридическая гармонизация отражает лишь формальную составляющую процесса гармонизации законодательства, в то время как практическая гармонизация отражает в комплексности явление действительной адаптации социума и правовых институтов к европейским нормам. Так, проблемным является любой диссонанс между юридической и практической гармонизацией, т.е. любое отклонение между существующей юридической нормой и доминирующей в обществе социально-правовой практикой.

В этой связи следует рассмотреть некоторые проблемные аспекты, касающиеся практической гармонизации национального законодательства, т.е. те аспекты, которые существенно затрудняют или делают невозможным распространение действия моделей европейских норм в национальном социально-правовом поле:

1. Адаптивность правовых институтов. Адаптивность правовых институтов отражает их возможность в сжатые сроки подстраиваться под изменяющуюся правовую действительность. Другими словами, критерий адаптивности оценивает пластичность правовых институтов и их способность в целостности регулировать модернизирующееся законодательство.

Отчёт Европейской Комиссии за 2024 год отражает, что в Республике Молдова выстроенная система эффективного поэтапного реформирования юстиции [4, сс. 26-27], однако этот же отчёт выявляет, что подготовительная стадия (принятие правовых норм) не в полной мере соответствует основной стадии (применение правовых норм) гармонизации законодательства [4, сс. 31-33]. Также отчёт комиссии указывает, что некоторые стратегические и приоритетные для ЕС области национального развития не подверглись органической адаптации, из-за чего часть национального законодательства не соответствует проекту *acquis-a* [4, сс. 40, 60-61]. Таким образом, отчёт указывает на быструю адаптацию национального законодательства РМ к нормам ЕС, однако конечная имплементация изменённого законодательства вызывает вопросы, связанные с адаптивностью правовых институтов и механизмов. Это означает, что практическая гармонизация законодательства осложнена консервативной неповоротливостью юридических институтов. Так, процесс практического внедрения в социальную действительность изменённых правовых норм невозможен на первичном уровне, поскольку не существует эффективно действующих «ретрансляторов», которые приведут законодательный механизм к исполнению.

Так, проблема гармонизации национального законодательства состоит в фактическом разрыве трёх компонентов юридической цепи: законодательная власть, исполнительный механизм и социальный субстрат. То есть даже в условиях абсолютного принятия правовой нормы социальными массами разрыв между обществом и положениями закона обеспечивается коллапсом адаптивности правовых институтов. Другими словами, низкая адаптивность правовых институтов делает практическую гармонизацию невозможной, ввиду того, что на момент принятия нормативного акта часто не существует механизма, способного формальный аспект права перенести в фактическую действительность. Существующий механизм приводит к общему параличу юридической системы. Отдаваемая центральными органами власти команда (правовая норма), даже будучи готовой быть принятой социумом, не может привести организм в движение, ввиду того, что связь нарушена на уровне передачи команды от центра к обществу. Так, поражение «проводящего пути» (правовых институтов либо исполнительной власти) ведёт к нефункциональности правового механизма в целом.

Описанная проблема ведёт к последующему коллапсу правоприменительной практики, т.е. ситуации, когда сформированный вакуум силы ведёт к произвольной интерпретации нормы. Ситуация, когда старая норма перестаёт действовать, а новая норма готова для внедрения лишь формально, ведёт к дестабилизации правовой системы: на локальном

уровне формируется специфическая практика, ведущая к последующему усложнению унификации правоприменения.

Следовательно, высокий уровень сопротивляемости правовых институтов, их низкая способность к своевременной адаптации, равно как и недостаточный уровень квалификации специалистов, обеспечивающих повсеместное внедрение правовых норм, ведёт к разобщению правового механизма и формированию вакуума юридической силы. В результате происходит углубление разрыва между правовой и социальной реальностью, а последующие гармонизированные нормы нанизываются на существующие лишь формально правовые институты, что приводит к постепенному некрозу регулирования отдельных аспектов социальной жизни.

2. Доверие правовой системе. Исследование International Republican Institute демонстрирует, что судебной системе абсолютно доверяют лишь 2% населения; относительно высокий уровень доверия характерен для 26% населения [6, с. 31]. Также 55% населения заведомо негативно относятся к законодательному органу власти Республики Молдова [6, с. 31].

Доверие правовой системе со стороны населения напрямую определяет уровень эффективности любой реформы. Такая заинтересованность в повышении доверия граждан к правовой системе связана со следующей логической цепочкой:

1) Низкий уровень доверия правовой системе фактически разъединяет общество от центральных и местных органов и институтов. Так, общество в социально-правовой среде атомизируется, отторгая любую правовую инициативу, транслируемую органами государственной власти. Общее недовольство правовой системой влияет на общее недовольство политической системой, в результате чего оба соответствующих графика доверия неуклонно снижаются. В итоге общество впадает в «яму недоверия» ко всем публичным институтам, превращая государство из союзника в достижении социального достатка в общественного противника. Фактически, недоверие правовой системе устремляется к правовому, политическому и социальному антагонизму.

2) Недоверие правовым институтам ведёт к разочарованию в существующей социально-правовой модели в целостности, т.е. общество перестаёт интересоваться правовым устройством, из-за чего стремительно начинает деградировать уровень правовой грамотности и правовой сознательности. Европейская модель «общественного договора» заключается на активном использовании горизонтальных социальных связей, но низкий уровень правовой и социальной сознательности разрывает социальные связи не только между обществом и государством, но и между каждым членом этого общества. В результате, падение доверия к правовым институтам ведёт к формированию разобщенного социума, не уважающего основы правового порядка.

3) Результатом низкого уровня правовой грамотности и правовой сознательности является правовой нигилизм, т.е. отрицание права как социально полезного феномена. Проявлением правового нигилизма является выбор в пользу альтернативных неправовых способов защиты прав и интересов. Так, правовая система начинает рассматриваться как враждебная и несправедливая среда, в результате чего все юридические органы трансформируются в общественном восприятии в источники социальной опасности. Трансформация институтов права из разряда «защитников» в разряд «врагов» в глазах лиц, не склонных нарушать общественный порядок, – это путь к юридическому коллапсу, поскольку способ решения споров обнаруживается в неправовой плоскости, а правовой механизм теряет защитную функцию, превращаясь в сугубо карательный.

4) Такое параллельное развитие правовых институтов и способов защиты прав ведёт к неэффективности любой реформы. Отказ от органической солидарности в пользу механической (вынужденной) солидарности знаменует отсечение социума от процесса гармонизации. Так, заведомо скептическое отношение к правовым механизмам, основанное на общем недоверии правовым институтам, делает невозможной модернизацию правовой системы.

Формируется порочный круг, когда любое промедление ведёт к понижению общественного доверия, но и любая реформа, ввиду высокого уровня недоверия, не может иметь положительного эффекта. В таких условиях любая попытка реформирования, вне зависимости от качества проделанной работы, не реализует финальную задачу улучшения правовой среды.

Следовательно, из трёх компонентов юридической цепи (законодательная власть, исполнительный механизм и социальный субстрат) два компонента являются проблемными: исполнительный механизм и социальный субстрат. Так, законодательная власть посылает правовой импульс, но правовые институты не способны его передать общественным массам, которые, в свою очередь, ввиду своего скептицизма, не готовы его принять. В итоге, весь механизм реформы юстиции и гармонизации национального законодательства становится сепарированным: он формально эффективен, но практический аспект этого реформирования всегда нарушен, из-за чего процесс национального реформирования юстиции становится бесконечным.

3. Дисфункция правовых норм. Дисфункция правовых норм представляет собой социально-правовой феномен, когда правовая норма не может полностью или частично реализовывать своё социальное назначение. Другими словами, дисфункция возникает тогда, когда некоторые виды общественных отношений остаются вне эффективной правовой регуляции.

Рассмотрим 3 аспекта правовой дисфункции, которые затрудняют гармонизацию национального законодательства.

1) Отсутствие системного правового толкования. Нарушение системности толкования, связанного с индивидуальным толкованием правовых норм, должно находиться в балансе с инструментами апелляции и кассации, однако механизмы обжалования не решают базовую проблему: некоторые правовые аспекты трактуются различными представителями правовых профессий по-разному, поэтому может возникать «региональное право». Проблема усугубляется, если такое индивидуальное толкование не находится в прямом противоречии с нормами законодательства, т.е. ситуации, когда обтекаемо сформулированная норма создаёт излишний простор для её интерпретации. Так, толкование может противоречить замыслу законодателя, но, ввиду отсутствия легального толкования, на определенном территориальном уровне может безальтернативно действовать особая интерпретация правовой нормы. Отсутствие системности ведёт к отклонению правовой нормы от стратегической цели её внедрения. В результате любая реформа осложняется либо специфической интерпретацией новой нормы, либо глубоким укоренением правовой практики, связанной с предыдущим толкованием. Поскольку любая группа норм характеризуется определёнными пробелами в регулировании, аспект территориальной интерпретации становится существенной проблемой при комплексной унификации с европейским законодательством, которое также характеризуется относительной обтекаемостью некоторых положений, чтобы их было возможно имплементировать во всех государствах-членах ЕС. Так, стремление к унификации и гармонизации законодательства без решения вопроса системности толкования права и проблемы двойного толкования делает реальную унификацию невозможной.

2) «Теневое право». В 2019 году Парламент принял Декларацию о признании Республики Молдова «захваченным государством» [9]. Одним из факторов было широкое распространение «теневого права», т.е. фактически существующих общеобязательных норм, формальное закрепление которых на юридическом уровне не было произведено. Особенностью «теневого права» является тот момент, что оно действует в защиту теневых влиятельных политических и экономических групп. Борьба с «теневым правом» – это конфронтация с реально существующими центрами финансового и политического влияния, поэтому искоренение «теневого права» как феномена даже с учётом люстраций, изменений руководящих должностей государственных ветвей власти нереализуемо, поскольку источник «теневого права» – это неофициальные структуры, которые не подведомственны публичному

контролю, из-за чего их влияние искоренить классическими аппаратными изменениями представляется невозможным. Соответственно, «теневое право» находится на грани анти-социального обычая, поэтому гармонизация законодательства напрямую не затрагивает «теневые институты», в то время как сами «теневые институты» делают невозможной всеобщую имплементацию гармонизированных норм. Так, «теневое право» выступает в качестве проблемы как для всего процесса европейской интеграции (ввиду нарушения основ транспарентности), так и для унификации и модернизации национального законодательства.

3) Неправовые пути защиты прав. Общее недоверие правовым институтам ведёт к тому, что общество начинает использовать неправовые методы обеспечения собственных прав. В результате роль системы юстиции падает, а реформа правовой системы не решает базовую задачу: она не улучшает качество защиты прав и свобод, ввиду того, что эта плоскость была переведена в модель альтернативных неправовых методов защиты. И эти методы кажутся более быстрыми, надежными и безопасными. Отчёт Amnesty International, обобщающий результаты исследований правового и социального секторов в Республике Молдова за 2024 год, указывает на то, что действия официальных властей в контексте гибридной войны характеризовались следующими особенностями: «право на свободу выражения мнений подрывалось. Поступали сообщения о пытках и других видах жестокого обращения, которые оставались без внимания; злоупотребления, совершённые в прошлом, по-прежнему оставались безнаказанными». Авторы отчета отдельно подчеркивают, что «безнаказанность в отношении нарушений прав человека, совершённых в прошлом сотрудниками правоохранительных органов, по-прежнему была повсеместно распространена». [1, сс. 165-168]. Получается, что государственные институты в общественном сознании становятся источниками злоупотреблений, т.е. источниками опасности, поэтому доверять им в защите собственных интересов становится психологически сложно. В этом смысле начинает действовать оборотная сторона «теневого права», но теперь теневой обычай создаётся не экономическими и политическими центрами влияния, а самими гражданами – для ускорения и упрощения процесса защиты прав.

Во всех изложенных ситуациях происходит выход общественных отношений за пределы нормативного правового регулирования, т.е. формируется тот либо иной внеправовой обычай, укореняющийся в социальной жизни, оказывающий пагубное воздействие на любое перспективное изменение законодательства.

4) Дуальность переложения и адаптации нормы. В соответствии со ст. 21 Положения о гармонизации законодательства Республики Молдова с законодательством Европейского Союза переложение положений европейского законодательства может быть осуществлено 3 путями [10]:

1) Прямое переложение, т.е. точное перенятие положений законодательства ЕС с использованием идентичной редакционной и юридической терминологии.

2) Переформулирование, т.е. интеграция положений европейского законодательства в национальное законодательство без ущерба совместимости либо достижения цели европейского нормативного акта.

3) Смешанный метод, характеризующийся комбинированным применением методов прямого переложения и переформулирования.

Существующие методические материалы дают характеристику совместимости законодательства РМ-ЕС [8, сс. 105-106], однако не представляют критериев обратной совместимости ЕС-РМ в контексте условий социально-правовой и культурной базы РМ. Можно оценить молдавское общество как чрезмерно консервативное, традиционалистское, подверженное пропагандистскому влиянию враждебных геополитических сил, однако данные факторы трудно избежать при гармонизации законодательства. Все социально-правовые исследования с момента зарождения современной правовой системы указывают на то, что социокультурная реальность является основополагающей при принятии нормативного акта и его дальнейшего эффективного применения [5]. Безусловно, некоторые характеристики

общества можно оценивать как регрессивные, однако отказ от учёта мнения определенных социальных слоев, имеющих значительный политический и социальный вес, ведёт к вышеописанному расчленению цепи гармонизации.

Проблема заключается в том, что описанные пути переложения европейского законодательства находятся в явной конфронтации с понятием «адаптация»: вариативность работы с европейской правовой материей достаточно узкая – предлагается либо возможность составления точной копии европейского законодательства, либо копии с несущественными изменениями, которые сохраняют всё основное естество нормативного акта в силе. Варианта «адаптации» в его исконном смысле частичного перенятия с учётом социокультурной реальности не предусмотрено.

Это ведёт к тому, что доверие правовым институтам не может закрепить тенденцию к постоянному росту. Как внешнее информационное воздействие деструктивного свойства, так и личные убеждения ведут к конфронтации между человеком как членом общества и правовой системой как проекцией государственной воли.

Исследования демонстрирует, что принятие качественной правовой нормы без её адаптации к мультикультурному социальному базису ведёт исключительно к росту социальной и политической конфликтности [7], т.е. качество правовой нормы не имеет положительного воздействия на эффективность реформирования правового механизма, если общественный субстрат отторгает эту норму. Причём, что важно, не имеет реального значения, является ли действительно норма конфликтующей с культурной реальностью, либо общество лишь воспринимает её как конфликтную.

Эффективность правовых норм проистекает из модели «общественного договора», в результате чего действенность любого правового изменения первично опирается на социальное согласие и лишь вторично на объективные реалии. Так, субъективный фактор конфликтности, равно как и объективная культурная конфликтность делает гармонизацию бессмысленной, поскольку правовые нормы в демократических обществах не могут существовать без коллективного общественного согласия, а иначе они провоцируют гражданскую конфликтность, перетекая во внеправовой механизм социально-правового регулирования.

Таким образом, существующая модель гармонизации выглядит заведомо противоречивой. Цель гармонизации/унификации законодательства сводится к формированию единых правил во всех существующих и вероятных членах Европейского Союза, однако неподготовленная социальная и культурная почва под гармонизацию/унификацию ведёт к разрушению системности регулирования внутри страны, а, следовательно, и на международном уровне, ввиду формируемого вакуума силы.

В итоге, цепь гармонизации становится полностью разорванной: законодательный орган принимает правовой акт, не учитывая социальную и культурную реальность; правовые институты и механизмы исполнительной власти проявляют низкую адаптивность к изменениям и реформам, тем самым не ретранслируя изменение социальным массам, а общество не выступает в качестве реципиента, скептически относясь к правовой системе в принципе. Так, эффективной работы нет не только между звеньями этой цепи гармонизации, но и внутри каждого звена заметна конфликтность.

5. Специфика административного подчинения в контексте административно-правового деления. Гармонизация законодательства проистекает из стремления унификации базовых норм на национальном и международном уровнях. Соответственно, без национальной унификации законодательства невозможна международная унификация, поскольку турбулентность в таких условиях кажется заложенной внутри самого государства. Республика Молдова обладает двумя проблемными «зонами» для практической гармонизации законодательства:

1) АТО Гагаузия, будучи обязанной напрямую руководствоваться нормативными актами центральных органов власти, имея достаточно конфликтное местное руководство и

находясь в деструктивной орбите информационного влияния, склонна к эскалации. Так, в этих условиях проблематичной является унификация правоприменительной практики: если формально акты центральных органов власти являются обязательными для АТО Гагаузия, то об их действительном внедрении в практику говорить невозможно. Форма политического принуждения к унификации практики является путём последовательной эскалации, и поскольку решения нет в политическом поле, а оно находится в социально-правовой плоскости, эта эскалация не может привести к реальной унификации, ввиду того, что любое воздействие на правовое поле через социальную враждебность ведёт к параличу правовых инструментов, а не к их консолидации.

2) АТЕ Левобережье Днестра. Проблематика заключается в том, что антиконституционное формирование, руководимое сепаратистскими силами и поддерживаемое иностранным влиянием, отторгает любую возможность подчинения центральным органам власти Республики Молдова. Отсутствие действующих рычагов правового единства ведёт к тому, что антиконституционное формирование руководствуется собственными нормативными актами, в результате чего действие законодательных актов на всю территорию РМ существует лишь формально-юридически, в то время как практически данные регионы находятся в «серой зоне» государственного управления.

Так, формы «саботажа» применения измененных норм в АТО Гагаузия, а также прямой отказ антиконституционного формирования от применения национального законодательства ведут к тому, что конфликтность унификации законодательства возникает внутри самой РМ. Отсутствие возможности политического пути решения конфликтного базиса делает гармонизацию законодательства территориально ограниченной, а само присоединение к ЕС осложненным территориальным вопросом.

6) Субъективные факторы правового регулирования. Говоря о проблематике социокультурной адаптации правовой нормы, не следует ограничиваться социумом как реципиентом, поскольку субъективизм характерен и для лиц, представляющих юридические профессии.

1) Консерватизм. Уровень профессионализма представителя юридической профессии не зависит от его склонности к консервативным либо либеральным взглядам, однако любая склонность формирует правовое отклонение. Беспристрастность и независимость людей, как и общая оценка свободы воли не являются социальным правилом: психологически людям кажутся более убедительными доводы, с которыми они идеологически согласны [5]. Соответственно, высокий уровень консервативных взглядов в правовой среде является проблемой модернизации и гармонизации законодательства: неосознанное отторжение на профессиональном уровне обладает даже большим сдерживающим эффектом, нежели социальное отторжение на бытовом уровне.

2) Предубеждения. Изучение динамики доверия политическим и правовым институтам приводит к выводу о синхронизации циклов доверия к этим двум материям [6], т.е. положительная политическая динамика приводит к положительной правовой динамике и наоборот. Соответственно, доверие не всегда основывается на реальной динамике развития института, а часто основано на субъективной оценке смежных факторов. Те же предубеждения существуют и в национальном, этническом, языковом, гендерном и т.д. аспектах. Соответственно, практическая гармонизация нормы затрудняется предубеждением представителей юридических профессий о некоторых социальных явлениях.

3) Факторы косвенного восприятия. Свобода воли, в том числе свобода, связанная с эффективным применением гармонизированного законодательства, достаточно подвластна факторам косвенного воздействия. Например, в рамках исследования по изучению нескольких тысяч решений судебных инстанций была выявлена лишь одна закономерность в аспекте благосклонности судьи к лицам, отбывающим наказания – это цикличность приёмов пищи судей. Судьи были более благосклонны к ним после утреннего и обеденного

приёма пищи, а спустя несколько часов после приёма пищи шанс быть досрочно отпущенным из пенитенциарного учреждения сводился к нулю. Судьи приводили в мотивационной части различные юридические доводы, однако общая динамика 65% положительных решений после завтрака, сводящихся к нулю к периоду перед обедом, которая демонстрировала пик в 65% сразу после обеда, скатывающийся до нуля процентов к вечеру, оставалась неизменной [3].

Другое исследование показывает, что люди с более привлекательной внешностью в разы реже сталкиваются с дополнительными запрещающими правовыми мерами (например, арест), нежели лица с менее привлекательной внешностью [2]. Любое профессиональное поведение является субъективным, и сам представитель юридической профессии не всегда может осознавать, что его поведение связано с оценкой внешности другого лица, а равно с расписанием приёмов пищи и т.п. Эти факторы, равно как консервативные взгляды и предубеждения, воздействуют на человека скрыто – без прямого им осознания, что он необъективен. При этом конфликтная социальная среда всегда ведёт к росту неосознанного субъективизма.

Так, эффективность гармонизации законодательства может быть обеспечена путём:

- 1) Повышения уровня адаптивности институтов через упрощение их организационной и властной структуры, а равно привлечение в них специалистов, способных ретранслировать центральное решение на региональном уровне.
- 2) Своевременной адаптации правовых институтов к изменениям в законодательстве;
- 3) Увеличения доверия населения к правовым институтам;
- 4) Расширения программ по повышению уровня правовой грамотности и сознательности;
- 5) Вовлечения молодых поколений в базовые юридические материи;
- 6) Эффективного информационного воздействия при неоправданном скептицизме населения;
- 7) Ведения борьбы с инструментами «теневых» права, а равно неправовыми способами решения конфликтов;
- 8) Создания информационной среды, направленной на разъяснение правовых изменений через призму социокультурной реальности;
- 9) Постоянного правительственного контакта с зонами повышенной национальной эскалации для эффективного внедрения основ гармонизированного законодательства в правовую практику;
- 10) Создания действующих механизмов обобщения и унификации правовой практики.

Библиография:

1. Amnesty International. *The state of the world's human rights. April, 2025*. [Online] (дата обращения: 06.09.2025) Доступно: <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/eastern-europe-and-central-asia/moldova/report-moldova>
2. BEAVER, M. K., BOCCIO, C., SMITH, S., FERGUSON, J., C. *Physical attractiveness and criminal justice processing: results from a longitudinal sample of youth and young adults*. In: *Psychiatr Psychol Law*, nr. 4 (26), 2019 pp. 669-681. [Online] (дата обращения: 06.09.2025) Доступно: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6762156/> DOI: 10.1080/13218719.2019.1618750.
3. DANZIGER, S., LEVAV, J., AVNAIM-PESSO, L. *Extraneous factors in judicial decisions*. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 2011. [Online] (дата обращения: 06.09.2025) Доступно: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1018033108> DOI: 10.1073/pnas.1018033108
4. EUROPEAN COMMISSION. *Commission Staff Working Document. Republic of Moldova 2024 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2024 Communication on EU Enlargement policy*. [Online] (дата обращения: 06.09.2025) Доступно: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/858717b3-f8ef-4514-89fe-54a6aa15ef69_en?filename=Moldova%20Report%202024.pdf

5. FRIEDMAN, L., M. *Legal Culture and Social Development*. In: Law and Society Review, nr. 4 (29), 1969, pp. 261-274. [Online] (data обращения: 06.09.2025) Доступно: https://web.archive.org/web/20201107052039id_/https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0506-7286-1969-3-261.pdf
6. International Republican Institute. *National Survey of Moldova*. [Online] (data обращения: 06.09.2025) Доступно: <https://www.iri.org/resources/national-survey-of-moldova-may-2025>
7. MAURIZIO, G. *Adopting and adapting an international model law in a multilingual and multi-cultural context*. In: Semiotica, vol. 2014, nr. 201, 2014, pp. 35-58. [Online] (data обращения: 06.09.2025) Доступно: <https://aisberg.unibg.it/retrieve/e40f7b84-5216-afca-e053-6605fe0aeaf2/GOTTi%20sem-2014.pdf>. DOI 10.1515/sem-2014-0025
8. МЕДАК, V., VEHAR P., *Manual Armonizarea legislației ca element cheie pentru succesul procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană*, Cancelaria de Stat a Republicii Moldova, Centrul de armonizare a legislației. – Chișinău: Arc, (Bons Offices), 2022. [Online] (data обращения: 06.09.2025) Доступно: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Medak_Manual_Armonizarea%20legislației%20ca%20element.pdf ISBN 978-9975-0-0654-5
9. Постановление Парламента № 35/2019 о принятии Декларации о признании Республики Молдова захваченным государством. [Online] (data обращения: 06.09.2025) Доступно: <https://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=0be12071-4b25-4506-a6ff-b774e2477332>
10. Постановление Правительства № 1171 от 28.11.2018 об утверждении Положения о гармонизации законодательства Республики Молдова с законодательством Европейского Союза. В: Monitorul Oficial № 499-503 статья № 1314 от 21.12.2018.

CZU 34:366.5

CONSIDERAȚII PRIVIND ORIENTĂRILE JURISPRUDENȚIALE ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI CONSUMATORILOR ÎMPOTRIVA CLAUZELOR ABUZIVE

Valentin CAZACU, dr., lect. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *This study involves a legal analysis of consumer protection against unfair terms, especially in consumer credit contracts in the Republic of Moldova, examining court decisions, academic literature, and aiming to identify inconsistencies between laws, legal theory and judicial practice.*

Keywords: *Unfair terms, consumer, professionals, absolute nullity.*

1. Aspecte introductive

Legiuitorul R. Moldova a intervenit de mai multe ori prin adoptarea de acte normative menite să asigure o protecție eficientă a consumatorilor împotriva clauzelor abuzive. În acest sens, a fost adoptată Legea nr. 256 din 09.12.2011 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii⁷, ulterior abrogată prin adoptarea Legii nr. 133 din 15.11.2018⁸, prin care s-a republicat C. Civ. al R. Moldova.

În urma modernizării Codului civil, normele ce reglementează clauzele abuzive sunt conținute în Cartea a III-a, Titlul II, Capitolul V din C. Civ. al R. Moldova⁹, aplicabile tuturor contractelor încheiate între un consumator și un profesionist.

Pentru a stabili dacă o clauză contractuală este abuzivă sau nu, instanța de judecată va trebui să recurgă la dispozițiile art. 1069 – 1079, art. 1081 C. Civ., cu luarea în considerare a criteriilor prevăzute de art. 1072 și 1075 C. Civ.

În art. 1077-1079 C. Civ. este arătată o listă a clauzelor considerate abuzive în contractul dintre un profesionist și un consumator fără necesitatea evaluării lor conform art. 1072, alin. 1 și art. 1075. C. Civ., listă care nu are un caracter exhaustiv.

⁷ Legea nr. 256 din 09.12.2011 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, în M. Of. nr. 38-41 din 24.02.2012.

⁸ Legea nr.133 din 15.11.2018, în M. Of. nr. 467-479 din 14.12.2018.

⁹ Codul Civil al R. Moldova, republicat în M. Of. nr. 66-75 din 01.03.2019.

Din analiza sumară a jurisprudenței naționale în domeniu, putem afirma că mai multe litigii privind clauzele abuzive sunt întâlnite în domeniul contractelor de credit pentru consumatori, dar pot fi întâlnite și în cazul altor contracte cum ar fi contractele de antrepriză, contractele de furnizare/prestare a serviciului public de alimentare cu apă și de canalizare, contractele de prestări servicii.

În cazul contractelor de credit pentru consumatori, litigiile aflate pe rolul instanțelor de judecată sunt cele privind clauzele abuzive care prevăd plata diferitor comisioane, cele care prevăd dobânzi exagerat de mari, dar mai ales cele care prevăd penalități sau dobânzi de întârziere exagerat de mari, sumele cărora depășesc valoarea reziduală a sumei contractului.

Contractul de credit pentru consumatori este reglementat de Legea nr. 202 din 12.07.2013¹⁰, care a fost supusă mai multor modificări pentru a asigura o protecție efectivă a consumatorului¹¹, inclusiv prin stabilirea Comisiei Naționale a Pieței Financiare drept autoritate de supraveghere privind respectarea legislației în domeniul contractelor de credit pentru consumatori¹².

Printre modificările operate merită menționate cele introduse prin Legea nr. 93 din 07.04.2022¹³, în vigoare din 29.05.2022, prin care s-a introdus o limită maximă a dobânzii anuale efective de 50% anual și o limită maximă a dobânzii de întârziere care nu va depăși 0,04% din valoarea totală a creditului pentru o zi de întârziere (art. 15, alin. 7 din Legea nr. 202 din 12.07.2023).

2. Orientări ale jurisprudenței în privința noțiunii de consumator

Problema interpretării noțiunii de consumator este importantă, atât din punctul de vedere al aplicării legislației speciale litigiilor dintre consumatori și profesioniști, cât și în privința scutirii consumatorilor de plata taxei de stat.

Noțiunea de consumator este consacrată în art. 3 C. Civ., în art. 1, alin. 1 din Legea nr. 105 din 13.03.2003 privind protecția consumatorilor¹⁴, precum și în art. 3 din Legea nr. 202 din 12.07.2013.

Normele de lege în cauză par a fi suficient de clare și nu ar trebui să apară probleme de interpretare a noțiunii de consumator, totuși instanțele de judecată continuă să interpreteze normele legale în această privință diferit, uneori argumentele instanțelor de judecată pot fi considerate adevărate „perle juridice”.

Iată o „perlă” a instanței de apel: „...*Litigiul dedus judecății este un litigiu cu pretenții patrimoniale. Din coroborarea prevederilor art. 3 alin. (l) lit. a), lit. j) a Legii taxei de stat nr. 1216-XII din 03.12.1992, ...iar pentru cererile de apel împotriva hotărârilor instanțelor judecătorești taxa de stat se stabilește în mărime de 75% din taxa ce urmează a fi plătită la depunerea cererii de chemare în judecată sau altei cereri (plângeri).*

Cum rezultă din cererea de apel, se constată că B. V. contestă hotărârea primei instanțe în partea pretențiilor cu caracter patrimonial admise din acțiune. Respectiv, la depunerea cereri de apel apelantul B. V., persoană fizică, urma să achite taxa de stat...” [1].

Nimic însă despre calitatea de consumator a persoanei fizice în cauză, dacă are sau nu are această calitate, care sunt criteriile după care s-a constatat că nu are etc.

Într-o altă hotărâre [2] chiar dacă este recunoscută calitatea de consumator a persoanei fizice respective, oricum acesta este impus la plata taxei de stat, temeiul de respingere a cererii de scutire este condiționat de calitatea de reclamant a consumatorilor, fie prin introducerea unei acțiuni contra profesionistului, fie prin introducerea unei acțiuni reconvenționale contra acțiunii

¹⁰ Legea nr. 202 din 12.07.2013 privind contractele de credit pentru consumatori, în M. Of. nr. 191-197 din 06.09.2013.

¹¹ Legea nr. 23 din 27.02.2020 pentru modificarea unor acte legislative, în M. Of. nr. 87-93 din 20.03.2020.

¹² Legea nr. 175 din 30.06.2023 pentru modificarea unor acte normative (competența Comisiei Naționale a Pieței Financiare în domeniul protecției consumatorilor de servicii financiare), în M. Of. nr. 227 din 03.07.2023.

¹³ Legea nr. 93 din 07.04.2022 pentru modificarea unor acte normative, în M. Of. nr. 129-133 din 29.04.2022.

¹⁴ Legea nr. 105 din 13.03.2003 privind protecția consumatorilor, în M. Of. nr. 126-131 din 27.06.2003.

profesionistului: „În conformitate cu prevederile art. 85 alin. (1) lit. a) Cod de procedură civilă, de taxă de stat pentru judecarea cauzelor civile se scutesc reclamanții în acțiunile de protecție a drepturilor consumatorilor. La caz, nu sunt aplicabile prevederile art. 85 alin. (1) lit. a) Cod de procedură civilă citate, având în vedere că acțiunea a fost intentată la cererea OCN ”.....” SRL, având ca obiect încasarea datoriei, iar G. G. nu a depus acțiune reconvențională în care să revendice protecția drepturilor consumatorilor”.

Nimic însă despre prevederile art. 31 din Legea privind protecția consumatorilor (în redacția de la data pronunțării hotărârii), care nu face distincție între calitatea procesuală a consumatorului, ci stabilește: „Consumatorii sunt scutiți de taxa de stat în acțiunile de protecție a drepturilor sale”.

Întrucât nu se face distincție în funcție de calitatea procesuală a consumatorilor, rezultă că trebuie dată o interpretare noțiunii „acțiuni privind protecția consumatorilor”. Ce se va înțelege prin această noțiune? Orice acțiune a consumatorilor îndreptată pentru protecția drepturilor sale sau doar cererile de chemare în judecată și acțiunile reconvenționale?

În Legea privind protecția consumatorilor nu se este dată o definiție a „acțiuni de protecție a consumatorilor”. Nici în Codul de Procedură Civilă [6] nu se găsește o definiție a noțiunii de „acțiune”, iar **Capitolul XII „ACȚIUNEA CIVILĂ”**, începe cu art. 166 denumit „**Forma și cuprinsul cererii de chemare în judecată**”.

Nu se face o delimitare între acțiune, acțiune civilă și cererea de chemare în judecată în întreg capitolul XII ce reglementează acțiunea civilă.

În doctrină [3, p. 281] s-a remarcat că noțiunea de acțiune civilă este una dintre cele mai discutate în literatura de specialitate și că nu există o definiție a acțiunii civile unanim acceptată [3, p. 283], fiind propusă următoarea definiție [3, p. 285]: „...acțiunea civilă reprezintă o totalitate de mijloace procesuale prevăzute de lege în vederea apărării dreptului subiectiv civil încălcat sau contestat în ordinea procedurii civile prin intermediul instanței de judecată”.

O altă definiție dată în doctrină [4, p. 241]: „acțiunea civilă este ansamblul mijloacelor procesuale consacrate și garantate legal, pentru apărarea prin intermediul instanței de judecată în ordinea stabilită de lege a dreptului subiectiv prezumat încălcat sau prezumat contestat”. De asemenea, se arată că: „mijloacele procesuale prin care se pune în aplicare acțiunea civilă sunt cererea de chemare în judecată, referința, cererea reconvențională, cererile de apel, recurs, revizuire, cererea de executare silită etc.” [4, p. 241].

Aceeași autoare menționează că: „Or nu putem afirma că acțiunea civilă ca totalitate de mijloace procesuale, aparține doar reclamantului” [4, p. 241]. În plus, se evidențiază că: „exercitarea căilor de atac, precum și a tuturor mijloacelor procesuale în cadrul executării silite, se întreprind cu scopul apărării efective a dreptului subiectiv, adică în cadrul acțiunii civile”.

În literatura de specialitate [5, p. 244] din România s-a arătat că în noul Cod de Procedură Civilă (NCPC) s-a dat o definiție a acțiunii civile, fiind utilă datorită controverselor doctrinare în jurul acestei instituții, dar și s-a accentuat că: „acțiunea civilă include în conținutul său sesizarea instanței, administrarea probelor, apărările, excepțiile, căile de atac etc.” [5, p. 253].

S-a menționat și că: „acțiunea civilă se poate exercita și în forme specifice și după pronunțarea unei hotărâri judecătorești, respectiv prin exercitarea căilor legale de atac sau prin inițierea executării silite [5, p. 254]”.

Cu privire la definiția dată de art. 29 NCPC al României „Acțiunea civilă este ansamblul mijloacelor procesuale prevăzute de lege pentru protecția dreptului subiectiv pretins de către una dintre părți sau a unei alte situații juridice, precum și pentru asigurarea apărării părților în proces”, reputatul doctrinar a menționat că: „noul Cod de Procedură Civilă definește acțiunea civilă nu doar din punctul de vedere al celui care o exercită, ci și din punctul de vedere al apărării” [5, p. 254].

Din aceste orientări ale doctrinei autohtone, dar și din România, rezultă că noțiunea „acțiuni privind protecția consumatorilor”, prevăzută de Legea privind protecția consumatorilor, cuprinde toate mijloacele procesuale prevăzute de lege în favoarea consumatorilor pentru apărarea drepturilor acestora, inclusiv exercitarea căilor de atac. Rezultă în acest mod că, de scutirea de plata taxei

de stat, consumatorii trebuie să beneficieze inclusiv atunci când exercită o cale de atac în cadrul unei cauze introduse de un profesionist, or această cale de atac este îndreptată tocmai pentru apărarea unui drept al său.

Cu părere de rău, pot fi întâlnite și astfel de „perle, chiar dacă a fost introdusă o acțiune de protecție a drepturilor consumatorilor: „...Or, precum reiese din obiectul litigiului, prin acțiunea în cauză, ***** nu pretinde că i-ar fost vândută marfă sau livrat serviciu necorespunzător, sau i s-ar fi refuzat în achiziționarea a careva mărfuri sau servicii, sau nu ar fi fost respectate termenele de vânzare/livrare a produselor/mărfurilor/serviciilor, dar pretinde la neonorarea de către SRL „...” a obligațiunilor asumate prin contractul de avans nr.... din ... mai 2017, și anume de semnare/încheiere în semestru II anul 2017 a contractului de vânzare-cumpărare a debaralei din blocul ..., etajul ..., situat în str.*****, mun. Chișinău.” [6].

În acest caz instanța de judecată consideră că debaraua nu este produs, marfă sau bun imobil mai precis, or tocmai în acest caz este vorba de un bun care are o anumită valoare și poate face obiectul unui contract de vânzare-cumpărare, iar contractul de avans a fost încheiat tocmai în considerarea cumpărării bunului (debaralei) respective, contractul fiind încheiat de un consumator cu un profesionist.

Cu părere de rău, soluția și interpretarea dată de CSJ cu privire la scutirea de plata taxei de stat în acest litigiu lasă de dorit, instanța supremă considerând că doar în contractele de presări servicii sau executare de lucrări, persoana fizică poate avea calitatea de consumator, nu și în contractul sau antecontractul de vânzare-cumpărare: „Or, în speță se solicită încasarea penalității de întârziere rezultate ca urmare a încheierii contractului de vânzare-cumpărare a bunului imobil nr. XXXXX din 09 noiembrie 2018 încheiat între SRL „...” în calitate de vânzător și M. J. în calitate de cumpărător, prin care ultimul a dobândit dreptul de proprietate asupra încăperii nelocative – debara, cu suprafața totală de 3,9 m.p., situată în mun. Chișinău, str. Florilor, 28/2, nr. cadastral XXXXX.

Astfel, nu poate fi reținut argumentul recurentului/apelant că în baza Legii privind protecția consumatorilor este scutit de la plata taxei de stat, or, prin contractul de vânzare-cumpărare a bunului imobil nr. XXXXX din 09 noiembrie 2018, SRL „...” nu s-a obligat să presteze un serviciu sau să execute o lucrare în favoarea lui M. J., dar i-a transmis în posesie și folosească bunul imobil nominalizat supra, fapt care nu este negat de recurent.” [7].

Instanța supremă nu menționează, însă nimic, despre art. 1, alin. 1 din Legea privind protecția consumatorilor, care definește noțiunea de consumator.

În alte cauze [8] nici nu se menționează nimic despre calitatea de consumator a apelantei, ci, pur și simplu, este impusă să achite taxa de stat.

Instanța supremă, deși în unele decizii [9] interpretează corect noțiunea de consumator și statuează că aceștia sunt scutiți de plata taxei de stat, în alte decizii [10] obligă consumatorul la plata taxei de stat, chiar dacă pronunță o decizie favorabilă consumatorului și constată nulitatea absolută a clauzelor abuzive, respectiv recunoaște în mod direct calitatea de consumator a recurentului.

Consecințele interpretărilor eronate a noțiunii de consumator au drept rezultat impunerea plății de către consumator a taxei de stat, care poate avea ca efect descurajarea consumatorului de a exercita căile de atac sau de a introduce cereri separate de constatare a nulității absolute a clauzelor abuzive și de obligare a profesionistului la restituirea sumelor încasate în baza unor hotărâri definitive și irevocabile deja executate.

Cu părere de bine, deși foarte rar, pot fi întâlnite și hotărâri [11] ale instanțelor de fond, în care este invocată din oficiu de către instanța de judecată și constatăată nulitatea clauzelor abuzive, cu respingerea cererii introdusă de profesionist, chiar dacă pârâtul consumator nu prezintă referință la cererea de chemare în judecată și nici nu se prezintă în ședințele de judecată, fiind citat legal.

3. Orientări ale jurisprudenței în privința temeiurilor de respingere a cererii de constatare a nulității clauzelor abuzive

Printre temeiurile de respingere a cererilor de constatare a nulității absolute a clauzelor abuzive poate fi întâlnit temeiul că i-a fost oferit suficient termen consumatorului pentru a analiza prevederile

contractului și a compara oferta cu alte oferte de creditare, iar prin achitarea mai multor rate lunare ale creditului, acesta a recunoscut astfel toate clauzele contractuale și sumele înaintate spre plată, inclusiv era conștient și despre consecințele neexecutării obligațiilor contractuale în termen [12].

Un alt temei de respingere este neexercitarea de către consumator a dreptului de revocare a contractului în termenul de 14 zile de la încheierea acestuia. De ex., se menționează într-o hotărâre [13], că: „...drept de care ... nu a profitat, recunoscând astfel toate clauzele contractuale și sumele înaintate spre plată, cunoscând totodată și despre consecințele neîndeplinirii obligațiilor contractuale în termen...”

Rezultă că, în mod eronat, instanțele de judecată, confundă noțiunea de contract de adeziune sau clauze standard impuse de comercianți (profesioniști) consumatorilor și drepturile conferite de Legea nr. 202 din 12.07.2013 (dreptul consumatorului de a-i fi furnizate informații precontractuale și dreptul de revocare a contractului etc.).

De asemenea, nu se face distincție între negocierea contractului și analiza contractului de către consumator, or în art. 1069 C. Civ.: „*Clauzele care nu au fost negociate individual*” sunt instituite mai multe prezumții și criterii de stabilire a prezenței clauzelor abuzive.

Deși nu există un text de lege care să definească noțiunea de negociere, totuși în art. 1069 C. civ. sunt instituite niște prezumții pentru a stabili dacă o clauză nu a fost negociată individual.

Astfel, pentru a verifica dacă o clauză a fost sau nu negociată individual, trebuie verificat dacă cealaltă parte a putut să influențeze efectiv conținutul, având în vedere, în special, că acea clauză s-a elaborat anticipat, indiferent dacă face parte sau nu din clauze standard.

Dacă însă va fi vorba de clauze standard, atunci se prezumă că acestea nu au fost negociate individual.

Pentru a stabili dacă suntem în prezența unor clauze standard, se va recurge la norma art. 1069, alin. 6 C. Civ., fiind vorba de clauzele care au fost elaborate anticipat pentru o multitudine de contracte implicând diferite părți și care nu au fost negociate individual.

O altă prezumție importantă este cea prevăzută la art. 1069, alin. 4, lit. b. conform căreia în contractul dintre un profesionist și un consumator, se prezumă că clauzele nu au fost negociate individual.

Prin prisma acestor prezumții urmează a se stabili dacă o clauză a fost sau nu negociată individual, iar sarcina probei revine profesionistului.

Instanțele de fond, dar și cele de apel, deși mai rar, ignoră dispozițiile legale care prevăd că proba negocierii clauzelor contractuale incumbă profesionistului și nu consumatorului, or profesioniștii nu prezintă probe că una sau mai multe clauze contractuale au fost modificate ca urmare a negocierii acestor clauze de către consumatori sau că anumite clauze au fost influențate și inserate în contract ca urmare a puterii de negociere și a capacității consumatorilor de a impune aceste clauze.

Din contra, consumatorii nu au posibilitatea de a influența conținutul niciunei clauze, ci sunt puși în situația de a alege între a accepta contractul sau de a nu mai obține creditul.

În alte cazuri, nici măcar nu li se propune sau nu li se dă posibilitatea să facă propuneri de modificare sau de completare a contractului.

Deseori, nu poate fi vorba de negociere, întrucât timpul oferit consumatorului nu este suficient nici pentru citirea cu atenție a contractului.

În doctrină [14, p. 86] s-a menționat că „*negocierea este rezultatul confruntării puterii de negociere a celor implicați în ea, capacitatea de a face să prevaleze punctul de vedere asupra unei anumite clauze*”; iar în caz de „*asimetrie severă de putere de negociere în contract, contractul poate fi calificat drept contract de adeziune*”.

În același sens, pentru a fi vorba de negociere, trebuie dovedit dacă consumatorii „*au avut și alte opțiuni decât cea de a adera în integralitate la clauzele prestabilite sau de a le refuza tot în integralitate*” [15, p. 135].

Nu reprezintă dovadă a negocierii și faptul că la momentul semnării contractului, consumatorii au avut posibilitatea să analizeze ofertele acestui profesionist și să le compare cu ofertele altor

profesioniști. Nu este dovadă și nici faptul că a încheiat contractul cu scopul de a plăti un alt credit care i-a fost acordat în condiții mai oneroase [15, p. 135]. Nici alegerea celui mai avantajos contract dintre două sau mai multe contracte standard, nu transformă contractul ales dintr-un contract standard în unul negociat [15, p. 135].

După furnizarea informațiilor precontractuale de către profesioniști, clauzele (conținutul) contractului nu suferă modificări, ce s-a negociat atunci, dacă nu s-a modificat nimic în contract, ba din contra conținutul acestora (informațiile precontractuale) așa cum sunt prezentate consumatorilor, așa și sunt inserate în contract.

Cu privire la noțiunea de negociere și sarcina probei negocierii, totuși, trebuie remarcată o hotărâre a instanței de apel în care, în opinia noastră, s-a dat o interpretare corectă a normei prevăzute de art. 1069 C. Civ.: „...*Colegiul civil conchide că clauza contractuală care prevede obligația de plată a penalității este una abuzivă, fiind declarată nulă, or apelantul nu a demonstrat negocierea contractului și în special a clauzei contractuale ce prevede obligația de plată a penalității, deși sarcina probațiunii îi revine acestuia, fapt ce rezultă expres din art. 1069 alin. (4) din Codul Civil...*” [16].

Merită menționată și următoarea hotărâre [17] (menținută parțial de instanța de apel și instanța supremă) în care este admisă acțiunea consumatorului de constatare a nulității clauzelor abuzive, consumatorul nefiind impus să achite taxa de stat, instanța de judecată examinând clauzele contractuale prin prisma prezumțiilor și criteriilor stabilite de Legea nr. 256 din 09.12.2011.

În privința neexercitării dreptului de revocare de către consumator, trebuie menționat că nici Codul Civil și nici Legea nr. 202 din 12.07.2013, precum și nici Directiva 93/13/CEE nu conțin o normă imperativă care să prevadă că neexercitarea dreptului de revocare a contractului de către consumator înseamnă că în contractul respectiv nu sunt clauze abuzive sau chiar dacă sunt, prin neexercitarea revocării contractului, clauzele abuzive devin clauze contractuale lipsite de caracter abuziv.

Jurisprudența CJUE de până în prezent nu conține nici cel puțin o hotărâre care să menționeze că neexercitarea dreptului de revocare a contractului de către consumator într-un contract înseamnă negociere a contractului sau acel contract nu conține clauze abuzive, ori chiar dacă conține, prin neexercitarea revocării contractului, clauzele abuzive devin clauze contractuale lipsite de caracter abuziv.

Instanțele de judecată confundă, de fapt, dreptul de revocare a contractului cu obligația de revocare a contractului, de legiuitor fiind prevăzut un drept de revocare, iar neexercitarea acestuia nu prevede conversiunea clauzelor abuzive în clauze lipsite de caracter abuziv (neabuzive), precum și nici nu îl decade pe consumator de drepturile sale împotriva clauzelor abuzive. În același sens, legislația nu prevede că termenul de 14 zile în care poate fi revocat contractul de credit este un termen de decădere pentru invocarea clauzelor abuzive, decădere care nu rezultă nici din prevederile Directiva 93/13/CEE și nici din jurisprudența CJUE.

Referințe bibliografice:

1. Încheierea CAC din 30.06.2020 (dosar nr. 2a-1811/2020 2-19163123-02-2a-23062020), https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/YzQ1ZGQxZTIItNjI5YS00YTAxLWI5YzgtOWEwZjYwMGNiMzVk, consultat la 15.09.2025.
2. Încheierea CAC din 29.10.2020 (dosar nr. 2a-2812/2020 2-18200039-02-2a-22092020), https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/000bbae5-d4d6-4e2e-a34a-5f60d485d4ca, consultat la 15.06.2021, consultat la 15.09.2025.
3. Prisac A., *Drept procesual civil. Partea Generală*. Ed. Cartier, Chișinău, 2013, ISBN: 9789975798495.
4. Belei E., ș.a., *Drept procesual civil. Partea generală*. Ed. Lexon, Chișinău, 2016, ISBN: 978-9975-4072-2-6.
5. Leș I., *Tratat de drept procesual civil*, Vol. I, Ed. Universul Juridic, București, 2014, ISBN: 978-606-673-318-2.
6. Încheierea CAC din 25.03.2020 (dosarul nr. 2a-734/20 2-19094483-02-2a-20022020), https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/N2MzMzMDZkMTETzjRhYy00ZWJhLTlIZDQtNjhlZTdiZWQ1MTQ2, consultat la 16.09.2025.

7. Decizia CSJ din 04.11.2020 (dosar nr. 2r-383/20), http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=58769, consultat la 16.09.2025.
8. Încheierea CAC din 11.06.2020 (dosar nr.2a-804/20 2-19065478-02-2a-24022020), https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/NTY2MTU0OTgtZjE2ZS00OTdhLTgzNDgtYjIxMGM2ZDNkOGVi sau Încheierea CAB din 17.02.2021 (dosar nr. 2a-983/20 2-20117664-03-2a-09122020), https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/MDM0ZWM2MjAtM2Q3MS00MDVkLWI0MWMtMTMwMWRmZDlmY2Zm, consultat la 17.09.2025.
9. Decizia CSJ din 7.07.2021 (dosar nr. 2r-469/21), http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=62402, consultat la 18.09.2021.
10. Decizia CSJ din 30.06.2021 (dosar nr. 2ra-826/21), http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=62248, consultat la 18.09.2025.
11. Hot. Jud. Criuleni din 29.07.2020 (dosar nr. 2-117/20 2-20039533-24-2-24032020), https://jcr.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/YjEwYWQ4OGUtY2ZjYi00MzNkLWI3N2ltMDlkYjk1ODc5NzAw sau hot. Jud. Chișinău din 05.11.2019 (dosar nr. 2-810/2019 12-2-3535-23012019), https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/OWU4MzMzNDgtZGVjNC00M2JlLTk3ZGYtZjk2MTUzMWY0Njc5, ambele confirmate de CAC și de CSJ, consultat la 19.09.2025.
12. Hot. Jud. Bălți din 26.10.2020 (nr. dosar 2-954/2020 2-20033921-09-2-09032020), https://jbl.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/MzgyMDAyMmMtYzIxNS00M2RjLTkwYzctN2Y2YjE5ZDFhYTgw, consultat la 21.09.2025.
13. Hot. Jud. Bălți din 12.02.2021 (nr. dosar 2-2032/2020 2-20071581-09-2-26062020), https://jbl.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ZTc1M2M0MDYtNDZlMi00NTkxLTk2NGMtMGExYjZkN2EzYzBh, consultat la 21.09.2025.
14. Almășan A., *Drept civil. Dinamica obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2018, ISBN/ISSN: 978-606-27-1156-6.
15. Mihali-Viorescu, L., *Clauzele abuzive în contractele de credit*, ediția a 2-a, revăzută și adăugită. Ed. Hamangiu, București, 2017, ISBN/ISSN: 978-606-27-0930-3.
16. Decizia CAC din 16.09.2020 (dosar nr. 2a-1439/20 2-19204968-02-2a-18052020), https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/YTU3MWE5MWUtYjZkMi00MDlmLWFhY2MtMjk4ODE1N2Q4ZDY5, consultat la 22.09.2025.
17. Hot. Jud. Chișinău din 04.11.2020 (nr. dosar 2-13170/2019), https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/YTI1Nzg3N2UtY2ZlMy00ZjQ5LTgyY2UtMWM4ZmI0YzAyNjk4, consultată la 28.09.2025.

CZU 347.96:174

PRINCIPII SPECIALE ÎN ETICA PROFESIONALĂ A JURISTULUI

**Elena BOTNARI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți**

Abstract: *In our study, we established the following: 1) Legal professions are guided by special ethical principles, in addition to general ethical principles, as expressed in professional codes of ethics; 2) The structure of the codes of ethics examined is similar to the structure and components of the normative act; 3) The content of special ethical principles is developed in mandatory rules; 4) The special principles of professional ethics for civil servants with special status within the Ministry of Internal Affairs are identified with certain general and branch principles of law; 5) Violation of the mandatory provisions of the codes of ethics is grounds for disciplinary action and other forms of legal liability for those subject to the application of the law; 6) The application of the special principles of professional ethics set out in the codes of ethics for the legal professions is a necessary prerequisite for achieving the objectives of the law enforcement agencies.*

Keywords: *principles, Code, ethical, legal, special.*

Introducere. Într-o societate democratică, întreaga legislație este obligată să satisfacă cerințele etice ale unei societăți. Problemele consolidării statului de drept și configurării conștiinței

juridice profesionale, în contextul alinierii Republicii Moldova la valorile și standardele UE, necesită raportarea conduitei agenților de aplicare a dreptului la Codurile europene de etică profesională (a procurorului, polițistului, justițiabilului etc.). Standarde etice și profesionale exigente urmează să domine conduita subiecților de aplicare a dreptului, reglementând activitatea lor profesională, cât și viața cotidiană. De asemenea, stringentă este realizarea eficientă a normelor deontologice în vigoare de către agenții de aplicare a dreptului. Pentru că justiția se bucură, sau ar trebuie să se bucure, de deplină autonomie, este vital pentru binele general al societății, ca juriștii, în mod individual și în mod colectiv, să mențină un standard etic foarte ridicat [1, pp. 97-98].

I. Structura Codurilor de etică a profesiilor juridice. Ideologia profesiilor juridice înglobează atât principii etice generale, cât și principii etice speciale, consacrate în Codul etic al profesiei corespunzătoare. Codurile de etică profesională juridică sunt adoptate la nivel central de către autoritatea legislativă a statului (Parlament) [2] și autoritatea administrației publice centrale (Guvern) [3] sub forma unui act normativ, precum și de organul de autoadministrare a profesiei juridice (Adunare Generală; Congres) [4, 5, 6], sub forma unui act corporativ.

În urma aplicării metodei comparativ-juridice, am constatat că structura Codurilor de etică care ghidează activitățile profesionale juridice în justiție, procuratură, avocatură, MAI, CNA nu este unică, variind de la cod la cod. În unele Coduri distingem elemente structurale justificate de conținut și formă: subpuncte, puncte, capitole [2, 3, 5]; în altul identificăm articole, structurate pe aliniate, integrate în capitole [4]; în alt caz semnalăm absența unei structuri explicite pentru un Cod de etică profesională, din perspectiva trimeriei la norme și aplicării lor: nu este numit elementul integrator al punctelor, care ar putea fi secțiune sau paragraf [6]. Părțile componente ale Codurilor de etică profesională examinate se realizează, în mare parte, la părțile componente ale unui act normativ: titlu, preambul, dispoziții generale, dispoziții de conținut și dispoziții finale.

Normele deontologice ale profesioniștilor în domeniul juridic sunt exprimate, pe lângă Codurile de etică profesională, în legi organice care reglementează statutul profesioniștilor, organizarea profesiilor juridice care, de regulă, au caracter primar. De exemplu, Legea RM nr. 544 din 20.07.1995 cu privire la statutul judecătorului, Legea RM nr. 3 din 25.02.2016 cu privire la procuratură, Legea RM Nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului etc. Suntem de acord că *majoritatea responsabilităților profesionale ale juriștilor sunt prevăzute în normele juridice (coduri sau legi organice), dar comportamentul juriștilor este, de asemenea, ghidat de conștiința personală și de regulile aprobate de comunitatea mai restrânsă a colegilor* [1, p. 99]. Conștiința juridică profesională a agenților de aplicare a dreptului este decisivă, atunci când apare imperativul aplicării dreptului pozitiv de către subiecții competenți.

II. Principii deontologice speciale în profesiile juridice. Pe lângă principiile deontologice generale (profesionalism, integritate profesională, independență, transparență, confidențialitate etc.), identificate în Codurile de etică profesională a profesiilor juridice, am constatat încorporate principii speciale de etică profesională care scot în evidență specificul unei anumite profesii juridice.

Pentru activitatea avocaților sunt relevante principiile: – *interesul prioritar al clientului* (avocatul are obligația să apere interesele clientului său, acționând doar atunci când este împuternicit de clientul său, în baza contractului de asistență juridică, de regulă, dacă nu este numit din oficiu și nu oferă asistență juridică gratuită garantată de stat), – *publicitatea personală*, (trebuie să fie veridică și exactă, ca formă și conținut, respectându-se secretul profesional, nu trebuie să conțină informații înșelătoare sau care ar putea induce în eroare sau ar afecta imaginea profesiei ori reputația), – *comportamentul respectuos în fața instanțelor de judecată* (avocatul trebuie să respecte regulile de conduită aplicabile în instanța de judecată), – *cooperarea internațională a avocaților (atunci când avocații din două state diferite activează împreună, amândoi au datoria de a ține cont de diferențele care pot exista între sistemele lor de drept, barourile lor, competențele și obligațiile lor profesionale)* [6].

Principiu deontologic specific activității justițiabilului este *imparțialitatea* (nemanifestarea atitudinii preconcepute prin exprimare sau prin fapte și nepermiterea cuvintelor, frazelor, gesturilor sau altor acțiuni care ar putea fi interpretate ca semne de părtinire sau prejudecată) [4, art. 2].

Principiul imparțialității, de asemenea, este prezentat în Codul de etică al procurorilor [5, pct. 6.4], însă după cercetarea conținutului acestuia identificăm, de fapt, alte principii deontologice: nediscriminarea, independența procurorului, nonconflictul de interese. Prin urmare, am constatat necorespondența dintre denumirea principiului și conținutului exprimat în pct. 6.4.

Principii deontologice specifice activității angajatului CNA sunt: – *disponibilitatea* (intervenția în caz de atingere adusă drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor ori ale statului sau vreuneia din valorile apărute de lege, indiferent de momentul constatării acesteia); – *loialitatea* (angajatul Centrului are obligația de a-și exercita atribuțiile de serviciu cu bunăcredință și de a se abține de la orice act care poate prejudicia imaginea, prestigiul sau interesele legale ale Centrului); – *respectul* (politețea) (*N.B.* În viziunea noastră, în formularea respectivă este o valoare etică, interpretată ca apreciere, prețuire, stimă, considerație, potrivit DEX-lui); – *prioritatea interesului public* (obligația de a considera interesul public ca fiind mai presus decât interesul personal în exercitarea atribuțiilor de serviciu) [2].

Aceleași principii deontologice specifice le regăsim, numite și enunțate, în Codul de etică și deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul MAI, fapt care demonstrează similitudini în statutul angajatului CNA și statutul angajatului MAI. Principiul disponibilității funcționarului public cu statut special este interpretat extensiv, mai mult decât intervenția operativă în orice situație în care ia cunoștință de atingerea adusă vreuneia dintre valorile apărute de lege, *drept capacitate de a percepe și de a soluționa problemele celor aflați în dificultate ori de a îndruma către alte autorități cazurile care se situează în afara competenței sau atribuțiilor sale* [3]. Specific activității funcționarului public cu statut special din cadrul MAI este *intoleranța (toleranța zero) față de tortură, pedepse sau tratament inuman și degradant* (interzicerea torturii, pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante; *toleranța față de cei care vor admite în activitatea lor acte de tortură, tratament inuman sau degradant va fi „zero”* [3], principiu care, în esență, este principiul juridic al umanismului, numit și enunțat de legiuitor în Codul penal al R. Moldova, art. 4 [9].

Prezumția de nevinovăție este prezentată ca principiu etic în activitatea funcționarului public cu statut special din cadrul MAI, totuși semnalăm caracterul fundamental al acestui principiu, consacrat în art. 21 din Constituția R. Moldova [9] și în Codul de procedură penală a R. Moldova, art. 8, ca principiu ramural de drept [8]. De asemenea, *principiul egalității și nediscriminării* este prezentat ca principiu etic al funcționarului public cu statut special din cadrul MAI, însă, de fapt, este un principiu general de drept consfințit în alin. (2), art. 16 din legea fundamentală, Constituția R. Moldova, (principiul general al egalității) [7], precum și în art. 9 din Codul de procedură penală a R. Moldova [8].

Principiul *umanismului*, prezentat ca principiu etic al funcționarului public cu statut special din cadrul MAI, este un principiu ramural de drept penal, exprimat în art. 4, Cod penal al R. Moldova [9], după cum am menționat *supra*, și se suprapune cu *intoleranța (toleranța zero) față de tortură, pedepse sau tratament inuman și degradant* [3]. De asemenea, constatăm că principiul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în activitatea angajaților CNA, obligația lor de a apăra persoana ca valoare supremă a societății, în esență este același principiu al umanismului [2].

Așadar, în lista principiilor etice care ghidează conduita funcționarului public cu statut special din cadrul MAI sunt incluse mai mult decât principii etice, principii generale și ramurale de drept. Această aglomerare de principii (16 în Codul de etică și deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul MAI) și absența delimitării lor alimentează, în viziunea noastră, înțelegerea greșită a esenței principiilor de drept cu caracter ontologic și principiilor de drept cu caracter metodologic, a principiilor generale și ramurale de drept și principiilor de etică profesională juridică.

Codurile de etică profesională examinate prevăd răspunderea pentru încălcarea principiilor de etică profesională, exprimate în normele imperative, de regulă, sub forma răspunderii juridice disciplinare, cu aplicarea sancțiunilor disciplinare corespunzătoare abaterii. *Nerespectarea acestor*

norme constituie temei pentru intentarea unei proceduri disciplinare [6, pct. 2]. Încălcarea normelor prevăzute de Codul de etică al procurorilor se investighează de către Inspekția Procurorilor și se examinează de către Colegiul de disciplină și etică și poate atrage, după caz, sancțiuni disciplinare [5, pct. 10]. Încălcarea prevederilor Codului de etică și de conduită profesională a judecătorului poate constitui obiect al examinării în cadrul ședințelor Comisiei de etică și conduită profesională a judecătorului [4, art. 10]. Încălcarea prevederilor Codului de etică și deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul MAI poate atrage, după caz, răspunderea disciplinară, civilă, contravențională sau penală [3, pct. 36]. Prevedere similară conține Codul deontologic al angajatului CNA [2, pct. 20], decizia de aplicare sau neaplicare a sancțiunii este pusă în sarcina Colegiului disciplinar al CNA.

Concluzii. În urma studiului efectuat am stabilit următoarele: 1) Profesiile juridice sunt ghidate de principii deontologice speciale, pe lângă principiile deontologice generale, exprimate în Coduri de etică profesională; 2) Structura Codurilor deontologice examinate se apropie de structura și părțile componente ale actului normativ; 3) Conținutul principiilor deontologice speciale este dezvoltat în norme imperative (onerative); 4) Principiile speciale de etică profesională a funcționarului public cu statut special din cadrul MAI se identifică cu unele principii generale și ramurale de drept; 4) Încălcarea prevederilor imperative ale Codurilor deontologice este temei pentru declanșarea răspunderii disciplinare și altor forme de răspundere juridică a subiecților de aplicare a dreptului; 5) Valorificarea principiilor speciale de etică profesională, enunțate în Codurile deontologice ale profesiilor juridice, constituie o premisă necesară pentru atingerea finalităților organelor de ocrotire a ordinii de drept și a manifestării credibilității populației față de activitatea justiției, poliției, procuraturii, avocaturii, profesionalismul subiecților de aplicare a dreptului în general.

Bibliografie:

1. MIROIU, Mihaela, BLEBEA, Gabriela. *Etica profesională*, 2002. 158 p. [online] [citat 20.08.2025]. Disponibil: <file:///C:/Users/User/Desktop/Etica%20profesionala/etica-profesionala-Miroiu%20Mihaela.pdf>
2. Hotărârea Parlamentului RM Nr. 185 din 07.07.2022 pentru aprobarea *Codului deontologic al angajatului Centrului Național Anticorupție*
3. Hotărârea Guvernului RM Nr. 629/2017 din 08.08.2017 pentru aprobarea *Codului de etică și deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne*. Publicat: 11-08-2017 în Monitorul Oficial Nr. 289-300 art. 729
4. *Codul de etică și de conduită profesională a judecătorului*, aprobat prin Hotărârea Adunării Generale a Judecătorilor nr. 8 din 11 septembrie 2015 [online] [citat 29.08.2025]. Disponibil: https://voxjust.md/feed/doc_file-0-1657875476.pdf
5. *Codul de etică al procurorilor*, aprobat prin Hotărârea Adunării Generale a Procurorilor nr. 4 din 27 mai 2016 [online] [citat 25.08.2025] Disponibil: https://csp.md/sites/default/files/inline-files/CODUL%20de%20Etica%20Redactat%2015.07.2019_0.pdf
6. *Codul deontologic al avocaților din RM*, adoptat de Congresul Avocaților din 20 decembrie 2002, cu modificările și completările din 23 martie 2007 și 01 iulie 2016 [online] [citat 28.08.2025] Disponibil: https://uam.md/wp-content/uploads/2024/02/codul_deontologic_5358927.pdf
7. *Constituția Republicii Moldova* Nr. 1 din 29.07.1994. Publicat: 29-03-2016 în Monitorul Oficial Nr. 78 art. 140
8. *Codul de procedură penală a Republicii Moldova* Nr. 122 din 14-03-2003. Publicat: 05-11-2013 în Monitorul Oficial Nr. 248-251 art. 699
9. *Codul penal al Republicii Moldova* Nr. 985 din 18-04-2002. Publicat: 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195.

ROLUL INTELIGENȚEI ARTIFICIALE ÎN FORMAREA PROFESIONALĂ JURIDICĂ

Mariana SPATARI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Natașa DANELCIUC-COLODROVSHI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept
și Științe Politice, Institutul Louis Favoreu, Universitatea Aix-Marseille

Résumé: Dans un contexte de numérisation accélérée et de transformations mondiales sans précédent, le système juridique ne peut plus fonctionner en vase clos, à l'écart des innovations technologiques. L'intelligence artificielle (IA) se trouve au cœur de ces mutations, influençant non seulement la pratique du droit, mais aussi la manière dont il est enseigné et appris. Dans la formation des futurs juristes, l'IA a le potentiel de redéfinir les compétences requises pour une carrière juridique réussie.

Cet article a pour objectif d'analyser, de manière critique et juridiquement argumentée, la manière dont l'intelligence artificielle contribue au développement des compétences juridiques, ainsi que les risques associés à cette évolution.

Mots-clés: intelligence artificielle, éducation juridique, recherche juridique assistée, plateformes numériques, personnalisation de l'apprentissage, compétences numériques, protection des données, inégalités éducatives, réglementation européenne, éthique et responsabilité.

Inteligența artificială a depășit stadiul de inovație teoretică, devenind un instrument practic, utilizat în numeroase domenii ale dreptului: de la redactarea contractelor și cercetarea juridică, până la analiza hotărârilor judecătorești [17, p. 511]. Educația juridică nu poate rămâne în afara acestui proces, iar marile universități din lume au început deja să integreze cursuri și platforme bazate pe inteligența artificială, în scopul eficientizării procesului de predare-învățare. Spre exemplu, platforme precum *ROSS Intelligence* sau *Lexis + AI* permit accesul la baze de date juridice ajutând studenții să dezvolte rapid competențe de cercetare avansată [3]. În același timp, sisteme de tip *chatbot educațional* sau *tutori inteligenți* pot explica termeni și concepte juridice în mod adaptat nivelului utilizatorului, favorizând învățarea personalizată [8, p. 202].

Dacă să analizăm la general, unii autori au identificat patru direcții instrumentale: instrumente cu inteligență artificială – chatbot: ChatGPT, Microsoft Bing, Gemini, Claude AI, Meta Lama 2, Khanmigo, Pi, ZenoChat, Character.ai, Jasper Chat, HuggingChat, Tabnine, Chatsonic, Perplexity AI, Poe, ChatSpot, YouChat, Grok. Instrumente cu inteligență artificială – generare și editare de imagini, video, voce: InVideo&InVideo AI, DALL-E 2, BHuman, Steve AI, Quickvid, Magic Studio Apps, Fotor Image Generator, Lensa AI, Designs.ai, D-ID, Descript, Visual ChatGPT/TaskMatrix, DeepAI Image Generator, Pictory.ai, Moovly, Kaiber, Whisper, penAI, Midjourney, RunwayML. Instrumente cu inteligență artificială care prevăd identificarea textelor generate cu instrumente de IA: AI Content Detector, GPT-2 Output Detector, Writer, GPTZero, AI Writing Check, Contentdetector.AI, Originality.ai, Crossplag, GLTR (glitter) v0.5, Turnitin. Instrumente cu inteligență artificială – activități de învățare la distanță și asistată: eTwinning, WAND.education, Kinderpedia, MyKoolio, Eduboom, DigitalEdu, Digitaliada, Edus, Grammarly, BitBenefit, Duolingo, Adservio, ASQ, iTeach, Tactile Images, Teaching with Europeana, Otter.ai, Mondly, SEG course for teachers, MOOCs, MathGPTPro, Coursera, Knewton, Gradescope [11, p. 2472].

Instrumentele utilizate în cadrul procesului de formare profesională joacă un rol esențial în dezvoltarea, consolidarea și aprofundarea competențelor specifice domeniului vizat. Esențială devine, în acest context, capacitatea formatorului de a le gestiona eficient, de a construi conținuturi relevante pentru contextul profesional, de a stimula implicarea activă a formabililor în demersul formativ și de a le valorifica în acord cu obiectivele și finalitățile instruirii.

Referindu-ne la învățământul juridic, *ROSS Intelligence* a fost una dintre primele platforme de cercetare juridică asistată de inteligența artificială, care permitea utilizatorilor, în special avocaților și studenților din Statele Unite ale Americii (SUA) și Canada, să adreseze întrebări juridice, primind în schimb răspunsuri însoțite de trimiteri la doctrină și jurisprudență relevantă [17, p. 520].

În pofida potențialului său inovator, platforma a fost închisă în anul 2021 ca urmare a unui litigiu cu Thomson Reuters, compania care deține Westlaw, fiind acuzată de utilizarea neautorizată a datelor cu caracter personal [12].

O altă platformă, integrată în multe facultăți de drept și firme de avocatură din SUA, este *Lexis + AI*. Platforma dată a fost dezvoltată de compania LexisNexis, bazată pe sistemul de drept common law, ea fiind considerată în prezent una dintre cele mai avansate soluții de cercetare juridică asistată de inteligența artificială.

Platforma *Lexis + AI* oferă o interfață de căutare conversațională, permițând formularea de întrebări cu caracter juridic, la care utilizatorul primește răspunsuri clare, însoțite de informații din surse veridice. Totodată, sistemul de funcționare a platformei *Lexis + AI* oferă posibilitatea de redactare asistată a documentelor juridice, realizarea de rezumate, sintetizarea automată a hotărârilor judecătorești, verificarea surselor și propunerea de citare automată a acestora, sugestii de argumente și contra argumente privind anumite cazuri practice [14].

Platforma *Lexis + AI* este disponibilă și funcțională în SUA, Regatul Unit (UK), Hong Kong, Australia și Franța. La moment se lucrează intens pentru adaptarea platformei la legislația comunitară pentru a putea fi utilizată și în alte state europene.

Accesul la platforma *Lexis + AI* este personalizat, iar prețul lunar este de la 200 la 1000 de dolari, în funcție de pachetul ales.

Westlaw Precision este o altă platformă de cercetare juridică asistată de inteligența artificială, dezvoltată de Thomson Reuters, considerată concurenta directă a platformei *Lexis + AI*. Platforma *Westlaw Precision* este versiunea avansată a cunoscutei baze de date Westlaw, care are la bază funcția „Precision Research” ce o diferențiază de alte platforme similare. Datorită acestei funcții este posibilă filtrarea jurisprudenței după criterii factuale extrem de detaliate, fapt ce permite utilizatorului analiza informației relevante cauzei.

Platforma dată este folosită la moment în SUA, Australia, Brazilia, Canada și este în continuă extindere pentru Regatul Unit și Noua Zeelandă. Prețul lunar pentru accesul la platforma *Westlaw Precision* variază între 400 și 600 de dolari, în dependență de acces limitat sau nelimitat, suport juridic național sau internațional, număr de utilizatori, personalizare completă sau incompletă etc.

KeyCite Overruled in Part este un instrument nou extrem de important pentru practicieni, care semnalează când o decizie a fost parțial anulată (overruled). Prin includerea semnalelor vizuale „red flag”, „yellow flag”, utilizatorul este avertizat despre modificările realizate și evitarea utilizării jurisprudenței învechite.

Platforma *KeyCite Overruled in Part* este disponibilă în SUA, Australia, Canada, Regatul Unit, Irlanda și Noua Zeelandă. Costul platformei variază în funcție de mai mulți factori, inclusiv de numărul de utilizatori, durata contractului, jurisdicția și nivelul de acces dorit, fiind de la 400 la 1000 dolari lunar.

Outline Builder este un instrument de redactare, care ajută utilizatorul la structurarea logică a unui argument juridic. Totodată, utilizatorului îi sunt sugerate sursele relevante cazului.

Platforma *Outline Builder* este accesibilă în mai multe state precum Statele Unite ale Americii, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Regatul Unit, Irlanda, Brazilia, Africa de Sud, Singapore, Franța, Germania, Suedia, Olanda, India, Israel, Monaco, iar pentru România și Republica Moldova accesul este limitat.

Integrarea funcționalității *Outline Builder* în platformele juridice asistate de inteligența artificială oferă un suport semnificativ în procesul de structurare și organizare a informațiilor rezultate din cercetarea juridică. Această componentă contribuie la optimizarea redactării documentelor legale, asigurând coerență logică, claritate argumentativă și eficiență operațională în fluxurile de lucru ale profesioniștilor din domeniu.

Bloomberg Law este o platformă de cercetare juridică orientată spre sistemul juridic american, care conține informații despre legislație; jurisprudență; doctrină; știri privind anumite cazuri practice; analize detaliate despre judecători, instanțe, firme de avocatură; acces la documentele instanțelor judecătorești; ghiduri practice și modele de acte juridice.

Casetext / CoCounsel (Thomson Reuters) este o platformă care are la bază mai multe *skill-uri* („abilități”) specializate, fiecare destinată unor tipuri concrete de activități juridice, precum căutarea legislației și hotărârilor judecătorești, realizarea rezumatelor unor documente mai mari, revizuirea contractelor pentru identificarea riscurilor și neconformităților etc.

Platformele analizate au o aplicabilitate internațională, însă există și platforme specializate sau regionale care la fel vin în ajutorul studenților și practicienilor. Drept exemplu menționăm:

- *vLex* este o platformă globală de cercetare juridică care oferă acces la o vastă bază de date cu legislație, jurisprudență, doctrină și alte resurse legale din numeroase jurisdicții, cu un accent puternic pe țările din America Latină și Europa.
- *Fastcase* este o platformă americană de cercetare juridică recunoscută pentru accesul rapid și accesibil la legislația și jurisprudența din SUA.
- *Juris-M* este un software open-source pentru gestionarea referințelor, care permite organizarea, citarea și partajarea surselor legale din multiple jurisdicții, facilitând cercetarea comparativă și interdisciplinară.

Alte platforme care au acces la jurisprudență și / sau doctrină sunt *Jureca*, *Smarteca*, *Legalis*, *HeinOnline*, *Beck-Online*, *Lamyline*, *Legisway*, *IDLO Legal Database*, *LawGeex*, *Luminance*, *Harvey AI*, *Spellbook AI*, *Clio*, *Relativity*, *ContractPodAi*, *Doctrina.ai* etc.

Platformele menționate contribuie la crearea unui mediu educațional interactiv, bazat pe feedback în timp real, adaptabilitate și eficiență. Cu regret, aceste platforme nu pot fi folosite la moment în Republica Moldova, fiindcă nu sunt adaptate legislației naționale, însă studenții folosesc pe larg ChatGPT-ul, MLearn (platformă guvernamentală de instruire la distanță), Studii.md (platformă ce conține lecții video, teme, materiale didactice etc.), EduCurs.MD (platformă ce conține cursuri digitale, webinarii, formare profesională), One Academy (platformă educațională axată pe dezvoltarea profesională în domenii precum IT, business, marketing digital etc.), eLearning (platformă de învățare / evaluare), „Tekwill in Every School” (platformă de e-learning gratuită pentru cei interesați de tehnologii informaționale, educație digitală etc.), ș.a. Iar studenții facultăților de drept mai pot folosi – legis.md (Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova), instante.justice.md (Portalul național al instanțelor de judecată) ș.a.

În cele ce urmează vom scoate în evidență care sunt avantajele implementării inteligenței artificiale în procesul de instruire a studenților de la facultatea de drept:

- a. Unul dintre cele mai semnificative beneficii ale inteligenței artificiale pentru studenți constă în eficientizarea cercetării juridice. În mod tradițional, identificarea normelor legale aplicabile și a doctrinei relevante, presupune un consum considerabil de timp și efort. Prin platformele precum *Lexis + AI* sau *Westlaw Precision*, studenții pot accesa surse juridice cu trimiteri la legislație, hotărâri judecătorești și doctrină.
- b. Un alt avantaj major al inteligenței artificiale în educația juridică este personalizarea procesului de învățare. Prin algoritmi de învățare automată, platformele educaționale pot adapta conținutul la nivelul și ritmul fiecărui student [8, p. 134].

Această funcționalitate este esențială mai ales în contextul învățământului online sau hibrid, unde profesorul nu mai poate interveni direct cu studentul, însă se pot folosi pe larg testele automatizate, simularea unor procese sau medieri etc. Drept urmare, acest tip de învățare sprijină autonomia studentului, dar și capacitatea de autoevaluare, contribuind, astfel, la formarea unor juriști mai responsabili și mai bine pregătiți pentru realitatea profesională.

Implementarea inteligenței artificiale în formarea viitorilor juriști va contribui la dezvoltarea competențelor digitale, deoarece ei trebuie să înțeleagă și să cunoască cum funcționează sistemele de căutare avansate, cele de redactare automată și platformele de gestiune a documentelor.

- c. În mod tradițional, accesul la biblioteci dotate cu literatură juridică actualizată și variată este limitată pentru studenții din universitățile mai mici, iar inteligența artificială permite accesul la educație juridică de calitate, prin platforme gratuite sau low-cost (ex: OpenLegalEd, CourtListener), tutoriale pentru învățarea legislației internaționale, traducerea automată a

surselor juridice în mai multe limbi etc. Prin urmare, inteligența artificială poate deveni un instrument de echitate în educație, oferind tuturor studenților, indiferent de origine sau posibilități materiale, șansa unei pregătiri riguroase și profesionale [22, p. 235].

- d. Un alt avantaj este că inteligența artificială favorizează dezvoltarea unei culturi a învățării continue, întrucât instrumentele digitale se dezvoltă și se actualizează constant, fapt ce impune ca viitorii juriști să înțeleagă noțiuni de bază din domeniul informatic, materia ce ține de protecția datelor cu caracter personal, securitate cibernetică etc.
- e. Un avantaj esențial atât pentru studenți, cât și practicieni este utilizarea inteligenței artificiale în procesarea documentelor juridice, adică în generarea rezumatelor coerente și concise ale unor materiale extinse, într-un interval de timp semnificativ redus.

Algoritmii de procesare a limbajului natural (Natural Language Processing) integrați în sistemele de inteligență artificială permit identificarea și extragerea automată a informațiilor relevante din acte normative, hotărâri judecătorești, contracte, oferind un sprijin substanțial în procesul decizional și în activitatea de cercetare juridică [18, p. 97]. Această funcționalitate este deja implementată în mod concret în platforme juridice avansate, precum *Lexis+ AI*, *CoCounsel (Casetext)* sau *Westlaw Precision*, care oferă utilizatorilor posibilitatea de a accesa rezumate automate generate pe baza documentelor încărcate sau selectate din bazele de date [10]. Astfel, se reduce considerabil volumul de muncă, în special în fazele inițiale ale cercetării sau redactării juridice, ceea ce contribuie atât la creșterea eficienței profesionale, cât și la îmbunătățirea acurateței și coerenței interpretării juridice [1, p. 15]. În plus, aceste sisteme pot fi personalizate în funcție de jurisdicție, limbaj și domeniu al dreptului, ceea ce le conferă o valoare adăugată semnificativă în aspect comparativ [4, p. 127].

Utilizarea inteligenței artificiale în dezvoltarea competențelor juridice, în pofida avantajelor menționate, ridică o serie de probleme care necesită o analiză critică și obiectivă. Printre principalele provocări se numără riscul unei dependențe excesive a utilizatorilor de tehnologiile inteligenței artificiale, gândirea standardizată, ceea ce poate afecta capacitatea de analiză și sinteză a viitorilor juriști [19, p. 301]. Formarea juridică, dimpotrivă, trebuie să încurajeze originalitatea, gândirea critică și capacitatea de a aduce argumente în contexte noi și imprevizibile.

În plus, algoritmii utilizați în generarea de conținut juridic automatizat pot genera informații inexacte ori fictive – fenomen cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de „*hallucinations*” [20, p. 110], fiind puse la îndoială veridicitatea surselor prezentate.

Nu în ultimul rând, utilizarea inteligenței artificiale în educație presupune probleme de natură juridică legate de respectarea drepturilor de autor, securitatea și confidențialitatea datelor ș.a. [21, p. 97]. În acest context, menționăm Legea Republicii Moldova nr. 133 din 08-07-2011 privind protecția datelor cu caracter personal [9], care reprezintă cadrul juridic necesar aplicării Directivei 95/46/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 24 octombrie 1995 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date.

Totodată, Regulamentul (UE) 2016/679 din 27 aprilie 2016 privind protecția datelor cu caracter personal (GDPR) [15], prevede că orice utilizare a inteligenței artificiale care implică prelucrarea datelor cu caracter personal în context educațional trebuie să respecte principiile legalității, echității și transparenței; temeiul juridic al prelucrării datelor și prelucrarea categoriilor speciale de date.

Pentru a valorifica potențialul inteligenței artificiale în formarea profesională juridică, fără a compromite calitatea actului educațional sau principiile deontologice ale profesiei, este necesară o abordare echilibrată și interdisciplinară. În primul rând, se impune dezvoltarea unor programe de instruire digitală atât pentru studenți, cât și pentru cadrele didactice, axate pe înțelegerea modului de funcționare a platformelor bazate pe inteligența artificială și a limitelor acestora. Astfel, se poate preveni utilizarea abuzivă a acestor instrumente în procesul de învățare și evaluare.

În al doilea rând, este esențială introducerea unor standarde academice clare privind folosirea inteligenței artificiale în activitățile didactice și de cercetare juridică, inclusiv cerințe de transparență, acuratețe a surselor și responsabilitate individuală pentru conținutul materiei generate cu ajutorul tehnologiei [6, p. 11].

Nu în ultimul rând, dezvoltatorii de platforme juridice bazate pe inteligență artificială ar trebui să colaboreze cu mediul academic pentru a crea instrumente adaptate necesităților pedagogice și standardelor științifice, asigurându-se că rezultatele generate sunt veridice, bine documentate și adaptate procesului de formare a viitorilor juriști [4, p. 204].

Instituțiile de învățământ juridic ar trebui să prevadă în regulamentele instituționale aspectele ce țin de utilizarea inteligenței artificiale, în conformitate cu drepturile fundamentale și cu principiile statului de drept [7]. La nivel național avem actul guvernamental al Ministerului Dezvoltării Economiei și Digitalizării al Republicii Moldova – Cartea Albă privind Guvernanța Datelor și Inteligența Artificială [5], unul din obiectivele căreia este consolidarea sistemului de educație, cercetare și dezvoltare a competențelor specifice inteligenței artificiale și guvernanței datelor.

Totodată, în Planul de acțiuni al Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Moldova pentru semestrul II al anului 2025 este preconizată elaborarea Recomandărilor pentru utilizarea etică și responsabilă a inteligenței artificiale în programele de studii superioare [13].

Uniunea Europeană a adoptat un cadru juridic inovator prin Regulamentul (UE) 2024/1684 din 13 iunie 2024 [16], cunoscut sub numele de AI Act, care reglementează dezvoltarea, introducerea pe piață și utilizarea sistemelor de inteligență artificială în spațiul european. Acest regulament se bazează pe o abordare axată pe riscuri, clasificând sistemele de inteligență artificială în patru categorii:

- cu risc inacceptabil (art. 5), include acele aplicații sau sisteme care sunt interzise din cauza pericolului pe care îl reprezintă pentru drepturile fundamentale, sănătatea, securitatea sau valorile Uniunii;
- cu risc ridicat (art. 6-29), care necesită conformitate strictă înainte de a fi puse pe piață / utilizate, datorită potențialului lor de a afecta grav sănătatea, siguranța sau drepturile fundamentale;
- cu risc limitat (supuse unor obligații de transparență – art. 52), sunt aplicații care nu sunt în sine interzise, dar au obligații mai reduse, în special legate de transparență și informare a utilizatorului, pentru a minimiza riscurile;
- cu risc minim sau niciun risc, sunt aplicațiile care au un risc foarte scăzut, sau care nu ridică probleme semnificative pentru sănătate, drepturi sau siguranță.

Regulamentul (UE) 2024/1684 din 13 iunie 2024 impune furnizorilor de sisteme de inteligență artificială mai multe obligații specifice de transparență (art. 52-56), printre care menționăm cele mai importante: indicarea clară că un conținut este generat de un sistem de inteligență artificială, proiectarea inteligenței artificiale astfel încât să se prevină generarea de conținuturi ilegale, elaborarea și punerea la dispoziție a unei documentații tehnice și a unor rezumate detaliate privind datele de instruire utilizate etc.

În contextul învățământului juridic, aceste obligații sunt deosebit de relevante. Ele contribuie la asigurarea respectării principiilor de transparență și trasabilitate, esențiale pentru ca studenții și profesorii să poată înțelege limitele acestor tehnologii și să le folosească în mod conștient. Instituțiile de învățământ sunt obligate să evalueze cu atenție instrumentele integrate în activitatea educațională, mai ales dacă acestea pot influența evaluarea sau orientarea academică.

Regulamentul (UE) 2024/1684 din 13 iunie 2024 impune furnizorilor de sisteme de inteligență artificială cu risc ridicat implementarea unui sistem de gestionare a riscurilor, prin asigurarea calității datelor de instruire. Aceste cerințe ar trebui să inspire și practica pedagogică, în special prin încurajarea studenților să înțeleagă riscurile legate de părtiniri algoritmice și limitele bazelor de date utilizate în antrenarea inteligenței artificiale.

În cele din urmă, principiul intervenției umane semnificative (art. 14) constituie un mecanism de protecție esențial în procesul de formare juridică. Acesta subliniază că, deși inteligența artificială poate sprijini înțelegerea sau analiza, nu trebuie să înlocuiască raționamentul juridic uman, bazat pe interpretarea și analiza contextului.

Ținem să remarcăm că implementarea inteligenței artificiale în viața cotidiană a devenit un proces inevitabil, cu impact semnificativ asupra tuturor domeniilor: educațional, economic,

medical, juridic, inclusiv cel politic. Utilizarea tot mai extinsă a tehnologiilor bazate pe inteligența artificială în guvernare evidențiază o tendință globală către digitalizare și automatizare a proceselor decizionale. Un exemplu elocvent în acest sens este Albania, unde pe 11 septembrie 2025, prim-ministrul albanez Edi Rama a anunțat numirea unei inteligențe artificiale, sub forma unui avatar digital feminin, în funcția de ministru al achizițiilor publice, numită Diella („soare” în albaneză) [2]. Diella are sarcina de a analiza licitațiile publice, de a identifica conflictele de interese și de a garanta imparțialitatea deciziilor publice.

Inteligența artificială a mai fost utilizată ca instrument de guvernare în Albania. Anumite orașe folosesc, de exemplu, algoritmi pentru a optimiza transportul public sau pentru a detecta fraudă. Însă, prin numirea unei inteligențe artificiale în rang de ministru, Albania face un pas simbolic major, mai mult decât un simplu instrument tehnologic, aceasta devine o figură feminină publică, menită să întruchipeze valori precum transparența și justiția. Ea pare să ofere o garanție de imparțialitate într-o țară în care scandalurile de corupție afectează profund viața politică. Albania este, de altfel, clasată în Indicele de Percepție a Corupției, potrivit *Transparency*, pe locul 80 din cele 180 de țări.

Diella reprezintă noua speranță în lupta împotriva corupției în Albania. Este vorba despre o premieră mondială și o etapă istorică în funcționarea instituțională a statului. Totuși, dincolo de impactul mediatic și caracterul inovator al inițiativei, se ridică numeroase întrebări de natură etică și juridică: cine poartă răspunderea pentru deciziile luate de inteligența artificială? care sunt mijloacele și procedurile de contestare? care sunt instanțele competente pentru a verifica legalitatea deciziilor? Alte întrebări esențiale vizează statutul juridic al inteligenței artificiale într-o instituție publică, protecția datelor utilizate de algoritmi, respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor afectate de deciziile automatizate, dar și transparența codului sursă și a proceselor decizionale integrate în inteligența artificială.

Ce înseamnă, din punct de vedere constituțional, atribuirea unei funcții executive unei entități non-umane? Poate fi o inteligență artificială parte într-un litigiu administrativ? Cum se asigură controlul democratic asupra unei astfel de entități? Toate aceste aspecte pun în lumină urgența reformării și modernizării metodelor de formare juridică. Este esențial ca viitorii juriști să fie pregătiți să înțeleagă funcționarea tehnologiilor emergente, să poată evalua riscurile legale și etice asociate acestui proces, și să contribuie activ la elaborarea unui cadru normativ adecvat acestor transformări profunde. Într-o lume în care algoritmii pot deveni actori instituționali, formarea juridică trebuie să devină interdisciplinară, anticipativă și orientată spre realitățile digitale ale guvernării moderne.

Bibliografie:

1. ALETRAS, Nikolaos, TSARAPATSANIS, Dimitrios, PREOȚIUC-PIETRO, Daniel, LAMPOS Vasileios. *Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: A Natural Language Processing perspective*. PeerJ Computer Science, 2, e93. 2016. [online] [cit. 04.09.2025]. Disponibil: <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.93> ISSN 2376-5992
2. *Albanie: une ministre virtuelle générée par l'IA devant le Parlement*, Le Figaro, 18 septembrie 2025. [online] [cit. 20.09.2025]. Disponibil: <https://www.lefigaro.fr/flash-eco/albanie-une-ministre-virtuelle-generée-par-l-ia-devant-le-parlement-20250918>
3. Artificial Lawyer, Lexis + AI and the Future of Legal Research, 2023. [online]. Disponibil: www.artificiallawyer.com
4. ASHLEY, Kevin D. *Artificial Intelligence and Legal Analytics: New Tools for Law Practice in the Digital Age*. Cambridge University Press, 2017. 421 p. ISBN 9781316622810
5. Cartea Albă privind Guvernanța Datelor și Inteligența Artificială, Chișinău, 2024. [online] [cit. 08.09.2025]. Disponibil: <https://particip.gov.md/ro/document/stages/cartea-alba-privind-guvernanța-datorilor-si-inteligenta-artificiala/12066>
6. FLORIDI, Luciano, COWLS, Josh. *A Unified Framework of Five Principles for AI in Society*. *Harvard Data Science Review*, 1(1). 2019. [online] [cit. 08.09.2025]. Disponibil: <https://philarchive.org/archive/FLOAUF> ISSN 2644-2353

7. *Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence*. High-Level Expert Group on AI. European Commission. (2021). [online]. Disponibil: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>
8. HILDEBRANDT, Mireille. *Law for Computer Scientists and Other Folk*, Oxford University Press, 2020, 341 p. ISBN 978-0-19-886088-4
9. Legea Republicii Moldova nr. 133 din 08-07-2011 privind protecția datelor cu caracter personal. Monitorul Oficial nr. 170-175 din 14.10.2011. [online] [citat 08.09.2025]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148996&lang=ro#
10. LexisNexis. (2023). *Introducing Lexis+ AI: The future of legal research*. [online]. Disponibil: <https://www.lexisnexis.com>; Casetext. (2023). *CoCounsel: The first AI legal assistant*. [online]. Disponibil: <https://casetext.com>; Thomson Reuters. (2023). *Westlaw Precision Overview*. [online]. Disponibil: <https://legal.thomsonreuters.com>
11. MAFTEI, Vitalie. *Inteligența artificială în educație între determinarea politicilor și dezvoltarea competențelor*, Conferința tehnico-științifică a studenților, masteranzilor și doctoranzilor, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, 27-29 martie 2024, Vol. IV. [online] [citat 03.09.2025]. Disponibil: <https://repository.utm.md/bitstream/handle/5014/28446/Conf-TehStiint-UTM-StudMastDoct-2024-V4-p2466-2473.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
12. MORAN, Lile. *ROSS Intelligence to shut down amid Westlaw dispute*, Artificial Lawyer, 2020, [online] [citat 03.09.2025]. Disponibil: <https://www.abajournal.com/news/article/ross-intelligence-to-shut-down-amid-thomson-reuters-lawsuit>
13. Planul de acțiuni al Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Moldova pentru semestrul II al anului 2025. [online] [citat 25.09.2025]. Disponibil: https://www.mecc.gov.md/sites/default/files/plan_de_actiuni_mec_2025_semestrul_ii_-_pa_2025.pdf
14. Platforma LexisNexis, *Lexis+ AI Product Overview*, 2025, [online]. Disponibil: <https://www.lexisnexis.com/en-us/gateway.page>
15. Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor). [online] [citat 08.09.2025]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679>
16. Regulamentul (UE) 2024/1689 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială și de modificare a Regulamentelor (CE) nr. 300/2008, (UE) nr. 167/2013, (UE) nr. 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 și (UE) 2019/2144 și a Directivelor 2014/90/UE, (UE) 2016/797 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind inteligența artificială). [online] [citat 09.09.2025]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689
17. REMUS, Dana, LEVY, Frank. *Can Robots Be Lawyers? Computers, Lawyers, and the Practice of Law*, În: Georgetown Journal of Legal Ethics, 2017, Vol. 30, ISSN 1041-5548
18. SURDEN, Harry. *Machine Learning and Law*. Washington Law Review, 89(1), 2014. 87–115. [online] [citat 04.09.2025]. Disponibil: <https://scholar.law.colorado.edu/faculty-articles/81/>
19. SUSSKIND, Richard. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future* (3rd ed.). Oxford University Press. 2023. 320 p. ISBN 9780192864727
20. VEALE, Michael, BORGESIU, Frederik Zuiderveen. *Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act*. Computer Law Review International, 2021, 22(4), 97–112. [online] [citat 06.09.2025]. Disponibil: <https://www.semanticscholar.org/reader/8b165eba2d0b9308682fdc4d775c00d1d3907a59> ISSN 1610-7608
21. WACHTER, Sandra, MITTELSTADT, Brent, FLORIDI, Luciano. *Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation*. International Data Privacy Law, 7(2), (2017). 76–99. [online] [citat 08.09.2025]. Disponibil: <https://doi.org/10.1093/idpl/ix005> ISSN 2044-3994
22. YEUNG, Karen, LODGE, Martin. *Algorithmic Regulation*, Regulation & Governance, vol. 12, 2019. 294 p. ISBN 9780198838494

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕЙ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Анатолие ФАЙГЕР, др., конф. унив., Факультет Права и Социальных Наук,
Бэлцкий Государственный Университет им. „Алеку Руссо”;
научный сотрудник (на добровольной основе), Институт правовых, политических и
социологических исследований, Молдавский Государственный Университет,
orcid.org/0009-0005-4545-1360

Сергей ЧЕРНОМОРЕЦ, др., конф. унив., Академия „Штефан чел Маре” МВД РМ;
научный сотрудник, Институт правовых, политических и социологических
исследований, Молдавский Государственный Университет,
orcid.org/0000-0003-0172-0491

Abstract: *The article analyzes the criminal characteristics of juvenile crime in the Republic of Moldova. There are special features inherent in this type of crime. The most common criminal acts committed by minors are listed.*

It is proposed to analyze the determinants of juvenile crime in the current context of social and legal development of the Republic of Moldova.

Keywords: *criminality, juvenile crime, characteristics of crime, age of criminal responsibility.*

Несовершеннолетняя преступность выделяется в самостоятельный вид преступности по возрастному признаку субъекта преступления.

Несовершеннолетняя преступность всегда вызывала повышенное внимание как исследователей, так и практических работников. Это обусловлено прежде всего тем, что молодое поколение является естественным резервом социально-экономического развития любой страны, а нарушения несовершеннолетними уголовного закона свидетельствуют о существующих недостатках в воспитании, о несформированности условий их социализации, что затрудняет полноценное включение определенной части молодого поколения в жизнедеятельность общества. В этом смысле несовершеннолетнюю преступность можно рассматривать в качестве своеобразного индикатора социального благополучия либо неблагополучия молдавского общества. Не случайно предупреждение несовершеннолетней преступности рассматривается мировым сообществом в качестве важнейшего аспекта предупреждения преступности в обществе в целом [22, стр. 5].

Авторы Гладкий Г. и Попа В. под преступностью несовершеннолетних понимают негативное массовое социальное, уголовно-правовое и историко-эволюционное явление, охватывающее систему преступлений, совершаемых, зачастую в группе, на определенной территории, в определенный период времени, лицами в возрасте от 14 до 18 лет [4, стр. 34].

Несовершеннолетняя преступность в Республике Молдова – это негативное, исторически изменчивое социально – уголовно-правовое явление, охватывающее период жизни с 14 до 18 лет включительно, а также выражающееся в количестве преступлений, совершенных на территории Республики Молдова за определенный период времени.

Доля несовершеннолетней преступности в общем объеме всегда достаточно невелика, поскольку охватывает период жизни с 14 до 18 лет включительно. Существует необходимость выделения преступности несовершеннолетних в качестве самостоятельного криминологического исследования, что объясняется многими причинами.

Во-первых, это обуславливается важностью и масштабностью задач по охране жизни и здоровья несовершеннолетних и формированием в этой связи государственной политики по защите прав и законных интересов детей и подростков. Во-вторых, это также обуславливается тесно связанной с особенностями и спецификой уровня и структуры преступности, ее причин и динамики, высокой преступной активностью подростков.

Несовершеннолетняя преступность является индикатором духовного состояния общества, т. к. подростки всегда в здоровой социальной среде выступают наиболее гуманными и миролюбивыми категориями населения [17, стр. 85].

Причины и условия преступности несовершеннолетних – это те же социально-негативные явления и процессы, которые детерминируют преступность в целом. Вместе с тем довольно резкий рост инфляции в последние годы в Республике Молдова, недавняя пандемия Covid-19, война в соседней стране – Украине, и ряд других причин ухудшивших экономическое положение в стране многих семей привело к тому, что в последние годы в причинном комплексе, обуславливающем преступное поведение подростков, произошли значительные изменения.

Характер преступности несовершеннолетних и ее детерминации таковы, что в борьбе с ней во главу угла должны ставиться не меры уголовной репрессии, а превентивные подходы. Общество нуждается в тщательно проработанной, рассчитанной на перспективу концепции государственной политики предупреждения преступности несовершеннолетних. Первостепенное значение имеют нейтрализация, блокирование, ограничение действия экономических причин и условий данного вида преступности, ресурсное обеспечение ее предупреждения. Требуются постоянные усилия государства и общества, направленные на создание в стране принципиально нового положения, при котором не должно быть заброшенных, запущенных детей ни в детских домах, ни на улице, ни в семье [21, стр.134].

Авторы Зайнетдинова А. А., Резяпов А. А. среди причин несовершеннолетней преступности выделяют также следующие: возросшая степень усложненности семейного воспитания: современные дети начинают развиваться быстрее, нежели раньше, что усложняет процесс их воспитания, родители не успевают за уровнем их развития; малая степень занятости подростков: в городской среде несовершеннолетние лица имеют множество условий для получения дополнительного образования, однако либо их родители зачастую не имеют финансовых средств для оплаты подобных занятий, либо сами подростки не имеют желания увлекаться этим в силу своей незаинтересованности; часть иногородних подростков, поступающие в учебные заведения для получения среднего специального или высшего образования проживают на съемных квартирах, в связи с чем происходит снижение воспитательного воздействия на них; трудная жизненная ситуация, неблагоприятная обстановка в семье, отрицательный пример со стороны близких людей «толкают» подростка на совершение противоправных действий: сначала они просят «милостыню», а потом совершают карманные кражи, что становится началом их криминального пути; употребление алкоголя, наркотических и психотропных веществ: к сожалению, последние в настоящее время стали легкодоступными – достаточно иметь гаджет с выходом в информационно-телекоммуникационную сеть «Интернет» [18].

Причин может быть множество и у каждого они свои – все зависит от жизненной ситуации.

Среди основных причин несовершеннолетней преступности согласно отчету Генеральной прокуратуры Республики Молдова за 2023 год относятся: материальное положение и неблагоприятные условия воспитания детей, дефицит образовательного и эмоционального развития в семье, деградация нравственных и духовных ценностей, опасная социальная среда, отсутствие программ по снижению девиантного поведения, профилактики и всесторонней помощи детям, находящимся в конфликте с законом, и их семьям и другие [11].

Статистические данные о преступности несовершеннолетних согласно отчету Генеральной прокуратуры Республики Молдова за 2024 год свидетельствуют, что основными причинами, обуславливающими совершение несовершеннолетними преступных деяний, являлись: материальное положение и опасная социальная среда их взросления, ослабление роли семьи и системы образования в обучении и воспитании детей, недостаточная активность соответствующих органов в решении детских проблем, пассивность гражданского общества к проблемам подрастающего поколения в целом и в борьбе с преступностью несовершеннолетних в частности [12].

Среди основных причин, способствующих и стимулирующих совершение преступлений несовершеннолетними, можно назвать также следующие: существенный разрыв между обеспечением несовершеннолетних продуктами питания, одеждой и услугами, необходимыми им, и сократившимися покупательскими возможностями в связи с общим экономическим кризисом, приведшим к обнищанию многих семей; невозможность трудоустройства для получения законного, удовлетворительного и постоянного дохода; низкий уровень образования; сравнительно легкий доступ к алкоголю и наркотикам. Каждый седьмой несовершеннолетний совершил преступление в состоянии алкогольного опьянения; также увеличивается вовлечение несовершеннолетних в торговлю и распространение наркотиков, которое осуществляется в местах массового скопления молодежи: в ночных клубах, школах, колледжах и вузах. Количество несовершеннолетних, больных наркоманией, по сравнению с 1991 годом увеличилось в 3 раза; низкий уровень деятельности органов, уполномоченных вести борьбу с преступностью среди несовершеннолетних; негативное влияние на формирование личности несовершеннолетних информационной пропаганды по телевидению и в средствах массовой информации садистских, порнографических, жестоких сцен и т.п. [2, стр. 315].

Низкий уровень школьной подготовки, проявляющийся в неустойчивом уровне накопленных знаний, отсутствии навыков постоянного и организованного труда, выполнения социальных и профессиональных обязанностей, способствует формированию личностных моделей, склонных к иждивенческому, асоциальному или правонарушительному образу жизни. При этом на недостаточную школьную подготовку влияет как ряд объективных экономических и социальных факторов (недостаточное количество образовательных учреждений, большой поток учащихся, недостаточная материальная обеспеченность), так и субъективных – уровень подготовки учителей, а также поверхностность проводимой воспитательной работы [5, стр. 156].

С криминологической точки зрения, несовершеннолетний преступник обладает специфическими биологическими и психологическими чертами. К ним, относятся: отсутствие жизненного опыта, неполная сформированность социальных ориентиров; повышенная степень влияния; ориентация на неформальные группы, стремление к самоутверждению в них; склонность к проявлению самостоятельности; вызывающее отношение к морально-правовым нормам; криминальный «романтизм», склонность перекладывать вину на других; полное подчинение авторитету рецидивистов; безответственность за свои поступки, ориентация на сиюминутное удовлетворение [1, стр. 346].

Большинство несовершеннолетних правонарушителей начинают свою криминальную «карьеру» с неуспеваемости в школе, прогулов, эмоционального разложения в семье, бродяжничества, вербальной или физической агрессии и т. д. [8, стр. 115].

Лица, совершившие преступления в раннем возрасте, труднее поддаются исправлению и перевоспитанию и, следовательно, составляют основной «резерв» рецидивной преступности. Именно по этим причинам, чем раньше профилактические меры применяются к несовершеннолетним, совершившим мелкие преступления, тем больше шансов подавить преступную направленность.

Автор И.-Ч. Зека отмечает, что личность несовершеннолетнего преступника характеризуется ее аморфностью, отсутствием амбиций, адекватной сбалансированностью, низким моральным состоянием, неорганизованные или неполными семьями, все это является или может являться причинами, генерирующими состояние риска возможной несовершеннолетней преступности [16, стр. 120].

Пытаясь установить психологический портрет несовершеннолетнего и его склонности, автор Иг. Чобану выделяет следующее: склонность к агрессии, враждебность к принятым в обществе нормам, эмоциональную неустойчивость, социальную дезадаптацию, чувство неуверенности, эмоциональную неуравновешенность и т. д. [2, стр. 317].

Психологический портрет несовершеннолетнего преступника некоторые румынские авторы описывают следующим образом: склонность к агрессии, основанная на фоне

враждебности и отрицания социально принятых ценностей; социальная дезадаптация, являющаяся результатом чувства незащищенности, которое несовершеннолетний пытается подавить; экзистенциальная неуравновешенность несовершеннолетнего, выражающаяся в страстях, пороках или извращениях; эмоциональная неустойчивость, порожденная хрупкостью и недостатками в образовании несовершеннолетнего [3, стр. 166].

Для преступлений, совершаемых несовершеннолетними, характерна большая жестокость по сравнению со взрослой преступностью; применяемое насилие является большим, чем необходимо для достижения противоправной цели. Это связано с тем, что в силу меньшего жизненного опыта несовершеннолетние не в состоянии оценить негативный эффект их посягательства, не чувствуют чужой боли, не ощущают такого же, как у взрослых, страха перед наказанием и даже перед смертью, склонны к хулиганским действиям с целью продемонстрировать собственное превосходство над потерпевшим [19, стр. 172].

Российские криминологи отмечают, что для несовершеннолетних характерны хаотичность, несформированность собственной системы взглядов, позиций, ценностей; повышенная зависимость поведения от мнений и оценок друзей; эмоциональность, неспособность критически анализировать свои поступки и поведение других людей. Перечисленные особенности личности включаются и начинают действовать в механизме преступного поведения при конфликтных ситуациях в семье, среди друзей, при безнадзорности и беспризорности и т.п. [20, стр. 792].

Для более наглядной картины: выделения основных криминологических особенностей несовершеннолетней преступности, далее рассмотрим основные показатели несовершеннолетней преступности в Республике Молдова последних лет.

В 2021 году согласно данным Национального Бюро Статистики Республики Молдова было зарегистрировано 695 преступлений, совершенных несовершеннолетними или с их участием, что составило 2,6% от общего числа зарегистрированных преступлений. По сравнению с 2020 годом, количество преступлений, совершенных несовершеннолетними, увеличилось на 14,7%, особенно преступлений против собственности. Наиболее часто несовершеннолетние совершали кражи – 52,8%, грабежи – 9,5% и хулиганство – 6,5%. На 100 тысяч детей в возрасте от 0 до 17 лет приходилось 124 преступления, совершенных несовершеннолетними, по сравнению с 134 преступлениями в 2017 году, когда был зафиксирован самый высокий уровень преступности среди несовершеннолетних за последние 5 лет. [14]

В 2022 году среди преступлений, совершенных несовершеннолетними преобладали преступления средней тяжести, в совершении которых участвовало 771 (888 – в 2021 году) несовершеннолетний, далее следуют тяжкие преступления, в совершении которых участвовало 188 (192 – в 2021 году) несовершеннолетних и незначительные, в совершении которых участвовало 74 (69 – в 2021 году) несовершеннолетних, 3 (8 – в 2021 году) несовершеннолетних совершили чрезвычайно тяжкие преступления и 3 (6 – в 2021 году) несовершеннолетних совершили особо тяжкие преступления.

Согласно критерию регионального деления происхождения несовершеннолетних, совершивших преступления, отмечается, что преступность в среде несовершеннолетних сосредоточена в городской местности – 593 несовершеннолетних (678 – в 2021 году), по сравнению с сельской местностью 446 (485 – в 2021 году) несовершеннолетних,

Пропорция составляет: городская несовершеннолетняя преступность – 57,07%, сельская несовершеннолетняя преступность – 42,93% [7].

В результате анализа статистических данных было установлено, что в совершении 705 преступлений, зарегистрированных в течение 2022 года, участвовало 1039 (851 – в 2021 году) несовершеннолетних, из них 974 (1087 – в 2021 году) мальчиков и 67 (76 – в 2021 году) девочек. Из них к уголовной ответственности привлечено было 728 несовершеннолетних (70,07%).

По возрасту несовершеннолетних, участвовавших в совершении преступлений в 2022 году, выделяем: 345 несовершеннолетних в возрасте 17 лет; 19 несовершеннолетних в воз-

расте 13 лет; 353 несовершеннолетних в возрасте 16 лет; 15 несовершеннолетних в возрасте 12 лет; 167 несовершеннолетних в возрасте 15 лет; 6 несовершеннолетних в возрасте 11 лет; 125 несовершеннолетних в возрасте 14 лет; 9 несовершеннолетних в возрасте до 10 лет.

Социальный статус несовершеннолетних, совершивших преступления в 2022 году: 497 несовершеннолетних – из полных семей; 171 несовершеннолетний – из неполных семей; 78 несовершеннолетних – разлучены с родителями; 29 несовершеннолетних – являлись бездомными.

Анализ места жительства показал, что: 593 несовершеннолетних – жители городской местности; 446 несовершеннолетних – жители сельской местности.

Следует отметить, что: 1013 несовершеннолетних совершили преступление впервые; 26 несовершеннолетних совершили преступление повторно.

Из общего числа 1039 несовершеннолетних, привлеченных к совершению/участию в преступлениях, 328 несовершеннолетних не работали и не учились, 424 несовершеннолетних обучались, 17 несовершеннолетних условно были осуждены, 47 несовершеннолетних находились в состоянии алкогольного и наркотического опьянения во время совершения преступления [7].

Подразделениями полиции за первые 06 месяцев 2023 года из общего числа преступлений, 1,69% составляют преступления, совершенные несовершеннолетними или с их участием. Так, несовершеннолетними и с их участием зарегистрировано было 178 преступлений, что на 39,66% меньше, чем за аналогичный период 2022 года. В совершении преступлений участвовали 299 несовершеннолетних. По 154 делам уголовное преследование было окончено, из них 114 направлены на рассмотрение в суд. По возрасту несовершеннолетних, участвовавших в совершении преступлений, выделяем, что большинство преступлений совершено несовершеннолетними в возрасте 17 лет. Стоит отметить, что 293 ребенка совершили преступления впервые, а 6 детей совершили преступления повторно.

В 2022 году наиболее часто несовершеннолетние совершали: кражи – 59,9%, грабежи – 11,9% и хулиганство – 4,5%. [13]

В структуре несовершеннолетней преступности, за первые 06 месяцев 2023 года выделялись следующие категории преступлений, совершенных несовершеннолетними или с их участием: преступления, относящиеся к половой сфере – 5 преступлений; преступления против собственности – 116, из них: грабежи – 10; разбои – 2; кражи – 104; преступления против общественной безопасности и общественного порядка: хулиганство – 12; преступления, связанные с наркотиками – 6; иные – 39.[6]

По данным Министерства внутренних дел, в 2024 г. на территории Республики Молдова было зарегистрировано 24,6 тыс. преступлений, что на 2,5% больше по сравнению с 2023 годом. Уровень преступности в 2024 г. составил 102 преступления на 10 тыс. жителей против 99 преступлений в 2023 году.

В 2024 году было зарегистрировано 493 преступления, совершенных несовершеннолетними или с их участием, что составило 2,0% от общего числа зарегистрированных преступлений. По сравнению с 2023 годом количество преступлений, совершенных несовершеннолетними, увеличилось на 9,8%. Наиболее часто несовершеннолетние совершали кражи – 45,6%, мошенничество – 15,0%, хулиганство – 7,7% и разбои – 6,7%. На 100 тысяч детей в возрасте от 0 до 17 лет приходилось 97 преступлений, совершенных несовершеннолетними, против 88 преступлений в 2023 году.

По данным Министерства внутренних дел, в 2024 году зарегистрировано около 11,0 тыс. лиц, совершивших преступления, что на 2,0% меньше, чем в 2023 году. На 10 тыс. жителей приходилось 45,5 преступников. На 10 тыс. детей в возрасте от 0 до 17 лет приходилось 15,8 несовершеннолетних, совершивших преступления. В общем числе лиц, совершивших преступления, доля мужчин, совершивших преступления, составила 92,1%, женщин – 7,9%.

По данным Агентства по цифровизации в юстиции и судебного администрирования, число лиц, осужденных в первой инстанции в 2024 году, составило 10,9 тыс. человек, или около 30 человек ежедневно осуждались. По сравнению с 2023 годом число лиц, осужденных в первой инстанции, увеличилось на 19,6%. В среднем на 10 000 жителей приходилось 44,9 осужденных первой инстанции по сравнению с 37,6 в 2023 году. На 10 000 женщин приходилось в среднем 6,3 осужденных женщин по сравнению с 89,1 осужденных мужчин. Количество осужденных несовершеннолетних составило 5,5 осужденных на 10 000 детей в возрасте от 0 до 17 лет.

В 2024 году в основном применялись следующие виды уголовных наказаний: лишение свободы на определенный срок – 3762 человека (34,5%), неоплачиваемый труд в пользу общества – 3586 человек (32,9%), условное осуждение – 2027 человек (18,6%), штраф – 1511 человек (13,9%). В отношении несовершеннолетних преобладали лишение свободы на определенный срок (51,6%), условное осуждение (18,9%) и неоплачиваемый труд в пользу общества (17,8%) [15].

Следует заметить, что прокурорам, специализирующихся в работе с несовершеннолетними, а также единой реализации уголовной политики в части ресоциализации, реабилитации и реинтеграции в общество несовершеннолетних, находящихся в конфликте с законом, Генеральной прокуратурой Республики Молдова разработана Общая инструкция № 7-11д/2024-71 от 18.04.2024 г., в которой прокурорам рекомендовано по возможности применять институт освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности или институт освобождения несовершеннолетних от уголовного наказания с применением в обоих случаях принудительных мер воспитательного характера [12].

Рост числа несовершеннолетних, осужденных к лишению свободы на определенный срок, обусловлен ростом числа несовершеннолетних, совершивших преступления в период испытательного срока, который составил 53,51%, что обусловлено низким уровнем применения инициативных обязанностей несовершеннолетних по участию в программах пробации, что снижает профилактический и воспитательный эффект уголовного наказания. Однако, дополнения и изменения, внесенные в статью 90 ч. (6¹) Уголовного кодекса РМ Законом № 136 от 06.06.2024 (вступил в силу с 07.09.2024), увеличат уровень участия несовершеннолетних в программах пробации, что приведет к снижению уровня применения наказаний в виде лишения свободы на определенный срок [12].

Подразделения полиции за первые 06 месяцев 2025 года было зарегистрировано 9423 преступления (по сравнению с 9883 преступлениями в первые 06 месяцев 2024 года), из которых 35% пришлось на муниципий Кишинёв. Уровень преступности снизился на 4,7% по сравнению с аналогичным периодом 2024 года. Преступность несовершеннолетних, являясь составляющей криминогенной обстановки, составила 1,61% от общего числа преступлений, зарегистрированных подразделениями полиции на территории Республики Молдова. Так, по фактам преступлений, совершенных несовершеннолетними, зарегистрировано 152 (227 – в 2024 году) [9] уголовных дел, что на 33,03% меньше, чем за аналогичный период 2024 года, из них 194 (141-в 2024 году) – мальчики и 26 (13 – в 2024 году) – девочки.

Большинство преступлений совершенных несовершеннолетними было в возрасте 17 лет. Из общего количества возбужденных 152 (227 в первые 06 месяцев 2024 года) уголовных дел, по 132 (208 в первые 06 месяцев 2024 года) уголовным делам уголовное преследование окончено, из них направлено для рассмотрения в суд 108 (184 в в первые 06 месяцев 2024 года), прекращено 24 (24 в первые 06 месяцев 2024 года). В совершении преступлений участвовало 220 (347 в первые 06 месяцев 2024 года) несовершеннолетних, из них к уголовной ответственности привлечено 162 (253 в первые 06 месяцев 2024 года) несовершеннолетних, т.е. 73,64%, 2 (1 в первые 06 месяцев 2024 года) несовершеннолетних освобождены от уголовной ответственности и 3 (0 в первые 06 месяцев 2024 года) несовершеннолетних осуждены условно. Стоит отметить, что 217 (346 в первые 06 месяцев 2024 года)

несовершеннолетних совершили преступления впервые. Из общего количества 220 (347 в первые 06 месяцев 2024 года) детей, вовлеченных в совершение/участие в преступлениях, 56 (89 в первые 06 месяцев 2024 году) детей являлись безработными или отказались от образовательного процесса, 123 (139 в первые 06 месяцев 2024 году) детей обучаются в образовательном процессе, 41 ребенок относится к другим категориям [10].

Проанализировав основные показатели несовершеннолетней преступности в Республике Молдова, далее выделим следующие ее криминологические особенности.

Криминологические особенности несовершеннолетней преступности – это совокупность факторов, признаков и закономерностей, которые отличают преступность несовершеннолетних от взрослой с точки зрения криминологии (науки о преступности, её причинах и мерах борьбы).

Несовершеннолетняя преступность – это преступная деятельность, совершаемая лицами, не достигшими совершеннолетия (обычно до 18 лет). У этой категории преступности есть ряд особенностей, отличающих её от взрослой:

- *Возраст преступника*: преступления совершаются подростками от 14 до 18 лет. (в зависимости от юрисдикции и тяжести преступления).

Уголовной ответственности согласно действующему законодательству Республики Молдова подлежат вменяемые физические лица, которые в момент совершения преступления достигли 16 лет. Тем не менее, согласно ч.(2) ст. 21 УК РМ физические лица в возрасте от 14 до 16 лет подлежат уголовной ответственности только при совершении преступлений, предусмотренных статьями 145, 147, 151, частью (2) статьи 152, статьей 164, частями (2) и (3) статьи 166, статьями 171, 172, 175, 186 – 188, частями (2)–(6) статьи 189, частями (2)–(5) статьи 190, частями (2)–(4) статьи 192, частями (2) и (3) статьи 1921, частью (4) статьи 196, частью (2) статьи 197, частью (3) статьи 212, пунктом b) части (4) статьи 217, частью (3) и пунктами b) и d) части (4) статьи 217/1, пунктами a) и b) части (3) статьи 217/3, статьей 217/4, частью (2) статьи 217/6, статьями 260, 268, 270, 271, статьями 275, 280, 281, 283 – 286, частями (2) и (3) статьи 287, частью (2) статьи 288, частью (2) статьи 290, частью (2) статьи 292, частью (2) статьи 317, статьей 342.

Наиболее криминогенный возраст: 16–17 лет.

- *Психологические особенности*: несформированность психики, склонность к импульсивным действиям; повышенная внушаемость, подражание авторитетам; слабое понимание последствий своих поступков; стремление к самоутверждению через нарушение правил.
- *Социальные причины*: неблагополучная семья (насилие, алкоголизм, отсутствие контроля); отсутствие занятости, досуга, нормального общения со взрослыми; влияние уличных компаний, асоциальной среды; школьные трудности, буллинг, неуспешность в учёбе.
- *Групповой характер преступлений*: часто преступления совершаются в группе, в том числе в составе неформальных объединений (компании, банды). До 60–70 % преступлений совершается в составе группы; в группе подростки склонны к подражанию, теряют индивидуальную ответственность, поддаются давлению сверстников.
- *Преобладание корыстной и насильственно-корыстной мотивации*: Основной тип преступлений совершаемых несовершеннолетними – преступления против собственности: кражи, грабежи, разбои, угоны.

Мотивы совершения преступлений: получение «лёгких» денег; стремление к вещам, которые невозможно купить честным путём; подражание криминальной культуре.

Также встречаются акты вандализма, хулиганства, вымогательства.

- *Повышенная рецидивность*: без должной социальной помощи и контроля подростки могут повторно совершать преступления. Причины: отсутствие эффективной коррекционной работы; клеймо «преступника» (со стороны общества); возврат в криминогенное окружение.

➤ *Особый подход в уголовной политике:*

- *применение воспитательных мер, а не только уголовного наказания.* Так, лицо, не достигшее 18 лет, согласно ч. (1) ст.54 УК РМ и впервые совершившее незначительное преступление или преступление средней тяжести, может быть освобождено от уголовной ответственности в соответствии с положениями уголовной процедуры, если установлено, что его исправление возможно без привлечения к уголовной ответственности. К таким лицам, освобожденным от уголовной ответственности применяются принудительные меры воспитательного характера, предусмотренные статьей 104 УК РМ.
- *индивидуализации уголовного наказания.* Так, согласно ч. (3) ст. 70 УК РМ при назначении лишения свободы лицу, которому на момент совершения преступления не исполнилось 18 лет, срок лишения свободы назначается в пределах половины максимального наказания, предусмотренного уголовным законом за совершенное преступление.

Согласно ч. (3) ст.71 УК РМ пожизненное заключение не может быть применено к несовершеннолетним

➤ *Импульсивность и эмоциональность:* преступления часто совершаются в аффективном состоянии – без чёткого плана, необдуманно; подростки более склонны к рискованному поведению и хуже прогнозируют последствия.

➤ *Половозрастные различия:*

- подавляющее большинство правонарушителей – мальчики (в Молдове около 90–95 % от всех несовершеннолетних преступников);
- у девочек преступления чаще носят эмоциональный или ситуативный характер, у мальчиков – системный, с повторениями.

➤ *Скрытый (латентный) характер части преступлений:* многие правонарушения не фиксируются официально: мелкие кражи; школьное насилие; «буллинг» и вымогательства. Итак, несовершеннолетняя преступность в Республике Молдова имеет свои особенности, которые проявляются в уровне и динамике такой преступности, в причинах, условиях и мотивации, совершаемых преступлений, совершаемых несовершеннолетними. Эти особенности связаны с определенными свойствами личности несовершеннолетних и их статусом в молдавском обществе. Соответственно имеется и специфика борьбы с таким видом преступностью.

Библиография:

1. BÎRGĂU, M. *Criminologie*, Ed. a 2-a rev. și compl. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010, p. 346, ISBN 978-9975-4098-9-6
2. CIOBANU Ig. *Criminologie*. Chișinău, 2011, p. 315-316, ISBN 978-9975-9912-2-3
3. DOGARU L. *Criminologie*. București: Pro Universitaria, 2017, p. 166-167, ISBN 978-606-26-1131-6 343.9
4. GLADCHI Gh., POPA V. *Conceptul și particularitățile criminologice ale criminalității minorilor*. În: Revista Națională de Drept, nr. 5, 2016, p. 34
5. GRATI V. *Personalitatea infractorului minor*, p. 156. [online] [citat 30.08.2025] Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/154-159_9.pdf
6. Nota informativă a IGP, privind starea delincvenței juvenile și activitatea pe domeniul siguranță copii pe parcursul a VI luni ale anului 2023 secția siguranță copii, [online] [citat 05.09.2025] Disponibil: https://www.politia.md/sites/default/files/nota_informativa_pe_domeniul_siguranta_copii_6_luni_2023.pdf
7. Nota informativă privind starea delincvenței juvenile și activitatea pe domeniul siguranță copii pe parcursul a XII luni ale anului 2022 secția siguranță copii [online] [citat 04.09.2025] Disponibil: https://www.politia.md/sites/default/files/nota_informativa_privind_starea_delicvenței_juvenile_si_activitatea_pe_domeniul_siguranta_copii_pe_parcursul_a_12_luni_2022.pdf
8. PARASCHIV, G., PARASCHIV, D.-Ș., PARASCHIV, E. *Criminologie: evoluția cercetărilor privind cauzalitatea și prevenirea infracțiunilor*. București, 2014, p. 115, ISBN 978-606-26-0024-2

9. Raport cu privire la activitatea poliției pentru 6 luni anul 2024, Chișinău, 2024 [online] [cit 29.08.2025] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/media/documents/2025-07/igp_raport_activitate_6_luni_2024.pdf
10. Raport cu privire la activitatea poliției semestrul I, anul 2025, Chișinău, 2025 [online] [cit 29.08.2025] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/media/documents/2025-07/34-1-4847_int_10.07.2025.pdf
11. Raport privind activitatea procuraturii Republicii Moldova pentru anul 2020, [online] [cit 04.09.2025] Disponibil: <https://www.procuratura.md/sites/default/files/202402/Raportul%20de%20activitate%20al%20Procuraturii%20pentru%20anul%20%202023.pdf>
12. Raport privind activitatea procuraturii Republicii Moldova pentru anul 2024, [online] [cit 04.09.2025] Disponibil: <https://www.procuratura.md/sites/default/files/2025-04/raport-privind-activitatea-procuraturii-anul-2024-final.pdf>
13. Raportul BNS: Nivelul infracționalității în anul 2022, [online] [cit 03.09.2025] Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infracționalității-in-anul-2022-9478_60321.html
14. Raportul BNS: Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2021 [online] [cit 03.09.2025] Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infracționalității-in-republica-moldova-in-anul-2021-9478_49944.html
15. Raportul BNS: Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2024 [online] [cit 03.09.2025] Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infracționalității-in-republica-moldova-in-anul-2024-9478_61676.html
16. ZECA I.-C. *Personalitatea infractorului: aspecte criminologice*. Teza de doctor în drept. Chișinău, 2015, p. 120 [online] [cit 30.08.2025] Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/23450/ionela_zeca_thesis.pdf
17. БУБЛИЙ Е.Н. *Криминологическая характеристика преступности несовершеннолетних*, стр. 85-86. [online] [cit 30.08.2025] Disponibil: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/93105/1/Bubliy_E.N..pdf
18. ЗАЙНЕТДИНОВА А.А., РЕЗЯПОВ А.А. *Понятие современной преступности несовершеннолетних*. [online] [cit 19.08.2025] Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-sovremennoy-prestupnosti-nesovershennoletnih>
19. *Криминология: учеб. пособие* / С. В. ШЕВЕЛЕВА, А. А. ГРЕБЕНЬКОВ; В. Е. НОВИЧКОВ; Отв. ред. А. А. ГРЕБЕНЬКОВ; Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2011, стр. 172-173, ISBN 5-89123-931-4
20. *Криминология: учебник для вузов* / под общ. ред. А.И. ДОЛГОВОЙ. Москва, 2005. стр. 792, ISBN 5-89123-931-0
21. ПЛЕТЕНЕВА, Д. А. *Криминология: электронный учебно-методический комплекс для специальностей: 1-24 01 02 «Правоведение», 1-24 02 03 «Экономическое право»* / Д. А. Плетенева; БГУ, Юридический фак., Каф. уголовного права. Минск: БГУ, 2022, стр. 134-136, ISBN 5-4590-2348-3
22. ПРОЗУМЕНТОВ Л.М. *Криминологическая характеристика преступности несовершеннолетних: (Региональный аспект)*. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2004, стр. 5, ISBN 5-7511-1808-1

CZU 343.98

METODOLOGIA CRIMINALISTICĂ – PUNTE ÎNTRE ȘTIINȚĂ ȘI PRACTICĂ ÎN PROCESUL PENAL

Natalia JANU, dr., asist. univ., *Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *Criminalistics methodology represents the scientific foundation of the criminal process, ensuring the legality, objectivity, and efficiency of crime investigation. It standardizes judicial practice and provides a clear guideline for law enforcement and prosecution bodies. In the academic context, the knowledge of criminalistics methodology is essential for law students, as it bridges theory and practice and contributes to the training of competent and responsible professionals in the field of law.*

Keywords: *forensic science, forensic methodology, forensic methodics, technique, criminal procedure, criminal investigation, Faculty of Law.*

Studiile din cadrul facultăților de drept joacă un rol esențial în formarea viitorilor specialiști ai domeniului juridic, oferindu-le nu doar cunoștințe teoretice, ci și instrumente practice indispensabile integrării în profesie. Legătura directă a acestora cu instituțiile judiciare și de aplicare a legii, prin stagii de practică și colaborări interinstituționale, consolidează pregătirea viitorilor juriști, procurori, avocați sau judecători. Astfel, facultatea devine un spațiu de convergență între teorie și practică, între cercetarea științifică și activitatea aplicată, contribuind direct la formarea unor specialiști competenți, responsabili și capabili să răspundă provocărilor actuale ale societății.

Un exemplu elocvent îl constituie *Facultatea de Drept și Științe Sociale a USARB*, care se remarcă printr-o colaborare constantă cu angajatorii și printr-o rată înaltă de angajare a absolvenților, ce depășește 70% [10, p. 59] în primul an după finalizarea studiilor. Absolvenții facultății își desfășoară activitatea în instituții precum Judecătoria Bălți, Procuratura Anticorupție sau Procuratura Republicii Moldova [10, p. 18], iar interesul sporit pentru programele de master în Științe penale confirmă necesitatea unei pregătiri aprofundate și interdisciplinare. Printre disciplinele esențiale, pentru formarea viitorilor specialiști în domeniul penal, se numără *criminalistica*, întrucât aceasta oferă nu doar cunoștințe teoretice, ci și abilități practice indispensabile investigării și soluționării infracțiunilor. În acest sens, *criminalistica* devine o veritabilă punte între teorie și practică, iar *metodologia criminalistică* reprezintă un instrument fundamental pentru descoperirea adevărului judiciar și pentru consolidarea statului de drept.

Criminalistica, ca domeniu științific ce dispune de un arsenal vast de cunoștințe și mijloace acumulate de-a lungul a peste un secol de existență, poate fi considerată o știință consolidată și matură. Autorii Golubenco Gh. și Badia A., în calitatea lor de cadre didactice, dar și practicieni, au subliniat, în lucrarea sa, importanța pregătirii profesionale a practicienilor implicați în investigarea infracțiunilor [4, p. 5]. Totodată, din perspectiva didactică, Dumnealor au constatat că studenții și, în parte, masteranzii manifestă adesea cunoștințe insuficiente în domeniu, fapt ce poate genera ulterior deficiențe în activitatea practică, mai ales în aplicarea procedurilor și mijloacelor tehnicii criminalistice pentru combaterea criminalității. Ca urmare, autorii au formulat propuneri relevante de ordin metodico-didactic și practic, menite să stimuleze interesul celor instruiți pentru această știință și să faciliteze procesul de asimilare a cunoștințelor teoretice [4, p. 11].

Astfel, în justă și logică măsură, autorii menționează că procesul educațional în domeniul criminalisticii trebuie să se sprijine pe o bază materială adecvată, care să reproducă, pe cât posibil, mediul și situațiile reale în care vor activa absolvenții. O astfel de abordare are rolul de a forma deprinderile practice necesare soluționării sarcinilor concrete din cadrul urmăririi penale [4, p. 11].

Criminalistica reprezintă o ramură fundamentală a științelor juridice, având ca obiect principal identificarea, descoperirea și clarificarea circumstanțelor în care au fost comise infracțiunile, în vederea stabilirii adevărului judiciar. În urma unor cercetări complexe și laborioase cuprinse într-un tratat de criminalistică, autorii Rusu V. și Jitariuc V. propun mai multe clasificări ale subramurilor acestei discipline.

Astfel, potrivit unei prime clasificări prezentate, *criminalistica* se împarte în **criminalistică tehnico-științifică, criminalistică tactică și criminalistică metodologică** [6, p. 43].

O altă clasificare distinge următoarele compartimente: **teoria generală sau introducerea în criminalistică, tehnica criminalistică, tactica criminalistică și metodică criminalistică** [6, p. 43-44].

Se observă că aceste componente sunt, în esență, apropiate, dar diferă prin denumirile utilizate de diverși autori, ceea ce ridică întrebarea privind existența unor diferențe de ordin semantic, teoretic și practic între acestea. În special, pentru tema de față, este relevantă distincția dintre noțiunea de „criminalistică metodologică” și cea de „metodică criminalistică”, termeni care apar în lucrările de specialitate și care necesită o clarificare conceptuală între noțiuni precum „metodologie” și „metodică”.

Din punct de vedere etimologic, termenul „*metodologie*” provine din limba greacă, de la cuvintele „*methodos*” (metodă) și „*logos*” (știință), având semnificația de „știință a metodelor”.

În accepțiunea sa generală, metodologia desemnează un ansamblu de principii, reguli și procedee care pot fi aplicate în cadrul diferitelor discipline, precum și formele specifice de instruire asociate acestora [7].

Potrivit DEX *metodologia* este definită ca „Totalitatea metodelor de cercetare folosite într-o știință.”, iar într-o altă accepțiune este considerată „metodă de cunoaștere cu maximum de generalitate; metoda cea mai generală de cunoaștere.” [9].

Pornind de la aceste definiții, putem înțelege **metodologia criminalistică** drept ansamblul de metode utilizate în investigarea infracțiunilor, cu scopul stabilirii realității obiective și al aflării adevărului judiciar.

Prezintă un interes deosebit studiul autorului Golubenco Gh. în care este descrisă evoluția noțiunii de metodologie. Acesta constată că, deși conceptul de „metodologie” s-a cristalizat relativ târziu, elementele sale componente – metodele criminalistice, pot fi identificate încă din cele mai vechi timpuri. Autorul subliniază că evoluția metodelor folosite în procesul de descoperire a infracțiunilor are rădăcini îndepărtate, iar, reluând observațiile profesorului R. Belkin, menționează că „deja în cărțile sacre ale iudeilor, creștinilor și musulmanilor – Tora (Pentateuhul), Biblia și Coranul – există descrieri ale unor procedee de descoperire a adevărului în diverse cauze, prin ceea ce numim astăzi interogatorii, percheziții sau prezentări pentru recunoaștere.” Astfel de practici sunt menționate și în monumentele de drept ale Romei, Greciei, Rusiei, Germaniei, Chinei și altor țări. În China, de pildă, exista „încercarea cu orez”, bazată pe reacții psiho-fiziologice: bănuțului i se dădea să mănânce orez crud, iar incapacitatea de a-l înghiți, cauzată de emoția și tensiunea nervoasă ce opreau secreția salivară, era interpretată drept vinovăție [5, p. 11]. Pe parcursul acestor veacuri chinuitoare, inclusiv până pe la mijlocul sec. al XIX-lea, experiența aplicării metodelor și procedeele de cercetare a infracțiunilor se generalizează și se studia în cadrul urmăririi judiciare penale – astăzi disciplină a dreptului procesual penal [5, p. 14].

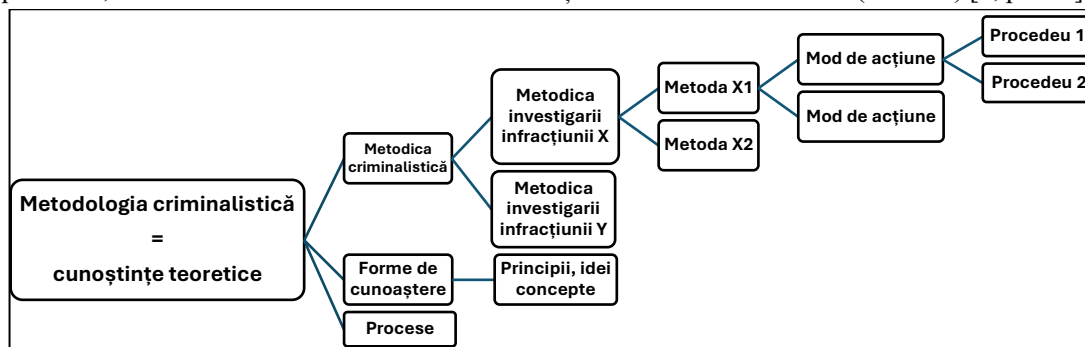
Treptat metodele folosite la descoperirea infracțiunilor au evoluat, evoluție determinată de transformările sociale și de schimbările legate de proprietate, care au generat noi forme de criminalitate. În acest context, practicienii și cercetătorii au resimțit necesitatea elaborării unor metode și mijloace mai eficiente de combatere a fenomenului infracțional [5, p. 14]. Această tendință a cunoscut o dezvoltare accelerată la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, perioadă în care s-au pus bazele științei criminalistice [5, p. 21].

După cum se observă, *metodologia criminalistică* s-a conturat relativ târziu în cadrul sistemului cunoștințelor criminalistice, reprezentând, de fapt, un indiciu al maturizării acestei științe. Originile sale se regăsesc în practicile utilizate de polițiști, detectivi și alți profesioniști, care, ulterior, au fost transformate în principii, sisteme și teorii. Acestea au permis integrarea urmelor infracționale, a faptelor și a tiparelor de comportament într-o matrice capabilă să ofere indicii despre tipul infracțiunii, profilul psihologic al infractorului, vârsta sau alte caracteristici relevante, facilitând astfel descoperirea faptelor penale. Un exemplu ilustrativ este constatarea, devenită legalitate, potrivit căreia mărimea încălțămintei poate indica sexul sau chiar înălțimea autorului. Prin urmare, dezvoltarea teoriei metodelor criminalistice a marcat trecerea la etapa teoretică a acestei științe, etapă ce a contribuit la consolidarea statutului său științific [5, p. 113].

Pornind de la constatarea că metodologia reprezintă un cumul de metode, profesorul Golubenco, în studiul său, a considerat indispensabil a defini acest element al metodologiei. Astfel, în *sens larg* prin *metodă* înțelegem „modul de percepere, însușire și transformare a realității lumii înconjurătoare, o modalitate de cunoaștere a realității, de soluționare a unor sarcini”. În sens restrâns, specific științei criminalistice, autorul definește *metodele criminalistice* ca fiind „proces de formare a cunoștințelor criminalistice, precum și ansamblul de operații, procedee inerente activității de descoperire și cercetare a infracțiunilor” [5, p. 112].

Devine evident că teoria metodologiei acordă o atenție deosebită interpretării unor noțiuni fundamentale, precum „metodă”, „procedeu”, „mod”, „modalitate” și „metodică”. Deși aceste concepte sunt adesea utilizate ca sinonime în limbajul curent și chiar în Dicționarul explicativ al limbii

române sunt definite aproape identic, în metodologia criminalistică ele dobândesc o semnificație distinctă, având roluri specifice în cadrul procesului investigativ. Astfel, profesorul N. Selivanov, ierarhizând aceste noțiuni, consideră că *procedeul* este un element component al *modului de acțiune* (spre exemplu, procedeu de iluminare în cazul microfotograiei), iar acesta din urmă constituie parte componentă a *metodei* (de pildă, metoda microfotograiei), care, fiind îmbinată cu alte metode și procedee, formează în totalitatea lor *metodica* soluționării unei sarcini finale (Schema) [5, p. 114].

Schema: „Elementele metodologiei criminalistice”

Pentru a răspunde întrebării de mai sus privind posibila similitudine între noțiunea de „metodologie” și „metodică”, or aceste noțiuni și în literatura de specialitate din spațiul românesc sunt folosite adesea neunivoc, mai cu seamă pentru a intitula ultimul compartiment al criminalisticii ca știință, ne vom baza pe studiul cercetătorului Golubenco. În urma unei analize complete a mai multor studii, acesta ajunge la concluzia că *metodologia* prezintă un sistem de cunoștințe teoretice, de idei și nu simple modalități de cercetare, pe când *metodica* este teoria despre metodele de cunoaștere ale științei, inclusiv metodele de formare a unor construcții teoretice. Prin urmare, *metodica* criminalistică este un element component al metodologiei [5, p. 116].

Potrivit acestui autor *metodologia criminalistică* poate fi definită ca un sistem de cunoștințe teoretice, ce reflectă procesele, metodele și formele de cunoaștere științifică în domeniul criminalisticii. Cât privește intitularea „compartimentului final al criminalisticii” [3, p. 89] prin sintagma „*metodica criminalistică*” sau „*metodica cercetării și prevenirii anumitor genuri și grupuri de infracțiuni*”, o considerăm potrivită în sensul că exprimă mai precis esența și conținutul acestei părți finale ca sistem de teze științifice, în baza cărora se elaborează ansambluri practice de recomandări și prescripții cu privire la organizarea și realizarea investigațiilor diverselor varietăți de infracțiuni, prezentate normativ în legea penală [5, p. 117].

Delimitare acestor două concepte urmează logica expusă de autoarea Rotaru M. în una din lucrările sale, potrivit căreia *metodologia* este definită ca fiind „totalitatea metodelor, prin aplicarea cărora știința își obține statutul său, iar *metodica* reprezintă totalitatea *procedeeleor* de realizare a principiilor, care întemeiază acest statut, cel de metodologie. *Metodica* are scopul de a-i învăța ceva pe alții printr-o modalitate cât mai rațională, – *metodologia*, însă, – are scopul de a-l face pe cel care vrea să-i învețe pe alții să se facă el însuși „învățat” într-un domeniu concret – indiferent dacă/sau cum va învăța pe alții ceea ce știe” [8, p. 8].

Este important de menționat că metodologia criminalistică cumulează atât metode din alte ramuri ale științei, cât și metode specifice criminalisticii. Autoarea Victoria Cioclea, în lucrarea sa, a sistematizat metodele – elemente de bază componente ale metodologiei criminalistice [2, p. 43] după cum urmează:

- 1) *Metoda dialectico-materialistă*, care se sprijină pe logica cercetării și cuprinde metode precum: analiza, sinteza, inducția, deducția, ipoteza, analogia, abstractizarea și generalizarea.
- 2) *Metode general-științifice*, care au ca suport utilizarea organelor senzoriale și a rațiunii și includ: observația, descrierea, măsurarea, compararea, experimentul, modelarea, matematica și cibernetica, precum și euristica.

3) *Metode speciale*, care se divizează în „*Metode criminalistice propriu-zise*” specifice domeniului cum ar fi metode tehnico-criminalistice, metode tactico-criminalistice, metode de prevenire, descoperire și cercetare criminalistică și „*Metode speciale (împrumutate din alte științe)*” cum sunt: metode antropologice, biologice, sociologice, psihologice și fizico-chimice.

Am considerat necesar a expune această clasificare din mai multe considerente. În primul rând, se conturează locul fiecărei noțiuni pe care ne-am propus să fie definită pentru a o delimita de noțiunea de „metodologie” și pentru a stabili legătura logică între ele. Astfel se confirmă faptul că metoda este un element component al metodicii criminalistice. La rândul său, metoda criminalistică, care este un pilon al criminalisticii, alături de alte idei, concepte, cunoștințe teoretice, formează conceptul de metodologie criminalistică.

Rolul metodologiei criminalistice în practica investigării infracțiunilor este indubitabil. În primul rând, datorită acesteia este asigurat *caracterul științific al cercetării penale*, or metodologia conferă investigației penale un cadru științific riguros, bazat pe principii logice, proceduri verificate și instrumente tehnico-științifice moderne. Prin aplicarea acesteia, cercetarea infracțiunilor nu se desfășoară la întâmplare, ci respectă reguli clare, care garantează obiectivitatea și reproductibilitatea rezultatelor. Astfel, metoda devine garanția că probele sunt obținute legal, corect și pot fi utilizate în procesul judiciar fără riscul excluderii lor.

Un alt rol esențial al metodologiei este acela de a *asigura uniformitatea în aplicarea procedurilor investigative*. Fără metodă, fiecare organ de urmărire penală ar putea proceda diferit, ceea ce ar conduce la discrepante și inegalități în actul de justiție. Standardizarea adusă de metodologie permite aplicarea unitară a principiilor criminalisticii, indiferent de regiune, instituție sau investigator, contribuind, astfel, la formarea unei practici judiciare coerente și predictibile.

Nu în ultimul rând, metodologia reprezintă în sine un *ghid de acțiune* pentru organul de urmărire penală. Ea trasează pașii necesari de la momentul cercetării la fața locului, identificarea și fixarea probelor, până la utilizarea expertizelor criminalistice specializate. În acest fel, investigatorii dispun de o „hartă” metodologică ce le ghidează activitatea și le permite să evite erorile, să prevină pierderea probelor și să asigure coerența întregului proces de investigare.

Este cunoscut faptul că, odată cu trecerea timpului, criminalitatea își schimbă interfața, fiind un fenomen dinamic care produce modificări în nivelul, structura și caracterul criminalității [1, p. 6]. Apariția unor noi tipuri de infracțiuni – precum criminalitatea informatică, fraudele financiare complexe sau infracțiunile transnaționale – impune *adaptarea metodologiei criminalistice*. O metodă eficientă astăzi poate deveni inefficientă mâine, dacă nu se actualizează în raport cu schimbările mediului infracțional. Un element central al acestei dinamici este *interdisciplinaritatea*. După cum am menționat anterior, criminalistica împrumută metode și tehnici din diverse domenii: chimia și biologia contribuie la analiza probelor materiale; informatica oferă instrumente pentru investigarea infracțiunilor cibernetice; psihologia sprijină înțelegerea comportamentului infracțional; iar sociologia ajută la contextualizarea fenomenului criminal. Totodată, metodologiile se actualizează prin *inovații tehnologice*: utilizarea inteligenței artificiale în analiza probelor digitale, exploatarea bazelor de date genetice pentru identificarea suspectilor, expertizele criminalistice digitale și tehnologiile moderne de recunoaștere biometrică. Acestea nu doar că sporesc eficiența investigațiilor, dar contribuie și la creșterea preciziei și obiectivității actului de justiție.

Absența unei metodologii clare și riguroase generează riscuri majore pentru procesul penal. În primul rând, conduce la *haos în cercetarea penală*, manifestat prin pierderea probelor sau colectarea lor incorectă, ceea ce compromite aflarea adevărului. În al doilea rând, lipsa unui cadru metodologic uniform crește *probabilitatea de erori judiciare*, fie prin condamnarea unor persoane nevinovate, fie prin achitarea unor făptuitori vinovați din cauza lipsei de probe administrate corect.

Nu în ultimul rând, un astfel de deficit subminează *încrederea societății în organele judiciare*. Cetățenii percep justiția ca fiind arbitrară și inefficientă, ceea ce afectează legitimitatea instituțiilor statului și consolidarea statului de drept.

Concluzie. Metodologia criminalistică reprezintă un element fundamental al procesului penal, deoarece oferă cadrul științific necesar pentru investigarea și soluționarea corectă a infracțiunilor.

Ea asigură legalitatea și obiectivitatea obținerii probelor, standardizează procedurile investigative și ghidează activitatea organelor judiciare de la cercetarea la fața locului până la expertizele criminalistice.

În cadrul cercetării ne-am propus să definim conceptul de metodologie criminalistică, precum și alte noțiuni conexe, pentru a evidenția locul și rolul acesteia atât în structura științei criminalistice, cât și în procesul de urmărire penală. Un proces penal corect și transparent constituie o condiție fundamentală în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Respectarea standardelor europene privind legalitatea, imparțialitatea și accesul egal la justiție nu reprezintă doar o cerință formală de armonizare legislativă, ci și o garanție practică a protecției drepturilor omului. În acest cadru, metodologia criminalistică devine un instrument indispensabil, întrucât asigură investigarea obiectivă a infracțiunilor, administrarea legală a probelor și consolidarea încrederii publice în actul de justiție.

Pentru studenții facultăților de drept, cunoașterea metodologiei criminalistice este esențială, întrucât formează deprinderile practice indispensabile viitoarei profesii juridice și creează legătura dintre teoria dreptului și aplicarea sa în realitatea judiciară. Astfel, metodologia devine nu doar o disciplină academică, ci un instrument de pregătire profesională, contribuind la formarea unor specialiști capabili să răspundă exigențelor actuale ale societății și statului de drept.

Prin urmare, metodologia criminalistică se conturează ca un liant indispensabil între știință, practică și educație, asigurând atât eficiența procesului penal, cât și pregătirea noilor generații de juriști.

Bibliografie:

1. BUJOR, V., BEJAN, O. *Introducere în criminologie și securitate criminologică. Teze pentru studenții Institutului de Criminologie*, Chișinău: Ed. Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2013. [online] [citat 30.09.2025]. Disponibil: https://old.criminology.md/books/Introducere_%20in_%20criminologie.pdf
2. CIOCLEA, Victoriă. *Metodologia criminalistică*. În: *Analele științifice ale USM*. USM, Chișinău, 2020. ISBN 978-9975-152-40-2, pp. 41-43. [online] [citat 15.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/41-43_22.pdf
3. GHEORGHITĂ, Mihail. *Noțiunea, obiectul și sarcinile metodicii criminalistice*. În *Revista Națională de Drept*, nr. 6, 2013, pp. 89-95. [online] [citat 15.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/89-95_6.pdf
4. GOLUBENCO, Gh., BADIA, A. *Instruirea tehnico-criminalistică a studenților la facultățile de drept: probleme și soluții*. În: *Materialele conferinței din 11.12.2020 cu genericul „Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene”*. Chișinău-Cazan-Galați: Tipografia „Adrilang”, 2020, pp. 5-12. ISBN 978-9975-3423-3-9, pp. 5-12. [online] [citat 20.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/5-12_15.pdf
5. GOLUBENCO, Gheorghe. *Criminalistică: obiect, sistem, istorie: Studiu monografic*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2008. 216 p. ISBN 978-9975-78- 597-6.
6. JITARIUC, V., RUSU, V. *Tratat de criminalistică. Partea 1: Noțiuni generale – Tehnica criminalistică*. București: Pro Universitaria, 2023. 758 p. ISBN 978-606-26-1334-1.
7. NĂSTASE, Bertha Luisza. *Definirea conceptelor de metodologie, metodă, procedeu, tehnică, forme de organizare și mijloace de învățământ*. În: *Editorial electronic iTeach: Experiențe didactice – o revistă pentru educație și educatori*, 2025. ISSN 2247 – 966X. [online] [citat 21.09.2025]. Disponibil: <https://iteach.ro/experientedidactice/definirea-conceptelor-de-metodologie-metoda-procedeu-tehnica-forme-de-organizare-si-mijloace-de-invatamant>
8. ROTARU, Maria. *Conceptele metodologie/metodică/metodologie specială: interpretare retrospectivă*. În: *Revista Analele Științifice ale Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți. Seria Științe ale Educației*, pp. 7-16. [online] [citat 22.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/5-12_15.pdf
9. DEXonline. [online] [citat 14.09.2025]. Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/metodologie/definitii>
10. *Raport de evaluare externă în vederea acreditării programului de studii superioare de licență 0421.1 Drept, domeniul general de studiu 042 Drept, domeniul de formare profesională 0421*

Drept, la cererea depusă de instituția de învățământ I.P. Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, data 16.09.2022, în baza dosarului ISACPSL – 400, a informațiilor prezentate de instituția de învățământ în Raportul de autoevaluare, a dovezilor aduse și a constatărilor făcute în timpul vizitei de evaluare externă din perioada 10-11 și 14 noiembrie 2022 elaborat de membrii comisiei de evaluare externă, aprobată la ședința Consiliului de conducere al ANACEC din 30.09.2022, proces-verbal nr. 79, p. 59. [online] [cit. 14.09.2025]. Disponibil: https://anacec.md/files/high-education/report/REE_%C3%8ES_USARB_Acr_L_Drept.pdf

CZU 336.71

LICHIDAREA BĂNCILOR CA INSTRUMENT DE STABILITATE FINANCIARĂ: CADRU TEORETIC, EFICIENȚĂ ECONOMICĂ ȘI ECHITATE SOCIALĂ

Natalia JANU, dr., asist. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *This article analyzes bank liquidation as a key mechanism for financial stability in the Republic of Moldova. Based on Laws No. 202/2017 and No. 550/1995, it examines voluntary and compulsory liquidation, their economic effects, and the National Bank's prudential role. The study argues that liquidation is not merely a sanction but a preventive tool protecting depositors and ensuring social equity. It stresses the need for clearer legal terminology and continuous professional training in line with EU standards.*

Keywords: *bank liquidation, financial stability, economic efficiency, social equity, National Bank of Moldova, prudential regulation, EU integration.*

Stabilitatea financiară ca valoare fundamentală a oricărei economii. Sistemul financiar poate fi considerat drept sistemul circulator al unei economii funcționale, întrucât asigură mobilitatea și distribuția resurselor monetare. El cuprinde ansamblul de reguli, autorități, instituții și instrumente prin care are loc circulația banilor în economie. Funcționarea sa implică participarea statului, a întreprinderilor, a gospodăriilor și a fiecărui individ. Fie că vorbim despre achitarea facturilor, primirea unui transfer din străinătate, efectuarea unui schimb valutar, contractarea unui credit sau realizarea unei plăți cu cardul, fiecare dintre noi este inevitabil parte integrantă a sistemului financiar [23].

Menținerea stabilității sistemelor financiare, evitarea crizelor de natură financiară, valutară sau bancară și reducerea efectelor negative pe care acestea le pot genera asupra economiei au constituit mereu o preocupare centrală a autorităților de reglementare și supraveghere, reprezentând totodată o direcție prioritară a politicii economice a oricărui stat [9, p. 186]. În prezent, asigurarea stabilității financiare în Republica Moldova este legată în principal de monitorizarea și susținerea *stabilității sectorului bancar*, dată fiind lipsa pe piață a operațiunilor cu instrumente financiare derivate, cât și a intermediarilor financiari specializați [9, p. 189].

Importanța formării universitare pentru înțelegerea și aplicarea corectă a normelor juridice și economice în UE și RM. Stabilitatea sistemelor financiare nu poate fi menținută fără un cadru normativ clar și coerent, corelat cu bunele practici internaționale și europene. Pentru ca aceste norme juridice și economice să fie aplicate în mod eficient, este necesar ca specialiștii implicați – juriști, economiști, funcționari publici sau experți bancari – să dispună de o pregătire academică solidă. Formarea universitară joacă aici un rol fundamental, deoarece oferă nu doar cunoștințe teoretice despre structura și funcționarea sistemului juridic și financiar, ci și competențe practice indispensabile pentru prevenirea dezechilibrelor economice și consolidarea stabilității.

În contextul integrării europene și al alinierii Republicii Moldova la standardele Uniunii Europene, pregătirea universitară devine un element-cheie în procesul de armonizare legislativă. Normele juridice și economice europene impun standarde de transparență, responsabilitate și reglementare financiară, care trebuie înțelese și aplicate corect pentru a asigura funcționarea eficientă a economiei și protecția intereselor cetățenilor. Prin urmare, universitățile din Republica Moldova au misiunea de a pregăti profesioniști capabili să interpreteze și să aplice aceste norme într-un mod responsabil și adaptat realităților naționale.

Astfel, există o legătură directă între stabilitatea financiară, calitatea cadrului legislativ și nivelul formării universitare. O societate care investește în educația juridică și economică a viitorilor săi specialiști contribuie nu doar la prevenirea crizelor și la protejarea pieței interne, ci și la consolidarea procesului de integrare europeană. În acest sens, formarea universitară nu este doar o etapă de instruire profesională, ci o verigă esențială în edificarea unui sistem economic și juridic modern, stabil și compatibil cu cerințele Uniunii Europene.

Articolul urmărește trei obiective majore: 1) delimitarea cadrului teoretic privind lichidarea băncilor și rolul acestuia în menținerea stabilității financiare; 2) analiza eficienței economice a procesului de lichidare, prin evaluarea costurilor și beneficiilor pentru stat, instituții și societate; 3) respectiv aprecierea echității sociale, prin raportarea intereselor deponenților, creditorilor și ale statului. Îndeplinirea acestor obiective va permite evidențierea modului în care lichidarea băncilor poate funcționa ca instrument de stabilitate financiară, aflat la intersecția dintre eficiență economică și protecția interesului public.

Ipoteza cercetării pornește de la premisa că lichidarea băncilor nu trebuie privită exclusiv ca o sancțiune aplicată instituțiilor financiare neperformante, ci ca un instrument necesar pentru menținerea stabilității sistemului financiar. Aceasta poate contribui simultan la eficiența economică, prin reducerea riscurilor și a pierderilor sistemice, și la echitatea socială, prin protejarea intereselor deponenților și ale societății în ansamblu.

Obiectivul 1: Cadrul teoretic și normativ. Rolul băncilor pentru dezvoltarea economică și asigurarea stabilității țării este esențială. Pe de o parte, acestea prestează servicii persoanelor fizice și antreprenorilor, asigurându-le, astfel, reglarea și transferul fondurilor, de cealaltă parte băncile, în mod direct, sunt implicate în viața economică, distribuind credite și creând moneda. Necesitatea băncilor rezidă, deci, în alimentarea continuă a economiei cu capitaluri, posibil de realizat deoarece rotația de ansamblu a acestor capitaluri se soldează cu importante sume temporar disponibile, care trebuie integrate în economie, orientate spre obiectivele dezvoltării sale. Ca urmare a unui amplu proces de perfecționare și diversificare a activităților financiar-bancare, băncile s-au impus, în ultimul timp, ca un agent economic foarte dinamic și cu impact major asupra întregii societăți [3, p. 443].

Dintr-o altă perspectivă, o bancă aflată în dificultate poate provoca prejudicii majore atât cetățeanului de rând, care își încredințează economiile instituției prin constituirea unor depozite, cât și statului, care, prin intermediul Băncii Naționale, exercită rolul de garant al stabilității financiare. În astfel de circumstanțe, statul este nevoit să suporte cheltuieli semnificative nu doar pentru acoperirea pierderilor, ci și pentru desfășurarea procesului de lichidare și retragerea instituției respective din circuitul economic. Acest fapt conduce la concluzia că eliminarea promptă a unei bănci neviabile constituie un mecanism preventiv esențial pentru protejarea stabilității financiare.

Pentru a înțelege dacă lichidarea bancară trebuie percepută exclusiv ca o sancțiune sau, dimpotrivă, poate fi considerată și un instrument al echilibrului economic, este necesară o analiză a temeiurilor și formelor de lichidare a băncilor din Republica Moldova. Înainte de aceasta, se impune sublinierea faptului că sistemul bancar național este unul binivelar, fiind alcătuit din două componente principale: Banca Națională a Moldovei (BNM), în calitate de bancă centrală, și băncile comerciale aflate sub supravegherea acesteia. BNM, considerată „pilonul central” al sistemului bancar, deține competența de a acorda licențe băncilor, de a autoriza operațiuni, de a controla activitatea acestora, de a dispune aplicarea sancțiunilor și, în cazuri justificate, de a ordona lichidarea lor. Toate aceste atribuții ale BNM au drept scop asigurarea stabilității financiare a statului și răspunderea în fața autorităților publice pentru eventualele disfuncționalități din sectorul bancar.

Principalele acte normative naționale, care conțin reglementări cu privire la lichidarea băncilor, sunt *Legea nr. 202/2017 privind activitatea băncilor* [18] și *Legea nr. 550/1995 privind lichidarea băncilor* [16]. Potrivit primului act normativ lichidarea poate fi **benevolă**¹⁵ sau **silită**¹⁶.

¹⁵ Art. 22 alin. (1), lit. g): „banca este lichidată conform hotărârii luate de acționarii săi”

¹⁶ Art. 22 alin. (2), lit. g): „Banca Națională a Moldovei retrage licența și inițiază procesul de lichidare silită a băncii în cazul în care se constată că banca se află în una dintre situațiile de insolvabilitate prevăzute

Lichidarea benevolă este inițiată de acționarii băncii în cazul în care constată că nu sunt atinse scopurile prestabilite sau acționarii întâmpină dificultăți de ordin organizațional, administrativ, de performanță, însă încă nu au ajuns la situația ca să încalce interesele clienților săi.

Lichidarea silită, potrivit art. 22 din Legea nr. 202/2017, este dispusă de Banca Națională a Moldovei „în cazul în care se constată că banca vizată se află în una din *situațiile de insolvabilitate*”:

- a) banca nu și-a început activitatea pentru care a fost autorizată în termen de 1 an de la data acordării licenței, renunță în mod expres la aceasta sau a încetat să mai desfășoare activitate de mai mult de 6 luni;
- b) licența a fost obținută pe baza unor informații false sau prin orice alt mijloc ilegal;
- c) banca nu mai îndeplinește condițiile care au stat la baza acordării licenței;
- d) banca nu mai îndeplinește cerințele prudențiale privind fondurile proprii pentru acoperirea riscurilor, expunerile mari sau lichiditatea impuse, potrivit prezentei legi și actelor normative emise în aplicarea acesteia, sau există elemente care conduc la concluzia că, în termen de 12 luni, banca nu își va mai putea îndeplini obligațiile față de creditorii săi și, în special, nu mai poate garanta siguranța activelor care i-au fost încredințate de către deponenții săi.

Deși legea clar stabilește condițiile în care BNM ar acționa în direcția de a dispune lichidarea unei bănci, criticăm denumirea acestora drept „situații de insolvabilitate”, deoarece contravin cu definiția insolvabilității oferită de dicționarele explicative și de autorii specializați în materie de insolvabilitate printre care îi menționăm autorii Catan C. [4], Macovei Gh. [8], Lebedinschi A. [6] ș.a. Așadar, potrivit DEX insolvabilitatea este „*Situația unui debitor de a fi în incapacitate de plată a datoriilor scadente*” [24]. O definiție asemănătoare se regăsește atât Legea insolvabilității nr. 149/2012 la art. 2 și art. 10 [17], cât și în doctrina autohtonă și din străinătate, inclusiv cea din România [7], potrivit căreia insolvabilitatea este definită ca o stare economico-financiară ce caracterizează starea de fapt a unei persoane aflată în incapacitate de plată din cauza lipsei activelor lichide sau prevalării pasivelor asupra activelor [8, p. 57].

Suntem de acord că semnele de insolvabilitate, în sensul definițiilor prezentate în abzațul precedent, ar fi menționate doar în cea de-a doua parte a lit. d) din art. 22, însă, și aici observăm de fapt, semnele unei așa-zise „pre-insolvabilități”, sau „risc de insolvabilitate”, și nu insolvabilitate în sensul strict al termenului.

Totodată, nu putem să nu remarcăm faptul că conferirea de legiuitor a unui statut de insolvabilitate acestor situații de criză, ar avea menirea de a atenționa despre riscul ca instituția bancară să nu-și respecte normele de prudență, și pentru a avea temei de a lua măsuri operative. Însă, considerăm noi, denumirea acestor situații ar putea fi modificată, cu titlu de exemplu, în „**situații de risc**”.

Prin urmare, observăm o prudență sporită a statului care tinde să elimine silit o instituție bancară care ar contrazice de normele de prudență, cu scopul de a nu crea colapsuri financiare în economia țării.

Obiectivul 2: Analiza eficienței economice a procesului de lichidare, prin evaluarea costurilor și beneficiilor pentru stat, instituții și societate. Procesul de lichidare este foarte detaliat reglementat de *Legea nr. 550/1995 privind lichidarea băncilor*. Acest act normativ este, de fapt, fosta *Lege a instituțiilor financiare*, a căror capitole (I-VI) au fost abrogate, în schimbul la alte 3 capitole nou create: Capitolul I¹ – „Dispoziții generale”, Capitolul VI¹ – „Lichidarea silită a băncii” și Capitolul VI² – „Lichidarea benevolă a băncii”. Legea este una foarte consistentă, fiind constituită din 20 articole care redau în detaliu modul în care se desfășoară procedura de lichidare a băncilor, numirea lichidatorului, rolul și atribuțiile acestuia, efectele procesului de insolvabilitate etc.

În perioada 1991 – 2015 BNM a retras licența și a supus (unele sunt încă în proces) procedurii lichidării 23 de bănci: BCA Bancosind (Banca Sindicatelor), BIID MB SA (Banca Internațională de Investiții Moldo-Bulgară), Capitalbank SA, BC Basarabia, BC Finistbank (Filială), Dacia Felix

la lit. a)–d) din prezentul alineat și nu sînt întrunite condițiile de declanșare a procedurii de rezoluție, prevăzute în art. 58 din Legea nr. 232/2016 privind redresarea și rezoluția băncilor.”

Sa (Filială), Bca Bucuriabank, BCIA VIAS, Guinea SA BCI, Oguzbank SA, BC BTR Moldova SA, BC Chișinău SA (Banca Municipală), International Commercial Bank (Moldova) SA BC Bussinesbank SA, BC Investprivatbank SA, BC Banca de Economii SA, BC Unibank SA, BC Banca Socială SA, BCA Întreprinzbanca, Universalbank SA [25].

Cu regret, deși Legea nr. 550/1995 stabilește în detaliu care sunt atribuțiile, procedura, responsabilitățile în procesul de lichidare a unei bănci, aceasta nu descrie clar „costurile statului” sub formă de sume sau bugete în fiecare caz. Cu toate acestea, se pot evidenția prevederi din lege care implică în mod implicit costuri pentru stat și ce potențiale cheltuieli se pot deduce din aceste prevederi:

- *Numirea lichidatorului și remunerarea acestuia.* Din momentul retragerii licenței bancare și a inițierii lichidării silite, legea prevede că Banca Națională (sau organul competent) numește un lichidator. Acesta are atribuții depline de administrare, control, colectarea creanțelor, vânzarea activelor etc. (art. 38²). Statul poate suporta costurile de remunerare a lichidatorului, dacă legea sau actele subsecvente nu prevăd că banca falimentară trebuie să le acopere din propriile active (art. 38²).
- *Cheltuieli administrative și de gestionare.* Lichidatorul poate angaja specialiști, experți, consultanți, poate avea nevoie de servicii juridice (pentru acțiuni în instanță, de recuperare a bunurilor etc.), de evaluări, de contabilitate extinsă; toate acestea implică costuri.
- *Suspendări, limitări și acțiuni speciale.* Legea dă dreptul lichidatorului de a suspenda sau limita plăți, de a înceta operațiuni, de a continua sau înceta funcționarea anumitor activități; toate aceste măsuri implică proceduri de notificare, audit, raportare, decizii oficiale, ce pot genera costuri instituționale.
- *Radierăa băncii din Registrul de Stat.* Procesul de radieri din Registrul de stat după lichidarea silită presupune acte, certificări, verificări documentare, bilanț de lichidare aprobat, hotărâre a BNM etc. Legea prevede formulele necesare, bilanțul lichidării, hotărârea BNM etc. (art. 38¹²).

Din art. 38⁸ al Legea nr. 550/1995 se desprinde ideea potrivit căreia toate cheltuielile procesului de lichidare sunt suportate din mijloacele băncii, și doar în caz de insuficiență a acestora – „Banca Națională *este în drept* să le acopere”.

Aparent, reglementările menționate supra, au un context optimist și valabil în cazul unor lichidări „neproblematic”: statul, fiind reprezentată în zona bancară de BNM, nu suportă cheltuieli, decât dacă banca își epuizează mijloacele financiare, iar aceasta nu este o obligație, ci un drept al Băncii centrale.

Sub egida legislativă cu ultimele modificări, nu au fost înregistrate retrageri de licență, iar condițiile de prudență s-au înăsprit. Analizând istoria băncilor din Republica Moldova și cauzele retragerii licenței de către Banca Națională a Moldovei de la cele 23 bănci menționate mai sus, putem afirma că toate acestea „nu au avut nivelul normativ a capitalului și nivelul de lichiditate prestabilit, băncile lăsând o mare parte a datoriilor neplătite trezind un nivel de neîncredere a populației în bănci” [1, p. 51]. Toate aceste procese au adus prejudicii imense pentru bugetul național, dar și pentru deponenți, care au statutul de creditor față de bancă. Cu titlu de exemplu, în anul 1997, „Întreprinzbanca” SA, una dintre cele mai mari bănci din perioada respectivă, a intrat în faliment din cauza datoriilor mari, al căror sumă medie era de 17,3 mil. lei. În același an, licența „Bancosind” SA a fost retrasă de BNM din cauza pierderilor în sumă de 10 milioane de lei [1, p. 51].

Ultimele cazuri de retragere a licenței și inițiere a procedurii lichidării silite (anul 2015) au vizat băncile: BC „Banca de Economii” SA; BC „UNIBANK” SA; BC „Banca Socială” SA. Aceste evenimente au influențat negativ evoluția sistemului bancar în RM, practic având un efect de stagnare și necesitând redresarea promptă a situației economice create, ori până în 2015 aceste bănci erau liderii pieței financiare în Moldova [2]. Pentru a face față datoriilor față de deponenți și alte obligații ale băncilor, în perioada 2014-2015 statul a fost nevoit să ofere acestora un credit mai mare de 14 miliarde de lei [26], din care, până în prezent, nu s-au întors decât suma de 2,8 miliarde de lei. Într-o conferință de presă BNM declara că „lichidatorii celor trei bănci colaborează cu organele

de anchetă și organele judiciare și continuă lucrul cu debitorii, scopul final fiind rambursarea creditelor contractate de la aceste bănci și achitarea creditelor de urgență acordate de BNM”. În prezent, în instanțele de judecată sunt examinate 37 de acțiuni în care cele trei bănci au calitatea de reclamant, cu o valoare totală de 3 794 805,5 mii lei. Alți 64 519 818,3 mii lei constituie suma care urmează a fi restituită în cadrul a 66 de cauze penale gestionate de organele de urmărire penală [5].

Obiectivul 3: Aprecierea echității sociale, prin raportarea intereselor deponenților, creditorilor și ale statului. Anii 2014-2015 au fost cruciali nu doar pentru sistemul bancar din Republica Moldova. Criza provocată de fraudele bancare au provocat un colaps al întregului sistem financiar național, au răsturnat încrederea societății și a mediului antreprenorial intern și din afara țării. Băncile falimentate au rămas golite de resurse financiare din cauza unor credite imense nerambursate, garantate cu bunuri nelichide, iar, drept urmare, deponenții – principalii creditori ai acestor bănci, au rămas să aștepte ani de zile rambursarea propriilor bani. Aceste evenimente nefaste au dat de gândire autorităților despre eficiența legislației, mai ales în contextul în care, în 2014, prin semnarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană [10], Republica Moldova și-a confirmat intențiile de a urma drumul de aderare la UE.

În urma fraudei bancare, autoritățile Republicii Moldova au inițiat un amplu proces de reformă legislativă și instituțională, menit să consolideze reziliența sistemului financiar și să alinieze cadrul normativ la standardele Uniunii Europene. Printre principalele acte normative adoptate în această perioadă se numără:

- *Legea nr. 232 din 3 octombrie 2016 privind redresarea și rezoluția băncilor* [21], care stabilește mecanismele de intervenție timpurie, redresare și lichidare ordonată a instituțiilor financiare aflate în dificultate. Această lege transpune parțial prevederile Directivei 2014/59/UE (BRRD) [13] și are scopul de a preveni repetarea crizelor sistemice.
- *Legea nr. 202 din 6 octombrie 2017 privind activitatea băncilor*, ce reglementează cerințele de capital, guvernanta corporativă, procesul de supraveghere prudentială și transparența acționariatului bancar. Prin această lege, Republica Moldova a adoptat principii conforme cu standardele Basel III [32] și cerințele Directivei 2013/36/UE (CRD IV) [11].
- *Legea nr. 235 din 3 octombrie 2016* [19], cunoscută drept „*Legea miliardului*” [30], prin care garanțiile de stat acordate în 2014-2015 pentru acoperirea pierderilor celor trei bănci falimentare (Banca de Economii, Banca Socială și Unibank) au fost transformate în datorie publică. Deși controversată, această măsură a urmărit stabilizarea sistemului bancar și protejarea deponenților.
- *Regulamentele Băncii Naționale a Moldovei* [31] adoptate în anii 2017–2020, printre care: Regulamentul privind cerințele de capital și amortizoarele de conservare; Regulamentul privind administrarea riscurilor operaționale și de lichiditate; Regulamentul privind auditul extern al băncilor; Instrucțiunea privind raportarea prudentială (COREP) de către bănci.
- *Legea cu privire la lichidarea băncilor* (menționată deja în lucrare) a fost revizuită în contextul implementării noului cadru de redresare și rezoluție, care reglementează procedura de închidere ordonată a băncilor insolabile și protejarea drepturilor deponenților.
- Un rol deosebit în consolidarea cadrului de integritate al sistemului financiar l-a avut *Legea nr. 308 din 22 decembrie 2017 privind prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului* [20]. Aceasta a fost elaborată în conformitate cu Directivele (UE) 2015/849 [14] și 2018/843 [15] ale Parlamentului European și ale Consiliului, transpunând standardele internaționale ale Grupului de Acțiune Financiară (FATF) [33]. Legea introduce cerințe stricte privind identificarea beneficiarilor efectivi, raportarea tranzacțiilor suspecte, aplicarea principiului „cunoaște-ți clientul” (KYC), precum și consolidarea competențelor Serviciului Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor [27].

Prin adoptarea acestor legi, Republica Moldova a urmărit nu doar alinierea la normele europene, ci și prevenirea repetării schemelor de fraudă și spălare a banilor similare celor care au dus la colapsul băncilor, contribuind, astfel, la creșterea transparenței și credibilității sistemului bancar.

Totodată, observăm o atenție sporită a statului față de garanțiile oferite deponenților. Diagrama din Fig. 1 evidențiază evoluția nivelului de garantare a depozitelor bancare de către stat prin intermediul Fondului de garantare a depozitelor, pentru perioada 2004-2025. Observăm că în primii ani analizați (2004-2017), plafonul de garantare a rămas relativ modest și constant, oscilând între 4.500 și 6.000 de lei per deponent. Această perioadă de stagnare reflectă o abordare prudentă și lipsa unei reforme substanțiale în domeniul protecției deponenților. După criza bancară din 2014-2015, însă, se observă o schimbare de direcție clară a politicilor statului. Începând cu 2018, nivelul garanției a fost majorat la 20.000 de lei, iar ulterior tendința de creștere s-a accentuat: 50.000 de lei în 2020, 100.000 de lei în 2023, atingând 200.000 de lei în 2025. Această evoluție ascendentă demonstrează intenția autorităților de a spori încrederea publicului în sistemul bancar și de a armoniza cadrul național cu standardele Uniunii Europene, unde nivelul de garantare este, de regulă, de 100.000 de euro per deponent [12, p. 21]. Creșterea succesivă a plafonului de garantare este totodată un răspuns la experiențele negative din perioada fraudei bancare, când numeroși deponenți au suferit pierderi semnificative. În concluzie, diagrama reflectă un proces constant de consolidare a protecției deponenților, parte integrantă a eforturilor de reformare a sistemului bancar și de restabilire a credibilității financiare a Republicii Moldova.

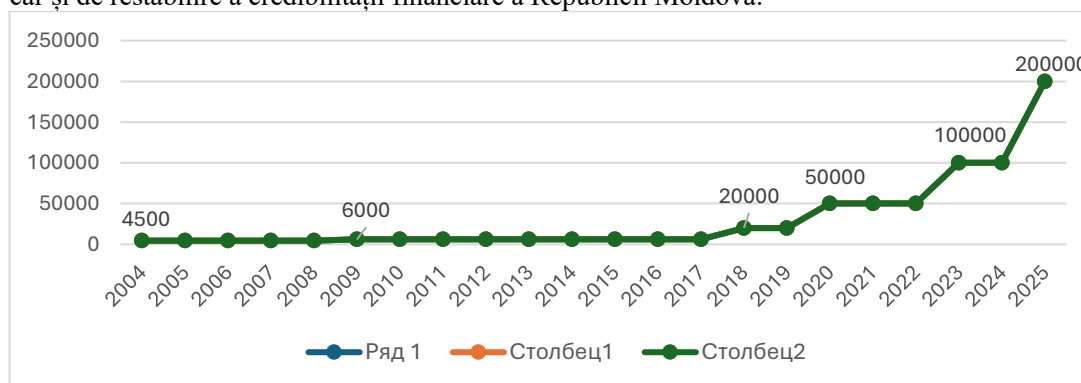

Fig. 1. Diagrama nivelului de garantare a depozitelor de Fondul de acoperire a depozitelor bancare per fiecare deponent și per fiecare instituție membră în perioada 2004-2025 [28]

Măsurile legislative și instituționale adoptate după fraudă bancară din 2014-2015 reflectă o abordare echitabilă între interesele deponenților, creditorilor și ale statului. Majorarea plafonului de garantare a depozitelor până la 200.000 lei a consolidat protecția economiilor populației, în timp ce noile legi bancare (nr. 232/2016, nr. 202/2017 și nr. 308/2017) au echilibrat responsabilitățile între instituțiile financiare și autorități. Astfel, statul a promovat echitatea socială prin crearea unui cadru bancar mai sigur, transparent și orientat spre protejarea interesului public.

Concluzii. Lichidarea băncilor în Republica Moldova reprezintă un instrument esențial atât de corectare, cât și de prevenire a dezechilibrelor din sistemul financiar. Atunci când este gestionată eficient, aceasta contribuie la reducerea riscurilor sistemice și la consolidarea încrederii publice în instituțiile bancare. Totuși, cadrul normativ actual conține unele neclarități conceptuale, în special utilizarea improprie a termenului „insolvabilitate” pentru situații care ar trebui calificate drept „risc de insolvabilitate”.

Pentru sporirea eficienței și echității procesului de lichidare bancară, venim cu următoarele recomandări:

- Clarificarea terminologiei juridice, prin înlocuirea noțiunii de „situații de insolvabilitate” cu „situații de risc”, în concordanță cu realitățile economice;
- Creșterea transparenței privind costurile lichidării și impactul fiscal asupra statului prin includerea în rapoartele autorităților și a acestor informații;
- Integrarea pregătirii interdisciplinare în domeniul juridic și economic pentru aplicarea eficientă a standardelor internaționale de reglementare.

Prin aceste măsuri, lichidarea bancară poate fi transformată dintr-o reacție la criză într-un instrument activ de menținere a echilibrului economic și a justiției sociale.

Bibliografie:

Literatura de specialitate:

1. ARMEANIC, Alexandru. *Impactul juridico-financiar al crizei instituționale bancare*. În: Culegere de articole selective ale Conferinței Științifice Internaționale „Competitivitatea și Inovarea în Economia Cunoașterii” 22-23 septembrie 2017, Chișinău, Vol. II, pp. 48-52. E-ISBN 978-9975-75-894-9. [online] [cit 10.09.2025]. Disponibil: <https://api.dspacecris.ase.md/server/api/core/bitstreams/c96c9173-6736-4dee-96d3-43449dd13d02/content>.
2. BERCU, Vlad. *Evoluția sistemului bancar în Basarabia*. În: Juridice Moldova, din 12.07.2018 [online] [cit 14.09.2025]. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/1405/ii-evolutia-sistemului-bancar-basarabia.html>.
3. BLANARU, Constantin Adrian. *Rolul băncilor în activitatea de intermediare financiară*. În: Revista Universității Danubius din Galați, nr. 1(2006), pp. 443-448. ISSN: 2067 – 9211. [online] [cit 14.09.2025]. Disponibil: <https://proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/viewFile/1191/1107>.
4. Catan, C. *Unele aspecte privind problematica definirii conceptului de insolvabilitate*. În: Legea și viața, 2014, nr. 5(269), pp. 19-23. [online] [cit 20.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Unele%20aspecte%20privind%20problematica%20definirii%20conceptului.pdf.
5. CIBOTARU, Mihaela. *Miliardul furat din sistemul bancar, tempouri lente de recuperare*. În: Site-ul Centrului de Investigații Jurnalistice din Moldova din 25.09.2024. [online] [cit 20.09.2025]. Disponibil: <https://anticoruptie.md/ro/stiri/miliardul-furat-din-sistemul-bancar-tempouri-lente-de-recuperare>.
6. Lebedinschi, A. *Corelația definitorie dintre starea de încetare a plăților, incapacitatea de plată, insolvență, insolvabilitate, faliment, bancrută*. În: Legea și viața, august, 2016, pp. 27-34.
7. Lică, Fl. *Noțiunea de insolvență și bancrută în legislația română*. S.A. Cluj-Napoca în or. Chișinău Nr. 28/09-02 [online] [cit 09.09.2025]. Disponibil: <https://ulim.md/sju/nr-1-2-2012/notiunea-de-insolventa-si-bancruta-in-legislatia-romana/>
8. Macovei, Gh. *Procedura examinării cauzelor de insolvabilitate*. Chișinău: S. n. Tipogr. „Lexon-Prim”, 2020, 228 p. ISBN 978-9975-3388-8-2.
9. ȘARCO, Ina. *Monitorizarea stabilității financiare și supravegherea macroprudențială*. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale cu genericul „Paradigme moderne ale economiei și antreprenoriatului inovativ”. Chișinău: CEP USM, 2017. pp. 186-189. ISBN 978-9975-71-942-1. [online] [cit 14.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/186-189_1.pdf.

Acte normative:

10. Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, semnat la Bruxelles la 27 iunie 2014 ratificat în plenul Parlamentului la 2 iulie 2014, prin Legea nr. 112 și intrat în vigoare la 1 iulie 2016.
11. Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 2013/36/UE din 26.06.2013 cu privire la accesul la activitatea instituțiilor de credit și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit și a firmelor de investiții. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L176 din 27.06.2013.
12. Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 2014/49/UE din 16.04.2014 privind schemele de garantare a depozitelor. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 173/149 din 12.06.2014.
13. Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 2014/59/UE din 15.05.2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 173/190 din 12.06.2014.
14. Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 2015/849 din 20.05.2015 privind prevenirea utilizării sistemului financiar în scopul spălării banilor sau finanțării terorismului. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 141 din 05.06.2015.

15. Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 2018/843 din 30.05.2018 de modificare a Directivei (UE) 2015/849 privind prevenirea utilizării sistemului financiar în scopul spălării banilor sau finanțării terorismului. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 156/43 din 19.06.2018.
16. Legea cu privire la lichidarea băncilor nr. 550 din 21.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 01.01.1996.
17. Legea insolvenței nr. 149 din 29.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 193-197 din 14.09.2012.
18. Legea privind activitatea băncilor nr. 202 din 06.10.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 434-439 din 15.12.2017.
19. Legea privind emisiunea obligațiunilor de stat în vederea executării de către Ministerul Finanțelor a obligațiilor de plată derivate din garanțiile de stat nr. 807 din 17 noiembrie 2014 și nr. 101 din 1 aprilie 2015, nr. 235 din 03.10.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 343-346 din 04.10.2016.
20. Legea privind prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului nr. 308 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 58-66 din 23.02.2018.
21. Legea privind redresarea și rezoluția băncilor nr. 232 din 03.10.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 232 din 04.10.2016.
22. Decizia BNM nr. OBN28/09-02/1996 din 10.09.1996 privind retragerea licenței filialei băncii „Dacia-Felix”.

Surse online:

23. [online]: <https://www.bnm.md/ro/content/autoritatile-din-sistemul-financiar-si-atributiile-acestora>. (Accesat la 03.10.2025).
24. [online]: <https://dexonline.ro/definitie/insolvabilitate>. (Accesat la 03.10.2025).
25. [online]: www.bnm.md. (Accesat la 02.10.2025).
26. [online]: <https://www.bnm.md/ro/content/informatia-aferenta-procesului-de-lichidare-bancii-de-economii-sa-bc-banca-sociala-sa-si-29>. (Accesat la 03.10.2025).
27. [online]: <https://www.spcsb.gov.md/ro>. (Accesat la 09.09.2025).
28. [online]: <https://fgdsb.md/pentru-deponenti/>. (Accesat la 13.09.2025).
29. [online]: https://commission.europa.eu/document/download/16aec668-c86b-47c6-a6d2-062b3a96e515_ro?filename=european-semester_thematic-factsheet_banking-sector-financial-stability_ro.pdf. (Accesat la 20.09.2025).
30. [online]: <https://moldova.europalibera.org/a/legea-miliardului-r%C4%83m%C3%A2ne-%C3%AEn-vigoare/31158203.html>. (Accesat la 06.10.2025).
31. [online]: <https://bnm.md/ro/content/lista-regulamentelor>. (Accesat la 30.09.2025).
32. [online]: <https://www.bnm.md/ro/content/basel-iii-inseamna-incredere-reguli-clare-pentru-un-sistem-bancar-stabil-moldova>. (Accesat la 15.09.2025).
33. [online]: https://cspa.gov.md/sites/default/files/New%2040%20FATF%20recommendations%202012_ro.pdf. (Accesat la 15.09.2025).

CZU 349.2(478)

AVANTAJELE ȘI DEZAVANTAJELE PROCESULUI DE FLEXIBILIZARE A LEGISLAȚIEI MUNCII

Eduard BOIȘTEANU, *dr. hab., prof. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*

Abstract: *This study worked on clarifying some legal issues related to the labour law flexibilization, the process having a number of pros and cons for the area of legal labour relations. The flexibilization has roughly started in 2015 and is still on-going. In addition, a review was made of the most important amendments to labour legislation, which aimed at meeting the flexicurity requirements and, in particular, at flexibilization of legal labour relations in order to improve the business environment and the investment climate in the Republic of Moldova.*

Keywords: *labour law flexibilization, flexicurity, remote work, optional legal acts.*

Știm cu toții că legiuitorul este părtinitor, nu este echidistant, atunci când intervine în sfera raporturilor juridice de muncă, întrucât acesta se preocupă preponderent de asigurarea protecției sociale a salariaților, partea mai vulnerabilă a contractului individual de muncă. Și acest caracter al dreptului muncii – protectiv pentru salariat – a existat încă din 1907, anul în care „identitatea dreptului muncii a fost afirmată pentru prima dată de către juristul german Hugo Sinzheimer” [10, p. 14]. Însă, **în ultimul timp, atestăm „diluarea” caracterului protectiv al dreptului (legislației) muncii urmare a flexibilizării legislației muncii, care a dus la creșterea (fortificarea) drepturilor angajatorilor și la diminuarea nivelului de garanții pentru salariați. Între timp, legislația muncii a devenit mult mai amplă și mai dinamică, aceasta fiind completată în multe cazuri cu legislația civilă, care are calitatea de drept comun pentru domeniul raporturilor juridice de muncă.** În special, se face uz de legislația civilă atunci când sunt prevăzute (i) condițiile de validitate ale contractului individual de muncă, (ii) modul de calculare a termenelor în dreptul muncii, (iii) statutul juridic al conducătorului de unitate ș.a.

În prezent, raporturile juridice de muncă sunt reglementate, în primul rând, prin dispozițiile cuprinse în Codul muncii al Republicii Moldova (în continuare – *CM al RM*) [2], adoptat prin Legea RM nr. 154 din 28 martie 2003 și intrat în vigoare la data de 1 octombrie 2003. Lecturând redacția inițială a CM al RM, putem constata că, la elaborarea acestui act legislativ codificat, legiuitorul moldovean s-a inspirat din Codul muncii al Federației Ruse [4], adoptat la data de 30 decembrie 2001, existând foarte multe similitudini între aceste acte normative în ce privește structura lor și modul de reglementare a unor instituții juridice, cum ar fi: parteneriatul social în sfera muncii, contractul individual de muncă, răspunderea materială a părților contractului individual de muncă ș.a.

Așadar, CM al RM reglementează totalitatea raporturilor individuale și colective de muncă, controlul aplicării reglementărilor din domeniul raporturilor de muncă, jurisdicția muncii, precum și alte raporturi legate nemijlocit de raporturile de muncă. Totodată, CM al RM se prezintă ca un act legislativ care cuprinde într-un sistem unitar cele mai importante norme juridice din ramura dreptului muncii. **El determină conținutul tuturor instituțiilor juridice ale dreptului muncii, consacră cele mai importante principii ale reglementării juridice a relațiilor de muncă, precum și conturează statutul juridic al salariatului și angajatorului.**

Sfera de acțiune a CM al RM este circumscrisă în art. 3 din Cod:

„Dispozițiile prezentului Cod se aplică:

- a) salariaților cetățeni ai Republicii Moldova, încadrați în baza unui contract individual de muncă, inclusiv celor cu contract de formare profesională continuă sau de calificare profesională, care prestează muncă în Republica Moldova;
- b) salariaților cetățeni străini sau apatrizi, încadrați în baza unui contract individual de muncă, care prestează muncă pentru un angajator care își desfășoară activitatea în Republica Moldova;
- c) salariaților cetățeni ai Republicii Moldova care activează la misiunile diplomatice ale Republicii Moldova de peste hotare;
- d) angajatorilor persoane fizice sau juridice din sectorul public, privat sau mixt care folosesc munca salariată;
- e) salariaților din aparatul asociațiilor obștești, religioase, sindicale, patronale, al fundațiilor, partidelor și altor organizații necomerciale care folosesc munca salariată”.

Din prevederea citată, putem desprinde concluzia că ***CM al RM este obligatoriu pentru toate unitățile, pentru toți angajatorii persoane fizice sau juridice – atât din sectorul public, cât și din cel privat sau mixt care folosesc munca salariată***¹⁷. Mai mult, din reglementările cuprinse în CM

¹⁷ Dacă ținem cont de prevederile art. 3 din CM al RM, care au un caracter imperativ, și de alte dispoziții ale acestui Cod, putem concluziona din start că ***raporturile de serviciu ale funcționarilor publici nu pot fi integrate în obiectul de reglementare al dreptului muncii***. Consemnăm acest lucru în ciuda faptului că raportul de serviciu al funcționarului public constituie, în realitate, un raport juridic de muncă, ce se formează – însă – în temeiul actului administrativ de numire în funcție (și nu se grefează,

al RM rezultă că *el se aplică, cu mici excepții, în mod necondiționat*¹⁸. Așadar, *legislația muncii a RM nu dispune de o limită necesară de elasticitate, întrucât prezintă un caracter imperativ (obligatoriu) atât pentru unitățile care au în statele de personal zeci sau sute de angajați, cât și pentru microîntreprinderi sau întreprinderi mici*. Mai mult, considerăm că prevederile CM al RM au un caracter rigid și sunt caracteristice mai mult modelului fordist din marea industrie și organizării tayloriane a muncii.

Totuși, începând cu anul 2015, CM al RM a suferit o suită de modificări importante a căror menire a fost aceea de a se da satisfacție cerințelor flexisecurității¹⁹, de a se asigura relații de muncă mai flexibile, care să permită „îmbunătățirea mediului de afaceri și a climatului investițional în Republica Moldova”²⁰.

Ca dovadă a faptului că legislația muncii și, în consecință, raporturile juridice de muncă trec printr-un proces de flexibilizare ne servesc următoarele exemple:

a) datorită modificărilor operate în CM al RM în anul 2017, *a fost exclusă din respectivul act legislativ referința la registrul de evidență al contractelor individuale de muncă*, astfel că ținerea acestuia este, în prezent, opțională. După cum s-a arătat în Nota informativă a Guvernului RM la proiectul de lege²¹, asemenea modificare a CM al RM va avea ca efect: a) reducerea poverii administrative asupra angajatorilor; b) susținerea mediului de afaceri și îmbunătățirea climatului investițional în Republica Moldova;

b) începând cu 1 ianuarie 2019, nu mai este aplicabilă dispoziția art. 10 alin. (2) lit. c) din CM al RM, potrivit căreia angajatorul era obligat să aprobe la începutul activității unității, iar în continuare – anual, statele de personal ale unității și să prezinte (în formă scrisă sau electronică), cu excepția autorităților publice centrale și locale, un exemplar al statelor de personal inspecției teritoriale de muncă în a cărei rază de competență este amplasată unitatea. *Actualele reglementări pun în sarcina angajatorului doar obligația de a aproba și (sau) de a modifica statele de personal ale unității conform CM al RM, fără ca să-i fie impusă formalitatea reaprobării anuale a statelor de personal și a remiterii unui exemplar al acestora inspecției teritoriale de muncă*;

c) *legiuitorul a scos din circulație carnetele de muncă pe care le-a catalogat – cel mai probabil – ca un atavism al perioadei sovietice*. Acest pas a dus la scoaterea din uz a registrelor de evidență a formularelor de carnet de muncă și a celor de evidență a circulației carnetelor de muncă. Totodată, abrogarea Hotărârii Guvernului RM nr. 1449/2007 „Privind carnetul de muncă” [9] – unicul act normativ care făcea referire expresă la fișa personală a salariatului (formularul

ca în cazul salariatului, pe contractul individual de muncă), raport care prezintă o serie de particularități rezultate din normele dreptului funcției publice.

¹⁸ Faptul că legislația muncii a RM se aplică necondiționat o deosebește de legislațiile altor țări europene. De exemplu, în Germania și Portugalia, procedura legală de concediere a salariaților nu se aplică sau este una simplificată în cazul unităților care au în statele de personal mai puțin de 10 angajați (cazul Germaniei) și în cel al microîntreprinderilor (cazul Portugaliei).

¹⁹ Noțiunea de *flexisecuritate* desemnează „un concept referitor la legiferarea în materie socială prin care se urmărește, pe de o parte, flexibilizarea reglementării raporturilor de muncă, având ca rezultat, cu precădere, creșterea drepturilor angajatorului și, pe de altă parte, extinderea măsurilor de securizare a situației celor care nu lucrează prin diverse modalități de intervenție legală (prin asigurarea unui nivel și a unei durate rezonabile a indemnizației de șomaj, prin promovarea altor căi de susținere a șomerilor – conciliere, mediere a muncii; prin formarea profesională continuă spre a se trece cu dificultăți cât mai reduse de la un loc de muncă la altul; prin sprijinirea financiară a angajatorilor în vederea creșterii gradului de ocupare a forței de muncă)” [12, p. 188].

²⁰ În mai multe note informative ale proiectelor de legi pentru modificarea și completarea CM al RM se arată că „proiectul are drept scop îmbunătățirea mediului de afaceri și a climatului investițional în Republica Moldova”.

²¹ [online] [cit. 25.09.2025]. Disponibil: <http://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=19a8fcb5-7e12-4552-8eb3-2cd41d9ab1e1>

interdepartamental tipizat nr. MR-2) – a dus la „neobligativitatea” completării unei astfel de fișe pentru personalul angajat.

În opinia noastră, „vidul” documentar care s-a format după renunțarea la carnetele de muncă urmează să fie lichidat prin trecerea la *registrul general de evidență a salariaților*²²;

d) prin adoptarea Legii RM nr. 69/2020 „Cu privire la instituirea unor măsuri pe perioada stării de urgență în sănătate publică și modificarea unor acte normative” [5] a fost instituționalizată, pentru prima dată în țara noastră, o formă specială de organizare a muncii – *munca la distanță*. Astfel, în Titlul X din CM al RM a fost adăugat Capitolul IX¹, dedicat în întregime problemelor organizării muncii la distanță. În contextul dat, legiuitorul definește *munca la distanță* drept „o formă de organizare a muncii în domeniile de activitate, prin care salariatul își îndeplinește atribuțiile specifice ocupației, funcției sau meseriei pe care o deține în alt loc decât cel organizat de angajator, folosind inclusiv mijloace din domeniul tehnologiei informației și comunicațiilor” (art. 292¹ alin. (1) din CM al RM). Prevederile CM al RM sunt compatibile, în mare măsură, cu Acordul-cadru european privind telemunca din 2002. Totodată, relevăm faptul că ***legislația moldovenească nu consacră principiul reversibilității muncii (ceea ce este inexplicabil), principiu pe care îl regăsim în art. 3 din Acordul-cadru european, conform căruia „dacă telemunca nu este parte inițială a descrierii postului, decizia de trecere la telemuncă este reversibilă prin acordul individual și/sau colectiv. Reversibilitatea poate implica întoarcerea lucrătorului la sediul angajatorului la cererea fiecăruia dintre aceștia. Modalitățile de reversibilitate trebuie stabilite prin acorduri individuale și/sau colective”***.

Apropo, munca la distanță are unele similitudini cu munca la domiciliu care, potrivit art. 290-292 din CM al RM, presupune îndeplinirea de către salariat la domiciliul său a atribuțiilor de serviciu cu folosirea materialelor, instrumentelor și mecanismelor puse la dispoziție de angajator sau procurate din mijloace proprii. Totuși, vorbind despre munca la distanță – privită ca o formă specifică de organizare a muncii (similară telemuncii) –, acestea îi sunt caracteristice două trăsături definitorii [11, p. 195-196]:

²² Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale a prezentat spre consultare publică, încă în luna august 2019, proiectul de Lege pentru modificarea Codului muncii, în care se propunea elaborarea și implementarea *Registrului electronic al angajaților din Republica Moldova*, registru la care vor avea acces angajatorii (în scop de raportare și evidență), salariații (în scopul extragerii informației cu privire la activitatea de muncă desfășurată în contextul lipsei carnetelor de muncă ca acte confirmative) și autoritățile publice (în scopul înfăptuirii monitorizării, evidenței și a controlului). În opinia autorilor proiectului de lege, Registrul electronic al angajaților din Republica Moldova va constitui „un element de bază pentru probarea autenticității contractelor individuale de muncă”. Mai mult, „deținerea registrului respectiv are drept scop asigurarea părților raporturilor de muncă cu mijloace de probă în contextul unui eventual litigiu și, pe de altă parte, crearea unui mecanism eficient pentru organele de supraveghere și control asupra respectării legislației muncii în vederea contracarării și neadmiterii raporturilor de muncă sub formă nedeclarată”. În consecință, s-a propus modificarea art. 56 alin. (3) din CM al RM cu redarea lui într-o nouă redacție: „Contractul individual de muncă se întocmește în două exemplare, se semnează de către părți și se înregistrează de către angajator, în mod electronic, în Registrul electronic al angajaților din Republica Moldova, ținut și gestionat în modul stabilit de Guvern”.

Spre deosebire de sectorul privat unde nu s-au înregistrat progrese semnificative în ceea ce privește elaborarea și punerea în aplicare a Registrului electronic al angajaților din Republica Moldova, Sistemul informațional automatizat „Registrul electronic al angajaților” a fost deja implementat în sectorul bugetar, toate autoritățile (instituțiile) bugetare finanțate integral din bugetul de stat sau din bugetele locale fiind ținute să utilizeze respectivul registru începând cu luna iulie 2022. Modul de ținere a Registrului de stat format de Sistemul informațional automatizat „Registrul electronic al angajaților” este reglementat prin Hotărârea Guvernului RM nr. 443/2022 „Pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modalitatea de ținere a Registrului de stat format de Sistemul informațional automatizat «Registrul electronic al angajaților»” [8].

1) *topografică*, care semnifică faptul că prestarea muncii se face în alt loc decât în cel organizat de angajator. Așadar, spre deosebire de munca la domiciliu, care poate fi prestată doar la domiciliul salariatului, munca la distanță (telemunca) poate fi înfăptuită atât la domiciliul salariatului, cât și în alte locuri din afara unității [13, p. 51];

2) *tehnologică*, potrivit căreia îndeplinirea atribuțiilor de muncă urmând să aibă loc cu utilizarea mijloacelor informatice, cu sublinierea că folosirea mijloacelor din domeniul tehnologiei informației și comunicațiilor „trebuie să fie elementul esențial și nu accesoriu al prestației nu atât și nu numai în faza de trimitere a rezultatului către sediul central de apartenență, cât în reala și efectivă fază de executare a prestației însăși” [11, p. 192]. ***Datorită trăsăturii tehnologice a muncii la distanță, noi o putem distinge de munca la domiciliu;***

e) în temeiul Legii RM nr. 175/2021 „Pentru modificarea unor acte normative” [6] în CM al RM au fost operate modificări care permit angajatorilor să recurgă – în afară de modul „clasic” de aducere la cunoștința salariaților a actelor juridice emise de angajator (prin semnarea documentului de către salariatul destinat de luare la cunoștință) – și la alte modalități de comunicare a acestora, inclusiv comunicarea lor prin poșta electronică;

f) *au fost supuse flexibilizării și reglementările referitoare la timpul de muncă și la unele specii de concedii sociale (concediul parțial plătit pentru îngrijirea copilului până la vârsta de 3 ani și concediul paternal)*. Astfel, legiuitorul permite instituirea – în baza acordului dintre salariat și angajator – a *formulelor flexibile de muncă* (ele fiind definite drept „programe de muncă care oferă posibilitate salariaților să își adapteze programul de lucru, inclusiv prin utilizarea muncii la distanță, a muncii la domiciliu, a regimului flexibil de muncă, a timpului de muncă parțial sau a săptămânii de lucru comprimate” (art. 1 din CM al RM)), conform art. 100¹ din același Cod. Totodată, s-a permis utilizarea concediului parțial plătit pentru îngrijirea copilului de ambii părinți alternativ, în fracțiuni, conform disponibilității fiecăruia, cu condiția să nu se suprapună fracțiunile. Modificările legislative menționate au ca scop transpunerea Directivei (UE) 2019/1158 a Parlamentului European și a Consiliului din 20 iunie 2019 privind echilibrul dintre viața profesională și cea privată a părinților și îngrijitorilor și de abrogare a Directivei 2010/18/UE a Consiliului [1] și, prin urmare, ele vin să asigure un just echilibru între viața profesională și cea de familie²³;

g) actele juridice care anterior erau obligatorii pentru perfectare, au devenit – după operarea modificărilor în CM al RM în temeiul Legii RM nr. 112/2023 „Pentru modificarea unor acte normative (facilitarea activității mediului de afaceri)” [7] – opționale. Astfel, ***nu mai sunt obligatorii pentru perfectare regulamentul intern al unității și programarea concediilor de odihnă anuale***. În context, subliniem că ***modificările legislative, operate în CM al RM în vederea consacrării caracterului voluntar și facultativ al existenței regulamentului intern al unității, ar putea genera serioase probleme: în lipsa acestuia, zone importante de reglementare vor rămâne „neacoperite” (de exemplu, cele ce vizează programul de lucru al salariaților sau prevenirea și combaterea hărțuirii sexuale și a oricărei alte forme de lezare a demnității în muncă) și, în plus, se vor ivi situații de blocaj sau gravă neconformitate pentru activitatea angajatorului***. Suplimentar, relevăm faptul că reglementările supuse criticii noastre sunt în disonanță cu legislațiile altor state.

²³ În Notă informativă la proiectul Legii pentru modificarea unor acte normative ([online] [cit. 24.01.2024]. Disponibil: <https://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=1b55f839-6fe1-4c2c-8ea9-9612f5238e1a>) se arată că necesitatea unor măsuri legislative adiționale este determinată de importanța implicării mai sporite a tatălui în îngrijirea copilului, pe de o parte, și asumării echitabile a sarcinilor de îngrijire de către ambii părinți, pe de altă parte. Totodată, s-a scos în evidență faptul că, în Republica Moldova, circa 47% dintre femeile cu copii de vârstă până la 6 ani nu sunt încadrate în câmpul muncii (ele fiind implicate preponderent în activitățile de îngrijire neplătite) și nici nu sunt în căutarea unui loc de muncă, ceea ce reflectă vulnerabilitatea femeilor. Ca mijloc de remediere au fost concepute măsuri specifice care să stimuleze implicarea echitabilă a părinților în creșterea copiilor (de exemplu, posibilitatea încheierii aranjamentelor flexibile de muncă).

De exemplu, în România, legislația muncii (în special, art. 241 și 246 din Codul muncii al României [3]) instituie obligativitatea existenței regulamentului intern în cadrul fiecărui angajator (cu excepția microîntreprinderilor). Caracterul impus și obligatoriu al regulilor de ordine interioară este consfințit și în legislația rusă (art. 190 din Codul muncii al Federației Ruse).

Bibliografie:

Acte normative:

1. Directiva (UE) 2019/1158 a Parlamentului European și a Consiliului din 20 iunie 2019 privind echilibrul dintre viața profesională și cea privată a părinților și îngrijitorilor și de abrogare a Directivei 2010/18/UE a Consiliului. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 188/79 din 12.07.2019.
2. Codul muncii al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 182-185 din 02.06.2023.
3. Codul muncii al României. [online] [citat 29.09.2025]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/public/detaliidocument/128647>
4. Codul muncii al Federației Ruse. [online] [citat 01.10.2025]. Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/
5. Legea RM nr. 69/2020 „Cu privire la instituirea unor măsuri pe perioada stării de urgență în sănătate publică și modificarea unor acte normative”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 124-125 din 26.05.2020.
6. Legea RM nr. 175/2021 „Pentru modificarea unor acte normative”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 302-306 din 10.12.2021.
7. Legea RM nr. 112/2023 „Pentru modificarea unor acte normative (facilitarea activității mediului de afaceri)”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 182-185 din 02.06.2023.
8. Hotărârea Guvernului RM nr. 443/2022 „Pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modalitatea de ținere a Registrului de stat format de Sistemul informațional automatizat «Registrul electronic al angajaților»”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 221-229 din 22.07.2022.
9. Hotărârea Guvernului RM nr. 1449/2007 „Privind carnetul de muncă” (abrogată). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 5-7 din 11.01.2008.

Literatura de specialitate:

10. DIMITRIU, Raluca. Reflecții privind actuala legislație a muncii. În: *Revista română de dreptul muncii*, 2013, nr. 3, p. 14. ISSN 2286-0606
11. ȘTEFĂNESCU, Ana. *Munca la domiciliu și telemunca: drept intern și comparat*, București: Universul Juridic, 2011. 272 p. ISBN 978-973-127-515-4
12. ȘTEFĂNESCU, Ion Traian. *Flexisecuritate*. În: *Dicționar de drept al muncii* / coord. Ion Traian Ștefănescu, București: Universul Juridic, 2014. 397 p. ISBN 978-606-673-455-4
13. VARTOLOMEI, Brîndușa Teleoaca. Reglementarea activității de telemuncă prin Legea nr. 81/2018. În: *Revista română de dreptul muncii*, 2018, nr. 2, p. 51. ISSN 2286-0606

LE COMPORTEMENT NON VERBALE DANS LE CADRE DE LA MÉDIATION

Luminița SECRIERU, dr., maître de conf., Faculté des Sciences de l'Éducation,
de Psychologie et des Arts, Université d'État « Alecu Russo » de Bălți

Abstract: *The research mentions the influence of nonverbal communication within negotiation and mediation. Between all channels of nonverbal communication, touch is considered the most influential. The obtained results showed that the mediator's influence becomes stronger when it is accompanied with a tactile contact and when the mediator has a status of superiority.*

Keywords: *médiation, non-verbal, techniques, influence.*

La médiation se définit comme *l'intervention d'un tiers dans le champ d'une négociation, tiers qui s'efforce d'aider ou d'influencer des parties en conflit à s'accorder ou à adopter une solution commune* [12, pp. 27-46]. Plusieurs recherches réalisées en psychologie sociale ont permis d'étudier certains facteurs pouvant jouer un rôle dans le processus et la réussite de la médiation. Ces recherches ont été regroupées en quatre catégories: a) celles qui se rapportent aux spécificités des procédures de la médiation; b) à ses choix stratégiques; c) à ses niveaux de pouvoir; d) aux modes de communication verbale et non verbales qu'elle active. Dans cette étude, nous nous concentrerons sur les deux derniers facteurs.

Les recherches réalisées par Idaszak et Carnevale (1989), Harris et Carnevale (1990), McGillicoddy, Welton et Pruitt (1989) sur les effets de différents modes de pouvoirs ou de statuts montrent, de manière générale, que l'attribution d'un statut de pouvoir élevé au médiateur tend bien à favoriser son influence dans le choix des accords qu'effectueront publiquement les négociateurs [5, pp. 35-42].

Les expérimentations sur les effets de la communication verbale et surtout non verbale en situation de médiation sont moins nombreuses. Deux éléments particulièrement paradoxaux sont à noter pour ce qui concerne ce dernier mode de communication. Le premier est relatif au fait que la communication non verbale, bien que supposée très influente dans la négociation a fait l'objet de peu d'expérimentations en situation de médiation. Les travaux de Meeker et Shure (1969); J. Fischer-Lokou, N. Guéguen (2004) sont parmi les seuls à suggérer que l'influence non verbale d'un médiateur puisse s'avérer pertinente à étudier. Ils montrent que l'observation silencieuse des négociateurs par une tierce partie neutre tend à davantage influencer leurs comportements en matière de prises de décisions que l'absence d'une telle observation. Le second paradoxe apparaît lorsque l'on constate que de toutes les sources de communication non verbale, celle qui est considérée comme la source d'influence la plus puissante, en l'occurrence le toucher (Major et Heslin, 1982) n'a jamais encore été étudiée dans le champ de la médiation dans notre pays, ni même, sur le simple plan de la négociation. Pourtant, plusieurs travaux récents sur l'effet du toucher laissent supposer que celui-ci pourrait également jouer un rôle important comme facteur de décision dans la résolution des conflits.

De toutes les sources de communication nonverbale, le toucher est la source d'influence la plus puissante. Les chercheurs en sociologie, anthropologie, psychologie, et plus récemment en physiologie et en médecine s'intéressent à ce facteur. En psychologie, le toucher a surtout été étudié par les chercheurs en psychologie sociale, en psychologie du développement et en psychologie clinique et pathologique.

L'efficacité de la procédure du toucher a été montrée de nombreuses fois. Le premier chercheur à avoir montré que le toucher prédisposait le sujet à accéder à une requête formulée par le toucheur est Chris Kleinke (1977). De nombreuses autres recherches ont confirmé ses premiers résultats: Nannberg & Hansen, 1994; Goldman & Fordyce, 1983; Brockner, Pressman, Cabitt & Moran, 1982; Crusco & Wetzell, 1984; Lynn, Le & Sherwyn, 1998; Stephen & Zweigenhaft, 1986; Hornik, 1987, 1992; Nannberg & Hansen, 1994; Goldman & Fordyce, 1983 etc.

Les résultats expérimentaux montrent que le toucher est bien un facteur nonverbal influençant le comportement d'autrui. Les travaux confirment également que cette efficacité n'est pas l'apanage des cultures où ce type de contact est rare, comme les pays anglo-saxons où les recherches sur le toucher ont, pour la plupart, été réalisées. L'effet du toucher a été observé dans des cultures où le toucher participe plus fréquemment aux comportements non verbaux des personnes en interaction, comme c'est le cas pour la France. Les recherches conduites en France ont montré que la procédure du toucher n'était pas moins efficace qu'aux États-Unis [2; 3; 4]

A notre connaissance, il n'y a pas beaucoup de recherches sur le toucher qui ont été réalisées dans les pays de l'Europe de l'Est comme la notre pays. Selon la dichotomie de Hall (1966) ou de Andersen (1988) notre pays est typique des cultures de contacts. On peut donc se demander si l'effet d'influence du Toucher, pourrait se retrouver dans ce pays, dans une culture où le contact tactile dans les interactions sociales est toutefois moins habituel qu'en France. Selon nous, en République Moldavie, comme en France, il devrait y avoir un effet du Toucher (première hypothèse). Sur la base de la littérature, on retrouve un effet du toucher dans de nombreux pays, indépendamment de leur culture (contact vs non-contact). En ce sens, le toucher correspondra à l'une de nos variables d'étude.

Dans le cadre de notre recherche nous nous sommes intéressée à savoir si ce comportement nonverbal pouvait être également exploité dans notre pays, et encore, dans le cadre de la médiation. On peut supposer aussi que le toucher d'un médiateur auquel serait attribué un haut statut faciliterait plus encore que celui d'un bas statut la prédisposition des négociateurs à atteindre un accord.

Pour tester cette hypothèse nous avons réalisé une expérience en demandant à des étudiants de simuler par groupe de deux disputants, une situation de négociation dans laquelle intervient un médiateur qui propose une solutions aux deux parties en conflit. Le conflit était suscité par les positions des deux sujets mis en situation de négociation. Un dossier était distribué à chaque sujet. Les sujets devaient défendre leurs arguments et il était convenu qu'ils devaient tout faire pour parvenir à un accord.

Nous avons manipulées dans notre étude 2 variables indépendantes (VI): variable du statut et variable comportement.

La première variable indépendantes (VI1) est le statut social du médiateur. Le haut statut et le bas statut sont introduits en faisant intervenir soit un enseignant (connu par les étudiants) pour jouer le rôle du médiateur, soit un étudiant (connu également des sujets).

La deuxième variable indépendants (VI2) concerne le comportement du médiateur. Dans la première modalité, nous avons demandé au médiateur de toucher 1 à 2 secondes sur le bras ou l'épaule les négociateurs. Dans l'autre modalité, le médiateur n'induit aucun comportement tactile envers le négociateurs. La variable dépendante (VD) se rapportent à l'acceptation ou non par les négociateurs d'un accord écrit avec leurs adversaires.

Dans notre recherche ont participé 80 étudiants inscrits en premier cycle champ psychologie.

Les différents taux d'acceptation (VD) tenant compte des variables indépendants manipulées (que sont le toucher et le statut) sont présentés dans la figure nr. 1.

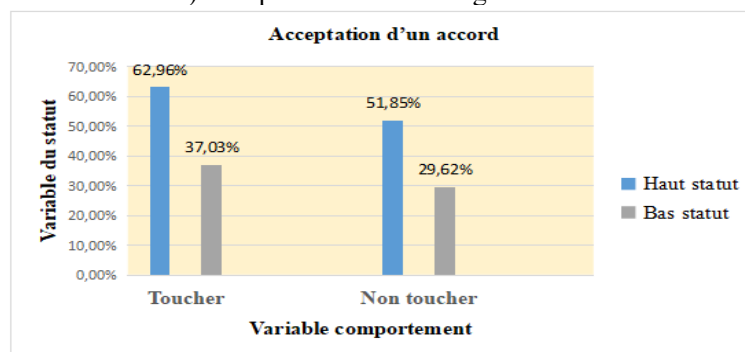

Fig. 1. Pourcentage de négociateurs faisant le choix d'un accord selon les conditions expérimentales

L'analyse statistique confirme l'existence d'un effet positif du toucher sur le taux d'acceptation d'un accord par les négociateurs ($p < 0,05$). Comme on peut le voir dans la figure nr. 1, les sujets qui ont été touchés sont plus nombreux à parvenir à un accord (ici adopter la proposition du médiateur) que ceux qui ne l'ont pas été. Il semble donc que le pouvoir d'influence du médiateur est renforcé lorsque son argumentation s'accompagne d'un contact tactile.

Si en d'autres pays pour la plupart occidentaux, il existait déjà des recherches sur la procédure de toucher, l'effet du toucher n'avait encore jamais été étudié en notre pays. Sur la base des résultats que nous avons obtenus, la procédure de toucher s'avère également efficace dans notre pays. Nos résultats confirment donc que l'efficacité du toucher peut être élargie à d'autres cultures de contact qu'aux cultures américaine (où l'essentiel des travaux sur l'influence du toucher a été effectué) ou française, comme à la culture moldave.

Aussi nous avons observé un effet supérieur encore du statut ($p < 0,05$). 62,96% des sujets de la condition haut statut et condition toucher ont fait le choix d'un accord.

Nous avons obtenus une différence entre les conditions haut statut toucher et bas statut toucher ($p < 0,05$). En plus une différence significative nous avons obtenus entre les conditions haut statut non toucher et bas statut non toucher ($p < 0,05$).

Les résultats obtenus attestent de l'influence du statut (VI1) et du toucher (VI2) sur la prédisposition des négociateurs à accéder un accord. Il semble se confirmer qu'il est préférable pour un médiateur de disposer d'un statut supérieur pour faciliter une tentative de conciliation ou un compromis entre des parties.

Les résultats obtenus attestent de l'efficacité du statut, mais montrent aussi pour la première fois dans notre pays, l'influence du toucher d'un médiateur. Ces résultats peuvent intéresser les formateurs ou différents professionnels de la médiation. Les résultats confirment notre hypothèse, à savoir qu'un lien pouvait être observé entre le toucher d'un médiateur et son influence sur les comportements des négociateurs. Les résultats ont montrés que la communication nonverbale favorisait davantage les sujets à contracter des accords qu'en l'absence de tout comportement tactile.

Bien entendu, sont nécessaires d'autres recherches pour tenter de voir si les résultats obtenus se confirment.

References:

1. BEAUVOIS, Jean-Leon, JOULE, Robert-Vincent. *Soumission et Idéologies*. Paris: Presses Universitaires de France, Paris, 1981. 208 p. ISBN: 2130366368
2. BICKMAN, Leonand. The effect of social status on the honesty of others. *The Journal of Social Psychology*, 1971. nr. 85, pp. 87-92. [online]. Disponibil: <https://doi.org/10.1080/00224545.1971.9918547>
3. FISCHER-LOKOU, Jacques. Processus d'influence dans la situation de médiation et modèle de la conversion minoritaire, *Les Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale*. 1997. nr. 35. pp. 12-29.
4. GUEGUEN, Nicolas. Toucher et soumission à une requête: Répliques expérimentales en situation naturelle et évaluation de l'impact du statut. *Revue Internationale de Psychologie Sociale*. 2001. nr. 14, pp. 113-158.
5. GUEGUEN, Nicolas, FISCHER-LOKOU, Jacques. Influence non-verbal dans le cadre de la médiation: effets du toucher et du statut sur la prédisposition à atteindre un accord. *Les Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale*. 2004. nr. 61, pp. 35-42.
6. JOULE, Robert-Vincent, BEAUVOIS, Jean-Léon. *Petit traité de manipulation à l'usage des honnêtes gens*. Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble. 2002. 281p. ISBN 2706110449.
7. KAZDIN, Alan, KLOCK, Joan. The effect of nonverbal teacher approval on student attentive behaviour. *Journal of Applied Behavior Analysis*. 1973. nr. 6, pp. 643-654. [online]. Disponibil: <https://scispace.com/pdf/the-effect-of-nonverbal-teacher-approval-on-student-3bqqhuj9o7.pdf>
8. KLEINKE, Chris. Compliance to requests made by gazing and touching experimenters in field settings, *Journal of Experimental Social Psychology*. 1977. nr. 13. pp. 218-223. [online]. Disponibil: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-experimental-social-psychology/vol/13/issue/3>

9. PATTERSON, M., POWELL, J., LENIHAN, M. Touch, compliance and interpersonal affect. *Journal of Nonverbal Behavior*. 1986, nr. 10, pp. 41-50. [online]. Disponibil: <https://doi.org/10.1007/BF00987204>
10. REMLAND, M., JONES, T., BRINKMAN, H. Interpersonal distance, body orientation, and touch: effects of culture, gender and age. *The Journal of Social Psychology*. 1995. nr. 135, pp. 281-297.
11. WHELDALL, K., BEVAN, K., SHORTALL, K. A touch of reinforcement: The effects of contingent teacher touch on the classroom behaviour of young children. *Educational Review*. 1986. nr. 38, pp. 207-216.
12. ZARTMAN, William, TOUVAL, Saadia. International mediation: Conflict resolution and power politics. *Journal of Social Issues*. 1985. nr. 41. pp. 27-46. [online]. Disponibil: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1985.tb00853.x>

CZU 159.922.8:316.624

RELAȚIA DINTRE AUTOREGLAREA VOLITIVĂ ȘI PREDISPOZIȚIA DE A ADOPTA COMPORTAMENT DELINCVENT LA ADOLESCENȚI

Ionela BRANIȘTE, asist. univ., Facultatea de Științe ale Educației, Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți

Abstract: *The study examines the relationship between adolescents' volitional self-regulation and their tendency toward delinquent behavior. It presents the theoretical foundations of this link and experimental findings highlighting the role of self-regulation in delinquency risk. By emphasizing methods and techniques for strengthening self-regulation, the research underscores its preventive value in reducing antisocial behavior among youth and contributes to a coherent framework for delinquency prevention and the development of counseling, intervention, and professional training programs.*

Keywords: *adolescence, volitional self-regulation, delinquency, prevention, psychological intervention.*

Omul este ca o oglindă, reflectând minuțios mediul în care trăiește și realitatea pe care o percepe. Omul modern pare să fi căzut pradă haosului instinctelor dezlănțuite. Nu mai există niciun control atent al impulsurilor agresive care alimentează apetitul uman pentru distrugere sau poate că nu mai există nicio intenție de a face acest lucru [2, p. 83].

Dacă o bună perioadă de timp devianța era tratată ca o componentă ce ținea exclusiv de buna educație, astăzi ea a devenit o problemă socială majoră cu care se confruntă societatea modernă. Ca problemă socială, ea nu mai este privită ca un obstacol ce ține doar de educație, ci unul strâns legat de modul în care funcționează societatea în ansamblul ei, inclusiv familie, școală, mecanismele de socializare, de control, sancționare și reabilitare socială, cultura societății, percepția inechității sociale, lipsa de resurse, privarea de șanse, marginalizarea, anomia.

Indiferent cât de bune sunt circumstanțele, adolescența este o perioadă agitată. În timpul adolescenței, tinerii sunt bombardați cu experiențe și emoții complet noi. Ei sunt supuși zilnic presiunilor venite din mediul extern și sunt constant influențați de televiziune, filme, muzică și internet.

Delincvența juvenilă este o problemă contemporană majoră. În ciuda tuturor măsurilor luate de autorități, numărul comportamentelor delincvente ale tinerilor rămâne ridicat, ceea ce evidențiază necesitatea de a actualiza metodele de cercetare, intervenție și prevenire a acestui fenomen.

Criza socio-economică, precum și provocările în dezvoltarea personalității și integrarea socială, accentuează vulnerabilitatea tinerilor și crește riscul deprivării. Incapacitatea unor adolescenți de a se conforma standardelor societății se traduce adesea prin manifestări delincvente. Comportamentul delincvent în rândul adolescenților constituie un fenomen aparte, cu un impact considerabil asupra societății, fiind extrem de actual și profund influențat de schimbările sociale [1, p. 29].

Etapa actuală de dezvoltare a Republicii Moldova este caracterizată de o serie de fenomene de criză în majoritatea sferelor vieții sociale, care au un impact semnificativ asupra psihicului adolescenților și contribuie la extinderea diferitelor procese negative în societate, unul dintre care este

frecvența crescută a actelor delincvente. Cheia pentru rezolvarea acestei probleme este identificarea motivelor comportamentului delincvent, înțelegerea cărora este punctul de plecare pentru dezvoltarea unui sistem de activități care vizează prevenirea și resocializarea delincvenților juvenili [3, p. 2].

Actualitatea temei propuse pentru studiu este determinată de ascendența numărului acțiunilor delincvente cu o intensitate mai puternică și diversificarea acestora săvârșite de către adolescenți în pofida acțiunilor întreprinse de către autorități. La fel, de necesitatea constituirii unei metodologii și a unei metode implicate în cercetarea comportamentului delincvent în scopul identificării particularităților acțiunilor săvârșite de către adolescenți, a factorilor ce contribuie la orientarea acestora spre un comportament delincvent și a condițiilor de prevenire și combatere a comportamentului delincvent prin dezvoltarea autoreglării volitive.

Comportamentul delincvent în mediul adolescentin necesită o abordare menită să identifice acele soluții care pot fi utilizate în vederea prevenirii și diminuării acestuia. Prin urmare, cercetarea este de actualitate, oferind soluții susceptibile să contribuie la diminuarea potențialului de a adopta comportamente delincvente la adolescenți prin dezvoltarea autoreglării volitive a acestora.

Scopul cercetării constă în identificarea corelației dintre nivelul de autoreglare volitivă și predispoziția de a adopta comportament delincvent la adolescenți.

Ipotezele cercetării:

1. Adolescenții cu un nivel scăzut de autoreglare volitivă sunt mai predispuși să adopte comportament delincvent;
2. Reducerea potențialului de a adopta comportament delincvent în condițiile mediului adolescentin poate fi asigurată prin elaborarea și aplicarea unui program de dezvoltare a autoreglării volitive.

Eșantionul cercetării a fost constituit din 50 de adolescenți cu vârsta cuprinsă între 16 și 18 ani de la *Instituția Publică Școala Profesională nr. 3 din Bălți*.

Adolescenții au fost supuși unei testări inițiale pentru a:

- 1) diagnostica nivelul de autoreglare volitivă;
- 2) evalua predispunerea la comportamentul delincvent.

Pentru diagnosticarea nivelului de autoreglare volitivă a fost utilizat instrumentul psihodiagnostic „*Исследование волевой саморегуляции*”, elaborat de A. B. Зверькова și E. B. Эйрман.

Pentru evaluarea predispoziției de a adopta comportament delincvent, a fost aplicată scala „*Склонность к девиантному поведению*”, СДП elaborată de Э. B. Лейс și А. Г. Соловьев.

Analiza datelor a arătat că din totalul de 50 de adolescenți care au participat la experimentul de constatare, un număr semnificativ, și anume 28, au înregistrat scoruri ridicate la scala predispoziției de a adopta comportament delincvent. Aceste rezultate subliniază prevalența unui risc crescut de manifestare a unor comportamente delincvente în rândul participanților și confirmă necesitatea unor intervenții specifice pentru dezvoltarea autoreglării volitive. Datele obținute au fost atent analizate și structurate, fiind reprezentate grafic în figura nr. 1, pentru a facilita o înțelegere clară a distribuției predispoziției spre comportament delincvent în eșantionul studiat.

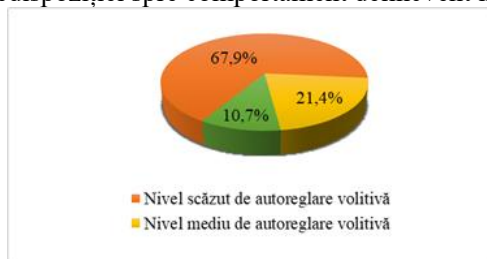

Figura nr. 1. Distribuția adolescenților cu nivel diferit de autoreglare volitivă care au obținut valori ridicate la scala predispoziției de a adopta comportament delincvent

Se remarcă faptul că, dintre adolescenții cu diferite niveluri de autoreglare volitivă, cei care manifestă un nivel scăzut al acestei capacități constituie o proporție majoritară, reprezentând mai

mult de jumătate din totalul celor 28 de participanți care au obținut scoruri ridicate pe scala predispoziției spre comportament delinvent. Mai exact, un număr de 19 adolescenți cu autoreglare volitivă redusă se încadrează în această categorie de risc, ceea ce subliniază importanța dezvoltării unor mecanisme eficiente de autoreglare pentru prevenirea comportamentului delinvent.

Deși rezultatele confirmă că majoritatea adolescenților cu o predispoziție ridicată de a adopta comportament delinvent (28) au un nivel scăzut de autoreglare volitivă, este important să observăm că alături de cei 19 adolescenți cu autoreglare volitivă redusă, se regăsesc și 6 adolescenți cu un nivel mediu de autoreglare, precum și 3 adolescenți cu un nivel ridicat, care manifestă, de asemenea, o predispoziție crescută spre comportamente delincvente. Acest fapt sugerează că, deși nu toți cei care adoptă comportamente delincvente prezintă neapărat această caracteristică. Astfel, comportamentul delinvent trebuie înțeles ca rezultatul unei interacțiuni complexe între autoreglarea volitivă și alți factori psihologici, sociali și contextuali, care pot influența în mod semnificativ deciziile și acțiunile adolescenților. Pentru o evidențiere clară și precisă a valorilor obținute, indicii autoreglării volitive au fost redați sintetic în % în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1. Rezultatele obținute la evaluarea nivelului de autoreglare volitivă (în %)

Nivel de autoreglare volitivă	Nr. adolescenți	Procente
Scăzut	19	67,85%
Mediu	6	21,42%
Ridicat	3	10,71%

În continuarea analizei, au fost examinate în detaliu rezultatele obținute la scala predispoziției de a adopta comportamente delincvente de către adolescenții care manifestă un nivel scăzut de autoreglare volitivă. În această etapă a investigației s-a argumentat în ce măsură lipsa autoreglării volitive facilitează tendința adolescenților către comportamente delincvente, oferind, astfel, o perspectivă clară asupra vulnerabilității acestui grup. Analiza datelor a permis observarea gradului în care adolescenții care întâmpină dificultăți în controlul impulsurilor și în gestionarea comportamentului sunt expuși unui risc mai mare de a manifesta comportamente delincvente. Aceasta subliniază importanța unor strategii eficiente de intervenție și prevenție.

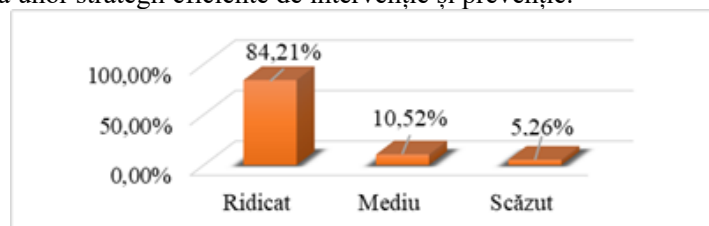

Figura nr. 2. Reprezentarea grafică a datelor obținute la scala predispoziției de a adopta comportament delinvent de către adolescenții cu nivel scăzut de autoreglare volitivă (în %)

În această ordine de idei, putem observa că dintre cei 19 adolescenți cu un nivel scăzut de autoreglare volitivă, 16 prezintă o predispoziție ridicată de a adopta comportament delinvent.

Pentru acești adolescenți a fost implementat un program de dezvoltare a autoreglării volitive. Cei care, din cauza unor factori interni sau externi, manifestă un nivel scăzut de autoreglare volitivă necesită intervenție psihologică. Aceasta este necesară în procesul de prevenire a procesului de consolidare a autoreglării volitive. În absența ei, pe măsură ce acești adolescenți cresc, riscul de a se angaja în comportamente delincvente poate crește, ceea ce va necesita un efort suplimentar pentru a combate comportamentele sociale nedorite.

Aplicând *Coeficientul de corelație Pearson (r)*, am analizat relația dintre autoreglarea volitivă și predispoziția de a adopta comportament delinvent. Rezultatele analizei au evidențiat o corelație semnificativă statistic între cele două variabile. Coeficientul de corelație Pearson ($r=-0,812$, $p<0,001$) indică o corelație negativă puternică între variabile. Aceasta sugerează că pe măsură ce nivelul de autoreglare volitivă crește, predispoziția adolescenților de a adopta comportament

delincent scade, și invers, cu cât nivelul de autoreglare volitivă este mai scăzut, cu atât predispoziția adolescenților de a manifesta comportament delincent este mai ridicată.

Tabelul nr. 2. Indicatorii statistici descriptivi pentru variabilele analizate

Корреляции		
	nivel de autoreglare volitivă	adolescenți cu predispoziție de a adopta comportament delincent
nivel de autoreglare volitivă	Корреляция Пирсона	,812**
	Знач. (двухсторонняя)	,000
	N	28
adolescenți cu predispoziție de a adopta comportament delincent	Корреляция Пирсона	,812**
	Знач. (двухсторонняя)	,000
	N	28

** . Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).

Aceste rezultate sunt ilustrate în figura 3, care prezintă relația dintre autoreglarea volitivă și predispoziția spre comportamente delincvente. Graficul ilustrează o corelație semnificativă, deoarece punctele de date aliniate într-o proporție considerabilă indică o tendință generală clară. Coeficientul de determinare $R^2 = 0,659$ sugerează că aproximativ 65,9% din variația comportamentului delincent poate fi explicată prin fluctuațiile nivelului de autoreglare volitivă. Aceasta evidențiază o corelație puternică și semnificativă statistic între cele două variabile.

Tendința pozitivă observată sugerează că autoreglarea volitivă are un rol esențial în modelarea comportamentului delincent al adolescenților.

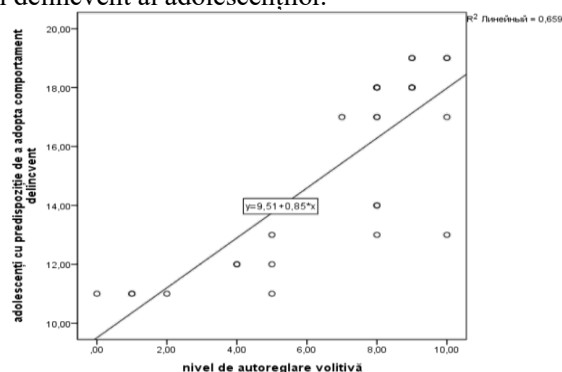

Figura nr. 3. Reprezentarea grafică a corelației dintre autoreglarea volitivă și predispoziția spre comportament delincent

Rezultatele obținute din analiza corelației dintre autoreglarea volitivă și predispoziția de a adopta comportament delincent la adolescenți au confirmat ipoteza conform căreia adolescenții cu un nivel scăzut de autoreglare volitivă sunt mai predispuși să adopte comportament delincent. Aceasta sugerează că autoreglarea volitivă are un rol esențial în prevenirea delincvenței, iar intervențiile care vizează îmbunătățirea acestei abilități ar putea contribui semnificativ la reducerea riscurilor asociate cu comportamentele delincvente în rândul adolescenților.

Deși există o corelație semnificativă, este esențial să luăm în considerare și alți factori care pot influența comportamentul adolescenților, precum influențele externe, mediul familial și cel social. Cu toate acestea, rezultatele sugerează că o intervenție care să sprijine dezvoltarea autoreglării volitive ar putea diminua riscurile de comportamente antisociale și ar contribui la îmbunătățirea comportamentului general al adolescenților.

În acest context, având în vedere aceste rezultate, este necesară implementarea unui program de intervenție timpurie destinat adolescenților cu un nivel scăzut de autoreglare volitivă, care prezintă

o predispoziție crescută pentru comportamente delincvente. Programul propus va viza dezvoltarea și consolidarea autoreglării volitive, cu scopul de a reduce riscurile asociate delincvenței și de a sprijini adolescenții în adoptarea unor comportamente mai adecvate în diverse contexte sociale.

Pentru a dezvolta autoreglarea volitivă la adolescenți ce manifestă o predispoziție ridicată de a adopta comportament delincvent a fost elaborat și aplicat un program dezvoltativ fiind folosite diverse metode psihologice efective. Scopul principal al programului este de a dezvolta nivelul de autocontrol și perseverență.

Obiectivele programului: reglarea stărilor emoționale; dezvoltarea abilităților de interacțiune socială; conștientizarea riscurilor asociate comportamentului delincvent; învățarea metodelor constructive de soluționare a conflictelor; dobândirea tehnicilor de cultivare a perseverenței; stimularea comportamentului prosocial.

Programul de dezvoltare a autoreglării volitive a adolescenților cu predispoziție de a adopta comportament agresiv cuprinde 8 ședințe, fiecare ședință a inclus 5 sau 6 activități. Prima ședință a fost dedicată familiarizării participanților cu tema abordată, în cadrul acesteia, s-au realizat conexiuni între participanți, s-a creat un mediu propice pentru desfășurarea activităților, s-au stabilit reguli și s-a asigurat o înțelegere a conceptelor fundamentale legate de subiect. Următoarele ședințe au avut ca scop reglarea stărilor emoționale, dezvoltarea abilităților de interacțiune socială, conștientizarea riscurilor asociate comportamentului delincvent, dobândirea tehnicilor de cultivare a perseverenței. Ultima ședință a fost orientată spre întărirea modelelor de conduită constructivă în situații conflictogene și mărirea comportamentului prosocial.

În urma implementării programului dezvoltativ, am efectuat o serie de evaluări repetate ale nivelului de autoreglare volitivă, având ca scop identificarea și analiza modificărilor survenite pe parcursul intervenției.

Tabelul nr. 3. Rezultatele obținute la evaluarea repetată a nivelului de autoreglare volitivă (în %)

Nivel de autoreglare volitivă	Nr. adolescenți	Procente
Scăzut	6	37,5%
Mediu	9	56,25%
Ridicat	1	6,25%

Analiza datelor din tabelul nr. 3 evidențiază o distribuție clară a nivelurilor de autoreglare volitivă la adolescenți după aplicarea programului dezvoltativ. Astfel, 37,5% dintre participanți mențin un nivel scăzut, indicând necesitatea unor intervenții suplimentare. Majoritatea, respectiv 56,25%, au atins un nivel mediu, ceea ce reflectă progrese semnificative, dar perfectibile. Un procent redus, de 6,25%, prezintă un nivel ridicat de autoreglare volitivă, confirmând eficiența programului în dezvoltarea controlului volitiv avansat. Per ansamblu, rezultatele subliniază atât impactul pozitiv al programului, cât și necesitatea continuării intervențiilor pentru optimizarea autoreglării volitive.

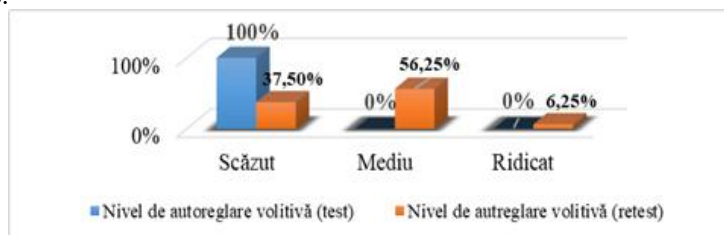

Figura nr. 4. Rezultatele obținute înainte și după demersul experimental la scala „nivelul de autoreglare volitivă”

Analiza rezultatelor obținute în urma aplicării programului de dezvoltare evidențiază o creștere semnificativă a nivelului de autoreglare volitivă în rândul adolescenților participanți. Datele arată o scădere a numărului de adolescenți cu un nivel scăzut de autoreglare volitivă, însoțită de o creștere a celor care se încadrează în categoriile medie și ridicată. Acest progres demonstrează

eficiența intervențiilor menite să dezvolte capacitatea de autoreglare și să îmbunătățească perseverența și autocontrolul.

Comparând rezultatele inițiale cu cele obținute după intervenție, observăm că majoritatea adolescenților au înregistrat îmbunătățiri în gestionarea propriului comportament și în stabilirea obiectivelor pe termen lung. Această evoluție subliniază faptul că autoreglarea volitivă poate fi dezvoltată prin metode adecvate, nefiind o trăsătură fixă sau imuabilă.

Implementarea unui astfel de program contribuie la îmbunătățirea abilităților de autoreglare, oferind adolescenților resurse esențiale pentru a face față provocărilor zilnice. Creșterea nivelului de autoreglare volitivă nu reflectă doar succesul intervenției aplicate, ci și potențialul de dezvoltare continuă prin practici susținute și medii care sprijină acest proces.

În continuare, vom recurge la interpretarea statistică a datelor obținute în urma testării inițiale și a celei repetate.

Tabelul nr. 4. Indicatorii statistici descriptivi pentru variabilele analizate

		Статистика парных выборок			
		Среднее значение	N	Стандартная отклонения	Среднекв. ошибка среднего
Папа 1	n. autoregl. volitivă(test)	7,625	16	1,586	,396
	n. autoregl. volitivă(retest)	10,937	16	2,379	,594

Tabelul nr. 5. Rezultatele testului t pentru eșantioane dependente

Критерий парных выборок								
	Парные разности					t	ст.св.	Знач. (2-х сторон -няя)
	Среднее значение	Стандартная отклонения	Среднекв. ошибка среднего	95% доверительный интервал для разности				
				Нижняя	Верхняя			
Папа 1 n. autoregl. volitivă (test) - n. autoregl. volitivă (retest)	-3,312	1,250	,312	-3,978	-2,646	-10,600	15	,000

Prin aplicarea *testul t pentru eșantioane dependente*, am identificat diferențe semnificative ($p < 0,001$) între media subiecților la variabila test și media acestora la variabila retest. Media nivelului de autoreglare volitivă în urma retestării este mai mică decât cea înregistrată la testarea inițială. Aceasta sugerează că programul dezvoltativ implementat a avut un impact pozitiv asupra creșterii nivelului de autoreglare volitivă.

În urma desfășurării demersului experimental, putem concluziona că adolescenții care manifestă un nivel scăzut de autoreglare volitivă au o probabilitate mai mare de a adopta comportamente delincvente. Aceasta deoarece, în anumite condiții și contexte, acești adolescenți pot să își manifeste acest „potențial delincvent”, adică să comită acte care încalcă normele sociale sau legale.

În această direcție, intervențiile psihologice bine concepute și aplicate în această etapă de dezvoltare pot avea un impact semnificativ asupra dezvoltării și consolidării autoreglării volitive. Aceasta oferă adolescentului instrumente esențiale pentru gestionarea impulsurilor și pentru adoptarea unor comportamente mai echilibrate. După implementarea unui program de intervenție destinat sprijinirii autoreglării volitive, am observat o îmbunătățire considerabilă în acest domeniu. Totuși, este important să subliniem că anumiți factori, precum experiențele sociale defavorabile, performanțele școlare scăzute, influența unui anturaj care promovează comportamente deviante, lipsa unui sistem de valori clare și o socializare haotică, pot submina progresele realizate, conducând la o revenire la reacțiile impulsive și la comportamentele problematice.

Pentru ca efectele pozitive să fie durabile, este esențial să se implementeze nu doar programe psihologice de intervenție, ci și activități sociale care să abordeze și să elimine factorii ce contribuie la menținerea comportamentelor impulsive și deviante. Crearea unui mediu social stabil, în care adolescentul să beneficieze de sprijin în dezvoltarea sa personală și în integrarea unor valori sănătoase, este crucială pentru asigurarea unei autoreglări volitive pe termen lung și pentru prevenirea comportamentului delincvent.

Studiul confirmă existența unei corelații semnificative între nivelul de autoreglare volitivă și tendința spre comportament delincvent la adolescenți. Rezultatele obținute subliniază importanța intervențiilor timpurii și a programelor educaționale menite să sprijine autocontrolul și capacitatea de luare a deciziilor responsabile. Implementarea unui program de dezvoltare structurat s-a dovedit a fi o metodă eficientă în reducerea comportamentelor delincvente, demonstrând că autoreglarea volitivă poate fi dezvoltată și îmbunătățită prin tehnici specifice. Prin urmare, concluzionăm că, pentru a preveni și diminua delincvența în rândul adolescenților, este imperativă integrarea unor strategii multidisciplinare care să implice familia, școala și comunitatea, astfel încât să se creeze un mediu propice pentru dezvoltarea armonioasă a adolescenților.

Bibliografie:

1. DOLEA, I., ZAHARIA, V., PRIȚCAN, V., BUCIUCEANU-VRABIE, M.. *Fenomenul delincvenței juvenile în Republica Moldova*. Chișinău: Ed. Cartea Juridică, 2012. 116 p. ISBN 978-9975-80-579-7
2. JASPERS, Karl. *Texte filosofice*, București: Ed. Politică, 1986. 390 p. ISBN/COD 1002160078CPCSTE
3. SILLAMY, Norbert. *Dicționar de psihologie*. București: Univers Enciclopedic Gold, 2009. 352 p. ISBN 978-6069-21-595-1
4. ȘUBELIC, Ludmila. *Factorii ce determină comportamentul delincvent al minorilor*. Științe socioumane, ediția a X-a, 228 p. [online] [citat 22.10.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Factorii%20ce%20determina%20comportamentul%20delincvent%20al%20minorilor%20.pdf
5. БАТОЦЫРЕНОВ, В. Б., ЭРДЫННЭЕВА, К. Г. *Психологические особенности волевой саморегуляции российских и китайских студентов*. Вестник ЧитГУ No 2 (59), 2010. 6 стр. [online] [citat 29.10.2024]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-volevoy-samoregulyatsii-rossiyskih-i-kitayskih-studentov/viewer>
6. ДВОРЯНЧИКОВ, Н. В., ДЕЛИБАЛТ, В. В., ДОЗОРЦЕВА, Е. Г., ДЕБОЛЬСКИЙ, М. Г., ДЕГТЯРЕВ, А. В., ЧИРКИНА, Р. В. *Методическое руководство. Сборник тестов*. Москва 2017. 200 стр. [online] [citat 29.10.2024]. Disponibil: https://stoppav.ru/images/docs/SHPR/biblioteka/NPB/PP/Methodich_ruk_Sbornik_testov_Prilozhenie.pdf
7. ИЛЬИН, Е. П. *Психология воли*. Санкт-Петербург: Питер. 2009. 368 стр. ISBN 978-5-388-00269-3
8. КАЛИН, В. К. *Психология воли: сборник научных трудов памяти В. К. Калина*. Симферополь: [б. и.], 2011. 208 стр. ISBN 978-5-388-00269-3

CZU 159.942

ECHILIBRUL EMOȚIONAL PRIN MECANISME COGNITIVE: FUNDAMENTUL DEZVOLTĂRII COMPETENȚELOR ADAPTATIVE ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRILOR SOCIETALE CONTEMPORANE

Tatiana VERDEȘ, dr., conf. univ., Centrul de Formare Continuă și Leadership,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Abstract: *The accelerated technological, social, and economic transformations of the 21st century place emotional balance at the core of essential competences for both individual and collective adaptability. This article examines the role of cognitive mechanisms in supporting and optimizing emotional regulation, with a particular focus on their implications for the development of adaptive competences.*

The review of recent literature and empirical studies in cognitive psychology, affective neuroscience, and educational sciences enabled the identification of relevant theoretical models and the cognitive mechanisms involved in emotional regulation. The results highlight four central mechanisms: selective attention (supporting anxiety reduction), cognitive reappraisal (enhancing resilience), metacognition (predictive of behavioral self-regulation), and emotional working memory (involved in complex decision-making).

These findings confirm that cognitive processes are not only a critical support for emotional regulation but also a foundation for acquiring adaptive competences necessary in rapidly changing environments. The conclusions emphasize that the systematic integration of cognitive mechanisms into emotional regulation strategies represents a fundamental pillar for the development of adaptive competences in the 21st century.

Keywords: *emotional regulation, cognitive mechanisms, adaptive competences, metacognition, psychological resilience.*

Epoca contemporană se caracterizează prin transformări fără precedent în toate sferele vieții sociale, economice și tehnologice. Rata exponențială a schimbărilor, digitalizarea accelerată, globalizarea și complexitatea crescândă a provocărilor societale generează un nivel ridicat de incertitudine și stres [Kahneman & Treisman, 2021]. În acest context, capacitatea indivizilor de a menține echilibrul emoțional și de a dezvolta competențe adaptative devine un factor critic pentru succesul personal și profesional.

Cercetările din ultimul deceniu au evidențiat că echilibrul emoțional nu reprezintă doar o trăsătură de personalitate, ci o competență complexă care poate fi dezvoltată prin mecanisme cognitive specifice [Gross & Barrett, 2021]. Meta-analizele recente demonstrează că persoanele cu un nivel ridicat de reglare emoțională prezintă performanțe superioare în domeniul academic ($d = 0.89$), profesional ($r = 0.72$) și social ($\beta = 0.65$), precum și o reziliență crescută în fața factorilor stresori [Thompson et al., 2023].

Psihologia cognitivă, prin paradigma sa centrata pe procesele mentale superioare, oferă un cadru teoretic și metodologic solid pentru înțelegerea mecanismelor prin care cogniția influențează reglarea emoțională. Studiile de neuroimagică funcțională au identificat rețelele neuronale specifice implicate în aceste procese, oferind o bază neurobiologică solidă pentru intervențiile psihoeducative [Etkin & Wager, 2020].

Scopul prezentului studiu este analiza rolului mecanismelor cognitive în dezvoltarea echilibrului emoțional și să evalueze implicațiile acestora pentru formarea competențelor adaptative în contextul societății contemporane.

Obiectivele specifice includ: (1) identificarea și analiza principalelor mecanisme cognitive implicate în reglarea emoțională; (2) evaluarea impactului acestor mecanisme asupra competențelor adaptative; (3) formularea de recomandări pentru integrarea acestor principii în programele educaționale și de dezvoltare profesională.

Fundamentarea teoretică

Echilibrul emoțional, conform modelului integrat propus de Koole și Rothermund (2022), se definește ca o stare dinamică de homeostază afectivă caracterizată prin patru dimensiuni principale: (a) stabilitatea emoțională – capacitatea de menținere a unei dispoziții afective echilibrate; (b) flexibilitatea adaptativă – abilitatea de ajustare a răspunsurilor emoționale în funcție de context; (c) congruența cognitivă – alinierea între evaluările cognitive și răspunsurile emoționale; (d) eficiența reglării – utilizarea optimă a resurselor cognitive pentru gestionarea emoțiilor. Această conceptualizare multidimensională depășește viziunea tradițională care reducea echilibrul emoțional la simpla absență a emoțiilor negative, integrând perspectiva neurobiologică contemporană asupra funcționării sistemelor afective [LeDoux & Pine, 2021].

Arhitectura cognitivă a reglării emoționale

Pentru o abordare holistică s-a propus analiza și aplicarea diferitor modele de reglare emoțională:

Modelul procesual integrat. Gross și Thompson (2023) au propus o versiune extinsă a modelului procesual al reglării emoționale, identificând șase etape distincte: (1) evaluarea situației, (2) atenția selectivă, (3) interpretarea cognitivă, (4) activarea răspunsului emoțional, (5) modularea expresiei și (6) feedbackul metacognitiv. Fiecare etapă implică mecanisme cognitive specifice și oferă oportunități de intervenție pentru optimizarea reglării emoționale.

Teoria dual-process în reglarea emoțională, după Evans și Stanovich, care susțin că reglarea emoțională implică interacțiunea între două sisteme cognitive: Sistemul 1 (automatic, rapid, bazat pe heuristici) și Sistemul 2 (controlat, deliberat, bazat pe analiză). [Evans & Stanovich, 2021] Echilibrul optim între aceste sisteme facilitează atât reactivitatea emoțională adaptativă, cât și controlul cognitiv eficient.

În contextul demersului de mai sus, menționăm câteva **mecanisme cognitive fundamentale**:

- *Atenția selectivă* reprezintă capacitatea de focalizare asupra stimulilor relevanți și ignorarea celor irelevante sau perturbatori. Studiile de eye-tracking și ERP (Event-Related Potentials) au demonstrat că indivizii cu competențe superioare de reglare emoțională prezintă un bias atențional redus către stimuli amenințători [Koster et al., 2022]. Această capacitate se bazează pe funcționarea eficientă a rețelei atenționale executive, mediată de cortexul prefrontal dorso-lateral.
- *Reinterpretarea cognitivă* (cognitive reappraisal) constă în modificarea semnificației atribuite unui eveniment pentru a altera impactul său emoțional. Meta-analiza realizată de Wang și colaboratorii (2023) pe un eșantion de $N = 12,847$ participanți a evidențiat că utilizarea sistematică a reinterpretării cognitive conduce la reduceri semnificative ale anxietății ($g = -0.92$) și depresiei ($g = -0.76$), precum și la creșterea satisfacției cu viața ($g = 0.68$).
- *Metacogniția și monitorizarea executivă*. Metacogniția, definită ca „cogniția despre cogniție” (gândire despre gândire), include procesele de monitorizare și control ale activității mentale proprii. În contextul reglării emoționale, metacogniția facilitează: (a) conștientizarea stărilor emoționale, (b) evaluarea eficienței strategiilor de reglare utilizate și (c) ajustarea adaptativă a acestor strategii). [Fernandez-Duque ș.a., 2021].
- *Memoria de lucru emoțională* reprezintă subsistemul specializat în menținerea și manipulara informației cu valență afectivă. Studiile de neuroimagică funcțională au identificat un circuit neuronal specific, implicând cortexul prefrontal ventromedial, hipocampusul și amigdala, care mediază integrarea informației cognitive și afective [Buhle ș.a., 2020].

Metodologia cercetării

Designul cercetării. Prezentul studiu adoptă un design de tip *systematic review*, conform standardelor PRISMA 2020, combinat cu o meta-analiză cantitativă pentru evaluarea mărimii efectului intervențiilor bazate pe mecanisme cognitive.

S-au analizat peste 100 de studii internaționale, publicații în română și engleză, apoi s-a elaborat un formular cu întrebări adaptate contextului național, organizându-se focus-grupuri cu 345 de cadre didactice și manageriale din Republica Moldova, diferite regiuni (35% nord, 49% centru, 16% sud). Vârsta medie: 36,2 de ani. Distribuția de gen: 86,3% femei (specific contextului educațional, în care bărbații sunt mai puțin implicați).

Constatări/Rezultate: Eficiența mecanismelor cognitive în reglarea emoțională

Analiza meta-analitică a evidențiat efecte moderate până la mari ale mecanismelor cognitive asupra reglării emoționale și a competențelor adaptative. Atenția selectivă a demonstrat un efect moderat spre mare asupra reducerii reactivității emoționale negative ($g = 0.74$, 95% CI [0.62, 0.86], $p < 0.001$), bazat pe același lot, total de $N = 345$ participanți.

Reinterpretarea cognitivă a prezentat un efect mare și consistent asupra indicatorilor de bunăstare psihologică ($g = 1.08$, 95% CI [0.94, 1.22], $p < 0.001$).

Metacogniția a arătat un efect moderat, cu beneficii semnificative asupra conștientizării emoționale și autoreglării comportamentale ($g = 0.67$, 95% CI [0.51, 0.83], $p < 0.001$).

Memoria de lucru emoțională a prezentat un efect moderat asupra luării deciziilor în condiții de stres emoțional ($g = 0.58$, 95% CI [0.42, 0.74], $p < 0.001$).

Toate efectele identificate se încadrează în categoria efectelor moderate până la mari, ceea ce indică o relevanță practică semnificativă a mecanismelor cognitive pentru dezvoltarea și menținerea echilibrului emoțional. Analiza de sensibilitate realizată prin metoda *leave-one-out* a confirmat robustețea și consistența acestor rezultate.

În urma studiului longitudinal, s-a demonstrat că un program de 6 săptămâni de antrenament al atenției selective a condus la îmbunătățiri semnificative ale concentrării ($d = 1.12$), reducerii anxietății de evaluare ($d = -0.89$) și creșterii performanțelor academice ($r = 0.43$).

Important considerăm a menționa și efectele intervențiilor bazate pe reinterpretarea cognitivă. Meta-analiza a relevat un efect mare și consistent ($g = 1.08$, 95%, $p < 0.001$) asupra indicatorilor de bunăstare psihologică. Analiza de sensibilitate prin metoda *leave-one-out* a confirmat robustețea acestui rezultat. Inspirați de studiul lui Chen et al. (2023), s-a comparat eficiența a trei tehnici de reinterpretare cognitivă: (1) reframingul situațional, (2) reframingul emoțional și (3) reframingul de perspective temporală, rezultatele indicând superioritatea reframingului de perspective temporală, în reducerea stresului perceput și creșterea satisfacției cu viața.

Cât privește *metacogniția*, programul de mindfulness metacognitiv implementat în același grup-țintă, au demonstrat beneficii particulare asupra conștientizării emoționale și autocontrolului comportamental: (a) conștientizării metacognitive ($d = 0.91$), (b) flexibilității cognitive și gândirii critice ($d = 0.73$), (c) toleranței la incertitudine ($d = 0.84$) și (d) rezilienței psihologice ($d = 1.06$).

Concluzii. Rezultatele studiului confirmă și extinde literatura existentă privind rolul central al mecanismelor cognitive în dezvoltarea echilibrului emoțional și a competențelor adaptative. Efectele moderate identificate pentru atenția selectivă ($g = 0.74$), reinterpretarea cognitivă ($g = 1.08$), metacogniția ($g = 0.67$) și memoria de lucru emoțională ($g = 0.58$) susțin viabilitatea practică a intervențiilor bazate pe aceste mecanisme. În aceeași ordine de idei, evidentă este constatarea: competențele de reglare emoțională cognitivă nu reprezintă doar atribute individuale dezirabile, ci constituie resurse colective esențiale pentru reziliența societală în fața provocărilor contemporane. Iar investiția în dezvoltarea acestor competențe la nivel educațional, organizațional și comunitar poate genera beneficii substanțiale pentru bunăstarea individuală și colectivă.

Echilibrul emoțional prin mecanisme cognitive reprezintă mai mult decât o competență individuală, este o necesitate socială în contextul transformărilor accelerate ale secolului XXI. Investiția în cercetarea, dezvoltarea și implementarea acestor competențe constituie o prioritate strategică pentru construirea unei societăți reziliente, adaptabile și sustenabile.

Rezultatele acestei cercetări oferă o bază științifică solidă pentru această investiție, demonstrând atât fezabilitatea teoretică, cât și viabilitatea practică a abordărilor cognitive în dezvoltarea echilibrului emoțional:

Atenția selectivă s-a dovedit a fi un predictor robust al competențelor de reglare emoțională, confirmând modelele teoretice care plasează procesele atenționale în centrul arhitecturii cognitive afective [Posner & Rothbart, 2020]. Capacitatea de orientare flexibilă a atenției către stimuli pozitivi sau neutri, în detrimentul celor amenințători, pare să constituie o abilitate fundamentală pentru menținerea echilibrului emoțional în contextul stresului cronic.

Reinterpretarea cognitivă a prezentat cele mai mari efecte asupra indicatorilor de bunăstare, confirmând statutul său de „gold standard” în domeniul strategiilor cognitive de reglare emoțională [Aldao et al., 2021]. Eficiența superioară a reframingului de perspective temporală identificată în studiul lui Chen et al. (2023) oferă orientări valoroase pentru designul intervențiilor viitoare.

Metacogniția a demonstrat efecte particulare asupra autoreglării comportamentale și conștientizării emoționale, susținând modelele care evidențiază rolul său în orchestrarea celorlalte procese cognitive [Fleming & Dolan, 2020]. Rezultatele sugerează că dezvoltarea competențelor metacognitive ar trebui să constituie o prioritate în programele de educație emoțională.

Memoria de lucru emoțională, deși cu efecte moderate, s-a dovedit crucială pentru luarea deciziilor complexe în condiții de presiune emoțională, susținând integrarea acestui construct în modelele teoretice ale competenței emoționale [Diamond, 2023].

Recomandările:

- Implementarea modulelor de mindfulness cognitiv în programele de formare continuă/perfecționare, ore de orientare și consiliere.
- Integrarea exercițiilor de reinterpretare cognitivă în discipline precum dezvoltarea personală, educația pentru societate, limba și literatura română etc.
- Dezvoltarea platformelor digitale de antrenament cognitiv personalizat.
- Formarea cadrelor didactice în tehnicile de reglare emoțională cognitivă.

Bibliografie:

1. ALDAO, A., GEE, D. G., De Los Reyes, A., & SEAGER, I. Emotion regulation as a trans-diagnostic factor in the development of internalizing and externalizing psychopathology. *Development and Psychopathology*, 2021. 33(4), 1202-1216.
2. BECK, A. T. *Cognitive therapy and emotional disorders*. Basic Books. 2011
3. BUHLE, J. T., SILVERS, J. A., WAGER, T. D., LOPEZ, R., ONYEMEKWU, C., KOBER, H., ... & OCHSNER, K. N. Cognitive reappraisal of emotion: A meta-analysis of human neuroimaging studies. *Cerebral Cortex*, 2020. 24(11), 2981-2990.
4. CHEN, L., WANG, X., Zhang, Y., & Liu, M. Temporal perspective reframing: A superior cognitive reappraisal strategy for stress reduction. *Journal of Cognitive Psychology*, 2023. 35(3), 287-302.
5. CISLER, J. M., & KOSTER, E. H. W. Mechanisms of attentional biases towards threat in anxiety disorders: An integrative review. *Clinical Psychology Review*, 2010. 30(2), 203-216.
6. DIAMOND, A. Executive functions and their development: A neurobiological perspective. *Annual Review of Psychology*, 2023. 74, 289-318.
7. ETKIN, A., & WAGER, T. D. Functional neuroimaging of anxiety: A meta-analysis of emotional processing in PTSD, social anxiety disorder, and specific phobia. *American Journal of Psychiatry*, 2020. 164(10), 1476-1488.
8. EVANS, J. S. B. T., & Stanovich, K. E. Dual-process theories of higher cognition: Advancing the debate. *Perspectives on Psychological Science*, 2021. 8(3), 223-241.
9. FERNANDEZ-DUQUE, D., Baird, J. A., & Posner, M. I. Executive attention and metacognitive regulation. *Consciousness and Cognition*, 2021. 9(2), 288-307.
10. FLEMING, S. M., & Dolan, R. J. The neural basis of metacognitive ability. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 2020. 367(1594), 1338-1349.
11. GEORGE, J. M. Emotions and leadership: The role of emotional intelligence. *Human Relations*, 2000. 53(8), 1027-1055.
12. GROSS, J. J. Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*, 2015. 26(1), 1-26.
13. GROSS, J. J., & BARRETT, L. F. Emotion generation and emotion regulation: One or two depends on your point of view. *Emotion Review*, 2021. 3(1), 8-16.
14. MICLEA, M. *Psihologia cognitivă*. Iași: Polirom. 2003. ISBN: 973-683-248-1
15. ZLATE, M. *Psihologia mecanismelor cognitive*. Iași: Polirom. 1999. ISBN: 973-683-278-3

EFICIENȚA PROGRAMELOR DE INTERVENȚIE SOCIALĂ ÎN REABILITAREA ȘI REINTEGRAREA MINORILOR DELICVENȚI

Tatiana GRIBINCEA, dr., conf. univ., Universitatea de Studii Politice
și Economice Europene „Constantin Stere” Chișinău
<https://orcid.org/0000-0002-0460-3146>

Abstract: *It is known that contemporary society is more and more concerned with the problem of the deviant compartment, of justice, in general, and of juvenile justice, in particular. Despite the numerous efforts to reduce the phenomenon of criminality or to exercise control over it, in the last decades it has gained momentum. What has been said represents a characteristic finding for most countries, where crimes committed by children currently constitute about 10% of the total number of registered crimes.*

We designed assessment and self-assessment as frequently used techniques in working with minors in conflict with the law. The most commonly used definition of valuation is: a systematic pursuit of the valuation or value of an object.

The research methods are based on numerous types of evaluations which, however, do not necessarily consider the pursuit of value – descriptive studies, implementation analyses, formative evaluation are just a few of them. In other words: evaluation is a systematic acquisition and access of information to receive feedback from an "object" with reference to programs, policies, technologies, needs.

Keywords: *social worker, intervention, evaluation, professional qualification, minor in conflict with the law.*

Specificul muncii asistentului social/consilierului de probațiune constă în optimismul său profesional, căci nimeni nu poate nega aserțiunea că oamenii se pot schimba. Sigur, în cazul unora schimbările sunt mai evidente și în direcția prevăzută, în timp ce pentru alții lucrurile merg mai greu. Esențial, însă, este să credem că ceva poate fi făcut pentru această categorie de subiecți care au un statut aparte în societate [1, p. 12].

Diferența și dezavantajoașă este și situația în care ei se află, precum și atitudinea lor față de intervenția asistentului social. Mai întâi, ei nu caută de bunăvoie ajutorul de acest tip, mai mult chiar, opun o anumită rezistență în procesul de ajutor-consiliere. Dacă adăugăm realitatea că majoritatea dintre ei nu dispun de mijloace adecvate (psihologice și/sau economice) de apărare și că, de regulă, investesc foarte mult în fiecare etapă a juridicizării, atunci ne dăm seama că intervenția asistentului social este deosebit de dificilă și trebuie să se adapteze la trebuințele lor speciale. Singurul avantaj ar consta în faptul că informațiile, fără să fie abundente și complete, sunt verificate.

Informațiile cu privire la situația minorului în conflict cu legea provin din diferite surse, cum ar fi: dosarele, rapoartele de constatare ale poliției, din evaluări psihologice și uneori chiar sociale – și utilitatea lor este evidentă în prima etapă a intervenției: evaluarea clientului. Ca proces de apreciere formală și analiză inițială a problemelor, trebuințelor specifice ale subiectului, precum și a riscurilor pe care îl reprezintă acesta pentru comunitate [1, p. 83].

Importanța evaluării, ca etapă a intervenției, este indiscutabilă; pe baza acesteia este realizată diagnosticarea diferențiată, sunt apoi proiectate strategiile de acțiune, formele concrete și finalitățile intervenției asistentului social.

Una dintre tehnicile cele mai eficiente și mai utilizate ale evaluării este cea a autoevaluării sau autoexploatării de sine. Această tehnică este recomandabilă în lucru cu minori în conflict, întrucât, în final, se ajunge la o punere în concordanță a aspirațiilor și speranțelor de autorealizare cu mijloacele efective de realizare a acestora [5, p. 56].

Două sunt situațiile concrete în care nu se poate aplica această tehnică. Mai întâi, atunci când subiectul are o opinie despre sine pozitivă, chiar cu o suprasolicitare; când nivelul de autoevaluare este acceptabil, asistentul social trebuie să susțină o asemenea atitudine, deoarece pe acest element

se concentrează perceperea realității și a experienței proprii, comportamentul fiind cel ce le încorporează și instrumentează.

În al doilea rând, sunt indivizi a căror păreri despre sine sunt negative, ca rezultat al unor experiențe personale sau al unor deficiențe de dezvoltare. e posibil, deci că ei să perceapă lumea ca pe un mediu ostil, neprietenos, străin, fără nici o atracție: aceste atitudini și sentimente sunt iarăși încorporate în comportamentul lor. De regulă, tendința subiecților/clientilor respectiv este să se facă tot mai neagreați, având deseori motivații interne autodepreciative.

Însă, pentru ca asistentul social să poată învinge astfel de concepții ale beneficiarului și să-i redea sensul ascendent al construirii de sine, însuși asistentul social trebuie să se constituie ca o entitate puternică și activă; altfel nu poate oferi decât sentimentul propriei zădărnicii. Din această cauză, personalitatea asistentului trebuie să aibă un rol vital în această relație de autoreglare, unde elementul central de valorificat rămâne cel de interacțiune reciproc pozitivă [3, p. 63].

La această etapă asistentul social trebuie:

1. să nu fie nesigur sau prea autoritar;
2. să inspire încredere și credibilitate.

În concluzii, evaluarea și auto-revelarea presupun o largă varietate de acțiuni și însușiri din partea consilierului de probațiune / asistentului social; el însuși trebuie să fie dispus la o diversitate de experiențe pe care să le interpreteze eficient în instrumentarul metodologic. De aceea, este recomandabil ca, înainte de a practica în fapt evaluarea și auto-revelarea, să-și experimenteze ceea ce dănsul le cere clienților săi. Pentru aceasta pot fi utilizate diverse exerciții, teste, inventare la care vom face referința mai jos.

Programe de consiliere și orientare profesională

Studiile și cercetările demonstrează că absența calificării profesionale și angajării în muncă reprezintă nevoi criminogene semnificative; acoperirea acestor nevoi mărește șansa de reintegrare socială a infractorilor. Stabilitatea locului de muncă – capacitatea persoanelor care au săvârșit infracțiuni de a-și găsi și menține locul de muncă în relație cu procesul de înaintare în vârstă va reduce semnificativ tendința acestora de a recidiva [4, p. 32].

Activitatea de asistare a persoanelor care au săvârșit infracțiuni, în vederea reintegrării lor socio-profesionale presupune derularea unor programe de consiliere și orientare vocațională cu persoanele, care datorită executării pedepsei sau din diferite alte cauze, și-au pierdut locul de muncă, precum și cu cei care nu au fost niciodată angajați. Această dimensiune a asistării este deosebit de importantă pentru atingerea scopului reintegrării sociale.

Consilierea și orientarea vocațională reprezintă un proces complex de asistare a clientului în vederea căutării, găsirii și, nu în ultima instanță, a păstrării locului de muncă. Se are în vedere și urmarea unor cursuri de calificare, pentru a spori șansele de acces pe piața muncii.

Consilierea vocațională vizează sprijinirea clientului în alegerea forme educaționale, de instruire profesională și ocupaționale, care sunt adecvate abilităților, intereselor și valorilor sale [2, p. 79].

Obiectivul general al acestui tip de consiliere este de a forma și dezvolta abilitățile necesare în vederea identificării, achiziționării, evaluării și utili informațiilor despre sine și piața muncii, abilități care vor facilita luarea decizii cât mai realiste cu privire la statutul social și profesional/ ocupațional. Sesiunile de consiliere individuală sau de grup vizează educarea participant în vederea explorării a cinci domenii de competență: cunoștințe despre pro persoană, informații ocupaționale, evaluarea alternativelor, luarea decizi implicare activă în căutarea locului de muncă. Etapele consilierii vocaționale:

1. stabilirea relației profesionale și motivarea infractorului să colaborez profesionistul în vederea atingerii obiectivelor propuse;
2. identificarea nevoilor de consiliere ale persoanei asistate prin evaluarea nivelului educațional și profesional (cunoștințe, deprinderi, abilități, experiență de muncă acumulată, puncte tari și puncte slabe);
3. identificarea caracteristicilor personale relevante pentru obiectivul urmărit (trăsături de personalitate, aspirații și valori personale, traseul educați și profesional, atitudini și interese);

4. fixarea obiectivelor (de comun acord cu clientul); precizarea pașilor trebuie parcurși până la atingerea obiectivelor, precizarea sarcinilor fiecărei părți (profesionist-persoană asistată), a rezultatelor așteptate;
5. asistarea clientului în luarea deciziilor cu privire la pregătirea profesională – meserie, loc de muncă, ceea ce presupune generarea de alternative, evaluarea costurilor și beneficiilor fiecărei alternative în parte; alegerea celei mai avantajoase alternative;
6. punerea în aplicare a deciziei luate;
7. monitorizarea progresului clientului;
8. evaluarea finală a intervenției.

Instrumentele și tehnicile utilizate sunt: interviul – interviul calitativ, interviul centrat pe problemă, interviul motivațional (ca instrument când se evaluează motivația și ca metodă în procesul de trecere de la un nivel motivațional la a observația, chestionare, teste psihometrice, oferirea de informații, model (modelul prosocial), jocul de rol.

Studiu de caz nr 1.

Evoluția cazului

Nicolae 15 ani, locuitor al satului X, este la evidența organelor de poliție de la vârsta de 10 ani. Minorul aparține unui mediu de familie defavorizat, în care sunt consumate băuturi alcoolice, sunt prezente actele violente (bătăi).

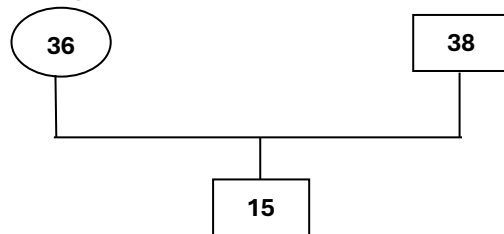
Părinții:

- **Ion** – actualmente șomer, dar care lucrează zi de zi în gospodăriile locatarilor din satul respectiv.
- **Maria** – șomeră din 1992, este dependentă de alcool și mereu maltratează unicul fiu din familie.

Din cauza problemelor și certurilor care survin din urma conflictelor maritale, minorul nu frecventează școala, fuge mereu de acasă la bunica din satul vecin. Cel mai des el se bate cu copii de vârsta lui, provocând semne violente de bătaie.

În timpul interviului a menționat că nu dorește să se bată, dar copii îl provoacă prin insulte la adresa lui. Deseori se refugiază la bunica sa, ajutând-o la lucrul casnic.

Genograma familiei

Modul de identificare

1. consilierea individuală (minorul)
2. consilierea de grup (părinți-copii)
3. consilierea bunicilor

Intervenția

- Dobândirea încrederii – asistentul social prin intermediu unui joc de rol a captat atenția minorului. La prima ședință copilul era timid, fiind concentrat asupra povestirii, a început să fie mai comunicabil. Din observările asistentului social s-a depistat că minorul se vedea pe sine în povestioara respectivă. Pe parcursul următoarelor ședințe minorul a început să desprindă câteva fraze, care au servit drept mijloc de aplicare a metodelor de lucru cu el.
- Formularea probleme: problema care a fost elaborată necesită intervenție terapeutică, deoarece minorul a crescut într-un mediu social conflictual, care a produs inhibări, colaps psihologic, nonrelaționare cu cei apropiați.

- Autoevaluarea a fost efectuată prin intermediul următoarelor tehnici: ghid de interviu semi-structurat, autoaprecierea, intervenția unor persoane-cheie din viața copilului (bunicii).

Încurajarea elementelor pozitive în comportamentul minorului a favorizat depășirea situațiilor de depresie a minorului. După stabilirea unei relații de încredere cu asistentul social a fost posibilă și aplicarea unor tehnici și metode de lucru ca interviul, desenul, tehnica jocului de rol, povești terapeutice, iar pentru depășirea barierei de comunicare cu semenii cu care se afla în conflict s-a efectuat câteva întâlniri de grup și jocuri de rol, iar la sfârșitul acestor întâlniri minorii au căzut de acord ca pe viitor să nu mai folosească insulte și etichetări unul în adresa altuia.

Situația actuală a minorului

Minorul a fost propus spre adopție de către bunicii lui.

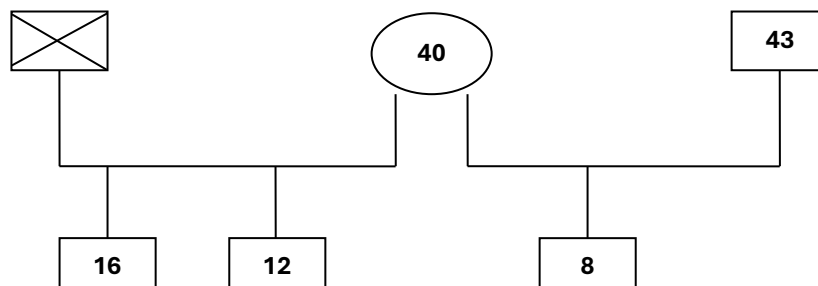
Paralel al a reușit să capete o profesie și a fost angajat în câmpul muncii ca tâmplar. Relațiile cu părinții biologici nu au fost radical întrerupte, tatăl mai trimite unele sume bănești pentru a ajuta financiar minorul, iar mama a fost internată în Centrul de Dezintoxicare și Dezalcoolizare, unde urmează un program de reabilitare fizică și psihologică.

Studiu de caz nr 2.

Evoluția cazului

Andrei are 16 ani și este victima influenței grupului, cât și a abuzului și neglijării din partea mamei biologice. Andrei este primul copil în familie. Tatăl biologic al copilului a decedat în 1990 și mama după decesul tatălui a plecat peste hotare. Acolo a început să concubineze cu Pavel. În rezultatul concubinării mai are un copil. Din cele menționate mai sus, voi prezenta genograma relațiilor intergeneraționale a acestei familii.

Genograma

Pentru furt din averea statului în proporții deosebite de mari, concubinul mamei Andrei a fost judecat și lipsit de 5 ani de privațiune de libertate cu confiscarea averii. Astfel, familia a rămas fără domiciliu, și mama cu trei copii a fost silită să se reîntoarcă la baștină, stabilindu-se cu traiul la casa părintească.

Nu peste mult timp mama a început să conviețuiască împreună cu un alt domn. Ambii sunt încadrați în câmpul muncii, dar marea majoritate a cheltuielilor casnice sunt folosite pentru băuturi alcoolice. Din considerentul că situația familială era una dificilă, fratele mamei mai mare, care locuiește în comuna vecină și nu are copii, a hotărât să-l i-a în grija sa pe Andrei.

În scut timp a fost instituită tutela asupra minorului și Andrei a trecut cu traiul în familia tutorelui.

După ceva timp, Andrei a fost acuzat de către tutore că prea mult își vizitează familia biologică, revenind acasă în stare de ebrietate. Ultima dată Andrei a plecat de la tutore în luna decembrie 2006, și n-a mai dorit să se întoarcă, a abandonat studiile, angajându-se în calitate de hamal.

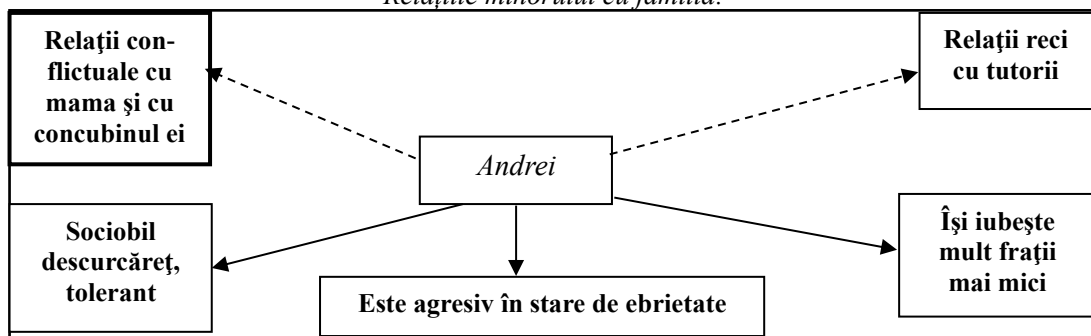
În ajunul sărbătorilor de iarnă aflându-se cu familia sa biologică, după ce a administrat alcool împreună cu doi prieteni mai mari decât el (Vasile de 19 ani, Sergiu de 19 ani), aflându-se în stare de ebrietate au pătruns prin spargerea unei ferestre în casa unui cetățean și au sustras bunuri în valoare de 15 mii lei. Au fost reținuți în flagrant delict de către autorități, deoarece vecinii au contactat poliția, în momentul spargerii ferestrei.

Modul de identificare

- consilierea mamei
- consilierea minorului
- consilierea tutorului

În urma consilierii minorului, au fost evidențiate următoarele tipuri de relații cu cei ce-l înconjoară. Ecomapa acestui caz reprezintă astfel:

Relațiile minorului cu familia:

Intervenții

- primul pas a intervenției a fost vizita la domiciliu;
- discuția cu minorul și părinții acestuia;
- discuția cu tutorele.

Mecanismul de acțiune infracțional – analizând cazul, pot menționa faptul că Andrei a avut unele predispoziții delincvente încă din cadrul familiei sale (acest model de comportament antisocial a fost oferit de concubinul mamei care a fost condamnat pentru furt). Personalitatea copilului s-a format în perioade și împrejurări critice:

- schimbarea locului de trai și a poziției sociale,
- fluctuația concubinilor din partea mamei;
- influența familiei asupra formării identității copilului – prin consumul abuziv de alcool de către mamă;
- neglijarea și lipsa supravegherii dezvoltării psiho-emoționale a copilului din partea mamei.

Motivul infracțional al minorului Andrei a apărut în timpul când s-a aliat grupului format din doi prieteni mai mari ca el (Vasile 19 ani, Sergiu 19 ani). Necesitatea obținerii banilor a impulsivat situația, totodată fiind intercalată cu sistemul de valori care s-au dezvoltat la copil și la grupul din care făcea parte.

Etapa executării infracțiunii include:

- *fapta infracțională concretă (acțiunea)* – furt în proporții mari 15 mii de lei;
- *rezultatul (prejudiciul cauzat)* – pătrundere prin spargere;
- *obiective ale mediului extern care influențează asupra comportamentului persoanei* – lipsa supravegherii din partea familiei biologice și a condițiilor a unui trai decent (familiei dezorganizată prin decesul tatălui biologic);
- *autocontrolul care are o acțiune inversă asupra faptei și autoaprecierea faptei comise și în-suși subiectul* – regretă de fapta comisă, recunoaște că a fost în stare de ebrietate, dorește să preia studiile și să-și găsească un loc de muncă stabil.

Validitatea mecanismului de acțiune infracțional a fost demonstrat bazându-se pe carențele din cadrul familiei în dezvoltarea comportamentului delincvent la copii.

Concluzii și recomandări

Pornind de la numărul crescând al copiilor în conflict cu legea din România ar trebui ca asistența socială acordată minorilor în conflict cu legea să fie examinată cu deplină seriozitate, sub toate aspectele.

Dezvoltarea și diversificarea programele de reabilitare și resocializare existente la moment este una din condițiile de baza care ar contribui la diminuarea nivelului delincvenței juvenile și la o mai eficientă resocializare și reintegrare socială și profesională.

De asemenea, un aspect important este colaborarea dintre specialiști (asistent social, psiholog, consilier de probațiune, medic, jurist etc.) care influențează, în mare măsură, calitatea procesul de asistare și reeducare a minorilor, dar și implicarea administrațiilor publice și a ONG-urilor în soluționarea problemelor delincentului minor.

În acest context, putem menționa că ameliorarea situației copilului în conflict cu legea ține nu numai de sistemul penitenciar, de structurile statale și de ONG-uri, ci și de primul factor socializator – familia, de unde și survin, în mare parte, disfuncțiile comportamentale ale minorilor prin acel „coping” al relațiilor și sistemului motivațional promovat în structura dată.

În rezultatul studiului, au fost validate toate cele trei ipotezele formulate. Astfel, rezultatele ghidului de interviu cu specialiștii au confirmat faptul că:

- Delincvenții minori care sunt incluși în anumite programe de intervenție și reabilitare dobândesc un comportament prosocial mai bine conturat decât minorul delincent care nu sunt asistați.
- Cu cât metodele și tehnicile folosite de asistentul social în lucrul cu minorii delincenti sunt mai diverse și corect aplicate, cu atât mai eficientă va fi asistența acordată minorilor delincenti.
- Serviciile de asistență socială au un rol important contribuind la integrarea minorilor în societate, restabilirea relațiilor cu rudele apropiate, angajarea în câmpul muncii etc.

Deci societății civile îi revine sarcina de a promova servicii psiho-sociale bazate pe principiul individualizării pedepsei, cooperării cu familia în ceea ce privește formarea și dezvoltarea unor modele comportamentale prosociale, cu scopul reabilitării și reintegrării psiho-sociale a minorilor aflați în conflict cu legea.

Drept recomandări putem iniția următoarele:

- Dezvoltarea și diversificarea programelor de asistență psiho-socială oferite minorilor în penitenciar și în comunitate.
- Perfecționarea profesională continuă a personalului implicat în cazurile cu minorii delincenti (asistenți sociali, avocați, psihologi, pedagogi).
- Dezvoltarea politicilor pentru tineret: deschiderea mai multor Centre de zi, accesibile tuturor categoriilor de copii;
- Acordarea asistenței specializate copiilor și familiilor cu risc delincent.
- Implicarea tinerilor în programe de orientare și formare profesională și ulterior asistarea acestora în angajarea în câmpul muncii.
- Dezvoltarea serviciilor de acces la diferite mijloace informaționale (săli de calculatoare, săli de meșteșug, săli de sport).
- Predarea lecțiilor de informare în cadrul instituțiilor școlare cu tematica prevenirii delincentei.
- Dezvoltarea serviciilor sociale de suport și consiliere de grup, familială;
- Cooperarea și colaborarea părinților, profesorilor, psihologilor din școală, în vederea prevenirii și reabilitării comportamentului delincent.
- Depistarea și identificarea „copiilor străzii”, ce-și petrec zilele vagabondând sau cerșind.
- Responsabilitatea cadrelor didactice de a semnaliza autorităților tutelare cazurile de absențe, comportament antisocial sau de abandon școlar, după o prealabilă contactare a familiei.

Bibliografie:

1. BULGARU, M. *Asistența Socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare*. Chișinău: Ed. CEP USM, 2005. 370 p.
2. LEBON, G. *Psihologia mulțimilor*. București: Ed. Alternative, 2001. 320 p.
3. PETCU, M. *Delincenta. Repere psihosociale*. Cluj-Napoca: Ed. Humanitas, 2009. 542 p.
4. RĂDULESCU, S., Banciu, D. *Introducere în sociologia delincentei juvenile*. București: Ed. Didactică, 2000. 367 p.
5. ROȘCA, A. *Delincentul minor*. Cluj-Napoca: Ed. Humanitas, 2003. 564 p.

TREI REVOLUȚII MĂREȚE ÎN PRODUCȚIE – TREPTE ÎN EVOLUȚIA CIVILIZAȚIEI: MATERIALE DIDACTICO-ȘTIINȚIFICE

Valeriu PARNOVEL, dr., lect. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The article develops the idea that combining the civilizational aspect with the approach of A. Toffler ("three great revolutions in production - Neolithic, industrial and scientific and technical - considered as a whole") allows us to overcome the deficiency of the first method of reducing the history of society to a series of local civilizations. Studying the topic "periodization of the history of civilization" in the light of these three events allows us to identify the logic in the evolution of civilization and the stages of its development. Popularization of the civilizational approach in combination with the idea of the formation of civilization allows us to form in studious youth an integral representation of the upward movement of civilization.*

Keywords: *Neolithic revolution, industrial revolution, technical-scientific revolution, social-cultural consequences, historical type of civilization.*

Astăzi abordarea civilizațională ocupă în știința istorică și filosofie un loc prioritar. Tratarea respectivă rămâne de frunte și pentru învățământul superior. Interesul față de ea este condiționat de punctele tari ale abordării. Ea se deosebește prin posibilitatea de a examina umanitatea, țările și popoarele ei constitutive din punct de vedere al culturii, valorilor, normelor, instituțiilor și tradițiilor, ce-i drept, unite într-un fel de conglomerat. În rezultat, procesul istoric se prezintă ca o dezvoltare independentă a multor *civilizații locale*, înzestrate de unicitate, însă lipsite de unitate și mers general legic. Asemenea final se consideră punctul vulnerabil al abordării larg solicitate. Dar punctul slab al cercetării afectează în mod similar sfera didactică. El nu permite de a forma la tineretul studios viziuni integrale despre mersul progresiv al societății de la o treaptă la alta.

Tema „trei revoluții mărețe” examinate în ansamblu oferă o serie de posibilități atât pentru perfecționarea metodologiei științifice de cercetare, cât și pentru sfera didactică. Abordarea utilizată în această temă lărgeste în mod vădit posibilitățile tratării civilizaționale. Transferarea temei și abordării în discuție în cadrul cursului universitar *Filosofie* cu siguranță corespunde obiectivelor și problematicei lui. Familiarizarea studenților cu o asemenea temă, cu consecințele celor trei revoluții elucidate împreună, în succesiunea lor istorică, ar avea un efect educațional binefăcător. Astfel, cunoștințele disparate s-ar sintetiza într-o viziune integrală despre mersul progresiv al societății de la o treaptă a civilizației la alta, tineretul studios ar însuși o abordare conexă a evenimentelor istorice menționate.

Tema „trei revoluții tehnologice mărețe”, precum *aparitia agriculturii primitive, revoluția industrială și revoluția tehnico-științifică*, examinate în ansamblu, constituie un subiect nou pentru știința socială. Abordarea dată de studiu s-a înfiripat în opera lui A. Toffler, sociolog și futurolog american. În anul '80 el lansează lucrarea sa *Al treilea val* care a avut o rezonanță mondială și se consideră un best-seller al științei sociale actuale [4]. Titlul ales trezește la cititor asociații cu expresia celebră „al nouălea val”, simbolizând în cazul dat o manifestare a unui șir de „valuri”, de forțe formidabile ce transformă societatea în mod radical. În opera amintită cele trei revoluții se examinează în succesiunea lor istorică. Autorul utilizează asemenea abordare ca mijloc de a nuanța noutatea și amploarea revoluției actuale, celei tehnico-științifice. El acordă o atenție preponderentă tendințelor ei pentru a prognoza în baza lor orizonturile viitoarei societăți. În opinia noastră, abordarea nouă, „trei revoluții examinate în ansamblu”, deține un potențial bogat de explorare ce poate fi folosit pentru multiple cercetări, fapt ce explică utilizarea ei în cadrul studiului de față.

O consultare fugitivă a istoriei metodologiei sociologice permite a constata că interesul față de factorul de producție în istorie are o perioadă îndelungată de dezvoltare. În antichitate, în epoca modernă au fost înaintate primele idei importante despre influența lui (Lucrețiu Car, Aristotel,

Leonardo da Vinci, enciclopediști, Sen-Simon etc.) [7]. Însă utilizarea factorului în cauză a fost secundară. Avansarea rolului forțelor de producție pe prim plan al teoriei sociale începe în sec. al XIX-lea. În secolul următor abordarea menționată demonstrează o desfășurare spectaculoasă, manifestând succese vădite (D. Bell, F. Braudel, A. Toffler etc.) [4, 5].

Sfera învățământului reflectă tema „trei revoluții tehnologice cruciale” într-un mod redus și fără coeziune. Aici aceste trei evenimente istorice se prezintă tineretului studios parțial și separat unul de altul. Școlărirea, studenții au cunoștință despre revoluția industrială și cea tehnico-științifică, dar în mod dezagregat una de alta. Cât privește revoluția neolitică, apoi acest subiect istoric se cunoaște prost, realmente, el a rămas pentru majoritatea populației alfabetizate un fenomen de categoria *Terra incognita*. Tema „revoluția neolitică” a intrat în sfera învățământului public recent, la începutul mileniului III și este prezentă în materialele didactice în mod sporadic. Asemenea circumstanță a condiționat prevalarea la publicul larg a reprezentării despre caracterul răzleț al două evenimente istorice menționate și a ignoranței depline, cât privește, existența și însemnătatea revoluției neolitice.

Introducerea temei „trei revoluții examinate în ansamblu” în sfera învățământului superior poate fi argumentată în felul următor. Cele trei revoluții tehnologice ce au avut un impact crucial asupra omenirii se studiază minuțios și de multă vreme. Totodată, ele se examinează în mod răzleț, ca fenomene aparte unul de altul și, astfel se reprezintă în materialele didactice. O asemenea abordare este necesară, deși ea nu poate fi unică. Dacă fiecare din aceste revoluții a avut o influență colosală asupra societății și naturii, modificându-le în mod radical conținutul, fața și mersul, apoi este firesc și necesar de o examinare în comun, în ordinea lor cronologică cu evidențierea liniei generale de ascensiune. O asemenea abordare deschide evoluția treptelor în dezvoltarea societății, formelor istorice de atitudine față de natură etc. Astfel, implementarea temei „trei revoluții tehnologice mărețe” în conținuturile cursului tradițional ar avea o însemnătate și informațională, și de principiu.

Expunerea temei se va desfășura în mod generalizat. Întrucât cercetarea anterioară acestor trei fenomene istorice a stabilit trăsăturile, consecințele lor generale, apoi este posibil de a trece la analize comparative și generalizări, la profilarea consecințelor mai însemnate și finale pentru societate, la evidențierea liniei generale de ascensiune.

I. Revoluția neolitică – precursora a civilizației

Autorul termenului și ipotezei *revoluție neolitică* este G. Childe (1892-1972), arheolog australian, teoretician al disciplinei, unul din cei mai importanți arheologi ai secolului al XX-lea. Conceptul în cauză a fost modelat după termenul „revoluție industrială” și lansat în anul 1925 [11]. El repede a obținut susținere în rândurile istoricilor, dar, cum s-a menționat mai sus, a rămas necunoscut pentru populația instruită circa un secol. Conținutul termenului propus este neordinar. El se deosebește de șablonul său prin îmbinarea neobișnuită a cuvântului *revoluție* cu marcarea unei perioade durabile din preistoria omenirii, *neolitic*.

Miezul noțiunii „revoluție neolitică” îl constituie apariția agriculturii primitive, însă ea nu este unicul element și nu epuizează conținutul termenului specificat. El include originea agriculturii primitive ca fenomen decisiv, deși ea se consideră una din părțile componente, altele dintre ele fiind un lanț lung de consecințe radicale. Fiecare din ele, la rândul său, a fost cauză și a condiționat noi schimbări ce pot fi calificate la fel revoluții. Deci, denumirea *revoluție neolitică* indică la durata evenimentului, când și cât el s-a desfășurat (o epocă istorică), fără a concretiza, ci doar subînțelege o totalitate, un lanț de schimbări cruciale ce au avut loc în limita acestui interval de timp. Astfel, noțiunea „revoluție neolitică” posedă un conținut destul de extins, esența cărui rămâne discutabilă până în prezent, deși rolul fenomenului respectiv se recunoaște de istorici unanim ca unul fundamental.

În contextul respectiv de idei este necesar de a profila ponderea aparte a apariției agriculturii primitive. În baza ei s-a efectuat un salt de la o economie de tip prădalnic (ce era bizuită pe cules, vânat și pescuit, se sprijinea pe ocazie și noroc) la o economie producătoare. Noul tip de economie asigura omul primitiv cu un surplus de produse alimentare *garantat, regulat, progresiv*, oferindu-i, astfel, controlul asupra lor, posibilitatea de a le regula și mări. O asemenea realizare devine temei pentru orice pas considerabil al avansării sociale ulterioare.

În opinia lui M. Eliade, revoluția neolitică constituie cel mai mare și crucial eveniment din istoria omenirii după stăpânirea focului, deoarece a avut cele mai radicale consecințe pentru societate și natură. Revoluția neolitică, după expresia lui M. Eliade, este cea mai îndelungată, fiindcă a durat câteva milenii, mileniul VIII-III î.e.n. [1]. Desfășurarea ei are loc în 7-8 colțuri ale lumii și pe deplin a depins de specificul lor geografic, climatic, durata asimilării teritoriului etc. Acest fapt a determinat intervalul și particularitățile revoluției neolitice. Cel mai timpuriu centru de apariție al ei se consideră câteva regiuni ale Orientului Apropiat. Ele posedă de fluvii revărsătoare și climă favorabilă: Mesopotamia (Iranul de azi), Siria, Turcia, Libanul, Egiptul (în ansamblu așa-zisă „Semi-luna fertilă”) [9].

Descoperirea agriculturii și trecerea la obținerea regulată a surplusului de alimente, invenția tehnologiilor lor de păstrare crea fenomene noi ce deveneau, la rândul său, condiții pentru schimbări esențiale în societate. Fenomenele de cotitură ale agriculturii primitive, totalitatea ei de efecte sunt importante fiecare prin sine însuși, dar fiind cuprinse în ansamblu, în succesiunea lor cronologică pun în lumină evoluția societății. Acumularea treptată a unor asemenea consecințe aduc societatea la transformări de sistem ale dezvoltării ei în întregime. Astfel, devine evident cum în cadrul orânduirii primitive se pregătește terenul, se creează condiții pentru trecerea societății la un nivel principal nou de dezvoltare – civilizație. Neoliticul, ultima epocă a preistoriei, se deosebește de cele anterioare prin durata sa scurtă și un conținut social foarte bogat. Neoliticul se prezintă ca epocă-precursor a civilizației, epocă-deschizătoare de drumuri sociale noi, iar conținutul revoluției neolitice, lanțul ei de fenomene cruciale, constituie totalitatea de premise necesare pentru asemenea trecere. Așadar, cele mai însemnate consecințe social-economice ale revoluției neolitice luate în ansamblu se consideră:

- trecerea la modul sedentar de viață (înființarea așezărilor umane primitive);
- apariția țesutului și olăritului, fenomenelor însoțitoare ale agriculturii primitive;
- sporirea considerabilă a productivității muncii;
- explozia demografică;
- divizarea socială a muncii (stratificarea economică a populației, stabilirea rolului preponderent al bărbatului și cel dependent al femeii în viața social-economică);
- creșterea schimbului natural de mărfuri;
- apariția familiei monogamice (familiei-pereche);
- modificarea radicală a relațiilor de proprietate (stratificare patrimonială și socială a populației);
- scindarea societății în pătri avute și sărace, inegalitatea socială;
- înființarea elementelor statale, construcția fortificațiilor (semn de război organizat).

Aceste fenomene au condiționat apariția fundamentelor civilizației: scrisului (conform istoricilor, sfârșitul epocii preistorice și zorile civilizației; prima revoluție informațională); orașului (revoluția urbanistică, expresia lui G. Childe); structurii de clasă, statului; învățământului, științei, filosofiei și altor fenomene ale culturii principal noi.

Însemnătatea istorică a revoluției neolitice, consecința ei de bază rezidă în faptul că ea a pregătit baza și a pus începutul trecerii societății la un tip nou de dezvoltare – civilizație. Dar aceste două fapte (existența revoluției neolitice și importanța ei istorică) rămân necunoscute publicului larg până în prezent, deși în cadrul științei istorice ele se utilizează circa un secol [11]. Implementarea lor sporadică pe tărâmul didactic cu o asemenea întârziere are motive obiective. Neoliticul constituie o epocă arheologică, o cultură agrață ce în limbaj pragmatic semnifică absența izvoarelor factice nemijlocite, descoperirea lor anevoioasă și acumularea îndelungată, conținutul variat și discutabil al materialelor științifice obținute, lipsa de viziuni unanime asupra lor. Asemenea dificultăți științifice au frânat în mod considerabil statutul de ipoteză al conceptului *revoluție neolitică*. Intervalul de un secol a fost necesar pentru a acumula un minimum de dovezi convingătoare pentru a transforma ipoteza înaintată în cunoștință veridică și material apt pentru educație [2; 3, p. 36-44; 8, p. 129-140].

Desigur că însemnătatea istorică a revoluției neolitice nu se limitează cu un singur punct, deși inițial și fundamental. Printre momentele de cotitură ale revoluției neolitice se numesc: diferența

în modurile și ritmul de dezvoltare al regiunilor Terrei, remodificarea cardinală a relației „om – natură” (depășirea dependenței de ea, începutul agravării situației ecologice) [6]. Dar baza economică a tuturor schimbărilor de cotitură rămâne agricultura. Ea și astăzi constituie factorul invariabil de ordin global. Dezvoltarea civilizației a depins direct de capacitatea agriculturii de a avea în mod constant un surplus de alimente. Datorită acestui fapt, oamenii pot stăpâni noi tipuri de activități care nu sunt legate de agricultură, ceea ce, la rândul său, duce la o creștere a producției, populației, comerțului, stratificării sociale etc. Astfel, în lista punctelor de însemnătate istorică se înscrie și apariția agriculturii. Prezența ei constituie factorul decisiv în existența economiei producătoare – semn distinctiv al civilizației. Totodată, cum relatează cei mai perspicace istorici ai agriculturii, însemnătatea acestui fenomen nu este dezlegată pe deplin. Pentru știința socială actuală rămân neclare motivele trecerii omului primitiv la agricultură (Салинз М. Экономика каменного века. Москва, 1999). Printre consecințele ei sociale, rezultatele faimoase și impresionante, se numără și fenomenul sensibil, exploatarea milenară de masă a oamenilor Terrei, fenomen posibil, de asemenea, datorită agriculturii și specializării economice.

Capitolul I, axat pe examinarea revoluției neolitice, se va încheia cu paralele în privința celor două fenomene tehnologice similare. În comparație cu revoluția industrială, cea neolitică a avut un impact mult mai mare asupra istoriei umane, decât revoluția din secolele XVIII – XIX-lea. Cât privește paralelele cu revoluția actuală, tehnico-științifică, apoi ele nu pot fi făcute din simplu motiv că ea continuă și nu sunt clare efectele ei definitive. Totodată, din trei revoluții tehnologice cea mai discutabilă rămâne revoluția neolitică. În opinia noastră, starea discutabilă îndelungată a ei abate atenția de la legătura într-un tot întreg a revoluției menționate cu cele două evenimente conexe, precum revoluția industrială și cea tehnico-științifică, ține în umbră linia lor generală de dezvoltare, o lipsește de un început, de punctul ei de plecare. O continuare a consecințelor negative constituie faptul că revoluția industrială și cea tehnico-științifică, la rândul său, se apreciază în mod răzleț și, plus la aceasta, mai mult ca fenomene tehnico-economice, decât general-sociale sau general-culturologice.

II. Revoluția industrială – reformatoare a civilizației

Al doilea val sau Marea revoluție industrială se desfășoară în secolele XVIII-XIX, deci, peste milenii după apariția celor mai timpurii civilizații. Spre deosebire de revoluția neolitică, cea industrială decurge circa 150 de ani, o durată incomparabil de scurtă, deși cu un efect similar, cu schimbări profunde de sistem. Acest fenomen istoric este studiat timp îndelungat, multilateral și se cunoaște bine de populația instruită. Asemenea stare cognitivă permite a suprima multe lucruri notorii, în special, inovațiile tehnice ale revoluției industriale și oferi atenție subiectelor ce țin de factorii de origine a revoluției menționate, periodizarea ei, de efectele economice și sociale mai însemnate, consecința finală a fenomenului în discuție.

Factorii de prim plan ce au condiționat originea revoluției industriale în statele de frunte ale lumii sunt de ordin social și economic, pe când cei tehnici și științifici doar încheie lista lor. Printre cele mai generale condiții se numesc: consecințele revoluțiilor burgheze (lichidarea restricțiilor orânduirii feudale, precum iobăgirii, interzicerii concurenței, represiunii împotriva inventatorilor), existența de câteva secole a producției manufacturiere (tip nou de economie, orientat exclusiv spre piață), creșterea numerică a populației, sporirea cererii de bunuri de larg consum, asigurarea ei restrânsă și lentă, necesitatea în mijloace de producție în masă, lupta de concurență între state.

Din considerente didactice, în lucrarea de față se va folosi modelul de periodizare „două faze ale revoluției industriale”. Ea se declanșează în Anglia în jumătatea a II-a a secolului al XVIII-lea și treptat devine fenomen internațional, cuprinzând noi țări: SUA, Franța, Germania, Japonia, Rusia etc. Cele mai generale particularități ale fazei I a revoluției industriale se prezintă: anii de desfășurare, 1760-1850, locul derulării – Anglia (decurge într-o țară), forța motrică (propulsia) este motorul cu aburi, sursa de energie – cărbunele, crearea materialelor noi de construcție – fonta și oțelul, efectul tehnic final – mecanizarea unei ramuri de producție (cele textile), revoluționarea mijloacelor de transport (apariția căilor ferate, flotei cu aburi fluviale și maritime). Impactul

economic al acestei faze – amplificarea considerabilă a puterii economice engleze, transformarea Angliei în *fabrica lumii*.

Faza a II a revoluției industriale (conform altor tratări, revoluția a doua) a avut un efect mai extins și profund. Ea cuprinde anii 1850–1914, triumfă în multe țări, forța ei motrică se completează cu motorul cu ardere internă și cel electric, în cadrul ei apar surse principial noi de energie (petrolul, gazul natural, electricitatea), se înfăptuiește mecanizarea tuturor ramurilor de producție, se formează industria, ramură nouă de producție. Contemporanii denumesc secolul al XIX-lea „secol al aburului și metalului”.

Efectele economice generale ale revoluției industriale din secolele XVIII-XIX au avut o pondere fundamentală și un impact crucial. În mod comprimat și generalizat acestea pot fi reprezentate astfel:

- utilizarea largă a mașinilor, ușurarea considerabilă a muncii și sporirea productivității ei;
- depășirea restricțiilor muncii manuale, muncitorului îi revine un rol nou – de supraveghere, reglare, alimentare a mașinii și control al calității;
- restructurarea radicală a economiei, formarea industriei, unei ramuri noi și determinante;
- trecerea la producția în masă (în serie) a bunurilor de larg consum și costuri reduse;
- creșterea producției și consumului la nivel mondial;
- deplasarea centrului de greutate al activității economice de la sat la oraș;
- implicarea în procesul muncii a femeii;
- mecanizarea și chimizarea agriculturii, transformarea ei în domeniu de activitate de tip intensiv;
- tipul de dezvoltare economică – industrială/agrară – devine criteriu de evaluare al țărilor;
- factorul industrial aprofundează procesul de dezvoltare neuniformă al țărilor;
- asigurarea bunăstării economice a statelor trece la industrie;
- formarea premiselor economice pentru revoluția industrială a III și a IV-a.

Consecințele sociale au fost la fel multiple și esențiale. Conținutul celor mai însemnate dintre ele poate fi profilat într-un mod succint și sintetic:

- restructurarea socială profundă a țărilor în curs de industrializare: populația crește numeric, migrația internă și externă impresionantă, sporește populația urbană și scade cea rurală; ocupația economică a populației capătă tendința „pe prim plan activități industriale și servicii, pe planul doi – activități agricole”; clasele anterioare (feodalii și țărănimea) cedează importanța istorică noilor grupuri sociale (burgheziei și muncitorimii); apare clasa mijlocie (inginerii, funcționarii, medicii, avocații, profesorii) și crește ponderea ei;
- apariția intelectualității de tip nou, a tehnicienilor;
- accelerarea procesului de urbanizare, apar numeroase centre urbane, amenajarea lor în corespundere cu cerințele industriei, transportului, creșterii populației, viața urbană evoluează calitativ (canalizarea râurilor, pavarea străzilor, iluminarea/canalizarea lor, construcția de locuințe, amenajarea de bulevarde, parcuri, magazine, școli, grădinițe de copii, instituții publice de cultură și știință, intră în uz lumina electrică, încălzirea cu gazul natural, telefonul, radioul);
- modificarea modului de viață: noua atitudine față de muncă, ea nu se consideră deja pedeapsă, ci serviciu, business ce aduce câștig; amplificarea ponderii relațiilor „marfă-bani”; accelerarea ritmului de viață, schimbarea standardelor ei; formarea psihologiei de afaceri, a noilor calități umane – spirit de întreprinzător; viața cotidiană se standardizează;
- în țările occidentale crește nivelul de trai, calitatea vieții (sporește gradul de igienă, asistență sanitară, durata medie de trai, modul de trai rural se apropie de cel urban);
- marele transformări din agricultură scad prețul alimentelor, aduc la dispariția friicii de foamete;
- cristalizarea și amplificarea procesului de emancipare a femeii;
- modificarea ramurii militare (perfecționarea tehnică a armamentului, producția lui în flux; creșterea potențialului militar al țărilor industrializate; vestimentația kaki; Primul Război Mondial – război industrializat).

Revoluția industrială a avut un impact cultural major. Efectele mai semnificative ce au afectat masele populare ilustrează elocvent reformarea chipului cultural al civilizației au fost:

- stimularea dezvoltării științei, îmbinarea ei cu tehnica;
- apariția timpului liber (devine obișnuință vizita teatrului, operei, bibliotecii, lectura presei, practicarea turismului și sportului, a patinajului, tenisului, golfului, fotbalului, boxului; reluarea competițiilor sportive internaționale, Jocurile Olimpice de vară, 1896);
- înfiriparea culturii de masă (dezvoltarea presei scrise, bibliotecilor, a radioului, fotografiei, cinematografului etc.), standardizarea ei;
- reformarea sistemului de educație (apare învățământul școlar obligatoriu și gratuit pentru masele largi ale populației, el oferea un minimum de cunoștințe, apte pentru munca în fabrici, iar cel profesional tehnic de masă forma viitorii specialiști), se reduce considerabil analfabetismul;
- scade rolul bisericii, ia start procesul de separare al ei de stat și școală, avântul științei nutrește gândirea ateistă a maselor populare largi, religia se destituie de pe culmile dominante ale culturii;
- schimbarea cardinală a vestimentației (standardizarea ei și a ȣesuturilor, dispar fasoanele tradiționale pentru grupurile sociale, țărani, orașeni etc., se înființează moda de sezon, apare revista de modă, magazinul de confecții, catalogul vestimentar etc.);
- implementarea în învățământul public a filosofiei în calitate de disciplină obligatorie de masă (sec. al XIX-lea); revoluția industrială a creat premisele necesare (nivelul general de alfabetizare și cultură al populației), iar revoluțiile social-politice au marcat necesitatea de a educa populația în spirit nou, rațional și antidogmatic; filosofia constituia mijloc principal de a forma un nou mod de concepere și tratare a lucrurilor;
- originea și implementarea în învățământul superior a compartimentului de studii *Filosofia tehnologiei*, formă de conștiință socială de a sintetiza și valorifica impactul tehnic asupra naturii, societății și omului, fondatorul disciplinei – E. Kapp, 1877;
- înfiriparea viziunilor tehnice și științifice, a orientărilor gândirii sociale de divinizare a tehnicii și științei, *tehnicismul/scientismul*.

Revoluția industrială timpurie constituie un fenomen social ambiguu. Creșterea economică impresionantă a avut multiple efecte negative. De avantajele acestei revoluții profitau grupurile sociale avute, pe când majoritatea păturilor lucrătoare sufereau de mari și numeroase probleme social-economice. Cele mai acute probleme economice în răstimpul analizat: ziua lungă de lucru, munca intensă și condițiile ei deplorabile, absența securității locului de muncă, pericole pentru sănătate, salarii scăzute, sărăcia, condițiile insalubre de locuit, exploatarea muncii femeilor și copiilor, creșterea rapidă a mortalității infantile la cumpăna secolelor XVIII-XIX în legătură cu implicarea largă în procesul muncii al minorilor etc.

În timpul revoluției industriale s-au evidențiat și probleme dificile de ordin social: șomaj ridicat (rezultat al falimentului în masă al manufacturilor, eliminării brațelor de muncă din sectorul agrar, al crizelor economice periodice – supraproducerea), instabilitatea economică, creșterea inegalității, lipsa drepturilor lucrătorilor. Acumularea și agravarea unor astfel de probleme provocau nemulțumiri, tensiuni și conflicte sociale, greve, demonstrații în masă ale muncitorilor, lupta lor pentru drepturile sale. De regulă, asemenea manifestări se apreciau de guvernanți ca nelegitime, aveau ca final ciocniri sângeroase. Consecințele negative ale revoluției industriale timpurii, situația social nesatisfăcătoare, ignorarea de autorități și patroni a esenței problemelor apărute constituiau o bază nutritivă pentru înfiriparea gândirii social-utopice, apariția orientărilor filosofice militante.

Totuși, atingerea nivelului de producție de masă, crizele economice periodice (pericolul de supraproducție), starea socială tensionată au adus la conștientizarea necesității de a înfăptui reformări ce ar evita perturbările sociale și ar asigura economiei capitaliste o dezvoltare durabilă. În jumătatea a II-a a sec. al XIX-lea în țările industrializate s-au întreprins măsuri legislative care favorizau clasa muncitoare. Politica socială a contribuit la îmbunătățirea condițiilor de muncă (zi de lucru de 8 ore, repaus duminical), la posibilitatea formării sindicatelor, la ridicarea puterii de cumpărare a populației (salarii social orientate, sistem de pensii de boală, invaliditate și vârstă), a potolit focul nemulțumirilor.

Un impact de rezonanță mondială al revoluției industriale a constituit amplificarea și extinderea procesului de colonizare. Unele din țările industriale au devenit imperii coloniale (Anglia, Franța), altele au rămas lipsite de asemenea teritorii (Germania, Italia), una din ele (SUA) s-a reîntors la practici vechi de robie, forme economice demult depășite în istorie. Starea respectivă de lucruri a avut consecințe. Una din cauzele declanșării Primului Război Mondial a fost lupta țărilor industrializate pentru reîmpărțirea coloniilor extraeuropene.

În această ordine de idei, se înscrie modificarea relațiilor dintre statele industrializate și cele de tip agrar. Se stabilește dependența economică (industrială) a statelor agrare, rolul lor se reduce la faptul de a fi anexe agrare, surse de materie primă și brațe de muncă, piețe de desfacere pentru țările industriale, se înfiripă „exodul de intelecte”.

Natura duală a revoluției industriale din secolele XVIII-XIX nu adumbrește aprecierea semnificației acesteia. Însemnătatea revoluției cu conținut ambiguu rămâne crucială. Totodată, în literatura didactică fenomenul dat se estimează îngust, ca trecerea omenirii de la munca manuală la producerea cu mașini, evaluare ce se reproduce de tineretul studios. Asemenea apreciere este justă, deși doar economică, tehnologică, în fond, unilaterală. În opinia noastră, însemnătatea istorică a revoluției în discuție trebuie să constituie o caracteristică integrală. Inventarea și implementarea tehnologiilor bazate pe mașinism au condus la modificarea radicală a tuturor domeniilor: economic, social, cultural, spiritual. Astfel, consecința generală a revoluției industriale nu poate fi redusă la o valoare unidimensională. Revoluția în cauză a atribuit civilizației existente un chip și un conținut principal nou, divizând-o în două tipuri, tradițională/agrară și modernă/industrială. Subestimarea semnificației istorice a revoluției industriale nu este un lucru întâmplător, ci un rezultat firesc al necunoașterii de publicul larg a fenomenului „revoluția neolitică”. Anume ea a implicat societății direcția civilizațională de dezvoltare. Ignoranța acestui fapt și condiționează evaluarea unilaterală a revoluției industriale. Astfel, însemnătatea ei istorică generală constituie trecerea societății la un tip nou de civilizație, ulterior denumită industrială. Valoarea nivelului atins de dezvoltare se consideră faptul că el a pus bazele societății contemporane, i-a deschis calea prosperării economice durabile și a noilor orizonturi [3, p. 341-372; 4].

III. Revoluția tehnico-științifică: delimitarea viitoarei civilizații

Revoluția tehnico-științifică, în limbajul metaforic al lui A. Toffler, *al treilea val*, constituie un nou eveniment crucial în istoria omenirii. Conținutul lui, amploarea și efectele observate depășesc în mod exponențial cele două fapte similare precedente. Particularitatea de bază a revoluției tehnico-științifice este fixată în mod comprimat în denumirea ei și constituie îmbinarea științei cu tehnica și producția, fuziunea revoluțiilor în tehnologie și a revoluțiilor în știință într-un proces unitar (autorul termenului este J. Bernal, fizician, sociolog al științei). Consecința acestei îmbinări este faptul că știința a devenit factorul principal de producție, este forța ei nemijlocită ce a modificat radical capacitățile de producție ale societății contemporane.

E necesar de remarcat că termenul *revoluția tehnico-științifică* nu este utilizat pe scară largă. Deseori în literatura de profil acest fenomen remarcabil este denumit „revoluția a treia” (marile schimbări din producție și societate după faza a doua a revoluției industriale) și „revoluția a patra”. Asemenea utilizare are justificarea sa, însă în ansamblu cu conceptele „revoluția neolitică” și „revoluția industrială” nu este admisibilă. Fragmentarea revoluției tehnico-științifice în etape (anume acest lucru exprimă revoluția a treia și a patra) abat atenția de la esența și particularitatea ei distinctivă.

Limitele cronologice ale revoluției tehnico-științifice sunt date convenționale. Începutul ei rămâne un subiect de discuții, deși în majoritatea cazurilor se numește jumătatea secolului al XX-lea. Sfârșitul evenimentului este deocamdată vag, fiindcă el continuă, se află în proces de desfășurare. Deci, durata acestei revoluții este destul de modestă, peste o jumătate de secol, pe când rezultatele ei obținute deja se clasifică ca cruciale.

În sec. al XX-lea revoluția tehnico-științifică a demonstrat câteva direcții de dezvoltare a producției, precum automatizarea ei complexă, electronizarea, asimilarea energiei atomice, cucerirea

cosmosului, producerea de substanțe noi cu proprietăți prestabilite, informatizarea, biotehnologia [4]. În primele decenii ale sec. XXI-lea, apar noi descoperiri tehnologice ce au potențialul de a deveni direcții de sine stătătoare: se creează inteligența artificială, Internetul lucrurilor, mașini robotizate, nanotehnologii, tehnici inovatoare de bioinginerie [10].

Asemenea fenomene exercită o influență colosală asupra producției sociale. Se schimbă condițiile și conținutul ei, se modifică structura forțelor de producție, structura sectorială și profesională a societății. Aceste procese au un impact semnificativ asupra tuturor domeniilor de activități: consumului, comunicării, educației, culturii, psihologiei oamenilor, relației societății cu natura etc. Ritmul inovațiilor tehnologice a devenit rapid, aproape continuu, condiționând același caracter și efectelor lor.

Consecințele economice și sociale ce însoțesc revoluția tehnico-științifică sunt multiple, universale și profunde. Cele mai importante grupuri de asemenea fenomene se consideră:

- introducerea în producție a realizărilor științei schimbă condițiile, natura și conținutul muncii. Vechile ei tipuri se înlocuiesc cu forța de muncă automatizată a mașinii;
- se utilizează noi tipuri de energie – nucleară, a fluxului marin, a subsolului Terrei;
- schimbări mari structurale în domeniile de activitate (migrația populației rurale, trecerea resurselor de muncă în sectorul științei și serviciilor, crește concentrația populației în orașe);
- agricultura capătă un caracter industrial, iar munca agricolă se transformă într-o varietate de muncă industrială;
- avansează nivelul de educație generală și specială a celor mai largi categorii ale populației, el trebuie ridicat și perfecționat în continuare, crește volumul timpului liber;
- numărul intelectualității este în creștere, cresc și cerințele pentru pregătirea ei profesională;
- rolul tot mai mare al tehnologiei conduce la faptul că omul devine din ce în ce mai dependent de ea, suferă multe noi consecințe negative: catastrofele tehnice au devenit mai frecvente, s-au iscat problemele globale ce amenință existența umană, avansează nivelul șomajului, se agravează contradicțiile sociale;
- presiunea societății asupra naturii a crescut de multe ori, situația ecologică este în pragul dezastrului, factorul ecologic a devenit parte componentă a legislației.

Fenomenul „revoluția tehnico-științifică” a atras atenția gândirii social-umanistice din primele sale efecte social influente. Ea tinde de a-i concepe natura și valorifica esența lui, a-l conceptualiza, a-i profila tendințele și perspectivele. De-a lungul existenței acestui fenomen s-au stabilit două abordări principale ale înțelegerii sale: optimistă și pesimistă. Prima abordare descrie revoluția în cauză ca o etapă naturală ce asigură civilizației o dezvoltare progresivă în continuare. Abordarea pesimistă se concentrează asupra consecințelor negative ale dezvoltării tehnologice (dezastre de mediu, pericolul războiului nuclear, standardizarea activităților, impactul negativ al tehnologiei asupra corpului și psihicului uman, posibilitatea manipulării conștiinței). Însă divergența interpretărilor nu abate priceperea de la însemnătatea revoluției tehnico-științifice ca fenomen măreț, crucial în istoria umană.

În cadrul științei socio-umanistice s-au înaintat diverse idei sintetice ce sunt notorii: *era atomului*, *era cosmosului*, *societate de consum*, *civilizație informațională*, *postindustrială* etc. Însă nici una din conceptele elaborate nu se consideră exhaustivă. Probabil că termenii propuși sunt unidimensionali, intermediari, mai mult economici, decât sociali, reflectă etapa atinsă de dezvoltare a revoluției în discuție și nu esența ei definitivă. Astfel, ei nu acoperă, nu exprimă integral profunzimea și perspectiva consecințelor fenomenului „revoluția tehnico-științifică”. Reprezentanții intelectualității conștientizează faptul că ea aduce cu sine o transformare a civilizației industriale într-un tip istoric nou, deși la etapa actuală evaluarea lui se schimbă cu fiecare inovație tehnologică semnificativă. Este logic de a presupune că viitoarele inovații tehnologice ce vor aduce transformări sociale profunde vor servi și bază pentru o apreciere autentică a tipului nou de civilizație.

Profilarea celor mai însemnate consecințe ale revoluției tehnico-științifice încheie lista obiectivelor preconizate pentru examinare și condiționează trecerea la concluzii. Tema „trei revoluții

tehnologice mărețe din istoria omenirii” examinate în ansamblu demonstrează în mod evident eficacitatea, caracterul fructuos al abordării „revoluție în producție” (denumirea ei generală „factorul de producție în istorie”). Analiza efectuată ne permite să concluzionăm că abordarea aplicată demonstrează limpede trepte în evoluția societății / civilizației. Prima cotitură măreață în producție – descoperirea agriculturii – a provocat un lanț de schimbări sociale care în ansamblu (desemnat ca *revoluție neolitică*) au adus societatea primitivă la o orânduire de tip principal nou – civilizație. Cotitura majoră a doua în producție – *revoluția industrială* – a modificat tipul de civilizație, conceput prin comparație ca agrară, în industrială. Cotitura crucială tehnologică a treia – *revoluția tehnico-științifică* – pregătește o nouă transformare a tipului de civilizație. Astăzi el rămâne neprofilat, însă se va clarifica definitiv pe măsura desfășurării revoluției menționate. Această abordare poate fi folosită cu succes pentru a completa tratarea civilizațională a istoriei umane. De asemenea, propagarea temei „trei revoluții tehnologice mărețe din istoria omenirii” în cadrul învățământului mediu și superior ar avea un efect atât informațional, cât și fundamental.

Bibliografie:

1. Eliade, M. Cea mai îndelungată revoluție: descoperirea agriculturii. În: Eliade, M. *Istoria credințelor și ideilor religioase*. Iași: Polirom, 2011. Vol. I. capitolul II, pp. 43-65.
2. Larina, O. *Neoliticul pe teritoriul Republicii Moldova*. În: TD, 1994. XV, nr. 1-2, pp. 41-66.
3. Mași, Ș. *Puterea economică în istoria lumii*. București: Rao, 2014, pp. 36-44, pp. 341-372.
4. Toffler, A. *Al treilea val*. București: Editura politică, 1983.
5. Белл, Д. *Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования*. Пер. с англ. Москва: Академия, 2004. 783 с. ISBN: 5-87444-203-0.
6. Воронцов, Н.Н. *Экологические кризисы в истории человечества*. В: Соросовский образовательный журнал, 1999, nr. 10, pp. 1-7.
7. Гринин, Л.Е. Производственно-технологический фактор в истории. În: *Философия и общество*, 2012, nr. 4 (68), pp. 168-193. [online]. [accesat 14. 07. 2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/proizvodstvenno-tehnologicheskii-faktor-v-istorii>.
8. Джаред Даймонд. Сила земледелия. В: Джаред Даймонд. *Ружья, микробы и сталь*. Москва: Астрель, 2012, pp. 129-140.
9. Мерперт, Н.Я. Неолитическая революция и ее памятники. В: Мелларт Д. *Древнейшие цивилизации Ближнего Востока*. Пер. с англ. Москва: Наука, 1982, pp. 6-11.
10. Худокормов, А.Г. Научно-техническая революция в XX веке. *Научные исследования экономического факультета. Электронный журнал*. 2023. Том 15. Выпуск 1. С. 7-36. DOI: 10. 38050/2078-3809-2023-15-1-7-36. [online]. [accesat 16. 07. 2023]. Disponibil: https://archive.econ.msu.ru/journal/issues/2023/2023.volume_15.issue_1/Khudokormov/.
11. Чайлд, Г. *У истоков европейской цивилизации*. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1952. 466 p.

SECȚIUNEA nr. 6. COLEGIUL PEDAGOGIC: GENERATOR DE COMPETENȚE PENTRU PREZENT ȘI VIITOR

CZU 81-2

ПЕРСОНАЖ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ КАК ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ

Зоя БЕРЕЗЮК, учитель русского языка и литературы, педагогический колледж
им. Иона Крянгэ, Бельцкий государственный университет им. «Алеку Руссо»

Abstract: *This article is devoted to the anthropological approach to the study of language in fiction. The focus is on analysing the linguistic personality of a character as a collection of texts created by them and the author with the aim of systematising their speech and thought processes. The levels of linguistic personality (lexicon, thesaurus, pragmaticon), the characteristics of the character's internal and external speech, as well as their role in the speech organisation of the artistic image are considered.*

Keywords: *linguistic personality, character, levels of linguistic personality, internal speech, external speech.*

Языковая личность – это комплексное понятие, которое используется в лингвистике для описания человека как носителя языка. В рамках этого подхода субъект рассматривается не просто как набор грамматических правил и словарных запасов, а как личность, обладающая уникальной речевой манерой, системой ценностей и взглядов на мир.

Актуальность исследования обусловлена тем фактом, что антропологический подход к изучению языка стал одним из ведущих в 20-21 веках. Согласно этому подходу, язык рассматривается в контексте человеческой сущности, включая сознание, мышление, культуру и духовную жизнь. Исследователи обратили пристальное внимание на языковые, ментальные и поведенческие особенности человека, его представления о мире, которые включают как индивидуальные, так и национальные аспекты [6].

Актуальность определила **цель работы** – продемонстрировать роль структуры языковой личности в речевой организации персонажа художественного произведения. В соответствии с целью исследования в статье поставлены следующие конкретные **задачи**:

- 1) раскрыть понятие "языковая личность" в контексте антропологической парадигмы;
- 2) определить уровни языковой личности персонажа: лексикон, тезаурус, прагматикон;
- 3) проанализировать особенности внутренней и внешней речи персонажа.

Понятие "языковая личность" стало важной составляющей антропологической парадигмы. Языковая личность представляет собой объект исследования в различных областях, так как она отражает языковой опыт индивида и общий опыт всего человечества в его речевом поведении. Она играет важную роль в создании различных разновидностей языка. Вопрос возникновения языка до сих пор остается открытым, но разнообразие языков, их социальные и территориальные варианты формируются людьми, то есть языковыми личностями. [5:145].

Именно с антропологической парадигмой связано появление термина «языковая личность». Этот подход в изучении языка позволяет понять, как язык взаимодействует с другими аспектами человеческой жизни и культуры и как различные языковые личности способствуют формированию разнообразных языковых вариантов. Он помогает расширить наши знания о языке и его влиянии на нашу мысль, поведение и взаимодействие с окружающим миром.

Данное понятие стало предметом рассмотрения известных ученых, среди которых следует отметить работы В. Ф. Гумбольдта, К. Фосслера, М. М. Бахтина, Г. Штейнтала, В. Вундта, А. Потебни и А. Шахматова.

В русской лингвистике особенно важную роль в развитии данной концепции сыграл Виктор Владимирович Виноградов. В своих исследованиях он показал два пути изучения языковой личности – личность автора и личность персонажа. Будучи первым, кто исполь-

зовал данный термин в отечественной науке, Виноградов внес значительный вклад в понимание языка и его связи с индивидуальными особенностями каждого говорящего. [2:59]

В работах В.В. Виноградова личность автора рассматривается в контексте его языкового творчества, исследуется его стиль, выбор лексических единиц, способы их комбинирования и другие языковые приемы, которые характеризуют его индивидуальность и оригинальность. Обращается внимание на значимость анализа личности автора в тексте, позволяющего выявить влияние языка на сознание, мышление и эстетическое видение мира читателем.

О роли персонажа в художественном произведении известный ученый замечает следующее: каждый литературный герой обладает своим личным стилем, речью, манерой выражения, которые помогают нам понять его характер, внутренний мир и отношение к окружающей действительности. Анализируя язык персонажа, мы можем раскрыть его психологию и сопереживать ему [2:61].

В исследованиях лингвиста находит отражение также значимость изучения индивидуального в речи и индивидуальных стилей в контексте художественной литературы. Ученый подчеркивал, что связь между "объектно-структурными свойствами и качествами" языка и "субъектными качествами писательского облика и его художественной манеры" играет важную роль в формировании и понимании литературных произведений. [5:148]. Он же говорил и о влиянии личности на формирование и развитие национального языка.

Таким образом, В. В. Виноградов акцентировал внимание на индивидуальных особенностях языковой личности в рамках художественной литературы и их влиянии на формирование и развитие языка в целом. Данная концепция языковой личности оказала значительное влияние на лингвистику и литературоведение, позволяя глубже понять взаимосвязь между языком, личностью и культурой.

В конце XX века в связи с формированием нового объекта изучения – говорящей личности – проблема языковой личности вновь вызвала интерес. В наши дни, как и ранее, в языкознании существуют определенные разногласия по поводу выбора термина, наиболее точно обозначающего понятие языковой личности: «языковая личность» (В. П. Тимофеев, Ю. Н. Караулов), «человек говорящий» (Н. Д. Арутюнова), «речевая личность» (Ю. Е. Прохоров), «коммуникативная личность» (В. В. Красных). В нашей работе мы отдаем предпочтение термину «языковая личность», считая его наиболее точным и научно обоснованным.

В связи с вышесказанным нас интересует один из аспектов изучения языка художественных произведений: рассмотрение персонажей художественных произведений как языковых личностей. Речевые характеристики действующих лиц всегда интересовали критиков, поскольку они являются одним из наиболее эффективных способов создания образа. Однако наша задача состоит не в выявлении отношений «дополнительности», которые обычно устанавливаются в литературно-критическом анализе между речью персонажа и основными зонами раскрытия художественного образа, а систематизации совокупности текстов персонажа художественного произведения таким образом, чтобы они могли составить достаточно полную характеристику его как индивидуальной языковой личности.

Языковая личность включает в себя не только знания о языке, но и умение применять эти знания в коммуникации. Она также включает в себя навыки различных языковых форм, включая грамматику, словарный запас, фонетические особенности и структуры речи. Кроме того, языковая личность включает в себя и языковые стратегии, такие, как: умение выбирать подходящие слова и выразительные средства для достижения коммуникативных целей.

Языковая личность также связана с культурными аспектами. Она отражает не только индивидуальные особенности, но и социокультурное окружение, в котором человек живет. Она формируется под воздействием языковой среды, общественной практики и социальных норм.

Ю. Н. Караулов говорит о правомерности изучения персонажа как языковой личности, поскольку персонаж является продуктом эмоциональной и интеллектуальной деятельности автора, и сам автор создает его как языковую личность. Языковая личность художественного

персонажа – это совокупность произведенных данным лицом текстов и «фрагментов авторского повествования, которые характеризуют речевую манеру персонажа» [1:60]. Если понятие "художественный образ" является широким и включает в себя как речь, так и литературный образ (персонаж произведения), то понятие "языковая личность персонажа" является более узким и обозначает совокупность текста, созданного на основе фрагментов повествования персонажа и автора, которые характеризуют речемыслительную манеру персонажей и систематизируют его. Несмотря на то, что в теории структуры языковой личности четко разграничены на лексикон, тезаурус и прагматикон, в реальности границы этой организации размыты. В результате разграничение уровней языковой личности в художественных произведениях носит условный характер. Тем не менее приведем некоторые общие характеристики каждого уровня.

Анализ структурно-языкового уровня является важной составляющей исследования. **Лексикон** персонажа, его слова и фразы, могут подробно раскрыть его характер, культурный контекст, социальный статус и индивидуальные особенности. Один из аспектов анализа лексикона персонажа – это количественный и качественный состав его лексики. **Количественный анализ** позволяет увидеть, насколько обширен и разнообразен лексикон персонажа, а также определить ключевые слова и темы, которые он предпочитает использовать. **Качественный анализ**, в свою очередь, помогает исследовать использование различных значений многозначных слов и оценить использование литературной, диалектной или иностранной лексики [3:95].

Также важно рассматривать лексикон персонажа в контексте его дискурса и тезауруса. Анализ словоупотребления позволяет выделить ключевые слова и темы, которые наиболее часто встречаются в речи персонажа и являются центральными для его восприятия и выражения мыслей. Эти ключевые слова и темы могут быть связаны с концептуальными категориями, которые определяют картину мира и внутренний мир данного персонажа.

Цель писателя, таким образом, заключается в том, чтобы, используя лексикон и прагматикон действующего лица, воссоздать **тезаурус** (систему знаний и представлений о мире, которая отражается в речи), а затем и прагматикон персонажа, который составляет «глубинный слой в организации языковой личности, тогда как поверхностный принадлежит лексикону» [3:96].

Прагматикон в чистом виде составляют как речевые поступки героя, так и его действия, обусловленные сетью коммуникативно-деятельностных потребностей, установок, целей и ценностей. Наиболее наглядно этот уровень характеризуется использованием языковой личностью прецедентных текстов. Структура языковой личности персонажа ярко прослеживается в дискурсе героя, который имеет свои нормы, правила, тенденции речеобразования, принципы организации высказываний в зависимости от социальных, эмоциональных, психологических и других особенностей действующего лица. Разделение дискурса героя проходит по линии: внешняя (экстериоризованная) речь – внутренняя (интериоризованная) речь.

Внешняя речь – это речь, которая произносится и воспринимается в первую очередь "ради других", с намерением быть воспринятой и понятой другими. Поэтому внешняя речь имеет целый ряд качественных шкал – от ситуативной и необработанной до продуманной и организованной. Внешняя речь по своей природе может быть разделена на монологическую и диалогическую.

Поскольку **внутренняя речь** является предметом исследования различных наук, существуют различные интерпретации этого понятия. В психологии внутренняя речь трактуется как "молчаливая, скрытая вербализация, приспособленная к мыслительной деятельности в сознании" [1:77]. В этом смысле внутренняя речь близка к мышлению и функционирует как одна из его форм. В психолингвистике внутренняя речь изучается в рамках теории речевой деятельности.

В работах одних исследователей (например, А. Р. Лурии, С. Д. Кацнельсона) внутренняя речь рассматривается как основной и необходимый этап подготовки внешней

речи, в работах других (например, у А. А. Леонтьева [Леонтьева, 1999]) – как факультативный этап в процессе порождения речи. Изображение внешней и внутренней речи персонажей происходит в рамках существующих в языке способов и форм передачи чужой речи.

Традиционно выделяются три таких способа: прямой, косвенный и несобственно-прямой. Наряду с ними, некоторые лингвисты выделяют также другие способы: тематический, несобственно-авторский, сказовый, свободный прямой (И. В. Труфанова), свободный косвенный (Д. Э. Розенталь).

Итак, структура художественного образа отражает все три уровня языковой личности, а также предполагает анализ внутренней и внешней речи, поэтому занимает центральное положение в речевой организации персонажа. Антропологический подход к изучению языка в литературе позволяет по-новому взглянуть на проблему создания художественного образа. Анализ языковой личности персонажа помогает понять, как язык используется для создания его индивидуальных черт, раскрытия его внутреннего мира и его отношения к другим людям.

Библиография:

1. АРТЮШКОВ, С. В. Языковая личность персонажа: проблемы лингвистического и литературоведческого анализа: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1990.
2. ВИНЮГРАДОВ, В. В. О языке художественной прозы. – М.: Наука, 1980.
3. КАРАУЛОВ, Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987.
4. ЛЕОНТЬЕВ, А. А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1969.
5. МИХАЛЕВИЧ, О. А. Языковая личность как объект лингвистического исследования // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 364.
6. ТИХОНОВА, Е. В. Языковая личность в контексте антропологической парадигмы // Вестник Томского государственного университета. – 2016. – № 422.

CZU 371.124:51:004(072)

VALORIFICAREA FLIPPED CLASSROOM ÎN FORMAREA MATEMATICĂ A VIITORILOR ÎNVĂȚĂTORI

**Liubov ZASTÎNCEANU, dr., conf. univ., prof. de matematică, gr. did. sup.,
Colegiul Pedagogic „Ion Creangă” din cadrul Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți**

Abstract: *Flipped Classroom is an educational technology that intensively develops 21st century skills. However, its use requires special conditions for application and adaptation of the model to the specifics of students and the subject taught. The article presents methodologically substantiated scenarios for using Flipped Classroom in the context of mathematical training of future teachers in pedagogical colleges.*

Keywords: *mathematical training, Flipped Classroom, future teachers, pedagogical colleges.*

1. Introducere

Tehnologia Flipped Classroom este una din cele mai noi tehnologii educaționale, care s-au dezvoltat și implementat intens în secolul al XXI-lea. Au existat multipli factori, care au provocat aplicarea tehnologiei în învățământ la toate nivelurile: dezvoltarea vertiginoasă a tehnologiilor informaționale și comunicaționale, pandemia COVID-2019, reformele curriculare, provocate de rezultatele testărilor internaționale și cerințele societății moderne.

Prima referință la această tehnologie datează cu anul 2000, odată cu apariția lucrării „Clasă inversată – portal pentru crearea unui mediu de învățare incluziv” a lui M. Lage, Gl. Platt și M. Treglia [1]. Autorii au aplicat acest concept în cadrul unui curs universitar de economie, folosind termeni ca „inverted classroom” și propunând o structură care permite flexibilitate, autonomie și accesibilitate sporită pentru studenți.

Totuși, cu toate beneficiile oferite de această tehnologie, există suficiente limitări, care îi fac pe profesori să fie destul de rezervați în utilizarea sistematică a tehnologiei respective în procesul educațional.

2. Modele Flipped Classroom contemporane

În ultimii 10 ani s-au realizat multiple cercetări, menite să analizeze și să adapteze tehnologia Flipped Classroom pentru diverse contexte didactice: discipline de studiu, vârste ale instruiților, sisteme de învățământ. Conform literaturii de specialitate, tehnologia Flipped Classroom a evoluat în mai multe forme și variante. În funcție de scop, nivel educațional și resursele disponibile, cercetătorii și practicienii au identificat 7 modele principale de aplicare a clasei inversate, sintetizate de Hamdan et al. [2] și dezvoltate ulterior de alți autori.

Aceste modele sunt:

- 1) *Standard Flipped Classroom* [3]. Este modelul standard în care studiul se realizează de către elevi acasă în baza unor materiale didactice pregătite din timp (video, multimedia sau alte forme), iar la ore se explicitează întrebările neclare, se aplică cunoștințele acumulate și se extind aplicațiile în diverse contexte. Acest model este potrivit pentru majoritatea materiilor și nivelurilor școlare, evident cu adaptări specifice pentru fiecare caz.
- 2) *Flipped Mastery Model* [3]. Elevii parcurg conținutul în ritmul propriu, avansând doar după ce demonstrează că au înțeles bine fiecare unitate de învățare. În contextul sistemului de învățământ din Republica Moldova, aceasta este posibil în instruirea copiilor cu cerințe educaționale speciale cu curriculum modificat la disciplină, recuperarea lacunelor pentru elevii cu rămăneri în urmă cu studiu conform unui plan individualizat, studiu în baza unui plan individualizat la colegiu sau facultate, oferit cu acordul administrației în cazuri excepționale. Încă una din variantele de aplicare a acestui model al tehnologiei ar fi studierea unei discipline în context de meditații, suplimentar la cursul de bază, unde profesorul – mentor va elabora un plan special de intervenție, cu ajustări flexibile în corespundere cu nevoile elevului.
- 3) *Peer Instruction Flipped Model* [4]. Un model valorificat intens în învățământul superior, chiar înainte de definitivarea Flipped Classroom ca și tehnologie. Studenții sau elevii învață individual acasă, iar în clasă participă la discuții în grup sau perechi pentru a-și consolida cunoștințele. Odată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale și comunicaționale faza de discuții se realizează în special extraclasă prin intermediul rețelelor de socializare sau altor mijloace de comunicare. Profesorului îi revine doar rolul de a monitoriza activitatea de învățare a elevilor, supraveghind procesul, intervenind cu consultații și evaluând produsele obținute. Evident, acest model nu este potrivit pentru studiul integral al unei discipline școlare, dar s-a dovedit foarte eficient în cadrul instruirii prin proiecte, în special proiecte STEM/STEAM.
- 4) *Flipped Inquiry Model* [5]. Încă un model foarte eficient pentru instruirea prin proiecte și instruirea problematizată. Materia de bază este studiată de elevi/ studenți acasă, iar la clasă li se propune un studiu de caz, o problemă, un miniproiect, bazat pe aplicarea materiei studiate și interpretării ei.
- 5) *Flipped Design Studio Model* [6]. Este un model destinat în special disciplinelor, ce presupun o doză foarte mare de creativitate artistică: educație artistică, educație tehnologică, educație muzicală, design de interior și de exterior, arhitectură etc. Mai întâi, la clasă se inițiază un proiect creativ sau de design, iar teoria și conceptele necesare pentru fundamentarea teoretică a acestuia se studiază ulterior acasă.
- 6) *Group-Based Flipped Classroom* [7]. Pentru acest model este caracteristică vizionarea/studiul materiei în clasă, iar în afara clasei elevii colaborează în activități de consolidare a învățării. Astfel, se dezvoltă învățarea socială și, în același timp, profesorul este sigur că toți elevii au avut acces la materia de studiu. Este o variantă foarte apropiată de instruirea tradițională, dar cu valorificarea beneficiilor oferite de tehnologiile informaționale și comunicaționale la orele de contact direct. Un astfel de model este potrivit în condițiile când accesul la tehnologii a elevilor este redus din varii motive sau trebuie să fie redus, din cauza vârstei acestora (preșcolari sau elevi mici).
- 7) *Virtual Flipped Classroom* [8]. Ca și efect al pandemiei COVID-19, s-au dezvoltat cu rapiditate platformele educaționale, cum ar fi Coursera, GoogleClassroom, Khan Academy,

EducațieOnline.md ș.a. Mai mult ca atât, mulți profesorii de discipline școlare sau de specialitate și-au creat cursuri pe platforme educaționale, site-uri sau bloguri, unde plasează materiale didactice proprii. În așa fel, poate fi valorificat cu succes modelul Flipped Classroom cu clasă virtuală, unde instruiții au acces la materialele cursului oricând și oriunde, iar profesorul prin intermediul tehnologiilor disponibile organizează și supraveghează acest proces. Platformele educaționale în acest context pot oferi instrumente de construire a învățării de diferite tipuri: teste, teme, jurnale de frecvențe, evaluări formative punctuale sub diferite forme etc.

Modelele enumerate permit organizarea procesului educațional în instituții de învățământ de diferite tipuri și diferite niveluri într-un mod, care ar contribui indiscutabil la dezvoltarea competențelor necesare unui membru de succes al societății în secolul al XXI-lea: gândire critică, capacitate de comunicare, lucru în echipă, gestionarea informației etc.

3. Repere metodologice de utilizare a tehnologiei Flipped Classroom în învățământul matematic

Cu toată diversitatea de modele și avantajele indiscutabile ale tehnologiei Flipped Classroom, valorificarea acesteia în învățământul de masă rămâne destul de limitată. Motivele principale, în opinia noastră, rămân necesitatea respectării particularităților de vârstă a instruiților și drepturile copiilor la sănătate, timpul liber și la o dezvoltare fizică, mentală, spirituală și socială armonioasă. Excesul aplicării Flipped Classroom în învățământul de masă, în special la treptele primară și gimnazială, poate aduce la o supraîncărcare informațională a instruitului și la o concentrație excesivă asupra tehnologiilor informaționale și comunicaționale, cu efecte nefaste asupra sănătății fizice și mentale.

Studiul matematicii cu utilizarea Flipped Classroom, indiferent de modelul aplicat, prezintă niște limitări suplimentare, generate de anumite calități specifice acestei discipline de studiu [9]:

- *Matematica este o disciplină, care se studiază la fiecare din treptele de învățământ.* Astfel, profesorul de matematică trebuie să țină cont în momentul când alege modelul aplicat de vârsta instruiților, abilitățile lor intelectuale și digitale și, nu în ultimul rând, de dotarea tehnologică pe care o au aceștia și limitările de utilizare a tehnologiilor, impuse de cerințele față de asigurarea unui proces educațional sănătos.
- *Matematica ca disciplină școlară își dezvoltă conceptele în spirală, cu revenire repetată pe măsura acumulării cunoștințelor de către instruit.* Această calitate a matematicii permite valorificarea cunoștințelor deja prezente ale elevilor la una din verigile superioare de dezvoltare a unui concept cum ar fi, de exemplu, studiul funcției și caracteristicilor ei în clasa a IX-a, bazându-se pe cele studiate deja în clasa a VII-a și a VIII-a. Un astfel de context de aplicare minimizează riscul de a rămâne cu materia nestudiată sau neînțeleasă în cazul când elevul nu a studiat conținuturile necesare acasă.
- *Matematica are un grad sporit de importanță socială.* Flipped Classroom poate oferi deschideri suplimentare pentru înțelegerea importanței matematicii ca disciplină de studiu pentru viața socială. Aceasta permite valorificarea modelelor 1)- 4) inițiind proiecte tematice sau STEM/STEAM, organizând unele ore la clasă bazate pe instruirea problematizată, instruirea prin ateliere sau micropiecte. În același timp, în momentul când elevul trebuie să-și formeze resursele noi pentru obținerea unei competențe, tehnologia respectivă poate micșora viteza însușirii anumitor cunoștințe matematice.
- *Matematica lucrează cu concepte abstracte.* Chiar pornind de la cel mai simplu concept – numărul, toate conceptele matematice reprezintă o abstractizare majoră. Deși apărute majoritatea din nevoile soluționării problemelor practice, conceptele matematice ulterior s-au dezvoltat și abstractizat la maximum, devenind treptat concepte independente științifice. Astfel, apar două probleme serioase, care pot influența eficiența aplicării tehnologiei Flipped Classroom:
 - a) majoritatea elevilor nu sunt capabili să însușească conceptele respective independent, dacă ele sunt noi totalmente;
 - b) pentru multe subiecte din programul de matematică este foarte complicat de prezentat aplicații din viața cotidiană, care ar putea ușura înțelegerea subiectului.

Astfel, în fiecare unitate de învățare la matematică, profesorul de la clasele VI-a-IX-a poate identifica doar 2-3 ore, care s-ar putea realiza cu utilizarea Flipped Classroom fără efecte negative pentru majoritatea elevilor din clasă.

- *Orele de matematică sunt frecvente în orar.* Unul din principiile fundamentale ale tehnologiei Flipped Classroom este asigurarea libertății alegerii timpului, condițiilor și duratei de învățare a conținutului propus elevului. Analizând proiectările de lungă durată la matematică pentru fiecare din clasele I-a – XII-a, putem observa că în majoritatea cazurilor pentru studierea unui subiect se planifică 1-2 ore. Astfel, timp de 5 zile de studiu, la frecvența de 4 ore pe săptămână, elevii sunt nevoiți să însușească 2-4 subiecte noi. Dacă în acest context se va utiliza intens Flipped Classroom, se va încălca la sigur principiul de bază a acestei tehnologii, ținând cont și de faptul, că instruitul mai are de studiat de obicei și alte discipline.

Rezumând cele expuse, putem identifica următoarele situații de aplicare a acestei tehnologii în învățământul matematic din treptele primară, gimnazială și liceală [9]:

- *Studierea unor conținuturi care țin de o linie tematică cu implicări majore în careva din clasele anterioare;*
- *Recuperarea materiei studiate deficitar din cauza unor situații de forță majoră: pandemii, epidemii, război, lipsă de durată a unui profesor de matematică etc.;*
- *Lucrul individual cu elevii.*

În fiecare din aceste situații, Flipped Classroom poate aduce beneficii majore, iar modelul de utilizare a ei va depinde de conținuturile studiate, vârsta instruiților, dotarea tehnică și tehnologică a lor, competențele digitale, pe care le posedă profesorul și elevii.

4. Flipped Classroom în formarea matematică a viitorilor învățători în colegiile pedagogice

Colegiile pedagogice din Republica Moldova pregătesc în fiecare an un număr impunător de învățători. Clasic, elevii la aceste specialități studiază disciplina generală de studiu Matematică conform profilului uman, cu o reducere substanțială de ore. Formarea aceasta le permite celor mai insistenți să susțină bacalaureatul, cu matematica ca disciplină la solicitare.

Formarea matematică ca și învățător la specialitatea Învățământ primar începe cu studierea cursului de Didactica matematicii, planificat la anul 3. Pe parcursul studierii acestei discipline de specialitate, obligatorie pentru un învățător, elevii colegiului analizează structura și conținutul cursului primar de matematică și învață să organizeze lecții de matematică moderne, ajustate curriculumului pentru treapta primară și cerințelor contemporane față de un proces educațional de calitate. Însă, în orele rezervate acestui curs nu se reușește să se studieze în profunzime fiecare subiect matematic studiat la treapta primară, logica construirii lui, esența matematică.

Pentru viitorii învățători este foarte important să cunoască componentele principale ale profilului matematic al absolventului claselor primare. De aceea, în ultimul an de studii este inclus un curs suplimentar, destinat în special formării matematice a învățătorului – *Curs practic de matematică*. În cadrul acestui curs se pun în evidență conceptele, cunoștințele și abilitățile matematice, care trebuie să fie obligatoriu prezente la elevul treptei primare și, cu atât mai mult, la învățător.

Atât cursul de Didactica matematicii, cât și Cursul practic de matematică întrunesc toate condițiile de aplicare a tehnologiei Flipped Classroom în organizarea orelor la curs:

- 1) *Subiectele studiate nu sunt totalmente noi.* Înainte de studierea cursului de didactica matematicii, elevii au studiat cursuri de pedagogie, didactică, psihologie, evaluare în procesul educațional, care au pregătit terenul pentru integrarea cunoștințelor și abilităților obținute în contexte didactice specifice studierii matematicii în clasele primare. Toate subiectele, studiate în Cursul practic de matematică au fost studiate de către elevi în cursul de matematică I-a-IX-a și nu prezintă dificultăți de reactualizare. În același timp, volumul materiei de studiat la ambele cursuri este destul de mare.
- 2) *Elevii au deja abilități de studiu independent și prezentări publice bine formate.* Învățământul profesional tehnic, în general, și la colegiile pedagogice în particular, presupune formarea la elevi a abilităților de studiu independent net superioare studiilor liceale. Pentru disciplinele

de specialitate se presupun, conform curriculumului, activități de studiu independent, obligator de realizat și de prezentat public în fața profesorului și colegilor (figura 1).

VII. Studiu individual ghidat de profesor			
Materii pentru studiul Individual	Produse de elaborat	Modalități de evaluare	Termeni de realizare
1. Forma de organizare a procesului instructiv-educativ			
1.1 Lecția - formă de bază de organizare a activității didactice. Condiții de realizare eficientă a lecției.	1.1 Întocmirea proiectului didactic al unei lecții: a) mixte b) de comunicare a cunoștințelor noi	Expunere orală și comentarea proiectului	Săptămâna a- 2-a
1.2 Alte forme de organizare a procesului de învățământ: activități în afara orarului; activități extrașcolare.	1.2 Rezumat scris - Formularea condițiilor (recomandări) de realizare eficientă a lecției.	Prezentarea schemei	
	1.2 Rezumat în schemă	Expunerea orală a setului de obiective operaționale	

Figura 1. Secvență din curriculum la disciplina F.04.O.020 Didactica educației II, specialitatea 11310 Învățământ primar

Sursa: https://mecc.gov.md/sites/default/files/f.04.o.020_didactica_educatiei_ii.pdf

- 3) Este prezentă o motivație sporită pentru studierea acestor cursuri. Cursurile respective sunt studiate nu numai după studierea unui număr impunător de discipline de specialitate. În afară de aceasta au fost deja realizate cel puțin două stagii de practică în școli primare și continuă să realizeze practică activă, paralel cu studierea acestor cursuri. Astfel, elevii deja conștientizează necesitatea cumulării cunoștințelor și abilităților la aceste cursuri, demonstrând aceasta prin întrebări la ore, corelate cu situațiile profesionale, cu care s-au ciocnit în contextul practicilor.
- 4) Numărul de ore pe săptămână este mic, iar studiile sunt organizate în perechi, câte 90 minute. Această situație presupune, de obicei, o singură pereche pe săptămână și, dacă elevul posedă abilități de management a timpului bine formate, își poate organiza timpul și activitățile astfel, încât să realizeze sarcinile specifice Flipped Classroom.

Indiscutabil, există și careva limitări în valorificarea aceste tehnologii, cea mai importantă dintre care este studiul independent ghidat de profesor: la fiecare disciplină el este prezent, trebuie realizat și în multe cazuri este destul de voluminos. Această problemă poate fi minimizată, dacă activitățile de studiu independent sunt incluse ca teme de casă, organic încadrate în conținuturile pentru Flipped Classroom, cu evaluare în clasă, la ore.

Analizând oportunitățile tehnologiei Flipped Classroom în context de formare matematică a viitorilor învățători, au fost elaborate și aplicate câteva scenarii de utilizare a acestei tehnologii.

În treapta primară și clasele V-VI-a asemenea ecuații se rezolvă prin <i>metoda mersului invers</i> (de la ultima operație spre prima), care se bazează pe regulile de aflare a componentelor necunoscute a operațiilor aritmetice. Vom rezolva ecuația $2 \times (34 + x) - 16 = 150$ prin metoda mersului invers	
Scriem	Comentăm
$2 \times (34 + x) - 16 = 150$	Stabilim ordinea operațiilor (adunarea din paranteză, înmulțirea, scăderea)
$2 \times (34 + x) - 16 = 150$	Ultima operație este scăderea, cu scăzutul necunoscut $2 \times (34 + x)$
$2 \times (34 + x) = 150 + 16$	Pentru a afla scăzutul necunoscut, adunăm restul (diferența) cu scăzătorul
$2 \times (34 + x) = 166$	Efectuăm calculele în partea dreaptă a ecuației.
$2 \times (34 + x) = 166$	Stabilim ordinea operațiilor (adunarea, înmulțirea)
$2 \times (34 + x) = 166$	Ultima operație este înmulțirea cu al doilea factor necunoscut $34 + x$
$34 + x = 166 : 2$	Pentru a afla factorul necunoscut, împărțim produsul la factorul cunoscut
$34 + x = 83$	Am obținut o ecuație elementară cu al doilea termen necunoscut
$x = 83 - 34$	Pentru a afla termenul necunoscut din sumă scădem termenul cunoscut
$x = 49$	Calculăm
$2(34 + 49) - 16 = 150$ (A)	Verificăm

 Rezolvați ecuația $3 \times (120 - x) + 27 = 300$ prin metoda transformărilor echivalente și metoda mersului invers. Paralel realizați comentariile corespunzătoare (în scris).

Figura 2. Secvență din suportul de curs Curs practic de matematică, pregătit pentru realizarea Flipped Classroom

Realizarea modelului Standard Flipped Classroom, bazat pe utilizarea suportului de curs, special elaborat. Atât la cursul de Didactica matematicii [10], cât și la Curs practic de matematică, există suport de curs special elaborat, ajustat curriculumului, nevoilor de formare ale elevilor, specificului specialității (figura 2).

Astfel, profesorul poate valorifica aceste suporturi de curs, precizând exact ce conținuturi trebuie studiate și care sunt modalitățile de verificare a realizării activităților necesare. De cele mai multe ori, se propune realizarea unui produs concret: rezolvarea unui exercițiu sau problemă sau elaborarea unui demers didactic pentru o situație concretă.

- *Realizarea modelului Standard Flipped Classroom în baza materialelor multimedia, selectate de profesor din sursele de specialitate.* Pentru unele subiecte ale cursului are sens să apelăm la mijloacele didactice deja disponibile pe site-urile speciale: lecții video, prezentări, tutoriale, exerciții și teste online pentru verificarea însușirii. Astfel de materiale didactice sunt mult mai bine acceptate de elevii contemporani – copii ai tehnologiilor. O selecție atentă a materialelor didactice de acest tip, cu o evaluare bine gândită, va permite atingerea obiectivelor învățării. De asemenea pentru unele subiecte din Cursul practic de matematică pot fi utilizate lecțiile propuse de platforma educatieinteractiva.md (figura 3).

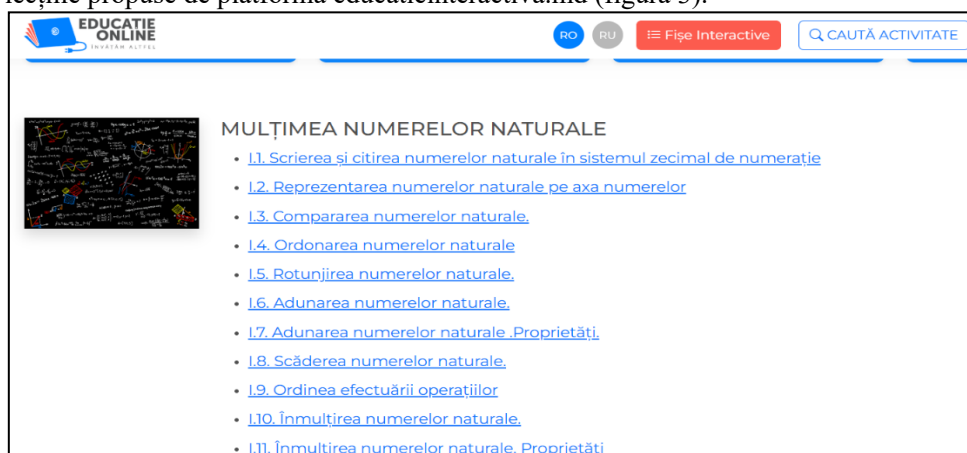

Figura 3. Lecții și fișe interactive, propuse de platforma educatieinteractiva.md

Sursa: <https://educatieinteractiva.md/fise-interactive>

- *Realizarea modelului Flipped Inquiry Model.* Acest model este deosebit de eficient pentru subiectele, care nu prezintă dificultăți majore în cazul studiului individual, iar aplicațiile sunt foarte interesante și utile pentru activitățile de specialitate. Spre exemplu, elevilor li se poate oferi pentru studiu independent clasificarea problemelor simple în baza unui tabel de sinteză, cu sarcina suplimentară de a identifica din manualele de matematică pentru clasa a I-a și a II-a câte o problemă simplă de fiecare tip. La lecția ce urmează, elevilor li se propune un test rapid GoogleForms cu clasificarea problemelor simple, ca apoi să li se ofere o sarcină complexă (individuală, în perechi sau în grup) referitoare la acest subiect:
 - Clasificați problemele simple din listă conform tipologiei studiate;
 - Completați condiția unei probleme cu întrebare, astfel încât ea să devină problemă simplă de adunare/ scădere/ împărțire. Stabiliți tipul ei.
 - Creați probleme simple de diferite tipuri, care se rezolvă prin operația de adunare/scădere/înmulțire/împărțire.
- *Realizarea modelului Group-Based Flipped Classroom.* Deși marea majoritate a elevilor colegiilor dispun de o dotare tehnică suficientă pentru a realiza studiul independent acasă în baza materialelor multimedia, are sens pentru unele subiecte matematice să se realizeze anume acest model Flipped Classroom. Cum s-a menționat anterior, este important să se asigure înțelegerea conceptelor matematice, care sunt destul de abstracte, de aceea profesorul poate asigura

vizionarea/prezentarea unui material multimedia la clasă, cu o analiză primară a înțelegerii subiectului și propune sarcini de învățare, posibil diferențiate acasă, pentru studiu independent.

5. Concluzii

Flipped Classroom este o tehnologie educațională extrem de valoroasă în contextul surplusului de informație, caracteristic societății moderne. Ea are un potențial ridicat în formarea viitorilor învățători în colegii, deoarece aici învățarea practică este indispensabilă. Studiul aspectelor teoretice în afara clasei va permite concentrarea pe aspectele practice ale materiei învățate la ore.

Folosirea Flipped Classroom la orele de matematică și didactica matematicii ajută viitorii învățători să analizeze critic informația matematică oferită, să evidențieze momentele importante în însușirea diferitor concepte, să opereze liber cu terminologia și argumente în raționament matematic. Aceste abilități sunt extrem de importante pentru activitatea lor profesională ulterioară, unde predarea matematicii și, în special, ajustarea conținuturilor respective la percepția elevilor mici, este o componentă foarte importantă.

Pentru implementarea cu succes a Flipped Classroom în formarea matematică a viitorilor învățători este necesară o bună infrastructură digitală, implicarea elevilor și pregătirea adecvată a profesorilor.

Bibliografie:

1. LAGE, M. J., PLATT, G. J., & TREGLIA, M. (2000). *Inverting the Classroom: A Gateway to Creating an Inclusive Learning Environment*. IN: *The Journal of Economic Education*, 31(1), 30–43. <https://doi.org/10.1080/00220480009596759> [Accesat 2 octombrie 2025]
2. HAMDAN, N., McKNIGHT, P., McKNIGHT, K. și ARFSTROM, K. M. *A Review of Flipped Learning* [online]. Flipped Learning Network, 2013. Disponibil la: http://flippedlearning.org/cms/lib07/VA01923112/Centricity/Domain/41/LitReview_FlippedLearning.pdf [Accesat 1 octombrie 2025]
3. BERGMANN, J. și SAMS, A. *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. Alexandria, VA: International Society for Technology in Education, 2012., ISBN 978-1564843159
4. MAZUR, E. *Peer Instruction: A User's Manual*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 1997. ISBN 978-0135654415
5. TALBERT, R. *Flipped Learning: A Guide for Higher Education Faculty*. Sterling, VA: Stylus Publishing, 2017. ISBN 978-1-62036-432-1.
6. HONEYCUTT, B. și GARRETT, J. *Expanding the Definition of a Flipped Learning Environment* [online]. Faculty Focus Special Report, 31 ianuarie 2014. Disponibil la: <https://www.facultyfocus.com/articles/blended-flipped-learning/expanding-definition-flipped-learning-environment/> [Accesat 2 octombrie 2025].
7. LO, C. K. și HEW, K. F. A critical review of flipped classroom challenges in K-12 education: possible solutions and recommendations for future research. IN: *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, vol. 12, art. nr. 4, 2017. ISSN-L 1793-2068; ISSN (online) 1793-7078. DOI: 10.1186/s41039-016-0044-2. Disponibil online: <https://doi.org/10.1186/s41039-016-0044-2> [Accesat 1 octombrie 2025].
8. BOND, M. Facilitating student engagement through the flipped learning approach IN *K-12: A systematic review. Computers & Education*, 151, Article 103819. ISSN: 0360-1315, 1873-782X. DOI: 10.1016/j.compedu.2020.103819
9. ZASTÎNCEANU, L. Oportunități de utilizare a tehnologiei Flipped Classroom la orele de matematică. IN: *Tradiție și inovare în cercetarea științifică*, Ed. Ediția a XI-a, 7 octombrie 2022, Bălți. Bălți: Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, 2022, Ediția 11, Vol. I, pp. 104-108. ISBN 978-9975-50-296-2.
10. URSU, L. *Didactica matematicii I. Suport de curs*. – Bălți: [S. n.], 2024 (Tipografia din Bălți). – 125 p. ISBN 978-9975-161-80-0

SECȚIUNEA nr. 8. SINERGIA PROIECTELOR EUROPENE ÎN SPRIJINUL RELEVANȚEI ȘI CALITĂȚII FORMĂRII UNIVERSITARE. ATELIERE INTERACTIVE

Atelierul nr. 1. *Sinergii pentru tranziția verde, digitală și calitatea educației: experiențe T4GREEN & MEDIA*

CZU 37.022

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И СТРАТЕГИИ «ЗЕЛЕННОГО» ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Татьяна ПАНЬКО, др., конф. унив., Факультет Педагогики, Психологии и Искусств, Бельцкий Государственный Университет им. Алеку Руссо

Abstract: *The article describes the urgent necessity of a paradigm shift in education driven by the global climate crisis. The author highlights the required move toward cultivating "green skills" and values, defining the vital role of education in fulfilling SDG Target 4.7. The text analyzes the UNESCO Greening Education Partnership framework and presents the Erasmus+ T4GREEN project at "Alecu Russo" Balti State University as a case study. The author outlines how the project revised five Master's courses in "Management of Inclusive Education," integrating green and digital competencies. The article emphasizes that these reforms prioritize project-based and whole-school approaches to equip educators for an ecologically responsible learning environment.*

Keywords: *sustainable development, green skills, master degree, management of inclusive education.*

Климатические изменения и экологический кризис коснувшиеся практически всех жителей планеты, все чаще определяют ориентиры для исследований не только в области экологии, но и в педагогике. Очевидным является тот факт, что изменения, которые будут приниматься в краткосрочной и долгосрочной перспективе не окажут глобального влияния на исчезновение экологических и климатических проблем. Сами по себе экологические угрозы не исчезнут, а значит, что обществу придется учиться жить в условиях сложной, динамичной и взаимозависимой среды. Мир, в котором будет жить подрастающее поколение, во многом зависит от того, насколько быстро и осмысленно общество научится действовать в логике устойчивого развития.

В этой связи перед образованием стоит задача готовить подрастающее поколение к жизни в таких условиях, содействовать максимально сохранению планеты и того качества жизни, который необходим человеку в 21 веке.

Образование всегда являлось способом объяснять ребёнку, как устроен мир. Сегодня недостаточным является владение элементарных знаний о том, как устроен и функционирует мир, к этим истинам добавляются новые знания: каким образом загрязнение океанов отражается на здоровье людей, почему сохранение биоразнообразия важно для устойчивости целых систем. Важно, чтобы школьники умели не просто называть причины глобального потепления или функции озонового слоя, но и осознавали, как эти знания связаны с их повседневной жизнью и выбором.

Так называемые «зелёные» навыки становятся основой этой подготовки. Речь идёт не только о знании природных законов, экологической компетенции подрастающего поколения, но и о способности понимать взаимосвязи в экосистемах, видеть последствия человеческой деятельности и находить решения.

В этой связи образование выступает ключевым инструментом, помогающим ответить на вызовы устойчивого развития. В документах ООН и UNESCO, в частности во *Всемирном докладе по мониторингу образования: Образование в интересах людей и планеты: построение устойчивого будущего для всех*, подчёркивается, что именно через образовательные практики возможно сформировать у молодёжи понимание глобальных процессов, критическое мышление и готовность к действию в интересах устойчивого будущего. Цель 4.7

Повестки в области устойчивого развития до 2030 года прямо указывает на необходимость включения принципов устойчивого развития, глобального гражданства и уважения к окружающей среде в систему образования [4; 5].

Для педагогической деятельности это означает появление новых ориентиров. В современной школе учитель перестаёт быть лишь транслятором учебного материала и становится проводником ценностей и компетенций, которые помогают ученику действовать в условиях неопределённости и экологических вызовов. Если в традиционной школе знание рассматривалось как конечный результат, то в логике «зелёного» образования важнее становится способность к сотрудничеству, поиску решений и практическому применению знаний в жизни.

Именно поэтому подготовка будущих педагогов приобретает особое значение. Чтобы школа могла воспитывать ответственное поколение, педагог должен не только владеть «зелёными» компетенциями, но и уметь превращать их в понятный и жизненный опыт для своих учеников.

Таким образом, подготовка будущих педагогов требует переосмысления: необходимо внедрять новые подходы и стратегии, которые позволят соединить профессиональную начальную подготовку, личный опыт студентов и реальные потребности общества. Именно от того, насколько успешно педагогические вузы справятся с задачей формирования «зелёной» компетентности, зависит способность школы стать площадкой для воспитания экологически ответственного поколения.

Под эгидой UNESCO – главного органа по вопросам образования, науки и культуры в рамках программы (Education for Sustainable Development for 2030) Образование для устойчивого развития на период до 2030 года функционирует глобальная инициатива «Партнёрство по экологизации образования (GEP)» в рамках ESD for 2030. Ее целью выступает оказание помощи странам сделать системы образования «зелёными», то есть адаптированными к вызовам климатического кризиса и устойчивого развития.

В рамках инициативы Greening Education Partnership выделены четыре стратегических направления, через которые предполагается «озеленение» образовательных систем.

Во-первых, это преобразование самой школьной и университетской среды: инфраструктура, организация повседневной жизни и культура учебного заведения должны становиться образцом экологически ответственных практик.

Во-вторых, ключевой акцент делается на пересмотре учебных программ, где необходимо не точечно добавлять темы экологии, а системно интегрировать вопросы устойчивого развития, климатических процессов и ценностей экологического мышления.

Третье направление связано с профессиональной подготовкой и переподготовкой педагогов: именно развитие их компетентности определяет способность всей системы образования реализовать заявленные цели.

Наконец, четвёртая опора касается расширения взаимодействия с внешней средой, формирование партнёрств с местными сообществами, неправительственными организациями и родителями. В отчётных документах UNESCO подчеркивается, что к 2030 году все государства, члены организации должны обеспечить «озеленение» учебных планов и систем образования.

Таким образом, Бельцкий Государственный Университет имени Алеку Руссо, принял участие в проекте T4GREEN: «Трансформация образования педагогических кадров для зелёного и цифрового перехода в Армении и Молдове» (Erasmus+, финансируемый ЕС).

T4GREEN создан для интеграции *зелёных* и *цифровых* компетенций в систему подготовки и повышения квалификации педагогов в Армении и Молдове. Проект Erasmus+ T4GREEN отражает стремление высших учебных заведений поддерживать модернизацию образования и готовить педагогические кадры к современным глобальным вызовам, внося вклад в более устойчивое и цифровое будущее.

Главными целями проекта являются:

- повысить потенциал вузов и институтов педагогического образования;

- подготовить преподавателей к обучению навыкам устойчивого развития и цифровым инструментам;
- встроить зелёные и цифровые компетенции в учебные программы и практику.

2025 год преследовал достижение 4 специфической цели проекта – это пересмотр программ начальной подготовки учителей на уровнях бакалавриата, магистратуры, а также краткосрочных кредитных программ.

Среди индикаторов достижения поставленной цели выделяют следующие:

- Пересмотренные программы/куррикулы для начинающих учителей общего образования, для преподавателей STEM-дисциплин, а также для краткосрочных кредитных программ повышения квалификации.

В этой связи в университете было выбрано три основных направления, подлежащих трансформации и пересмотру:

- иностранные языки,
- специальная педагогика,
- STEAM (наука, технологии, инженерия, искусство и математика) [3].

Таким образом, был осуществлен пересмотр и обновление программ на уровне компетенций, формируемых в рамках курса, согласно Квалификационным стандартам, в частности такие компетенции, как:

CP5. Внедрение инновационных образовательных стратегий и технологий для обеспечения эффективности обучения в различных контекстах на уровне лицея (старшей школы).

CT6. Цифровая, медийная и информационная грамотность. Соответственно компетенциям были дополнены цели курса – рассматриваемые в качестве умений и навыков, демонстрируемых студентами по окончании изучения курса [2].

Также изменения коснулись содержания, пересмотренной программы, в частности программы на ступени магистратуры «*Менеджмент инклюзивного образования*», что безусловно оказало влияние на переоценку и пересмотр используемых подходов и стратегий в процессе профессионализации магистрантов.

Так, 5 курсов в рамках данной программы были обновлены с учетом поставленных целей и задач. В частности, изменения коснулись таких учебных курсов, как:

1. Развитие инклюзивной школы.
2. Современные инклюзивные технологии.
3. Инклюзивное образование.
4. Оценка развития ребенка.
5. Современные информационные технологии в сфере образования.

Внесенные изменения, на наш взгляд, открывают новые возможности для интеграции принципов устойчивого развития и формирования «зелёных» навыков у будущих специалистов. Обновлённые курсы магистратуры не только укрепят профессиональную подготовку в области инклюзии, но и создадут условия для того, чтобы магистранты могли связывать вопросы инклюзии с экологической устойчивостью, как два взаимодополняющих измерения современного образования.

Учебный курс «Развитие инклюзивной школы» выступает одним из ключевых курсов, обеспечивающих объединение инклюзивности и устойчивости, как главных характеристик современного общества. Интерес представляет в данном случае такой подход в формировании концепции управления образовательным учреждением, как *комплексный школьный подход, охватывающий всё учебное заведение*. Данный подход обеспечивает рассмотрение и учет принципов устойчивого развития не как изолированные инициативы, а как неотъемлемые и формирующие элементы инклюзивной политики.

В рамках курса у магистрантов обеспечена возможность освоить *институциональное сценарное моделирование*, разрабатывая детализированные «дорожные карты» трансформации школьной среды на уровне образовательного учреждения.

Центральное место здесь занимает взаимное усиление: доступность физической среды (для учащихся с ООП), ее экологическая чистота. Данные факторы рассматриваются комплексно, как факторы, которые не конкурируют, а дополняют друг друга.

Таким образом, методологическая ценность такого подхода заключается в привитии магистрантам навыков системного мышления и стратегического проектирования, обеспечивающего развитие образовательного учреждения, а также всего образовательного сообщества [4].

Следующий курс, который на наш взгляд обеспечивает формирование «зеленых и цифровых навыков» у магистрантов, прежде всего, это курс «Современные инклюзивные технологии». Ключевой стратегией здесь выступает интегрированное проектно-ориентированное обучение, которое находит свое прямое отражение в теме «Elaborarea și adaptarea materialelor didactice» и, в частности, в «Integrarea principiilor educației durabile în materialele didactice». Целью в данном случае выступает не только освоение цифровых инструментов, но и формирование навыка создания доступных цифровых решений, подходящих для всех, отвечающих различным потребностям. Магистранты разрабатывают прототипы интерактивных занятий, которые позволяют учащимся с различными образовательными потребностями эффективно усваивать экологически значимое содержание.

Таким образом, формируется глубокая, практико-ориентированная интеграция цифровой компетентности, экологического мышления и понимания требований инклюзивного проектирования, основанного на задаче практического внедрения принципов устойчивого развития в создаваемые образовательные продукты.

В структуру курса «*Инклюзивное образование*» включены аспекты устойчивого развития и прав человека, которые подтверждают тот факт, что право на образовательную среду, дружественную как к ученику, так и к природе, является универсальным и неделимым.

Основные изменения произошли в методическом наполнении курса, так как добавлен анализ цифрового влияния на развитие детей с особыми потребностями и освоение цифровых стратегий в наблюдении и оценке развития ребенка. А также закрепление зеленых навыков в адаптацию куррикулума, посредством которой студенты учатся интегрировать принципы устойчивости в индивидуализированный куррикулум и проектировать образовательную среду.

В данном случае эффективным является кейс-ориентированное обучение, которое позволяет магистрантам анализировать реальные случаи, демонстрирующие, как школы успешно совмещают экологические инициативы с инклюзивными потребностями учащихся. Кейс-ориентированное обучение нацелено на формирование критического мышления, позволяя студентам не просто описывать анализируемые случаи, но и проектировать конкретные управленческие решения для обеспечения синтеза социальных и экологических задач, доводя их до уровня партнерств в продвижении «зеленого» и цифрового инклюзивного образования, аспект, который также был интегрирован в куррикулум.

В рамках курса «Оценка развития ребёнка» произошла смена фокуса с традиционных когнитивных тестов на поведенческие и ценностно-ориентированные показатели. В куррикулум введены модули, по цифровой оценке, благодаря которым, магистранты осваивают возможности и границы интерактивных форм, образовательных планшотов и визуального/аудио фидбека, что является необходимостью для инклюзивной среды.

Главной задачей является научиться измерять действие, а не только знание. Для этого студенты разрабатывают пробные задания, активности, которые могут быть прямо нацелены на оценку «зеленых», экологических установок. Следовательно, процесс и результат оценивания уходит от формализма, где оценка становится не финальным решением, а инструментом для мониторинга комплексного, этически ответственного развития личности.

Курс «Современные информационные технологии в сфере образования» становится курсом, который объединяет в себе все компетенции, где освоенные цифровые компетенции напрямую соединяются с зеленым и инклюзивным характером.

Структура курса, которая включает изучение инструментов Google, YouTube и создание цифровых ресурсов ориентирована на две ключевые задачи. Первая, формирование эко-цифровой грамотности «Formarea competențelor digitale verzi», которая выходит за рамки простого использования технологий и становится способностью применять их ответственно, с учетом экологических требований. Вторая, и главная, задача, предусматривающая адаптацию информационных технологий для учащихся с ООП с акцентом на экологическое образование «Adaptarea TIC pentru CES cu accent pe educația ecologică». Это позволит магистрантам обучаться не просто внедрению технологии, а целенаправленно настраивать их (альтернативные устройства, специальные программы) для учеников с особыми потребностями. Тем самым курс перешел к активному проектированию инклюзивных и экологически ответственных цифровых сред [1].

Таким образом, обновленные куррикулы обеспечивают переход от теоретического осмысления «зелёных» навыков к их интеграции в ключевые профессиональные компетенции. Преобладание проектно-исследовательской деятельности, комплексного подхода, а также кейс-ориентированного обучения, в рамках которого ставится акцент на формировании не только знаний, но и ценностно-ориентированной готовности к действию. Данные подходы к организации и реализации подготовки позволят формировать специалистов, способных соединять инклюзивные и устойчивые практики, формируя тем самым ответственное и справедливое образовательное пространство.

Библиография:

1. *Managementul educației incluzive. Catalogul cursurilor*. Bălți: Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, 2019. Disponibil: http://tinread.usarb.md:8888/jspui/bitstream/123456789/1376/1/man_manag_educ_incluz.pdf [accesat 2025-09-14].
2. Standard de calificare. Domeniul de formare profesională Științe ale educației. CNCRM Nivelul 7. Chișinău: Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (MECC), 2018. Aprobat prin Ordinul nr. 1378/2018. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/sc_7_cncrm_stiinte_ale_educatiei.pdf [accesat 2025-08-24].
3. TRANSFORMING TEACHER EDUCATION FOR GREEN AND DIGITAL TRANSITION IN ARMENIA AND MOLDOVA (T4GREEN). *Web site-ul Proiectului*. [f.a.]. Disponibil: <https://t4green.aspu.am/> [accesat 2025-09-14].
4. UNESCO. *Образование в интересах устойчивого развития: Дорожная карта*. Paris: UNESCO, 2020. P. 38–41. Disponibil: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245752_rus [accesat 2025-09-18].
5. UNITED NATIONS. *Report of the Third Global Conference on Strengthening Synergies between the Paris Agreement and the 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: UN, 2022. Disponibil: https://sdgs.un.org/sites/default/files/2023-03/the_third_global_conference_report_11.08.2022.pdf [accesat 2025-08-24].

CZU 339.138:004.738.5

MARKETINGUL DIGITAL CA INSTRUMENT DE COMPETITIVITATE ÎN MEDIUL ONLINE

Natalia BRANAȘCO, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The article examines the role of digital marketing as a determining factor of competitiveness in the online environment. In a context characterized by globalization and accelerated digitalization, traditional marketing strategies are complemented by digital tools that allow for efficient, personalized and measurable communication with the target audience. In the context of rapid transformations generated by digitalization, traditional marketing is gradually losing its efficiency in favor of digital marketing strategies, which offer a higher level of personalization, interactivity and analysis of*

consumer behavior. The online environment has become not only a promotion channel, but a complex platform for communication, sales and customer loyalty. Thus, digital marketing is asserting itself as an important competitiveness tool for enterprises, regardless of their size or field of activity. The paper addresses theoretical aspects, the evolution of the concept, the impact of digital technologies on competitiveness and the challenges associated with the implementation of modern digital marketing strategies.

Keywords: *digital marketing, competitiveness, innovation, digital transformation, online strategies.*

În contextul transformărilor rapide generate de digitalizare, marketingul tradițional își pierde treptat eficiența în favoarea strategiilor de marketing digital, care oferă un nivel superior de personalizare, interactivitate și analiză a comportamentului consumatorului. Mediul online a devenit nu doar un canal de promovare, ci o platformă complexă de comunicare, vânzare și fidelizare a clienților. Astfel, marketingul digital se afirmă drept un instrument important de competitivitate pentru întreprinderi, indiferent de dimensiunea sau domeniul de activitate al acestora.

Conceptul de marketing digital își are originile în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, ca reacție la dezvoltarea tehnologiilor informaționale și la transformările majore din mediul economic și social. Primele încercări de marketing digital pot fi identificate în anii 1970–1980, când s-au utilizat bazele de date electronice pentru marketing direct și a fost transmis primul e-mail comercial. Adevărata revoluție a început în anii '90, odată cu apariția Internetului și a motoarelor de căutare precum Yahoo! (1994) și Google (1998), care au schimbat fundamental modul în care companiile comunică cu publicul [2].

În anul 1994, compania HotWired (ulterior Wired Magazine) a lansat primul banner publicitar online, marcând începutul publicității digitale. Această inovație a permis firmelor să măsoare impactul unei campanii prin indicatori precum numărul de afișări și de clicuri – o premieră pentru marketingul mondial. În același deceniu, s-au dezvoltat primele site-uri corporative și platforme de comerț electronic, precum Amazon (1995) și eBay (1995), care au introdus un nou model de afaceri – business-to-consumer (B2C) online. Totodată, apariția e-mail marketingului și a bazelor de date centralizate a făcut posibilă personalizarea mesajelor comerciale și fidelizarea digitală a clienților. După anul 2000, rețelele sociale precum Facebook (2004) și YouTube (2005) au introdus era marketingului social, bazată pe interactivitate și comunități online. Ulterior, dezvoltarea dispozitivelor mobile și a aplicațiilor a condus la ceea ce Kotler și colegii săi definesc drept „marketing 3.0”, centrat pe valori și pe implicarea activă a consumatorilor [7].

În prezent, marketingul digital se află în etapa sa cea mai complexă, descrisă de Kotler ca *marketing 5.0* – „*technology for humanity*” [5]. Această fază este definită de integrarea inteligenței artificiale, a învățării automate, a realității augmentate, a big data și a automatizării avansate în toate procesele de marketing. Instrumente precum analiza predictivă, chatboturile, automatizarea e-mailurilor și campaniile bazate pe algoritmi generativi permit personalizarea mesajelor în timp real, în funcție de comportamentul și emoțiile utilizatorilor. De asemenea, blockchainul și Internetul lucrurilor extind sfera marketingului digital dincolo de spațiul online, integrând obiectele inteligente în procesul de comunicare. În acest context, consumatorul nu mai este un simplu receptor de informație, ci un partener activ în procesul de co-creare a valorii. Companiile moderne nu mai comunică spre public, ci împreună cu acesta, într-un ecosistem digital complex, dinamic și interconectat.

Marketingul digital combină principiile marketingului tradițional cu potențialul tehnologiilor informaționale [2]. El se fundamentează pe conceptele de orientare către client, interactivitate, personalizare, măsurabilitate și integrare strategică. Astfel, marketingul digital își construiește baza pe următoarele dimensiuni conceptuale:

1. Orientarea către client – consumatorul devine centrul procesului decizional, iar strategiile se bazează pe înțelegerea comportamentului și a experienței sale digitale;
2. Interactivitatea și dialogul – spre deosebire de marketingul tradițional, comunicarea în mediul digital este bidirecțională, oferind feedback imediat și participare activă;
3. Personalizarea – datele și algoritmi permit adaptarea mesajelor și ofertelor în funcție de preferințele individuale;

4. Măsurabilitatea – performanța poate fi evaluată prin indicatori cuantificabili, precum rata de conversie, engagement, costul pe click sau retenția clienților;
5. Integrarea strategică – canalele digitale (site-uri web, rețele sociale, e-mail marketing, SEO, PPC etc.) sunt corelate pentru a crea o experiență coerentă și unitară de brand [6].

Aceste elemente definesc logica funcțională a marketingului digital, care depășește sfera publicității online și devine un mecanism complex de management al relațiilor cu clienții. Numeroase *modele conceptuale* au fost dezvoltate pentru a descrie structura și funcționalitatea marketingului digital. Printre cele mai utilizate se numără modelul RACE (Atinge-Acționează-Convertește-Implică-te), care descrie ciclul strategic al unei campanii digitale: atragerea audienței, implicarea acesteia, conversia în clienți și fidelizarea lor [2]. Modelul AIDA digital (Conștientizare–Interes–Dorință–Acțiune) este adaptat mediului online, subliniază pașii psihologici ai utilizatorului de la descoperirea brandului până la acțiunea de cumpărare [7]. Modelul 5A al lui Kotler (Conștient, Apel, Întrebă, Acționează, Susține) este caracteristic marketingului 4.0, care reflectă transformarea consumatorului dintr-un agent pasiv într-un ambasadur activ al brandului [7]. Aceste modele oferă o bază teoretică pentru proiectarea strategiilor digitale și demonstrează caracterul științific și multi-dimensional al marketingului digital, care îmbină economia, psihologia, informatica și sociologia comunicării.

În același timp, marketingul digital reprezintă un instrument strategic de management, care contribuie la consolidarea competitivității și a valorii organizaționale. Prin utilizarea datelor și tehnologiei, companiile pot anticipa tendințele de consum, pot reduce incertitudinea și pot implementa campanii cu eficiență ridicată. De asemenea, marketingul digital favorizează democratizarea pieței, deoarece întreprinderile mici și mijlocii pot concura cu marile corporații prin creativitate, autenticitate și o bună utilizare a platformelor digitale. În același timp, consumatorii dobândesc o putere informațională crescută, devenind parteneri egali în procesul de comunicare comercială. Prin urmare, fundamentarea teoretică a marketingului digital nu se limitează la tehnologie, ci implică o schimbare de paradigmă managerială, în care succesul depinde de capacitatea organizației de a integra cunoașterea, analiza și inovația într-un sistem unitar de relaționare cu publicul.

În economia digitală, *competitivitatea* este definită de capacitatea întreprinderilor de a se adapta rapid la schimbările tehnologice și de a valorifica resursele digitale [9]. Marketingul digital contribuie la obținerea avantajului competitiv prin diferențiere și reducerea costurilor, oferind posibilitatea personalizării mesajelor și optimizării proceselor. În contextul economiei digitale, competitivitatea unei organizații nu mai depinde exclusiv de resursele materiale sau de poziția pe piață, ci de capacitatea acesteia de a se adapta rapid la schimbările tehnologice, de a inova și de a valorifica datele digitale pentru a crea valoare superioară. Marketingul digital devine astfel un instrument esențial al competitivității, deoarece facilitează accesul la informație, comunicarea directă cu consumatorul și optimizarea proceselor decizionale.

Conform definiției Comisiei Europene, *competitivitatea* reprezintă „abilitatea unei economii de a furniza, în mod sustenabil, un nivel ridicat de prosperitate și ocupare prin utilizarea eficientă a resurselor” [3]. În acest sens, marketingul digital contribuie la competitivitate prin transformarea modului în care organizațiile creează, comunică și livrează valoare, determinând o schimbare structurală în strategia de afaceri. Potrivit teoriei avantajului competitiv formulată de M. Porter, o întreprindere poate obține superioritate pe piață prin două mecanisme principale: diferențierea și reducerea costurilor [9]. Astfel, marketingul digital funcționează simultan ca instrument strategic și mecanism operațional, generând avantaje competitive durabile prin alinierea activităților de comunicare la nevoile dinamice ale pieței.

Digitalizarea a devenit un vector al competitivității organizaționale, iar marketingul digital este una dintre cele mai vizibile manifestări ale acesteia. Integrarea tehnologiilor digitale în activitățile de marketing oferă întreprinderilor o serie de *beneficii*:

1. Acces la piețe extinse și globalizare a ofertei – platformele digitale elimină barierele geografice, facilitând extinderea internațională chiar și a IMM-urilor;

2. Crearea de valoare prin date – analiza comportamentală și inteligența artificială permit înțelegerea precisă a tendințelor de consum, ceea ce asigură un răspuns rapid și adaptat;
3. Eficiența operațională – instrumentele digitale reduc costurile de distribuție și de comunicare, cresc productivitatea și optimizează fluxurile informaționale;
4. Flexibilitate strategică – capacitatea de a ajusta mesajele, produsele și prețurile în funcție de feedbackul instantaneu al pieței;
5. Construirea unei imagini de brand sustenabile – transparența și etica digitală consolidează încrederea consumatorilor și diferențiază companiile responsabile.

Într-un mediu concurențial intens, adaptabilitatea și rapiditatea reacției devin criterii definitorii ale competitivității, iar marketingul digital este instrumentul care le face posibile. Performanța competitivă poate fi evaluată prin indicatori precum vizibilitatea online, notorietatea mărcii, loialitatea clienților, rata de conversie și creșterea vânzărilor generate din canale digitale. Aceste elemente nu doar reflectă succesul campaniilor de marketing digital, ci și capacitatea organizației de a utiliza mediul online pentru dezvoltare sustenabilă. De exemplu, întreprinderile care investesc constant în SEO, content marketing și social media marketing reușesc să-și consolideze prezența online și să obțină o rată mai ridicată de retenție a clienților. Totodată, utilizarea platformelor CRM (Customer Relationship Management) și a automatizării marketingului contribuie la gestionarea eficientă a relațiilor cu clienții și la personalizarea experienței de cumpărare. Un raport recent al Digital Economy and Society Index (DESI) evidențiază că peste 80% dintre companiile europene consideră marketingul digital un factor important în îmbunătățirea competitivității, în special prin creșterea vizibilității internaționale și accesul la piețele digitale emergente [3].

În prezent, marketingul digital nu mai este doar o componentă a politicii de comunicare, ci un instrument de inovare strategică. Prin intermediul noilor tehnologii companiile pot crea experiențe unice și pot anticipa nevoile consumatorilor. De exemplu, analiza predictivă permite companiilor să identifice preferințele clienților înainte ca aceștia să-și exprime intenția de cumpărare. Chatboturile și asistenții virtuali, bazate pe AI, oferă suport 24/7 și personalizează interacțiunea, crescând satisfacția și fidelizarea. Astfel, inovația digitală devine un catalizator al competitivității, oferind organizațiilor avantajul de a acționa proactiv într-un mediu concurențial volatil.

De asemenea, *marketingul digital contribuie la dezvoltarea economiei locale*, prin:

- stimularea comerțului electronic și a antreprenoriatului digital;
- promovarea produselor locale pe piețele internaționale;
- crearea de ecosisteme colaborative între companii, clienți și comunități online;
- atragerea investițiilor și a parteneriatelor internaționale prin creșterea vizibilității.

Prin urmare, marketingul digital devine nu doar un instrument economic, ci și un vector al dezvoltării teritoriale și sociale.

Transformarea digitală a marketingului presupune integrarea tehnologiilor avansate – inteligență artificială, big data, realitate augmentată, blockchain – în procesele decizionale și operaționale [11]. Inovația devine motorul principal al competitivității, permițând anticiparea tendințelor și crearea de experiențe personalizate. Implementarea transformării digitale implică, de asemenea, o schimbare culturală și o orientare către învățare continuă [7]. Transformarea digitală reprezintă unul dintre cele mai importante procese ale economiei contemporane, redefinind radical modul în care întreprinderile își desfășoară activitatea, comunică cu clienții și generează valoare economică. În această nouă realitate, marketingul nu mai este o funcție secundară de promovare, ci devine un element central al strategiei de management, orientat spre înțelegerea și administrarea experienței consumatorului într-un mediu digital complex și dinamic. Marketingul digital, în această paradigmă, îndeplinește rolul de conector între tehnologie, inovație și comportamentul uman, facilitând transformarea organizațională dinspre un model tranzacțional spre unul relațional și experiențial.

În literatura de specialitate, sunt identificate mai multe strategii de implementare a transformării digitale în domeniul marketingului:

1. Strategia centrată pe client (Customer-Centric Strategy) – vizează construirea unei experiențe personalizate, bazate pe analiza datelor despre comportamentul și preferințele consumatorilor;

2. Strategia omnichannel – urmărește integrarea tuturor canalelor de comunicare (online și offline) într-o experiență unitară și coerentă de brand;
3. Strategia data-driven marketing – presupune utilizarea datelor și a inteligenței artificiale pentru luarea deciziilor strategice și optimizarea permanentă a campaniilor;
4. Strategia content-driven – pune accent pe crearea și distribuirea de conținut valoros, interactiv și adaptat contextului digital;
5. Strategia de inovare continuă – încurajează experimentarea și testarea noilor tehnologii, de exemplu, utilizarea realității augmentate [2].

Aceste strategii transformă marketingul dintr-un proces reactiv într-unul predictiv și proactiv, bazat pe anticiparea nevoilor pieței.

În același timp, prin integrarea inovației și a transformării digitale, companiile obțin avantaje competitive sustenabile. Printre principalele efecte se numără:

- creșterea eficienței operaționale și reducerea costurilor;
- creșterea gradului de satisfacție și fidelizare a clienților;
- dezvoltarea de noi modele de afaceri digitale (platforme, abonamente, servicii cloud etc.);
- creșterea capacității de adaptare la schimbările rapide ale pieței;
- consolidarea imaginii de brand inovator și responsabil.

În economia digitală globală, transformarea digitală a marketingului nu mai reprezintă o opțiune, ci o condiție a supraviețuirii și competitivității. Companiile care investesc în inovație și în managementul experienței digitale vor deține avantajul strategic în raport cu concurenții tradiționali.

În prezent, implementarea marketingului digital ridică provocări semnificative, precum supra-saturația informațională, schimbările algoritmilor, deficitul de competențe digitale și nevoia de conformitate cu reglementările privind protecția datelor (GDPR). Conform raportului European Digital Skills Index (2024), doar 56% dintre angajați dețin competențe digitale avansate [12]. Pentru depășirea acestor obstacole, se recomandă elaborarea unor strategii coerente, utilizarea tehnologiilor emergente și investiția în formarea resurselor umane. Deși marketingul digital oferă oportunități extraordinare pentru consolidarea competitivității și extinderea piețelor, implementarea sa în practică nu este lipsită de dificultăți. Complexitatea mediului digital, ritmul accelerat al inovației și competiția globală impun organizațiilor o adaptare continuă. În lipsa unei strategii coerente și a competențelor adecvate, investițiile în marketing digital pot deveni ineficiente. Prin urmare, analiza provocărilor și identificarea bunelor practici de implementare reprezintă o condiție majoră pentru succesul oricărei strategii digitale.

Marketingul digital a evoluat dintr-o funcție tactică într-un instrument strategic de management, contribuind la consolidarea avantajului competitiv și a sustenabilității organizaționale. Prin integrarea tehnologiei, a datelor și a creativității, companiile pot oferi valoare adăugată clienților și pot răspunde eficient provocărilor pieței globale. Companiile care adoptă o cultură digitală orientată spre inovație și etică vor deține un avantaj durabil în economia globală bazată pe cunoaștere [5].

În contextul actual al economiei bazate pe cunoaștere, marketingul digital devine mecanismul prin care întreprinderile își conectează valorile, procesele și obiectivele la nevoile pieței globale. Prin utilizarea instrumentelor digitale – de la social media, SEO și content marketing, până la inteligența artificială, big data și automatizare – companiile pot analiza comportamentul consumatorilor, anticipa tendințele și construi experiențe personalizate, adaptate în timp real. Totuși, succesul marketingului digital nu depinde exclusiv de resursele tehnologice, ci de cultura organizațională și de mentalitatea digitală adoptată, astfel companiile care înțeleg importanța adaptabilității, a formării continue și a valorilor etice în mediul digital vor deține avantajul competitiv durabil. În contrast, organizațiile care tratează digitalizarea ca pe un proces superficial, orientat doar spre promovare, riscă să rămână în urmă într-o economie caracterizată prin viteză, interconectivitate și inovare continuă. Deci, se poate concluziona că marketingul digital nu reprezintă doar un instrument tehnologic, ci și un vector de transformare economică, socială și culturală. Prin adoptarea unei culturi digitale orientate spre inovație, colaborare și etică, organizațiile nu doar că își consolidează

poziția pe piața globală, ci contribuie activ la formarea unei economii digitale incluzive și sustenabile.

Bibliografie:

1. CASTELLS, M. *The network society: A cross-cultural perspective*. Edward Elgar, 2004.
2. CHAFFEY, D., ELLIS-CHADWICK, F. *Digital marketing: strategy, implementation and practice*. Pearson Education, 2022.
3. EUROPEAN COMMISSION. *Digital Economy and Society Index (DESI) – Report 2024*.
4. FREEMAN, R. E. *Strategic management: a stakeholder approach*. Pitman, 1984.
5. KOTLER, P., KARTAJAYA, H., SETIAWAN, I. *Marketing 5.0: technology for humanity*. Wiley, 2021.
6. KOTLER, P., KELLER, K. L. *Marketing. Management*. Pearson Education, 2016.
7. KOTTER, J. *Accelerate: building strategic agility for a faster-moving world*. Harvard Business Review Press, 2018.
8. MCMILLAN, S. *Exploring models of interactivity from multiple research traditions*. In *Handbook of New Media*, 2022.
9. PORTER, M. *Competitive advantage: creating and sustaining superior performance*. Free Press, 1985.
10. PRAHALAD, C. K., RAMASWAMY, V. *The future of competition: co-creating unique value with customers*. Harvard Business School Press, 2004.
11. WESTERMAN, G., BONNET, D., MCAFEE, A. *Leading digital: turning technology into business transformation*. Harvard Business Review Press, 2014.
12. 2024 EUROPEAN SKILLS INDEX. Disponibil: https://www.cedefop.europa.eu/files/esi_technical_report_2024.pdf

CZU 339.138:004

CADRUL COMPETENȚELOR ÎN MARKETINGUL DIGITAL: ABILITĂȚI NECESARE PENTRU ECONOMIA BAZATĂ PE CUNOAȘTERE

Victoria POSTOLACHE, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți

Abstract: *The rapid transformations in the digital environment require the continuous adaptation of marketing professionals' competencies, especially in the context of the knowledge-based economy. The aim of this research is to provide a theoretical and practical foundation for a digital marketing competency framework by identifying and analysing the skills required for professionals to meet the demands and challenges of the knowledge-based economy, as well as highlighting ways to develop and leverage these competencies in educational and professional settings. The study explores the importance of critical thinking, advanced digital skills, data analysis, and strategic creativity in the process of designing and implementing marketing campaigns. Furthermore, it highlights current trends in integrating digital competencies into university training programs and continuous professional development strategies, thereby contributing to strengthening organizational performance and enhancing competitiveness in the global market.*

Keywords: *digital marketing, knowledge-based economy, critical thinking, data analysis, professional development.*

În economia digitalizată de astăzi, dominată de internet și rețele sociale, instituțiile de învățământ trebuie să-și pregătească studenții cu competențele antreprenoriale și digitale corespunzătoare. În mod specific, această lucrare evaluează competențele necesare în marketingul digital pentru supraviețuire și prosperitate într-o eră a comunicării digitale omniprezente în afaceri și societate. Ulterior, este identificat și prezentat un set de competențe în marketingul digital, clasificate în grupuri relevante și integrate într-un cadru conceptual.

Marketingul digital reprezintă un ansamblu de tehnici bazate pe internet, utilizate pentru a convinge utilizatorii să achiziționeze un produs sau un serviciu. Utilizarea mediilor digitale pentru

promovarea unui brand într-un mod oportun, personalizat și relevant este, de asemenea, denumită marketing digital. În plus, în contextul marketingului digital, utilizarea științelor datelor – care facilitează luarea deciziilor și extragerea de informații și cunoștințe aplicabile din seturi mari de date – a crescut semnificativ în ultimul deceniu [9].

Marketingul digital cuprinde diverse dimensiuni, inclusiv interacțiunea cu indivizi, identificarea preferințelor acestora și livrarea conținutului într-un mod cât mai eficient. Mai degrabă decât să determine publicul să achiziționeze un produs sau serviciu, specialiștii în marketing digital urmăresc să construiască o relație care să încurajeze implicarea voluntară a consumatorilor. Dobândirea unor competențe avansate în marketing digital este vitală pentru persoanele care doresc să-și consolideze expertiza și să se pregătească pentru piața muncii. Printre competențele cele mai importante se numără marketingul prin rețele sociale, marketingul de conținut și alte domenii relevante, toate contribuind la o strategie digitală integrată [1, pp. 323-339].

Mai mult, Jardim în studiul său descrie competențele antreprenoriale în contextul globalizării și al transformării digitale actuale. Rezultatele studiului indică un model antreprenorial tripartit – deschiderea către noutate, capacitatea de a genera soluții pentru probleme emergente și comunicarea eficientă – care integrează următoarele abilități: creativitate și inovație, spirit de inițiativă, autoeficacitate și reziliență, planificare strategică și evaluare, rezolvarea problemelor și luarea deciziilor, leadership transformațional, comunicare clară și vizuală, lucru în echipă și crearea de rețele, precum și comunicare digitală [7, p. 356].

Fiind o componentă majoră a oricărei industrii și un domeniu de studiu, marketingul trece printr-o schimbare constantă și dinamică în actuala eră a internetului, a rețelelor sociale și a comunicațiilor digitale globale. Deși un număr considerabil de teorii tradiționale și teme de interes abordate în programele educaționale continuă să existe, competențele de marketing necesare în economia digitală se află într-o continuă transformare. Lumea inovației digitale solicită tehnici de predare inovatoare, care nu se concentrează doar pe transmiterea competențelor de marketing, ci și pe capacitatea studenților de a demonstra viitorilor angajatori că dețin cu adevărat abilități digitale. Studii recente [11, pp. 341-352] au analizat competențele practice și teoretice pe care angajatorii le așteaptă, de obicei, pentru pozițiile de marketing, de la nivel începător până la nivel superior.

Literatura de specialitate denotă mai multe opinii referitoare la competențele de marketing digital în era economiei bazate pe cunoaștere, dar cert este faptul că toate pornesc de la evaluarea opiniei atât a studenților cât și a angajatorilor, fapt ce rezultă din cele menționate în tabelul 1.

Tabelul 1. Abordarea conceptuală privind competențele în marketing digital

Surse	Metodologie de cercetare cu principalele rezultate și concluzii
Papageorgiou, G., Marneros, S.	Studiul a elaborat un cadru pentru Competențele în Marketing Digital (DMC), punând accent pe SEO, analize și gestionarea conținutului. Cercetarea a inclus evaluări curriculare în Suedia, Spania și Grecia, precum și sondaje cu educatori și experți din industrie. Rezultatele au evidențiat necesitatea ca programele educaționale să se alinieze cerințelor în schimbare ale afacerilor digitale și tehnologiilor emergente [10].
Kovács, I., Zarándné, K.V.	Studiul analizează așteptările angajatorilor privind competențele personale în rolurile de marketing digital pentru absolvenți și juniori, concentrându-se pe abilitățile transferabile. Analiza a 5.548 de anunțuri de angajare din Ungaria (februarie 2021) identifică competențele-cheie pentru poziții precum manager junior de marketing digital și manager de social media. Un cadru de clasificare grupează 31 de competențe, arătând că, deși competențele tehnice predomină, abilitățile soft precum comunicarea și lucrul în echipă sunt, de asemenea, foarte apreciate [8].
Hafezieh, N., Pollock, N., Ryan, A.	Studiul explorează modul în care tehnologiile digitale și big data transformă practicile de marketing. Prin studii de caz, este identificată o strategie de „hacking marketing” care implică expertiză transversală, măsurarea valorii și experimentarea. Concluziile subliniază o schimbare în gestionarea consumatorilor digitali și a datelor, de la IT către marketing, necesitând competențe și abordări noi [5].

Graesch, J.P., Hensel-Börner, S., Henseler, J.	Studiul evidențiază modul în care tehnologia informației (IT) a transformat instrumentele și practicile de marketing. Sunt subliniate rolurile automatizării, interacțiunii cu clienții, conectivității și datelor în marketingul digital. Rezultatele accentuează necesitatea alinierii dintre marketing și IT pentru dezvoltarea de instrumente inovatoare care să îmbunătățească implicarea și controlul asupra clienților [3].
Elhajjar, S.	Studiul a utilizat interviuri semi-structurate cu 25 de manageri de nivel înalt din industriile creative olandeze pentru a analiza competențele digitale ale secolului XXI. Deși competențele tehnice sunt solide datorită utilizării frecvente a instrumentelor digitale, participanții au evidențiat provocările legate de inovație cauzate de constrângerile de timp și de schimbările tehnologice rapide. Cercetarea susține dezvoltarea sistematică a competențelor și integrarea acestora în practicile organizaționale [2].

Sursa: adaptat după sursele indicate în tabel

În marketingul digital s-au dovedit a fi de o relevanță deosebită pentru candidații la nivel de început în domeniul marketingului digital și al rețelelor sociale următoarele competențe vitale:

- marketingul pe rețele sociale: importanță datorită rolului dominant al platformelor în influențarea comportamentului consumatorilor și a tendințelor de piață.
- crearea de conținut: strategie de bază, ce implică producerea și diseminarea de materiale atractive, adaptate la formate variate (text, video, infografice).
- campaniile de e-mail: instrument eficient și economic pentru cultivarea relațiilor loiale cu clienții.
- analiza datelor: imperativă în era datelor, pentru decizii strategice bazate pe insights cantitative.

Având în vedere cerințele actuale ale pieței muncii și transformările digitale accelerate, este necesar ca formarea profesională să includă competențe specifice marketingului digital. În mod particular, pentru candidații aflați la început de carieră în domeniul marketingului digital și al rețelelor sociale, anumite abilități s-au dovedit a fi deosebit de relevante, acestea fiind sintetizate în tabelul 2.

Tabelul 2. Cadrul competențelor în marketingul digital bazat pe economia cunoașterii

Domeniu de competență	Abilități concrete
Crearea conținutului digital	- dezvoltarea de site-uri/bloguri - crearea de conținut original (text, vizual, video) - optimizare pentru motoare de căutare (SEO) - îmbunătățirea experienței utilizatorului (UX)
Publicitate digitală și campanii plătite (PPC)	- planificarea și gestionarea campaniilor Google Ads & Social Media - cercetare de cuvinte-cheie cu Google Keyword Planner - stabilirea indicatorilor de performanță (CTR, conversii, engagement) - gestionarea bugetelor și optimizarea campaniilor
Analiză și luarea deciziilor	- interpretarea datelor din dashboard-uri și rapoarte - identificarea reclamelor eficiente/ineficiente - ajustarea strategiilor pe baza performanței - raportare și evaluare finală
Certificare și validare profesională	- obținerea certificării Google Ads, Analytics, SEO - integrarea certificărilor și proiectelor reale în CV - consolidarea profilului profesional
Management și lucru în echipă	- coordonarea unui proiect digital de la idee la raport final - colaborare în echipă și împărțirea sarcinilor - prezentarea rezultatelor către stakeholderi
Competențe transversale (pentru economia cunoașterii)	- adaptabilitate la instrumente digitale noi - gândire critică și rezolvarea problemelor - creativitate și inovare în campanii - învățare continuă și dezvoltare profesională

Sursa: elaborat de autor

Competențele în marketingul digital mai pot fi structurate în trei categorii complementare, relevante pentru formarea profesională și adaptarea la cerințele pieței digitale:

1. Competențele comportamentale umane reflectă capacitatea de a interacționa eficient cu consumatorii, colegii și mediul digital în general. Ele includ:
 - empatie digitală – înțelegerea nevoilor și emoțiilor utilizatorilor în mediile online;
 - comunicare interpersonală și digitală – exprimarea clară, adaptată canalului și publicului;
 - creativitate și gândire vizuală – generarea de conținut atractiv și relevant;
 - spirit de inițiativă și leadership transformațional – capacitatea de a conduce campanii și echipe în medii dinamice;
 - lucru în echipă și colaborare online – gestionarea eficientă a proiectelor în rețele virtuale.
2. Competențele tehnice specializate se referă la utilizarea instrumentelor și platformelor digitale pentru implementarea strategiilor de marketing:
 - gestionarea platformelor de social media – crearea, programarea și analizarea conținutului;
 - marketing de conținut – redactarea, editarea și distribuirea materialelor multimedia;
 - campanii de e-mail marketing – segmentare, automatizare și optimizare;
 - SEO și SEM – optimizarea pentru motoarele de căutare și publicitate digitală;
 - utilizarea CMS și CRM – administrarea conținutului și relațiilor cu clienții.
3. Competențele analitice permit interpretarea datelor și luarea deciziilor strategice bazate pe dovezi:
 - analiza datelor de trafic și conversie – utilizarea Google Analytics, Meta Insights etc.;
 - interpretarea indicatorilor de performanță (KPIs) – evaluarea eficienței campaniilor;
 - luarea deciziilor bazate pe date (data-driven decision-making) – formularea de strategii adaptate;
 - vizualizarea datelor – prezentarea clară a rezultatelor prin grafice și dashboard-uri;
 - înțelegerea comportamentului consumatorului digital – identificarea tiparelor și tendințelor.

Importanța competențelor digitale pentru angajați depășește cererea tot mai mare de pe piața muncii. Aceste competențe sunt tot mai frecvent utilizate în învățământul primar și secundar, în activități bancare și comerciale, în interacțiunile cu instituțiile guvernamentale, în divertisment, în conexiuni sociale și în numeroase alte domenii. Competențele digitale devin primordiale în procesul de căutare a unui loc de muncă și în dezvoltarea profesională [6]. În acest context, formarea universitară în domeniul marketingului digital trebuie să răspundă nu doar cerințelor pieței muncii, ci și transformărilor sociale și tehnologice care influențează toate domeniile vieții cotidiene. Astfel, este vital ca absolvenții să dobândească competențe digitale relevante, care să le asigure angajabilitatea și adaptabilitatea profesională. Tabelul 3 prezintă aceste competențe, clasificate în funcție de importanța lor pentru integrarea eficientă în sectorul marketingului digital.

Tabelul 3. Setul de competențe pentru angajabilitatea absolvenților specialității de marketing digital, în ordinea importanței

Tip de competență	Competențe soft
Competențe de bază	Flexibilitate, lucru în echipă, abilități interpersonale, inițiativă, motivație, comunicare orală și abilități de prezentare, reziliență la stres
Competențe digitale și tehnice	Cunoștințe despre rețelele sociale, dispozitive mobile, comerț electronic, analize și practici în timp real, cunoștințe despre internet și software, SEO și SEM
Competențe de marketing de bază	Planificare, organizare și gestionarea timpului, creare de conținut pe mai multe canale, gândire creativă, precizie și atenție la detalii, cunoștințe despre vânzări și abilități de management, capacitatea de a gestiona multiple sarcini de marketing
Competențe analitice	Orientare către date, abilități conceptuale și analitice solide, cunoștințe statistice, rezolvare de probleme, gândire critică, capacitatea de a sintetiza informații în rapoarte relevante și aplicabile
Competențe privind înțelegerea cliențului	Cunoașterea companiei și a clienților săi, cunoștințe despre metodele de cercetare, cunoașterea punctelor de contact și a parcursului clientului, abilități CRM și relaționale

Sursa: adaptat după 4, pp. 251–258.

În concluzie la cele abordate în studiul efectuat, afirmăm că, în contextul unei economii digitalizate, caracterizată prin omniprezența internetului, a rețelelor sociale și a comunicării mediate tehnologic, formarea profesională în domeniul marketingului trebuie să se adapteze rapid la cerințele pieței și la transformările tehnologice. Studiile analizate evidențiază convergența dintre competențele antreprenoriale și cele digitale, subliniind importanța unui cadru integrat care să includă atât abilități tehnice (SEO, analiză de date, gestionarea conținutului), cât și competențe transversale (creativitate, colaborare, leadership și comunicare vizuală).

Literatura de specialitate și cercetările empirice recente confirmă faptul că angajatorii valorizează tot mai mult capacitatea candidaților de a aplica cunoștințele digitale în contexte reale, de a genera soluții inovatoare și de a interacționa eficient cu consumatorii digitali. În acest sens, instituțiile de învățământ au responsabilitatea de a integra în curriculum modele pedagogice centrate pe competențe, care să reflecte dinamica pieței muncii și să permită validarea profesională prin certificări recunoscute.

Prin urmare, dezvoltarea unui cadru conceptual clar, care să clasifice și să operationalizeze competențele în marketingul digital, reprezintă un demers fundamental pentru alinierea educației superioare la realitățile economiei bazate pe cunoaștere. Această abordare nu doar că facilitează inserția profesională a absolvenților, ci contribuie activ la consolidarea unei culturi organizaționale inovatoare, capabile să răspundă provocărilor societății digitale contemporane.

Bibliografie:

1. BALA, D. VERMA. *A critical review of digital marketing*. International Journal of Management, IT & Engineering, 2018, 8(10), pp. 321-339.
2. ELHAJJAR, S. *Digital skills in the creative industries: Insights from Dutch managers*. Creativity and Innovation Management, 2022, 31(1), pp. 88-102.
3. GRAESCH, J. P., HENSEL-BÖRNER, S., HENSELER, J. *The impact of information technology on marketing tools and practices*. Journal of Marketing Technology, 2021, 9(3), pp. 101-118.
4. GREGORIO, A. D., MAGGIONI, I., MAURI, C., MAZZUCCHELLI, A. *Employability skills for future marketing professionals*. European Management Journal, 2019, 37(3), pp. 251-258.
5. HAFEZIEH, N., POLLOCK, N., RYAN, A. *Big data and digital transformation in marketing: The rise of hacking marketing strategies*. Journal of Strategic Marketing, 2023, 31(4), pp. 512-530.
6. HECKER, I., LOPREST, P. *Foundational digital skills for career progress*. Urban Institute. 2019. [online] [citat 02.10.2025]. Disponibil: <https://www.urban.org/research/publication/foundational-digital-skills-career-progress>
7. JARDIM, J. *Entrepreneurial skills to be successful in the global and digital world: Proposal for a frame of reference for entrepreneurial education*. Education Sciences, 2021, 11(7), p. 356.
8. KOVÁCS, I., ZARÁNDNÉ, K. V. *Employers' expectations for personal skills in digital marketing roles: A job advertisement analysis*. International Journal of Digital Marketing & Business, 2022, 4(2), pp. 45-60.
9. NPAWUT, W., SIRIPIPATTHANAKUL, S., PHAYAPHROM, B., SIRIPIATTANAKUL, S., LIMNA, P. *The mediating effect of e-wom on the relationship between digital marketing activities and intention to buy via Shopee*. International Journal of Behavioral Analytics, 2022, 2(2), pp. 1-13.
10. PAPAGEORGIOU, G., MARNEROS, S. *Developing a Framework Model for Cultivating Digital Marketing Competencies*. In 2023 Zooming Innovation in Consumer Technologies Conference (ZINC), pp. 51-55.
11. SCHLEE, P. R., HARICH, K. R. *Knowledge and skill requirements for marketing jobs in the 21st century*. Journal of Marketing Education, 2010. Vol. 32, pp. 341-352.

FOTOGRAFIA CA RESURSĂ EDUCĂȚIONALĂ ÎN DEZVOLTAREA CULTURII VIZUALE

Eugenia FOCA, asist. univ., Facultatea de Științe ale Educației,
Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The article examines the role of photography as an educational resource in the development of contemporary visual culture, positioning the analysis at the intersection of art, science, and pedagogy. Based on the premises of visual literacy and aesthetic education, the study argues that photography transcends its status as an artistic product, becoming an epistemological and formative instrument capable of fostering attention, empathy, and reflective thinking. In the context of the civilization of images, photography is approached as a language of knowledge and meaning that educates the gaze through the exercise of interpretation and contemplation. The analysis highlights the aesthetic, cognitive, and ethical functions of the image in the educational process and emphasizes the need for a visual pedagogy grounded in attention, reflection, and responsibility, in which the teacher becomes a mediator of visual meaning and a curator of perception.*

Keywords: *visual culture; educational photography; aesthetic education; visual literacy; critical reflection.*

Cultura vizuală se configurează astăzi ca domeniu strategic al formării intelectuale și culturale, prin capacitatea de a integra dimensiunile estetice, digitale și etice ale dezvoltării umane. Într-o societate dominată de fluxuri vizuale continue, de interconectarea dintre imagine, tehnologie și informație, alfabetizarea vizuală devine condiție fundamentală a gândirii critice și a competenței culturale. Civilizația contemporană nu mai poate fi înțeleasă decât prin imaginile care o modelează și o reflectă, întrucât realitatea este tot mai frecvent percepută prin filtre optice și algoritmice ce redefinesc modul de raportare la lume [9, 12, 13].

Fotografia se impune ca teritoriu de intersecție între artă, știință și educație, un limbaj prin care vizibilul se transformă în cunoaștere, iar experiența estetică devine proces formativ. Departate de statutul de produs artistic sau formă de divertisment vizual, fotografia se afirmă ca instrument epistemologic și pedagogic, prin care individul își dezvoltă capacitatea de a observa, de a interpreta și de a construi sensuri culturale. *Actul fotografic* presupune o *participare cognitivă și afectivă*, o selecție conștientă a detaliului semnificativ, un exercițiu de atenție, empatie și responsabilitate estetică [1, 7].

Educația vizuală, valorificând potențialul formativ al fotografiei, contribuie la consolidarea unei *culturi reflexive a privirii*, capabile să *analizeze critic imaginile dominante* și să cultive *discernământul simbolic*. Fotografia devine, din perspectivă pedagogică, o practică menită să favorizeze trecerea de la percepția pasivă la înțelegerea activă, de la reproducerea vizualului la interpretarea realului. Ea formează privirea ca act conștient și creativ, transformând experiența vizuală într-un spațiu de dialog între sensibilitate și rațiune, între emoție și reflecție.

Fotografia nu se reduce la statutul de mijloc tehnic sau estetic, ci se cere abordată ca resursă educațională complexă, cu valențe cognitive, formative și etice. În cadrul proceselor educaționale actuale, oferă posibilitatea dezvoltării unei *pedagogii vizuale* orientate spre înțelegerea profundă a lumii prin imagine, contribuind la formarea unei conștiințe culturale care privește, gândește și simte critic realitatea [7] [10].

Prin urmare, problematica prezentului articol se situează la intersecția dintre artă, pedagogie și cultura vizuală: cum poate fi folosită fotografia ca resursă educațională pentru a forma priviri critice, sensibile și etice? În ce măsură ea contribuie la dezvoltarea unei gândiri reflexive și la formarea gustului estetic? Iar, în fine, ce rol are profesorul în medierea acestui proces – ghid, partener de reflecție sau „spectator emancipator”?

1. Fotografia – de la document social la instrument educațional

De la apariția sa, fotografia s-a constituit într-un veritabil fenomen cultural, reflectând transformările civilizației moderne și modul în care omul percepe și interpretează realitatea. Născută la

intersecția dintre știință și artă, ea a devenit rapid un limbaj universal al secolului industrial, un mediu de reprezentare care a reconfigurat raportul dintre vizibil, memorie și cunoaștere. Într-o primă etapă, fotografia a fost privită ca o curiozitate tehnică, o demonstrație a progresului optic și chimic; treptat însă, ea s-a impus ca un instrument al observării și documentării vieții cotidiene [2] [7].

Diversitatea genurilor – portret, peisaj, arhitectură, reportaj, fotografie de război sau de eveniment – a contribuit la formarea unei noi conștiințe vizuale. Imaginea fotografică a pătruns în toate sferele existenței: a însoțit știința, a completat arta, a modelat discursul public și a participat la educarea gustului estetic. Prin intermediul ei, omul a învățat să recunoască valorile, să distingă frumosul de urât, binele de rău, armonia de dezordine. Fotografia a devenit, astfel, o formă de reflecție asupra lumii, un spațiu al dialogului dintre realitate și percepție.

Conștiinței de forță comunicării prin imagine, creatorii din domenii foarte diferite – de la artă la jurnalism, de la știință la politică – au utilizat fotografia ca mijloc de persuasiune, informare sau educație. Înainte ca legislația să definească explicit principiile etice, imaginea fotografică a fost adesea folosită fără limite morale clare; cu toate acestea, chiar și atunci, ea a continuat să transmită sensuri, să emoționeze și să stimuleze conștiința socială. Puterea ei de a impresiona a rămas constantă – și astăzi, fotografia care tulbură, care provoacă reacție, este considerată o mărturie a adevărului vizual.

Integrarea fotografiei în viața cotidiană a devenit atât de naturală, încât prezența ei trece adesea neobservată. Ea structurează ritualurile publice și private, însoțește marile evenimente, conferă legitimitate actelor sociale. Imaginea fotografică are un rol documentar fundamental: fixează realitatea efemeră și îi conferă continuitate. Deși s-a născut ca tehnică de reproducere, fotografia s-a transformat într-un act de interpretare, într-o formă de scriitură vizuală. Din acest motiv, istoria fotografiei nu poate fi separată de istoria mentalităților, a ideologiilor și a schimbărilor culturale [6] [7].

Odată cu dezvoltarea tiparului și a presei ilustrate, imaginea fotografică a devenit un vehicul esențial al educației vizuale. Accesul publicului la reviste, cataloage și albume a democratizat privirea și a extins sfera cunoașterii. Fotografia a început să comunice mai rapid și mai eficient decât textul, iar expresia „o imagine valorează cât o mie de cuvinte” a devenit axiomatică. Prin puterea de a surprinde instantaneul, ea a conservat atât frumusețea, cât și suferința lumii.

În plan artistic, portretul fotografic s-a afirmat ca o formă subtilă de educație estetică și morală. Mari maeștri ai imaginii au înțeles că aparatul fotografic nu trebuie să mascheze adevărul, ci să-l reveleze. Portretul devine, astfel, o întâlnire între privirea fotografului și identitatea subiectului – o pedagogie a autenticității. De la rafinamentul controlat al studioului până la spontaneitatea străzii, fotografia a fost o școală a empatiei și a observației.

Educația prin fotografie nu se reduce însă la contemplarea imaginilor. Actul de a fotografia în sine are o valoare formativă: alegerea cadrului, gestionarea luminii, decizia de a surprinde un anumit moment devin exerciții de atenție, de sensibilitate și de judecată critică. Astfel, fotografia poate deveni o practică pedagogică în care se împletesc dimensiunea artistică și cea civică.

Revoluția industrială a schimbat radical statutul artistului și al privitorului, iar fotografia s-a aflat în centrul acestor transformări. Odată cu ea, lumea a dobândit o memorie vizuală colectivă. Artiștii, jurnaliștii și educatorii au înțeles că imaginea are o dublă natură – estetică și morală. Ea înregistrează, dar și interpretează; informează, dar și modelează. În consecință, educația vizuală contemporană nu poate ignora rolul fotografiei ca instrument de formare a unei priviri critice, reflexive și etice asupra realității.

2. Dimensiuni teoretice ale fotografiei în educația vizuală

După cum observă Wayner Tristão Gonçalves (2025), ne aflăm într-o epocă „marcată de saturația imaginilor digitale și de ascensiunea inteligenței artificiale”, în care educația are menirea de a cultiva „minți atente, curioase și creative”. Autorul argumentează că fotografia, integrată conștient în procesul de învățare, poate contracara „criza atenției” și „sărăcirea cognitivă” generate de fluxul continuu al rețelelor sociale, devenind o „practică a libertății”. Astfel înțeleasă, fotografia capătă o funcție formativă, învățând privirea să distingă, să contemple și să reflecte [6].

O asemenea abordare, a *privirii conștiente* este susținută și de Luana Di Profio (2024), care consideră fotografia un „instrument cu un mare potențial introspectiv și estetic”. În analiza sa fenomenologică, Di Profio definește actul fotografic drept o „formă de educație estetică a interiorității”, o experiență a tăcerii și a atenției care cultivă relația omului cu frumusețea lumii.

Într-o societate dominată de viteza informației, *fotografia devine un exercițiu al încetinirii*, o „artă a pazei” ce reactivează *sensibilitatea și contemplarea*. Din această perspectivă, *educația vizuală* nu se mai reduce la consumul de imagini, ci implică o etică a privirii și o reconstrucție a sensului prin imagine [3] [9].

Într-un plan complementar, Maria Ogécia Drigo și José Ferreira da Silva Neto (2025) explorează fotografia ca *semn educațional* și ca *mijloc de reinterpretare a practicilor didactice*. Inspirându-se din filosofia lui Jacques Rancière, autorii afirmă că procesul de învățare vizuală trebuie să emancipeze studentul din pasivitatea spectatorului: profesorul nu mai traduce sensuri, ci creează spații de dialog și interpretare în care imaginea devine o „matrice de semnificații”. În acest cadru, fotografia funcționează ca mediere între realitate și reflecție, între emoție și gândire critică, iar „educația privirii” se construiește prin participare activă și hermeneutică vizuală [4] [10].

Dimensiunea semiotică a fotografiei este susținută și de Stella Maria Pedrosa și Ana Valeria Figueiredo (2017), care propun o *lectură culturală și euristică a imaginilor*. Ele arată că imaginea fotografică, departe de a fi o simplă reprezentare, este un „text vizual” ce poate fi decodificat prin competențe specifice – *tehnice, istorice, estetice și etice*. În cadrul teoretic menționat, fotografia este corelată cu domeniul alfabetizării vizuale, transformând-o într-un *spațiu pedagogic interdisciplinar* în care se întâlnesc arta, comunicarea și educația. Astfel, cultura vizuală devine o formă de „literatură a privirii”: o capacitate de a citi lumea prin imagini și de a recunoaște structurile simbolice și ideologice care o compun [9] [13].

În continuarea acestor reflecții, Florin Răducu Ianaș (2013) [7] amintește că fotografia, încă de la apariția sa, a avut un rol social și educativ, „un mijloc de educație atât estetică, cât și civică”. El evidențiază faptul că procesul fotografic – de la selecția cadrului până la compoziția vizuală – dezvoltă *judecata estetică, empatia și spiritul critic*. Fotografia nu doar arată, ci și provoacă întrebări; nu doar documentează, ci și formează o atitudine. Astfel, educația prin imagine devine un exercițiu de responsabilitate culturală: cel care fotografiază sau interpretează o fotografie participă activ la modelarea sensului public al realității.

Astfel, între dimensiunea tehnologică a imaginii (Gonçalves, 2025) [6], dimensiunea estetică a privirii (Di Profio, 2024) [3] și dimensiunea semiotică a semnelor vizuale (Drigo & Neto, 2025; Pedrosa & Figueiredo, 2017) [4] [9], se conturează o paradigmă educațională integratoare. Fotografia nu mai este un simplu suport ilustrativ, ci o *resursă de cunoaștere și reflecție*, o metodă de formare a sensibilității vizuale, morale și culturale. Ea oferă cadrul pentru o pedagogie a prezenței – o educație care nu doar transmite informații, ci invită la *construirea sensului prin imagine*.

Educația vizuală contemporană, bazată pe fotografie, presupune, prin urmare, un *triplu exercițiu formativ*: de atenție (observarea detaliului), de interpretare (lectura semnificațiilor) și de expresie (crearea de sensuri noi). Deci, fotografia devine un laborator cognitiv și afectiv, în care se întâlnesc cunoașterea, imaginația și responsabilitatea. Într-o epocă în care imaginea tinde să substituie realitatea, educația are datoria să recupereze *adevărul privirii* – acel moment de conștiință care face diferența între *a privi* și *a vedea*.

Rolul formativ al privirii este unul central. Barthes (2006) introduce distincția dintre *studium* și *punctum*, arătând că o fotografie educă atenția și emoția în același timp: prima cultivă analiza culturală, a doua trezește participarea afectivă [1]. Astfel, fotografia devine o *școală a sensibilității*, dezvoltând o gândire reflexivă și un gust estetic bazat pe echilibru între rațiune și emoție. Di Profio (2024) merge mai departe, considerând fotografia o formă de „educație estetică interioară”, prin care omul învață să recupereze frumusețea ca dimensiune spirituală și tăcută a existenței [3].

În acest sens, răspunsul la întrebare – *cum poate fi folosită fotografia ca resursă educațională pentru a forma priviri critice, sensibile și etice* – rezidă în *funcția ei reflexivă*. Fotografia, utilizată

în contexte educative, antrenează privirea critică nu doar prin analiza tehnică a imaginii, ci prin exercițiul de interpretare, deconstrucție și reflecție. După cum susține Ranciére (2008) în *Spectatorul emancipat*, educația vizuală presupune „egalitatea inteligențelor”: profesorul nu transmite un sens, ci îl co-construiește împreună cu elevul. Viziunea este reluată de Drigo și da Silva Neto (2025), care definesc profesorul ca *mediator al semnelor vizuale*, un „traducător” între imagine și conștiință, nu un simplu evaluator de forme.

În plan estetic, fotografia contribuie la *formarea gustului și la dezvoltarea gândirii reflexive* prin cultivarea atenției, a tăcerii și a contemplației. Di Profio (2024) vorbește despre *educația atenției paznicului* – o pedagogie a privirii lente, care opune rezistență superficialității vizuale cotidiene. Cartier-Bresson (2005), la rândul său, descrie fotografia ca un „act al spiritului și al corpului”, o experiență de unitate între observație, intuiție și momentul de grație. În acest sens, fotografia educă *o etică a privirii*: a privi responsabil, cu respect față de subiect și față de sensul uman al imaginii [2] [3].

În ce măsură fotografia contribuie la dezvoltarea unei gândiri reflexive și a gustului estetic – poate fi abordată prin prisma contribuțiilor lui Flusser (1983) și Peirce [5] [10]. Fotografia, în calitate de semn iconic și indexical, mediază raportul dintre real și sens, determinând o *conștiință interpretativă*. În școală, procesul se traduce prin activități de analiză vizuală, colaje fotografice, jurnale de imagine sau proiecte narative vizuale, în care elevii „exersează ochiul” (Drigo & da Silva Neto, 2025) ca formă de *reflecție culturală* [4].

În același timp, cercetările lui Salati (2021) și Loewenthal (2013) demonstrează că fotografia are un *rol terapeutic și socio-emoțional* [11] [8]. Ea facilitează exprimarea emoțiilor, recunoașterea trăirilor și reconstrucția identității personale. În educația vizuală, funcția devine pedagogică, elevii învață să-și gestioneze emoțiile și să dezvolte empatia prin reflecție asupra propriei imagini și asupra imaginii celuilalt. Astfel, fotografia educă nu doar ochiul, ci și inima – contribuind la ceea ce UNESCO numește *life skills education*, competențe pentru viață bazate pe autocunoaștere, exprimare și cooperare [12].

În fine, întrebarea privind *rolul profesorului* poate fi înțeleasă în logica „spectatorului emancipator” (Ranciére, 2008) [4] [10] – cadrul didactic nu este un simplu evaluator al produselor vizuale, ci un *partener de reflecție*, un facilitator al dialogului dintre imagine și subiect. El creează contextul în care imaginea devine pretext de reflecție etică, estetică și existențială. Profesorul formează privirea critică nu prin explicație, ci prin *întrebări care deschid sensuri* – cultivând autonomia interpretativă a elevului. Prin urmare, fotografia ca resursă educațională își dobândește relevanța în pedagogia contemporană prin capacitatea de a *îmbina cognitivul, afectivul și eticul*. Ea nu este doar un suport ilustrativ, ci un spațiu de întâlnire între artă și educație, între privire și sens, între tăcere și reflecție. În acest dialog, profesorul devine un „curator al atenției” – ghid al privirilor, dar și partener al elevului în descoperirea sensului vizual și a frumuseții lumii.

Concluzii. Analiza demonstrează că fotografia, integrată în cadrul culturii vizuale contemporane, depășește funcția estetică tradițională și se constituie într-un instrument de formare a gândirii vizuale și etice. Ea devine un mediu cognitiv care permite articularea dintre percepție, reflecție și interpretare, oferind educației posibilitatea de a construi competențe transversale esențiale: atenția selectivă, lectura critică a imaginilor și capacitatea de a genera sens cultural.

Din *perspectivă pedagogică*, utilizarea fotografiei în educație reclamă o reconfigurare a raportului dintre cunoaștere și reprezentare. Imaginea fotografică nu mai servește ca ilustrare a unui conținut preexistent, ci ca punct de plecare pentru procese de analiză, comparație și dialog. Ea creează situații formative care valorifică experiența subiectivă a privitorului și stimulează procesele metacognitive. Astfel, fotografia acționează ca o „tehnologie a sensului”, capabilă să medieze între real și simbolic, între trăire și raționament.

Rezultatele cercetării susțin necesitatea unei pedagogii vizuale orientate spre dezvoltarea competențelor culturale și a gândirii reflexive. Fotografia poate deveni un vector educațional de reconstrucție a atenției și sensibilității, oferind un cadru de formare a discernământului estetic și a

conștiinței etice în fața fluxului mediatic contemporan. În paradigma evidențiată, rolul profesorului este redefinit – el nu mai transmite un sens unic, ci facilitează procese de interpretare partajată, cultivând autonomia privirii și capacitatea de a construi semnificații proprii.

Prin urmare, educația prin fotografie se conturează ca un domeniu strategic al formării vizuale contemporane, capabil să integreze dimensiunea cognitivă, estetică și morală într-un model de învățare bazat pe reflecție, dialog și responsabilitate culturală.

Bibliografie:

1. BARTHES, Roland. *La chambre claire. Note sur la photographie*. Paris: Gallimard, 1980. 144 p. ISBN 978-2-07-032602-3. Disponibil: https://monoskop.org/File%3ABarthes_Roland_La_chambre_claire_Note_sur_la_photographie.pdf?utm_source=chatgpt.com
2. CARTIER-BRESSON, Henri. *L'instant décisif*. Paris: Éditions Verve / Delpire, 2005. 125 p. ISBN 978-2-909571-39-9.
3. DI PROFIO, Luana. *La fotografia come educazione estetica: L'attenzione del guardiano*. Pescara: Università „G. D'Annunzio”, 2024. 15 p. Disponibil: <https://www.unich.it>
4. DRIGO, Maria Ogécia; DA SILVA NETO, José Ferreira. *A Fotografia em Práticas Educacionais: Uma (Re)Interpretação na Perspectiva de Rancière*. In: *Discursos Fotográficos*, Londrina: Universidade Estadual de Londrina, 2025, vol. 22, nr. 1, p. 1–23. DOI: 10.5433/1984-7939.2025.v22.51986.
5. FLUSSER, Vilém. *Pour une philosophie de la photographie*. Göttingen: European Photography, 1983. 90 p. ISBN 978-3-923254-13-8.
6. GONÇALVES, Wayner Tristão. *A Fotografia como Instrumento Essencial na Educação Pós-Digital*. In: *SCIAS – Art/Education Journal*, Campinas: Universidade Estadual de Campinas, 2025, vol. 16, nr. 1, p. 35–50. Disponibil: <https://periodicos.sbu.unicamp.br/ojs/index.php/scias/article/view/34650>.
7. IANAȘ, Florin Răducu. *Fotografia în educație*. In: *Educația artistică: realizările trecutului și provocările prezentului*. Timișoara: Universitatea de Vest, 2013, p. 18–19. ISBN 978-606-555-042-8.
8. LOEWENTHAL, Del. *Phototherapy and Therapeutic Photography in a Digital Age*. London: Routledge, 2013. 208 p. ISBN 978-0-415-68862-2.
9. PEDROSA, Stella Maria Peixoto de Azevedo; FIGUEIREDO, Ana Valéria C. de. *Fotografia e Educação: Possibilidades na Produção de Sentidos Visuais*. In: *Nuanças – Estudos sobre Educação*, São Paulo: Universidade Estadual Paulista, 2017, vol. 28, nr. 1, p. 78–94. Disponibil: <https://revistas.unesp.br/nuances/article/view/17763>.
10. RANCIÈRE, Jacques. *Le spectateur émancipé*. Paris: La Fabrique, 2008. 128 p. ISBN 978-2-913372-29-4.
11. SALATI, Sebastian. *La fotografia, uno strumento educativo in un mondo di immagini*. In: *Teorie e Pratiche Educative*, Modena: Università di Modena e Reggio Emilia, 2021, nr. 3, p. 18–21. Disponibil: <https://riviste.unimore.it/index.php/teoriepratiche/article/view/332>.
12. UNESCO. *Re-thinking Education: Towards a Global Common Good?* Paris: UNESCO Publishing, 2015. 92 p. ISBN 978-92-3-100088-1. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>
13. EUROPEAN COMMISSION. *Key Competences for Lifelong Learning – Visual and Media Literacy Framework*. Brussels: EACEA, 2018. 45 p. Disponibil: <https://education.ec.europa.eu/resources/publications/key-competences-for-lifelong-learning-2018>.

**PREDAREA ECOLOGIEI INDUSTRIALE ÎN CONTEXTUL INDUSTRIEI 4.0:
ABORDĂRI DIDACTICE ȘI SOLUȚII APLICATIVE**

Liliana CECLU, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Liudmila ROȘCA-SADURSCHI, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Marina BUNEA, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

Abstract: *At the core of the contemporary challenge lies the need to integrate sustainability principles into modern industrial processes. Industrial ecology is an essential interdisciplinary field that addresses the relationships between industrial production and the surrounding environment. In the era of Industry 4.0, factories are becoming "smart" through the integration of advanced digital technologies (cloud computing, the Internet of Things, artificial intelligence, etc.). In this context, the Erasmus+ project NeedEDU4.0 (Enhancing Mechanical Engineering Education in Moldova for Industry 4.0) aims to modernize the engineering curriculum by developing an inter-university master's programme oriented towards digitalisation and advanced technologies. As part of this endeavour, the optional course on Industrial Ecology has been integrated into the master's programme "Smart Industries and Digital Transformation", designed to combine the theoretical concepts of ecology with practical applications and digital tools.*

The article presents the didactic approaches and applied contributions implemented within the industrial ecology course, which includes case studies and practical activities on product life cycle assessment (LCA), industrial metabolism, and industrial symbiosis. For instance, life cycle assessment enables the quantification of the environmental impact of a product throughout its entire lifespan, while industrial metabolism involves material and energy balances at the system level. Furthermore, through the study of industrial symbiosis, emphasis was placed on how the waste or energy of local companies can be reused as resources by others. The delivery of this course incorporates digital tools: e-learning platforms, 3D simulations, dedicated software applications, and multimedia resources, blending traditional methods with interactive activities (team projects, online quizzes, presentations) to develop students' technical and transversal competencies.

Keywords: *industrial ecology, Industry 4.0, NeedEDU4.0, industrial metabolism, industrial symbiosis, digital tools, technical education, sustainable competencies.*

Introducere

La baza provocărilor contemporane din industrie se află necesitatea integrării principiilor sustenabilității în procesele industriale moderne. Ecologia industrială reprezintă un domeniu interdisciplinar esențial, care asigură relațiile dintre producția industrială, mediul înconjurător, tehnologiile curate și consumul durabil. Acest domeniu abordează industria ca pe un ecosistem, urmărind reducerea impactului de mediu prin optimizarea fluxurilor de materii și energie și prin închiderea buclelor de resurse (e.g. reciclare, reutilizare). În paralel, în epoca Industriei 4.0, fabricile devin „fabrici inteligente” prin integrarea tehnologiilor digitale avansate – sisteme ciber-fizice, Internetul Lucrurilor (IoT), cloud computing, inteligență artificială (AI) – conectate în timp real cu procesele de producție. Această a patra revoluție industrială, definită de digitalizare și automatizare masivă, transformă modul în care sunt proiectate și operate sistemele industriale, oferind oportunități pentru creșterea eficienței și reducerea impactului ambiental dacă este direcționată corect. Schimbările tehnologice rapide impun și adaptarea educației ingineresti. Conceptul de Educație 4.0 reflectă ajustarea învățământului la cerințele erei Industria 4.0, cu accent pe digitalizare, inovație și pregătirea competențelor necesare meseriilor viitorului. În acest context, programele de

studii trebuie să integreze noile tehnologii și totodată să promoveze sustenabilitatea. Proiectul Erasmus+ NeedEDU4.0 („Enhancing Mechanical Engineering Education in Moldova for Industry 4.0”) reprezintă un demers în această direcție, vizând modernizarea curriculumului de inginerie mecanică în Republica Moldova prin orientarea spre digitalizare și tehnologii avansate. Un rezultat al proiectului îl constituie dezvoltarea unui program de masterat interuniversitar intitulat „Industrii Smart și Transformarea Digitală”, în care a fost integrat cursul opțional de Ecologie Industrială. Scopul acestui curs este de a îmbina noțiunile teoretice ale ecologiei industriale cu aplicații practice relevante și cu utilizarea instrumentelor digitale moderne în procesul educațional. În articolul de față sunt prezentate abordările didactice adoptate în predarea cursului de Ecologie Industrială în contextul Industriei 4.0, precum și soluțiile aplicative și studiile de caz selectate. Se descriu modul de integrare a conceptelor-cheie în activități practice, și utilizarea platformelor e-learning, simulărilor și software-ului de specialitate pentru a oferi studenților o experiență de învățare interactivă. De asemenea, sunt discutate rezultatele scontate, urmate de o discuție asupra impactului acestei metode de predare și a perspectivelor de îmbunătățire. Articolul se încheie cu concluzii privind rolul inovării educaționale în formarea inginerilor orientați spre dezvoltare durabilă și cu o secțiune de bibliografie ce include surse academice relevante.

Context teoretic

Ecologia industrială a apărut ca răspuns la necesitatea armonizării activităților industriale cu mediul. Încă din anii '90, cercetători precum R. U. Ayres și T. E. Graedel au propus viziunea industriei ca un ecosistem, introducând concepte precum metabolismul industrial și simbioza industrială. La nivel abstract, metabolismul industrial reprezintă „întregul ansamblu de procese fizice prin care resursele materiale și energetice sunt transformate în produse finite și deșeuri, într-un sistem industrial aflat într-o stare cvasi-stabilă”. Cu alte cuvinte, exact cum un organism viu consumă nutrienți și produce deșeuri, un sistem industrial preia materii prime și energie și le convertește în produse și emisii/poluare. Scopul ecologiei industriale este să optimizeze acest metabolism prin reducerea consumului de resurse primare, minimizarea deșeurilor și reutilizarea subproduselor, astfel încât sistemele industriale să imite ciclurile închise din natură. ⁷ Un concept central al ecologiei industriale este Analiza ciclului de viață al produselor (Life Cycle Assessment – LCA). LCA este o metodologie standardizată (ISO 14040/14044) folosită pentru a evalua impactul de mediu al unui produs pe parcursul întregului său ciclu de viață – de la extracția materiilor prime, producție, distribuție și utilizare, până la gestionarea finală ca deșeu. Prin LCA se cuantifică, de exemplu, emisiile totale de gaze cu efect de seră (amprenta de carbon), consumul total de energie și apă al produsului, precum și alte categorii de impact (acidificare, eutrofizare etc.). Această abordare oferă o perspectivă holistică asupra „amprentei” de mediu a produselor și poate evidenția etapele cele mai poluante, unde sunt necesare îmbunătățiri.

Un alt concept-cheie este metabolismul industrial la nivel de întreprindere sau teritoriu. Analiza fluxurilor de materiale și energie într-o fabrică, sau la scara unui oraș/regiuni, evidențiază cantitățile de resurse care intră, sunt prelucrate și ies sub formă de produse sau deșeuri/poluare. Aceste bilanțuri de materiale ajută la identificarea punctelor unde eficiența poate fi sporită (de ex., recuperarea căldurii reziduale, reciclarea deșeurilor interne). Metabolismul industrial se leagă de conceptul de producție mai curată, care presupune reducerea consumurilor și înlocuirea substanțelor periculoase în procese, astfel încât eficiența ecologică să crească. În mod ideal, un sistem industrial sustenabil ar trebui să funcționeze într-un mod circular: output-urile secundare (deșeuri, emisii) să fie minimizate sau reintegrate ca input-uri fie în propriul proces, fie în alte procese. Aici intervine conceptul de simbioză industrială, care extinde principiile metabolismului la rețele de organizații. Simbioza industrială se referă la colaborarea dintre firme diferite, astfel încât reziduurile unei firme să devină resurse pentru alta, creând un ecosistem industrial similar rețelelor trofice din natură. Un exemplu clasic este parcul industrial din Kalundborg, Danemarca – prima simbioză industrială recunoscută (inițiată informal în anii 1970). Acolo, o serie de companii din energie, petrochimie, biotehnologie și utilități și-au interconectat fluxurile de materiale și energie: aburul și apa caldă rezultate de la o centrală electrică sunt furnizate ca agent termic pentru încălzirea

orașului și către alte fabrici; ghipsul rezultat din desulfurarea gazelor arse este utilizat ca materie primă la o fabrică de gips-carton; reziduurile de la o rafinărie devin combustibil pentru centrală, iar nămolurile biologice sunt folosite ca îngrășământ în agricultură. Acest tip de cooperare aduce beneficii atât economice, cât și de mediu. Spre exemplu, în Kalundborg s-au raportat economii anuale substanțiale datorită simbiozei: ~635.000 tone CO₂ evitat, ~3,6 milioane m³ de apă economisită, ~100 GWh energie salvată și ~87.000 tone de materiale recuperate, pe lângă ~28 milioane USD economii financiare directe pentru companii. Exemplele din cursul pregătit, sintetizează aceste beneficii cuantificate, demonstrând potențialul enorm al abordării de tip simbiotic.

Exemplul Kalundborg a devenit un model de referință și a demonstrat că simbioza industrială poate decupla creșterea economică de consumul de resurse, prin cooperare inter-firme. Conceptual, aceste principii (LCA, metabolism industrial, simbioză industrială) formează fundamentul teoretic al cursului de Ecologie Industrială. Integrarea lor în pregătirea viitorilor ingineri este esențială pentru a promova gândirea sistemică și aptitudinile necesare tranziției către o economie circulară și sustenabilă. Pe de altă parte, Industria 4.0 oferă instrumentele tehnologice pentru a sprijini aceste obiective ecologice. Digitalizarea proceselor de producție prin IoT și sisteme de monitorizare în timp real permite colectarea de date detaliate despre consumuri și emisii, facilitând aplicarea principiilor de ecologie industrială. De exemplu, senzori IoT pot urmări fluxurile de energie și materiale cu o granularitate fină, evidențiind pierderile sau ineficiențele ce pot fi corectate. Big data și analiză de date pot optimiza rețele complexe de simbioză industrială, identificând cele mai bune potriviri între ofertanții de deșeuri și potențialii utilizatori. Inteligența artificială poate fi folosită pentru a modela scenarii de tip LCA mult mai rapid, evaluând impactul deciziilor de proiectare sau de operare aproape în timp real, și pentru a găsi soluții de reducere a amprente de carbon. Astfel, convergența dintre Industria 4.0 și ecologia industrială definește o nouă paradigmă: fabrici inteligente și sustenabile, unde competențele digitale ale inginerilor sunt puse în slujba dezvoltării durabile. În concluzie, contextul teoretic al cursului, se află la intersecția dintre sustenabilitate și transformare digitală. Curriculumul a fost conceput pentru a evidenția atât fundamentele ecologiei industriale (partea de mediu și sustenabilitate), cât și modul în care noile tehnologii (Industria 4.0) pot fi integrate pentru a atinge aceste obiective. Această viziune este perfect aliniată cu obiectivele proiectului NeedEDU4.0, care pune accent pe competențe transversale și tehnice necesare inginerilor în era digitală și pe utilizarea instrumentelor digitale activ-participative în procesele de predare-învățare.

Rezultate

Implementarea cursului de Ecologie Industrială în forma descrisă va genera o serie de rezultate pozitive, atât în ceea ce privește performanțele studenților, cât și aplicabilitatea practică a cunoștințelor dobândite.

Astfel, proiectele și studiile de caz din acest curs, vor permite obținerea unor rezultate concrete, cu valoare practică ce poate fi utilă companiilor implicate sau comunității academice.

În tabelul 1 sunt prezentate trei exemple reprezentative de studii de caz, câte unul pentru fiecare modul practic (LCA, metabolism industrial, simbioză industrială).

Tabelul 1. *Exemple de studii pentru studenți*

Concept ecologic (modul)	Studiul de caz realizat (scurtă descriere)	Instrumente digitale utilizate	Rezultate / Concluzii-cheie
Analiza ciclului de viață (LCA)	Comparație LCA pentru ambalaje: sticlă reutilizabilă vs. PET de unică folosință, pentru 1 L băutură răcoritoare.	Software LCA (OpenLCA, baza de date Ecoinvent)	Emisii GES totale: sticlă ≈ 120 g CO _{2e} , PET ≈ 100 g CO _{2e} (per utilizare). PET are ~20% mai puține emisii datorită greutății mai mici la transport, însă sticla are avantaj la reutilizare multiplă (dacă este folosită de >10 ori). Recomandare: optimizarea schemei de returnare a sticlelor și creșterea conținutului reciclat în PET.

Metabolism industrial (bilanț resurse)	Audit material & energetic la o fabrică locală de ulei vegetal. Analiza fluxurilor de materii prime (semințe, apă), energie (electrică și termică) și deșeuri (șrot, ape uzate).	Colectare date locale, Excel, diagrame Sankey	~12.000 tone semințe prelucrate/an → ~4.200 tone ulei, ~7.500 tone șrot (deșeu valorificabil). Energie termică pierdută: ~1.2 GWh/an în gaze de ardere. Propunere: instalare recuperator de căldură → posibilă economisire de ~0.8 GWh/an (reducere ~15% a consumului de gaz) și reducerea emisiilor CO ₂ cu ~200 tone/an.
Simbioză industrială (economie circulară)	Scenariu simbioză între 3 firme locale: o fabrică de bere, o fermă de porci și o stație de biogaz. Reziduurile de cereale umede (borhot) de la fabrica de bere oferite ca hrană pentru animale, dejecțiile de la fermă folosite în producția de biogaz, iar energia electrică produsă (și căldura reziduală) furnizate înapoi fabricii și fermei.	Analiză de sistem, modelare masă-energie simplificată (Python)	Dacă 100% din borhot (~5000 t/an) este folosit la fermă, se economisesc ~20% din costurile furajelor. Stația de biogaz, alimentată cu dejecții și borhot, ar produce ~2 GWh/an energie electrică, acoperind ~50% din consumul fabricii de bere și integral consumul fermei, plus căldură pentru fermentatoare. Reducere totală estimată de emisii: ~3.000 t CO ₂ /an (prin evitare gaze naturale și gestionare optimă deșeuri organice). Parteneriatul aduce beneficii economice tuturor celor trei părți și reduce semnificativ impactul de mediu local.

Din tabel se poate observa natura interdisciplinară a aplicațiilor: fiecare studiu de caz implicând atât cunoștințe tehnice (ex. calcul de emisii, bilanțuri, eficiență energetică), cât și utilizarea unor instrumente informatice specifice.

Această abordare va contribui la evoluția atitudinii și perspectivei studenților față de problematica sustenabilității în inginerie. După parcurgerea cursului și expunerea la studii de caz reale, studenții vor recunoaște importanța integrării considerentelor de mediu în proiectare și operare, amploarea impactului unor procese aparent banale sau de oportunitățile de reducere a poluării cu ajutorul tehnologiei.

Prin urmare, predarea ecologiei industriale în strânsă legătură cu tehnologiile digitale și aplicațiile practice ale Industriei 4.0 este fezabilă și benefică. Inovația educațională în domeniul ingineriei, la confluența dintre sustenabilitate și digitalizare, poate îmbunătăți atât experiența de învățare, cât și potențialul de impact al viitorilor ingineri asupra mediului.

Concluzii

Integrarea „*ecologiei industriale*” în curriculumul de inginerie mecanică, în strânsă legătură cu principiile Industriei 4.0, reprezintă o abordare inovatoare care răspunde atât cerințelor pieței muncii moderne, cât și obiectivelor de dezvoltare durabilă. Un astfel de curs, conceput pe baza unei metodologii didactice interactive și digitale, poate avea un succes notabil.

Principalele concluzii și contribuții ale demersului nostru sunt:

- ameliorarea procesului de predare-învățare, prin combinarea metodelor tradiționale cu instrumente digitale (platforme e-learning, simulări 3D, software specializat) și activități practice (proiecte de echipă, studii de caz reale), confirmă eficiența abordării Educației 4.0 aplicată în contextul sustenabilității;
- relevanță practică și impact aplicativ, prin facilitarea colaborării cu mediul industrial local, unde cursul poate funcționa ca un catalizator de inovație sustenabilă, creând, totodată, punți între universitate și industrie. Acest aspect este aliniat cu direcțiile strategice de modernizare a învățământului superior, care cer o mai bună concordanță cu nevoile industriale și sociale actuale;
- formarea unei mentalități orientate spre durabilitate, prin trecerea de la o percepție limitată a conceptelor de mediu (inițial văzute ca externe ingineriei) la înțelegerea profundă a faptului că ingineria viitorului trebuie să fie sustenabilă prin design.

În esență, cursul contribuie la formarea unor viitori ingineri cu responsabilitate socială și de mediu, un rezultat de dorit pentru întreaga societate.

Structura și conținutul acestui curs pot servi ca model pentru alte instituții de învățământ tehnic care doresc să își actualizeze programele de studii și curriculumurile. Predarea ecologiei industriale în context digital poate fi adaptată la diverse specializări (electrotehnică, construcții, chimie industrială etc.), cu studii de caz specifice, menținând însă filosofia de bază. Cheia succesului constă în echilibrul dintre teorie și practică, folosirea tehnologiei ca instrument de învățare (nu ca scop în sine) și ancorarea subiectelor în realitatea curentă (ex. alinierea la politicile de Green Deal, la cerințele Industry 4.0 ale angajatorilor).

Proiectul **NeedEDU4.0** și investițiile aferente (dezvoltarea infrastructurii digitale, formarea profesorilor, parteneriate internaționale) au fost factori facilitatori importanți ai acestui demers. Continuarea sprijinului instituțional și extinderea către politici educaționale naționale care să includă educația pentru dezvoltare durabilă și competențele digitale este esențială. Doar astfel se poate asigura sustenabilitatea pe termen lung a unor astfel de cursuri și generalizarea lor. Sinergia dintre aceste două direcții – tehnologie și durabilitate – trebuie cultivată în continuare în mediul academic. Cursul nostru oferă un exemplu concret al modului în care această sinergie poate fi realizată, la nivel pedagogic. Viitorul va aparține inginerilor formați ca „agenți ai schimbării”, capabili să proiecteze sisteme industriale inteligente și verzi. Prin eforturi continue de inovare curriculară și colaborare între universități, industrie și comunitate, învățământul superior poate și trebuie să joace un rol-cheie în tranziția către o economie circulară și o societate sustenabilă.

Bibliografie:

1. Ayres, R. U. Industrial Metabolism: Theory and Policy. In *The Greening of Industrial Ecosystems*, National Academy Press, 1994, pp. 23-37.
2. ISO 14040 & ISO 14044 – Standarde internaționale pentru Analiza Ciclului de Viață (LCA), Organizația Internațională de Standardizare, 2006.
3. Kalundborg Symbiosis Center – Kalundborg Symbiosis: The World's First Industrial Symbiosis, articol publicat de Symbiosis Center Danemarca, 2020, <https://www.symbiosis.dk/en/> – accesat la 25.09.2025
4. Senior Software (România) – Industria 4.0 – Revoluția digitală în producție, articol online, 2021, <https://www.seniorsoftware.ro/resurse/articole-utile/industria-4-0-industrializarea-4-0-automatizare-digitalizare-productie/> – accesat la 30.10.2025.
5. International Society for Industrial Ecology (ISIE) – Teaching Industrial Ecology: Highlights from ISIE Singapore 2025, 2025, <https://is4ie.org/blog/2159> – accesat la 30.10.2025.
6. Oláh, J.; Aburumman, N.; Popp, J.; Khan, M.A.; Haddad, H.; Kitukutha, N. Impact of Industry 4.0 on Environmental Sustainability. *Sustainability* 2020, 12, 4674. <https://doi.org/10.3390/su12114674>
7. Chertow, R.M. INDUSTRIAL SYMBIOSIS: Literature and Taxonomy. *Annu. Rev. Energy Environ.* 2000. 25:313–37

CZU 378.147:620.91

DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR ÎN FORMAREA UNIVERSITARĂ PENTRU ECONOMIA CIRCULARĂ ȘI ENERGIE REGENERABILĂ

Victoria POSTOLACHE, dr., conf. univ., *Facultatea de Științe Reale, Economice și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Vitalie BEȘLIU, dr., conf. univ., *Facultatea de Științe Reale, Economice și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *The relevance of this study is determined by the urgent need to transition toward a circular economy model and the use of renewable energy sources – a process that will define a progressive direction toward technological sovereignty, enhance corporate social responsibility, and reduce reputational risks. The circular economy goes beyond the concept of a closed-loop economy, as*

it encompasses not only the production process but also the sphere of consumption. Currently, technologies based on renewable energy sources – particularly solar and wind energy – are developing at an annual rate of approximately 12–15% and are increasingly being implemented in various economic and social fields. Therefore, understanding the principles of renewable energy conversion and selecting optimal parameters for installations based on these technologies have become relevant and essential objectives, especially in the context of developing university-level competencies for the circular economy and sustainable development.

Keywords: *circular economy, renewable energy, technological sovereignty, sustainable development, university competencies.*

Societatea contemporană se confruntă cu provocări fără precedent, generate de schimbările climatice, epuizarea resurselor naturale și necesitatea de a asigura o dezvoltare sustenabilă. În acest context, economia circulară și energia regenerabilă au devenit repere fundamentale pentru strategiile economice și educaționale la nivel global. Economia circulară propune un model alternativ de dezvoltare, bazat pe principiile reducerii consumului de resurse, reutilizării și reciclării materialelor, precum și pe inovația tehnologică. În paralel, energia regenerabilă reprezintă soluția principală pentru reducerea dependenței de combustibilii fosili și pentru asigurarea unei tranziții energetice durabile.

Sistemul educațional reprezintă un actor strategic pentru crearea condițiilor adecvate tranziției socio-tehnice către o economie circulară, datorită rolului său fundamental în formarea unor societăți și forțe de muncă mai sensibile la obiectivele sustenabilității, precum și în dezvoltarea liderilor de afaceri și a factorilor de decizie cu abilități, competențe și conștiință corespunzătoare provocărilor economiei circulare și energiei regenerabile [4]. În acest sens, educația pentru economia circulară a apărut ca un nou domeniu de studiu, axat pe rolul învățământului superior în sprijinirea tranziției către economia circulară și energia regenerabilă prin activități de predare, cercetare și practică [5].

Rolul universităților devine, astfel, unul foarte important, deoarece acestea sunt instituțiile responsabile pentru formarea noii generații de specialiști. Pregătirea tinerilor trebuie să depășească simpla transmitere de cunoștințe, orientându-se spre dezvoltarea unor competențe complexe, interdisciplinare și adaptate cerințelor pieței muncii. Obiectivul acestui articol este de a evidenția principalele competențe necesare în domeniul economiei circulare și energiei regenerabile și de a analiza metodele prin care acestea pot fi cultivate în procesul educațional universitar.

Economia circulară este un concept relativ nou în științele economice, dar care câștigă rapid teren datorită relevanței sale practice. Ea se bazează pe trei principii fundamentale:

- reducerea consumului de resurse prin optimizarea proceselor;
- reutilizarea produselor și materialelor;
- reciclarea deșeurilor pentru a reintra în circuitul economic [2].

Spre deosebire de modelul economic liniar – bazat pe paradigma „extrage-produce-consumă-aruncă” – economia circulară urmărește crearea unui ciclu închis, în care valoarea resurselor este menținută cât mai mult timp.

Energia regenerabilă, la rândul său, reprezintă una dintre cele mai dinamice direcții ale tranziției energetice. Sursele regenerabile – solară, eoliană, hidro, geotermală, biomasa și hidrogenul verde – oferă oportunități enorme pentru reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră, pentru diversificarea mixului energetic și pentru consolidarea securității energetice. Integrarea acestora în procesele de producție și consum presupune însă nu doar tehnologii noi, ci și competențe adecvate pentru a le utiliza eficient și responsabil [1, p. 423-463].

Educația în domeniul energiei regenerabile cuprinde o varietate de domenii, inclusiv educația formală în universități, formarea profesională, educația nonformală în comunitățile locale și creșterea gradului de conștientizare în rândul publicului [3].

Din perspectiva formării universitare, aceste două domenii sunt profund interconectate. Economia circulară nu poate funcționa fără o bază energetică regenerabilă, iar energia regenerabilă își maximizează impactul atunci când este integrată în modele circulare de producție și consum. Prin urmare, pregătirea tinerilor specialiști trebuie să aibă în vedere această abordare holistică, interdis-

ciplinară. Astfel, economia circulară și energia regenerabilă sunt abordări transdisciplinare, integrate în diverse domenii: inginerie, economie, educație, management.

Literatura de specialitate privind educația pentru economia circulară și energia regenerabilă, în ceea ce privește procesul de predare, a abordat două aspecte principale:

- 1) integrarea principiilor economiei circulare în disciplinele tradiționale și în programele academice, contribuind, astfel, la dezvoltarea competențelor esențiale pentru sustenabilitate, inovare și gândire sistemică;
- 2) identificarea metodelor de predare și învățare care se potrivesc cel mai bine conținutului acesteia.

Formarea universitară trebuie să răspundă unei serii de exigențe noi, care depășesc granițele disciplinelor tradiționale. Competențele-cheie necesare în formarea universitară sunt:

1. Competențe tehnice și științifice. Studenții trebuie să înțeleagă principiile fundamentale ale economiei circulare, ale eficienței energetice și ale tehnologiilor verzi. Este esențială familiarizarea lor cu procese de management al resurselor, cu metode de reciclare și cu tehnologii pentru producerea energiei curate;
2. Competențe digitale. Economia circulară și energia regenerabilă sunt tot mai mult susținute de digitalizare. Abilitățile de utilizare a platformelor smart, de analiză a datelor mari (big data), de modelare prin inteligență artificială și de simulare computerizată devin indispensabile;
3. Competențe economice și manageriale. Viitorii absolvenți trebuie să fie capabili să elaboreze modele de afaceri bazate pe sustenabilitate, să gestioneze proiecte verzi și să evalueze rentabilitatea investițiilor în energie regenerabilă;
4. Competențe sociale și etice. Întrucât economia circulară presupune o schimbare de paradigmă, conștiința ecologică și responsabilitatea socială devin trăsături de bază ale formării universitare. Studenții trebuie să fie capabili să ia decizii care pun pe primul plan nu doar eficiența economică, ci și impactul asupra mediului și comunității;
5. Competențe transversale. Printre acestea se numără gândirea critică, creativitatea, capacitatea de rezolvare a problemelor, colaborarea interdisciplinară și abilitățile de comunicare. Acestea permit absolvenților să se adapteze unui mediu profesional aflat în continuă schimbare.

Dezvoltarea competențelor în domeniul surselor de energie regenerabilă în învățământul superior presupune formarea studenților în proiectarea, implementarea și managementul tehnologiilor bazate pe energie solară, eoliană, hidrolică, din biomasă și geotermală. Acest proces educațional include atât acumularea de cunoștințe teoretice privind sustenabilitatea și beneficiile ecologice ale acestor surse, cât și dezvoltarea abilităților practice necesare pentru proiectarea și operarea sistemelor de energie regenerabilă. Astfel, formarea universitară răspunde provocărilor ecologice actuale, precum schimbările climatice și poluarea mediului.

Din perspectiva angajatorului, cele mai importante competențe, sunt:

- identificarea cauzelor și consecințelor;
- dobândirea de cunoștințe și competențe profesionale necesare;
- utilizarea instrumentelor profesionale, precum și capacitatea de a privi o problemă din perspective diferite.

Dezvoltarea competențelor în mediul universitar presupune o transformare a întregului proces educațional universitar.

În primul rând, este necesară modernizarea curriculumului, prin introducerea de discipline noi, orientate spre economia verde, eficiența energetică și inovarea sustenabilă. Acestea trebuie să fie corelate cu standardele internaționale și cu cerințele pieței muncii.

În al doilea rând, metodele de predare trebuie să devină mai interactive și aplicative. Învățarea bazată pe proiecte (project-based learning), studiile de caz, simulările și laboratoarele verzi oferă studenților ocazia de a experimenta direct situații reale și de a găsi soluții practice.

Un alt aspect important îl reprezintă parteneriatele dintre universități și mediul socio-economic. Companiile din domeniul energiei regenerabile și organizațiile de mediu pot oferi stagii practice,

proiecte comune și acces la echipamente moderne. În același timp, universitățile pot contribui prin cercetare aplicată și prin diseminarea rezultatelor inovatoare.

Platformele interdisciplinare sunt, de asemenea, fundamentale. Integrarea cunoștințelor din domeniile economiei, ingineriei, IT-ului și științelor sociale oferă studenților o perspectivă completă și îi pregătește pentru abordarea complexă a problemelor.

Nu în ultimul rând, programele internaționale precum Erasmus+ sau Horizon Europe permit studenților și cadrelor didactice să facă schimb de bune practici și să participe la proiecte europene de tranziție verde.

Kandpal și Broman au realizat un studiu privind recunoașterea la nivel global a necesității educației și formării în domeniul energiei regenerabile la toate nivelurile. Cercetarea lor a evidențiat faptul că, în ultimele trei decenii, numeroase țări din întreaga lume au instituit programe universitare dedicate tehnologiilor energetice regenerabile și aspectelor conexe. Documentul a prezentat soluții eficiente și viabile pentru a răspunde cererii crescânde de educație în domeniul energiei regenerabile [3].

Implementarea unei educații orientate spre economia circulară și energia regenerabilă întâmpină numeroase obstacole. Printre acestea se numără: rigiditatea unor planuri de învățământ tradiționale, resursele financiare limitate, lipsa echipamentelor și a laboratoarelor moderne, precum și rezistența la schimbare din partea unor cadre didactice sau instituții.

Totuși, există și soluții viabile. Digitalizarea procesului educațional, accesul la platforme virtuale de învățare și utilizarea resurselor educaționale deschise pot compensa lipsa infrastructurii materiale. În plus, fondurile europene destinate tranziției verzi și digitalizării pot fi accesate pentru modernizarea universităților. De asemenea, formarea continuă a cadrelor didactice și adaptarea lor la noile realități reprezintă o prioritate.

În urma dezvoltării competențelor pe aceste 2 direcții prioritare vor rezulta competențe inovative, care reprezintă ansamblul de cunoștințe și abilități necesare viitorilor angajați pentru a participa la diverse procese inovative; este capacitatea de a rezolva probleme complexe în viața profesională, care necesită inovații, precum și o abordare nouă și creativă a muncii. Competențele inovative integrează cinci dimensiuni:

1. Creativitate – capacitatea de a depăși ideile, regulile, practicile sau contexte de gândire existente; posibilitatea de a crea sau modifica alternative, idei, produse, metode sau servicii adecvate, indiferent de utilitatea lor potențială sau valoarea adăugată;
2. Gândire critică – capacitatea de a analiza și evalua avantajele și dezavantajele diferitelor aspecte și factorii de risc, luând în considerare utilizarea lor ținută;
3. Inițiativă – capacitatea de a lua decizii sau de a întreprinde acțiuni pentru schimbări pozitive; capacitatea de a influența acțiunile persoanelor care creează și implementează idei;
4. Lucru în echipă – capacitatea de a lucra eficient cu alți membri ai grupului;
5. Lucru în rețea – posibilitatea de a valorifica cunoștințele și experiența participanților din afara grupului.

În plus, merită o atenție deosebită un studiu recent al unui grup de cercetători străini, care au identificat șapte competențe-cheie ale economiei circulare pentru proiectare, reflectate în figura 1.

Competențele „proiectare pentru cicluri multiple de utilizare” și „proiectare pentru recuperare” sunt clasificate ca abilități anticipative, deoarece le cer designerilor să previzioneze utilizarea îndelungată a produselor. În comparație cu alte abordări ale dezvoltării ecologice, precum designul ecologic, designul pentru economia circulară acordă o atenție mai mare ciclurilor multiple de utilizare.

„Modelele de afaceri circulare” și „implicarea utilizatorilor în economia circulară” sunt încadrate în categoria competențelor strategice, deoarece ambele vizează intervenția la nivelul strategiei de afaceri. Caracterul analitic și evaluativ al competenței „evaluarea impactului circular” o plasează în categoria competenței normative.

Necesitatea unei astfel de competențe arată că, în practică, proiectanții au nevoie de sprijin în luarea deciziilor și în reducerea incertitudinii în timpul procesului de proiectare.

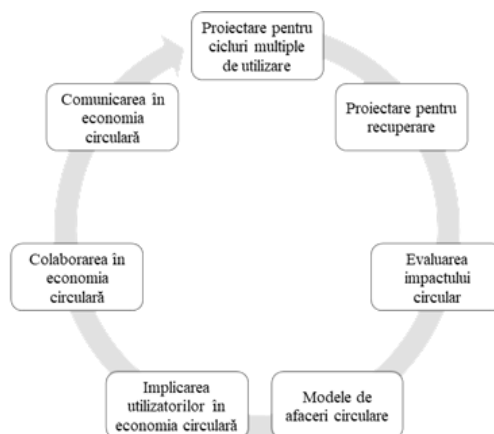

Figura 1. Competențe-cheie ale economiei circulare pentru proiectare

Sursa: elaborat de autori după 5 și 6

„Colaborarea în economia circulară” este clasificată ca competență interpersonală, deoarece implică identificarea și formarea parteneriatelor externe [6].

Dezvoltarea surselor de energie regenerabilă este inevitabil legată de:

- desfășurarea unor cercetări fundamentale și aplicative complexe privind procesele de obținere a energiei din surse primare (energia solară, geotermală și gravitațională) și evaluarea resurselor acestora, ținând cont de variabilitatea temporală și spațială;
- crearea de noi tehnologii pentru integrarea energiei regenerabile în sistemul de alimentare cu energie și pentru construcția obiectivelor energetice;
- studierea, evaluarea și delimitarea potențialului natural, tehnic, ecologic și economic al surselor de energie regenerabilă;
- elaborarea cadrului legislativ și normativ de stat privind utilizarea, implementarea și stimularea surselor de energie regenerabilă pentru alimentarea centralizată și autonomă/locală cu energie;
- formarea unor noi principii de stabilire a prețurilor, asigurare a investițiilor și evaluare a eficienței în domeniul surselor de energie regenerabilă.

Economia circulară și energia regenerabilă nu mai reprezintă simple opțiuni, ci imperative ale dezvoltării contemporane. Universitățile, prin rolul lor de instituții formative și inovatoare, au responsabilitatea de a pregăti tinerii pentru această tranziție.

Dezvoltarea competențelor adecvate presupune o abordare interdisciplinară, bazată pe integrarea cunoștințelor tehnice, economice, digitale, sociale și etice. De asemenea, modernizarea curriculumului, metodele interactive, parteneriatele cu mediul socio-economic și programele internaționale constituie soluții importante pentru atingerea acestui obiectiv.

În final, putem afirma că universitățile care vor reuși să formeze specialiști pregătiți pentru economia circulară și energia regenerabilă vor contribui nu doar la dezvoltarea economică și la inovare, ci și la construirea unei societăți responsabile, capabile să facă față provocărilor viitorului.

Bibliografie:

1. BEZRUKIH, P.P., STREBKOV, D.S., TYUKHOV, I.I. *Renewable Energy for the Russian Economy. The chapter of the book «Advances in Solar Energy. An Annual Review of Research and Development»*. Vol. 16. American Solar Energy Society. Inc. Boulder, Colorado, 2005, pp. 423-463.
2. Ellen MacArthur Foundation. *Delivering the CE. A Toolkit for Policymakers*; Ellen MacArthur Foundation: Cowes, UK, 2015.
3. KANDPAL, T.C. , BROMAN, L. *Renewable energy education: A global status review*. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 34 (2014), pp. 300-324.
4. MARTIN, S.; JUCKER, R. *Educating Earth-Literate Leaders*. *J. Geogr. High. Educ.* 2005, 29, pp. 19-29.

5. BUGALLO-RODRÍGUEZ, A.; VEGA-MARCOTE, P. *Circular Economy, Sustainability and Teacher Training in a Higher Education Institution*. Int. J. Sustain. High. Educ. 2020, 21, pp. 1351–1366.
6. SUMTER, D., KONING, J., BAKKER, C., BALKENENDE, R. *Key Competencies for Design in a Circular Economy: Exploring Gaps in Design Knowledge and Skills for a Circular Economy*. Sustainability, Vol. 13, Nr. 2 (2021)

CZU 656:65.012.34

TEHNOLOGII DURABILE ÎN SISTEMUL DE TRANSPORT: PROVOCĂRI ȘI OPORTUNITĂȚI PENTRU LOGISTICĂ

Alexandru OJEGOV, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Vitalie BEȘLIU, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Victoria POSTOLACHE, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The transition to a sustainable transport system is a fundamental component of sustainable economic development. This paper analyses the main sustainable technologies applicable in the transport sector and their impact on the logistics chain. It evaluates the benefits of digitalization and automation of logistics processes, as well as the challenges related to costs, infrastructure, and regulations. The study highlights the role of logistics as a strategic factor in optimizing transport flows, reducing emissions, and enhancing economic competitiveness.*

Keywords: *sustainable transport, logistics, digitalization, technological innovations.*

La baza conceptului de dezvoltare durabilă stă atingerea unui echilibru rațional între dezvoltarea ecologică, economică, socială, culturală și nevoile oamenilor, iar un rol important în asigurarea dezvoltării durabile îi revine sistemului de transport, deoarece, pe de o parte, transportul important în viața societății, satisfacând nevoile de transport ale pasagerilor și mărfurilor și asigurând unitatea teritorială și economică a statului, iar pe de altă parte – funcționarea sa este însoțită de un impact negativ asupra mediului înconjurător, de producerea accidentelor rutiere și de cauzarea prejudiciilor sănătății.

Totuși, transportul este asociat și cu o serie de probleme socio-economice grave, care se intensifică pe măsură ce economia se dezvoltă și volumele de transport cresc, în special odată cu creșterea motorizării societății. Aceste probleme includ:

- creșterea accidentelor rutiere;
- impactul negativ al transportului asupra mediului și sănătății populației;
- pierderile cauzate de ambuteiaje;
- creșterea emisiilor de gaze cu efect de seră;
- creșterea consumului de combustibil.

Dezvoltarea durabilă a sistemelor de transport înseamnă că satisfacerea nevoilor de transport nu contravine priorităților de protecție a mediului înconjurător și a sănătății, nu duce la modificări ireversibile ale naturii și la epuizarea resurselor neregenerabile.

În conformitate cu definiția Centrului Canadian pentru Dezvoltare Durabilă [1], un sistem de transport durabil:

- permite societății să își satisfacă nevoile de bază în condiții de siguranță, susținând sănătatea umană și ecosistemele, cu oportunități egale în interiorul și între generații;
- este accesibil, eficient, oferă opțiuni de tipuri de transport și susține o economie productivă;
- contribuie la reducerea emisiilor, deșeurilor și impactului sonor, la diminuarea consumului de resurse neregenerabile, la utilizarea rațională a resurselor regenerabile și a terenurilor, la reciclarea eficientă și reutilizarea deșeurilor.

Analiza literaturii științifice străine în domeniul dezvoltării durabile a sistemelor de transport [2; 5; 6] a evidențiat un interes crescut față de conceptele de sustenabilitate, viabilitate, dezvoltare durabilă și transport durabil, logistică verde, management al lanțurilor de aprovizionare verzi. În aceste lucrări se examinează echilibrul dintre aspectele economice, ecologice și sociale ale sustenabilității și se identifică factorii de sustenabilitate ai sistemelor de transport și logistice în conformitate cu aceste aspecte, fiind propuse metode și instrumente pentru dezvoltarea durabilă a sistemelor de transport.

Eficiența planificării transportului depinde, în mare măsură, de coordonarea între autoritățile de diferite niveluri, precum și de colaborarea între instituțiile responsabile de transport, urbanism, gestionarea terenurilor și protecția mediului, fiind întocmit și un plan de acțiuni orientat spre:

- dezvoltarea unor mijloace și sisteme de transport mai ecologice și eficiente din punct de vedere energetic, contribuind, astfel, la dezvoltarea economică sustenabilă și crearea de noi locuri de muncă;
- creșterea eficienței managementului și redistribuirea cererii de transport prin planificare teritorială și de transport mai eficientă, dezvoltarea sistemelor de transport și promovarea tehnologiilor informaționale;
- reducerea congestiei rețelelor rutiere urbane prin prioritizarea dezvoltării transportului public, sporirea eficienței și confortului acestuia;
- îmbunătățirea sănătății populației și calității vieții în orașe prin crearea condițiilor favorabile pentru deplasarea sigură și nemotorizată (activă fizic);
- reducerea maximă a impactului negativ al transportului asupra mediului și sănătății, inclusiv emisiile de poluanți, gazele cu efect de seră, poluarea fonică, consumul de resurse neregenerabile, utilizarea terenurilor și poluarea cu deșeuri din activitatea de transport.

În accepțiunea cercetătorilor Jothilakshmy N. și Marudachalam V. M., un sistem de transport durabil este unul care:

- permite satisfacerea nevoilor de bază de acces ale indivizilor și societăților în condiții de siguranță și într-un mod compatibil cu sănătatea umană și a ecosistemelor, precum și cu echitatea în interiorul și între generații;
- este accesibil, funcționează eficient, oferă posibilitatea alegerii modului de transport și susține o economie vibrantă;
- limitează emisiile și deșeurile în limitele capacității planetei de a le absorbi, minimizează consumul de resurse neregenerabile, limitează consumul de resurse regenerabile la un nivel sustenabil, reutilizează și reciclează componentele sale și minimizează utilizarea terenurilor și producția de zgomot [3, p. 80].

În figura 1 este prezentată schema influenței sistemului de transport și logistică asupra obiectivelor dezvoltării durabile.

Politica de transport sustenabilă trebuie să fie preventivă, reducând sau eliminând efectele negative ale activității de transport încă din faza de planificare, prin includerea criteriilor și evaluărilor corespunzătoare alături de criteriile tradiționale de transport. Astfel, sustenabilitatea sistemului de transport este determinată de următorii factori:

1. Factori ecologici. Evaluarea și luarea în considerare a factorilor ecologici, precum și a constrângerilor resurselor, sunt necesare în analiza de proiect și investiții la întreprinderi, în planificarea strategică a dezvoltării teritoriilor, în justificarea direcțiilor prioritare de dezvoltare a întreprinderii. În ecologia modernă se disting trei grupe de factori ecologici: abiotici (factori ai naturii anorganice), biotici (legați de activitatea organismelor vii) și antropogeni (legați de activitatea societății umane). În cercetările analizate se propune împărțirea factorilor ecologici în două grupe: factori care influențează negativ mediul înconjurător în etapa construcției infrastructurii de transport și factori care apar direct în procesul exploatării sistemelor de transport.

Lipsa unei luări în considerare suficiente a factorilor ecologici în activitatea companiilor de transport și logistică duce la consum excesiv de resurse naturale; poluarea mediului cu substanțe

nocive, poluare energetică și vizuală; înstrăinarea și degradarea terenurilor; reducerea biodiversității terestre, apariția patologiilor ecologice;

2. Factori sociali. Luarea în considerare și evaluarea factorilor sociali în proiectarea și exploatarea sistemelor transport-logistice sunt orientate spre creșterea nivelului de trai. Sarcina principală, în acest sens, este îmbunătățirea calității vieții prin asigurarea securității transporturilor, extinderea accesibilității și îmbunătățirea calității serviciilor de transport, protecția sănătății (bunăstare fizică, psihică și socială), dezvoltarea competenței ecologice a cetățenilor și formarea în societate a unei „etichete ecologice”. Un rol deosebit îl are implementarea conceptului de dezvoltare durabilă pe baza formării unei viziuni sistemice asupra mediului de viață al omului și a impactului activității umane asupra naturii;

3. Factori economici. Particularitățile economice ale dezvoltării durabile a sistemelor transport-logistice constau în armonizarea obiectivelor dezvoltării durabile cu obiectivele funcționării sistemelor logistice (obținerea profitului, creșterea economică, creșterea competitivității). Ipoteza principală a unei astfel de armonizări constă în faptul că implementarea metodelor, conceptelor și funcțiilor logistice permite, în principiu, reducerea consumului de resurse și minimizarea costurilor, ceea ce contribuie potențial la reducerea impactului negativ asupra mediului înconjurător. Utilizarea eficientă a resurselor cu aplicarea soluțiilor logistice permite perfecționarea proceselor logistice și, în consecință, realizarea nevoilor sociale și ecologice ale societății.

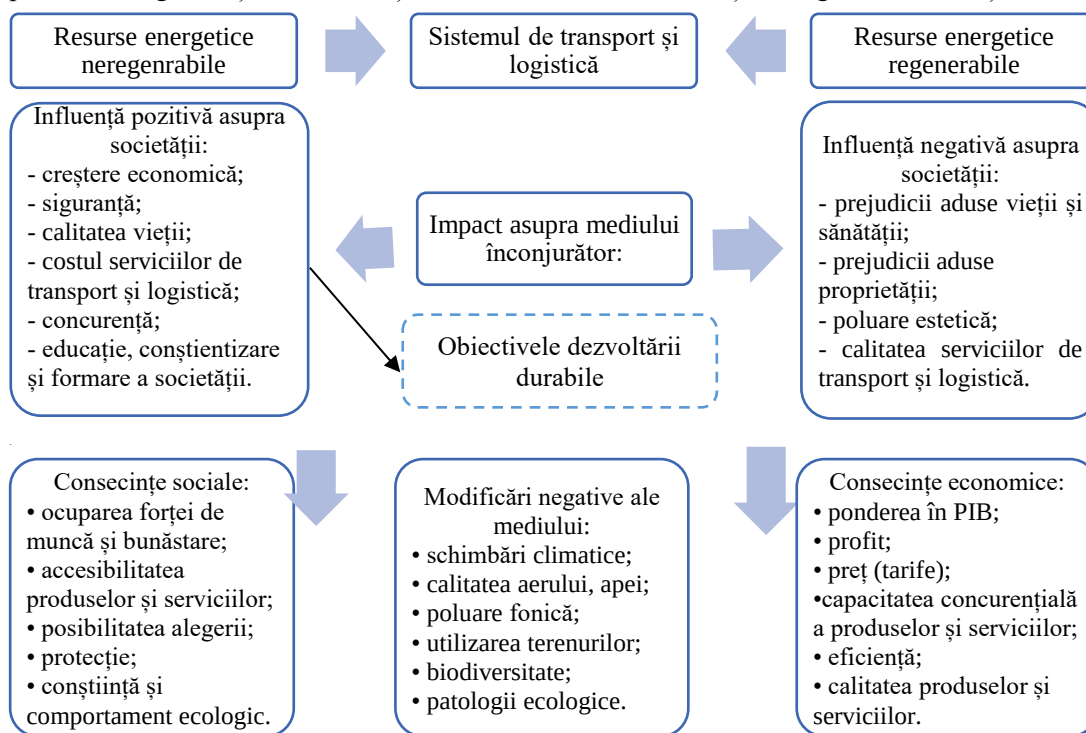

Figura 1. Influența sistemului de transport și logistică asupra dezvoltării durabile

Sursa: adaptat de autori după 2 și 4

În vederea soluționării problemelor cu care se confruntă actualmente transportul, implicit cel urban, Parlamentul UE a adoptat rezoluția referitoare la noul cadru pentru mobilitate urbană din 9 mai 2023, care evidențiază următoarele principii de bază pentru mobilitatea urbană durabilă:

- Prioritizarea transportului colectiv, a mobilității active (mers pe jos, biciclete etc.) și a soluțiilor cu emisii reduse sau zero;
- Integrarea și conectivitatea modalităților de transport (multimodalitate), inclusiv legături între zone urbane și zone periurbane/rurale;

- C. Digitalizarea serviciilor de mobilitate, utilizarea datelor și adoptarea soluțiilor „Mobilitate ca Serviciu” (Mobility as a Service, MaaS);
- D. Adoptarea planurilor de mobilitate urbană durabilă (SUMP) ca instrument strategic obligatoriu, cu finanțare, sprijin legal și coerent;
- E. Asigurarea guvernanței integrate la niveluri naționale, regionale și locale, inclusiv consultare cu părțile interesate;
- F. Mobilitate urbană incluzivă: accesibilitate pentru persoanele cu dizabilități, mobilitate redusă, grupuri vulnerabile etc. [7].

Logistica modernă și managementul transportului se bazează pe tehnologiile informaționale. Dezvoltarea tehnologiilor computerizate și a internetului a optimizat semnificativ activitatea companiilor logistice. Principalele tehnologii includ:

1. Sisteme de management al transportului (TMS), care procesează volume mari de date pentru a îmbunătăți planificarea transportului și a reduce timpul de pregătire și executare;
2. Sisteme de management al depozitelor, care automatizează contabilitatea mărfurilor, accelerează procesele de încărcare/descărcare și optimizează utilizarea spațiilor de stocare;
3. Sisteme geoinformaționale (GIS), care permit urmărirea mărfurilor, optimizarea rutelor și reducerea timpului și costurilor de transport, îmbunătățind siguranța ecologică;
4. Platforme electronice, care facilitează interacțiunea între participanții lanțului logistic, reduc timpul de căutare a furnizorilor și sporesc transparența și calitatea serviciilor.

În acest context, implementarea Sistemelor Inteligente de Transport (ITS) reprezintă o soluție promițătoare pentru îmbunătățirea eficienței, siguranței și sustenabilității transportului urban. Elementele-cheie ale ITS sunt prezentate în figura 2.

Conținutul Sistemelor Inteligente de Transport (ITS)					
Senzori și dispozitive care colectează date despre trafic, starea drumurilor, condițiile meteorologice și alți parametri.	Sisteme de comunicații care permit schimbul de informații între vehicule și infrastructură pentru gestionarea traficului și furnizarea de date în timp real.	Analiza și gestionarea datelor pentru identificarea tendințelor, optimizarea traficului și furnizarea informațiilor despre starea drumurilor.	Sisteme de management al transportului, incluzând controlul automatizat al semafoarelor, gestionarea fluxului de trafic și reglarea dinamică a vitezei.	Sisteme de informare care oferă șoferilor și pasagerilor date actualizate despre starea drumurilor, ambuteiaje și transportul public.	Sisteme automate de asistență pentru șoferi, cum ar fi asistența la parcare, controlul benzii de circulație și avertizarea privind coliziunile.

Figura 2. Elementele de bază ale sistemelor inteligente de transport

Sursa: adaptat de autori după 2

Actualmente, în logistica transporturilor se aplică o altă tehnologie digitală importantă, numită Internetul Lucrurilor (IoT). Cu ajutorul tehnologiilor IoT a devenit posibilă monitorizarea în timp real a mărfurilor și a vehiculelor de transport prin utilizarea senzorilor și a conectivității de rețea. Acest lucru permite îmbunătățirea predicției și gestionării lanțului de aprovizionare, precum și creșterea siguranței și eficienței transporturilor.

De asemenea, este utilizată pe scară largă inteligența artificială (IA). Aceasta permite procesarea și analiza unor volume mari de date pentru obținerea de informații valoroase și luarea deciziilor. În logistica transporturilor, inteligența artificială este folosită pentru optimizarea planificării rutelor, gestionarea stocurilor și prognozarea cererii.

Procesarea și analiza datelor mari devine o sarcină din ce în ce mai importantă în logistica transporturilor. Cu ajutorul tehnologiilor digitale se pot colecta și analiza date despre transport, comenzi, rute și alte aspecte ale logisticii. Acest lucru permite îmbunătățirea planificării și prognozei, optimizarea rutelor și gestionarea riscurilor, ceea ce, în cele din urmă, reduce costurile și îmbunătățește serviciile pentru clienți.

În concluzie la cele abordate, menționăm că industria transportului și logisticii este una dintre cele mai dinamice și promițătoare. Factorii-cheie care vor modela viitorul includ:

- inovațiile tehnologice, precum serviciile cloud, conectivitatea wireless și Internetul Lucrurilor, care vor îmbunătăți calitatea, productivitatea și siguranța;
- soluții ingineresti noi, pentru crearea unei rețele de transport sustenabile, utilizând surse alternative de energie (electrice, hidrogen);
- globalizarea și comerțul internațional, care sporesc importanța rețelelor logistice globale și a cooperării internaționale.

Comunitatea mondială leagă soluționarea problemelor schimbărilor climatice globale, creșterea calității vieții oamenilor și reducerea impactului uman asupra mediului înconjurător de conceptul de dezvoltare durabilă, în baza căruia stă ideea atingerii unui echilibru rațional între dezvoltarea economică, socială și ecologică, precum și între nevoile societății. Creșterea volumului de transport și a cifrei de afaceri a mărfurilor, utilizarea intensivă a transportului, fac actuală sarcina dezvoltării durabile a sistemelor logistice de transport și identificării factorilor care influențează sustenabilitatea acestor sisteme.

Viitorul industriei va fi determinat de tendințele economice, politice și tehnologice globale. Investițiile și noile tehnologii vor permite industriei să facă față provocărilor și să atingă noi niveluri de dezvoltare.

Bibliografie:

1. GILBERT, R. *Defining sustainable transport, prepared for transport Canada*. [online] [citat 03.10.2025]. Disponibil: [http://richardgilbert.ca/Files/2005/Defining%20Sustainable%20Transportation%20%20\(Web\).pdf](http://richardgilbert.ca/Files/2005/Defining%20Sustainable%20Transportation%20%20(Web).pdf)
2. GUDMUNDSSON, H., HALL, R.P., MARSDEN, G., ZIETSMAN, J. *Sustainable Transportation – Indicators, Frameworks, and Performance Management*. Springer. 2016. 304 p.
3. JOTHILAKSHMY, N., MARUDACHALAM, V. M. *Sustainable Transport System*. Journal on Design and Manufacturing Technologies, Vol. 1, No. 1, November 2007. pp. 79-84.
4. KUMAR, A. *Green logistics for sustainable development: an analytical re-view*. IOSRD International Journal of Business. 2015. Vol. 1. Is. 1. pp. 7-13.
5. LITMAN, T. *Well Measured: Developing Indicators for Sustainable and Livable Transport Planning*. 2015. 100 p.
6. MCKINNON, A., BROWNE, M., WHITEING, A., PIECYK, M. *Green Logistics: Improving the Environmental Sustainability of Logistics*. Third edition. Edited by Kogan Page Limited. 2015. 426 p.
7. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202301058

CZU 371.623.3:004:378.126

LABORATOARELE VIRTUALE – INSTRUMENT INOVATIV ÎN FORMAREA UNIVERSITARĂ A INGINERILOR

Alexandr OJEGOV, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Vitalie BEȘLIU, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Victoria POSTOLACHE, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The modernization of national education, considering the increasing flow of information, necessitates the development of professional training for specialists, which in turn implies the creation of a unified informational environment in the field of higher education. Within this framework, an important objective is the large-scale introduction of innovative methodological systems and technologies with IT support into educational practice. The purpose of creating, implementing, and improving*

these systems is to train specialists who think creatively, are capable of independently acquiring new knowledge, and are prepared to apply it in their professional activities. Virtual laboratories integrate perfectly into the modern educational process, occupying a unique niche within the wide range of teaching tools offered by current educational technologies.

Keywords: *virtual laboratories, innovation, university training, engineers, engineering education.*

Educația inginerască a devenit un domeniu de interes prioritar în secolul al XXI-lea, abordând alfabetizarea tehnologică necesară într-o lume care evoluează rapid. Factorii economici, demografici și tehnologici generează noi cerințe și oportunități. Alfabetizarea tehnologică include înțelegerea și utilizarea eficientă a tehnologiei, menținerea la curent cu inovațiile și integrarea acestor competențe în practica profesională. De asemenea, ea cuprinde alfabetizarea datelor, care acoperă aspectele tehnice, juridice și etice, precum și alfabetizarea vizuală pentru comunicare eficientă și rezolvare de probleme [12]. Integrarea educației tehnologice cu contexte istorice, sociale și ecologice este, de asemenea, esențială [1]. Aceste competențe pregătesc studenții să navigheze și să contribuie la o societate avansată tehnologic, în conformitate cu cerințele educației ingineresti privind lucrul în echipă, comunicarea, analiza experimentală, îmbunătățirea proceselor, creativitatea și aplicarea rezultatelor experimentale, alături de stăpânirea cunoștințelor, abilităților, tehnicilor și instrumentelor specifice domeniului [4].

Laboratoarele tradiționale, care necesită contact direct cu echipamentele, au fost utilizate pe scară largă pentru atingerea acestor obiective educaționale. Cu toate acestea, ele se confruntă cu limitări precum necesitatea întreținerii regulate și a supravegherii stricte, dificultăți în acomodarea unui număr tot mai mare de studenți, lipsa accesibilității 24/7, precum și restricții în ceea ce privește practicarea repetată și învățarea în ritm propriu [4]. În plus, cerința prezenței fizice limitează incluziunea și generează provocări logistice, în special în perioade de criză, cum ar fi pandemia de COVID-19 [20]. Laboratoarele virtuale au apărut la începutul anilor 2000 în domeniul informaticii și ingineriei, oferind o modalitate economică de a simula experimente. Până în anii 2010, acestea s-au extins în diverse discipline, susținând învățământul la distanță prin accesul remote la configurații de laborator [18].

Clarificarea definiției unui laborator virtual este o problemă ce a stat la baza mai multor studii științifice, care au ajuns la concluzia că există două tipuri generale de laboratoare: convenționale (fizice) și neconvenționale, care includ laboratoarele virtuale.

Laboratoarele virtuale au apărut datorită progreselor în domeniul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor (TIC), oferind noi metodologii pentru îmbunătățirea și extinderea oportunităților educaționale. Dezvoltarea realității virtuale (VR) și a tehnologiilor de simulare 3D a făcut posibilă crearea unor medii de învățare realiste și interactive, care imită mediile fizice de laborator, sporind implicarea și înțelegerea studenților [26].

Platformele bazate pe cloud și software-ul open-source au făcut laboratoarele virtuale mai accesibile și mai rentabile, permițând desfășurarea experimentelor și învățarea la distanță fără necesitatea prezenței fizice sau a echipamentelor costisitoare [23]. Conectivitatea îmbunătățită la internet și resursele digitale, precum animațiile și simulările, au sprijinit, de asemenea, implementarea laboratoarelor virtuale în zone geografice îndepărtate sau defavorizate economic, oferind acces echitabil la o educație de calitate.

Cercetătorii oferă perspective variate asupra definiției și tipurilor de laboratoare virtuale. Un laborator virtual este adesea descris ca un mediu interactiv pentru proiectarea și realizarea de experimente simulate, format din programe de simulare, fișiere de date și instrumente care operează asupra acestor obiecte. Studenții pot interacționa cu interfața laboratorului virtual, pot simula experimente și ajusta parametrii pentru a observa noi rezultate [5; 15]. Exemple includ un laborator virtual bazat pe web pentru o microrețea de energie regenerabilă, utilizând LabVIEW, Microsoft.Net Core și Matlab/Simulink [8], un laborator virtual de inginerie mecanică pentru mecanica fluidelor [10] și un laborator virtual comercial (Labster) pentru experimente de fermentație [4].

Laboratoarele virtuale pot fi clasificate în trei tipuri. Primul tip, laboratoarele bazate pe măsurători, include diverse controale de instrumentație care permit studenților să efectueze teste și activități de măsurare. Al doilea tip, laboratoarele declanșate de la distanță, le oferă studenților posibilitatea de a utiliza echipamente reale de laborator conectate de la distanță, deși utilizarea acestora trebuie programată din cauza disponibilității limitate. Al treilea tip, laboratoarele bazate pe simulare sau modelare, nu sunt restricționate de o anumită locație sau perioadă de timp și nu necesită echipamente reale de laborator. Pentru o mai bună înțelegere a clasificării, prezentăm în tabelul 3 câteva exemple de laboratoare virtuale utilizate în diverse domenii.

Tabelul 3. Exemple de tipuri de laboratoare virtuale și domeniile lor de aplicare

Articol	Tip de laborator virtual	Domeniu
Zhu [27]	Bazat pe măsurători	Bazat pe măsurători Inginerie petrolieră
Miranda [13]	Bazat pe modelare/simulare	Inginerie civilă
Solak [24]	Activat de la distanță	Inginerie de control
Kaplan [10]	Bazat pe modelare/simulare și activat de la distanță	Inginerie mecanică
Purwaningtyas [17]	Bazat pe modelare/simulare	Inginerie aerospațială

Sursa: elaborat de autori în baza informației din sursele menționate

Laboratoarele virtuale trebuie să îndeplinească mai multe criterii pentru a atinge obiectivele de învățare și pentru a deveni instrumente eficiente și performante în educația inginerescă. O interfață de utilizator clară și intuitivă este necesară, împreună cu introduceri și ieșiri în timp real și timpi de simulare mai rapizi comparativ cu procesele de laborator convenționale [24].

Pandemia de COVID-19 a afectat toate domeniile activității umane; ca rezultat, studenții nu au mai primit instruire față în față, iar accesul la laborator a fost limitat sau practic imposibil. În special, în educația inginerescă, abilitățile practice ale studenților nu pot fi dezvoltate comprehensiv. Dacă lucrările practice necesare sunt proiectate corespunzător, experimentele controlate de la distanță le permit studenților să le execute într-un mod similar cu cel din laboratoarele fizice [14]. Studenții pot practica experimentele de la orice locație și în orice moment, de la distanță, printr-un client computer conectat la internet; prin urmare, în perioada COVID-19, laboratoarele la distanță au oferit o metodă de învățare experimentală flexibilă, sigură și convenabilă pentru domeniul educației ingineresti. În prezent, experimentele la distanță au fost aplicate în multe discipline ale educației ingineresti, cum ar fi LabEAD, un proiect de laborator la distanță care își propune să ofere cunoștințe practice de învățare pentru studenții ingineri brazilieni [25] și proiectarea sistemelor de operare la distanță. În acest sens, Dangfeng Pang și echipa sa de cercetare au construit un sistem de experimente robotice online la distanță folosind tehnologia DT și Internetul Lucrurilor (IoT) și au adoptat metoda de predare ADDIE (Analiză, Design, Dezvoltare, Implementare și Evaluare) [16].

Implementarea laboratoarelor virtuale în educația inginerescă are un impact semnificativ asupra experienței de învățare a studenților [10]. Laboratoarele virtuale reprezintă o resursă eficientă atât pentru învățarea convențională față în față, cât și pentru cea la distanță. Comparativ cu proiectele de laborator tradiționale, rapoartele studenților privind proiectele de laborator virtual evidențiază niveluri mai ridicate de motivație, implicare și contribuții percepute la procesul de învățare în cadrul grupului, precum și oportunități mai bune de aplicare a cunoștințelor dobândite anterior [4]. Proiectele de laborator virtual oferă, de asemenea, echipelor de inginerie oportunități mai mari de a se angaja în activități practice decât proiectele de laborator convenționale. Studenții demonstrează, de asemenea, abilități îmbunătățite de gestionare a timpului și o înțelegere mai bună a procedurilor de laborator comparativ cu cursurile tradiționale de laborator.

Majoritatea studenților consideră laboratoarele virtuale ca fiind necesare pentru aprofundarea înțelegerii materialului de curs, deoarece acestea facilitează o înțelegere mai profundă a conceptelor predate. Cadrele didactice beneficiază, de asemenea, de implementarea laboratoarelor virtuale, întrucât acestea facilitează procesul de predare-învățare și contribuie la îmbunătățirea competențelor pedagogice [10]. Laboratoarele virtuale sunt considerate o abordare inovatoare de

creare a unui mediu sigur, plăcut și captivant pentru educația inginerescă, contribuind la îmbunătățirea înțelegerii diverselor discipline de către studenți.

Integrarea laboratoarelor virtuale în activitățile educaționale optimizează dobândirea competențelor prin expunerea studenților la scenarii care, în condițiile resurselor disponibile, ar putea fi dificil de realizat. De asemenea, laboratoarele virtuale sporesc percepția și capacitatea studenților de a interpreta fenomenele din lumea reală [21]. Cercetările arată că proiectele bazate pe laboratoare virtuale influențează pozitiv interesul de la finalul cursului pentru rezolvarea problemelor ingineresti și orientarea către efortul de sarcină. S-a observat o corelație pozitivă mai puternică între înclinația de a rezolva probleme ingineresti și dorința de a urma o carieră în domeniul ingineriei după participarea la cursuri care includ laboratoare virtuale. Acest lucru sugerează că proiectele situate într-un context industrial pot ajuta studenții să asocieze probleme interesante cu perspectiva unei profesii ingineresti.

Laboratoarele virtuale incluse în programele ingineresti s-au dovedit, de asemenea, a spori înțelegerea de către studenți a conceptelor teoretice și a abilităților practice [8], inclusiv îmbunătățirea capacității de reacție în situații de urgență [27].

Implementarea laboratoarelor oferă un mediu sigur pentru desfășurarea experimentelor și reprezintă instrumente eficiente pentru facilitarea înțelegerii conceptelor ingineresti.

Laboratoarele virtuale reprezintă o abordare inovatoare care promovează reziliența, incluziunea și sustenabilitatea, prin abordarea limitărilor frecvente din instruirea practică de laborator. Diverse studii arată că laboratoarele virtuale reduc semnificativ atât timpul, cât și costurile, în comparație cu metodele convenționale [15; 27]. Un beneficiu notabil este posibilitatea ca studenții să efectueze experimente utilizând doar un computer personal și o conexiune la internet [24]. Această accesibilitate le permite studenților să realizeze experimente din orice locație, inclusiv de acasă [15], sporind eficiența învățării la distanță prin creșterea flexibilității și accesibilității.

În prezent, perspectivele asupra impactului laboratoarelor virtuale în domeniul educației ingineresti sunt două: una se referă la atitudinea studenților față de laboratoarele virtuale, inclusiv satisfacția lor, feedbackul după utilizarea laboratoarelor virtuale și experiențele lor cu laboratoarele de simulare. Acest tip de cercetare implică, de obicei, proiectarea unor sondaje adecvate privind experiența utilizatorului sau realizarea de interviuri. Rezultatele cercetării au arătat că majoritatea studenților consideră experiența de învățare în laboratoarele virtuale atât ușor de înțeles, cât și plăcută. Majoritatea studenților sunt foarte mulțumiți de experiența lor cu laboratoarele virtuale (aceste studii au folosit adesea scala Likert) [2]. Se formează parteneriate cognitive între studenți și artefactul laboratorului virtual, ducând la o experiență de învățare bogată [11].

Sistemul de experiment virtual oferă studenților o experiență experimentală bogată, eficientă și extinsă – în special, flexibilitatea, repetabilitatea și atractivitatea vizuală a unei platforme virtuale ar putea promova dezvoltarea abilităților studenților în învățarea activă, gândirea reflexivă și creativitatea [9]. Mai mult, laboratorul virtual este eficient în stimularea curiozității, motivației de învățare și implicării studenților [22].

Laboratoarele virtuale oferă cursanților o valoare pedagogică importantă, ceea ce duce la un impact pozitiv substanțial asupra abilităților operaționale în educația inginerescă. De asemenea, experimentul de simulare virtuală are un efect de predare mai puternic decât experimentul de teren [6]. Studenții care au utilizat aplicația AR au prezentat o performanță academică mai bună decât cei care au participat la laboratorul tradițional – mai exact, studenții din condiția laboratorului virtual au dobândit o înțelegere conceptuală mai bună și au dezvoltat și abilități procedurale mai bune decât studenții din condiția tradițională [3]. Acest tip de cercetare adoptă adesea experimente controlate sau designuri pre-post, utilizând laboratoarele virtuale ca intervenție în educația inginerescă, stabilind grupuri experimentale și de control și apoi comparând diferențele în rezultate între cele două grupuri, sau măsurând rezultatele specifice ale participanților după primirea intervenției și apoi comparând rezultatele înainte și după intervenție, determinând, în cele din urmă, eficiența și impactul laboratoarelor virtuale în educația inginerescă.

Integrarea tehnologiei informatice în experimentele de laborator virtual permite studenților să exploreze fenomene care nu sunt ușor perceptibile în mediile tradiționale. De exemplu, combinarea realității augmentate (AR) cu laboratoarele virtuale în educația inginerescă din domeniul aviației îmbunătățește abilitățile de rezolvare a problemelor și personalizează procesul de învățare [17]. MATLAB a fost utilizat pentru dezvoltarea laboratoarelor virtuale în educația inginerescă electrică și chimică [5; 8]. De asemenea, un computer monocip a fost folosit pentru a controla de la distanță un robot într-un laborator web cu declanșare la distanță [24].

În ceea ce privește provocările implementării laboratoarelor virtuale, este important să se observe că anumite proceduri de laborator nu pot fi reproduse prin simulări pe calculator și că laboratoarele virtuale pot să nu ofere toate competențele necesare pentru abilitățile profesionale din lumea reală [21].

În mod similar, Caño afirmă că laboratoarele virtuale nu dispun de competențele pe care studenții le dobândesc, de obicei, într-un cadru de laborator convențional, inclusiv conștientizarea senzorială bazată pe cunoaștere, abilități psihomotorii, experiența de echipă și considerații etice [4].

Laboratoarele virtuale înlocuiesc tot mai des laboratoarele convenționale în diverse discipline, inclusiv în educația inginerescă, care pregătește studenții pentru situații reale. Pentru a fi eficiente, laboratoarele virtuale trebuie să îndeplinească anumite criterii, precum o interfață ușor de utilizat, generarea de date de intrare și ieșire în timp real și compatibilitatea cu practicile deja existente. Laboratoarele virtuale s-au dovedit a fi instrumente de învățare eficiente atât pentru învățământul tradițional, cât și pentru cel la distanță, fapt confirmat de creșterea motivației, implicării studenților și a capacității acestora de a aplica cunoștințele dobândite. În plus, ele sporesc înțelegerea conceptelor de specialitate, contribuie la dezvoltarea competențelor pedagogice și încurajează orientarea profesională către domeniul ingineriei.

Laboratoarele virtuale îmbunătățesc înțelegerea teoretică și abilitățile practice ale studenților, având un impact pozitiv asupra performanței academice. Ele oferă un mediu sigur pentru experimentare, sporesc robustețea și incluziunea, reduc timpul și costurile comparativ cu laboratoarele convenționale. De asemenea, facilitează flexibilitatea și accesibilitatea în învățământul la distanță, permițând studenților să exploreze fenomene care nu pot fi observate direct, într-un mod mai economic.

Totuși, utilizarea laboratoarelor virtuale ridică și anumite provocări. Acestea pot să nu ofere suficiente competențe pentru aplicarea în situații reale din cauza lipsei de interacțiune cu echipamentele fizice și a limitărilor în dezvoltarea unor abilități specifice, cum ar fi percepția senzorială sau conștientizarea aspectelor etice. Alte dificultăți sunt legate de costurile ridicate, curba abruptă de învățare, problemele de compatibilitate și limitările de capacitate.

Laboratoarele virtuale nu pot înlocui complet experiența practică directă, existând riscul ca studenții să devină mai puțin prudenți din cauza absenței unor dovezi fizice vizibile. Cu toate acestea, ele oferă beneficii semnificative – creșterea motivației și a implicării, aplicarea practică a cunoștințelor, un mediu sigur pentru experimentare, costuri reduse și flexibilitate sporită.

Rămâne însă necesară abordarea limitărilor privind dezvoltarea competențelor practice cauzate de lipsa interacțiunii fizice. Cercetările viitoare ar trebui să se concentreze pe sporirea realismului, reducerea decalajului dintre abilitățile virtuale și cele practice, integrarea considerentelor etice, identificarea metodelor eficiente de predare și găsirea unor soluții rentabile. Progresul în aceste direcții va optimiza utilizarea laboratoarelor virtuale și va asigura pregătirea corespunzătoare a studenților pentru provocările lumii reale.

În concluzie, putem afirma că, odată cu avansarea tehnologiei și accentul pus pe învățarea la distanță și digitală, laboratoarele virtuale au devenit o componentă importantă a educației ingineresti. Acestea oferă flexibilitate, accesibilitate și posibilitatea de a simula experimente complexe care sunt dificile sau costisitoare de realizat în laboratoarele fizice. Implementarea laboratoarelor virtuale variază între diferite instituții și discipline ingineresti, iar eficiența acestor implementări poate diferi în funcție de tehnologia utilizată, integrarea cu curriculumul și obiectivele de învățare specifice.

Bibliografie:

1. ABERSEK, B., FLOGIE, A., & PESEK, I. *The impact of innovative learning environments on social competencies of youth*. Research in Learning Technology, 27(0). 2019. <https://doi.org/10.25304/rlt.v27.2214>
2. ALKHATIB M, QU Y, CAI R, UNGLAUB RAG, RITTER R. *Real Time Virtual Laboratory Solution Prototype and Evaluation for Online Engineering Degree Programs*. IEEE.
3. ALVAREZ-MARTIN A, PAREDES-VELASCO M, VELAZQUEZ-ITURBIDE JA., POBLETE-CASTRO JC. *Augmented reality and education in electronics: Relationship between usability, academic performance, and emotions experienced in learning*. Comp Applic In Engineering. 2023 Nov; 31(6), pp. 1750–60.
4. CAÑO DE LAS HERAS, S., KENSINGTON-MILLER, B., YOUNG, B., GONZALEZ, V., KRÜHNE, U., MANSOURI, S. S., & BAROUTIAN, S. *Benefits and Challenges of a Virtual Laboratory in Chemical and Biochemical Engineering: Students' Experiences in Fermentation*. Journal of Chemical Education, 2021, 98(3), pp. 866-875.
5. COTELI, R., GOKCAN, A. O. (2018). *Virtual laboratory for power electronic based reactive power compensators*. Tehnicki Vjesnik, 2018, 25 (Supplement 1), pp. 86-93.
6. DONG S, YU F, WANG K. *A virtual simulation experiment platform of subway emergency ventilation system and study on its teaching effect*. Sci Rep. 2022 Jun 24; 12(1):10787. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-14968-3> PMID: 35750784
7. GIESE, T. G., WENDE, M., BULUT, S., & ANDERL, R. *Introduction of Data Literacy in the Undergraduate Engineering Curriculum*. 2020 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON), (2020, 27-30 April 2020).
8. GUO, L., VENGALIL, M., ABDUL, N. M. M., WANG, K. *Design and implementation of virtual laboratory for a microgrid with renewable energy sources*. Computer Applications in Engineering Education, 2022, 30(2), pp. 349-361.
9. HAO C, ZHENG A, WANG Y, JIANG B. *Experiment Information System Based on an Online Virtual Laboratory*. Future Internet. 2021 Jan 24; 13(2): p. 27.
10. KAPILAN, N., VIDHYA, P., & GAO, X. Z. *Virtual Laboratory: A Boon to the Mechanical Engineering Education During Covid-19 Pandemic*. Higher Education for the Future, 2021, 8(1), pp. 31-46.
11. KORETSKY M, KELLY C, GUMMER E. *Student Perceptions of Learning in the Laboratory: Comparison of Industrially Situated Virtual Laboratories to Capstone Physical Laboratories*. Journal of Engineering Education. 2011; 100(3): pp. 540–573.
12. MARTÍN ERRO, A., NUERE MENÉNDEZ-PIDAL, S., DÍAZ-OBREGÓN CRUZADO, R., & ACITORES SUZ, A. *A framework for visual literacy competences in engineering education*. Journal of Visual Literacy, 2022, 41(2), pp. 132-152.
13. MIRAUDA, D., CAPECE, N., & ERRA, U. *StreamflowVL: A virtual fieldwork laboratory that supports traditional hydraulics engineering learning*. Applied Sciences (Switzerland), 2019, 9(22), Article 4972. <https://doi.org/10.3390/APP9224972>
14. MOHAMMED AK, EL ZOGHBY HM, ELMESALAWY MM. *Remote Controlled Laboratory Experiments for Engineering Education in the Post-COVID-19 Era: Concept and Example*. In: 2020 2nd Novel Intelligent and Leading Emerging Sciences Conference (NILES). Giza, Egypt: IEEE; 2020. pp. 629–634.
15. PANDEY, A. S., KALKHAMBKAR, V., KUMBHAR, S., NATHGOSAVI, K., SUJIL, A. *Virtual Lab Development to Enhance Student Learning: A Quality Circle Approach*. Journal of Engineering Education Transformations, 2022, 36 (Special Issue 2), pp. 269-276.
16. PANG D, CUI S, YANG G. *Remote Laboratory as an Educational Tool in Robotics Experimental Course*. Int J Emerg Technol Learn. 2022 Nov 15; 17(21): pp. 230–245.
17. PURWANINGTYAS, D. A., PRABOWO, H., NAPITUPULU, T. A., PURWANDARI, B. *The integration of augmented reality and virtual laboratory based on the 5e model and fark assessment: a conceptual framework*. Jurnal Pendidikan IPA Indonesia, 2022, 11(3), pp. 449-460.

18. REEVES, S. M., CRIPPEN, K. J. *Virtual Laboratories in Undergraduate Science and Engineering Courses: a Systematic Review, 2009–2019*. Journal of Science Education and Technology, 2021, 30(1), pp. 16-30.
19. SALTANAT, A., KALDYKUL, S., ZAURE, K., SANIYA, K., GULBANU, U., KARAS, K., BAGDAT, B. *Opinions of University Students on Technology Literacy*. International Journal of Engineering Pedagogy (iJEP), 2022, 12(2), pp. 141-154.
20. SALZINGER, J., KURNIAWATI, I., ABRAHAMCZYK, L., & HÖFFER, R. (2023). *Thinking outside the box – Virtual, intercultural labs in engineering education*. 9th International Conference on Higher Education Advances (HEAD'23),
21. SALMERÓN-MANZANO, E., & MANZANO-AGUGLIARO, F. (2018). The higher education sustainability through virtual laboratories: The Spanish University as case of study. Sustainability (Switzerland), 10 (11), 4040-4062, Article 4040. <https://doi.org/10.3390/su10114040>
22. SANCHEZ-LOPEZ AL, JAUREGUI-JAUREGUI JA, GARCIA-CARRERA NA, PERFECTO-AVALOS Y. Evaluating effectiveness of immersive virtual reality in promoting students' learning and engagement: a case study of analytical biotechnology engineering course. Front Educ. 2024 Feb 13; 9:1287615.
23. SANTAMARÍA-BUITRAGO, F. A., BALLESTEROS-RICAURTE, J. A., GONZÁLEZ-AMARILLO, Á. M. *Ecosystem for the deployment and management of virtual laboratories based on the standard IMS LTI*. Revista Facultad de Ingeniería, 2019, 28(53), pp. 79-99.
24. SOLAK, S., YAKUT, O., BOLAT, E. D. *Design and implementation of web-based virtual mobile robot laboratory for engineering education*. Symmetry, 2020, 12(6), Article 906. <https://doi.org/10.3390/SYM12060906>
25. VALENCIA DE ALMEIDA F, HAYASHI VT, ARAKAKI R, MIDORIKAWA E, DE MELLO CANOVAS S, CUGNASCA PS, et al. *Teaching Digital Electronics during the COVID-19 Pandemic via a Remote Lab*. Sensors. 2022 Sep 14; 22(18):6944. <https://doi.org/10.3390/s22186944>
26. VERGARA, D., FERNÁNDEZ-ARIAS, P., EXTREMEIRA, J., DÁVILA, L. P., RUBIO, M. P. *Educational trends post COVID-19 in engineering: Virtual laboratories*. Materials Today: Proceedings, 2022, 49, pp. 155-160.
27. ZHU, H., YANG, Z., XIONG, Y., WANG, Y., KANG, L. *Virtual emulation laboratories for teaching offshore oil and gas engineering*. Computer Applications in Engineering Education, 2018, 26(5), pp. 1603-1613.